1906 (2)

TABLA DE MATERII

a

Volumului II

(ANUL I, NUMERELE 4, 5 și 6)

I. Literatură

II. Studii, Articole, De la frații de peste hotare.

III. Miscellanea

IV. Cronici

V. Recenzii

1906. Anul I. Iunie No. 4.

Viaţa Romînească

Directori: C. STERE şi P. BUJOR

SUMAR

IAŞI

Redacţia: Str. Romînă 4. — Administraţia: Str. Manolescu 2.

1906

Viaţa Romînească apare lunar cu aproximativ 150 de pagini. — Abonamentul în ţară: un an 18 lei; jumătate de an 9 lei. Numărul 1.50. — Pentru învăţători, preoţi de sat şi studenţi: un an 15 lei, jumătate de an 7.50. — Pentru Austro-Ungaria: un an 15 coroane; jumătate de an 7 coroane 50 h. Numărul 1 cor. 50 h — Pentru Basarabia: un an 8 ruble; jumătate de an 4 ruble. Numărul 80 de copeici. Pentru străinătate: un an 22 lei; jumătate de an 11 lei. Numărul 2 lei. — Pentru detalii a se vedea pagina următoare.

Viaţa Romînească

REVISTĂ LUNARĂ

Sub direcţia D-lor Prof. Univ. C. STERE şi P. BUJOR

Cu colaborarea d-lor: *G. Bogdan-Duică, Dr. P. Bogdan docent, C. Botez I. Botez, Octavian Botez, I. Al. Brătescu-Voineşti, Vintilă I. Brătianu, prof. univ. Dr. I. Cantacuzino, M. Carp, Dr. P. Cazacu, I. Ciocîrlan, Ana Conta-Kernbach, I. G. Duca, Evan, A. N. Gane, N. Gane, Octavian Goga, G. Ibrăileanu, V. Loichiţă, Dr. N. Lupu, prof. univ. Dr. M. Manicatide, S. Fl. Marian, I. Mironescu, S. Mândrescu, Gh. din Moldova, Const. Morariu, St. Morărescu, V. G. Morţun, I. Nădejde, Dr. Aurel cav. de Onciul, G. Pascu, D. D. Pătrăşcanu, prof. univ. A. Philippide, Dr. D. Pompeiu, Matilda Poni, Sp. Popescu, Dr. St. Popescu docent, Aurel C. Popovici, D. Popovici-Bayreuth, Dr. N. Quinez, I. Raian, I. Rusu-Şirianu, M. Sadoveanu, Sever Secula, prof. univ. Dr. I. Simionescu, A. Stavri, C. Sărcăleanu, D. A. Teodoru, George Tofan, Al. Tzigara-Samurcaş, Al. Vlahuţă şi alţii.*

Condiţiile de abonare

IN ŢARĂ:

Pe an
Pe jumătate de an . . . . . 18 lei
Un număr . . . . . 9 „
. . . . . 1 leu, 50 b.

Pentru învăţători, preoţi de sat, primari şi secretari comunali rurali, studenţi şi elevi, pe an 15 lei.— Aceştia pot plăti în modul următor: la început trei lei, apoi cîte un leu pe lună cel puţin, pînă la achitare.

IN AUSTRO-UNGARIA:

Pe an
Pe jumătate de an . . . . . 15 coroane
Un număr . . . . . 7 cor. 50 b.
. . . . . 1 cor. 50 b.

Abonamentul anual se poate achita în trei rate de cîte cinci coroane, din patru în patru luni.

IN BASARABIA:

Pe an
Pe jumătate de an . . . . . 8 ruble
Un număr . . . . . 4 ruble
. . . . . 80 copeici

Abonamentul anual se poate plăti la fiecare două luni cîte 2 ruble, pînă la achitare.

IN STRĂINĂTATE:

Pe an
Pe jumătate de an . . . . . 22 lei
Un număr . . . . . 11 „
. . . . . 2 lei

(vezi urmare pag. 3-a a coperţii)

Viaţa Romînească

Viaţa Romînească

Revistă literară şi ştiinţifică

ANUL I — VOLUMUL II

IAŞI

Redacţia: Str. Romînă 4. — Administraţia: Str. Manolescu 2.

1906

Ciubucul logofătului Manole Buhuş

In vremile cele bătrîneştĭ, vremĭ de bielşug, pe cînd boerii şedeau la moşiile lor şi vara şi iarna, fără alte grijĭ decît grija cîmpului şi a gospodărieĭ lor şi aveau hambarele, coşărele şi cămările totdeauna pline cu cele trebuitoare la o casă boerească, trăia la moşia sa Buhuşul logofătul Manole Buhuş, boer de neam mare, bogat şi cu dare de mînă.

El purta antereu lung pănă la călcăĭ, brîu la mijlocul trupuluĭ şi fes roş cu canaf albastru pe cap. Cînd eşea la cîmp sau mergea să-şĭ viziteze vecinii, îmbrăca peste antereu o giubea blănită sau numaĭ căptuşită, după cum era timpul şi peste fes punea o pălărie neagră cu marginĭ late.

Tot luxul luĭ de bogătaş nu se învedera decît în scumpetea blănurilor, a mătăsurilor din care îşĭ croia antereele şi a şalurilor turceştĭ din care işi făcea brîile.

Intinsele luĭ holde şi imaşurĭ erau acoperite cu pîne de tot soiul, cu turme de vite şi herghelii de caĭ din care îşĭ umplea grajdiul; pivniţile-ĭ gemeau de poloboace cu vinurĭ vechĭ de Odobeştĭ şi Cotnarĭ şi în ogradă furnica un salaş întreg de Ţiganĭ din care îşi alegea slugile.—Maĭ avea apoĭ sub stăpînirea luĭ un taraf de lăutarĭ care îĭ cîntau de *inimă albastră* în zilele cînd avea musafirĭ la masă, ceea ce se întîmpla foarte des, pentrucă în casa luĭ, casă mare, încăpătoare, se trăia ca în sinul luĭ Avram, în mijlocul unuĭ bielşug unde totul era de-a gata, totul venea la timp şi unde nu întîlniaĭ de cît voe bună şi inimĭ deschise.—Căcĭ conul Manole Buhuş era în toată puterea cuvîntuluĭ un om cum se cade, om a luĭ Dumnezeu, darnic, glumeţ, bun la inimă, şi pe al căruĭ cuvînt puteaĭ zidi o cetate; însă avea cusurul că era din firea luĭ grabnic la ocară şi la pedepse ca toţĭ aceĭ deprinşĭ de micĭ a poroncĭ şi a fi ascultaţĭ.

Dacă se întimpla că, scos din răbdare de neascultarea sau obrăznicia vre-unuĭ Ţigan, poroncia să i se dee cîteva bice la scară după obiceiul de atunci, tot el îl chema apoĭ la dînsul, îl mustra cu cuvinte părinteştĭ şi de multe orĭ cel bătut, dacă işĭ recunoştea greşala, nu se întorcea de la el cu mîna goală.

Conul Manole era însurat cu o femee de asemenea a luĭ Dumnezeu, deşteaptă, bună gospodină şi spornică la treabă. Unde n'o căutaĭ o găsiaĭ scuturind, grijind, făcind rînduială şi înveselind casa cu ochiĭ eĭ ceĭ marĭ, negri, care avusese în tinereţe mult *vină 'n coace*, după cum spunea conul Manole la chefuri. Un bajor de băet, singurul copil ce-i dăruise Dumnezeu după o căsătorie de şasesprezece ani, fu aşezat într'o şcoală la Paris şi lipsa luĭ era, pot zice, singurul nour ce întuneca ceriul conuluĭ Manole în traiul luĭ de la moşie. De altfel ar fi dus ca totdeauna viaţă patriarhală, tihnită, fără să-şĭ numere zilele, dar gîndul îĭ rătăcea mereu departe, hăt departe colo peste hotare la iubitul luĭ moştenitor pe care nu-l văzuse de doĭ anĭ şi somnul începu să-ĭ fie neliniştit.—Intr'o noapte chiar a avut un vis urît care l'a făcut să sară ars din pat şi l'a hotărît să plece numaĭ decît şi cît maĭ de degrabă la Paris.

Călătoria până la Paris nu era pe vremea aceea o jucărie.—Trebuia cel puţin o lună să ajungĭ până acolo, căcĭ în străinătate nu erau drumurĭ de fier decît dela Cracovia înainte, iar la noĭ nu erau nici măcar şosele. Trebuia, vorba ceea, să-ţĭ facĭ testamentul la plecare.—Dar inima de tată nu cunoaşte piedicĭ cînd dorul o atrage.—Deşi ştia un pic de franţuzască cît să nu moară de foame între Franţujĭ, îşĭ angajă totuşĭ un tălmaciŭ franţuz ca tovarăş, care să-l călăuzească în lunga luĭ călătorie.

A pus vre-o zece zile logofeteasa ca să-ĭ pregătească cele trebuitoare pentru drum.—Cînd însă crezu el că toate erau acum prevăzute şi puse la geamandan, încît nu avea decît să ordone înhămarea poştalionilor şi să plece, deodată femeea luĭ îĭ observă :

— Da bine, Manole dragă, aĭ să mergĭ în străinătate cu îmbrăcămintea asta ?

— Da cu care ?

— Apoĭ nu te gîndeştĭ că are să se uite lumea la tine ca la urs ? Pe acolo nu se poartă anteree şi giubele.

— Care vra să zică ar trebui să mă îmbrac nemţeşte...

— Negreşit asta e şi părerea d-luĭ Ernest care are să te întovărăşască.

— Hum!..... să mă schimosesc acum la bătrîneţe, asta nu-mĭ prea vine la socoteală.—Dar la urma urmeĭ poate că aĭ dreptate. El ţinea samă de părerile totdeauna bine cumpănite ale femeiĭ luĭ. —

Astfel dînsul comandă să i se facă treĭ rîndurĭ de haine *evropieneşti* maĭ subţirĭ şi maĭ groase pentru toate timpurile, şi cînd croitorul i le aduse, se îmbrăcă în noul său costum de voiaj şi se puse în faţa uneĭ oglinzĭ.

— Halal, îmbrăcăminte, zise el pufnind de rîs, par'că-s un Neamţ calic de ceĭ care scot măsele la iarmaroace. —Băetul n'are să mă maĭ cunoască cînd m'a vedea la Paris.

Toate-s bune şi frumoase, adause el, dar dacă am primit să mă fac de rîs în haine aşa caraghioaze, nu voiu primi nicĭ odată să mă desfac de ciubuc şi de cafeaua mea turcească cu caimac.

In adevăr, pe lîngă merindele cu care femeea luĭ îĭ ticsise boccelele, îĭ puse şi un felegian anume pentru cafea cum şi treĭ ocale de tutun turcesc, iar ciubucul cel de iasomie cu imamea de chihlimbar îl luă boerul în mînă ca să-ĭ slujească şi de baston.

— Cînd n'oĭ pufăi dintrînsul, m'oĭ apara cu el de cînĭ, zicea conul Manole glumind.

Vai ! Ciubucul era să-ĭ slujească cu totul pentru altă întrebuinţare.

Apoĭ cînd sosi ziua cea mare hotărîtă pentru plecare şi trăsura cu opt poştalioni surĭ trase la scară, conul Manole îşĭ sărută soţia, îşĭ luă ziua bună de la slugĭ şi se sui în trăsură avînd la stînga pe Franţuzul Ernest iar în capră pe vătavul de curte şi pe Ciordilă Ţiganul. Acest din urmă avea să întovărăşască şi să slujească pe stăpînul său în tot timpul călătorieĭ.

Surugiiĭ plesniră din harapnice ; ceĭ opt poştalionĭ surĭ bine hrăniţĭ şi iuţĭ de picior, înhămaţĭ în şir porniră prin poarta curţeĭ în trap mare, şi după o jumătate de oară de mers spornic, conul Manole Buhuş pierdu din vedere satul şi casa boerească de pe moşia Buhuşul unde nu avea să se întoarcă de cît poate peste vre-o şase lunĭ.—Cîte nu se pot întîmpla într'atîta amar de vreme !

Deşi atras puternic de dorul copilului, totuşĭ conul Manole se simţea îngrijit de un drum aşa de lung în ţărĭ străine ne maĭ umblate de el, locuite de alte neamurĭ, cu alte legĭ şi obiceiurĭ, vorbind alte limbĭ şi închinîndu-se la alţĭ sfinţĭ.—Pe faţa luĭ se vedea întipărită teama necunoscutuluĭ ; faţa însă mohorîtă a Ţi-

ganuluĭ strălucia de veselie.—Avea, mă rog, să vadă atitea tirguri și atitea minunățiĭ ne maĭ pomenite. De bucuros ce era Țiganul, nu avea astimpăr pe capră, par'că-ĭ pusese cine-va urzicĭ în pantalonĭ; încît a trebuit boerul de vre-o două-treĭ orĭ să-ĭ zică să se liniștească.

La frontieră conul Manole Buhuș era cît pe ce să se pue în gură cu un gulerat de vameș austriac, care iĭ cerea o sumă necrezut de mare pentru acele treĭ ocale de tutun ce luase cu sine.—A intervenit însă Franțuzul care l'a domolit și l'a făcut să plătească. Ce vrețĭ, conul Manole nu era deprins a se supune la legĭ și regulamente, a plăti dărĭ și accize, căcĭ în Moldova noastră bine-cuvîntată pe atuncĭ boeriĭ erau scutițĭ de orĭ-ce soĭ de dărĭ și havalele.—El n'a călcat nicĭ odată pragul vre-uneĭ dregătoriĭ publice; iar în casa luĭ, ferească Dumnezeu, nu s'ar fi înfățoșat vre un obraz al cîrmuireĭ decît doar cu spinarea încovăiată pentru a săruta mîna soțieĭ luĭ și a'l felicita de ziua onomastică sau de alte sărbătorĭ marĭ. Un cinovnic, un vameș, un privighitor de ocol, un căpitan de panțirĭ nicĭ nu îndrăznea să se pue jos dinaintea luĭ.—Cum dar era să nu i se pară ciudat că guleratul de Neamț îl silește să plătească încă odată prețul tutunuluĭ.—Eĭ, Doamne, prin cîte alte vămĭ avea să maĭ treacă tutunul până să ajungă la Paris și de cîte orĭ era să i se maĭ ia prețul!—Dar fie că făcea.—Pentru tabietul boeruluĭ nu se drămăluesc paralele.

Odată intrațĭ pe pămîntul austriac, surugiiĭ au lăsat din porunca stăpînuluĭ caiĭ la trap moale, mărunt pe șoseaua cea mare a Bucovineĭ, căcĭ drumul era lung până la Cracovia unde începea calea ferată spre Viena. In fie-care zi el făcea cîte două popasurĭ, se îngrija ca poștalioniĭ să fie hrănițĭ și adăpațĭ la vreme și noaptea se odihnia la otelurile ce întîlnia în cale.

Cîte zile a mers el așa de-alungul Bucovineĭ și Galițieĭ prin toate satele și tîrgurile ce străbătea șoseaua, el singur nu maĭ ținea minte; le pierduse numărul.—Prin fie-care sat însă, și maĭ cu samă prin tîrgurĭ, șiragul cel lung de poștalionĭ făcea mare zgomot.—Toțĭ locuitoriĭ: bărbațĭ, femeĭ, copiĭ, cățeĭ și purceĭ îĭ eșeau în cale mirațĭ, să vadă asemenea alaĭ de înhămătură condusă de doĭ surugiĭ năbădăioșĭ, în haine de aba albă cu fireturĭ negre, și care săltînd pe șea pocneau din bice și chiuiau cît le lua gura.—Așa năzdrăvănie nu se maĭ văzuse pe meleagurile acelea.

In Lemberg era boerul cît pe ce să aibă iarăși oare-care

daraveră cu poliția, care îl opri trăsura în loc și ordonă surugiilor să nu maĭ chiuie și să nu bată din harapnice, pentru că provocau neorînduelĭ pe stradă speriind caiĭ de la celelalte trăsurĭ.

— Țară calică! zicea logofătul Buhuș, cuprins de un adînc dispreț pentru Nemțĭ.—Auzĭ mă rog, nu încap pantofariĭ de caiĭ meĭ!...

A mers cît a mers logofătul din popas în popas, din tîrg în tîrg treĭ săptămînĭ pline până la Cracovia, de unde a dat drumul trăsuriĭ cu ordin să se întoarcă acasă sub privigherea vătavuluĭ, iar el cu Franțuzul și Țiganul a plecat cu drumul de fier spre Paris.

Drumul de fier a fost cea întîĭ mare surprindere pentru dînsul.—Nu-și putea da el samă cum niște hardughiĭ de case pe roate, aninate una de alta, pot să alerge nebune pe șinĭ, fără caĭ.

— Drăcie nemțească, zicea el, fără a i se micșura disprețul pentru așa numițiĭ pantofarĭ, căcĭ el nu admitea alt mijloc creștinesc de locomoțiune de cît acel apucat de la părințĭ.—Eu nu-mĭ dau poștalioniĭ meĭ pe toate mașinile lor care suflă ca niște rable de caĭ ofticoșĭ.

Și cu toate aceste, după ce se așeză în vagon unde mergea comod, fără să-l bată vîntul, soarele sau ploaia și mergea tras de mașina cea ofticoasă maĭ repede de zece orĭ decît cu poștalioniĭ ceĭ iuțĭ de picior, după ce văzu că în așa zisa hardughie el poate să se miște, să se lungească, ba chiar să și ațipească cîte odată, atuncĭ începu să prețuiască drăcia nemțească, căcĭ fără dînsa cine știe cînd ar fi ajuns la Paris să-și îmbrățoșeze copilul și cîte parale l'ar fi costat ceĭ opt poștalionĭ aĭ luĭ.

Totuși, ne-avînd încredere în vrednicia mașinistuluĭ și vroind a se odihni maĭ bine nopțile, el nu călătorea decît ziua.

—E maĭ cuminte să stăm noaptea pe loc, baga de samă el; cînd nu vezĭ nimic dinaintea ochilor multe se pot întîmpla: ba vorba ceea, se strică căruța 'n drum, ba s'aprinde-o roată, ba îțĭ ese tălhariĭ înainte, ba daĭ peste o potae de lupĭ. — Și dac'om ajunge adecă cu șapte, opt zile maĭ tărziu, ce pagubă avem de-acolo, că doar nu ne alungă Turciĭ și nicĭ n'avem termen de judecată la Paris.

Boerul de altfel judeca bine, cînd te gîndeștĭ maĭ ales că el nicĭ odată nu pusese piciorul peste hotar și că făcea astă călătorie cu vre-o opt zecĭ de anĭ în urmă pe cînd nu erau căile ferate așa bine organizate ca acuma.

La frontiera Bavarieĭ a maĭ avut el o mică tevatură

cu vameşul, care a fost mult mai aspru în canoane decît cel austriac.—Bavarezul, după ce i-a luat iar vamă pe tutun, i-a deschis toate lăzile, i-a scuturat toate rufele, i-a desfăcut chiar sacul cu merinde unde, închipuiţi-vă lucru neaşteptat, a dat peste o legătură care răspîndia un miros atît de acru şi neplăcut încît a început Neamţul să strănute.

—*Fui Teufel*, strigă el, *was ist das für eine schweinerei ?*

Era o legătură cu ţiri pe care i-o pusese cucoana între provizii.—S'a strîns tot nemţăritul împrejur şi se uita la el ca la o dihanie sălbatică, neînţelegînd cum poate un om să mănînce asemenea spurcăciuni care cirneau din loc nasurile nemţeşti.

Atunci vameşul indignat, îngreţoşat aruncă hîrtia cu ţirii jos pe podele fără să mai ceară voea boerului, iar acesta, ţifnit de aşa obrăznicie, simţi sîngele că i se sue la cap, şi prin o mişcare nervoasă, necugetată, ridică ciubucul în aer ca să-l pocnească.—Noroc că Ernest Franţuzul îi opri mîna până a nu cădea pe spinarea Neamţului; de alt-fel cine ştie ce belea şi-ar mai fi stîrnit pe cap.—Cu toate aceste dînsul a fost condemnat la cincisprezece florini amendă pentru gestul său ameninţător cum şi la confiscarea ţirilor cu pricina.

Dar ie-i ţirii dacă ai de unde. Ciordilă Ţiganul, profitînd de confuzia produsă de stăpînul său prin ridicarea ciubucului, şterpeli hîrtia cu ţirii de jos fără să bage nimenea de samă şi o ascunse bine în buzunar.

Mare a fost cheful boerului cînd, după plecarea trenului, Ţiganul i-a arătat ţirii.—A plătit el un ştraf de 15 florini, dar şi Neamţul a fost păcălit.—Insă temîndu-se să nu aibă acelaş bucluc la celelalte hotare, conul Manole a aruncat ţirii pe fereastră spre marea supărare a lui Ciordilă, care ar fi preferit să-i mănînce.

A mai mers aşa o bucată de drum logofătul Buhuş în colţul lui de vagon clasa I-ia, picior peste picior, cu gîndul la copil şi cu ciubucul la gură avînd în faţa lui pe Franţuz şi în colţul opus al vagonului pe Ciordilă, care şi el aţipia din vreme în vreme; şi ar fi mers aşa liniştit dacă la fiecare hotar nu l'ar fi tras Nemţii de mînică pentru vama tutunului care se scumpise acum amarnic. — Dar nu-i era lui atîta de bani, că avea de unde plăti, cît de felul puţin politicos cu care gulerații de vameşi îi cereau plata fără să se sfiască de rangul lui de logofăt mare care călătoria, mă rog, cu tălmaciŭ şi cu fecior.

—Ce calicie căptuşită cu obrăznicie, zicea logofătul. Unde se pomeneşte aşa ceva la noi!

La una din staţiile mai mari se urcă în vagonul lui un domn care trebui să fi fost un om însemnat, judecînd după lumea care venise să-l salute la uşa vagonului şi după numărul geamandanelor ce avea cu el.—Boerul nostru, care sorbia din ciubuc îl privi de sus până jos cu cel mai adînc dispreţ. — Toţi Nemţii în ochii lui erau nişte calici care mănîncă şoareci, scot dinţi la iarmaroace şi joacă pe frînghie.

—Cine dracul ni l'a adus şi pe aista aici să ne strîmtoreze, zise el cu glas morocănos adresîndu-se Franţuzului.

—Nu vă supăraţi, boerule, răspunse străinul intr'o romînească destul de răspicată; dacă vă duceţi mai departe, apoi desară o să scăpaţi de mine.

N'a fost proastă mirarea şi totodată bucuria boerului, cînd l'a auzit vorbind limba lui, el care de la plecare din ţară nu o mai auzise decît din gura Franţuzului şi a Ţiganului.

—Da bine, dumnea-voastră sînteţi de la noi, dacă nu vă este cu supărare ?

—Ba nu, sînt proprietar din Bucovina, baronul Andreï Tabără.

— Şi eu logofătul Manole Buhuş, proprietar din Moldova..

Amîndoi se închinară şi se strînseră de mînă ; apoi boerul care avea ciubucul de curînd aprins cu o bunătate de caimac ale cărui fire spînzurau peste marginile lulelei, îşi scoase basmaua de mătasă din buzunar, şterse bine imameaua cea de chihlimbar şi oferi ciubucul baronului.—Asta era cea mai mare cinste ce făcea el de obicei vre unui musafir pe care vroia să-l deosebească.

—E tutun turcesc, Bectemis de doi galbeni oca, adause el cu oare-care mîndrie, dar acum mă ţine de trei ori mai scump cu vămile prin care am trecut.

— Apoi aşa e pe aice, răspunse baronul fumînd cu poftă din ciubuc, biruri cît păr pe cap: bir pe fereşti, pe ogiaguri, pe cai, pe cîni şi pe cîte nu-ţi mai trăsneşte prin minte.—Iţi ia jumătate din venit.

—Auzi, mă rog, răspunse boerul moldovan mirat.—De aceea, cînd le încape cîte un creştin ca mine pe mînă, caută să-i ia şi pielea de pe dînsul.—Iaca am stat numai trei zile la Beciu [1]) şi am cheltuit atîta cît aş fi ţinut casa mea din Buhuş trei luni.

— Incaltea v'a plăcut Beciul ?

---

1) Viena.

— Ce să-mi placă, baroane; incotro te întorci case nalte cu șapte rînduri, ulițî strimte, înghesuială mare de lume și n'auzi vorbind decît nemțește. M'am dus la palaturile împărătești crezind c'o fi ceva de ele. Cînd colo ce să văd, niște vechituri afumate; proaste acareturi pentru un cogemete Impărat.

Baronul zimbi pe sub mustează, auzind vorbind astfel pe acest tip de moșier original, necărturar, și care nu eșise nicî odată din vizunia luî. Avea un fel de farmec logofătul Manole în simplicitatea luî care plăcea baronuluî. Acesta, deși om subțire și purtat prin lume, se simțea atras de felîul de a fi, așa dintr'o bucată, al boeruluî moldovan, de fața lui deschisă luminată de doi ochî căprii plinî de o naivă bună credință.

Au mers eî impreună pănă înspre sară, vorbind cu mult îndemn de una de alta ca și cînd ar fi fost niște vechî prietinî din copilărie; iar cînd la o stație baronul s'a dat jos din vagon și a întins mîna boeruluî pentru a'șî lua zina bună de la el, acesta a simțit că par'că se desparte de un frate și i-a spus:

— Sănătate și voe bună, baroane! să știî că după întoarcerea mea acasă am să-ți trimit la moșie, ca să-ți aduci aminte de mine, un harmasar din herghelia mea, de soiul celor care calcă poșta într'un cias fără să asude.

— Mulțemesc frumos, boerule, răspunse Bucovineanul. Și eu am să-ți trimit o vacă roșie care dă șasesprezece ocă de lapte pe zi.

— Foarte mulțămim, să trăeștî!

A urmat o călduroasă stringere de mînă și apoi s'au despărțit ceî doi prietenî de-o zi, ca să nu să maî întîlnească.

— Samănă a fi de treabă om baronul ista, zise boerul după ce rămase în vagon numai cu Franțuzul și Țiganul. Imi place că nu s'a nemțit.

N'a rămas însă neocupat locul baronului, căci la aceiași stație se sui o doamnă tînără, frumușică, foarte elegantă și cu un aer de cumințenie, de nevinovăție, de-ai fi zis că par'că atunci eșise din pension.

— Uite mă rog, gîndi boerul; pe cît sînt Nemții de bursuji și de grobieni, pe atîta Nemțoicuța asta e nostimă. Trebue să fie de neam bun.

Dînsa se așeză în fața lui și par'că ar fi vroit să ia în stăpînire întreaga canapea după boccelele și pledurile cele întinsese.

— Ernest, zise boerul, copila asta, precît înțeleg, are să doarmă aicî în vagon. Să-i dăm canapeaua să se odihnească. Tu treci în alt vagon și cînd vom sosi în orașul unde trebue să petrecem noaptea vei veni să ne trezești.

— Prea bine, răspunse Franțuzul, și eși din vagon.

Inserase de-a binele și străina căuta acum să-și așeze culcușul. Atunci conul Manole îi făcu semn că-i cedează toată canapeaua, iar ea, cu cel mai plăcut zimbet, îi mulțămi în limba ei privindu-l cu niște ochi albaștri plinî de recunoștință.

Bucuros că a putut să facă un bine gingașei călătoare, boerul, care era de alt-fel foarte îndatoritor pentru sexul frumos, se ghemui în colțul lui, și legănat de mersul trenului prinse să se gîndească la fel de fel de lucruri: la copil, la curțile lui din Buhuș, la poștalionii cei suri; apoi se mai uita din cînd în cînd la vecina ai cărei ochi albaștri năzuiau par'că să străbată prin acoperișul vagonului spre seninul cerului; și așa, pribegind, cu gîndul de la una la alta, privind cînd ochii, cînd talia, cînd piciorușele ei cele mici cari ar fi încăput în palma boerului, i se păru de la o vreme că frumoasa străină se învălue într'un fel de ceață, se topește, se transformă într'o vedenie străvezie, așa că, furat pe nesimțite în lumea visurilor, începu de-a binelea să horăiască.

Cît o fi dormit așa nu se știe, dar deodată a tresărit la auzul unui mare zgomot; ușa vagonului se deschise, și Ernest se înfățoșă ca să-i spue că a sosit în orașul unde trebuiau să se oprească pentru timpul nopții.

In acel moment conul Manole, deșteptat din somn, văzu un lucru ne mai pomenit, un lucru care-l făcu să holbeze niște ochi așa de mari încît ai fi crezut că au să-i iasă din orbită, văzu, Sfinte Pantelimoane, pe gingașa, pe frumoasa străină, cea cu ochii rătăciți în seninul cerului, in brațele lui Ciordilă Țiganul, sărutîndu-se împreună ca doi hulubași.

Inchipuiți-vă ce a trebuit să fulgere prin gîndul logofătului.

In aceiași clipă el croi cu ciubucul pe Țigan, scuipă în obraz pe zîna cea cu ochi albaștri, se dete iute jos din tren dimpreună cu Ernest și cu eroul Ciordilă, care nu știa cum să se desvinovățească, iar zîna umilită, rușinată rămase singură în lumina îndoioasă a vagonului.

— Auzi coțofana, să aibă obrăznicia să se pupe cu madama dinaintea mea, strigă furios conul Manole.

— Să trăeștî Măria-ta; nu sînt vinovat, răspunse Țiganul plin de frică; ea a venit la mine nu eu la dînsa.

Ș'atunci... da... m'am lasat să mă pupe, ca să nu fac vuet să te trezesc.

— Aferim muere!... Și eu care-am crezut-o sfântă ca o mironosiță și m'am grăbit să-i fac loc să se odihnească. Bre! Bre!.... In ce țară sîntem!...

Insfîrșit ce să mai lungesc vorba înșirind diferitele lui întîmplări de călătorie. Iată-l intr'o bună zi intrat în gara de la Paris, unde îl aștepta cu nerăbdare fiul său pe care nu-l văzuse de doi ani. Tînărul îi sărută mîna cu ochii umezi de bucurie, iar dînsul îl sărută pe frunte, păstrîndu-și sîngele rece și tonul măsurat ce a avut totdeauna față de copil. Era puțin demonstrativ boerul în exprimarea sentimentelor sale părintești, dar numai el știa cum i se bătea inima.

O lună și mai bine a stat boerul în Paris intr'un apartament pregătit de fiul său, compus din trei odăi: una pentru el, alta pentru Franțuz și a treia mai mică pentru Ciordilă. In acest timp, tînărul Buhuș l'a purtat mereu în toate părțile, ca să-i arate curiozitățile și frumusețile orașului, dar bătrînul nu se prea entusiasma la vederea lor. Le'nțelegea, nu le'nțelegea, el trecea repede pe dinaintea lor și nimic nu-l scormolea la inimă. El nu avea ochi și suflet decît pentru pădurile, dealurile și câmpiile în care trăise în larg din copilărie. Aici se simțea străin, strîmtorat, lipsit de huzururi și micșorat în demnitate și gîndul lui fără voe se întorcea mereu la plugurile cele în șase boi înșirate pe brazdă și la lanurile cele întinse de grîu, care se legănau in bătaia vîntului ca valurile de apă. Aici nu avea o gloată de slugi care să caute să-i ghicească gîndul, nici odăile cele multe cu saltele moi pe divanuri ca să-l îndemne par'că la odihnă, nici cerdacul cel lung de jur împrejurul casei cu vedere largă asupra cîmpului și a pădurii, nici vestiții lui poștalioni suri, pe care îi visa cîte odată și noaptea. Toate aceste îi lipseau și, dacă nu ar fi fost copilul la mijloc care să-l mai reție, el de mult ar fi părăsit Parisul, întru atît îl încleștase de inimă dorul de acasă.

Ciordilă însă, din contra, era cu desăvîrșire buimăcit de minunățiile ce vedea pentru prima oară la fie-care pas și stăpînul său nu-l mai putea strînge de pe uliți. Iși cerea voe pentru un cias și zăbovea două și trei, umblînd lela încotro îl duceau ochii și căscînd gura la toate vitrinele de prăvălii. Slujba, pentru care conul Manole îl luase de la așa depărtare și cu atîta cheltuială, o făcea numai pe dor și pe plac. Răbdă boerul cît răbdă, odată, de două ori, de zece ori, până cînd într'o zi văzînd că Țiganul nu se mai întoarce acasă, își eși din fire și porni să-l caute. Pof-

tim găsește-l pe ulițile Parisului! E întocmai ca și cum ai căuta un ac înt'un car cu fîn.

Dar dracul, care nu zidește biserici, îl scoase pe Țigan deodată năprasnic înaintea boerului și atunci *poc*, fără nici o vorbă îl și croi cu ciubucul peste spete. Cînd însă vroi să-i aștearnă o a doua lovitură, se văzu pe neașteptate înhățat de un comisar de poliție și dus dimpreună cu Țiganul la post.

Acolo zarvă mare. Conul Manole, prins în flagrant delict de bătae ziua mare pe stradă, își dădea în franțuzasca lui cum putea, îndreptările, zicînd că Țiganul e robul lui și că are tot dreptul să-l bată fiind-că nu a fost ascultător.

La auzul cuvîntului de *rob* comisarul și ceilalți polițiști ce mai erau de față au prins să rîdă cu hohot.

— *Monsieur, il n'y a plus d'esclaves ici*, răspunse comisarul; *du moment qu'il a mis le pied sur le sol de la France, il est devenu citoyen libre et indépendant comme vous et personne n'a le droit de le rossser.*

Boerul rămase mut, încremenit în fața acestor cuvinte de necrezut. Cum era cu putință ca, fără invoirea lui, Țiganul se devie om liber ca și dînsul? In ce țară, Doamne sfinte, venise el? Iar Țiganul cu cît vedea pe stăpînul său mai încurcat cu atîta se făcea mai obraznic, se freca mereu cu mîna pe spinare și se văicăra par'că i-ar fi rupt șelele. Intr'o clipă dînsul fu desbracat și căutat dacă are vre-o leziune pe trup, ceea ce ar fi agravat situația boerului; însă din fericire, ciubucul nu-l lovise în plin, ci-l ștersese numai alunecîndu-i pe spete fără să lase vre-o vânătae, așa că vaetele nesocotite și strîmbăturile Țiganului, care dădeau feței lui mohorîte un aer de tot caraghios, începură să indispue pe comisari.

— *Allons, allons, mon garçon, calmez-vous*, îi zise acesta atingîndu-l ușor cu mîna peste umăr.

Ciordilă, care nu înțelesese nimic din vorbele comisarului, luă gestul acestuia drept mîngiere pentru usturimea ce, dragă doamne, suferise și se socoti îndreptățit să facă și mai mare larmă. Apoi boerul după ce-și înfățoșă pașportul, fu supus unui întreg interogator la care asistă și tălmaciul Ernest chemat in grabă, iscăli un proces-verbal pe toate fețele și se văzu condemnat la treizeci lei amendă cu amenințare că la caz de recidivă va fi pedepsit cu închisoare.

— Bună și asta, gîndi boerul întorcîndu-se acasă dimpre-

ună cu Ernest și Ciordilă. Bine că am scăpat cu atîta într'o țară de haimana unde fruntea-i coadă și coada frunte.

Din ziua aceea Ciordilă, care pricepuse din daravera urmată că stăpînul său nu are voe să-l bată, crescu par'că cu o palmă mai înalt. Altă mutră avea el acuma față de dînsul mult mai țanțoșă și mai îndîrjită ca mai înainte.—Se suise, vorba ceea, cioara 'n copac și nu vroia să mai știe de nimene. Slujba și-o făcea de mîntuială; dese ori cizmele boerului rămîneau nevăcsuite, ciubucul necurățit; lipsea de acasă fără să mai ceară voe și dacă se întîmpla să auză boerul bătînd în palme pentru ca să-i șteargă o haină sau să-i facă o cafea turcească, el nu se înfățoșa decît după ce se înroșeau bine palmele boerului, iar cînd se îndura să vie avea aerul a-i zice:

— Da mai slujește-te și singur, că n'o să-ți cadă minele!

Conul Manole le vedea, le simțea toate aceste și înghițea mereu la noduri fără să-i zică un cuvînt de mustrare. Iși pusese strajă gurii și își încătușase firea, ca să nu mai cadă în ispita de a-l desmierda cu ciubucul.

— Intr'o țară ca asta fără nici un Dumnezeu, te poți aștepta la orice, gândea el.

A mai stat vre-o trei săptămînî în Paris și după ce și-a potolit bine dorul de copil, a plecat îndărăpt, iuțit acum de un alt dor, dorul de acasă.

Călătoria lui la întoarcere n'a avut nici un interes ca să merite a fi descrisă.—E destul să zic că a pus iarăși cîte-va săptămînî, mergînd parte cu drumul de fier, parte cu trăsurî năimite, până să ajungă la hotar.—Iar cînd însfîrșit a călcat cu piciorul pe pămîntul țării, cînd a dat cu ochii de slujbașii de la vama moldovenească, care l'au priimit cu pălăriile în mînî, și de poștalionii cei suri ținuți de dîrlogi de surugiii care veniseră dimpreună cu vătavul pentru a-l conduce la moșie, logofătul Manole Buhuș, simțindu-se la largul lui, s'a răsuflat adînc din piept și a strigat surugiilor și vătavului:

— Ia întindeți-mi pe cioroiul ista jos, să-i dau o zacuscă de bună întoarcere.

Intr'o clipă Ciordilă fu lungit la pămînt și boerul scoțînd luleaua de la ciubuc, îi așternu cu însuși mîna sa cincisprezece lovituri nu tocmai îndesate, căci era milos de felul lui, ci rarî, tacticoase și bine numărate, întrerupte prin cuvinte ca de-al de aceste:

— Ei, baragladină, iți aduci aminte de toate obrăzniciile ce mi-ai făcut?

Și dă-i.

— Cioroiule, ții minte de cîte ori ai uitat să-mi faci cafeaua și să-mi văcsuești ciubotele?

Și dă-i.

— Balaurule, ții minte de cîte ori mi-am înroșit palmele ca să te chem și nu veniai, de cîte ori ai lipsit de acasă fără învoire, de cîte ori mi te-ai înfățoșat cu țigara 'n gură și îmi dădeai fumul în obraz?

Și iarăși dă-i, până se împliniră cele 15 ciubuce ce-și pusese boerul în gînd să i le hărăzească.—Țiganul însă n'a cricnit un cuvînt în tot răstimpul cît ciubucul a căzut cadențat jos pe moalele trupului, ca să-i alunge mintea sus la căpățîna cea vîrtoasă, și aceasta poate pentrucă nu-l prea durea, sau poate că se temea să nu încindeze mai mult pe stăpîn, orî că se simțea vinovat și că merita pedeapsa.

Scurtă vorbă, după ce Țiganul, cam amețit, se sculă de la pămînt, se scutură de colb și își îmbumbă pantalonii, boerul răcorit de năduful ce înghițise atît amar de vreme, intră repede în odaia vameșului, luă un condei și o bucată de hîrtie, scrise cu o mînă nervoasă cîte-va rînduri, își puse apoi de desupt iscălitura și pecetea ce purta la lanțul ceasornicului și strigă pe vătav.

—Na, dute, zise el, și dă hărtia asta în mîna Țiganului Ciordilă.—E cartea lui de iertare din robie.—Să se ducă unde l'or îndrepta ochii; la mine nu mai are ce căuta.—Dă-i și acești doi galbeni ca să aibă deocamdată de cheltuială până v'a găsi unde-va să se hrănească.

Apoi el se sui în caretă cu Franțuzul și vătavul iar până a nu porni poștalionii din loc, Ciordilă, care rămăsese jos, s'a apropiat sfios de trăsură și a sărutat mîna boerului fără să rostească un cuvînt.—Și ce ar fi putut el să spue în urma celor petrecute? Se zice însă că boerul ar fi simțit atuncî două picăturî de lacrimî pe mîna lui, dar iute și-a întors ochii în altă parte, căci nu-i plăcea să vadă oameni plîngînd.

* * *

Au trecut șase luni după aceste întîmplări, cînd într'o zi boerul, îmbrăcat iarăși în hainele lui cele vechi, ședea în balcon răsturnat într'un jilț îndemanatic și pufăia din ciubuc cu ochii rătăciți în prelargul cîmpiei. Iată că i se înfățoșă vătavul spuindu-i că Ciordilă Țiganul a venit slab, prăpădit, rufos și se roagă de mila și îndurarea lui să fie îngăduit a-i vorbi un cuvînt.

— Să vie, răspunse boerul după o pauză.

In adevěr Ţiganul se înfăţoşă cu două cercurĭ vinete în jurul ochilor, cu două marĭ gropĭ în obraz, de nemîncare şi neodihnă, cu hainele sdrenţuite şi, puindu-se în genunchĭ dinaintea luĭ, îĭ întinse cu mîna dreaptă o hîrtie.

— Ce hîrtie e asta? întrebă boerul cam răstit, crezînd că e vre-o jalbă pentru cerere de pomană.

— E cartea mea de iertare din robie, Măria-ta, zise Ţiganul. Am venit să 'ţi-o dau înapoĭ că n'am ce face cu dînsa. Ori unde m'am dus tot maĭ rău mi-a fost de cît în curtea MărieĭTale. Am venit să mă dau iar rob şi să-mĭ cer iertare pentru greşelele mele.—Bate-mă, ucide-mă, dar nu mă alunga, că sînt şi eu suflet de om şi te-oĭ sluji cu credinţă pînă la moarte.

Boerul Manole simţi atuncea o mare strînsoare la inimă şi ceva aşa ca o umezeală în ochĭ. Dar pentru nimic în lume n'ar fi vroit să se arate înduioşat dinaintea Ţiganuluĭ, de aceea îĭ zise:

— Haĭ scoală-te, Ţigane, nu maĭ sta în genunchĭ dinaintea mea că doar nu-s icoana Sft. Neculaĭ. Du-te şi-mĭ chiamă repede pe vătav. Aĭ înţeles? Haĭ pleacă?

Se duse Ţiganul ploştit şi cu inima boţ, ne ştiind ce are să iasă din cuvîntul stăpînesc; iar cînd vătavul se înfăţoşă la poroncă, boerul îĭ zise:

— Să daĭ luĭ Ciordilă loc de casă în sat şi treĭ fălcĭ pămînt de hrană în ţarină. Asemenea să-i daĭ din pădure lemn cît i-a trebui pentru casă şi rogoz de pe iaz pentru acoperemînt. Totodată să-l înscriĭ în izvodul clăcaşilor de pe moşie. Aĭ înţeles?

— Ascult.

Cînd află Ţiganul de hotărîrea boeruluĭ, de bucurie nu maĭ calca par'că pe pămînt. I se luminase dinaintea ochilor. Iată-l acum un alt om, cu alte drepturi, cu alt ifos, aşezat în rîndul gospodarilor clăcaşĭ de pe moşie, avînd el însuşĭ casă şi moşie. Treĭ fălcĭ de loc pentru un suflet de om era maĭ mult decît îĭ trebuia. Ce ar fi putut nădăjdui şi dobîndi maĭ mult?

Ce-ĭ drept, Ţiganul îşĭ făcea acum datoria de clăcaş cu tragere de inimă, încît vătavul nu avea nevoe să-l ia de dinapoĭ ca să-l ducă la boeresc. Lucra de bună voe ce era dator proprietaruluĭ şi îşĭ lucra şi pămîntul luĭ cu îngrijire, aşa că încet, încet a prins să adune la casa luĭ azĭ un purcel, mînĭ o vacă cu viţel, poimîne o păreche de juncănaşĭ şi astfel a ajuns să simtă şi el la bătrîneţe huzurul de om pămîntean de sine stătător.

S'au strecurat douăzecĭ de ani şi maĭ bine de la înscrierea luĭ Ciordilă Ţiganul între clăcaşiĭ de pe moşia Buhuşul şi stăpânul său cel bun la inimă dar iute l'a ridicat ciubucul, se scoborîse în mormînt, Dumnezeu să-l ierte, iar el se însurase, încărunţise şi avea acum doĭ dancĭ care prinsese tiulee şi se zburătăiau pe dinaintea prispeĭ. Maĭ avea în ogradă un coşăraş plin cu porumb, un ocol cu viţişoare şi un stog de fîn cît casa luĭ de nalt. Şi iată că într'o zi veni în sat un obraz al cîrmuiriĭ cu poroncă domnească să statornicească pe clăcaşĭ ca proprietarĭ vecinicĭ pe pămînturile lor şi în acest scop începu să facă o amănunţită catagrafie a oamenilor şi a pămînturilor.

Cu prilejul acesta, pomenitul obraz al cîrmuiriĭ dădu peste Ciordilă Ţiganul, singurul maĭ smolit între locuitorĭ şi îl întrebă cu mirare:

— Da tu ce eştĭ aicĭ?

— *Ca şi Romîn*, răspunse Ţiganul umflîndu-se în pene.

Astfel Ciordilă, după ce s'a plimbat pe la Paris, a ajuns mulţămită ciubuculuĭ logofătuluĭ Manole Buhuş, proprietar vecinic în moşia Buhuşul, şi întemeetorul uneĭ spiţe întregĭ de Ciordileştĭ care cu vremea şi-au pierdut culoarea ceaunuluĭ de nu-ĭ maĭ cunoştĭ acum dintre adevăraţii Romîni.

N. Gane.

Indemn

Te 'nalță, te 'nalță spre culme,
Spre zările dorului stins,
S'or pierde și urme de zimbet,
S'a șterge și-arsura de plins.

Seninul le'nvălue toate
Pe virful de munte stingher:
Te rupe din vraja vălcelei,
Cu dinsa și umbrele pier.

Iarnă

Năruite stau in preajmă plăsmuirile de-o viață!
Firea gerul o doboară.... teama sufletele 'nghiață....
Visule, înger de pază, ocrotirea-ți da-mi-o iară:
Zimbetul nădăjduirii... vraja serilor de vară,
Da-mi-o iară!

Tremură pe ramuri frunze... tremur' lacrime pe gene,
Vad despică'n nouri vintul... zările adun' troene..
Gindule, pribeag tonatec, ia-ți toiagul, cale bună!
Inspre miriștea cu soare, înspre iazu 'n solzi de lună,
Cale bună!

Ana Conta-Kernbach

Despre poveștile noastre

De cind studiul literaturilor populare a luat un mare avint, basmele și poveștile au fost cu deosebire studiate. S'a crezut mai întăiu că aceste creațiuni s'ar găsi numai la anumite popoare și mai mult la cele arice. Dar cercetindu-se cu luare aminte s'a găsit că în toate timpurile și in toate locurile omul a simțit nevoie de a-și crea o lume imaginară, o lume fantastică.—S'a văzut că atit popoarele cele vechi cit și cele moderne, popoarele barbare ca și cele culte își au poveștile lor, ba chiar sălbatecul antropofag trăește și el în lumea închipuirii sale.

Cind a fost vorba însă să se arăte ce anume fenomene sociale sau naturale, cari factori au contribuit la formarea lor, ascunzîndu-se în dosul eroilor populari, care este origina lor, s'au dat explicații deosebite, mai mult sau mai puțin exclusiviste. Noi nu ne-am încumeta ca cu o singură formulă să putem rezolvi această chestiune, pentru lămurirea cărela s'a scris atit de mult și tocmai din această pricină a rămas tot încurcată. Noi credem că aici ca și în multe alte chestii de asemenea natură, toate explicațiile cari s'au dat, au *ceva* adevărat. Din acest punct de vedere și teoria *solară* a lui *Müller* și mai ales aceasta după cum vom vedea, și cea *meteorologică* a lui *Adalbert Kuhn* și cea *mitologică* a *Fraților Grimm* și teoria *migrațiunii* a lui *Benfey* și cea *animistică* a lui *Tylor* precum și cea *antropologică* a lui *Lang* au cite ceva adevărat. Probabil de asemeni că și teoria *literară* a d-lui Gaster [1]), poate și acea a *Visului* d-lui Hasdeu [2]) își au partea lor de adevăr întru cit fapte din povești se explică prin ele. De sigur însă că nu și teoria d-lui Speranță, căci s'a simțit și d-sa dator să facă o teorie [3]).

1) *Dr. M. Gaster*, Literatura Populară Romină, București 1883 pg. 545 și urm.

2) *Hasdeu*, Etym. Mag. Rom. pg. 2612, 2613.

3) Dl. *Th. D. Speranță*, explicind basmele noastre o începe cu formarea triburilor. Anume, unele fiind supuse de altele, s'a simțit nevoe de... pseudonime și așa unele triburi s'au numit *Mama Pădurii*, altele *Miazănoapte*, *Statu-Palmă-Barba-Cot* (acest pseudonim pentru vr'un trib pitic, după dl. Speranță, dar cu *barba* cum rămine?) *Balaurul* (probabil pentru

*

Studiind poveștile nu în vederea unei teorii anumite, ci fără idee preconcepută în privința aceasta, de sigur că se vor găsi și urme mitologice și influențe literare și mai ales urme solare.

De oare-ce voim să explicăm cîteva figuri din poveștile noastre și pentrucă în unele din ele vedem lămurit *reminiscențe solare*, pe care le vom semnala așa după cum le înțelegem, credem că e bine să arătăm la ce rezultat s'a ajuns în această privință cu interpretarea basmelor.

Teoria solară aplicată de Max Müller la toți eroii din Vedale și mai cu samă din Rig-Veda, a fost compromisă în timpul din urmă prin abuzul nemăsurat care s'a făcut cu dînsa. Chiar în lucrurile cele mai indiferente s'a văzut de comentatori numai *auroră, soare, amurg, întunerec* și *noapte*. Pretutindeni s'a căutat și s'a găsit urme din vechile idei indo-europene. De multe ori simple incidente, luate din viața de toate zilele, numai pentrucă poporul le vîrîse în creațiunile sale, au fost interpretate de comentatori în mod foarte curios. Nu toate animalele din povești ascund în ele un simbolism solar sau meteorologic ori alte explicații de asemenea natură. Poporul a luat viața lui cu tot decorul ei, cu fauna și flora cunoscută lui și a mutat-o în povești, stricînd însă legile naturale pe unele locuri, înfruntînd logica pe aiurea, creînd apoi lucruri de imaginație, cari nu trebuesc privite decît ca atare, fără nici o umbră de idei ascunse.

Animalele sînt toate acele cu care țăranul nostru a venit în contact. Și dacă ele în poveștile noastre fac fel de fel de isprăvi minunate, aceasta nu este un motiv de a nu vedea în ele lumea animală obișnuită. Dar pentru că întîlnim tot felul de animale de prin părțile noastre, este curios cum nu întîlnim nicăiri *Zimbrul*, prin poveștile noastre. Să nu fi impresionat oare pe popor această fiară mîndră, atunci cînd în vesele salturi sărea de pe stîncă pe stîncă, ori cînd pe la asfințitul soarelui se furișa pentru a-și potoli setea cu apele munților? Noi credem că da, dar că odată cu dispariția zimbrului și amintirea lui s'a pierdut, căci în bylinele rusești până azi *Zimbrii* sînt niște eroi [1]), dar acolo s'a păstrat și animalul și acesta e dovada cea mai bună că poporul nu vede alt-ceva de cît animalul, dispărînd el dispare și amintirea lui, cum s'a întîmplat în poveștile noastre, unde dacă ar fi vr'un simbolism, atunci ar fi trebuit să rămîie, chiar dacă animalul nu mai este.

vr'un trib de uriași, adăugim noi) într'un cuvînt toate numirile întrebuințate în basme, n'ar fi decît *pseudonime de triburi*. Mai mult chiar și în cuvintele *tată, mamă, frați, surori*, D-sa vede tot *pseudonime colective* de triburi *înrudite* între ele. Mai aflăm apoi că *mamă vitregă* însamnă *patrie adoptivă*, *tata* este *generația bătrînă*, iar pentrucă în basme nu se menționează nicăiri deosebiri de limbă (remarcă care ni se pare aproape o naivitate) ci din potrivă Făt-Frumos se înțelege bine în vorbă cu Mama Pădurii, apoi aceasta este o dovadă că *triburile erau de acelaș neam*. In teoria aceasta *baba* însemnează *generația bătrînă* dintr'o țară *cucerită* (se vede ca unde-i sex slab) pe cînd *tata* tot generația bătrînă dar dintr'o *țară cuceritoare*. Numai *calul* după d-sa e tot.. *cal*. (Nu vedem de ce n'ar fi vr'un pseudonim și el pentru vr'un trib peste care a... *încălecat* tribul Făt-Frumos). Cum o fi ajuns dl. Speranță la această curioasă dar.. dar originală teorie? (*Introducere în Literatura Populară Romînă, Studiu Comparativ de Th. Speranță*, *București 1904, pg. 206—255*).

Și cu toate acestea, cei mai mulți comentatori au văzut în animalele din povești în genere urme de simbolism solar, meteorologic sau de altă natură. Acel care a compromis cu totul această chestiune, este *Angelo de Gubernatis* [2]), care a făcut aproape mișcări de jonglerie în această privință.

La noi de asemenea s'a încercat să se arăte că sub toate figurile din poveștile noastre nu se ascund de cît fenomene luminoase și cele întunecoase [3]). Ce să zicem noi intr'adevăr, cînd ni se spune de către *Dl. Bachelin* că buzduganul zmeului este *Soarele* (pg. 180), cînd ni se vorbește de *„porcul solar"* (pg. 214 Notă) ori cînd ni se arată că porcul în genere nu este porc ca toți porcii, ci *„o formă zoomorfică a ceței de dimineață* (pg. 216). Ce să credem cînd ni se afirmă că flăcăoaşul *Stan Pățitul* din poveștile lui Creangă e.... *Soarele* (pg. 144), iar *femeea* lui Stan căreia Chirică îi scoate coasta cea de drac e... *Aurora* (pg. 145), după cum *baba* din sacul cu buci, pe care dracul a umflat-o cu sac cu tot pentru talpa iadului e... *noaptea* (pg. 147). Până și *Ciocîrlanul cel șchiop* care duce pe aripioarele lui pe fata de împărat către Mănăstirea de Tămie, *(Creangă, Povestea Porcului pg. 208)* nu este paserea aceea pe care cu toții am văzut-o pe margenile drumului cu mersul ei mărunțel și iute, ci e... *Aurora* (pag. 223), iar dacă e *șchiop* acest lucru trebue să ne amintească de... *noapte* (pg. 223). Poate ar trebui să sfîrșim, măcar că aceste mostre de analize le-am putea înmulți la nesfîrșit, dar nu putem fără a mai pomeni încă ceva. Anume în poveștile noastre găsim urme din codicele criminal al trecutului (*vezi Șeineanu op. cit. pg. 28*), pedeapsa de a fi sfâșiat de viu de către niște harmasari neînvațați, pedeapsă suferită și de Brunehilda în Franța, și de Mazepa, hatmanul Cazacilor, iar Ioan Vodă cel Cumplit, după ce a fost ucis mișelește, trupul lui a fost legat de cozile a două cămile și sfâșiat în bucăți. In general în poveștile noastre țiganul sau țiganca, pentru vina lor, sufăr aceeaș pedeapsă, mai legîndu-se alăturea și cîte-un sac cu nuci și... «unde pica nuca, pica și bucățica». Acest lucru nu-i de cît o pedeapsă grozavă însoțită și de o bătaie de joc, pe care poporul a crezut de cuviință s'o aplice vrăjitoarelor, ori celor răi pentru păcatele lor. Dl. Bachelin în acest fapt nu vede altceva de cît *„pieirea nopții care, legată de iapa solară, se pierde*

1) *A. Rambaud*, La Russie Epique, pg. 107.

2) *Angelo de Gubernatis*, Mithologie Zoologique 2. v. Paris 1874 și Mythologie des Plantes 2 vol, Paris 1878, 1882.

3) *Jules Brun*, Sept Contes Roumains, avec une introduction générale et un commentaire folklorique par *Léo Bachelin*, Paris 1894.

sfăşiată în bucăţi, pe cînd stelele—nucile căzînd din sac—se pierd una cîte una în lumina zilei mari, unde Făt-Frumos se însoară cu Aurora". (pg. 224).

Noi credem într'adevăr că în poveştile noastre sînt urme solare, dar reduse numai la cei doi eroi: *Făt-Frumos* şi *Balaurul*, cu o vagă amintire şi asupra *Zmeului*.

*

Din aceşti doi eroi ai poveştilor noastre, în *Făt-Frumos* găsim vădit *personificarea Soarelui* şi în *Balaur* ori *Zmeu*, *personificarea întunerecului*. Impresiunile cărora corespundeau ca substrat psichologic aceste personificări, au fost atît de puternice, încît—cu toate întîmplările prin cari au trecut strămoşii poporului romîn în imigraţiunile lor pe ţărmurile Tibrului, şi apoi în Dacia—şi astăzi se mai recunosc.

Cum au ajuns însă la concepţia de *balaur?* Pentru asta trebue să vedem, ce credeau oamenii despre apunerea zilnică a Soarelui, după nourii groşi, cari vremelnic ascundeau razele lui, despre eclipsele blestemate, care făceau deodată din zi noapte. Cu pornirea lui de a personifica, cu ideea lui de dualism din această lume, între bine şi rău, omul şi-a închipuit că Soarele—un *tînăr frumos*, cu părul de aur—are de dus o luptă grea cu duşmanii săi, pe cari nourii negri şi groşi, cu formele lor ciudate, i-au făcut să fie personificaţi în nişte monştri cu multe capete şi sute de mîni sau cu alte forme hibride. Căci ce alta putea vedea omul primitiv în acele forme fantastice, cari alergînd prin înaltul cerului, ascundeau lumina Soarelui? In curînd toată această epopee solară a fost personificată în două serii de eroi: unii luminoşi *Indra, Surya, Apollo, Faeton, Helios*, alţii întunecoşi sub forma unor monştri ca *Vritra, Orthros, Cerber, Pithon*, şi ceea ce este mai caracteristic, este că aproape la toate popoarele arice, spiritul rău era personificat sub forma unor dragoni, balauri, hydre şi alte figuri de acestea, figuri cari stăteau în strînsă legătură cu formele fantastice ale nourilor.

Dualismul acesta, *lumină* şi *întuneric*, dualism pe care-l întîlnim la tot pasul în viaţă sub forma „zilei şi a nopţei, aurorei şi amurgului,—dimineaţa şi sara, vara şi iarna, Soarele şi Luna, Cerul şi Pămîntul" (Max Müller II p. 234) dualismul acesta a fost fenomenul care a impresionat mai mult imaginaţia popoarelor vechi. La dreptul vorbind, acest lucru nu este un apanaj numai al popoarelor arice, căci studiind şi religiile celorlalte popoare cusite sau semite, ba chiar cele mongolice, vedem că tot astfel au înţeles alternanţa dintre lumină şi întuneric şi tot la fel au personificat această luptă. Ideea de *balauri*, de monştri o găsim şi aici şi pentru aceea concepţia această zoomorfică curioasă,—a balaurului, mai degrabă putem s'o considerăm antropo-

1) *Max Müller*, Science du langage, Paris, 1868, v. II, pg. 252.

logică decît arică. Că Făt-Frumos al nostru nu este decît personificarea Soarelui, lucrul nu este greu de înţeles: părul lui de aur ne aminteşte razele Soarelui şi sub forma unui astfel de tînăr era conceput Apollo în mitologia romană populară, concepţie sub care desigur că era adorat şi de către coloniştii din Dacia. Că balaurul, zmeul, nu este decît întunerecul, nourii groşi, şi toate piedecile luminii, lucrul este tot aşa de simplu. In special pentru Romîni, lucrul se explică cu atît mai lesne, cu cît dela amîndouă popoarele cari i-au dat originea, i-a venit pe cale deosebită fenomenul. Se ştie că Geţii şi Dacii adorau Soarele sub numele de *Gebeleizis*, nume confundat mai tîrziu cu a lui *Zalmoxis*, iar cînd nouri groşi acopereau lumina lui, ei credeau că nişte balauri de sama celui pe cari îl adoptaseră ca steag al lor, îl ameninţau ori îl ascundeau biruindu-l. Şi pentru aceea ei aruncau cu săgeţile în sus, pentru a spăria pe duşmanii Soarelui ca astfel să-l elibereze [1].

In curînd imaginea foarte personificată, a devenit nedespărţită de basmele noastre, dar Făt-Frumos cu timpul şi-a uitat din ce în ce mai mult originea lui cerească, şi a pierdut încetul cu încetul simbolismul său, ajungînd ceea ce se vede astăzi în el, adecă eroul lumesc favorit, tipul bărbătesc ideal, atît fizic cît şi sufletesc. Cine ar căuta astăzi să convingă pe moşneagul povestitor, că Făt-Frumos nu este feciorul împăratului cutare, ci este Soarele? Şi cu toate aceste, de aici a pornit. Şi dacă s'a spus că Ruşii au păstrat până azi mai bine de cît oricare alt popor tradiţiunile şi legendele arice [2]) analizîndu-se eroii din bylinele ruseşti după sistema lui Gubernatis, putem să spunem şi noi că ideea fundamentală arică, lupta dintre întunerec şi lumină s'a păstrat în proverbele noastre tot cu atita claritate.

Dar ideea pe care poporul nostru şi-o face despre balaur, mai putem s'o cunoaştem şi din alte producţii populare. Până în ziua de astăzi balaurul este considerat ca un monstru care deşi vine şi pe pămînt uneori, dar locul lui este pe *sus*, pe undeva. Istorisind despre «Dealul Balaurului, din judeţul Neamţ. Creangă ni arată ce crede poporul despre *bala* care a dat numele dealului, anume că el s'a ridicat iar *la cer de unde a căzut* [3]). Se vede că pe acolo este locuinţa lor, căci un *balaur* se găseşte şi la ultima vamă a văzduhului; cea mai fioroasă dintre toate, şi unde, măcar că se află în locurile înnalte, totuş este «aşa de întunerec în cît nu se vede nimic» [4]). Inchipuirea poporului a mai aşezat un balaur şi în *gura iadului* [5]), de aceea

1) *Herodot*, cartea IV, cap. 94.

2) *Alfred Rambaud*, La Russie Epique, Paris 1876, pag. XII.

3) *I. Creangă*, Opere complete, Buc. 1904, pg. 136: „Unii spun că după ce a mîncat foarte mulţi oameni şi a ros toată coaja copacilor din codru, ar fi crăpat aici, în locul acesta. De la unii am auzit spuind că i-ar fi dat lapte de vacă neagră, şi cu aceasta l'ar fi făcut să se ridice *iar la cer de unde a căzut*. (Moş Nichifor Coţcarul).

4) *S. Fl. Marian*, Inmormîntarea la Romîni, Buc. 1892 p. 452.

5) *Idem* pg. 460. Cf. *Virgili Æneis*, VI, 575, 577. la descrierea tartarului: Quinquaginta atris immanis hiatibus *Hydra* Saevior *intus habet sedem*...

poate, într'o colindă din Bănat, unde se descrie iadul, ni se spune:

«Colo'n jos către Apus
«Soare nu-i pe cer în sus,
«Ci *e nor* şi'ntunecime
«Şi-o grozavă adîncime [1])

Şi mai jos:

«Unde-i peştera urîtă
«De *balauri* răi păzită
. . . .
«Dar în iad iar ce mai sînt?
«Să ferească Domnul Sfînt!
. . . .
«Nu e cer ci-s numai *nori*
«De 'ntuneric te 'nfiori.
. . . .
«Nu sînt paseri, nu sunt flori
«Numai jar şi numai *nori*!» [2])

Chiar diavolul, pe romîneşte *Drac*, nu înseamnă decît *şerpe urias, balaur*. Deci spiritul răului a fost închipuit întăiu printr'un *şerpe*, care apoi s'a uitat, păstrînd numai înţelesul de *Diavol*, ceea ce se spune de-a dreptul de Bogomili: «diabolus, qui vocatur *draco* aut *serpens*». [3])

Dar nu numai urme solare se găsesc ci şi antropomorfice. In dosul unora din eroii poveştilor noastre se ascunde un antropomorfism, a cărui origină trebue căutată în forţele naturale. Căci acţiunea înceată şi capricioasă a agenţilor naturali asupra copacilor din codri şi acţiunea violentă şi furioasă a puterii apelor, Romînii le-au personificat în cei doi uriaşi *Strîmbă-Lemne* şi *Sfarmă-Piatră* [4]). *Iutele Pămîntului*, *Agerul Pămîntului*, *Tarele Pămîntului*, reprezintă acele forţe ascunse care presidează la întreaga mişcare vegetală şi animală ce se întîmplă pe planeta noastră. Şi tot astfel se vor găsi şi urme mitologice, căci poveştile, ca un product complicat, nu se pot explica numai printr'o singură teorie, nu se pot reduce la o simplă formulă.

*

Dar poveştile noastre, ca creaţiuni cari au servit drept hrană sufletească poporului nostru atîta vreme, care au încîntat atîtea generaţii de *Romîni*, s'ar putea să nu cuprindă nimic din *viaţa* şi *sufletul* poporului nostru, să nu găsim în ele idei, cre-

1). *Al. M. Marienescu*, Colinde, Pesta 1859 p. 87, ap. Marian op. cit. pg. 467

2) *Idem*.

3) *Dr. Gaster*, op. citat, 256, 257.

4) La Germani ei se numesc *Baumdreher* sau *Holzkrummacher* şi *Steinzerreiber* sau *Felsenkripperer*, la Ruşi *Vertodub* (Frînge-Lemne) şi *Vertogor* (Sfarma-Munte), la Francezi *Tord-Chêne* şi *Appuie-montagne*. Ap. Şaineanu. Basmele romîne op. cit. p. 560.

dinţe şi sentimente de-ale lui? S'ar putea oare ca fără nici o rezervă să afirmăm că numai haina este naţională iar trupul comun cu al celorlalte neamuri? Cum îşi închipue poporul nostru problemele vieţii, împăraţii, războaele, — şi ce s'a adăugit în cursul timpurilor de către diferitele împrejurări prin care a trecut şi diversele influenţe pe care le-a suferit s'ar putea să nu se vadă în ele? De sigur că nu numai poezia populară poate să ne dee aceste respunsuri ci şi aceste creaţiuni, cari ca ori-ce product intelectual trebue să reflecteze numai de cît viaţa şi sufletul acelui care l'a produs. Şi dacă este vorba ca să ne oprim asupra elementelor întrebuinţate în poveşti, apoi ni-i indiferent de unde-s luate, căci nu aceasta este esenţialul. Dacă am crede aceasta, atunci trebue să admitem acelaş lucru şi pentru roman, novelă etc., căci unii au ajuns să reducă şi subiectele acestora la cel mult 36 [1]). Admiţîndu-se însă că alt studiu de cît comparativ nu se poate face, „dacă trupul ar fi comun", l'am nimici pe Shakespeare, care se ştie că a luat de-a dreptul subiectele pentru tragediile sale din nuvelele italiene, din cronici şi istorioare ale altor popoare. Dar nu de studiul acestora este vorba, ci de aceea ce a pus Shakespeare, de significaţia operei, de atitudinea autorului, de ceea ce se numeşte, dacă voiţi... *tendinţa operei*. Acelaş lucru şi cu poveştile noastre: chiar dacă scheletul este luat de aiurea, ce a pus Romînul în ele? Prin urmare iată încă un punct de vedere din care s'ar mai putea studia poveştile noastre, arătîndu-se deosebirile de celelalte neamuri, cari dezvoltîndu-se istoriceşte în alte împrejurări de cît noi, au ajuns din această pricină altfel să conceapă şi lumea aceasta şi lumea cealaltă, şi unele instituţii temeinice pentru ori-ce societate, şi ideea de prieten precum şi cea de duşman. A studia poveştile numai din punct de vedere comparativ, şi al originii elementelor este necomplect, şi acela care ar crede că cu aceasta s'a terminat tot ceea ce este de spus despre ele, ar confunda, după cum spune Taine, „scoica cu animalul din ea, documentul cu omul care se ascunde după dînsul", ar face de sigur o operă de erudiţie «dar ar cădea victimă unei erori de bibliotecă» [2]).

De oare-ce noi în acest articol facem mai mult un plan de studiu, fără a avea pretenţiunea să-l fi rezolvit nu numai în chip complect, dar nici măcar pe de departe, lucru pe care poate îl vom face altă dată, vroim să scoatem în relief ceva din concepţiile pe care şi le-a făcut poporul asupra vieţii şi de aceea vom atinge una din figurile cele mai frumoase din poveştile noastre, anume *Impăratul*.

Ce să însemne acest împărat? Să fie oare *cerul*, după cum

1) *Georges Polti*, Les Trente-six situations dramatiques, ap. *Remy de Gourmont*, Le Problème du Style, Paris 1902.

2) *H. Taine*, Histoire de la Litterature Anglaise I, pg. IV, V.

s'a susținut de către unii?[1]. Nu, ci acest împărat reprezintă ceva cu totul de altă natură. Și mai înainte de ori-ce discuție, întrebăm: S'au gîndit cei cu teoria solară la termenul acesta de „împărat"?

Cînd coloniștii daco-romani au fost nevoiți să părăsească locurile unde ei ajunseră la o viața aproape rafinată, așa cum o duceau Romanii pretutindeni, ei s'au retras către regiunile muntoase, lăsînd stăpînirea șesurilor popoarelor năvălitoare. In curînd nimic nu mai rămase din *Dacia felix!* Coloniștii părăsind viața romană de cîmp, începură o alta grea, nomadă aproape. Din așezămintele romane politice, sociale, militare și economice nimic sau aproape nimic nu mai rămăsese, atunci cînd populația daco-romană își schimbă felul ei de viață. Dar această schimbare aproape unică în istorie, n'a trecut asupra acestor oameni, fără ca să lese adînci urme în sufletele lor, mai ales cîtă vreme s'a ținut bine minte situația de unde au pornit. Faptul că într'o vreme făcuseră parte din imperiul cel mai mare, care se întinsese aproape peste toate națiunile pămîntului, peste care un împărat puternic, pentru popor învălit într'o atmosferă misterioasă, cum se întîmplă în totdeauna în monarchiile despotice, iar acum nu mai aveau nici un amestec nici cu imperiul mare nici cu împăratul vestit, faptul acesta s'a resimțit de către coloniștii daco-romani. Nu doară că cine știe ce binefacere mare era pentru dînșii imperiul acesta, în care poporul îi cunoștea numai rigorile lui, unde clasa muncitoare era disprețuită și unde lenea devenise apanajul omului liber. Dar cu toate aceste, omul simțea și o *mîndrie* că face parte dintr'o împărăție atît de mare, că peste ei domnea un împărat, un fel de zeu aici pe pămînt. Impăratul puternic, mai era apoi și o *garanție*. Așa fiind lucrul, coloniștii au păstrat această instituție ca o amintire, ca o părere de rău după traiul de odinioară, dar n'au mai așezat o pe lumea aceasta reală, unde nu se mai potrivea, ci în lumea basmelor și a poveștilor. «A fost odată un împărat», cum încep multe din poveștile noastre, nu este numai constatarea unui fapt care se petrece în această lume fantastică, ci este exprimarea unei *nostalgii*, după locurile și viața așezată din *Dacia Impăratului*.[2] care cu toate greutățile ei, li părea acuma vrednică de invidiat. In cît am putea să spunem că pe lîngă resturile din așezămintele romane, care s'au păstrat la coloniști, resturi înnăbușite mai tîrziu de invazia așezămintelor slavobizantine, trebue să punem și *instituția imperatorială*, de care Romînii nu s'au despărțit, dar pe care au mutat-o „pe tărîmul celălalt". A vedea în el urme solare sau luminoase, sau cerul, ni se pare o exagerație care nu se poate justifica cu nimic, pentrucă perzistența cuvîntului roman „imperator" dovedește perzistența concepției.

1) *Jules Brun*. Op. cit, pg. 64. 92, 269, 276.

2) Dacia ca provincie de la marginea imperiului era o provincie a împăratului, iar reprezentantul împăratului se numea *Legatus Augusti pro praetore trium Daciarum*.

Pe împărații aceștia poporul i-a numit cu diferite numiri vagi, luate mai ales dintre culori, ca *Impăratul Roș*, *Impăratul Verde*, *Impăratul Alb*, ba chiar și *Impăratul Negru*. Dintre aceștia, Impăratul Roș reprezintă pe stăpînitorul avar și rău, căci culoarea roșie pe fața omului, Romînul mai mult smolit n'o înțelege. De aceea „să te ferești de omul roș" (*Creangă, Harap alb. 289*), de aceea chiar dracul apare sub chipul unui om roș. (*P. Ispirescu, Măzerel-Impărat*) și de aceea totdeauna Impăratul Roș este «pîclișit și răutăcios la culme» (Creangă, Harap alb, 324).

Dar dacă acest împărat este prototipul stăpînitorului rău, căruia îi tună prin cap astfel de năzbîtii, pe care și le îndeplinește pe spinarea supușilor, *Impăratul Verde* este împăratul bun, stăpînitorul bun, stăpînitorul cu milă de supușii lui, căci culoarea verde, culoarea naturii cu „frunză verde" este chiar și culoarea Romînului, atunci cînd el este vrednic și isteț. Impărații aceștia, care după închipuirea poporului, duc o viață fără multă etichetă, sînt foarte îngrijitori de binele supușilor săi, iar moștenirea tronului este grija lor cea mai de căpetenie. Această idee, pe care o vedem mai totdeauna în poveștile noastre, s'a accentuat de sigur *prin contrastul*, cu starea în care s'au găsit în cursul timpurilor tronurile țărilor romîne.

Dar oricît de buni să fie acești împărați, rar recurg la judecata lor, atunci cînd este nevoe. Experiența poporului, tristă în această privință, l-a făcut să nu aibă încredere în justiția omenească. Pentru dînsul adevărata justiție este cea dumnezeească:

«Eu mă duc, că mă așteaptă
«La judecata cea *dreaptă*». [1])

De aceea în poveștile noastre *ordaliile*, judecata lui Dumnezeu, totdeauna arăta pe adevăratul vinovat. In general buzduganul celui nevinovat aruncat în sus, cade drept lîngă dînsul, iar al celui vinovat îi cade drept în mijlocul capului. Acest sistem popular, la unele popoare s'a transformat în adevărate așezăminte judecătorești și nu se găsesc numai la popoarele germane cum s'a susținut, ci le-au întrebuințat și Slavii și Grecii și Indienii, din care pricină s'a crezut că se găsesc numai la rasa arică. In urmă s'a văzut că și popoarele străine de această rasă, ca Ebreii, Mongolii, unele triburi negre din Africa, au întrebuințat acest sistem de a se descoperi adevărul. Printre mijloacele cele mai întrebuințate era *apa rece* (judicium aquae frigidae), *untdelemnul clocotit* sau *apa clocotită* (judicium oenei, j. aquae ferventis) *focul* (judecium ferri candentis), *secriul* (judicium feretri) etc. Ebreii întrebuințau *otrava* [2]). Toate popoarele cari au

1) Cîntec de stea.

2) Pentru ordaliile întrebuințate la alte triburi și rase inferioare, vezi *Tylor*, La civilisation primitive, Paris, 1876, pg. 145. Cf. și *Ioan Nădejde*, Din Dreptul vechiu Romîn pg. 64. unde se vorbește de proba cu fierul roș, aplicată unui voevod în Oradea Mare.

suferit de lipsa de dreptate pe pămînt, au pus'o numai în cer.

*

Deja am văzut că în poveşti se creează o formă *ideală* a vieţii, închipuirea unei stări de lucruri, care nu există dar pe care poporul o pune în altă lume. Acest procedeu se întrebuinţează nu numai cînd e vorba de creaţiunile populare, dar şi în literatura cultă. *Sully Prudhomme*, voind să creeze o stare de fericire imposibilă în realitate, a scris o poemă intitulată *Le Bonheur*, în care doi tineri, un bărbat şi o femee, se întîlnesc pe altă planetă, unde ei sînt cu adevărat fericiţi, o fericire cum nu se află însă pe pămîntul nostru. Acolo, nu există răul, nici patimi josnice, ci cei doi trăesc o viaţă plină de iubire, în mijlocul unei naturi bogate în forme şi culori minunate: e idealul de fericire. *Dar toată această fericire e creată din elemente cunoscute, reale: iubire, natură etc* [1]. Sau, să luăm un exemplu din literatura noastră, cînd *Eminescu* a vroit să realizeze o fericire absolută, *aproape dumnezeească*, pentru eroii sei, Dionisie şi Maria, a combinat într'o creaţiune supranaturală o lume fantastică, stricînd toate legile naturale, ca şi poporul.

Şi acuma, ţinînd samă că omul este o fiinţă mică şi neînsemnată, a cărei existenţă este atît de scurtă şi al cărui traiu este aşa de sbuciumat, care a fost stăpînit atîta vreme de către natura încunjurătoare şi neînţelegînd nimic a tremurat mai la toate manifestările ei, a simţit nişte *trebuinţi*, care porneau tocmai din greutăţile şi nesiguranţa vieţii. El s'a uitat cu teamă la cer, dar şi cu uimire, s'a minunat şi s'a îngrozit pe rînd de toate puterile firii, s'a uitat la marea cea adîncă şi la munţii mari, la vietăţile pămîntului şi la cele sburătoare, şi toate acestea scăpau de sub stăpînirea lui, stăpînindu-l pe dînsul cu puterile lor văzute ori tainice. Dacă natura neîmblînzită l'a dominat, apoi şi societatea omenească a făcut victimele sale. Nedreptatea a domnit în toate timpurile şi dacă au fost vremi cînd duşmanul cel mai mare al omului a fost însuş omul, apoi în genere mai niciodată soarta celor mulţi, soarta popoarelor n'a fost de invidiat. Avînd de îndurat greutăţile naturale, rob pe de altă parte unor întocmiri sociale, omul care avea în el însă *ceva* care-l apropia de divinitatea pe care şi-o crease, a căutat să iasă din făgaşul strîmpt al existenţei lui şi neputînd altfel, el şi-a închipuit o lume unde cei cari o locuiau erau făcuţi după pofta inimii lui, unde omul porunceşte puterilor naturii, iar animalele bune ori rele, devin slugile lui cele mai credincioase, sau sfătuitorii lui cei mai binevoitori. Aici marea cea nemăsurată se mistueşte numai la gîndul lui, ori îl primeşte fără primejdie în fundul ei, unde palate mărete îl aşteaptă; Soarele, Luna ori Stelele, din înălţimile lor albastre se scoboară pe pămînt, pentru a-i da sprijin la nevoe, chiar Dumnezeu însuş „cu sfintele lui picioare,“

1) *Oeuvres de Sully Prudhomme*, Poésies, Paris, Alphonse Lemerre Editeurs.

calcă din vreme în vreme pietrele pămîntului pentru a uşura nevoile văduvei ori suferinţile orfanului. In lumea aceasta dreptatea aşteaptă întotdeauna pe cei buni şi pedeapsa pe cei răi, lucru pe care în viaţa de toate zilele l-a văzut de multe ori altmintrelea; în sfîrşit în lumea aceasta închipuită este tot ceea ce ar fi vrut el să fie, pentru ca omul să nu mai fie o fiinţă bicisnică şi prăpădită. Iată una din cauzele cari au împins pe om să-şi alcătuiască această lume minunată a basmelor şi a poveştilor, care a desfătat totdeauna pe cei mulţi la căldura focului în nopţile de iarnă sau la scînteerea stelelor în cele de vară.

Poveştile noastre, prin imaginaţia cea scînteetoare, prin eroii săi caracteristici, prin limba colorată şi formulele bogate, alcătuesc nişte comori de frumuseţi, ocupînd un loc de frunte între toate celelalte creaţii similare europene. Ele au fost singurul lucru cu care ţăranul nostru s'a mai luat, atunci cînd suferinţa mare, o suferinţă cum istoria n'o cunoaşte nicăiri în dezvoltarea unui popor, îl făcea să-şi blesteme soarta care l'a mai adus pe faţa pămîntului. Cînd apăsarea din partea unei ocîrmuiri, care nu cunoştea ce va să zică grija de supuşi decît pentru a-i împlini, cînd împrejurări vitrege sileau pe voevozi să fie mai răi decît erau ei, lucru pe care întîiu ţăranul îl simţea, cînd toate aceste greutăţi şi năcazuri îl apăsau, el găsea uşurare în lumea aceasta a basmelor şi a poveştilor, cea mai frumoasă moştenire pe care «părinţii din părinţi» li-o lăsaseră. Cînd foamea şi lipsa îl sileau să se ascundă prin văgăunile munţilor ca animalele sălbatice, el se plimba prin păduri de diamant, acoperind pe Feţii-Frumoşi şi împărătese de aur şi mărgăritare, iar atunci cînd nevoile îl sileau să-şi vîndă ocina lui, împingîndu-l spre şerbie, care la o parte din Romîni se confundă cu însuşi numele neamului, el alcătuia acele împărăţii întinse nesfîrşite, care se întindeau pînă la capătul lumii, pămînt mult şi din belşug. Dar dacă nevoile lui nu erau ascultate de nimeni şi mai vîrtos de voevod, care era „părintele norodului“, el se mîngîia stînd la vorbă cu împăraţii, care îmbătrîniseră în scaunele lor, şi în viaţă fiind, îşi asigurau liniştea bătrîneţelor şi oblăduirea supuşilor, punînd pe fiul cel mai vrednic pe tronul împărăţiei.

Aceste poveşti au devenit astfel cel mai sfînt monument literar al nostru, căci frumuseţa lor, care pe noi ne desfătează atîta, este cea mai sigură dovadă de nemărginita suferinţă a poporului romîn.

D. D. Pătrăşcanu

In lumea dreptăței

(Urmare)

Cînd aflase de la Grefier, avocatul Berlescu, deputat și primar că președintele lipsea, chemat cu telegramă la București, încercase toate mijloacele să amîie procesul, dar ii fusese cu neputință. Protivnicul său, Vineanu, s'ar fi învoit bucuros la aminare, dacă nu i-ar fi fost de față clientul, care se împotrivise în ruptul capului. Și așa procesul se înfățișase. După sfîrșirea dezbaterilor, tribunalul, prezidat de Andrei Rizescu, se rostise, fără a se ridica de pe scaun, respingînd acțiunea ca prescrisă. La auzirea hotărîrii Berlescu, roșu-vînăt la față, adunîndu-și hîrtiile și ghiozdanul, plecase fără o vorbă acasă și d'acolo la gară.

Furia cu care trăsese perdeaua și incerca să încue ușa compartimentului era firească. Vrea să rămîie singur să-și mistuiască necazul și planurile. Pierdea cel puțin douăsprezece mii de lei, sumă cu care, la situația cam încurcată în care se găsea de vre-o cîtăva vreme, ar fi putut astupa multe găuri. Nu pretindea că i se făcuse nedreptate. Încă de la pornirea procesului simțise puterea incidentului de tardivitate ce i se putea ridica. Chiar învoiala scrisă pe care o iscălise clientul, de a împărți cîștigul pe din două, dovedea nesiguranța pricinei. Lipseau 300 de pogoane din cele «ca două mii» arătate în actul de vînzare, ceea ce socotit după prețul total făcea 60000 de lei; și se scula acum cumpărătorul să ceară micșorarea prețului peste doui ani de la vînzare, cînd legea spunea lămurit că așa proces va să fie pornit până într'un an;—iar scrisoarea prin care se încercase să dovedească recunoașterea dreptului său din partea protivnicului, își da bine seama că cuprindea din potrivă cea mai hotărîtă tăgăduire. Nădăjduise însă că cu sprijinul protivnicului său va putea sili pe vînzător să cadă la pace. Cu cîteva zile înainte de proces, întorcîndu-se amîndoui de la București

vorbiseră împreună. Nu încăpea codire între ăști doui oameni, șefii politici din județ, in aparență adversari învierșunați, în realitate cei mai buni prietini;—nu pentru întăia oară combinau ei o așa afacere. De cîte ori însă aveau de pus la cale astfel de treburi, o rămășiță de pudoare ii făcea să simtă nevoia de a-și împrumuta parcă o altă personalitate. Întotdeauna începeau cu glume, schimbîndu-și glasul, imitînd la vorbă pe bătrînul conu Liță Pitărescu, un tip caraghios din localitate, a căruia amintire îi înveselea întotdeauna.

— Cît îți plătește ție Costăchescu în proțes, Mateias neică? întrebase Berlescu pe Vineanu, mîngîindu-l de gușe și vorbind peltic.

De la primele vorbe Vineanu pufnise de rîs.

— O mie de lei.

— Îți dă nen-tu trei, Mateias neică. Să fațem cum e bine, Mateias neică.

— Nu se poate. Nu știi cine e Costăchescu?

— Il stiu, Mateias neică. E un ursuz si un țufut, dar si tu esti mare smecher, Mateias neică.

Vineanu rîdea cu hohote. Atunci Berlescu schimbînd tonul:

— Nu, ascultă, să lăsăm gluma... și la rîndul meu... Îți aduci aminte cu moșnenii Stănești... Fă-l să înțeleagă că depinde de suverana apreciere a tribunalului și că s'ar putea și să piarză.

— Vezi că nu depinde.

— Fugi mă d'acolo. Nu e părerea ta că nu e proces ori cît de nedrept, care să nu se poată cîștiga cu abilitate? Nu sînt vorbele tale: „mare e puterea judecătorului cînd vrea“? Am cerut șaizeci de mii de lei, să ne dea treizeci... douăzeci și cinci...

Și reluînd vorba peltică a lui conu Liță Pitărescu:

— Si are neica trei mii de lei pentru Mateiasu lui.

— Să încerc, răspunsese Vineanu. In orice caz tu fă tot posibilul să cîștigi procesul la tribunal și atunci mult mai lesne il putem sili la pace.

Peste cîteva zile ii dase răspunsul: cu neputință; Costăchescu nu vrea să audă de pace, de-ar ști de bine că ar cheltui încă odată prețul moșiei. Atunci vorbise cu președintele, care-i făgăduise că va face tot ce-i va fi prin putință. Nenorocul lui să fie chemat la București chiar în ziua procesului... Și acum cercările de amînare zădărnicite,—zădărnicită și ultima nădejde a demersurilor în zilele în care tribunalul ar fi deliberat. Auzi! să-i respingă acțiunea fără a se ridica de pe scaun! Să nu-i

facă nici măcar cinstea unei deliberări... Cel puțin douăsprezece mii de lei!...

Indignarea și necazul care-l rodeau se puteau ghici din glasul cu care răcnea acum conductorului:

— Permanent! Ți l'am arătat de douăsprezece mii de ori până acum!...

...Nici măcar cinstea unei deliberări! Și nu pentru întâia oară i-o făcea „țircovnicul"! De mai multe ori, acolo, în sala plină de lume, care-i ascultase pledoaria și aștepta nerăbdătoare rezultatul, îl «răsese» fără a se ridica de pe scaun. A! dar de rîndul ăsta nu mai mergea așa.... De vre-o cîteva ori președintele îi vorbise cu nemulțumire de atitudinea lui Rizescu, dîndu-i să înțeleagă că l'ar mulțumi mutarea lui. Avea deci ca s'o facă un împătrit cîștig: îndatorarea președintelui, sporirea în ochii tutulor a dovezilor atotputerniciei sale în județ, înlăturarea unui judecător a căruia purtare îi cam știrbea influența și sfîrșit mulțumirea sufletească de a se răzbuna de pierderea unui cîștig care-i era atît de trebuincios...

A fost cu desăvîrșire de prisos să vorbească ministrului răspicat cum se hotărîse în ajun. Rugăciunea ce i-a adresat a doua zi venea nu se putea mai bine. În ajun trecuse pe acolo președintele, care, întrebat despre colegi, răspunsese cu privire la Andrei: «m.. da... băiat bun.... cam prezumțios... cam încăpățînat... cam prea dese divergențe, care pierd vremea tribunalului...» Și nu era un ceas de cînd plecase de la minister vicepreședintele camerei care cerea cu stăruință, pentru a zecea oară, un loc într'un tribunal aproape de București, pentru un partizan credincios, un băiat bun, talentat, autorul revistei hazlii, care biciuise regimul trecut—și care acum își mînca amarul la judecătoria din Urziceni...

«Zbirnnn!» sunase clopoțelul. Cîteva vorbe trecuseră de la Ministru la Secretar, de la Secretar la șeful de biurou, până la copistul care scrisese ordinul ale căruia litere jucau acum înaintea ochilor lui Andrei Rizescu cu o iuțeală amețitoare.

Intâiu nu pricepea. Intorcea hîrtia în toate felurile ca un lucru fără însemnătate. Numai cînd i se ivi înaintea ochilor imaginea Elenei,—așa cum o lăsase acasă, în brațele Matildei și ale doctorului, palidă ca ceara de accesele de friguri prin care trecuse după naștere și din primejdia cărora scăpase ca prin minune,—își dete seama de grozăvia lucrului.

I se părea că cuvintele erau scrise cu litere de foc și că

furtuna care vîjiia în fereastra camerei de chibzuire arunca peste unele din ele pete de întuneric, stingîndu-le: „Am onoare..... în urma propunerii.... Sa Regele a bine voit a vă transfera..... 1 Noemvrie.... de judecător al ocolului Urziceni.... Paul Albescu care trece în locul ocupat de dumnea-voastră." De zece ori s'a uitat la plic și la adresa din josul ordinului cu speranța că poate s'a înșelat; dar nu,—era deslușit,—nu mai încăpea nici o îndoială...

Totdeauna avusese el credința asta, că după o bucurie mare trebue să urmeze o supărare;—socotise însă că cu frămîntările chinuitoare, prin care-l făcuse să treacă în zilele din urmă teama pierderii Elenei, plătise bucuria îmbătătoare pe care i-o adusese nașterea băețelului. Și acum această veste de mutare, în starea în care se găsea, îl lăsa ca trăsnit.

Ce să răspunză președintelui, care se închina ca de-o minune, ori procurorului și supleantului, care-l întrebau dacă se duce la Urziceni? Luîndu-și pălăria și paltonul, a plecat într'un suflet la gimnaziu. Era numai Antonescu acasă, „mama-Tilda" era la Elena. La aflarea vestei Antonescu sări ca ars; apoi, înțelegînd că nu era vreme de pierdut cu o indignare nefolositoare, se socoti cu Andrei că urma să plece de îndată la București, pentru a arăta ministrului starea în care se găsea și pentru a încerca să-l facă să revie asupra acestei mutări.

— A! Imi spuneai odată că Dumitrescu, senatorul, îți arăta o deosebită dragoste. Du-te la el, vezi, poate merge și el cu tine la Ministru. Stai, să trimit după o birjă....

Asta era o idee bună. Senatorul Dumitrescu în adevăr îi arătase într'o vreme mare dragoste. Cum locuința lui Andrei, pe cînd era necăsătorit, era peste drum de casele sale, adese ori seara, pe la două-sprezece noaptea, întorcîndu-se din oraș, îl văzuse citind, ori scriind la masă, sau cîntînd din vioară; și comparațiunea dintre viața așezată a lui Andrei cu viața de petreceri a colegilor lui de tribunal neînsurați, făcuse să-i licărească în minte putința unei căsătorii pentru una din cele cinci fete ale cumnatului său. De aceia de cîte ori îl întîlnea p'atunci, avea pentru dînsul un zîmbet binevoitor și-l mîngîia cu dragoste, zicîndu-i „mînzule"....

Se scula tocmai de la masă la sosirea lui Andrei. De la întâia aruncătură de ochi pe cartea de vizită, pe care i-o dase servitoarea, înțelese de ce era să-i vorbească. Se întorsese din București cu Berlescu și știa de mutare.

La auzul rugăciunii lui Andrei de a-l însoți la București

și mai ales la descrierea stării in care se găsea: casă inchiriată, soția mamă numai de cinci zile, bolnavă, in primejdie de moarte... și toate astea spuse cu o voce tremurătoare de emoțiune, inima i se muie, avu pentru Rizescu o mingiere plină de duioșie:

— Minzul neichi!

Dar indată, ințelegind nemulțumirea pe care ar fi pricinuit-o lui Beriescu intervenirea lui de altminteri nefolositoare pe lingă Ministru și scuturindu-se ca de-o slăbiciune periculoasă:

—Imi pare rău, Domnule Rizescu, dar nu pot. Peste putință.

Cu durerea in suflet, Andrei se intoarse la gimnaziu. Ii trebuia ajutorul lui Antonescu, ca să nu se trădeze față cu Elena și pentru a explica nevoia plecării sale de indată.

Cind ajunseră acasă, Elena se simțea mai bine. Sub plapăma de mătase albastră, cu chipul palid ca de ceară și cu părul ei negru, in care vița de păr alb din frunte părea un buchet de iasomie, era neinchipuit de frumoasă...

De cum intrară, Antonescu începu:

—E bine, dar sunt nebuni! Pe supleant nu putea să-l trimeată? Așa e, bine zici, lipsește; dar pe judecătorul de instrucție?

—E bolnav.

—Ce e? intrebă Elena.

—Uite ce e. Andrei e nevoit să plece chiar azi la 5 cu trenul, să ia consimțimintul unuia care-și face testamentul. Supleantul lipsește, judecătorul de instrucție e bolnav și e cazul urgent.

Apoi, pe cind Andrei luind mina Elenii, ii spunea că se intoarce adouazi și să n'aibă grije că „mama-Tilda" va veni să doarmă la dinsa,—Antonescu luă pe Matilda afară și-i spuse despre ce era vorba. La auzul vestei, Matilda își inăbuși un țipăt in batistă.

—Ascultă, Tildo dragă, acum nu e vorba de bocete Andrei pleacă la București. E cu neputință ca ministrul, aflind situația in care se găsește, să nu revie. E vorba să supraveghezi ca nu cumva vestea să ajungă la Elena.

Se intoarseră in casă.

—E! acum, Andrei, măcar că ceasurile nu sunt de cit 3 și trenul pleacă la cinci, ia-ți rămas bun, ia-ți ce-ți trebue și vino cu mine la gimnaziu. Vreau să-mi ajuți la redactarea unor rapoarte

Cind ajunseră din nou la gimnaziu, Antonescu scrise o lungă

scrisoare lui Zătreanu, deputat din Vlașca, un bun prieten al său, care avea mare trecere la minister...

Toate au fost de prisos. Zătreanu era greu bolnav. Nu putea să iasă din casă; iar cind a douazi, după o așteptare de două ceasuri in anticamera plină de postulanți, Andrei pătrunse la ministru, gindul acestuia numai la păsurile lui nu era. Pe ușa opusă ieșise nevastă-sa, care-i adusese vestea că trei dintre persoanele poftite la prinzul diplomatic ce da in acea seară se scuzau că nu pot veni;—și trebuia acum o nouă bătae de cap de mai bine de un ceas pentru potrivirea locurilor fie-căruia din comeseni.

După ce a ascultat, moțăind din cap și scoțind din cind in cind ciasornicul din buzunar, descrierea dureroasei situații in care se găsea Rizescu; după ce a ascultat surprinderea lui de a se vedea (după aproape opt ani de magistratură, in care nu dase prilej de cea mai mică plingere impotrivă-i) retrogradat... «căci egalitatea in grad a judecătorului de pace cu judecătorul de ședință nu inseamnă nimic, Domnule Ministru; și trecerea din capitala unui județ, din tribunal la o judecătorie de plasă e o adevărată retrogradare»..., ministrul se sculase de pe scaun, pentru a-i da să ințeleagă că n'avea vreme de pierdut și-i răspunsese că singurul lucru ce-i putea face era acordarea unui congediu de zece zile in care să se mute.

Ca la loviturile fizice care tocmai mai tirziu dor, acum la intoarcerea sa spre casă Andrei își da seama nu numai de grozăvia situației in care-l punea această mutare, dar și de cit de singur și de lipsit de sprijin era pe lume.

De cite-va ori proprietarul căsuței in care locuia il intrebase ce protector are și ce persoană cu trecere se interesa de soarta lui și la răspunsul lui că nu are pe nimeni, «nenea Mache» arătase o mirare al căreia rost acum il pricepea. Și acum mai pricepea că toată situația la care ajunsese nu se datora atit meritelor și bunei sale purtări, cit unor sprijine de care acum era lipsit. Pină la sfirșirea studiilor și pentru căpătarea intăiului loc in magistratură avusese sprijinul boerului Mărăscu; de la ruperea legăturilor cu acesta, avusese sprijinul anonim al persoanelor influente din orașele prin care trecuse și care-l priveau cu dragoste in vederea căsătoriei vre unei fete din neam. Acuma își da seama pentru ce oameni care până atunci erau plini de bunătate către dinsul, ii ziceau: „Andreiași", indată după căsătorie ii ziceau cu răceală și cu ceremonie: «domnule Rizescu»...

Și acum ce era de făcut?... ce era de făcut?! Iarnă.. afară ningea cu viscol. Să-și lase nevasta și copilul și să plece la Urziceni? Dar se putea? A! toate le pusese la socoteală în planurile de viitor ce adesea își făurea cu Elena: economiile de făcut de o cam dată în așteptarea înaintării ce nu putea să întirzie prea mult, căci avea să se pue pe muncă, să scrie articole interesante, care aveau să-i facă un nume în lumea judecătorească; și atunci cînd o ajunge președinte și cine știe? poate consilier la o curte într'un oraș mare, unde copilul ar fi putut... a! numai putința unei reintoarceri inapoi nu le trăsnise prin minte...

După cinci zile de frămîntări și-a inaintat dimisia.

De părerea asta fuseseră Doctorul Georgescu, Antonescu, Amedeu Niculescu, un advocat tînăr din baroul local, băiat bun, prieten al lui Andrei, care-l asigura că-și va ciștiga leafa cu advocătura, și Caselli. Bietul Italian! Cum amenința cu pumnul în spre București unde era ministrul: «a! bruta!» și cum se ruga de Andrei să nu plece, să rămîie: „zé sérais oun homme perdou".

Numai „nenea Mache" fusese contra acestei hotăriri. De cite-va ori se amestecase în chibzueliile lor.

Nu era bine să-și dea dimisia din magistratură. Mai bine să se ducă acolo, să aștepte vremuri mai bune, să scrie articole de drept și mai ales, mai ales, să-și caute un protector puternic...

—Ascultă-mă pe mine, eu sînt om bătrin și am îmbătrînit în lumea asta a tribunalului. Dumneata nu faci de advocat. S'a isprăvit: nu faci de advocat! Advocatul mai ales într'un oraș d'astea micile va să fie șmecher, șiret și la dumneata șiretenie ca la mine în palmă. Nu te văz eu? dumitale îți place altele: cititul, vioara; habar n'ai de lume și de chichițele ei... Afară numai dacă nu vrei să mori de foame.

—Ei bine, dar ăilalți cum trăesc?

—Care ăilalți? Păi ți-i număr pe degete. Sînt vre-o cinci care ciștigă parale mai bune și mai mult cu afacerile de cit cu advocătura; dar ca ăștia n'o să ajungi să ciștigi nici o dată, pentru că n'ai nici situația lor politică nici firea lor, nici nu începi în condițiile în care au început-o ei. E! cînd a început advocătura Vineanu și Berlescu nu erau aici în oraș de cit doui advocați și ăia practicanți, fără titlu. Azi sînt treizeci; vii dumneata al treizeci și unulea... Afară de Vineanu și de Berlescu mai e Beneș, Urziceanu și Amedeu, care ciștigă ceva, ăilalți abea dacă-și ciștigă pîinea de toate zilele; și bagă de seamă, nu e unul din ăștia care să n'aibă ca dumneata nici o altă stare, nici legături de rudenii în oraș și în județ. Și să mai știi de la mine, clientul nu vine la advocatul cinstit care știe carte și care vorbește frumos, se duce la ăl care știe că are trecere. Uite-te dumneata la Berlescu. Să zici că e vre-un om învățat? Nu e; cum vorbește, l'ai auzit: la fie care zece vorbe „ăă.. ăă"..., dar năpădesc clienții la el că e tare și mare.

Antonescu îl intrerupsese într'un rînd:

—Ia lasă, nene Mache, că prea vezi toate alea negre. D'aia îți zice lumea «inimă rea».

—Așa? prea bine.

I-și săltase tartanul pe umeri și plecase, dar numai de cit se întorsese ca să adauge cu un glas plin de duioșie:

—Numai dumnezeu știe cit mă mîhnește pe mine gîndul plecării dumneavoastră. De cînd sînt, n'am avut chiriași mai de ispravă. Imi plătiți șapte sute de lei pe an și pe de-asupra muzică, alinare; dar nu faci de advocat, nu; ar fi păcat de firea și de inima dumitale.

(Va urma)

Ioan Al. Brătescu-Voinești.

Din traista lui Sucilă.

1

Celui mai preţios tablou îi prefer o ramă goală: îmi lasă cîmp slobod închipuirii.

2

Egalitatea presupune unanimitate; prin urmare majoritatea este numai o egalitate parţială. Şi totuşi în dreptul public modern găsim următoarea inconherenţă: *Egalitatea* tuturor în faţa legilor dictate de *majoritate*.

3

Dacă n'ar fi religiuni, n'ar fi oameni fără Dumnezeŭ; dacă n'ar fi căsătoria, n'ar fi adulterul; dacă n'ar fi proprietatea, n'ar exista furtul... Baze ale societăţii, vă salut!

4

Nici o dată nu m'au sfiit oamenii deştepţi: timiditatea este omagiul pe care inteligenţa îl aduce prostiei.

5

Mulţi zic cu emfază: „Nu'ncap două săbii într'o teacă!" —Şi nimeni nu se'ntreabă dacă pentru două teci ajunge o sabie.

6

Sînt multe boale, dar numai una ne duce pe toţi la groapă: vieaţa.

7

Inteligenţa şi prostia îşi au fiecare logica ei: sînt numai mentalităţi deosebite cari nu se pot pricepe reciproc.

8

Societatea, ca şi natura, are instinctul nivelării: cînd nu ne putem ridica până la alţii, îi coborîm până la noi.

9

Deşi relativă, averea are o măsură absolută; ea începe acolo unde încetează nevoia de a munci.

10

Plictiseala îşi are pricina în neputinţa adaptării la mediu; de vină este mai totdeauna inferioritatea subiectului şi numai arareori conştiinţa propriei superiorităţi.

11

Politicianismul este arta de a ajunge unde nu ţi se cuvine.

12

Adevărurile de azi au fost contestate ieri, cele de mîne sînt combătute azi. Aşa dar progresul se sintetizază în triumful adevărului *contra* noastră?

13

Nu vă speriaţi de cuvinte: revoluţiunea nu-i de cît o evoluţiune intensă, după cum viaţa nu-i de cît o moarte lentă.

14

Mulţi se roagă lui Dumnezeu să li deie pînea cea de toate zilele, dar n'am auzit pe nimeni rugîndu-se să-i deie operele complecte ale lui Kant!

Gh. din Moldova

Vasile Alexandri

— Un junimist patruzecioptist —

Am spus altădată[1]), ţinindu-mă de clasificaţiunea curentă, că Alexandri a fost un patruzecioptist, rătăcit la Junimea. Nu este tocmai aşa. Vom vedea, în cursul acestui articol, că Alexandri n'a avut o concepţie unitară asupra vieţii. Studiind cu atenţiune opera sa şi mai aies cea mai significativă, bucăţile sale dramatice, în comparaţiune cu viaţa sa publică şi cu unele afirmări directe ale sale, se vede clar că acest om n'a fost ceea ce se chiamă un «patruzecioptist» sau, încă şi mai bine, se vede că în el s'au luptat, întotdeauna, două tendinţi: tendinţa de înnoire, de reformare şi tendinţa de conservare, care au rămas alăturea, antagonice. De aici o mulţime de contradicţii între deosebitele sale manifestări, o mulţime de contradicţii în însăşi opera sa, o mare nesiguranţă, nepersistenţă în atitudinea sa faţă cu diferitele întîmplări sociale la care a asistat ori a luat parte. De aici, apoi, superficialitatea criticii sale sociale, chiar acolo unde ea este justă, ca, de pildă, cînd e vorba de ciocnirea civilizaţiei apusene introduse la noi cu viaţa ţărănimii—lucru de care vom vorbi mai departe. Şi tot de aici şi multe slăbiciuni şi artificialităţi, din punct de vedere artistic, ale operii sale dramatice, în care el, cum declară singur (prefaţa *Teatrului* său) a căutat să biciuiască apucăturile rele, adică *să critice* manifestările vieţii sociale, morale şi intelectuale ale vremii, căci literatura romînă dela începutul veacului al XIX[lea] a fost *tesistă*, a fost transformată, conştient, în armă de propagandă. Şi bine au făcut scriitorii, deşi, din punct de vedere al *artei*, asta a fost un rău. Dar, *inter arma*, *musele* ori tac ori iau parte la luptă.

Critica lui Alexandri este mai mult practică, adică rezultă mai mult din operele sale beletristice. In articole de teorie el a exprimat'o foarte rar şi atunci tot prin ridiculizare, tot ca artist, ca în al său *Dicţionar Grotesc*.

El îşi începe critica prin comedia sa *Iorgu de la Sadagura* (1844) despre care C. Negruzzi (*Scrieri*, I, 344) zice că a avut un mare succes, pentru că combătea xenomania. Aşa dar, el îşi începe critica tocmai la începutul perioadei de *tranziţie*, tocmai la începutul procesului de asimilare a culturii străine. Iorgu Damian, nepotul boerului de vremea veche Enachi Damian, a fost trimis la învăţătură în străinătate la...Sadagura. La Sadagura, nu la Paris, ori Berlin, pentrucă Alexandri cînd se pune pe caricaturizare, nu se-ncurcă. Am spus, vorbind de *Musa de la Burdujeni*, că scriitorii vechi au umorul facil şi procedeul copilăros. Iorgu se întoarce acasă şi scandalizează pe toţi invitaţii lui Enache prin *manierele* sale, prin dispreţul său şi prin... franţuzismul său contractat la... Sadagura. Găseşte o singură fiinţă care-l „pricepe", pe Gahiţa Rosmarinovici, o văduvă bătrînă, pretenţioasă, franţuzită, o „précieuse ridicule" în genul *Musei de la Burdujeni*. Printr'un curaj nemai pomenit al lui... Alexandri, tînărul Iorgu declară, în faţa moşului său şi a oaspeţilor acestuia, un amor ridicul de înfocat Gahiţei, care, natural, i-l primeşte la moment.

1). Noua Revistă Romînă. Vol. 3, No. 32.

Dar să insistăm puţin asupra personajelor şi scenelor.

Pitarul Enache Damian, „de 55 ani; poartă haine largi: antereu, brîu şi căciulă brumarie", trăeşte la moşia sa din Moldova. Pitarul Enache Damian e un product ne alterat, ori foarte puţin alterat, al solului romînesc. E un boerinaş de moda vechie, care-şi îngrijeşte de moşie, e un ţăran, la urma urmei, stăpîn însă, şi bogat,—departe de influenţa fanariotă a capitalei. Viaţa lui e, în adevăr, patriarhală. Toată plăcerea lui e în ospeţele cu prietinii săi de prin prejur şi—presupun—în vînat şi citirea psaltirii şi a vieţii sfinţilor. El îşi bate joc din toată inima de „noutăţi", fără însă a lupta în contra lor:

—.... Mă pot giura pe cei patruzeci de sfinţi părinţi, de pricep ceva din toate cimiliturile cîte le înşiraţi d-voastră, işti de vremea nouă, care vă ziceţi... cum Doamne iartă-mă?.... *civirasilisiţi*.... Ha! *civirasalisiţi*; d-voastră ipochimene alese, cărora vă este ruşine de a trăi şi a grăi ca părinţii voştri; d-voastră, oameni procopsiţi şi mai ales pricopsiţi, care vă faceţi momiţele altora, împrumutînd de la străini numai cele rele, nemai putînd trăi decît cu *bonjur*, cu *blamange* şi cu *parle*, *marle cheschevu*.... etc.

sau, cînd Gahiţa îi vorbeşte de «invitaţie», ori îi spune că-i «ariéré»:

— Ce sînt?... *rierel*? Mări, ce vorbe sînt aeste? Ha, ha, ha... Auzi *inghitaţie*, *bonjur*? Auzi parascovenii pocite?.... Nu cumva, soro dragă, s'o mutat Moldova din loc?... Nu cumva, sîntem franţuji, nemţi, jidovi ... şi noi, ca nişte proşti, ne credem tot Moldoveni?... Ha, ha, ha, *rierel*, *inghitaţie*!

Enache Damian îşi iubeşte ţara:

— ....Ţara Moldovei îi binecuvîntată de Dumnezeu! şi cine nu ştie s'o iubească şi s-o preţuiască, nu-i vrednic să-i mănînce pînea şi sarea.—

nu-i vorbă, Enache Dămian, ca om al vremii, are un curios mod de a pricepe mincarea «pinii şi sării» Moldovei, căci, atunci cînd visează despre soarta nepotului său Iorgu, care are să se întoarcă de la Sadagura, cugetă, între altele şi:

> Să dee Domnul, fătul meu, să mi te înalţi ca ciocîrlia, şi cu tine să-ţi înalţi şi neamul!... Să dee domnul s'ajungi ispravnic, *pentru ca să faci stare mare!*....

Să-ţi innaiţi neamul, făcîndu-te ispravnic *pentru* a face stare mare!.... cunoaştem şi azi lucrul....

Alexandri ridiculizează pe Iorgu, punîndu-i în gură vorbe ca:

> — Ha.. acum *mă suveranisesc*....
>
> — *Mon cher oncle*, cetirea necontenită a uvrajelor mi-au cam slăbit puterea razelor vizuale...
>
> — *Pardon, mon cher oncle*, n'am vreme acuma, că presentez *omajurile* mele sexului frumos...,
>
> — Apoi să-ţi spun, *mon cher oncle? Cînd au trăit cineva într'un tîrg civilizat ca Sadagura şi cînd este silit în urmă a veni într'o ţară ticăloasă ca a noastră, contrastul*... etc...

Iată şi Gahiţa Rosmarinovici:

> *Iorgu.*—Ah! nici-o băutură nu poate vindeca patimile sufleteşti şi intelectuale.
>
> *Gahiţa.*—(oftind). *Te înţeleg!*
>
> *Iorgu.*—(apropiindu-se de ea şi luind-o de mînă). Mă înţelegi?... A! Slava Domnului că am găsit în sfîrşit un suflet botezat care să mă înţeleagă . . . .
> . . . .
>
> *Gahiţa.*—*Ah! quel bonheur!* mă iubeşte! (tare) *Findoarea* sexului meu nu mă iartă ca să răspund îndată dorinţelor d-tale....

Aşa dar pe deoparte omul simpatic Enachi Dămian; pe de alta Iorgu şi Gahiţa, tipurile ridicole.

Vom dovedi că Alexandri se caricaturizează şi se ridiculizează pe sine, generaţia sa, năzuinţile sale; că aci, în Iorgu de la Sadagura, junimistul Alexandri persiflează pe patruzecioptistul Alexandri.

Iorgu de la Sadagura vorbeşte cu amărăciune, cum aţi văzut, pentru că e condamnat, el care a trăit într'un oraş civilizat ca Sadagura, să stea acuma într'o ţară ticăloasă ca a noastră... Dar iată că şi Alexandri aiurea zice acelaş lucru într'o scrisoare din 184... către un prieten:

> Crescuţi amîndoi în Franţa din copilăria noastră, ne-am despărţit de un an, *lung cît un secol*; tu ai mai rămas la Paris, o! *fericitul între fericiţi!* iar eu m'am întors la Iaşi... (*Teatru*, VII, Scrisori).

în acest oraş „semi-oriental", fără arhitectură, fără splendoare, inculţ şi plin de glod, unde meritul bonjuriştilor nu e recunoscut („Iaşii—*tot*—în 1844") şi unde, cum zice aiurea, în 184. .(*Teatru*, IX, X).

> Noi (bonjuriştii) nu mai avem lege, sîntem eretici, provocăm boerii la duel, mîncăm oameni, criticăm abuzurile...

şi ceva mai departe:

> Ce zici, amice, de *elementul în care sîntem chemaţi a trăi noi, elevii academiilor din Franţa şi Germania?... noi care avem aspirări şi orizonuri necunoscute sub cerul ţării?*

Gahiţa Rosmarinovici numai ea „înţelege" pe Iorgu, de aceia se amorezează de el. Cu cîtă răutate îi ridiculizează Alexandri. Dar, iată ce zice el (în articolul despre C. Negruzzi).

> În adevăr, începutul civilizaţiei îl datorim sexului frumos...

Urmează o laudă a femeilor, apoi arată că bărbaţii lor nu erau în stare „a răspunde la aspiraţiile lor sufleteşti" şi continuă:

> Despărţeniile ajunsese ast-fel la un grad de necesitate socială, se înmulţeau şi au mers înmulţindu-se *mai cu samă după întoarcerea în ţară a tinerilor crescuţi în străinătate.* Sub o aparenţă de imoralitate societatea îşi lua nivelul său moral, căci inteligenţele dezvoltate prin o educaţie egală şi inimile de o potrivă simţitoare se apropiau şi pe ruinile căsătoriilor silite formau nouă, libere şi trainice legături.

Şi atunci e clar, că junimistul Alexandri ridiculizînd în *Iorgu de la Sadagura* pe „bonjurist", pe „duelgiu", ridiculizează pe patruzecioptistul Alexandri, pe bonjuristul, pe duelgiul Alexandri, iar în Gahiţa ridiculează pe femeea purtătoare de civilizaţie.

Iar în concepţia «Sadagura» ridiculizează străinătatea, obiceiul de a trimite pe fii în străinătate. Dar, iată ce zice tot el:

> Negreşit că (tinerimea) ar fi rămas pierdută în hăngaşul trecutului, dacă unii din părinţii noştri nu ar fi avut ideea de a-şi trimite copiii la universităţile din Francia şi Germania (Articolul despre C. Negruzzi)

şi, în articolul despre Bălcescu:

> Tinerimea Moldovei, întoarsă de la universităţile Germaniei şi Franciei, adusese cu dînsa în societate o comoară preţioasă de *idei nouă* şi de *simţiri patriotice*.... (Observaţi ceea ce am mai spus: „străinismul" a creat *patriotismul*).

Dar ceea ce e mai curios e că Alexandri pune în gura lui Iorgu, a acestui ridicol, teorii de ale sale, teorii scumpe:

> Am cercat toate fără a da de mulţămire!... Mi-am zdruncinat şelele prin droşce pe paveoa noastră... cea vîndută caritaşilor!... fără a cîştiga altă plăcere, decît o durere în şolduri... Am alergat ca un iepure pe cîmpul Copoului, fără a căpăta altă ceva decît o ocă de colb în piept, şi deplina încredinţare că locuitorii Iaşului au fost şi sînt oamenii cei mai colbăiţi din toată lumea.. Am fost la balurile măscărite... vreu să zic măscuite... şi m-am întors acasă cu ideea, că cei mai mulţi care-şi pun mască, o fac pentru că le e ru-

şine de obrazele lor!... In sfirşit m-am dus la opera nemţească, la vodevilul francez şi la bietul teatru naţional, sărmanul!... cînd moare, cînd învie... de-i mai mult răposat...

Dar să vedeţi şi mai bine, cum Alexandri vorbeşte prin gura lui Iorgu, ori cum Alexandri, fără să vrea, face din Iorgu, nu o secătură şi o caricatură, ci un adevărat *bonjurist*:

Iorgu.—Dac-ar giudeca toţi ca d-ta, domnule, apoi teatrul naţional nu s-ar putea intemeia niciodată in ţară; dar, slavă Domnului! sint persoane care ştiu să preţuiască greutăţile unei scene începătoare ca a noastră; care nu se ruşinează de a merge să vadă piese naţionale... Acele persoane sint vrednice de laudă... etc.

vorbe spuse de Iorgu, de tipul ridicol, pentrucă *Kiulafoglu* a vorbit cu dispreţ de teatrul rominesc şi pentru că Alexandri a găsit ocazia să facă o tiradă despre o chestie, de care îi ardea inima....

Aceste contraziceri, care slăbesc şi valoarea literară, se repetă adesea la Alexandri. Aşa, după ce Iorgu se pocăeşte, zice, cu asentimentul lui Alexandri, că trăeşte intr'o „epocă ca aceasta unde oamenii civilizaţi sint socotiţi de nebuni"... de către Enache Dămian, vom adăoga noi, de către Enache, pe care omul care, in realitate, se tingue, Alexandri, îl idealizează tocmai cînd declară că civilizaţia e o nebunie. Fraza citată mai sus, Alexandri o pune şi in gura lui Iorgu cel de la 'nceput, stricat, şi a Gahiţei, şi o pune acuma şi in gura lui Iorgu cel revenit la cuminţenie.

Aceste contradicţii se datoresc celor două tendinţi ale lui Alexandri. Şi aşa se face că *chiar* atunci, cind el *ridiculizează* pe Iorgu, in unele momente se identifică cu Iorgu, cu *tovarăşul său* şi-i pune, tot atunci, in gură idei de ale sale proprii, ideile personalităţii sale bonjuriste.

Să urmărim mai departe contradicţia.

Enache Damian, la 1842, ride, se miră, se cruceşte de *bonjurism* dar nu-l combate, nu s'amestecă ... Ce ar fi simţit el oare după 1848, după 1859? După triumful bonjurismului? O ştim. Alexandri ni-l arată in 1862, numai cît sub alt nume: *Sandu Napoilă, ultra retrogradul*. Sandu Napoilă e Enache Damian din „Iorgu de la Sadagura", după triumful liberalismului. Şi, dacă Enache Damian i-a fost simpatic in 1842, *trebuia* să-i fie simpatic şi acuma, după 1859, căci nu e nimic mai firesc, mai logic, decit ca Enache Damian de atunci să fie Sandu Napoilă de acuma. Dar, tendinţa patruzecioptistă din Alexandri *vrea* să se manifesteze persiflind pe Napoilă, pe «ultra-retrogradul», vrea să ridiculizeze atitudinea exagerată, condamnabilă, rea şi nejustificată a lui Sandu... dar nu reuşeşte. Il porecleşte «Napoilă», il califică peiorativ „ultra-retrogradul", dar, la urma urmei, ni-l înfăţişează, fără să vrea, ca pe un om serios, de bun simţ. Mai mult, Alexandri, după obiceiul său, vorbeşte *el*, prin gura acestui „ultra-retrograd":

Ci că-s patrioţi, liberali, progresişti, naţionali, demagogi.... dracu-i mai ştie! că deodată au răsărit in ţară puzderie etc.

Conştient, se pune să scrie o bucată, ca patruzecioptist. *Instinctiv*, izbuteşte să facă o bucată anti-liberală, o caricaturizare, nu a „ultra-retrogradismului", cum voia, ci a liberalismului.

Acum, cind *bonjuriştii* şi *duelgiii* însfirşit triumfează (vă aduceţi aminte cum Alexandri se indigna că ei n'au trecere in Moldova, pe la 1840), Alexandri, nemulţumit, îi caricaturizează, le ridiculizează lupta şi triumful.

Deja se vede că tendinţa, să-i zicem, «junimistă» (în înţelesul ce am dat cuvintului cind am vorbit de C. Negruzzi) e mai puternică in el decit tendinţa cealaltă. Şi cu cit trece vremea cu cit Alexandri îmbătrîneşte şi cu cit dorinţele patruzecioptiştilor se îndeplinesc, creind o societate, in care Alexandri nu se mai simte ca'n pădure (pe la 1840 se plingea că e aruncat aci, in barbaria orientală), in care meritele-i sint recunoscute (pe la 1840 se plingea că meritele lor, ale bonjuriştilor, duelgiilor nu sint recunoscute),—cu atita tendinţa junimistă din el creşte in dauna celeilalte: Acuma societatea rominească îi dădea lui şi clasei sale tot ce dorise; era vorba să se dea şi mulţimii—şi atunci el incepe să ridiculizeze pe partizanii drepturilor mulţimii: junimismul este, cum am mai spus, pentru ţinerea mulţimii departe de viaţa publică, incontra participării mulţimii la trebile statului, in contra domniei mulţimii.

Şi de aceea să vedeţi cit de bine reuşeşte Alexandri să ridiculizeze, cind scrie pe *Clevetici, ultra-demagogul* (scris in aceeaşi vreme cu *Sandu Napoilă, ultra-retrogradul*). Dacă, voind să ridiculizeze pe Sandu, a reuşit... să-l idealizeze, caricaturizind tot liberalismul, apoi aci, in *Clevetici*, scopul şi rezultatul sint identice.

Clevetici este un „liberal ultra, jurnalist şi constituţionalist", un „mare patriot", el vrea «consacrarea aptului de la 5 şi 24 Ghenar», „*respectul convenţiunii cu condiţiune de a fi schimbată in totul*" (am subliniat asta, pentru că fraza e strămoaşa celebrei fraze a lui Farfuride:„Să se revizuiască constituţia, dar să nu se schimbe etc."), „sufragiul universal", „libertatea absolută", „egalitatea perfectă", „împărţirea moşiilor proprietarilor", „libertatea cea mai nemărginită a presei", „republica democratică şi socială", in sfirşit, zice Clevetici:

Vreu să imitez in ţara mea toate fazele revoluţiunii franceze.....

Sint novator, am idei mari, idei revoluţionari, vreu să restorn etc.

dar, de altmintrelea, e fricos, ca'şi Conu Leonida, cînd, in mijlocul discursului său incendiar, aude afară tobe:

Aoleo! ce să fie?... Am crezut ca-s ei!...

Acest Clevetici, in 1862, e liberalul de pe vremea aceea. In Clevetici, Alexandri a voit să caricaturizeze pe liberalul de

nuanța C. A. Rosetti. „Republica socială" ci celelalte au mai lasă nici o îndoială. Incă de la 1848, între oamenii noi există două curente, moderații cu Eliade în cap și revoluționarii adevărați, între care cei mai înaintați sînt Rosetti și Brătianu. După 1848 și mai ales după 1859, deosebirea crește, se face o prăpastie și se diferențiază cu încetul cele două curente: conservator, din care face parte și Alexandri (un fel de centru drept) și liberal. Adevăratul liberalism e reprezentat de Brătianu și Rosetti pe care Alexandri („Scrisori" cătră d. I. Negruzzi pag. 99 100, 103, 104, 105) îi terfelește adesea,—deși ei mai ales au luptat pentru «reformele sociale», pentru „redeșteptarea simțului de demnitate", „între 1840-1859"—de care luptă Alexandri vorbește cu admirație aiurea („Scrisori" pag. 97): Altă neconsequență!.. [1] I. Ghica deja merge spre dreapta și, în „Scrisorile" sale, adesea vorbește despre liberali ca de niște palavragii, care se laudă că ei au făcut totul, cum se laudă Clevetici, cînd zice:

> Vreu mai întăiu consacrarea aptului de la 5 și 24 Ghenar, *ca unul ce este făcut de mine și numai de mine*.

Această invectivă revine adesea, în I. Ghica, la adresa liberalilor, atunci cînd el mergea spre dreapta.—Nu mai vorbesc de Eliade Rădulescu, acest om care a predicat multă vreme „echilibrul între antiteze" și care mai întotdeauna l'a pierdut. In al său «Isachar sau Equilibru între antiteze», liberalii revoluționari de la 1848 sînt tratați întocmai cum Alexandri tratează pe Clevetici, „*ultra-demagogul*". Liberalii revoluționari au fost pentru Alexandri ceea ce au fost și pentru Eliade. Deosebirea e că Eliade îi ataca pe față, pe cînd Alexandri se face că atacă pe „ultra-demagogi"..... Dar să știți că mai întotdeauna cînd un scriitor își bate joc cu persistență de demagogism, el vrea să atace democratismul. Demagogismul e utilizat pentru a caricaturiza democratismul. El are speranța intimă de a compromite prin ridiculizarea demagogismului însuși democratismul. Caragiale n'a făcut altă-ceva în admirabilele sale comedii. Alexandri a făcut acelaș lucru în *Clevetici* ca și în *Rusaliile*.

In *Rusaliile*, democratismul e ridiculizat în două tipuri: Răzvrătescu și Galuscus. Sub-prefectul Răzvrătescu (Acțiunea, zice autorul, se petrece la 1860) propagă la țară, în plasa sa, teoriile lui Clevetici. El spune țăranilor adunați:

> Oameni buni.... ați fost lipsiți de toate, și de libertate, și de egalitate, și de fraternitate, și de legalitate, și de inviolabilitate... și de drepturi cetățenești, și de drepturi comunale, și de drepturi municipale, și de drepturi civile, și de drepturi politice, și de sufragiul universal.

[1] E drept că mai tîrziu, in 1888 și 1889 („Scrisori", pag. 220, 223),—din cauza *evidenței* faptelor? din cauză că scrie... *liberalului* Papadopol Calimach?—protestează împotriva terfelirii lui I. Brătianu, de care vorbește ca de un mare om!—Iarăși neconsequență....

> *Veveriță*.—(lui Gheorghe) Ce-i sufragiul cela, mă, Gheorghi?
>
> *Gheorghe*.—Sofragiu, cumătri, ca la boeri (ca și Nae Ipingescu în *Noaptea furtunoasă*).
>
> *Răzvrătescu*.—Dar în fine a unsprezecea oară a sunat pentru voi! Cel proletar va scăpa de proletariat! cel mic se va face mare, și vice-versa, cel mare se va face mic! cel slab va fi putinte, și cel putinte neputinte... De-acum fie-care locuitor debue (Alexandri nu uită să pună nici în gura ultra-liberalului Răzvrătescu limba cea nouă a filologilor) a fi proprietar de patru fălci de pămînt, căci acel pămînt e a lui Dumnezeu... Să aveți fiecare partea voastră, cîte 4 fălci, și să nu mai faceți boeresc....

Notați că Răzvrătescu e *sub-prefect* și el poate că reprezintă, în mintea lui Alexandri, instituțiile nouă introduse în Moldova după Convenția de Paris.

Ori-cît ar zice Alexandri că nu „biciuește principiile, ci ridiculul", e clar că un democrat, care ar fi luptat în 1860 pentru apropiata împroprietărire, n-ar fi pus în gura unui tip *ridicul* propaganda aceasta pentru împroprietărirea țărănească... Această perzistență în a combate ridicolele unei atitudini, dovedește o pornire chiar împotriva atitudinii, a «principiilor». E drept că Alexandri, cum am văzut și până aici, a tergiversat cu aceste principii, n'a fost conștient și cu hotărîre împotriva lor, ceea ce îl face să nu fie un *adevărat* junimist, dar Alexandri n'a iubit liberalismul; n'a priceput că liberalismul, introdus în o țară feudală—și *trebuia* introdus—*forțamente* trebuia să apară ca o exagerație și să dea naștere și la unele ridicole, inerente unei epoce de transiție, cum n'a priceput nici Junimea de mai tîrziu.

In Ionus Galuscus, alt tip din *Rusaliile*, Alexandri a ridiculizat pe democratul în alt ipostas, în ipostasul de Ardelean democrat și latinist. Se pare că Alexandri a avut intenția să ridiculizeze în Galuscus numai *mania latinistă* și cînd Răzvrătescu își expune programul, citat mai sus, Galuscus exclamă:

> Domnule, am ascultat toate aberăciunile cîte le-ai debitat fraților Romîni, și fac aci declărăciune că ești un perturbator! etc...

dar Galuscus, ca Ardelean latinist, nu putea să nu fie și el democrat „perturbator". Ardelenii latiniști trebuiau să fie democrați (și, invers, democrații trebuiau să fie și au fost latiniști; „noutățile" se înfrățeau, și din pricini adînci; C. Negruzzi, am văzut aiurea, numește pe latiniști *liberali*, pe cei de nuanța sa *moderați* și pe cei cu vorbirea veche *conservatori*). Mai întâiu, în Ardeal n'a rămas o clasă boerească romînă; clasa de sus s'a maghiarizat. Tinerii cu învățătură de carte erau toți fii ai poporului și, ceea ce e mai însemnat, dușmani ai claselor de sus, care erau și apăsătoare, și de alt neam, și de altă lege. La aceste motive de democratism, se adăogau și altele, izvorîte din lati-

nism: strănepotul poporului roman, cel romîn, a rămas neatins *la țară*, în *țărănime*, și apoi latiniștii visau *republica* romană și, în capul lor, republica era forțamente democrație. Gîndiți-vă la doctrina socială a lui Bărnuțiu. Adăogați la aceasta ura latinistului împotriva fanariotismului, care era semnul distinctiv al claselor de sus și încă pornirea omului, care vrea inovații—latiniste[1])—de a merge în toate sensurile pe calea inovațiilor.—Și, ca dovadă că Galuscus e democrat și că Alexandri se'nșală, cînd îl face „apărător al ordinei", e că Galuscus cetește proza lui Clevetici (a „ultra-demagogului"!) și e un admirator al acestuia:

> *Galuscus.*--(deschide jurnalul și se adîncește în cetire). Ce stil! ce expresiuni energice! ce logică invincibile! admirabil ziar! admirabil redaptor! Cine-i subsemnat? (caută la sfîrșitul foaei) Clevetici! îl gicisem dela început. (cetește din ziar, apoi:) Sublim! Eaca accente patriotice!...

Iată pe Galuscus democrat—„ultra-demagog"—ca și Răzvrătescu. Galuscus, Răzvrătescu, Clevetici, e aceiași atitudine din punct de vedere politic și social... Și atunci e curios ca Galuscus să zică despre Răzvrătescu că e „perturbator" și „anarhist"....ori nu-i sincer.—Alexandri, fără să vrea, a fost *realist,* în dauna concepției piesei sale, căci Ardeleanul latinist *trebuia* să fie și democrat, „ultra-demagog"...

Dar Alexandri combate și mania latinistă, nu numai în vorbire, ci și în concepție. Iată ce zice Toader, vornicul satului, despre Galuscus (și Alexandri face mare haz):

> De cînd (Galuscus) le vorbește sătenilor tot din carte, și le spune că-s strănepoți de împărați, că se trag din Traian, țăranii o luat-o de bună... Dacă-i îndemni la lucru, îți răspund rizînd că împărații nu lucrează....

Această șarjă o face Alexandri în 1860, uitînd, se vede, că în 1848, în o cuvîntare la Paris *(Proză* p. 198) el însuși, Alexandri, zice că, dacă întrebi pe țăranul romîn ce este el, țăranul răspunde:

> „Eu sînt Romîn. Împăratul Traian a venit în vechime cu multă putere de a învins pe Daci"..., (ceea ce, de altmintrelea, nu zice țăranul)

dovadă că Alexandri, *în tinerețe,* și într'un moment de patruzecioptism, cînd putea să se aprindă pentru ideile nouă, putea să cadă și el în exagerare, în *fatala* exagerare, și să spună ceea ce am citat mai sus.—Acum, în *1860*, cînd tendința cealaltă a nimicit aproape pe cea patruzecioptistă, Alexandri, de sigur, n'ar mai fi căzut în.... «ridicol», ca în 1848!

Latinistul Galuscus, pe care l'am văzut admirînd pe Clevetici, face și el „ultra-demagogism" cu țăranii.

---

1) Limba romîna—limba romana în definitiv!—e limba unui popor republican, zice Barnuțiu.

Cînd Toader îi zice «cucoane», el îi răspunde:

> Iar cucoane? V'am spus la toți aice.... să nu-mi ziceți cucoane, pentrucă astăzi nu mai esist boerii, nu mai sînt boeri. Zi-mi frate Galuscus, fiindcă toți Romanii sînt frați.

Până aici am analizat atitudinea lui Alexandri față cu *întîmplările sociale* și am văzut că atitudinea sa e nesigură[1]) El nu e nici ca C. A. Rosetti nici ca C. Negruzzi.

Trebue să explicăm aceste două tendinți contradictorii. Alexandri a fost un nemulțumit de soarta unui bonjurist, sub domnia lui Mihaiu Sturdza, a avut o cauză *personală* pentru atitudinea liberală,—*interesul*[2]). A fost afectat displăcut, cum s'a văzut, de orientalismul vieții, în care el, parizianul, lamartinianul fin, era silit să trăiască,—*„parizianismul"*. Alexandri apoi a fost un naționalist și în vremea Regulamentului țara era într'o stare de mare umilire[3])—*naționalismul*......

Așa dar, din *interes*, din *„parizianism"* și din *naționalism* rezultă tendința sa patruzecioptistă.

Dar Alexandri a fost o fire conservatoare, un patriarhalist: am arătat deja suspinul său după vremea veche și ași mai putea da dovezi (vezi și pag. XXV, *Teatru*), a fost un boer e-

---

1) Nesiguranța aceasta, lipsa unei concepții unitare asupra vieții, îl va face să manifesteze sentimentele cele mai contrazicătoare. Am văzut cum, la 1840, se înnădușa în societatea ieșană „semi-orientală", unde boerii se uitau așa de urît la ei, bonjuriștii, duelgii: „mîncăm oamenii", zicea Alexandri. Dar în 1867 („Scrisori", pag. 20) vorbește cu regret despre „datinele care se pierd" și suspină după „boerii, cucoanele de acum 20 de ani", adică de la 1847,—datine, viață, la înlăturarea cărora a contribuit și el așa de mult!—Și, dacă suspină după acele vremuri, asta nu-l împiedică să declare („Scrisori", pag. 29.1868) că Romînii sînt vinovați de lipsă de recunoștință către Napoleon III, căruia îi „datoresc tot ce au", adică *formele nouă de viață*—care, va să zică, sînt bune!—nu-l împiedică să regrete că Ruso, Cuciureanu n'au trăit sa vadă *transformările țării* și să se bucure („Scrisori", p. 189, 1886),—transformări făcute prin *imitarea Franței*, ceea ce nu-l împiedică aiurea („Scrisori" pg. 251, 1890) să vorbească iarăși cu sarcasm de influența franceză asupra schimbărilor politice din Romînia,—deși „năluceirile entuziaste ce au legănat tinerețea veteranilor din generația mea" („Scrisori", pg. 89. 1877) erau aduse din Franța!

2) „Sărmanii înstrăinați! Cîte deziluzii îi așteptau la marginea țării! „Cîte lupte, cîte loviri în frumoasele lor sperări!

„Unii, care cîștigaseră diplome de doctorat în jurisprudență, rămîneau „părăsiți de guvern, sau cel mult rînduiți a servi în cele de pe urmă „posturi ale ramurilor administrative sau finanțiare. Nici unul nu se vedea „pus la locul lui. Alții, care în neastîmpărul unei imaginații aprinse, se în„cercau a păși pe cîmpul ademenitor al literaturii, și fondau, cu mii de greutăți, vre-o foae periodică, erau expuși a privi în curînd suspendarea ei „pentru cel mai ușor motiv și uneori a fi chiar ei înșuși ridicați de poliție „din sînul familiei etc. etc.... Eată sub ce soiu de sistem despotic, tinerii „*francezi și nemți, bonjuriștii și duelgii*, erau chemați a începe și a urma „fără descurajare solia lor civilizatoare" (Proză, 557).

3) De aceia antipatia, ura pentru Ruși e o atitudine a lui Alexandri, în care nu a slăbit un moment. În 1888 și 1889 („Scrisori", pag. 230, 231) vorbește cu mare îngrijire de „întinderea", iarăși, a veninului corosiv: „influența rusească"....

picureu, un desprețuitor al ideilor născute din frămintările, nevoile, năzuințile populare și îndrăznețe. A fost un *junimist*,—singurul, «patruzecioptist», mi se pare, afiliat la Junimea. Aceasta este tendința cealaltă.

Cind, mai tirziu, fiind și apreciat, împăcindu-se apoi și cu „semi-orientalismul" care nu mai era bătător la ochi și încetind și umilirea țării, cind adică nici interesul, nici „parizianismul", nici naționalismul nu-i mai hrăneau „liberalismul",—atunci a rămas aproape numai tendința junimistă, accentuindu-se și din cauza vristei și din cauză că n'a mai fost contrabalansată de cealaltă. Rar, acest om va mai scoate accente *de altă dată*: „*Ginta latină*", „*Ostașii noștri*"—„Am văzut visul cu ochii" („Scrisori" p. 90; cf. „*Oda ostașilor romini*"), visul de patruzecioptist.

*

In celelalte privințe—limbă, literatură—Alexandri este critic ca toți ceilalți,—dar tot practic, în opere beletristice.

In tipurile, în care el a ridiculizat tendințele sociale, a ridiculizat tot odată și pe stricătorii de limbă. Și nici nu se putea altmintrelea, pentru că felul vorbirii, admiterea unui jargon artificial ori împestrițarea cu străinisme sint strins legate cu mentalitatea omului, cu apucăturile sale, cu modul său de a se comporta cu împrejurările.

Acel care desprețuia starea din acea vreme și voia să reformeze *totul*, trebuia să reformeze și limba. Franțuzitul trebuia să fie democrat și democratul franțuzit. Latinistul trebuia să fie democrat și democratul latinist. Și e și mai clar că apărătorul vechiului regim trebuia să vorbească vechea limbă a clasei boerești, iar femeile, primele primitoare de civilizație, o romînească franțuzită. Am văzut pe Iorgu, pe Clevetici, pe Răsvrătescu, pe Galuscus, pe Enache Dămian, pe Gahița.... Cine nu știe pe Cucoana Chirița?.... Legătura aceasta între tendințile sociale și vorbire a fost firească, scriitorii au observat-o, C. Negruzzi, cum am văzut, a observat'o filozoficește și a împărțit sistemele de vorbire în „liberalism", „moderantism", „conservatism" și a observat'o bine și Alexandri.

Alexandri nu uită niciodată să biciuiască pe făuritorii de vorbiri artificiale. Chiar și în „*Istoria unui galbin*" din 1844 el nu uită să-i atace, și anume pe Eliade, care de curînd începuse să facă și el planuri de o limbă nouă. Cind *galbinul* vorbește de Eliade, il numește, în ris, „marele *amiratore della prestidigitazione*", la care *paraoa* răspunde:

(boldind ochii). Ce cuvinte sint acestea?

Galbinul.—Aceste sint cite-va cuvinte dintr'o limbă nouă romînească ce se descopere acum la București

. . . .

. . . .

Galbinul.—Dar ean întreabă pe croitorii lor (acelor cuvinte) dacă înțeleg cuvintele *teșmecherii* și *haram* și să vezi că ți-ar răspunde: *nu te capisc*, sau: *nu te cumprind*.

Și, în adevăr, cind limbile romînești nu se croiau peste munți, se croiau în București—am văzut pentru ce; și erau combătute în Moldova, unde spiritul critic s'a trezit de la începutul culturii din veacul XIX.

Alexandri a combătut franțuzismul, ridiculizindu-l, în diferite tipuri ca Iorgu de la Sadagura, Cucoana Chirița, Gahița Rozmarinovici, etc. De sigur că franțuziții nu vorbeau chiar așa cum îi pune Alexandri să vorbească, dar exagerarea este un drept al satiricului. Poate că Alexandri a fost chiar nedrept sau puțin comprehensiv, căci odată cu importarea lucrurilor și ideilor nouă, era fatal să se importe și cuvintele corespunzătoare și era de asemenea fatal ca acele cuvinte să fie trintite în limbă fără a li se da, deocamdată, un contur mai romînesc—se știe cu cită greutate cuvintele franțuzești au fost puse pe calupul geniului limbii romînești; așa, pentru verbul *public*, a fost ezitare între publicarisesc, publicuesc, publicăluesc, publiez, publicez, public...[1]) și de sigur că pe lingă mania de a întrebuința cuvinte franțuzești spre a te arăta învățat, mai era și o întrebuințare exagerată nevinovată; invadarea cuvintelor nenecesare pe lingă cele necesare, intrarea și fără bilet de legitimație, grație îmbulzelei,—oricum Alexandri a avut meritul de a face prin opera sa critică un mare bine limbii romînești.

Dar antipatia lui este mai mare față de latiniști, pe care îi zugrăvește cu mai mult haz. Acest boer fin, care nu s'a putut niciodată disciplina, care, cum zice el, n'a putut studia nici o ramură a științii, îmi închipuesc că socotea că are în față o ființă cu totul de altă specie, cind se uita la un latinist, a cărui îndeletnicire laborioasă și sistematică era să cerceteze fiecare cuvint romînesc pentru a-l valida ori invalida și apoi, cuvintelor validate, să le dea o formă conform cu o sumedenie de legi fonetice. Și Alexandri s'a răzbunat, cum am văzut, în *Ianus Galuscus*... Cetiți declarația de iubire, către o țărancă, în jargonul lui Laurian, sau care vrea să fie a lui Laurian.

Antipatia lui pentru latiniști nu slăbește un moment. In „Scrisorile" sale (pag. 3, 5, 6, 34, 36, 50, 55, 66 etc), nu contenește cu sarcasmele împotriva latiniștilor, pe care îi tratează aproape ca pe niște dușmani personali.

Rar a avut momente de comprehensiune, ca într'o «scrisoare» din 1872 (pag. 54), în care recunoaște că la 1848 și mai înainte latinismul a avut rost.—Dar, ca și d. Maiorescu, de pe la 1880 încetează cu invectivele împotriva latinismului, pentrucă de atunci primejdia stricării limbii încetează.

In *Iorgu de la Sadagura*, prima manifestare critică a lui Alexandri, el a criticat aproape tot ce avea să critice în viața sa[2]), afară de un singur lucru: *pretenția scriitorului fără talent*

1). L. Șăineanu: *Ioan Eliade Rădulescu ca Gramatic și Filolog*.

2). A criticat și restul de fanarioți, în Comisul Agamemnon Kiulafoglu, grec de 45 de ani, care, după regulă, ca meridional libidinos, e însurat cu o *Romincă* de 22 de ani. De la Alexandri și până la d. Panait Macri, în

care a format mai ales obiectul criticii Junimii, și in special a D-lui Maiorescu.

Dar Alexandri n'a trecut fără să bage de samă și acest „ridicul". El a ris și a biciuit adesea pretenția fără talent. Așa de pildă, în „Doi morți vii" (1851) el introduce fără nici un rost altul decit de a-și bate joc de literații netalentați, pe „tinărul poet" *Acrostihescu*; Alexandri, după obiceiul lui și al vremii sale, cum am mai văzut, numește personagiile după îndeletnicirea lor sau după ridicolul, pe care vrea el să-l arunce asupra lor. Acest Acrostihescu, căruia prietenii îi mai zic—desigur cu învoirea lui Alexandri—și *Odobașa*, este un personagiu, care are gata la dinsul felurite ode pentru toate prilejurile:

> *Acrostihescu*: ....(scoate din buzunar un volum manuscris și caută filele) Aurora.... La mormintul ei!... odă la împăratul... odă la șahul... odă la craiul...

Și dacă el pune poezia sa și în slujba șahului, asta nu-l împiedică să o înalțe sus de tot,—în teorie:

> *Acrostihescu*:—... Poezia este o artă sfintă... o fiică cerească.
>
> *Flutur*: Apoi dacă-i o fiică cerească, n-o face să umble cu colinda la sărbătorile unora și altora... m-ai înțeles?
>
> *Acrostihescu*. (în parte) Bestie *incapace!*

Acrostihescu, ca scriitor prost de la începutul literaturii veacului XIX, vorbește în limba croită de filologi. De aceea «bestie *incapace*» sau «ți s'o înflăcărat *imaginăciunea*» sau „emociuni" și alte expresii, pe cari Alexandri le pune, în-

---

„haiducii" săi. Grecul e un satir ahtiat după femeile romîne tinerele și frumușele. Kiulafoglu vorbește jumătate grecește, jumătate romînește stricat. E tipul „grecului", care caută cu orice preț să parvină, care are
> trebuința acum de parale, pentru ca se me fac ispravnicos mai de graba.

Tipul acesta, de sigur foarte interesant, e utilizat mai mult de Alexandri pentru a stoarce un efect comic din chipul de a vorbi stricat al Grecilor din vremea aceia. Toți ciți au utilizat acest tip, gindindu-se mai mult la efectul comic al vorbirii, l'au caricaturizat cu mijloace așa de eftine, incit nu *l'au redat* nici-odată. Grecul din țările romîne de la începutul veacului al XIX-lea, fanariotul lacom și fără scrupule, inventiv cînd era vorba să triumfeze, are o oarecare asămănare cu Grecul pervers și lacom din Roma imperiului, care a fost așa de bine zugrăvit de Sienckiewicz în Quo Vadis. Chilon Chilonides, de sigur, este un intelectual, nu ca negustorii de la începutul veacului al XIX-lea la noi, este un paria, persecutat, nu stăpin aproape, ca la noi,—dar lăcomia, șiretenia emigrantului, care are un singur scop: să trăiască bine cu orice preț, îi apropie, îi dă un caracter de familie. Dramaticul unei asemenea existențe nu l'a simțit și nu l'a redat nimene la noi.

Alexandri n'a uitat, în *Iorgu de la Sadagura*, nici pe Evrei (*Ițic* zaraful), care se laudă ca are „perciuni supuși" (supus străin), nici pe Nemți (*Baron von kleine Swabe*.—La C. Negruzzi e *Baron Flaimuc*), care, la începutul civilizării țării, au fost educătorii acestei civilizări: medici, ingineri, etc.—și pe care scriitorii de atunci, conform spiritului poporului romîn—știți șarjele poporului la adresa Nemților, din care unele foarte expresive, așa că nu pot fi redate, căci sînt à la Rabelais—i-au ridiculizat.

cidental, în gura lui Acrostihescu, care, de altmintrelea, vorbește ca toată lumea. Faptul că Acrostihescu nu este consequent cu sine însu-și în *sistemul* său de a vorbi, întrebuințind rar de tot cite-va forme artificiale, pus alăturea cu faptul că și la alte tipuri ale lui Alexandri și la Muza de la Burdujeni se observă aceeași neconsequență sau una și mai bătătoare la ochi: întrebuințarea, de aceeași persoană, și a procedării latiniștilor și a celei a analogiștilor,—dovedește că scriitorii beletriști nu prea aveau o idee clară de diferitele sisteme linguistice, ci le confundau pe toate în o singură și mare babilonie ridicolă, pe care o azvirleau în spinarea acelora, care trebuiau să zugrăvească tagma stricătorilor de limbă și a croitorilor de limbi nouă romînești. Pe lingă multele cauze, pentru care tipurile lui Alexandri nu sînt *vii*, cînd e vorba de stricătorii de limbă, mai e o cauză și această neconsequență—cel puțin pentru cei care cunosc «sistemele» linguistice.

Alexandri—urmăm mai departe—ca și Junimea, n'a prețuit o operă literară de bună, *fiindcă* este romînească. Nici pentru el *producerea* unei opere romînești nu era un merit, dacă opera nu i se părea bună. Așa, de pildă, cetiți articolul de critică, publicat de Alexandri în *Propășirea*, în anul 1844, îndreptat împotriva «stanțelor epice» (Prințul romîn) de Aristia. Citez numai începutul:

> Bateți din palme, Romînilor, și strigați ura, căci în sfîrșit, după o *lung-largă* așteptare de vr'o cite-va mii de ani, v-ați învrednicit a dobîndi un poem epic! (Cum ar fi salutat un V. A. Ureche, în *1844*, primul poem epic!!) Veacul vostru de glorie au sosit sub figura unui tom in 8° plin de versuri sucite și idei încă și mai sucite. Bucurați-vă, patrioților etc....

și urmează o bătae de joc, căreia îi lipsește ironia și conciziunea, iar nu tendința și punctul de plecare, ca să fie maioresciană. In 1867, la apariția *Convorbirilor*, Alexandri le felicitează, pentru că pe steagul lor e scrisă și lupta împotriva *prostului gust*. („Scrisori", 27).

*

Vasile Alexandri are un loc special între criticii din Moldova. El stă la mijloc între A. Ruso și M. Kogălniceanu, pe deoparte și C. Negruzzi și d. Maiorescu, pe de alta. De A. Ruso îl deosebește «junimismul», de C. Negruzzi îl deosebește „patruzecioptismul".

Patruzecioptismul lui Alexandri are ca factor, de sigur, și durerea sa pentru durerile claselor de jos: în articolul despre C. Negruzzi el face un rechizitoriu puternic în contra spoliațiunii răzeșilor, în contra obijduirii țăranilor—și a țiganilor robi—de către cei de sus.—Dar factorul principal al patruzecioptismului său e *naționalismul*.

In «Romînii și poezia lor», Alexandri laudă pe țăran și-l idealizează tocmai din acest punct de vedere. El nu vorbește ca

democrat, ci ca naționalist. Și cînd s'a dus în popor «să-i culeagă» poeziile, el n'a făcut'o de cît foarte puțin ca democrat, ori ca romantic,—ci mai ales ca naționalist.

Pentru dînsul țărănimea romînă n'a fost, mai de loc, clasa producătoare și obijduită ca pentru un Bălcescu și alții, a cărei soartă trebuia îmbunătățită, ci *păstrătoarea și reprezentanta rominismului*. In «Iașii în 1844», după ce citează părerile unui personagiu că «Romînul e ca ceara» și că se face Turc, Francez, etc. după împrejurări, răspunde că asta e adevărat pentru o mică parte, pătura subțire de sus, dar că țăranul nu-și părăsește nici odată „obiceiurile, limba, portul"... Aiurea, în „Romînii și poezia lor", deși—sceptic și „critic"!—bănuește că este «poate cam părtenitoare, *nobila exaltare*» de a-și închipui neamul romînesc ca «unul din neamurile cele mai înzestrate cu daruri sufletești», totuși, în paginile următoare nu șovăește de a vorbi de poporul romîn—țărănimea—ca de un popor „menit a se urca la treaptă cît de înaltă", a face declarații de iubire acestui popor, care e „curat, înțelept, vesel și poetic în graiul său"; a cărui adîncă cumințenie, imaginație, spirit satiric, inimă bună se vădesc în proverbele, literatura, obiceiurile sale.

„Eu, de cîte ori aud doina, îmi pare că aud Moldova plîngînd după gloria sa cea veche", zice el în „O primblare în munți". Comparați impresia produsă de doină asupra lui O. Carp, sau Coșbuc. Pentru acești doi, doina e cîntecul unei clase sociale, a plugarului, pentru Alexandri ea este cîntecul Romînului, a patriei, căci pentru el, încă odată, țărănimea nu e o clasă socială cu nevoi materiale de îmbunătățit, ci este reprezentanta și păstrătoarea tradiției, rominismului.

> „Intr'o epohă ca aceasta, unde țerile noastre au a se lupta cu dușmani puternici, care cearcă a întuneca nu numai drepturile politice dar și chiar *naționalitatea Romînilor, poezia populară va fi de mare ajutor spre apărarea acestia*; ori cît de măestre să fie manifesturile cabinetului de Petersburg, Romînii tot Romîni vor rămînea și *vor dovedi că sînt Romîni prin limba lor, prin tradițiile lor, prin obiceiurile lor, prin chipul lor, prin cîntecele lor și chiar prin jocurile lor*". („Romînii și poezia lor").

E clar că patruzecioptismul lui Alexandri e mai mult naționalist, de cît democratic.

El primește cu fericire colecția de proverbe a lui A. Pann. E plin de orgoliu, cînd ne arată, cu citații din A. Pann, deșteptăciunea Romînului, cum e plin de orgoliu, cînd poate dovedi lui Mérimée că «energia sălbatică» cuprinsă în vorbele: «arde-mă pe cărbuni, dar eu voiu muri fără a-ți spune numele iubitului» nu e a lui Pușkin, cum credea Mérimée, ci e dintr'un cîntec popular romînesc („Prosper Mérimée").

Acest boer franțuzit a iubit mult productele spiritului și imaginației populare. Țăranul, în scrierile sale, formează orizonul albastru, pe care se profilează tipurile grotești ale clasei de sus. Nu e vorbă, și albastrul orizonului și grotescul tipurilor sînt exa-

gerate—și de cele mai multe ori fără artă, ori, mai bine, fără destulă artă.

E interesant cum zugrăvește Alexandri coliziunea între „civilizația" din clasele de sus, provenită din amestecul de civilizații și culturi, și între viața și spiritul poporului de la țară.

Țăranul romîn nu pricepea mai nimic din ceea ce alcătuiau și învîrteau cei de sus, în vechiul regim. Acum nu pricepe chiar de loc. Confuziunea ce rezultă, ne-o zugrăvește Alexandri în piesele sale și el, care a luptat atît de mult împotriva stricătorilor de limbă, atribue această confuziune în viața țăranilor aproape tot atît a *reformelor linguistice*, cît și celor *politico-sociale*,—de aceea am spus, chiar de la început, că critica lui *socială*, chiar cînd e justă, e superficială.

Dacă Alexandri n'ar fi dat o așa de mare importanță, pentru explicarea confuziunii în viața de la țară, stricătorilor de limbă; dacă ar fi accentuat suficient adevărata cauză: *reformele politico-sociale*, el ne-ar fi dat pagini și mai interesante asupra acestei confuziuni de care vorbim. Ne-ar fi dat pagini și mai interesante de *critică socială*, căci aici, în acest punct, atingerea reformelor de sus cu viața de la țară, este partea esențială a ori-cării critici sociale.

Din «Rusaliile»:

> *Suzana.*—Parc'o mai vinit o hîrtie și azi dimineață?
> *Toader* (bărbatul său, vornicul satului).—O vinit, da. Ci-că să ne-apucăm de durat o casă comunală.—D-nu Gălușcă (Galuscus) ne-o vorbit un ceas întreg de costituți...una, de coventi...una, fac două; de Patrie, de amoare...
> *Suzana.*—Ce moare, bărbate?
> *Toader.*—Poate că moare de curechiu, fiind-că s'apropie postu.
> *Suzana.*—Bine, dar ce are a face?
> *Toader.*—El o fi știind, că ne-o mai spus să fim de azi înainte cetățeni.
> *Suzana.*—Cum cetățeni? să vă 'nchidă la cetate?
> *Toader.*—Dracu să-i discurce (scapă jos condicile ce ține subsuoară).
> *Suzana.*—Da aceste ce sînt, Toadire?
> *Toader.*—Condici de însemnat toți trecătorii pin sat; tabloane de giște, rațe, pui de găină, ouă, toate! Ci că-s potrocale de recesemință.
>
> . . . .

Comic eftin, nenatural, dar din care se vede ciocnirea dintre „civilizație" și viața romînească de sat,—și, cum am spus deja, *greșala* de concepție, de a explica ciocnirea nu atîta din cauza *faptului*, cît mai ales din cauza *limbii*.

Cînd Veveriță, fruntaș, răspunde lui Răzvrătescu subprefectul, care spune țăranilor să clădească un arest comunal:

— Temniţă la noi ?... dar nu sintem scăpaţi din Ocnă !

e o neinţelegere de fapte, dar cind acelaşi Veveriţă nu se dumereşte ce e „comuna", de care vorbeşte Răzvrătescu şi Gheorghe îi răspunde:

— Adică cum una cum alta; tot ca una, fata mea,

Alexandri face iarăşi *critică socială*, bazindu-se pe neinţelegerea limbii.

Şi, mai departe, cind Gheorghe zice:

— Vasile, măi frate, d'apoi ci că-i pentru binele nostru...

iar Veveriţă răspunde:

— Se poate, cumătri; însă vina noastră-i dacă nu-i pricepem? Ei ne grăesc într'o limbă străină, parcă noi am fi pricopsiţi ca dinşii...

e clar că Alexandri pune mai ales pe socoteala limbii ceea ce ar fi trebuit să pună pe socoteala ciocnirii formelor nouă cu obiceiurile vii ale pămintului.

*

Dar toate direcţiile, în care s'a manifestat, şi toate contradicţiile chiar, pe care le-am relevat, patruzecioptismul ca şi junimismul său, ţărănismul său patriarhalist, cintarea trecutului ca şi a reformismului şi străinătăţii, critica sistemelor linguistice şi a literaturii ca şi activitatea sa politică,—toate se reduc, la urma urmei, şi *se conciliază* într'o singură tendinţă dominantă: *naţionalismul* şi naţionalismul aşa cum poate să apară într'un suflet conservator şi artist, mai mult impresionabil decit cugetător şi logic*).

G. Ibrăileanu.

*) In acest articol, voind numai să fixez locul lui Alexandri în critica moldovenească, n'am vorbit de marea însemnătate a operei sale pentru literatura romînească şi pentru formarea limbii literare romîneşti.

Viaţa ţării.

Pe nesimţite-otrăvitoarea ceaţă
In negrul ei zăbranic te cuprinde,
Şi nici o rază caldă de nădejde
In sufletul tău nu se mai aprinde.
De mult stai amorţită'n agonie
Şi stau şi ciocli tăi haini la pîndă,
Iar ceata-ţi de copii, dezmoştenită,
Işi poartă jugul—goală şi flămîndă.

Şi cit de falnică ai fost odată—
Ce flacără de viaţ' ardea în tine,
Cind şi-ai tăi fii cu tata de la Putna
Scutit-au viaţa 'ntregii lumi creştine!
Ştiea El însă, cum să-ţi crească fiii
Şi-i învăţa că viaţa li-i ursită
Să fie pururi jertfa vieţii tale,
Căci numai tu comoară nesfîrşită

Li eşti de viaţa care îi înalţă.
Cum trece fără urmă visul, fumul,
Aşa să fi trecut şi-acea splendoare?
N'avem noi încă moaşte sfinte, scrumul
Din gloria ta de odinioară,
N'avem cenuşa sfintelor altare
Şi pietrele ce desperat ne chiamă
Cu jalnicul lor glas de îndemnare?

Dar cum pot sicofanții și venalii
—Mormintele spoite din afară—
Să maĭ simțească spazmul tău de morte,
Cînd *eĭ* te fac de rîs și de ocară
Și tot *eĭ*, vecinic însetațĭ, aleargă
Să-țĭ urce vîrfurile—sus pe șchele...
Gunoĭ licuritor în întunerec—
Eĭ vor să fie sorĭ, luceferĭ, stele,

Iar tu—tu suverana lor stăpînă—
Drept piedestal să îngenunchĭ, smerită,
Să-ĭ salțĭ în slăvĭ pe trupu-țĭ plin de rane,
Apoĭ—potopul vie să te'nghită...
Săracĭ copiĭ orfanĭ, menițĭ de soarte
Să fițĭ numaĭ sămînța'n țintirime
De gropĭ uitate și de crucĭ sărace...
Dar nu—nădejdea-ĭ încă 'n tinerime!

Adună-țĭ armele, falangă sfîntă
Și jură 'n fața lumiĭ jurămîntul
Că numaĭ viața țăriĭ ți-e viața,
Iar—fără ea—viața-țĭ e mormîntul!
Mărgeanele zac încă 'n noaptea măriĭ...
Numaĭ curaj și'n jos pin' la albia,
In care doarme vechia strălucire:
Acolo 'n fund, acolo-ĭ—vrednicia!

Suceava (Bucovina)

V. Silin.

ROMÎNI, ARMÎNI ȘI RUMERI
ȘI
Părerile d-luĭ N. Iorga despre eĭ.

In „Geschichte des rumänischen Volkes" dl. N. Iorga vorbește despre Romaniĭ din partea de răsărit a Europeĭ. Părerile d-luĭ Iorga asupra chipuluĭ cum s'au format Romîniĭ, Armîniĭ și Rumeriĭ se deosebesc mult de cele care es firește din cercetarea limbiĭ și istorieĭ lor.

Sub nume de Romînĭ, (maĭ bine ar fi fost *Rumînĭ*), înțelegem pe Romaniĭ din Dacia luĭ Traian, și pe aceĭ carĭ s'au întins de acolea fie peste Dunăre, în Serbia și Bulgaria, fie peste Nistru, în Cherson, Podolia, fie în Polonia și până în Moravia. Prin Armînĭ sau Arumînĭ înțelegem pe ceĭ din Albania, Epir, Macedonia, Bulgaria, Serbia. Iar prin Rumerĭ (maĭ vechiu Rumirĭ) pe ceĭ din Istria și pe alțiĭ la fel cu dînșiĭ.

Intrebuințez aceste numirĭ, cum așĭ fi putut să iau și numirile maĭ obicĭnuite de Daco-romînĭ (Romînĭ), Macedoromînĭ (Armînĭ) și Istroromînĭ (Rumerĭ); căcĭ sînt tot așa de nepotrivite unele ca și altele.

*

Dl. N. Iorga la pag. 99 vol. I ne spune:

„La Choniates ni se spune lămurit, că mîntuitoriĭ poporuluĭ romîn și apoĭ aĭ celuĭ bulgar vorbeau o limbă deosebită a lor. Limba aceasta o vorbesc până astăzĭ „Macedoromîniĭ", Arămîniĭ: *e un dialect românesc, dar numaĭ, dacă vom lua în înțeles foarte larg ideea de limbă romînă.* E adevărat, că la Macedoromînĭ și la Dacoromînĭ *găsim aceleașĭ regule în desvoltarea sunetelor*, dar întru cît e vorba de cuvinte, de elementele latine și slave, de toată înfățoșarea, aceste două dialecte se arată în totul ca două limbĭ deosebite, și un Romîn din Bucureștĭ se poate anevoie sau de loc înțelege cu ruda luĭ de sînge din Bitolia. Asemănarea vine din pricină că limba latină vulgară, care le slujește de o potrivă la amîndouă de temelie, e aceiașĭ, și din pricina înrudireĭ celeĭ marĭ ce trebuie să fi fost între limba dacă, tracă și ilirică. *Deosebirile însă sînt prea marĭ, pentru a se putea explica numaĭ prin ruperea legăturilor, fie și timp de maĭ multe sute de anĭ.* In potriva părereĭ că ruperea aceasta s'o fi întîmplat în tim-

pul Slavilor, se poate zice cu hotărire, avind în vedere limbile romanice din apus, că n'a fost cu putinţă să se fi făcut limba romînă aşa de timpuriu. Dacă însă ruperea s'ar fi întîmplat mai tîrziu, atunci trebuie să ne întrebăm, de ce năvălire nouă ar putea fi vorba, după ce stepa dăduse pe toţi barbarii ei cei puternici. Şi dacă numai despărţirea în spaţiu e indestulătoare, ca să dea naştere, aşa zicind, altei limbi, cum să pricepem atunci că dialectul Secuilor, cari de bună seamă au stat cu totul despărţiţi foarte îndelungă vreme de rudele lor maghiare, tot sună aşa de asemănător?

„Elementul macedoromin trebuie explicat din populaţia romană a ţinuturilor ilirieне, întocmai după cum Albanezii sint ei singuri remăşiţă din populaţia neromanizată a aceleiaşi provinţii".

Arminii, Iliri romanizaţi, s'au întins pân în Balcani, unde au înghiţit oareşi-cari remăşiţi de Romini ce vor mai fi remas pe acolo, după ce partea cea mai mare a Rominilor din Mesia şi Balcani s'au strămutat la mează noapte de Dunărea.

Arminii s'au mai întins prin Serbia veche, Bosnia, Dalmaţia până prin Carintia. Romini de aceştia se pomenesc încă de prin veacul al X-lea. Cronicarul bizantin Kedrenos spune că Romini (Vlahi) călători au ucis pe David unul din căpeteniile Bulgarilor [pg. 93]. Armini erau cei de cari Kekaumenos vorbeşte în veacul al XI-lea că locueau cu mult înainte în Epir şi Macedonia, dar cei mai mulţi în Elada. Tot Armini erau fraţii Petru, Asan şi Ioniţă şi Vlahii lor, cari s'au răsculat împotriva Bizantinilor.

De la Arminii din Bosnia (Morlachi sau Uscochi) pomeneşte nume ca *Radul*, *Păunovici*, *Frincul*, *Dragul*, *Barbul*, spune că trăeau sub cneji şi voevozi ca Rominii, totuşi zice în privinţa înrudirii lor [pag. 153].

„Deşi au organizaţie asemănătoare destul cu a Rominilor—Arăminii nu cunosc numele de cnezi şi voevozi şi sint deprinşi a avea căpetenii numai străini—se pare că Uscochii romini în Dalmaţia, Carintia şi Bosnia sau Slavonia sint un ram al acestora remas în depărtare şi că nu au nici o înrudire de singe mai de aproape cu locuitorii de pe ţermurile Dunărei".

Ştie că şi cei vechi din Serbia aveau cnezi, dar îi socoate tot Armini.

Tot la pag. 153 vorbind despre istrieni zice:

„Mai departe se află până azi ţărani romini în Istria, cari, locuind în vre-o nouă comune ale peninsulei—Castelnuovo, Pisino, Albona etc.,—nu numai că şi-au păstrat numele neamului Rumeri—prin rotacism din Rumeni (vecinii slavi îi numesc în ris Cici sau Ciribiri, după unele vorbe ale lor), dar, mai ales cei mai în vristă, în parte, şi vorbirea veche. Dialectul lor îl socot filologii ca deosebit, ca ramura a treia a limbei „romine", în care pun şi pe cel arăminesc—dar acest dialect se deosebeşte de limba romînă, cum se vorbeşte azi, prin felul cum tratează pe *l* între *c* şi *g* şi o vocală, prin păstrarea lui *n* muiat, prin forme ca *miară*, *reace*, pentru *miere*, *rece*, adecă diftongul *ea* nu s'a prefăcut în *e*, după cum s'a întîmplat şi la Arămini".

La pg. 98 vorbind de Armini dl. N. Iorga îşi lămureşte părerile precum urmează:

„Astfel de viaţă (ca la Arminii din vremea lui Petre, Asan şi Ioniţă) n'o găsim niciodată la ceialalţi Vlahi de pe ţermul sting al Dunărei: aceştia sint, cum vom vedea în curînd, plugari pacinici, cari numai în unele părţi, siliţi de nevoie, se ţin de viaţa păstorească. De pe vremea vitejiilor crude ale răscoalei împărăteşti din Hem şi Pind au trecut şase sute de ani, şi de mai multe ori călători cari n'au ştiut unii de alţii şi nu s'au folosit cei mai noi de spusele celor mai vechi, de la rabinul Veniamin de la Tudela în veacul al XI-lea până la francezul Pouqueville într'al XVIII-lea, au cercetat munţii Macedoniei şi Epirului, au călătorit prin Tesalia, şi toţi aŭ găsit la acest popor, care era cam tot în acelaşi număr ca şi azi, mai aceleaşi însuşiri [1]).

„Mai că nu este element mai conservator de cît locuitorii munţilor şi aşa zişii fără cale Macedoromini sau Valahi din Pind nu şi-au desminţit nici odată felul lor de-a fi. Nu se vorbeşte nici odată de vre-o strămutare însemnată a lor în timpurile istorice: stau nedeslipiţi în zona lor păstorească, bine hotărîtă şi cunoscută; astăzi, ca odinioară până în timpurile cele mai vechi, au o patrie de vară şi una de iarnă, cari au remas pururi aceleaşi. Nu e de crezut că vor fi fugit din Mesia în Tesalia din pricina unor barbari streini, Slavi sau ori ce ar fi mai fost ei. În munţii lor nu i-au urmărit năvălitorii, cari nici nu erau prea numeroşi şi nici nu-şi părăsiseră locuinţele lor vechi ca să piară de foame şi frig în strîmtorile Balcanilor, întocmai după cum şi Albanezii au putut să-şi păstreze nesupăraţi cetatea lor strămoşească şi să rămîe tocmai de aceea curaţi până astăzi, din punctul de vedere etnografic. De altfel vor fi fost oare locuitorii sărăciţi şi barbarizaţi ai cîmpiilor Daciei nouă, în veacul al VI-lea, aşa de subţire crescuţi şi de delicaţi la simţire, în cît să nu fi putut suferi vecinătatea Slavilor obicinuiţi şi să fi voit mai bine a trăi cu fiarele sălbatice pe vîrfurile munţilor?"

La pg. 108 zice:

„Mulţimi mari de Slavi, de neam croato-serb, apucaseră în acelaşi veac al 6-lea şi mai ales în al 7-lea drumul spre Adriatica, unde s'au făcut stăpîni peste tot. De Slavi în ţerile, la miază noapte de Dunăre, nu se mai spune nici o vorbă: nici ca duşmani nici ca prieteni ai împăraţiei, nici ca fraţi supuşi Bulgarilor nu se mai arată la iveală. Romanii la miază zi de Dunăre, Slavii la miază noapte, nu se mai arată în istorie din veacul a VII-lea: e un fapt netăgăduit, ca şi acela, că Vlahii cari, din veacul al X-lea „se arată în Hem au venit de la miază zi apus, din Tesalia, patria lor cea mare—Μεγάλη Βλαχία, a cronicarilor Bizantini mai tîrzii".

La pg. 109 arată că în Mesia n'a fost niciodată o colonizare puternică romană, ci romanizarea se datorea mai mult aşezării veteranilor şi slujbaşilor. Popor romanizat se afla pe lîngă Dunăre şi în văile răsăritene ale Hemului, de unde erau

1) Afară de partea mai nouă a Arăminilor sau Valahilor din Pind, cari s'au aşezat mai în urmă la oraşe ca meseriaşi şi neguţitori. Nota d-lui N. Iorga.

soldații lui Commentiolus. Orașele de la mare erau grecite. Mai spune că Slavii de la meazănoapte răpeaŭ Romani de la miază zi și-i duceau robi la miază noapte. Dimpotrivă, generalii romani sub Mauricius etc. au adus o mulțime de Slavi de pe stinga Dunării la miază zi. Rominii ce vor fi mai remas in Hem s'au absorbit in Arminii veniți din Tesalia. Pe de altă parte, la Priscus și in alții, se vede că mulți țerani romani se găseau mai fericiți sub Huni decit sub impărații și slujbașii romani. Urmarea era că fugeau la Barbari, ori, cind năvăleau, ii primeau ca pe niște mintuitori.

Pg. 117 v. I arată că Rominii din Carpați se coborau, deși iernau turmele in Moldova și Muntenia, că Arminii din munții Tesaliei iși virau turmele in «munții bulgărești» și că până astă-zi Macedovlachii păstori au la șes *mandre* ce țin cu chirie, iar in „munții arminești" se urcă in Maiu cind cimpii sint *herț* (fierți, arși). *Prin asemenea umblături unele roiuri de păstori au ajuns până in Moravia, ba chiar în Istria și in ținuturi polonese destul de depărtate, de unde nu s'au mai întors și unde s'au pierdut în lumea cea străină.*

La pg. 118 v. I zice că *Rominii erau în veacul al VIII-lea un popor aproape gata?!*

La pg. 151 zice despre Armini:

„Arăminii, deși deosebiți intru cit-va de acest tip [de al celor de la miază noapte de Dunăre], sint totuși de-aproape inrudiți cu ei, *un popor alcătuit din aceleași elemente, dar nu o parte trăitoare mai departe din poporul unitar al Rominilor.* Felul lor de viață l-au hotărit imprejurările naturei in cuiburile lor din Pind, și tocmai in urmă au inaintat păstori de acolo, ca o intimplare, până in „Bosna"—Bosnia. Vlahii pomeniți in veacul al XIV-lea in imprejurimile Prizrendului ca *stăpinitori vremelnici și cu plată* asupra unor pășuni, dar și ca plugari și stăpini de vii, nu sint urmași ai elementului romănesc din Mesia, care fiind in aceste părți in număr mai mare, s'ar fi păstrat, ci sint Arăminii. Sint tot acei munteni pe cari ii pomenește istoria Raguzei ca făcind cărături cu vitele lor și ca păstori, „Vlachi de montanea". Acești Macedovlahi, a căror țeară o numesc documentele sus pomenite „partes Vlachie", acești reprezentanți ai elementului roman de mai inainte din Dalmația și Iliria, se află, de-a lungul coastei adriaticei până la Zengg (Senj, Segna). Sub nume de Morlachi, Uscochi—până in Carintia—au jucat, cum se știe, in veacul al XVI-lea și al XVII-lea in războaele dintre Veneția și Turci, un rol care se poate asemăna cu al Ilirilor vechi inainte de a-i fi infrint Romanii. In luptele casei de Habsburg impotriva Osmanilor iși fac numele cunoscut prin nimicire și ardere și prin slujba de cercetași in țara dușmanului: ei sint impărțiți in cete, stăpiniți de voievozi, cnezi și harambași și au intre ei preoți și episcopi".

Toate acestea nu remin fără nici o inriurire asupra felul de a vedea chestia Arminilor in zilele noastre.

Iată cum vorbește dl. Iorga in vol. II pg. 381 și 382:

„Numărul „Macedorominilor" sau cum i-au numit aci, al Arominilor nu se poate nici atita afla cit e in adevăr. *Cercetătorul nepărtenilor, Weigand, care insă a cercetat numai unele părți din ținuturile așa de intinse, unde se află Aromini, cari au și colonii imprăștiate până departe in Bulgaria, Bosnia și Grecia, ii socotește pe acești Romani balcanici, despărțiți și poate pierduți fără scăpare, numai la vre-o 100.000.* Rominul Nenițescu, care nu avea insă pregătire științifică și care a călătorit numai in fugă prin ținuturile lor și a putut culege numai lămuriri din vorbe, nu tocmai vrednice de crezare, ii socoate, ceea ce e de necrezut, la vre-o 861,000 de suflete. Statistica turcească pentru că e legată de strinsul dărilor, ar putea fi oareșicum vrednică de credință, numără la Greci pe toți creștinii supuși patriarhului ecumenic; iar pe cei supuși exarhului bulgar, ii socoate Bulgari. Arominii,—ne avind biserica lor,—după obiceiul turcesc, nici nu ființează deloc. Abia in Maiŭ 1905 li s'a cunoscut naționalitatea. Pe lingă astea mai trebuie să ținem samă că prea puțini din acești Aromini vorbesc numai limba lor; mai bine stau femeile. Acești meseriași harnici și negustori ageri vorbesc foarte bine grecește și ades încă vreo limbă slavă. Cei bogați și culți se privesc, cei mai mulți, ca „Elini", lucru la care n'a lucrat puțin propaganda elenistică. La puțini s'a deșteptat conștiința națională, și aceasta nu poate fi ingustă *arominească*, fiindcă ar trebui să fie *rominească*, și pentru bieții oameni limba rominească e mai mult sau mai puțin străină, invățată numai in școală! In asemenea imprejurări nu trebuie să ne mirăm, dacă apărătorii ideei de expansiune elinistică vor să cunoască numai citeva mii de Aromini."

Ca să dăm idee intreagă despre părerile d-lui N. Iorga, pe cit se poate, chiar cu vorbele d-sale, vom mai traduce și următoarele:

„Pe amindouă malurile Dunării, in Carpați și in Haemus, intre Marea Neagră, Panonia și Marea Adriatică s'a format etnograficește poporul romin. Traco-Dacii—in deosebi pentru Aromini, Ilirii și Dalmații—trebuie socotiți ca temelie: de la dinșii e partea cea mai mare a singelui rominesc. Colonizarea romană, care a adus in țară in deosebi și altfel de elemente europene resăritene și chiar asiatice, n'a făcut de loc poporul să fie roman, deși l'a silit să ia limba. Slavii au luat parte, la facerea acestei naționalități, in toate privințile, mult mai puțin decit se crede.

„Peninsula Balcanică au cucerit'o apoi Slavii; ei aŭ inchis pe Romani in căldarea munților Tesaliei. De acolo au ajuns Romanii cu turmele in Pind și intimplator in Haemus. Șesul Dunării insă a remas dimpotrivă slobod pentru expedițiile, războaele și strămutările Barbarilor. Elementul roman și-a căutat adăpost mai bun decit pădurile nepătrunse ale acestei cimpii: in munți au trăit ca păstori, și unele grupe s'au dus până in Galiția. După ce-a incetat domnia Tatarilor, Rominii s'au intins in toate părțile sub voevozii lor, cari in curind au ajuns cu adevărat căpetenii de state; Rușii cari pătrunsese la Prut și Nistru, s'au pierdut pe nesimțite in puhoiul puternic al coloniștilor noi. Din străini a remas dincolo de Carpați numai o insulă ungurească, iar pe podișul unguresc al țării ardelene orașele erau ale Sașilor și paza la graniță a Secuilor; numai ici și colo colonii ungurești au mai imbogățit impestrițarea etnografică a țării".

Iar la pg. 393 vol. II:

„In privința elementului romanic in Macedonia proorociile ar fi prea timpurii. Din București, de mai mult de zece ani, și-au dat cele mai mari

siliuți, să deștepte o conștiință națională romînească, și icĭ și colo se văd și roade.

„In școalele primare și in cele maĭ innalte de acolo, romînești, vin școlari, dar in număr prea mic pân acuma, dacă ținem samă de bugetul. macedonean, intocmit cu jertfe marĭ de ministerul instrucțieĭ din Romînia. Nu s'a ajuns la organizarea bisericeĭ aromînești, care are numaĭ cițiva preoțĭ. Bogațiĭ se arată pân acuma foarte recĭ. Mișcare serioasă in popor, care să se dea pe față prin intemeerea de „epitropiĭ" pentru bisericĭ și școlĭ, nu este. Și totuși deslegarea chestieĭ macedonene in folosul altor naționalităț̆ĭ pare foarte aproape".

*

Avem aici ideea d-luĭ N. Iorga in privința inceputuluĭ Rominilor, Arminilor și Rumerilor, in privința stăriĭ lor de astă-zĭ cît și in a viitoruluĭ ce-ĭ așteaptă.

Rominiĭ sînt urmașiĭ Tracilor etc. romanizațĭ. Ceĭ din Dacia luĭ Traian și din ținuturile de la Dunărea de jos, pân in Balcanĭ, sînt din Daco- și Mesoromanĭ. Dimpotrivă Arminiĭ sînt din Tracĭ și Ilirĭ romanizațĭ din Tesalia. De aci au roit prin Albania, Macedonia pân in Balcanĭ și pân in Serbia, Bosnia, Slavonia, Carintia și Istria, intocmaĭ după cum ceĭ din Carpațĭ s'au intins până dincolo de Nistru și dealungul Carpaților pân in Polonia și Moravia, ba chiar și peste Dunărea in Dobrogea, in ținutul Vidinuluĭ și in Serbia resăriteană pân in ținutul Zaiciaruluĭ.

Orĭ cine se va intreba cu mirare: Cum se poate ca Arminiĭ să se fi intins din munțiĭ Tesalieĭ pân in Istria și Slavonia, fără să fi pătruns in Oltenia, Transilvania și măcar in Muntenia și Moldova? Tot ast fel se va mira cum de-a fost cu putință să se intindă Rominiĭ pân in Moravia și Cherson, ba chiar pân la Zaiciar și totuși să nu să fi intins și pân in Macedonia Albania și Tesalia?

Maĭ e alt fenomen, care trebuie să pună pe gîndurĭ. La Arminĭ, așa cum iĭ socotește dl. N. Iorga, se află nu un dialect, dar treĭ: 1) E dialectul in care labialele *b, p, v, f, m*, se prefac in *gh ch, j, h*, (*ch german*) *gn* (frances), innainte de *i* vechiu; 2) E alt dialect in care labialele nu se prefac in această imprejurare și 3) E dialectul istrian in care *n* intre două vocale, (dar nu și dacă a doua e *i+vocală*) se preface in *r*, iar labialele se păstrează curate. Cel dintăiŭ e dialectul Fîrșeroților și al tuturor Arminilor din Macedonia, Albania, Epir, Grecia; al doilea e al Meglenilor, din Macedonia, la carĭ, cu toată inriurirea vecinilor cu labialele schimbate, se vede că, din felul lor, eĭ nu le au schimbate. Al treilea e al Istrienilor.

Dar minunea cea mare e că toate aceste treĭ dialecte, ce se află astăzĭ la poporul romanic, pe care dl. N. Iorga il numește Arămin sau Aromin, se intilnesc citeși trele și la Rominiĭ sau Dacorominĭ, cum li se maĭ zice.

In adevăr, la țăraniĭ din Cherson, Basarabia, Bucovina, Moldova, mare parte din Ardeal, la Moțĭ, la Crișenĭ și parte din Muntenĭ (Ialomița, Rîmnicul Sarat, Buzeu și partea muntoasă a Prahoveĭ (Văleniĭ de munte etc.) ba chiar și prin Oltenia, vorbesc

cu labialele prefăcute innainte de *i* ca și Arminiĭ din Albania. Pe de altă parte dialectul ajuns la noĭ literar, cel din Banat, in Oltenia și Muntenia, in Hațeg etc. precum și boeriĭ din Transilvania, Muntenia, și Moldova vorbeau fără labialele schimbate, ca Megleniț̆iĭ. Iar Moțiĭ, in cîteva comune de munte, au pe *n* prefăcut in *r* ca Istrieniĭ.

Să fie străine cele treĭ dialecte romănești din Dacia luĭ Traian, de semenele lor din peninsula balcanică și Istria? După ideea d-luĭ N. Iorga, neapărat că da, și d-sa, dacă vrea să fie logic, va trebui să creadă că la Arminĭ s-au format treĭ dialecte, la fel cu cele de la Rominĭ, dar fără nici o legătură, cu acestea.

Vom vedea indată dacă asemenea ipoteză e cu putință. Innainte de a o cerceta insă, va trebui să maĭ atragem luarea aminte asupra cîtorva imprejurărĭ.

Astăzĭ dialectul cu *n=r* se află numaĭ la bătrînĭ in vreo patru comuni din munțiĭ apusenĭ aĭ Transilvanieĭ. Dar tot așa a fost in veacurile din urmă? De bună samă că nu. Insuși dl. N. Iorga știe că'n Maramureș erau Rominĭ carĭ vorbeau dialectul cu *n=r*. De asemenea știe că'n Moldova de miază noapte se aflau asemenea Rominĭ, in veacul al XV-lea: Un *Jamăr* (pomenit la 1445 ca a trăit maĭ de mult), un Bodea *Rumîrul* (1489), un sat *Fîntîreale*, alt *Geamăr* (1453), ne arată că Rominĭ cu *n=r* se aflau in această parte.[1]) Se știe că la Moți dialectul acesta era innainte vreme foarte intins și că astă-zĭ l-au innăbușit dialectul cu labialele schimbate și celalalt. Scrierile ce ne-au remas de la popa Grigore de la Mahaciu și de la alt mahăcean, de pe la a doua jumătate a veaculuĭ al XVI-lea, ne-arată că Rominĭ de-aceștia se aflau in Ardeal pe la Mahaciu. Psaltirea de la Șcheia și Apostolul de la Voroneț sînt dovada că in acest dialect s'au tradus scrierĭ bisericeștĭ prin veacul al XV-lea și al XVI-lea, dacă nu și maĭ inainte. Romini de-aceștia s-au intins pân in Moravia! Chiar și in apropiere de Adriatica, o parte din Murlachĭ vorbeau dialectul cu *n=r*. Dovadă sînt probele de limbă din insula Veglia publicate de Miklosich in «Wanderungen der Rumunen». Murlachiĭ din Veglia insă iĭ adusese de pe uscat Ivan Francopan intre 1450—1480. Cum că intre Murlachĭ sau cel puțin intre Rominiĭ din Bosnia erau și de ceĭ carĭ nu schimbau pe *n* in *r*, e numele *Făunovici*, decĭ *Păun* și nu *Păur* citat de dl. N. Iorga și arătat de noĭ maĭ in urmă.

Iată dar Rominiĭ cu *n=r* dovedițĭ ca aflătorĭ in Munțiĭ apusenĭ, la Mahaciu, in Maramureș etc. prin veacul al XVI-lea, al XV-lea și maĭ innainte. Ba, din niște forme ca *pără* in loc de *până*, *mușuroiu* in loc de *mușunoiu* etc. se vede că dialectul acesta era și maĭ intins și ca inriurit asupra dialectelor celoralalte.

N'ar fi logic să-ĭ numim pe toțĭ aceștia cu *n=r*, *Rumîrĭ*?

Dar dialectul cu labialele neschimbate innainte de *i* vechiŭ și cu *n* păstrat, nu se află nicăiri aiurea in peninsula balca-

---

1) In „Cuvente den Bătrîni" vol. II Hasdeu, in comentarul textelor mahăcene.

nică, afară de la Megleniți? Ba da, se află și mai ales s'a aflat în veacurile trecute pe-o întindere foarte mare.

Dovada e lesne de dat, că Vlachii din părțile Prizrendului și de pe-aiurea, din Serbia din veacul al XIII-lea și al XIV-lea, din Raguza și Bosnia erau în cea mai mare parte din cei cari păstrează labialele neschimbate și tot de asemenea și pe *n*.

Intre Vlahii închinați mănăstirii Jicia, de Stefan, fiul lui Radoslav (1222—1228) găsim pe *Bun*, *Bunilo* și *Mic*. La cei doi di'ntiiu *n* nu e prefăcut în *r*, iar la al treilea *m* nu e schimbat în *n'*, ca la Arminî și Moldoveni etc. Intr'un document *sirbesc* (de la 1294—1302) aflăm pe *Bunilo*, *Minia* și satul *Sirbișori*. Deci *n* păstrat și *Sirbișori*, nu *Sirghișori*, ca la Arminî. In documentul de la 1348, de la Stefan Dușan, găsim *Vinișor* (cu *vi* neschimbat și cu *n* neprefăcut în *r*), *Păuni* (cu *n* păstrat) *Milișora* (cu *mi* nu *ni*, de la *miel*, *mielușea*, *mielușoară*).

Să mai adăogim că doi munți de la hotarul Muntenegrului, *Dormitor* și *Visător* își datoresc numele de asemenea Vlahilor ce-au locuit acolo și la cari *mi* și *vi* nu se prefăcuseră ca la Arminî[1]). Acești munți sunt și astă-zi, dar îi aflăm de mai multe ori și în „Monumenta serbica", ale lui Miklosich.

Crede oare dl. N. Iorga că va face pe cineva, să creadă că Meglenițiî și ceialalți Vlahi cu labialele neschimbate înnainte de *i*, în peninsula balcanică, nu sînt acelaș popor cu Rominii cari vorbesc tot așa la miazănoapte de Dunărea? Iî va fi cu neputință, de oare ce, cînd asemenea Romini se aflau în Serbia de astă-zi, nici măcar nu erau despărțiți de cei de la noi ci în legături neîntrerupte. De asemenea cum va putea face pe cine-va să creadă, că între Istrieni și Moți, Maramureșeni etc. cari vorbeau sau vorbesc cu *n=r* și cu labialele păstrate, nu e legătură, că nu sînt acelaș popor? Mai ales cînd prin Murlachii, cari vorbeau acelaș dialect, se stabilește și o legătură în spațiu, lipsind numai puțin ca să fie în contact cu ai noștri ca și cei cu labialele neschimbate, dar cu *n* păstrat.[2])

Dacă, în sfîrșit, vom asemăna dialectul cu labialele schimbate, dar cu *n* păstrat, vom vedea că ne va fi tot așa de nevoie a nu crede că a fost o vreme, cînd acest fel de Romini formau un popor singur, care mai pe urmă s'a despărțit. E foarte adevărat că Rominii de acest fel nu mai sînt în apropiere și că să afla unii la partea de miază noapte, iar alții la cea de miază-zi a ținuturilor locuite de Romini; dar faptul e fapt, asemănarea de graiu e așa de mare și deosebirile așa de neînsemnate, în cît trebuie să credem că și aceștia au fost într'o vreme un singur popor.

Dl. N. Iorga, ca ori-ce necunoscător în ale limbisticii, se grăbește a ne învăța că Rominii și Arminii sînt două popoare cu totul deosebite, cari n'aŭ trăit niciodată la un loc, ci s'au format—din aceleași elemente,—dar unii în munții Tesaliei și alții în Carpați. Pe ce se ia? Pe aceea că Arminii au multe

1) Documentele sirbești și raguzane în „Monumenta serbica" de Fr. Miklosich, iar cel de la Dușan în Arh. istorică a d-lui Hasdeu sp. III.

2) Vezi citația din Weigand care îi leagă cu Bănățenii.

cuvinte grecești; iar Rominii, multe slave și pe faptul că un Romîn din București nu s'ar putea înțelege cu unul din Bitolia!

Dl. N. Iorga nici nu și-a pus măcar întrebarea: «Cum vor fi vorbit oare Rominii și Arminii pe la 1200 sau pe la 1000?» Dacă s'ar fi întrebat cari dintre schimbările fonetice ale sunetelor lor sînt de mai dincoace de 1200 și cari mai vechi; dacă s'ar fi întrebat cum se face că au atîtea și-atîtea alte schimbări comune tuturor,—de bună samă că ar fi ajuns la încheerea că prin veacul al 13 lea sau la 12-lea Arminii și Rominii s'ar fi înțeles minunat de bine. Dl. N. Iorga știe că dl. Hasdeu a ajuns la această încheere în studiul d-sale asupra documentului din 1348, de la Ștefan Dușan. Mai știe că la aceeași încheere am ajuns și eu în lucrarea mea «Istoria limbii și literaturii romîne» Iași 1886 Ba eu, am avut și grijă a arela pe ce cale se poate dovedi acest lucru. Mai mult, Dl. Ov. Densușianu, despre a cărui „Histoire de la langue roumaine», partea I. 1903 Paris, zice că e o lucrare clasică, la care trebue să se îndrepte ori cine întru cît e vorba de limbă[1]), a ajuns și el la încheerea că Rominii și Arminii sînt acelaşi popor și că limba lor s'a desvoltat la un loc.

La aceeași părere a ajuns și Weigand, în care dl. N. Iorga are atîta încredere. Și mai ciudat, d-sa chiar știe că prefacerile sunetelor sînt aproape aceleași și că deosebirea e mai ales în visteria cuvintelor!

Dar dl. N. Iorga nu și-a dat samă ce înseamnă că schimbările sunetelor sînt aceleași și-a crezut că poate să le explice prin asemănarea sau chiar identitatea elementelor din cari s'au format aceste două popoare! Firește, dacă vom face să se împreune două atome de hidrogen cu una de oxigen, vom căpăta apă, cu aceleași însușiri, fie că vom face experiența la Paris, fie că la București. De ce dar din împreunarea elementului trac cu cel roman, n'ar eși în Tesalia și în Carpați două combinații atît de asemănătoare? Cam romantic!

Caracteristic pentru priceperea în ale limbisticii la dl. Iorga e argumentul pe temeiul căruia hotărăște că Istrienii sînt Arminî și nu Romini.

Să ne dea voie cetitorii a stărui puțin asupra acestui punct.

Dl. N. Iorga zice că Istrienî sînt Arminî pentru că: 1) Au grupele *cl'* și *gl'* înnainte de vocală păstrate: *gl'inde* (cu l muiat), *cl'em* (cu l muiat și nu *ghinde*, *chem*; 2) Pentrucă diftongul *ea* nu s'a prefăcut la ei în *e* ca la Romini, ci s'a pastrat *ea* la Arminî: *miare*, *reace* și nu *miere*, *rece*! Dl. N. Iorga nu știe că'n veacul al XV-lea găsim la Romini: *Ureacle* de o mulțime de ori, *Uncliat*, *Șclіau*? Nu știe că de la Romini au trecut la Ruteni și la Huțuli etc. *cliag* (chiag)? Nu știe că 'n Apostolul de la Voroneț se află *cliamă*? Prin urmare nu vede că prin veacul al XIV-lea sau al XIII-lea, s'o fi zis și la dînșii pretutindene *cl' gl'* cu *l* muiat, dar necăzut? Pe urmă, din cuvintele de mai sus nu se vede că *ea* se păstrase în veacul al

1) Vol. I pg. 88 în nota la No. II

XV-lea şi la Romînî? Iar *şase, şapte, luceafăr* (din luceafer), *geamăn* (din geamen) etc. nu arată că şi la Romînî într'o vreme *ea* se păstrase neprefăcut în *e*, înnainte de *e* din silaba următoare? Doar atîta lucru se vede că *şase şapte* etc. s'au făcut din *şease şeapte*; iar *geamăn* şi *luceafăr* ca şi *treapăd* din *geamen, luceafer, treaped* prin prefacerea luî *e* după labiale în *ă*!

Iată decî că, dacă dl. N. Iorga ar fi pus faţă 'n faţă, nu limba Istrienilor de astăzî cu a Romînilor iarăşî de astăzî, ci a celor din veacul al XIV-lea, ar fi ajuns cu totul la altă încheere. Dacă ar fi pus faţă 'n faţă limba Istrienilor cu cea din Apostolul de la Voroneţ, încheerea ar fi fost şi maî hotărîtoare.

Dar să ne adîncim maî mult şi să vedem ce se ascunde îndărătul constatăriî ce face însuşî dl. Iorga, că schimbările sunetelor sînt maî aceleaşî la Romînî şi la Armînî.

Dacă vom cerceta, cum s'a şi făcut, ce limbă vorbea poporul romanic din peninsula balcanică şi din Dacia luî Traian, vom găsi puţin de-a dreptul din documentele contimpurane. Maî mult vom afla reconstruind limba latină populară, aşa cum ne-o arată cuvintele romîneştî de astăzî.

Orî cum, a fost o vreme cînd limba latină populară, vorbită în Dacia luî Traian şi'n peninsula balcanică, era la fel cu cea din Italia, Spania, Franţia. Iată de ce întîlnim deosebirî de acelaşî fel faţă de limba latină clasică. Intre acestea sînt: *e* latin scurt reprezentat prin *ie*, cînd era accentuat: *deus, dieo; decem, diece* etc.; *o* în loc de *u* latin în *deo, pruno* în loc de *deus, prunus*; *o* deschis şi accentuat înlocuit prin *uo*. Trecerea luî *t+i+o* acc. înspre *cio* şi a luî *d+i+o* acc. în spre *gio*; căderea luî *v* între vocale *(laudavi, laudai)*; trecerea luî *i* consoană în *gi*: *iugum, giug iuro, giur* etc.; a luî *x* în *s (texo-tieso)* etc. De asemenea pierderea cazurilor, afară de nominativ şi acuzativ, şi înlocuirea celoralalte prin prepoziţiî însoţite de acuzativ: *de* la genetiv şi *a(d)* la dativ etc.; înlocuirea comparativelor cu sufixe prin cele cu *plus, magis* şi a superlativelor prin comparativele articulate. Intrebuinţarea pronumelui demonstrativ *ille, illa, illud* (elle, ella, ello) ca articol etc.

Trebuie să spunem că între limba latină (romană), care e la temelia limbiî romîne, şi cea de la a celeî armîne, nu se află niciî cea maî mică deosebire, chiar cînd asemenea deosebirî se dovedesc între romana noastră şi cea din alte părţî.

Aşa în italieneşte, franţuzeşte şi spanioleşte prefacerea grupelor *ce, ci* (rostite *che, chi)* în şuerătoare, tot asemenea ale grupelor *ge, gi* (rostite *ghe, ghi)*, s'a întîmplat înnainte de căderea luî *u* din *qui, quid, sangue*, aşa că şi dacă *u* a căzut maî tîrziŭ, ca în *quis*, *k* nu s'a maî putut preface în şuerătoare. In limba romană răsăriteană, din care s'a făcut limba romînă şi cea armînă, *ce, ci, ge, gi* s'aŭ rostit *che, chi, ghe, ghi* până mult maî tîrziŭ (la Albanezî sînt aşa până azî) şi numaî dupăce din *sangue, quero* s'a făcut *sanghe, chero*, a început şi prefacerea grupelor *che, chi, ghe, ghi (ce, ci, ge, gi)* în spre şuerătoare.

Prefacerea aceasta a luî *c* şi *g* în şuerătoare e decî un fenomen special, întîmplat în limba romană resăriteană. E tot o

dată maî vechiu decît aşezarea Slavilor printre strămoşiî noştri, căcî nicî la un cuvînt slav nu se întîmplă.

Dar poate dl. Iorga va crede că la Romînî s'a făcut prefacerea în *ce, ci, ge, gi*, iar la Armînî în *ţe, ţi, ze, zi*. S'ar înşela răŭ; căcî s'a dovedit acuma bine că *ţe, ţi, ze, zi*, ale Armînilor, s'au făcut din *ce, ci, ge, gi*. Intr'o vreme, cînd nu se cunoşteau toate graiurile Armînilor, s'a dovedit că şi la dînşiî a fost ca la noî, prin nişte cuvinte slave, în care eî au prefăcut *ce* slav în *ţe* (*ţireap* din *cerep*, *ţuplesc* din *ciuplesc*); iar pentru vechimea luî *ge, gi*, dădeam cuvîntul turcesc *tingire* prefăcut în *tinzire*. Dar astăzî se ştie, din cercetările luî Weigand, că la uniî Armînî se rosteşte orî chiar *ce, ci, ge, gi*[1]), ca la noî sau ceva mijlocitor. De altfel nu s'ar putea zice că Armîniî, neavînd în limba lor sunetele *ce, ci, ge, gi*, au prefăcut sunetele străine în *ţe, ţi, ze, zi*; căcî şi Armîniî rostesc ca şi noî *gione, iertăciune* şi nu *zione, iertăţiune*.

Una dintre deosebirile cele maî izbitoare între limba Armînilor şi-a noastră,—afară de *ţe, ţi, ze, zi* în loc de *ce, ci, ge, gi*,—e că la eî n'ar fi *î* ci numaî *ă* din *an* cu *a* accentuat. Aşa, noî zicem *mînă*, eî *mână*, noî *cîntă* eî *cântă*. Cum că fenomenul e nou, se dovedeşte maî întîiŭ prin aceea că şi la Armînî sînt locurî unde se află *î*, ca la noî. Weigand arată că la Monastir, Cruşova, Magarova şi Tîrnova *ă* nu se deosebeşte maî de loc de *î*, dar totuşî la *pîne, cîne, cîte, plînse* deosebirea se simte.

La Gopeş însă, deosebirea se face cu cea maî mare grijă. Dar şi dacă astăzî n'ar fi graiurî locale, ca la Gopeş, tot am putea dovedi că deosebirea, odinioară, s'a făcut. Astfel din *crestiano* au *creştin*, decî au avut *creştiîn* şi apoî *î* după *i* au trecut în *i* şi s'a contopit cu el.

Dacă ar fi fost *creştiăn*, *ă* ar fi trecut după *i* în *e* ca în *cliamo, cliăm cliem* şi ar avea şi azi *creştien* şi nu *creştin*; tot astfel din *glandem* ar fi avut *gliănde, gliende* şi nu *gliînde, gl'iinde gl'inde*.

N'ar fi nicî o nevoie să arăt cum de au ajuns uniî Aromînî la *ă* în loc de *î*; dar în treacăt, voiŭ spune că e un fenomen de analogie, o înrîurire a formelor neaccentuate asupra celor accentuate din aceeaşî familie. Pe cînd la noî, dimpotrivă, formele accentuate au fost maî tari, la eî, au fost cele neaccentuate. Din *cînta, cînţi, cîntă, căntăm, căntaţi, cîntă*, eî au făcut *cânta, cânţî, cântă, cântăm, cântaţî, cântă*; iar noî *cînta, cînţî cîntă, cîntăm, cîntaţî, cîntă*. Pe urmă, după împuţinarea formelor cu *î* la cuvintele cu familie întinsă, dezvăţul a făcut să-l înlocuească şi pe *î* din formele cu *î* acc., chiar dacă nu aveau familie.

In Moldova unele forme neaccentuate s'aŭ păstrat şi astăzî cu *ă*, altele s'aŭ supus înrîuririî formelor accentuate: zic *păgîn, păgînesc* (în loc de *păgănesc* forma foneticeşte corectă), dar *romîn, romănesc*. Munteniî însă zic *romînesc*, decî la dînşiî înrîurirea s'a făcut. Tot aşa în Moldova se zice *mănuşă*, cu toate că e *mînă*; dar în Muntenia *mînuşî* etc.

Maî sînt şi alte cîteva particularităţî izbitoare la Armînî, carî aŭ putut face pe nespecialiştî să crează că e o limbă deosebită. E faptul că la eî formele articulate, la substantivele bărbăteştî şi neutre, sfîrşite în consoană, la singurit sînt altfel decît la noî. Noî zicem: *om, omul; lup, lupul*; eî: *om, omlu*; *lup, luplu*. Acest fenomen e însă lesne de explicat:

1) La *Samarina*, în *Olimp*.
2) Vezî maî jos dovadă că prefacerea aceasta poate e maî nouă şi decît a luî *e* şi *i* în *ă* şi *î* după *ţ* şi *z*.

formele vechĭ, comune româneștĭ, aŭ fost *omu, omulu*; *lupu, lupulu*; la noĭ *u* final neaccentuat, precedat de-o consoană singură, s'a pierdut și am ajuns la: *om, omul*; *lup, lupul*. La Arminĭ e un fenomen de analogie. Cînd s'a început a zice *om, lup, urs*, etc., fără *u* s'a părut ciudat a avea alăturĭ forme ca *omul, lupul*, cu un *u* care părea fără rost; s'au fabricat forme după modelul luĭ *socru, socrul*, adecă prin lipirea unuĭ *l*: *om, oml*; *lup, lupl*; *cap, capl*, etc., și, ca pretutindenea după două consoane, s'a adăogat *u* deci după modelul formelor ca *socru, acru*, etc. Tot așa s'a întîmplat în înmulțit, în loc de *luchĭ, luchil'i*; *perĭ, peril'i*, aŭ făcut *luchil'i, peril'i*. Lucrarea oarbă a fenomenelor fiziologice strică regularitatea limbeĭ, mintea caută a o întemeia din noŭ!

Acest lucru l'am spus de mult. Acuma însă știm, că nu toțĭ Arminiĭ zic *omlu, luplu, caplu, peril'i* etc. Weigand ne-a arătat—nu maĭ vorbesc de Meglenĭ, căcĭ aceia nu sînt Arminĭ—că la Moloviște, la Beala de sus și la Beala de jos se zice *omul, bărbatul* și nu *omlu, bărbatlu*. De alt fel în partea de miazănoapte se zice *capălu*, cu un *ă* care se aude, și nu *caplu*, ca aiurea; de asemenea *arburil'i* și nu *arburl'i*, deși *peril'i*.

Arminiĭ aŭ *steauă* (steao), *ițeauă* (ițeao) în loc de *stea, vițea*, cum avem noĭ. Ar putea cine-va să scoață și de aice încheerea că sîntem două popoare cu totul deosebite. Dar, cum am arătat de mult, aiurea, din *illam, stellam* etc., s'a făcut la toțĭ Rominiĭ *eauă, steauă* și din *habebam, habebat, aveauă*: pretutindene însă *uă*, după *a* accentuat, s'a pierdut. Pierderea s'a făcut și la Arminĭ, căcĭ și eĭ aŭ *ea, avea*, ca și noĭ. Prin urmare formele de la substantivele femeeștĭ ca *steauă, ițeauă*, trebuie altfel explicate. E tot un fenomen de analogie. S'a părut ciudat să fie *barba* de la *barbă*, iar *steaua* de la *stea* și s'a fabricat pentru forma articulată *steaua*, una, după modelul celoralalte, *steauă*, adecă la care *a* să fie înlocuit prin *ă* ca și la *barbă* față de *barba*. Aĭ noștri aŭ lăsat legile fonetice să lucreze în pace și n'aŭ căutat să facă regulă și aci.

Dar acuma se știe că la uniĭ Arminĭ se află chiar forme ca *stea, ițea*, prin urmare se vede că și la eĭ a fost într'o vreme ca la noĭ [1]).

Tot fenomenele de analogie saŭ de înrîurire a familieĭ cuvintelor, aŭ făcut să nu găsim la Arminĭ prefacerea în *î* a luĭ *e* accentuat, precedat de labiale și urmat de *n*, cînd nu era *e* saŭ *i* în silaba următoare. Eĭ au *vindu, vintu, fin* (fîn) etc. Din *vîndu, vinẓĭ, vinde, vindem, vindețĭ, vîndu*, formele ne accentuate aŭ făcut să se înlocuească *vîndu* prin *vindu*.... Totuși se găsește forma *fân* la Bitolia!

Dacă am cerceta astfel toate deosebirile între limba vorbită de Istrienĭ și de Arminĭ, față cu cea din Dacia luĭ Traian, am vedea că deosebirile sînt fenomene nouă, iar asemănările, vechĭ. Cît despre faptul că la Arminĭ sînt cuvinte greceștĭ maĭ multe, iar la noĭ, slave, orĭ cine, afară de dl. N. Iorga, pricepe că e lucrul cel maĭ firesc să fi intrat cuvinte grecești la Arminĭ, carĭ au trăit sub înrîurirea limbiĭ greceștĭ și trăesc și azĭ. Dar dl. N. Iorga nu bagă de seamă că au cuvinte greceștĭ nouă, întrate în sutele de anĭ din urmă, iar nu vechĭ, de pe vremea cînd s'a făcut limba romînă.

1). Weigand arată că în Banat se află *stea* și *steaua*.

Dacă am găsi numaĭ la Arminĭ cîte-va sute de cuvinte greceștĭ vechĭ, adecă la carĭ să se fi întîmplat schimbările cele maĭ vechĭ ale limbeĭ, ar fi altă ceva. Cu atît maĭ ciudat e acest lucru, cu cît în altă parte a «Istorieĭ poporuluĭ romîn», dl. Iorga aduce ca pildă limba engleză ca să dovedească faptul că nu după toate cuvintele se judecă înrudirile limbilor, ci după cele fundamentale, ca prepozițiile, conjuncțiile, pronumele etc.

Dar putem arăta ceva și maĭ mult: prefacerile comune în toate dialectele româneștĭ s'au întîmplat absolut în aceleași condițiĭ, iar șirul în care s'au întîmplat, decĭ vechimea lor relativă, e în totul și'n totul acelaș. Vom maĭ arăta că pentru ca aste schimbărĭ să se facă, s'au cerut multe sute de anĭ și.. că Rominiĭ au trăit în legăturĭ neîntrerupte până după o mie după Hristos și că dialectele cele treĭ sînt maĭ nouă.

Iată pilde:

A accentuat, urmat de *n, mb, mp* s'a prefăcut la Rominĭ și la Arminĭ în *î*. Astăzĭ la Istrienĭ acest *î* nu se maĭ aude, ci s'a prefăcut în alt sunet; dar prefacerea aceasta s'a întîmplat după despărțirea lor de ceilalțĭ Rominĭ. La Arminĭ, am arătat maĭ sus, că la uniĭ se află și azĭ, iar la alțiĭ formele cu *î* s'au înlocuit prin cele cu *ă*, nu prin schimbare fonetică, dar prin analogie.

Această prefacere nu s'a făcut înnainte de *nn*: *an* (annus) *panură*, (pannula), *canură* (cannula). La Arminĭ este *an*, tot fără prefacere; tot asemenea la Istrienĭ. Prin urmare prefacerea s'a întîmplat înnainte de a se fi înlocuit *nn* prin *n*. Prefacerea luĭ *a* în *î* nu s'a întîmplat în celelalte limbĭ romanice, măcar că și'n limba franceză *a* acc. urmat de *n* simplu s'a prefacut în *ai*, iar *a* urmat de *nn*, nu: *annus—an, pannus pan*. Dar în franțuzește, *amp, amb* n'au suferit aceeașĭ prefacere ca *a* urmat de *n* simplu *campus—champ, scambio, échange* etc. Iată decĭ că prefacerea franceză nu s'a întîmplat în aceleașĭ condițiĭ ca la noĭ. Pe cînd, din Tesalia până în Carpațĭ, prefacerea s'a făcut în totul în aceleașĭ împrejurărĭ. Maĭ mult, această prefacere s'a întîmplat după așezarea Slavilor printre Rominĭ și după ce luaserăm în limbă cuvinte slave. In adevăr s'a făcut și'n cuvinte slave ca *stana, stanca, smentana, jupan*,... în *stînă, stîncă, smîntînă, jupîn*... Dar la cele maĭ multe cuvinte slave, prefacerea aceasta nu s'a întîmplat nicĭ la noĭ, nicĭ la Istrienĭ, nicĭ la Arminĭ: *hrană* (la noĭ și la Arminĭ), *rană* (la noĭ, *arană* la Arminĭ), sufixul *an*.

S'a maĭ întîmplat prefacerea la un număr de cuvinte greceștĭ vechĭ: *spanós—spin, manganio—mîngîiŭ, phalanga—părîngă* etc.

Așa dar cuvintele slave ne arată că schimbarea s'a început după așezarea, printre strămoșiĭ noștrĭ, a Slavilor cu *jupaniĭ* lor. Cuvîntul *Frânc*, care a putut fi cunoscut în părțile răsăritului, abia de pe vremea luĭ Carol Martel sau a luĭ Carol cel Mare, ne dovedește că prefacerea s'a început după întemeerea regatuluĭ Francilor [decĭ nu înnainte de veacul al VI-lea] și de

bună seamă mult mai tîrziu. Prin urmare schimbarea a inceput prin veacul al VII-lea. In vremea aceea strămoșii Armînilor și ai Romînilor trăeau in legături neintrerupte, erau același popor.

Prefacerea aceasta nu s'a făcut dintr'o dată, ci de bună seamă, in o sută-două de ani, pe nesimțite. Dar in jumătatea I-a a veacului al X-lea, era isprăvită. Dovadă Constantin Porphyrogenitul, care ne spune că un caraghioz de la curte zicea του ἴγγερ adecă *tu inger*. Că vorba *inger* e romănească, se vede de pe *l=r angelo-inger*. Altă dovadă e κιμβαλογγου, *Cimpu-lung*, sat lingă Balcani, pus la iveală de Rössler, intr'un cronicar bizantin, de la 1013.

Așa dar, de oare ce la Romînii din Dacia lui Traian și la cei din Tesalia și Turcia, se găsește prefacerea lui *ân*, *âmp*, *âmb*, in *în*, *împ*, *îmb*, urmează că până la inceputul veacului al X-lea, legăturile intre toți Romînii se păstraseră și o schimbare in felul de-a rosti un sunet se respindea la toți.

Dar nu e numai atita.

Acest *i* s'a prefăcut in *î*, dacă avea innaintea sa un *i*, și dacă in silaba următoare era *e* sau *i*. Și această prefacere s'a intimplat la toți Romînii: *crestiano* a dat *creștin* dr., *creștin*, *criștin* la Ar., *creștir* la Istr.; *glande*, *glinde*: (la Ar. și Istr.), *ghinde* (azi ghindă) la noi; *ante*, *inte* (*inainte*, *mainte*, *inrainte* etc)

Pretutindene *î* a trecut in *i*. Și să se ia aminte că nu s'au intimplat in amindouă pozițiile prefacerea neapărat in același timp. Deci stramoșii noștri formau un popor și după ce *a* ajunseseră la *î*, ba chiar și până ce acest *î* s'a prefăcut in *i*. Dar *î* s'a mai prefăcut și in *u*: *umblu*, *unghiu* la toți Romînii; deci și'n timpul prefacerei acesteia tot era comunicație destulă intre ei.

In vorbe ca *straniu* (Mold. Arm. etc.) vedem c'au intrat prea tirziu pentru a se preface și in ele *a* in *î*, dar destul de timpuriu pentru ca *n* să se moaie. Așa dar această prefacere a lui *n*, aflătoare și ea la toți Romînii, e mai nouă de cit a lui *a* in *î*, cum se vede și din *calcanio*, *călcâniu*, in care *a* nu s'ar fi putut preface in *î*, dacă *n* s'ar fi muiat innainte de vremea, cind *a* a pornit spre *î*, căci n'ar fi avut după sine un *n* la fel cu cel din *lana* etc.

Di'mpotrivă, pierderea lui *n* muiat, nu s'a intimplat in vremea cind toți Romînii se aflau in legături neintrerupte, ci după despărțirea lor, căci Armînii, Meglenii, Istrienii, chiar și Bănățenii nu l'au pierdut pe acest *n*, nici astăzi. Nu avem deci dreptul a zice că dialectele românești nu erau incă incepute la 1000 după Hr.?

Dacă in loc de *a* am lua alte sunete, de pildă, pe *e*, vom vedea că ajungem la aceeași incheere.

Așa, cea mai veche prefacere la *e*, este a lui *e* deschis (coresp. lui *ĕ* lat.) acc. in *ie*, care s'a intimplat in toate limbile romanice. Special românești și aflătoare la toți Romînii sint: a lui *e* acc, precedat de labiale și urmat de *n*, *mp*, *mb* in *î*, cind in silaba următoare nu să află *e* sau *i*; a lui *e* acc. urmat de *n mp*, *mb* și neprecedat de labiale, in *i*; a lui *e* accentuat in *ea*, cind in

silaba următoare se află *e*, *a*, *ă*. Și aceste prefaceri nu s'au intimplat odată. Prefacerea lui *e* in *i* e mai veche de cit a lui *e* in *ea* ea. Dovadă *plenă*, *lenă*, *cenă*, *parente* etc. cari, dacă ar fi fost sub forma aceasta, cind a pornit *e* acc. spre *ea*, s'ar fi schimbat și'n ele *e* in *ea* și am fi avut *pleană*, *leană*, *ceană*, *păreante* etc. Așa dar la inceputul prefacerei lui *e* in *ea*, *e* din aceste cuvinte era pe drumul către *i*, dacă nu și ajunsese. In cuvinte străine, ca *Ilenă*, *mrenă*, intrate prea tirziu pentru ca *e* să treacă in *i*, s'a prefăcut in *ea*: *Ileană*, *mreană*.[1]) Prefacerea lui *e* după labiale, inainte de *n* in *î*, e mai veche și de cit a lui *e* in *i*. Din *venă*, *fermentă*, *vendă*, *fierbentă*, *ventu*, *vendu*, *juramentu*, etc. nu s'ar fi făcut *vînă*, *frămîntă*, *vîndă*, *fierbîntă*, *vînt*, *fîn*, *vînd*, *jurămînt* etc. dacă *e* ar fi apucat spre *i* sau ar fi ajuns la *i*; căci nici in *vin*, *spin*, *pin*, etc. nu s'a prefăcut in *î*. Că prefacerea a fost la Aromîni am aretat in urmă și din acestea ce spuserăm aci urmează, chiar dacă n'ar fi la dinșii *fân*.

Prefacerile sint cite-și trele mai nouă decit așezarea Slavilor, căci le intilnim și in cuvinte luate de la ei ca: *sfent—sfint*, *sfentă—sfintă*; *sfinți*, *sfinte*, *vedră—veadră—vadră*, *treba—treabă*; *bietă*, *bieată* etc.

Cit timp le-au trebuit, acestor schimbări, toate mai nouă de cit veacul al VII-lea și înșirate unele după altele? Neapărat că, pe puțin, trei-patru veacuri. Deci, și din cercetarea schimbărilor suferite de *e*, ajungem la aceeași incheere: că toți Romînii au stat in legături multă vreme, sute de ani, după așezarea Slavilor și că dialectele cele trei au inceput a se face mai tirziu de anul o mie.

Tot in această periodă de unitate a limbei romîne s'au intimplat și următoarele schimbări, toate mai vechi de cit despărțirea in dialecte, dar mai nouă de cit așezarea Slavilor:

Prefacerea lui *o* accentuat urmat de *n*, *mp*, *mb*, in *u*: *sono*,—*sun*; *scomp* (slav)—*scump*; *moncă* (slav)—*muncă*; etc.

Prefacerea lui *o* accent, cind in silaba următoare se afla *a*, *ă*, *e* in *oa*; *rotă—roată*; *sore—soare*; *gropă* (slav)—*groapă*; *bolă* (slav)—*boală*; *iconă* (grec),—*icoană*; etc.

Din acestea, *o* in *u* e mai veche; căci altfel din *sonent* se făcea *soană* și nu *sună* și din *icoană*, *icună* și nu *icoană*.

Prefacerea lui *o* neaccentuat in *u*.

Prefacerea lui *l* innainte de *i* vechiŭ (coresp. cu *i* lung latin saŭ cu *i* din *ie* (ĕ) nu și inaintea lui *i* din *e* in. de *n*) in *l* muiat: *liertare*, (libertare) *l'iertare*; *l'iubi* (slav) *l'iubi*; *l'isteț* (slav), *isteț*; *poliană*, *pol'ianà* etc.

Cuvintul din urmă dovedește că schimbarea aceasta a lui *l* e mai nouă de cit a lui *an* in *în*.

Prefacerea lui *l* din grupele, *cl' gl* innainte de vocale in *l* muiat: *clar cl'iar*; *glande*, *gl'iânde*, *gl'inde*; *glogă* (slav), *glioagă*. *Sclaeus-Șchiau (Slav)* etc.

Mai remine de aretat că schimbările fonetice, speciale dialectelor, sint mai nouă decit cele comune.

---

1) In *penna*, *gena*, *n* n'a fost la fel cu *n* din *cena* etc. de aceea avem *peană*, *geană* etc.

Indialectul istrian, al Moților etc. *n* simplu între două vocale a trecut in *r*, dar schimbarea n'a atins pe *n* muiat; decĭ prefacerea e mai nouă decit slăbirea luĭ *n*. Altă prefacere nu e comună celor ce-o aŭ pe-aceasta. Decĭ Moțiĭ și alțĭ Rumirĭ s'aŭ despărțit de ceĭ din Istria după îndeplinirea eĭ.

Dar, pentru ca schimbarea aceasta să se fi putut intimpla, a trebuit ca felul acesta de Rominĭ să fi stat in legăturĭ măcar o sută de anĭ, după ce s'au rupt legăturile lor cu ceialalțĭ.

La Rominiĭ cu labialele schimbate înnainte de *i* (*ĭ* lat., *ie=ĕ* lat. și *i* slav sau grecesc etc.), aflăm afară de această prefacere și următoarele:

Trecerea luĭ *e* in *ĕ* după *s, ș, ț, z, j, r*. Schimbarea se află la toțĭ Rominiĭ din Dacia luĭ Traian, cari au și labialele schimbate, apoĭ la Arminiĭ nordici: *sec, săc; țes, țăs; șes, șăs; zeu, zău*; etc. Această schimbare nu s'a intimplat la Arminĭ după *ț* din *ce*, și după *z* din *ge*. Dovadă că prefacerea luĭ *ge* in *ze*, și *ce* in *țe* s'a intimplat după ruperea legăturilor intre Arminiĭ și Rominiĭ de la noĭ.

Ba Arminiĭ carĭ au această prefacere după *s, ș, ț, z, r* au trăit incă o vreme după această prefacere tot in legăturĭ cu ceĭ din Moldova, etc; căcĭ in timpul cind încă nu se despărțiseră, s'a intimplat la dinșiĭ un fenomen de analogie care astăzĭ a ajuns să fie regulă și in limba literară. E vorba de inmulțitul substantivelor femeeștĭ, sfîrșit in *ĭ*, la carĭ *a* acc. se înlocuește prin *ă*: *sapă, săpĭ; capră, căprĭ; dată, dățĭ; nare, nărĭ; culcare, culcărĭ* etc. Acest fenomen de înlocuire a formelor corecte foneticește *sapĭ, caprĭ, dațĭ, narĭ* etc. s'a intimplat in dialectul in care erau forme ca *țară, țărĭ; sară, sărĭ; țapă, țăpĭ; greșală, greșălĭ; urzeală, urzălĭ; amețală, amețălĭ* etc. și decĭ se părea că e vre-o regulă ca unuĭ *a* acc. de la sing. să-ĭ corespunză un *ă* la inmulțit, cind acesta se făcea cu *ĭ* și decĭ formelor ca *parte, carte, nare, dată* etc. li s'au fabricat inmulțitele *părțĭ* in loc de *parțĭ* etc.

Din manuscriptul de la Voroneț vedem că prefacerea aceasta nu s'a inceput in dialectul cu *n=r*; alte urme ne arată că tot așa nu e de locul eĭ in cel cu labialele păstrate și cu *n* neschimbat in *r*.

Prefacerea luĭ *i* in *î* după *s, ș, ț, z, j*, e deasemenea comună la uniĭ Arminĭ și la ceĭ carĭ vorbesc ca Moldoveniĭ. Prefacerea la Arminĭ nu se face după *ț* din *ci*, nicĭ după *zi* din *gi*. Nu vom găsi nicăerĭ, *țînțĭ* din *țințĭ* (cincĭ), nicĭ *zînere* din *zinere* (ginere) etc.

In privința Rominilor cu labialele păstrate și cu *n* neprefăcut in *r*, putem spune că s'au rupt foarte de timpuriu, așa că nu par a avea nicĭ un fenomen comun afară de cele vechĭ romăneștĭ. La Rominiĭ din Meglenia, Serbia și la ceĭ din Oltenia, Banat etc, nu găsim că s'o fi intimplat la toțĭ nicĭ prefacerea luĭ *cl'i, gl'i, cl'e, gl'e* in *chi, ghi, che, ghe*; nicĭ *e* in *ă* după labiale, nicĭ *giu* in *ju*; căcĭ toate par a se fi intimplat numaĭ in

Dacia luĭ Traian. Nu mă intind asupra lupteĭ și inriurireĭ celor treĭ dialecte intre ele in Dacia luĭ Traian.

Dacă am cerceta cuvintele, înțelesurile lor speciale, escepțiile ce fac pretutindene la Rominĭ, apoĭ istoria articolului, a numeralelor, a declinăreĭ și conjugăreĭ, a sintaxeĭ, in toate am găsi, că Rominiĭ au stat in legăturĭ neintrerupte și că n'au avut dialectele cele treĭ, până după o mie. După o mie s'a intimplat un fenomen istoric și social, care i-a despărțit in treĭ și ast-fel nu s'au maĭ putut intinde schimbările maĭ nouă, la toțĭ. Ceĭ cu *n=r* au stat împreună vre-o sută de anĭ măcar, apoĭ s'au rupt între eĭ legăturile; tot astfel a fost și cu ceĭ la carĭ labialele s'au schimbat și *e, i* au trecut in *ă, î*, după *s, ș, ț, z*. Dar aceștia au fost și maĭ mult in legăturĭ.

Care să fi fost pricina rupereĭ și cum erau aceste legăturĭ din Carpațĭ până în Tesalia, nu e locul să vorbim acuma; dar ruperea lor, cred că nu vom greși, punînd'o pe seama slavizăreĭ Rominilor din Serbia, Bosnia și Bulgaria de di'ncoace de Balcanĭ.

De netăgăduit de altfel, că Rominiĭ s'au strămutat din Carpațiĭ noștrĭ până în Moravia și Cherson, iar din Tesalia până în Bosnia etc. Decĭ putem admite că, după timpurĭ, după atracția ce o aveau asupra lor, fie împărăția Bizanțuluĭ, fie cea bulgaro-romînă sau regatul unguresc, Rominiĭ s'au scoborît din Carpațĭ în peninsula balcanică și di'mpotrivă.

Dar cele spuse maĭ sus fi-vor oare vre-o născocire sau descoperire a mea, ca să poată zice dl. N. Iorga, că n'a avut de unde s'o cunoască? De bună seamă, nu; căcĭ asta e părerea tuturor oamenilor cu studiĭ speciale filologice. Așa crede dl. Ov. Densușianu, în trăsăturile generale, așa Weigand; iar, dacă e vorba de mine,—cu toată modestia—trebue să spun, că am susținut unitatea Rominilor și-a Arminilor în «Istoria limbeĭ și literatureĭ romîne» din 1886, dezvoltînd dovezile în legătură cu părerile luĭ Al. Lambrior.

Pentru că articolul de față nu e menit pentru specialiștĭ, voiŭ traduce aci o bucată din Weigand. Dl. N. Iorga are încrederea cea maĭ mare în Weigand, cind acesta își dă cu părerea în chestiĭ în carĭ nu e competent; dar se păzește, ca dracul de tămie, de-a-l primi ideile, cind sînt sprijinite pe cunoștințĭ speciale, de meserie.

«...*După cunoștința noastră, de azĭ, a dialectelor nu maĭ e ipoteză, că toate dialectele au format o dată o unitate, pe care o numim limba romînă primitivă, în care, bine înțeles* **au putut** *fi încă de pe atuncĭ deosebirĭ locale, ba chiar sînt urme care ne fac a crede acest lucru.* **Dar toate dialectele de astăzĭ, în partea fundamentală, sînt la fel** *în schimbarea sunetelor, în flexiune, în formarea propozițiilor și cuvintelor, și deosebirile ce se află, vin de la dezvoltarea maĭ departe și decĭ de la schimbărĭ întîmplate în perioda maĭ nouă de cît a limbeĭ romîne primitive. Perioda cea maĭ veche din această periodă nouă,*

ni s'a păstrat în parte în limba daco-romănească, pe care o vom numi limba romînă veche.

«§ 5. Cînd în două dialecte, despărțite geograficește, ca, de pildă, cel bănățean și cel arominesc, se intîlnesc potriviri în unele puncte, asta nu e încă dovadă, că amîndouă stau în vre-o legătură mai deaproape, ci critica trebuie să facă deosebire, dacă potrivirile sînt din pricină păstrărei formelor romîneștiî primitive față de alte dialecte mai schimbate, ori dacă potrivirea are loc în forme mai nouă, cari nu au putut să fi fost în romăneasca primitivă. In cazul din urmă e foarte de crezut c'a fost o legătură mai deaproape între ele, dar nu neaparat mai pre sus de ori ce îndoială, căci se poate ca, și în ținuturi despărțite unul de altul, să se intîmple o schimbare fonetică tot în aceeași direcție, care să dea același rezultat, cerut de fonetica generală. *Dacă însă între două dialecte se intîlnesc potriviri în privința mai multor puncte, precum în schimbările fonetice și în flexiune, schimbări cari să nu fie remășiți din limba romînească primitivă, și cari tot o dată nu sînt de celea cari se intîmplă de obiceiu în dezvoltarea limbilor, atunci înrîurirea lor între ele sau înrudirea de mai aproape e foarte de crezut și cu atîta mai mult, cu cît cazurile sînt mai numeroase.* Intre dialectul aromănesc și cel bănățean am aflat un număr mare de potriviri față de formele limbei romînești literare sau de dialectul muntenesc, dar nici una nu e din acele din felul din urmă, ci toate sînt de așa fel, încît ne arată că amîndouă dialectele au fost în aceasta privință mai conservatoare de cît celelalte. Altfel e însă între dialectul istrian și cel bănățean; aci vedem lămurit, că unde-va și cînd-va au fost legături între ele, pe cînd cel aromănesc se deosebise de dînsele» [1].

Nu știm cum va primi dl. Iorga cele spuse aci; dar ne place a crede că alții vor vedea că din Carpați până în Tesalia și din Meglenia până în Istria toți, Romînî, Arminî sau Rumerî, sînt frați cari au stat în legăturî până tîrziu și că dialectele de azi fac parte din aceeași limbă, cea romînească. In Macedonia și aiurea sînt frați drepți de ai noștri, iar nu numai niște Romani eșiți din combinația acelorași elemente, dar a căror viață s'ar fi petrecut deosebi de-a noastră, chiar de la început.

Dacă dl. N. Iorga nu poate să-și dea seamă de-asemenea chestie și totuși, în loc de-a primi părerile specialiștilor, se încumetează a croi teorii de la sine, nu ne dă dreptul a ne teme că s'o fi pripind și 'n alte materii, în cari nu sîntem în stare a-l controla ca în aceasta?

Ioan Nădejde.

1) *Die Bildung des Imperfecti Futuri* (Konditionalis, Optativi) *im Rumänischen* von **Gustav Weigand** in Dritter Iahresbericht des Instituts für rumänische Sprache 1896. pg. 140—141.

Carmen.

Mireasa mea albă cu chipul bălaiu,
Ascultă a nopții povață,
Minuni spune glia'n poveștile ei
Și tainele vieții ne'nvață.
Nu simți tu fiorul ce'n tremur prelung
Tresare'n adîncuri de ape,
Răsufletul verii cum vine și'n drum
Purcede vieți să desgroape?

E dragostea mare — ascunsa pornire
Ce sînul pămîntului poartă;
E ciasul cînd glia în truda ei mută
Învie-și țărîna sa moartă;
E clipa cînd vechiul prisos de viață
În straturi de flori se adună,
Cînd bobul sfielnic din spice resare
Zîmbind în poleiul de lună.

Lumina și cintul nuntesc peste fire
În zvon de evlavie sfintă,
Cu brine de aur e bolta incinsă
Și iarba livezilor cintă.
Azi lunca-i o mindră biserică largă
Iar' plopii străjeri la irugă,
Par preoți carunți in odajdii de praznic
Cu brațe'nălțate spre rugă....

Mireasa mea albă cu chipul bălaiu,
În fața lor blindă și dragă,
Smerită sa-și plece genunchii trudiți
Și dragostea noastra pribeagă;
Și ceriul și glia ne-ascultă pe noi,
Și marginea zării albastre
Aprinde-o sfioasă faclie de veghe
Și'n drumul nădejdilor noastre.

Noi sintem copiii pămintului bun,
Drumeți ai poruncilor firii,
Și'n sufletul nostru-i acelaș îndemn
Ce'nvie pe cimp trandafirii.
Stapină e firea ce bolta aprinde
Și seamănă flori in dumbravă,
Iar' dragostea noastră-i un picur senin
Din vecinicu-i cintec de slavă.

Octavian Goga.

Fecior de suflet

— Fragment din nuvela Ciobănașul —

Născut din flori, a fost lepădat intr'o noapte la poarta jităriei supt umbra măsteacănului de pe stinca Nicoarei, care străjueşte coliba jitarului. Găsit a doua zi, a fost dus in sat unde a crescut prin bordeele celor cari nu s'au îndurat să-l lase să piară. Cind a început să cunoască lumea, s'a pomenit iar pe locurile unde fusese găsit, la coliba bătrinului care-l adunase intiiu de pe drumuri,—și care, cine mai știe, poate că nu era de tot străin de inceputul vieței lui nenorocite.

Și acolo, departe de sat, in singurătatea cimpului și-a codrilor de prin prejur, mai mult în tovărășia păsărilor guralive, decit a moșneagului care era vecinic plecat spre pază, și-a petrecut cei dintiiu ani ai copilăriei amărite....

Rămas singur, lua din colibă fluerul bătrinului și pitindu-se in iarba moale de supt poala măsteacănului de-alături, se'ncerca să zică frinturile de cintece pe care le prindea in suflet sara de la moșneag...., iar toată ziua din frunzișul măsteacănului, din cintecul păsărilor, ori din unda sbuciumată a piràului dealături, care parcă plingea atit de trist soarta lui chinuită. Și zilele au trecut minindu-se una pe alta și cu ele s'a pomenit flăcăiaș răsărit, cind simția destul de ușor că nu mai poate sta pe lingă bătrinul care de alt-fel se trudise prea mult pentru el.....

Sărutind mina moșului, căruia se deprinse să-i zică «tată», și luindu-și rămas bun de la măsteacănul ocrotitor, de la Obirșița cu undele-i sbuciumate și de la codrii cu păsărelele lor guralive, a plecat plingind, intr'o frumoasă zi de primăvară, in munte la stină unde avusese grijă tot jitarul să-i găsească loc.

A lăcrimat băiatul Nicoară cind s'a despărțit de locul acela care-l adusese pe lume, dar nici bătrinul nu și-a putut stăpini

lacrimile, atunci cînd l'a petrecut până în poala muntelui supt stînca Ispitei, de unde era bine încredinţat că nu mai poate rătăci poteca plaiului.

De acolo băetanul a plecat înnainte numai în tovărăşia căţeluşului şi-a fluerului drag, iar moşneagul a rămas pe loc răzimat în ciomag, privind în urma lui până l'a scăpat în desişul ascunzător.

Tîrziu, cînd glasul plîngător al cîntecului s'auzea tot mai încet, tot mai departe în munte, moşul şi-a îndreptat mijlocul frînt de-asupra bîtei, şi-a şters ochii cu mînica cămeşii şi-apoi s'a întors din cale apucînd hăţaşul ce ducea spre singurătatea colibei lui de supt poala mesteacănului.

*

Cînd se hotărîse Nicoară ca să plece în munte la oi, nu-şi închipuise că-l va durea atît de mult despărţirea de omul acela bun pe care se deprinsese să-l vadă şi să-l iubească ca pe un părinte, precum şi de locul unde-şi petrecuse copilăria lui tristă.

Cînd s'a văzut însă departe pe vîrful muntelui, înstrăinat de singura dragoste la căldura căreia î-şi întărise sufletul plăpînd, cînd s'a simţit înconjurat de inimile aspre şi fără cruţare ale tovarăşilor mai mari de cît el; parcă s'a topit, s'a stins ceva din sufletul lui, care-l făcea să plîngă, să plîngă mult ca după cel mai scump lucru ce-l pierzi pentru vecie.

De multe ori în nopţile senine şi răcoroase, pe cînd stătea în preajma vitelor cuminţi, îl apuca aşa un dor nebiruit, de coliba cea mititică din vale, de Obîrşiţa zgomotoasă, de mesteacănul vorbareţ cu pajiştea atît de moale de supt poala lui şi mai ales de mîngăerile părinteşti ale moşului, de vorba lui dulce şi cîntecele momitoare în legănarea cărora se simţia cîte odată atît de fericit. Îi venia să fugă, s'o ia la goană prin întunericul pădurilor şi să nu se oprească de cît acolo departe unde-l chema dorul lui năprasnic..... Ar fi vroit să s'apropie de colibă, să iasă sfios în calea bătrînului şi sărutîndu-i mîna slabă, să-l roage să nu-l mai depărteze de lîngă el..

Dar după clipele amăgitoare şi pline de chinuri veneau şi altele stăpînite de mintea, care începea să încolţească şi căuta să vadă curat tocmeala lucrurilor din fire.

Pricepea că acolo unde-l îndemna dorul lui de copil, setea de singura dragoste de care se'nstrăinase, nu mai avea ce face... Bătrînul poate nu mai avea mult de trăit şi atunci el tot singur ar fi rămas. Şi cum n'ar fi vroit ca să-şi petreacă viaţa chiar

fără rost în preajma colibei de jitar, a găsit că tot mai nimerit era să păşească înnainte pe calea arătată de bătrîn...

Şi încetul cu încetul s'a deprins cu viaţa ciobănească, iar sufletul lui stingher a început să se apropie de cele ale tovarăşilor cari nu erau aşa de aspri precum i se păruse dintru'nceput. Ceea ce l'a ademenit însă mai mult spre această viaţă care deodată i se păruse atît de grea, a fost tot un suflet blînd de care s'a lipit repede, a fost baciul, un bătrîn de dincolo de peste munţi, bun ca o mamă duioasă, cu pletele albe şi cu ochii cuminţi şi albaştri ca şi cei ai moşului dorit.

De la început chiar, de cînd a intrat în tîrlă, moş Miron l'a încunjurat c'o ocrotire adevărat părintească. Fusese înduioşat, e drept, de povestea tristă a băiatului, poveste pe care bătrînul jitar nu uitase să i-o tăinească de-a fira-a-păr, cînd s'a întîlnit cu el în sat şi-l rugase să-l primească cioban în stîna lui; dar pricina dragostei care l'a apropiat tot mai mult pe Nicoară de sufletul cel bun al baciului a fost alta. Băetanul acesta străin, care întîmplările făcuse să fie adăpostit în tîrla lui, semăna ca două picături de apă cu singurul fecior ce avusese, pe care îl pierduse cu atîţia ani în urmă, şi de focul căruia se topise fără vreme. ...

Şi acum chipul acela scump, întruchipat aevea în flăcăiaşul Nicoară, n'ar fi vroit să-l mai depărteze din stînă de lîngă dînsul, dar se temea că dragostea-i prea mare şi nestăpînită să nu le strice. Deci cu credinţa că e chiar spre binele lui ca să se deprindă din vreme cu tot greul vieţii ciobăneşti, hotărî să-l trimeată la cîrlani. Şi astfel, după cîteva săptămîni de încercare petrecute în tîrlă, Nicoară, îmbrăcat ciobăneşte de sus până jos şi în tovărăşia lui Călţun—un dulău pe care baciul nu uitase să i-l încredinţeze ca pe un bun frate—a plecat spre creasta muntelui la staniştea cîrlanilor care nu era la cine ştie cîtă depărtare, ci numai un prînz bun de suiş. Şi apoi la săptămîna ori două tot avea să se mai răpadă el şi pe la tîrlă după cele de lipsă. Dar de pe răbojul săptămînilor sorocite, abia apucase să se şteargă numai cîteva zile şi totuşi moşul începu să se simtă prea singur numai în tovărăşia tîrlaşilor vechi. Ziua, prins în graba treburilor, nu prea se da gîndurilor; sara însă, nu-şi găsea măcar o clipă de linişte.... Lua fluerul, se 'ntindea ca de o-biceiu supt moliftul din faţa stînei, dar nu-l ademenea nici un cîntec, gura parcă îi era uscată, degetele ţintuite. Arunca atunci fluerul cît colo şi întinzînd mînile prin iarbă, căuta să

prindă pe Călţun de urechi pentru ca să-l pună cu botul pe pieptul lui şi să stee amindoi de vorbă, după cum obişnuia adesea ori. Dar numai după ce băjbăia în zadar cu minile prin prejmă-i, îşi aducea aminte că voinicul şi credinciosul lui cine era tocmai pe virful muntelui, de paza cirlanilor şi mai ales a lui Nicoară, băiatul acela cuminte şi frumos, de care simţea acum că i-i mai dor de cit îşi închipuia.

Ii părea rău că-l depărtase de tirlă şi nu se liniştea de cit cu gîndul ca dimineaţă să trimită veste să scoboare la stînă.

A doua zi mirindu-se de slăbiciunea lui, hotărî iar să îngădue timpului să curgă după sorocul lui; şi ast-fel s'a chinuit între gînduri până într'a doua Simbătă, cînd par'că se simţea mîndru că nu se dăduse bătut de dragostea pătimaşă şi rămăsese tot tare aşa cum trebuia să fie atit în faţa ciobanilor mai vechi cit şi într'a lui Nicoară, care mai ales nu trebuea să bănuiască de ceea-ce se petrecea în sufletul lui.

Sara, cînd rostul trebilor era încheet ca în vremurile bune, cînd oiţele erau acioate în ţarcuri, iar ochiul de foc aţipise în tirlă, fluerul baciului începuse să zică, lin, şi cu şir fără să se dea măcar cit de cit înfrînt de gîndurile cari şi de data asta cercau să-l răpue; dar purtate de undele furtunoase ale doinei, ele fulgerau departe peste coastele munţilor, stăruind mai ales în preajma codrului unde-i fusese îngropat feciorul...

Intr'un tirzior, cînd nu mai putea stăpîni dorul ce-i năpustea în suflet, cînd doina i se părea că nu mai dovedeşte să 'ncapă tot ce-i stătea la inimă, smunci fluerul c'o mînă, iar cu cealaltă făcu roată împrejur ca şi cum ar fi căutat să prindă vedenia dragă ce era gata să-i scape. Mîna întinsă, se opri atunci ca pironită pe capul ciobănaşului Nicoară, care sosit încă de cu vreme, se apropiase binişor de bătrîn fără a cuteza să rupă şirul doinei care-l vrăjise. Cu ochii pierduţi în depărtările poleite de albul curat al lunei şi cu degetele potrivite pe fluerul dăruit lui de moşneagul din vale, stetea par'că gata să-l ducă la gură. Cînd a simţit însă că-l atinge mîna bătrînului de alături, ochii lui frumoşi întîlniră pe ai moşneagului cari ridicîndu-se într'un cot, îl privia ispititor printre lacrimi... Băetanul simţi atunci că-i picură ceva cald în inimă şi mînile-i tremurară scăpînd fluerul dintre degete....

In vremea aceasta bătrînul se trase binişor spre el, i-apucă capul între mîini şi sărutîndu-i ochii şi părul balan îngînă. încetişor:

Vin mai aproape «fătul taichii» şi zi-i din fluer, zi-i nu te sfii.

Flăcăiaşul îndemnat de vorbele acelea cari i se păreau nespus de dulci, s'apropiară tot mai mult de baciul Miron, cari prinzîndu-l cu braţul pe după git, îl strînse la piept îndemnîndu-l:

— Aşa, uite aşa să stai colea lîngă taica! Mi-i drag să te văd, că eşti cap tăeat, Răduc, feciorul-meu, răpus—Dumnezeu să-l odihnească—de Ungureni pe vremea răsmiriţei... şi mi-i dor să-ţi aud fluerul. căci de bună samă va fi vrut D-zeu ca să zici tot aşa de frumos ca şi el....

Şi mîna slabă a bătrînului netezea bogăţia de păr balan ce împodobea capul frumos al băiatului, iar gura dornică după numele drag şoptea mereu:

— Zi-i „Răducule", zi-i, să-mi potoleşti focul ce mi-a topit inima.... !

Nicoară înfiripat de dragostea care-i încălzise sufletul lui plăpînd, a prins iar fluerul între degetele lui tinere, l'a dres din cite-va suflări după cum deprinsese de la bătrînul care îl crescuse şi potrivindu-l la gură, făcu să curgă duios frînturile de doine pe care le cîntase de atitea ori în tovărăşia Oblrşiţei subt mesteacănul din vale.

Baciul, prins atunci în vraja atitor aduceri aminte, lăsă ciobănaşul să cînte, iar el plecîndu-se pe-o coastă în iarbă, s'a dus în voia gîndurilor înnaripate de dorul mîngăiat de acele clipe dulci, pe care nu se aşteptase să le mai trăească cînd-va....

Tîrziu din noapte, cînd s'a ridicat, luna scăpătase mult spre chindie, iar rariţele clipiau de-asupra codrilor spre zarea răsăritului.... Alături, doinaşul dormia întins pe spate cu faţa luminată tainic de cele din urmă raze ale lunei.

Din sara aceea, ciobănaşul n'a mai plecat pe virful muntelui la cirlani; ci a ramas la tirlă ca mînă de ajutor baciului, cari nădăjduind că nu se înşală şi că în adîncul ochilor lui albaştri citeşte numai dragoste cuminte şi curată, n'a stat mult între cărări şi-a îngăduit dorului chinuit să se apropie tot mai mult de sufletul stingher al băetanului înfiripîndu-l cu căldura dragostei de părinte. Şi ast-fel cele două inimi îndurerate s'au înţeles, s'au topit una în alta şi nu după multă vreme, ciobănaşul striga pe bătrîn „tăicuţule"; iar baciul în graiul lui dulce nu lăsa să treacă două vorbe fără să adauge şi cuvintele: „fătul taichii făt", cuvinte scumpe lui pe care le rostia cu atit mai mare dragoste cu cit nu nădăjduise să le mai poată spune vre-o dată cui-va...

Schimbarea aceasta prea repede a lui moş Miron nu l'a mi-

rat cîtu-şi de puţin pe Răduc feciorul, ci din potrivă credea că aşa trebuea să stee firea lucrurilor, cum se rînduise în timpul din urmă. Cei cari se minunau de purtarea baciului erau ciobanii ceilalţi cari cu toată socoteala minţei lor nu puteau să priceapă ce taină poate fi la mijloc între bătrînul lor baciu şi băetanul acela, căzut în tirla lor abia de eri de alaltăeri.

La inceput dragostea moşului îi cam jignise; mai tîrziu însă Răduc, putu să le intre şi lor la inimă. Bunătatea şi mai ales vorba lui cea dulce îi induplecase pe toţi ciobanii flăcăi să făurească legături de „fărtăţie" cu el, iar pe cei doi strungari mai bătrîni să-l vadă cu aceiaşi ochi de grije ocrotitoare ca şi baciul.

De alt-fel chiar şi în deosebi de firea lui Răduc ciobănaşul, ei tot n'ar fi găsit vre-o pricină care să clocească sămînţa duşmăniei în sufletele lor. Moş Miron e drept, spunea adesea că ar fi avut ceva stare dincolo, dar nici prin minte nu le-ar fi trecut c'ar fi putut să-l moştenească acolo. In stînă asemeni avea prinsoare bună în cele o sută şi mai bine de oiţi frumoase ca nişte flori şi cari încă aveau să mai sporească, dar nici de aci nu s'ar fi gîndit vre-unul la parte de folos după moartea bătrînului, căci n'ar fi încăput de lăcomia stăpînului.

Iată dar de ce toţi tirlaşii vechi se deprinsese răpede cu tocmeala nouă şi în curând n'au mai văzut în Nicoară „străinul" de cît pe „Răduc" feciorașul baciului.

I. Ciocîrlan

Patru zile în Ardeal

— Impresiuni fugitive —

I

Sîmbătă, 6 Maiu.

Primele impresii—Filozoful de la Neurihrer.

Nagyszeben!

Acest strigăt al conductorului —urmat de o duruială de cuvinte neînţelese, cari pentru urechea mea de latin sună ca nişte lovituri repezi de tobă, cevă ca *trk-rek-bek döh-böh-töh*,—anunţă sosirea trenului în capitala de altădată a Ardealului.

Sînt $10^1/_2$ seara.

Ies din vagon, puţin înfiorat de adierea primăvăratică a nopţii, urmez grăbit pe un hamal mic şi vioiu, ce tot fuge cu geamandanul meu înainte, în haina lui albastră vrîstată cu alb, mă suiu într'un „landou", ce mi l'a ales dînsul socotind, se vede, că un vehicul mai modest ar fi fost mai prejos de demnitatea mea (de alt-fel gestul birjarului, care i-a aruncat în tăcere o monedă, lămureşte în deajuns această apreciare exagerată a demnităţii mele).

— Hôtel Römischer Kaiser.

— Sehr gut!

— Să trăiţi, domnule! (asta-i hamalul, alăturînd în buzunar bacşişul meu pe lîngă cel al birjarului).

În afară de gară, „instituţie de stat", în acest oraş, locuit aproape exclusiv de Nemţi şi Romîni, sunetele arice îşi reiau predominarea legitimă... .

Trăsura pleacă în acel tropot măsurat al cailor caracteristic birjarilor nemţi, şi care celor deprinşi cu „muscalii" de pe la noi le face impresia de încetineală demonstrativă, aproape obraznică,—dar nici nu încerc de a-i grăbi mersul.

In străzile bine pavate şi luminate cu electricitate, deşi-i tirziu, e încă lume multă,—cu greu pot desluşi pe fondul întunecat al nopţii siluetele clădirilor mai îndepărtate, cu lăcomie trag cu urechea la frînturile de conversaţie ale trecătorilor: se aude mai mult graiul nemţesc, mai rar două-trei vorbe romineşti, şi mai rar încilcitura de sunete ciudate,—impresia ce mi-o face obişnuit limba ungurească.

Iată şi «Impăratul Romanilor»,—o clădire monumentală cu vre-o trei etaje, cu lumină electrică, cu un portar impozant la uşă—un otel de „primul rang", cu tot confortul marilor oteluri europene, cum nu avem la Iaşi, cu toată populaţia-i aproape de trei ori mai mare de cit a Sibiiului.

După o zi şi o noapte petrecute în vagon şi vre-o patru schimbări de tren, mă desfătează cu anticipaţie gîndul la acest confort dar—vai!—impozantul portar, un neamţ înalt şi gros cu o enormă mustaţă blondă, îmi spune morocănos, că nu e nici o odae liberă...

Nu cunosc alte oteluri,—vameşul de la Cineni nu mi-a dat alte informaţiuni,—întreb deci, pe sombrul cerber de la poarta... raiului întrezărit, pentru care simt un început de ură, unde aşi putea să-mi plec astă noapte capul trudit, fără rizic prea mare de a fi mîncat de ploşniţile străine de neamul şi ţara noastră (imaginaţia îmi chiamă în amintire groaznicile hanuri ale oraşelor noastre de provincie: «Hotel Pîrjoală» din Vaslui, „Hotel Zoller" din Dorohoi....)

— Ceva mai departe, *Hotel Neurihrer*.

Mergem la Neurihrer.

O casă veche şi întunecată, care ar satisface pe deplin pe cei cari caută în călătorie mai ales urme ale timpurilor străvechi, dar pentru mine ea face şi mai vie durerea raiului perdut.... fără să fi intrat în el.

— Portar!

Nu se arată nimene...

Intru în vastul gang podit din mijlocul clădirii, abia luminat de o mică lampă cu petrol şi înconjurat la fie-care etaj de nişte mari coridoare deschise cu arcade, cu pecetea cea mai autentică de «altdeutsch».

— Portar!

Nimene!..

— Trageţi mă rog clopotul,—îmi strigă de pe capră birjarul arătîndu-mi o frînghie, ce cobora de a lungul păretelui, nu ştiu de unde de sus.

Apuc frînghia şi trag o dată, de două, de trei ori... Nimene...

Birjarul se coboară de pe capră şi, luîndu-mi din mînă frînghia, începe o adevărată «vecernie»...

In sfîrşit!... In fundul gangului apare o figură,—un flăcău ca de vre-o 20 ani, lung, lung, alb şi bleg, cu părul de acel blond insipid, parcă fiert în lapte, mulţumită căruia pare că-i lipsit de gene şi sprincene de asupra ochilor roşietici şi somnoroşi; se apropie, tîrîndu-şi încet picioarele, legănîndu-şi trupul lung, deşelat, se opreşte lîngă trăsură, se uită la noi cu o flegmă curat teutonică, şi tace...

— Ia iute bagajul şi dă-mi o odae bună.

— Bagajul,—repetă gînditor namila blondă, uitîndu-se nemişcat la geamandanul meu.

— Da, da, şi degrabă o odae!...

— O odae,—sună din nou ca un ecou vocea atonică a namilei, care stă tot nemişcat, cu fruntea încreţită parcă rezolvind cine ştie ce problemă,—ilustraţie vie a regimului de «Zweikindersystem», sub care se stinge cu încetul Săşimea din Ardeal.

—Ce, poate nu aveţi odăi?—întreb spăriat.

—Cu un pat sau cu două paturi?—mă întreabă la rîndu-i, în loc de răspuns, Neamţul, făcînd o vădită sforţare de gîndire.

—Dar ce, am să mă rostogolesc în două paturi?

—In două paturi...

Simt, că în pieptu-mi încep să clocotească simţiri de canibal, dar caut să mă stăpînesc şi spun cu blîndeţă aparentă:

—Ia ascultă, filozofule, n'am să stau aici până dimineaţă, fă bine de ia geamandanul şi du-mă în odae.

Neamţul se clatină puţin, par'că să-şi dea vînt, apucă cu mîna dreaptă geamandanul de la picioarele birjarului şi, ridicînd pe cea stîngă, se îndreaptă spre scări legănat şi încet, cu chipu-i lung şi deşelat, făcîndu-mi impresia că partea de sus a trupului îi e înşurubată la cea de jos în dreptul şelelor.

Mă urc după blegul meu conducător până la etajul al doilea, ne oprim înaintea uşii cu No. 19, o deschidem, şi intrăm într'o odae spaţioasă şi curată,—cu două paturi!...

Spre a mă răsbuna, înşir în gînd tot vocabularul bogat al neamului meu, întocmit anume pentru ast-fel de ocaziuni, dar mă resemnez şi tot cu blîndeţă mă adresez către torturatorul meu:

—Eşti chelner, portar?

—Chelner, portar... (acelaşi joc ca în scena dintăiu).

—Poţi să-mi aduci un ceaiu cu lapte ?

—Ceaiu cu lapte..

—Adă, te rog, un ceaiu cu lapte şi un corn, două.

—Un corn, două...

—Ah, der Teufel !...

In vocea mea se aude ceva, care face pe nenorocita victimă a *Zweikindersystem*-ului să înceteze de a mă strimba ; se întoarce pe loc, şi dispare după uşă, cu mersu-i legănat şi încet, tirîndu-şi picioarele...

Mă primblu prin odae, cuprins de acea nedeslușită melancolie, care mă apucă totdeauna, cînd mă aflu pentru prima oară într'un loc necunoscut, singur, fără să ştiu bine ce am de făcut îndată.

Trece aproape un ceas, pierd ori-ce nădejde de a mai revedea astă-zi pe filozoful meu, nici nu am curaj să-l sun spre a începe un nou interminabil dialog.

Imi aleg unul din cele două paturi, pe care il găsesc gata aşternut, mă desbrac, mă arunc pe salteaua de puf, cu sensaţia că merg la fund, mă pregătesc să sting luminarea,—cind aud paşii trăgănaţi în coridor.

E ceaiul meu ; regret aproape că l'am comandat, îl înghit în grabă, şi cu plăcere îmi simt trupul obosit întins în patul moale... Dar somnul nu mai vine... Imi fac planul zilei de mîne, mă gîndesc la întîlnirea cu Octavian Goga, pentru care anume am venit la Sibiiu, îmi trece prin gînd imaginea, sau mai bine, toate imaginile poetului, pe cari mi le-am făcut fără să-l cunosc... Iată vigurosul luptător al «Clăcaşilor», apoi palidul «eminescian», cu plete lungi din «Solus ero», apoi duiosul cîntăreţ al lui «Lae Chiorul» şi rătăcitul fiu al lui Iosif preotul..

Ceasul bate două ore...

Cu încetul, fui cuprins de neştire...

II

Duminică, 7 Maiu.

Habermann.—Librăria Arhidiecezană.—La poarta lui Goga.—Prin oraş.—Bietul Schiller!...

Erau abia 7 ore de dimineaţă, cind am ieşit din odae. In coridorul etajului întăiu găsesc pe cel mai filozof dintre chelneri, uitîndu-se în curte, dus pe gînduri.

—Ei, Emmanuel Kant !

Nici o mişcare...

Mă apropiiu şi văd in curte o fetişcană oacheşă şi rumănă, aplecată peste un mare panier, în care aşează nişte rufe ; la fiecare mişcare i se zăresc picioarele desculţe mai sus de glezne ; blegul meu filozof se uită ţintă, vădit cugetind adinc la.... «Zweikindersystem»...

—Emmanuel Kant !

—Nu mă chiamă Emmanuel Kant, mă chiamă Fritz Tischler —respunde el oare-cum inţepat, fără să mă dăruiască cu o privire.

—Bine, Fritz, ia lasă-te de Zweikindersystem...

—Zweikindersystem ?

—Adă iute o trăsură.

—Zweikind... o trăsură...—şi ochi-i uluiţi par'că vor să iasă din orbite, dar nici nu se poate descrie nedumerirea ce, cu toată repetarea maşinală a cuvintelor mele, s'a zugrăvit pe faţa-i lungă şi albă, care obicinuit avea expresiunea unui fund de tingire de alamă.

—Da iute, iute, o trăsură cu un cal.

—Cu un cal...

Desperat, şi de teamă de a nu săvirşi moarte de om, nu însă fără oare-care satisfacţie, îl lăsai în plata Domnului şi mă repezii în jos pe scări.

Cu toată vremea timpurie, strada e animată, pe lingă poartă trece un vagon de tramway electric, aerul răcoros e plin de sgomotul vieţii ; grupuri de ţărani şi ţărance, Romîni şi Saşi, în haine de duminecă, caracteristice pentru fie-care neam ; dintre aceştia Romînii predomină şi ca număr şi prin exuberanţa vieţii ; dintre „albăstrime", deşi îmbrăcată la fel, se pot iarăşi uşor deosebi Romînii de Saşi (mai ales dintre domnişoarele ce trec la această oră a dimineţii, observ că Romincile sînt şi mai voinice şi mai frumoase ; vădit mai pline de viaţă expansivă şi strălucitoare, şi în acelaş timp cu mult mai graţioase şi mai cu gust îmbrăcate).—dar aci Saşii predomină încă, cel puţin ca număr. Numai Ungurii nu se simt nicăeri, aproape nu se aud, şi de nu ar fi firmele oficiale şi ale debitelor de tutun, nici nu s'ar putea ghici, că ne aflăm în „statul naţional maghiar"...

Aci în strada Cisnadiei, casele în cea mai mare parte sînt foarte vechi, cu un caracter pronunţat german, îngrămădite una lîngă alta, fără acele garduri lungi, caracteristice oraşelor noastre,—cele, mai multe cu două şi trei etaje.

Peisajul e dominat la Apus de panorama vîrfurilor albite de zapadă ale munților Abrudului.

Mă suiu într'o trăsură cu un cal și spun birjarului să mă ducă la cea mai bună cafenea.

—La Habermann, pe promenadă?

—Fie!

Mersul încet al trăsurii de astă dată îmi place, pot în voia mea să privesc în juru-mi, să urmăresc grupurile de trecători, și să-mi dau puțin seama de caracterul lor etnic.

Cafeneaua Haberman e la marginea orașului, și are o terasă cu o frumoasă perspectivă asupra cîmpiilor și munților. Am cerut o cafea cu lapte și gazete, din care am gustat știrea, că deputații Kossuthiști au consimțit să meargă la palatul din Buda să asculte mesagiul regal...

Timpul se scurge prea încet pentru mine, căci m'am hotărît la ora 8 să încep campania... pentru descoperirea lui Octavian Goga, a căruia adresă nu o cunoșteam.

Mi-am întocmit un plan de acțiune, și abia minutarul ceasului meu mi-a vestit momentul acesta solemn,—am și poruncit birjarului să mă ducă la „Librăria arhidiecezană", unde eram sigur să capăt științile de cari aveam nevoe.

Librăria arhidiecezană se află chiar lîngă impunătoarea catedrală, inaugurată abia de o săptămînă.

In librărie, la casă, ședea o Romîncuță, cel mult de vre-o 15—16 ani, rumănă și frumoasă, cu ochi negri și vii, cu o expresiune de blîndeță veselă, care trebue să cîștige pentru cultura națională pe ori-cine intră, chiar dacă nu-l aduce acolo dorul de literatură.

Nu m'am putut stăpîni să nu-mi exprim plăcerea pricinuită de contrastul dintre gravitatea firmei de «Librărie *arhidiecezană*», și atmosfera de luminoasă sănătate și tinereță, ce dădea prăvăliei fetița cea cu obrăjorii de crin și trandafiri, cu ochi șireți (și sburdalnică trebue să fie, o Doamne!),—prin o salutare cam prea sgomotoasă și prietenească:

—Bună dimineață, frumoasă Domnișoară!

—Bună ziua, Domnule,—zîmbi fata, nu fără scîntei de ironie în ochii veseli, și-și atinse cu degetul cel mic din stînga fragii de la gură,—ca să-și ascundă puțin, pe semne, impresiunea comicului, ce i-l producea expansivitatea exagerată a domnului ăla străin cam scurt și gros, și cu peri albi în barba-i tufoasă,—și două gropiți trădătoare, mai sus de colțurile gurii, inseninau cruzimea situațiunii acestuia...

Vroiam să o întreb despre adresa lui Octavian Goga,—farmecul poeziei căruia poate întru cît-va să ni-l lumineze și ochii cei cu draci și gropițile cele afurisite ale casieriții de la „Librăria arhidiecezană",—cînd de o dată văd pe colțul mesei, la care ședea frumoasa domnișoară, un teanc din «Viața romînească».

Sufletul meu de director îndată le întunecă pe celelalte:

—Ați vîndut multe exemplare din «Viața romînească», Domnișoară?

—Merge binișor, Domnule, încă tot se întreabă,—încearcă dînsa să ia tonul de mare ținută al unei directoare de librărie.

Dar nici eu nu mă las:

—Sînt directorul «Vieții Romînești», Domnișoară, aşi vrea să știu dacă mai aveți ceva din No. 1?

Oacheșa copiiă se ridică în picioare și în zîmbetul ei, tot timpul amabil, și în ochii ei veseli observ par'că o licărire de mai multă simpatie și respect pentru... perii cei albi ai directorului «Vieții Romînești» (iar ieu pe dată mă umflu în pene):

—Mai sînt două exemplare, *d-le Stere!* (o, glorie, ești tu!...)

Și de odată îmi vine în gînd fața îngrijorată și gravă a neobositului nostru administrator: amărăciunea zilelor sale și chinul nopților de insomnie e acest No. 1, în căutarea căruia veșnic se căznește.

Și atunci, cu un aer de părintească simpatie:

—Nu puteți, Domnișoară, să expediați aceste două exemplare la adresa administrației noastre, avem mare nevoe de ele?

Regulînd această chestiune spre desevîrșita satisfacție a administratorului nostru, întreb însfîrșit despre adresa lui Goga.

—La cîți-va pași de aci, în strada Morilor.

—Dacă voiți am să vă conduc până acolo,—îmi spune un tînăr cu o expresiune inteligentă și blîndă, care asistase până acum, după tejghea, la conversația mea cu domnișoara de la casă.

—Sărut mănușița, Domnișoară!

Fetișcana mă salută frumos, și în zîmbetul ei observ din nou, că drăcușorul își dă seama de efectul ce poate produce asupra expansivilor domni, cam scurți și groși, cu peri albi în barba tufoasă.

Plec cu o rază de soare mai mult în amintirile mele, însoțit de tînărul librar ce și-a luat sarcina de a mă călăuzi până la ușa cîntărețului «Clăcașilor».

Sînt $8^1/_2$ a.m. Chiar gentila casieriță de la „Librăria arhi-

diecezană" n'a putut să intîrzie cu mai mult de o jumatate de oră excursiunea mea de descoperire a acestui lăcaş al Muzelor, şi să astimpere nerăbdarea mea.

Dar—vai!—înaintea pragului atît de dorit, aflu că poetul meu încă doarme! Se vede că până tîrziu a stat de vorbă cu muzele.

Ce să faci? Cînd „o preacurată rază, ce-a coborît din stele să lumineze în noaptea singurătăţii" poetului, îl face să se culce mai tîrziu (şi al dracului sînt razele astea în Ardeal!) noi simplii muritori trebue să ne resemnăm, să ne întoarcem la 8½ dimineaţa de la uşa lui, chiar dacă am trecut până la ea „peste nouă mări şi ţări"...

Las un bilet, prin care fixez o întîlnire la 10 ore la cafeneaua Habermann,—socotind că un ceas şi jumătate e de ajuns pentru toaleta ori-cărui poet, şi are nevoe şi el de cafea cu lapte!—şi pornesc să dau o mică raită prin cetatea Saşilor.

Sibiiul răstoarnă toate noţiunile noastre asupra oraşelor *mici* cu o populaţie de vre-o 25-26 mii, aproximativ, a tîrgurilor noastre mijlocii,—ca Bîrladul, Focşanii, Buzăul sau Giurgiul şi îndoit mai mică ca în Galaţi, Brăila, Ploeşti sau Botoşani,—el ne face impresia unui centru mare, şi nu numai fiind-că străzile lui sînt bine pavate, are tramway electric şi lumină electrică în toate străzile, dar am numărat cel puţin 6-7 librării mari, cam tot atîtea *biblioteci publice*, mai multe muzeuri, şi o galerie de tablouri, cum *noi nu avem în ţară nici una*, cu pînze de ale vechilor maiştri (Tizian, Rubens, v. Eyk, Memling etc).

N'am să vă descriu edificiile şi bisericile vechi—nici măcar noua catedrală romînească, un monument puternic în toată simplicitatea lui măreaţă (cîte-va momente în timpul serviciului divin, în cîntecele corului, la cari iau parte doamne, domnişoare şi domni din societatea romînească,—vor rămînea în amintirile mele ca manifestări puternice ale vieţei sufleteşti aşezate a Romînimii de aici),—fiind-că d. N. Iorga, care a fost la Sibiiu chiar la inaugurarea catedralei, va şti desigur să facă aceasta mai bine,—apoi în clipele ce am putut rupe pentru această călătorie, neputînd face studii aprofundate, mă interesează mai mult oamenii vii de astăzi, decît zidirile celor ce nu mai sînt.

In necunoştinţa oraşului, am plecat în trăsură, dar foarte curînd m'am convins că raza oraşului e atît de mică (îngrămădirea de case mari, fără garduri interminabile, face cu neputinţă

întinderea fantastică a tîrgurilor noastre celor mai mici), încît mă pot orienta uşor şi singur.

Dau drumul birjarului şi, pe jos, mă primblu prin mulţimea de Duminică, mă amestec printre trecători, observ tipurile, portul şi felul lor de a fi, ascult crîmpee de fraze în diferite limbi, intru prin biserici pline de credincioşi, în librării şi prăvălii, aproape goale încă, mă învîrt prin piaţa cea mare şi prin cea mică a oraşului, iau o halbă de bere în grădina publică...

In această grădină, în mijlocul unei mici pieţe, dau de un monument ridicat de Săşimea locală în slava marelui Schiller.

Un mic bust de bronz, care ar putea aproape să stea pe un biurou,—cu spinarea tăiată (din economie?), pe un stîlp înalt de piatră!

Nimic nu poate caracteriza mai bine bicisnicia de astăzi a acestei ramuri dintr'un neam atît de falnic, decît acest bust, făcut cel mult să stea în nişa unei săli de conferinţe, aci expus în piaţa publică, unde produce impresia de neputinţă sufletească, de schiloadă uriciune, sau de meschină bătae de joc...

După vre-un ceas de primblare, cu o dispoziţie ridicată, cu nerăbdarea încă mai vie, şi cu un teanc de cărţi şi albumuri cu vederi, mă urc puţin în camera mea de la otel, unde găsesc o cartă de vizită a lui Goga cu cîte-va cuvinte gentile, prin cari anunţă că mă aşteaptă la Habermann. Iute jos.

In coridor îl întîlnesc pe Emmanuel Kant (Fritz Tischler, domnule!), nu-i mai spun nimic spre a nu-mi provoca vre o disonanţă în suflet, dar el mă urmăreşte cu o privire sumbră,—vădit, nu-mi poate ierta gluma de odinioară cu Zweikindersystem! In doru-mi de armonie, ca să-l mai îndulcesc, îi întind pe tăcute o coroană, dar ea rămîne în laba-i de lemn, şi ochii de plumb holbaţi mă urmăresc şi cu mai multă nedumerire, pe fruntea-i încreţită—o vădită sforţare de a împăca această lipsă de seriozitate cu noţiunea de *Herr Professor* (din paşport aflase că sînt *Herr Professor*!),—care ar trebui să fie şi mai solemn şi mai onctuos ca *Herr Pastor*!..

III

Octavian Goga.—Păr. Dr. Cristea.—Plecarea la Selişte.

Iată-mă pe terasa cafenelei Habermann... O mulţime de mesuţe rotunde, în jurul cărora publicul consumă, unii au in-

naintea lor halbe cu bere, cei mai matinali, desigur, alții cafele cu lapte, sau păhăruțe cu lichide de diferite culori.

Unul din acești consumatori pașnici trebue să fie și *el*...

Un moment mă ispitește dorința de a-l ghici, apoi intru în cafenea și rog pe cel dintăiu chelner să mă ducă la masa *Domnului* Goga (și-mi pare atît de ciudat să spun *Domnul* Goga),— ieșim pe terasă din nou, și într'un colț, lingă o măsuță, fără nici o consumație pe ea...

A! Mi s'au împrăștiat toate închipuirile, ce mi-au frămintat mintea, de cînd *Cîntarea pătimirii noastre* a trezit în toată Rominimea acorduri nouă...

Inaintea mea stă pe scaun un tînăr mic de statură și slăbuț, simplu dar elegant îmbrăcat, cu un aer serios și în acelaș timp modest până la timiditate, foarte blond,— ceeace-l întinerește încă, — cu o mustăcioară roșcată, tunsă scurt, cu nasul fin, aquilin, încălecat de ochelari, prin cari mă privesc cu atenție ochii albaștri, miopi, puțin bulbucați, peste o frunte înaltă și senină cade o ușoară pălărie de pae...

In jena primelor momente de cunoștință, conversația se leagă cu greu,—il cunosc atît de bine, îmi e atît de aproape, dar îl văd pentru prima oară, —și mă cunoaște foarte puțin, doar din „Viața romînească",—și înțelege oare pornirea care m'a adus aci din celalalt capăt al Rominimii pentru cîte-va ceasuri? Și n'am multă vreme de pierdut, seara *trebue* să plec inapoi...

In jurul nostru o mulțime de oameni străini mănîncă și beau, gesticulează, povestesc și rîd, cu discrețiune nemțească, chelnerii aleargă cu consumații și aruncă priviri semnificative pe măsuța noastră goală...

In razele fierbinți ale soarelui dintr'o zi senină de Maiu, sclipesc „cîmpiile de mătasă" deschisă, încadrate de catifeaua închisă a munților acoperiți cu brazi....

Dar pentru mine toate dispar, mă uit în ochii aceștia albaștri și miopi, la fruntea aceasta senină,—și aș vrea să le fur taina, să *simt* sufletul ce-l ascund...

Conversația s'a început firește de la „Viața romînească" și „Luceafărul", pentru ca să trecem la literatura, poezia și arta noastră, la viața culturală din Basarabia și Ardeal, la unitatea culturală a Rominimii, la luptele noastre nepregătite și suferințile fără îndurare, la rolul nostru în viitor și rostul de astă-zi în mijlocul neamurilor.

Goga se aprinde puțin cîte puțin, își scutură sfiala, cu un

gest nervos își îndreaptă ochelarii și ridică puțin pălăria de pe fruntea bombată, încadrată de păru-i blond, fața i se înviorează, vocea vibrează...

Și cu încetul descopăr în cîntărețul «înstrăinatului Ardeal» un cugetător, chinuit de problemele vieții și ale morții, de rostul acestui glob de tină și al viermelui lui—omul, de acordul tuturor ființelor naționale într'o armonie supremă a vieții omenești, emancipată de jugul prejudecăților înjositoare, al patimilor și al urilor născute din nedreptate și asuprire națională și socială, de cărările întrezărite ale viitorului spre o viață adevărat omenească, în armonie cu legile adînci ale firii și idealurile înalte de dreptate și iubire....

Cugetătorul se îmbină cu luptătorul pentru drepturile neamului și dreptatea omenească, pentru desvoltarea neîmpiedicată a culturii naționale și pentru desrobirea muncii oropsite, a robilor pămîntului și a robilor de fabrică....

— In momentul, cînd am primit No. 1 din „Viața romînească" scrieam un poem despre Anteu.....

Și simt o vie mulțumire pentru.... C. Șarcăleanu, că a putut să pătrundă așa gîndul poetului.....

Considerațiunile generale se întretae de amintiri personale și povestiri din experiența vieții.

Mi-am istorisit și eu frînturi din sbuciumata mea odisee....

De la o vreme vecinii par'că se uită cam chioriș la noi; la măsuța de alături o familie numeroasă,—un Neamț gros, cu mustață roșie muiată în bere și cu țigara în gură, și mai ales nemțoaica-i cu un morcov drept nas, cu ochii spălăciți, de fasole fierte, și părul în culoarea verzei veștede și vre-o șepte reproducțiuni de diferite mărimi,—tulburată în atmosfera de vrednică gospodină adusă cu sine pentru petrecere duminicală pe terasa Habermann, nu-și mai ascunde clocotitoarea indignare, mai cu seamă cînd un gest al meu mai .... expresiv pune în primejdie cutele hainelor crohmolite sau buclele părului încrețit ale tinerelor odrasle din această horticultură familiară....

Și melancolia chelnerilor, cînd se uitau în spre noi deveni atît de acută, încît, ca să-i mai împăcăm, comandăm... cîte un pahar de Gieshübler, luăm cîte un pachet de țigarete și plecăm.

Ghiața a fost ruptă. Pășind alături pe șoseaua largă a „promenadei", reluăm conversația. ...

Dar cîte volume mi-ar trebui să scriu cele ce-și pot spune în trei ceasuri de vorbă un tînăr poet și cugetător și un vechiu

răsvrătit și cutreeră-lume, care a străbătut atitea țări și neamuri, și inimii căruia nu i-a dat astîmpăr nici vrîsta de senator, nici decorul vieții de om așezat și cu ocupații grave?.....

Și, de și firea nu mi-a dat darul modestiei, simt cum în suflet mi se naște mîndria, că aparțin aceluiași neam, deși despărțit de atîtea hotare, cu băetanul ăsta blond, mic și slăbuț, cu aer timid și mișcări dulci.....

O oră după amiază. Ne îndreptăm pentru dejun spre „Impăratul Romanilor", unde—spune Goga—voiu putea face cunoștință cu părintele Dr. E. M. Cristea, asesor consistorial,—un membru al clerului romîn, încă tînăr, dar menit să aibă un mare rol în ierarhia Bisericei noastre din Ardeal, și cu tînărul Brediceanu, secretar la „Albina".

(Indată îmi vine în minte cîntecul țăranilor Bănățeni din Bocșa, din timpul campaniei electorale:

Foaie verge iorgovan,
Să trăiască Bredicean!)

Pe părintele Cristea îl găsim la o masă de pe terasă din curtea otelului,—un cap ce ar putea servi pictorilor de model pentru Crist: părul castaniu, aproape blond, înconjoară o frunte largă, barba tăiată cu îngrijire, ochi căprii adînci, tăetură fină a nasului cu o mică ridicătură la mijloc.

— A, bine ai venit, d-le profesor! Ce vînt prielnic te-a adus pe la noi?

— Ia să vă văd pe toți de aici, și mai ales pe tînărul acesta.

— Vezi, băete, la ce faimă am ajuns, vine lumea să ne vadă pe Octavianul nostru de peste atîtea hotare,—se adresează părintele, cu ușoară nuanță de glumă, către Goga.

Mă simt ca și cum ne-am cunoaște de mult și m'ași afla intre vechi prietini.

Numai Goga e tăcut și foarte nenorocit: după obiceiul meu, cînd mănînc cu cineva la restaurant, am refuzat să-mi aleg mîncările,—poruncind chelnerului să-mi dea și mie ce își va alege Goga.

Și iată-l în grea patimă, scufundat în studiul listei de bucate, de frică să nu cadă sub povara sarcinei de a ghici gustul unui om abia cunoscut și care, după figură, nu pare tocmai deprins să se mulțumească cu ambrosia și nectarul poeților! Și încă e o bucătărie nemțească!

— Voiți păstrăvi? Voiți friptură de vițel?

Eu descriu părintelui Cristea starea de lucruri din Basarabia...

Sărmanul poet face o nouă analiză a listei de bucate, oftează, își freacă fruntea, își îndreaptă mereu ochelarii....

Și cred că nu era așa de necăjit cînd cetea „criticile" d-lui Ovid Densușianu ca atunci cînd a observat că eu n'am apreciat de loc combinațiunile sale savante și artistice, și nici n'am băgat de seamă ce ni s'a servit, răpit de farmecul conversațiunii.

Ei, un poet trebue să-și caute răsplata mai mult în conștiința sa de artist, decît în aprecierea.... consumatorilor...

In timpul mesei a venit și s'a așezat tot cu noi, d. Brediceanu, un tînăr oacheș, înalt și slab, și tînărul diacon Tulbure, prieten cu Goga.

Părintele Cristea îmi descrie organizația bisericii ardelene atît de democratică, datorită marelui Mitropolit Șaguna, îmi lămurește funcționarea diferitelor ei organe și legătura ei intimă cu toată viața culturală și națională; și luminos reiese din cuvintele sale cum din alegerea preoților și a învățătorilor de către popor se naște o legătură morală vie între popor și fruntașii săi, cum prin această alegere împreună cu sinoadele și congresele național-bisericești, adunări reprezentative (compuse $^2/_3$ din mireni și $^1/_3$ din clerici), prin care poporul hotărăște direct sau prin representanți asupra intereselor sale morale cele mai înalte,—nu numai biserica are rădăcini adînci în popor și toată ierarhia are la bază voința poporului,—ci se face o adevărată educație politică și națională a maselor populare, dîndu-se astfel naștere, cu toată presiunea statului maghiar, unei puternice și vii democrații rurale, sănătoasă, conștientă, bogată, de care se sdrobesc toate sforțările asupritorilor....

Apoi părintele cedează cuvîntul celorlalți comeseni, conversația ajunge mai generală și trece asupra raporturilor dintre Romîni și Sași, vechii stăpîni ai Sibiiului,—și greu îmi vine să rezum pe scurt cele auzite:

— Cum se explică, că Sașii,—un popor de o rasă atît de puternică ca cea germană, cu o cultură veche și solidă, care, vădit, a adus acea cultură și prin aceste locuri și a comunicat-o în parte popoarelor vecine,—astă-zi se află într'o netăgăduită decădere?

— Izolarea într'o lume îngustă și închisă, goana neînfrînată după avantaje exclusiv materiale, mai ales prin exploatarea situațiunii politice,—chiar cu prețul demnității naționale și a înjosirii față de Unguri,—dar mai cu seamă un egoism feroce,—

până la pervertirea simțului moral și abaterea de la datoriile cele mai naturale ale omului, mulțămită căreia familiile săsești trăiesc sub regimul dezastros—moralminte și fizicește—al vestitului «Zweikindersystem»: toate acestea au făcut ca Sașii din Ardeal să piardă de mult marile însușiri ale rasei germane. Nu e monstruos ca un Sas, el, a cărui nobila rasă a dat omenirii pe un Kant, pe un Göthe, pe Schiller și Lessing, pe Mozart, Bethoven, Wagner, și pe atiția și atiția fruntași ai gindirii și ai creațiunii artistice și care sub Bismark și Moltke a ajuns cea mai temută putere din Europa,—el să fie mindru cind e luat drept Ungur, și să facă paradă de naționalismul său maghiar? E un popor bleg și bicisnic, lipsit de vigoare și demnitate, condamnat la degenerare și pieire,—astăzi ei sint mai puțini decit acum șepte veacuri, cind s'au așezat pe aicea, și golurile lăsate se cuprind de Rominii noștri, cari le sint superiori nu numai prin vigoarea fizică și prin tăria morală, prin energie și simțul de mindrie națională, dar, luați în masă, chiar prin cultură,—satele lor în această privință nu se pot compara cu ale noastre.

— Cum? Sașii se rominizează?

— Nu, dar se sting. Uitați-vă chiar la înfățișarea lor. De cele mai multe ori sint debili, lipsiți de vlagă și diformi. Sint sate vechi săsești în care numărul de locuitori scăzind, rămîne numai preotul și dascălul (bisericile avind venituri proprii n'au nevoe de poporăni); apoi murind și popa, dascălul inbătrinit închide biserica și depune cheile la consistoriul din Sibiu,—și biserica, în care veacuri s'au închinat generații de credincioși, cade cu încetul în ruini...—iar pămînturile de mult se află în minile Rominilor...

In urmă am văzut cite-va din aceste triste templuri părăsite, cu tencuiala de mult căzută, cu pereții crăpați, cu găuri negre căscate în loc de ferești și uși, cu acoperișuri ruginite, prin cari străbat razele soarelui, luminînd în pete aurii buruenile crescute în altar...

Chiar faptele cunoscute apăreau pentru mine intr'un colorit viu și nou, și cu durere trebue să rup legăturile de simpatie abia născute și să plec, cind abia a început să se ridice vălul deasupra vieții atit de viguroase și bogate, cunoscută până acum nu prin contactul viu, ci din descrieri moarte...

Mă uit la ceas,—a trecut pe nesimțite mai bine de o oră în această frățească convorbire, și trebue să mă grăbesc pentru trenul de Brașov...

Mă ridic.

— Ce vrei să pleci? Abia ai venit, nici nu te-am văzut bine și fugi!

— Dar ai venit să vezi numai tirgul ăsta, fără să vezi măcar vre-un sat al nostru?

— Fără să vezi Seliștea, Rășinarii?

— Nu se poate!

— Atunci degeaba ai venit, n'ai făcut nimic!

— Dar, nu se poate, nu-l lăsăm!

In corul acesta de protestări disting mai ales glasul părintelui Cristea și al lui Goga.

— Da să vezi,—spune Goga,—fetele noastre din Seliștea, ce frumoase și cuminți și bine crescute, deștepte și vioae, și cum joacă!

— Astă-zi e tocmai Duminecă; au horă!

— Mine n'o să mai vedem hora!

— Dar mergem îndată, ne întoarcem până desearà, și pleci dimineață prin Turnu-Roș, abia dacă întîrzii cite-va ceasuri.

Judecați și D-voastră dacă era chip să rezist, în aceste condițiuni, ispitei de a prinde măcar o licărire de viață romînească, într'un sat străvechiu și falnic intru toată Rominimea.

Pentru a nu pierde vremea scumpă, ne ridicăm îndată și mergem în piață să angajăm trăsura.

In drum intîlnim pe părintele Ivan, pe profesorul Lupaș și încă cîți-va tineri, al căror nume în sgomotul recomandațiunilor nu-l pot prinde,—cu toții se iau după noi.

Trecind pe lingă o fotografie, mă opresc un moment înaintea vitrinei, în care din întimplare văd două grupuri de poze—a țărancelor romine și sașe,—o ilustrație vie a conversației de adineoari.

Și Goga, arătîndu-mi figurile Romîncelor voinice și frumoase:

—Uit'te! Cu astea nu se poate prinde *Zweikindersystem!*...

Și iată-mă într'un „landou“ cu părintele Cristea, Goga și d. Brediceanu,—iar în urma noastră, în altă trăsură, părintele Ivan, d. Lupaș, tînărul diacon Tulbure, și încă vre-o doi tineri,—în drum spre Seliștea, mărgăritarul satelor din întreaga Rominime.......

C. Stere

(*Va urma*)

Muzeul nostru național

Cu prilejul Expozițiunii, toate institutele noastre culturale
își rezumă activitatea ultimilor decenii, căutînd să pună în lu-
mină roadele ce au dat și desvoltarea la care au ajuns. Multe
din ele vor putea într'adevăr să serve drept exemplu vecinilor
noștri, cari—nu trebue uitat—vor veni aduși, nu numai de cu-
riositate, ci și de gîndul ascuns să ne măsoare puterile. Din fe-
ricire, ne vom putea mîndri și noi cu unele din institutele uni-
versitare și școlile superioare, care, conformîndu-se nevoilor și
cerințelor mereu crescînde ale timpului, pot cu față să stea a-
lăturî de institutele similare mult mai vechi din Occident.

Din păcate, însă, tocmai instituția, după care se măsoară
gradul de cultură al unui popor, nu numai în present, dar și în
trecutul său istoric, nu se va putea înfățișa așa cum s'ar cu-
veni. In mijlocul transformărilor și al progresului general, sin-
gur muzeul nostru național a fost uitat și pare-se persecutat de
soartă și de oameni. După o existență de 42 ani, el se găsește
azi în aproape aceiași stare ca la întemeiere, cu singura deose-
bire, că deși nu s'a făcut nici adăogire sau schimbare în bine,
au fost din contra date uitărei o mulțime din dispozițiunile ex-
celente, ale întemeietorilor lui. Căci, dacă s'ar fi respectat regu-
lamentul prin care a fost înființat, Muzeul cu siguranță n'ar fi
ajuns în halul de plîns în care se află azi. Astfel, cum el se pre-
sintă în acest an jubilar, nu poate servi decît drept exemplu,
trist dar adevărat, al nedestoiniciei noastre de a nu fi știut să
respectăm cel puțin, dacă nu să îmbunătățim, ceea ce ne-a lă-
sat generația entusiastă de la 1864.

Toți sîntem conștienți de această rușine, dar căutăm să
ne descărcăm de responsabilitatea ce ne apasă, aruncînd'o în
sarcina conducătorilor direcți ai instituțiunei numai. In realitate
însă vina este a noastră a tuturor. In special, și într'o măsură
mult mai mare, ea revine în sarcina adevăraților îndrumători și
păzitori ai culturei noastre, a Miniștrilor Cultelor și Instrucțiu-
nei Publice. Direcțiunea Muzeului se poate din contra făli că a
reușit ca, în potriva tuturor criticelor ce a primit, să-și salveze
existența. Intr'adevăr, deși de fapt aproape neexistînd ca insti-
tuție culturală, totuși personalul directiv al Muzeului a știut să

se menție regulat în toate budgetele Statului. I s'au impus, mai
ales în anii din urmă, reducerile cele mai umilitoare, suprimîn-
du-i-se aproape cu totul mijloacele de a-și mări sau întreține
colecțiile și, cu toate acestea, direcția vigilentă a rămas la pos-
tul său. Campaniile cele mai înverșunate, adese ori susținute
chiar de Miniștrii Statului, au fost duse în contra stărei de des-
trăbălare a Muzeului; Direcțiunea însă din toate acestea a eșit
vecinic nesdruncinată. Pe lîngă Direcție și mulțumită ei numai
a reușit să se mențină astfel și sărmana Instituție atît de oropsită!

Spusele mele, care ar putea fi suspectate de unii, își gă-
sesc de altfel o deplină confirmare oficială, în chiar raportul a-
dresat Regelui de către Ministrul Cultelor din 1903. «Muzeul și
pinacoteca vegetează în niște localuri imposibile și lipsite aproape
de ori ce mijloace de înavuțire", sînt cuvintele proprii ale Mi-
nistrului, care de sigur nu avea nici un interes să descrie mai
rău decît era starea adevărată a lucrurilor.

Și drept ori ce măsură de îndreptare, se constată numai
că în acelaș an—an de criză și de reduceri budgetare—se spo-
rește de la 183, cît fusese în budgetul precedent, la 430 lei lu-
nar salariul Directorului. Acesta este de atunci încoace «însăr-
cinat și cu cursul de archeologie și antichități la facultatea de
litere.» Pentru motive de economie, deși contra avizului Facul-
tății, se suprimase acea catedră din budgetul Universității, tre-
cîndu-se însă la Muzeu. Și la acelaș capitol al Muzeului, la care
se adăugase sporul de mai sus, se reduce—în acelaș an—la mai
puțin de jumătate de cum erau înainte spesele de material și a-
chizițiuni ale colecțiunii. Astfel e situația după budgetele oficiale,
care se feresc însă să arăte și motivele în virtutea cărora s'a
făcut atari reduceri la singura instituție de acest fel din țară.
Muzeului i se ia astfel ori ce posibilitate de a-și spori colec-
țiunile. Să se mai susție apoi, că nu Miniștrii Cultelor, fără a
excepta pe vre unul, sînt culpabili de «vegetarea» Instituțiunei!

La vina autorităților se adaogă indolența și desinteresarea
publicului, care de mult s'a resemnat să nu mai supere cu
vizitele sale doliul ce oficial s'a impus Muzeului nostru. Dispre-
țul din partea publicului este de altfel foarte motivat. Judece,
cei ce n'au fost vre-odată la Muzeu, după următoarea descriere
a uneia din săli, demnă să rămîie consemnată în analele isto-
riei noastre culturale.

In dreptul ușei: o vitrină cuprinzînd inele, brățări, cercei
vechi romînești alături de un crucifix de fildeș; un toc obișnuit
din zilele noastre, fără absolut nici o particularitate, nici vre-o
explicare; reproducerea tezaurului dela Vittersfelde; o pendulă
de metal; toate acestea fără vre-o indicațiune. Sus de tot, pe
vitrină, bustul în bronz al Principelui Ferdinand turnat de un
artist ungur, la Paris.

Pe păretele din dreapta: o groaznică copie după un tablou
al lui Gendron; portretul Regelui, desemn în care trăsurile sînt
alcătuite din litere microscopice; alături un dulap cu «arme și

zeități ale sălbaticilor Americii de Sud», între cari se remarcă «un ciomag de queleracho, din tribul Tobas», sau un «evantail de pene de papagal» alături de «idoli din China, Batavia» și alte curiozități, toate purtînd etichete foarte detaliate. Pe părete, deasupra dulapului: frescele de la Curtea de Argeș! Un alt dulap cu «costume naționale și veștminte boerești» cuprinde exemplare ordinare și lipsite de interes. O inscripție lungă atrage atențiunea asupra obiectului principal din acest dulap: „cordonul-lentă cu care s'a scoborît sicriul rămășițelor pămîntești ale lui Vodă Cuza". Pe dulap, vase chinezești. Pe perete: tablouri din primele începuturi ale Renașterii germane: un pretins Zeitblom, Cranach etc.

In mijlocul zidului lateral: cartonul lui Kaulbach, represintînd persecuțiunile creștinilor sub Neron. Dedesupt: icoana de la M-rea Vieroș. Alături: colecția de instrumente muzicale din țară, dăruită de D-l Burada; scaune episcopale, unul din M-rea Probota; icoane vechi și noi. In fundul sălii: catapeteazma de la biserica Cotroceni, de care se razimă capacul pictat al sicriului mumiei egiptene expuse alături; alte icoane și mobile bisericești; statui în lemn de sfinți catolici. Intre ferestre: dulapuri cu arme, vase și alte obiecte romane găsite în Dobrogea și Oltenia; deasupra busturile lui I. C. Brăteanu, V. Alexandri și alții: broderii moderne pe mătase; copii după monumentele din țară; reproducerea unui mozaic din Torcello, busturi antice; uși de biserică etc.

Mijlocul sălii îl ocupă reproducerea Trofeului de la Adam Klissi; iar pe pardoseală se întinde un enorm pătrat de ipsos, în care se pierd cîte-va bucăți mititele dintr'o inscripție de la Trofeu.

O mai mare babilonie nu se poate, nici un amestec mai monstruos, în care secolele înainte și după Christos și popoarele de pe întreg pămîntul să se afle în o mai vădită promiscuitate. Amintesc că aceasta e una din sălile Muzeului național *rominesc*. Și mai adaug că, pentru a nu fi prea lung, am omis o mare parte din obiectele mai mărunte, care nu mai puțin ca cele mari însă distrag ochiul vizitatorului. O sală mai meșteșugit alcătuită în scopul anume să zăpăcească în loc de a instrui, nici că se poate închipui. Mai rău înțeleasă nu se putea să fie misiunea unui Muzeu național!

De aceași părere probabil că este și Direcțiunea Muzeului. Ea păstrează însă de peste 20 ani și întreține cu aceiași îngrijire starea actuală a colecțiunii, tocmai pentru a dovedi imposibilitatea în care se află de a face alt-fel! Ea așteaptă, însă în zadar, ca vre-un Ministru al Cultelor să vie să se convingă de visu de necesitatea de a se înbunătăți soarta muzeului. Presupun că intr'acest sens glăsuesc și rapoartele anuale, ce probabil că Direcțiunea înaintează, pe care însă miniștrii nu se decid să le dea la lumină.

Starea actuală va mai dăinui încă, cît timp nu se vor lua

măsuri radicale. Căci numai niște utopiști pot crede, că s'ar fi putut obține alte rezultate chiar în sălile actuale și cu obiectele ce avem. Atari vizionari pretind, de pildă, că orînduind colecțiunile în mod sistematic și inteligent, s'ar fi putut da o oglindă vie a trecutului nostru. S'ar fi scris ast-fel, cu ajutorul monumentelor, istoria cea mai vorbitoare a popoarelor care au locuit —sau poposit numai—pe pămîntul țării noastre. In avîntul lor juvenil, ei mai pretind că o asemenea istorie ar fi fost chiar mai instructivă ca ori care alta; mai ales că ar fi fost pe înțelesul tuturor, chiar și al celor ce nu știu să citească. Căci un obiect, ori-cît de neînsemnat s'ar părea, ne redeșteaptă mai limpede timpul căruia a aparținut, ne vorbește mai mult și în mod mai sincer despre oamenii cari l'au făurit, de cît ori-ce istorie scrisă.

Ce frumoase și impunătoare capitole ale unei istorii demonstrative nu s'ar fi putut alcătui, în locul haosului actual, persistă a crede utopiștii.

Ast fel, începînd cu vremurile cele mai străvechi, am avea prin descoperirile de la Cucuteni, de pildă, seria întreagă a stărilor succesive, prin care au trecut primii locuitori ai acestor ținuturi. Căci s'au găsit acolo, în straturi suprapuse, obiecte din epoca pietrei necioplite, sub altele de piatră lustruită. Tot acolo s'au descoperit și obiecte din vîrsta de bronz, alături de încercări ceramice din cele mai rudimentare pînă la reprezentarea figurilor omenești zise, «papades». Grupînd dar în jurul rămășițelor de la Cucuteni alte obiecte găsite la Petrești, Patruzeci de Cruci, Zimnicea, Predeal sau Mănești din Muntenia și splendidele exemplare de bronz din centrul de fabricațiunea preistorică de la Ispanlac din Transilvania, s'ar fi alcătuit o frumoasă pagină a preistoriei în Rominia. Ca termen de comparație ar fi putut servi piesele din Franța, dăruite de G. de Mortillet și cele din Danimarca din donațiunea Mansfeld Büllner. Neținînd însă seamă de asemenea prea îndrăsnețe observațiuni, direcția Muzeului, consecinte în urmărirea planului seu, a preferit să așeze obiectele de la Cucuteni lîngă niște galvanoplastii moderne. Ast-fel desigur contrastul este mai izbitor. Tezaurul de la Turnu Măgurele, constînd dintr'o splendidă serie de monede inelare, se pierde într'o cutie atîrnată de pervazul unei uși.

Pentru epocile coloniilor grecești din Dobrogea sau ale dominațiunii romane din Dacia ce nu s'ar fi putut face? adaugă aceiași idealiști. Ei ar propune o selecțiune a materialului atît de bogat, care obstrue toate coridoarele clădirei. Direcția însă, crezînd poate că cantitatea de pietre singură importă, a grămădit, fără nici o indicație a provenienței, chiar pietre funerare, statui și stîlpi miliari romani alături de sculpturi și inscripții grece și altele cuneiforme sau hieroglife. Rafturile unei săli sunt însă ocupate de niște busturi de marmoră ale unor împărați romani, toate asemănîndu-se, de oare ce au eșit din mîna aceluiași vulgar falsificator. Deși nu sînt indicate ca false, totuși probabil că sînt expuse numai în scop de a preveni pe publi-

cul necunoscător. Mijloc foarte bun spre a-l feri de contrafacerile ce în fie care vară se vînd încă pe la Constanța, dîndu-se drept piese autentice. O mențiune despre neautenticitatea busturilor ar fi trebuit să se facă, căci altfel s'ar putea crede că și direcția le consideră ca bune. Expunîndu-se dar falșurile, importantele obiecte autentice din această epocă nu pot fi puse în evidență, deși ar merita o atențiune mai mare. Pămîntul țării romînești din Oltenia și până în Dobrogea e plămădit cu interesante rămășițe ale Romanilor ce în decursul atitor veacuri au ocupat aceste ținuturi, întărindu-le și înzestrîndu-le cu tot felul de construcții. O imagină a acestor timpuri nu se capătă prin reaua expunere și lipsa de selecțiune a obiectelor din Muzeu.

Tot pentru motivul că sînt prea multe, probabil, se țin închise în casa de fier din cancelarie și importante monede grece, romane și bizantine găsite în diferite puncte ale țărei. Astfel, tocmai secțiunea greco-romană și bizantină, care ar fi putut fi cea mai completă și una din cele mai interesante, lipsește. Ar fi fost totuși nimerit, ca și cu ajutorul monumentelor să se dovedească precumpănirea elementului roman, de care atita ne place să ne fălim.

De necesitatea unei secțiuni greco-romane este de altfel convinsă, în teorie cel puțin, și Direcțiunea Muzeului. Intr'un referat al său din Iunie 1905 găsim următoarele: «Intr'adevăr acest Muzeu tinde între altele a aduna și a expune în ordine sistematică puținele (??) rămășițe ale antichității greco-romane ce se găsesc în Dobrogea, cu deosebire în jud. Constanța, înlesnind astfel bărbaților specialiști din țară și străinătate, profesorilor și studenților universitari, ca și publicului, mijloacele de a le vedea și de a le studia la o laltă și de aproape». S'a văzut cît de bine se urmează în practică asemenea precepte.

Invasiunea popoarelor, o a treia mare epocă în istoria veche a noastră, este splendid reprezentată prin populara cloșcă cu pui de aur. Dar și acest neprețuit tezaur se perde în cadrul modern, în care direcția a fost silită să'l așeze: arme turcești și desenurile costumelor țărănești ale lui Satmary il înconjoară! N'ar fi fost mai la locul lor aci lingă comoara de la Pietroasa, reproducerile de la Vattersfelde? ce se perd în vitrina din sala descrisă mai sus, lîngă obiecte din epoce așa de departate. De ce nu se expun și obiectele găsite de reposatul profesor Iorgulescu în săpăturile făcute de el la Istrița, de unde provine și cloșca?

Dar, de ce să căutăm o normă științifică acolo unde bunul plac pare că hotărește singur de soarta și locul obiectelor?

Epoca medievală și modernă a Voevozilor pămînteni ar fi putut fi splendid reinviată printr'o expunere bine chibzuită a frescelor, odăjdiilor, mobilelor, icoanelor și atitor frumoase și scumpe rămășițe, ce s'au cules de prin monastirile noastre. O asemenea secțiune ar fi trebuit să fie fala muzeului nostru național și argumentul cel mai puternic al stării culturale a poporului romîn. Ea lîncezește ca și întreg muzeul. De zeci de ani de zile nu s'a mai adăugat nici un obiect, pe lingă cele luate oficial cu ocazia secularizărei Monăstirilor. Iar pe fiecare zi se vînd, mai ales la străini, obiecte de prin monastiri.

La expoziția generală o să se vadă în parte, cît lipsește din colecțiile oficiale ale Muzeului. Domenii întregi ale artei pămîntene, cum de pildă ceramica și olăria populară, nu sînt reprezentate nici chiar printr'un singur obiect.

***

Lipsa unui local propriu este, pretind cei direct interesați, cauza acestei stări triste a muzeului. Nu ni se spune însă lămurit asupra cui cade respunderea nerealizărei unui asemenea local. Căci ideia de a înzestra capitala țărei cu o clădire demnă de un muzeu național a preocupat în mai multe rînduri pe oamenii noștri de Stat. Dovadă sunt numeroasele credite ce s'au votat într'acest scop în vremurile de belșuguri budgetare. Astfel în restimpul de la 1884—1891 numai, s'au votat credite extraordinare, acoperite prin emisiuni de rentă amortibilă, pentru construirea muzeului național, Bibliotecei centrale, Academiei, Pinacotecei și Glyptotecei din Bucuresti, suma de *8 milioane* 224,134 lei. Și cu toate acestea nici unul din localurile plănuite, afară de Academie, nu a fost construit. De cele mai multe ori creditele votate erau date uitării. Căci de sigur era mai ușor a cere Parlamentului să voteze o sumă, decît a se ocupa în urmă de alcătuirea clădirei și mai ales de organizarea unor asemenea instituțiuni. Din cauza întîrzierii de a se da adevărata întrebuințare banilor, mare parte din creditele acordate se anulau, după ce însă mai întiiu fuseseră știrbite pentru destinații de cele mai multe ori streine scopului. Astfel din suma votată de peste opt milioane *s'au cheltuit efectiv două milioane 238.028 lei, în șapte ani numai.*

Ce nu s'ar fi putut face pentru arta romînească cu această sumă, dacă nu s'ar fi risipit în alte întrebuințări, a căror motivare exactă nu se cunoaște. Să nu ne plîngem, în tot cazul, că nu s'au făcut sacrificii bănești în acest sens. Nenorocirea este că ele au fost făcute în zadar, fiind rău întrebuințate.

Din toți acești bani nu ne-am ales decît cu localul Academiei romîne, care, grație stăruinței secretarului ei perpetuu, a reușit ca în locul «camerelor din etagiul de jos al aripei stingi a palatului Universității» ce ocupa în 1890, să'și aibă palatul de astăzi. Celelalte institute, de cari nu a fost cine să se ocupe, au avut soarta cunoscută: Biblioteca Centrală, după ce a peregrinat prin case închiriate, a fost în cele din urmă desființată și alipită la Academie; iar muzeul a mucezit în sălile în care îl găsim azi.

Și totuși, la diferite capitole în cari se specifică cheltuelile acestor două milioane două sute de mii lei, găsim că muzeul a avut partea cea mai respectabilă. Nu e capitol în care să nu se găsească în dreptul sumelor cheltuite motivări ca acestea: «s'a

plătit diferite obiecte pentru muzeu», «s'au făcut înbunătățiri pentru muzeul de antichități»; alte-ori se dau bani, pentru săpăturile de la Adam Klissi, sau «din suma rămasă disponibilă (760.294) s'au făcut cheltueli pentru Academie, *Muzeu* și bibliotecă». Toate aceste citate precum și cifrele ce urmează sînt luate întocmai din următoarele două publicații oficiale ale Ministerului Cultelor: 1) «Dare de seamă asupra lucrărilor de clădiri școlare și biserici executate de acest minister din creditele votate de Corpurile legiuitoare de la 1880 până la Octomb. 1898» pag. 84—87 și 2) «Expunerea situației creditelor extraordinare acoperite prin emisiune de rentă amortibilă la 31 Martie 1901» pag. 72. Intre «Stabilimentele și depositele de cultură» pentru care s'au cheltuit sume de peste 2 milioane, nu se cuprind nici Muzeul de istorie naturală, nici Archivele, ci numai cele anume arătate mai sus.

Din sumele globale une-ori numai se specifică suma anume cheltuită pentru Muzeu. Ast-fel din creditul de lei 75.075 din 1884 și din cele de 1.475.000 lei din 1890, se indică anume la Cap. 98, p. 86 din prima publicație oficială: «Suma de lei 75.075 s'a întrebuințat pentru cumpărarea de colecțiuni, tablouri, biblioteci, necesare Muzeului». Iar 3 rînduri mai la vale: «Pentru Muzeu s'a plătit din acest credit, săpăturile la Adam-Klissi în sumă de lei 16.500; s'a mai plătit de asemenea sume (iarăși fără indicație) pentru diferite colecții, reparații, etc.»

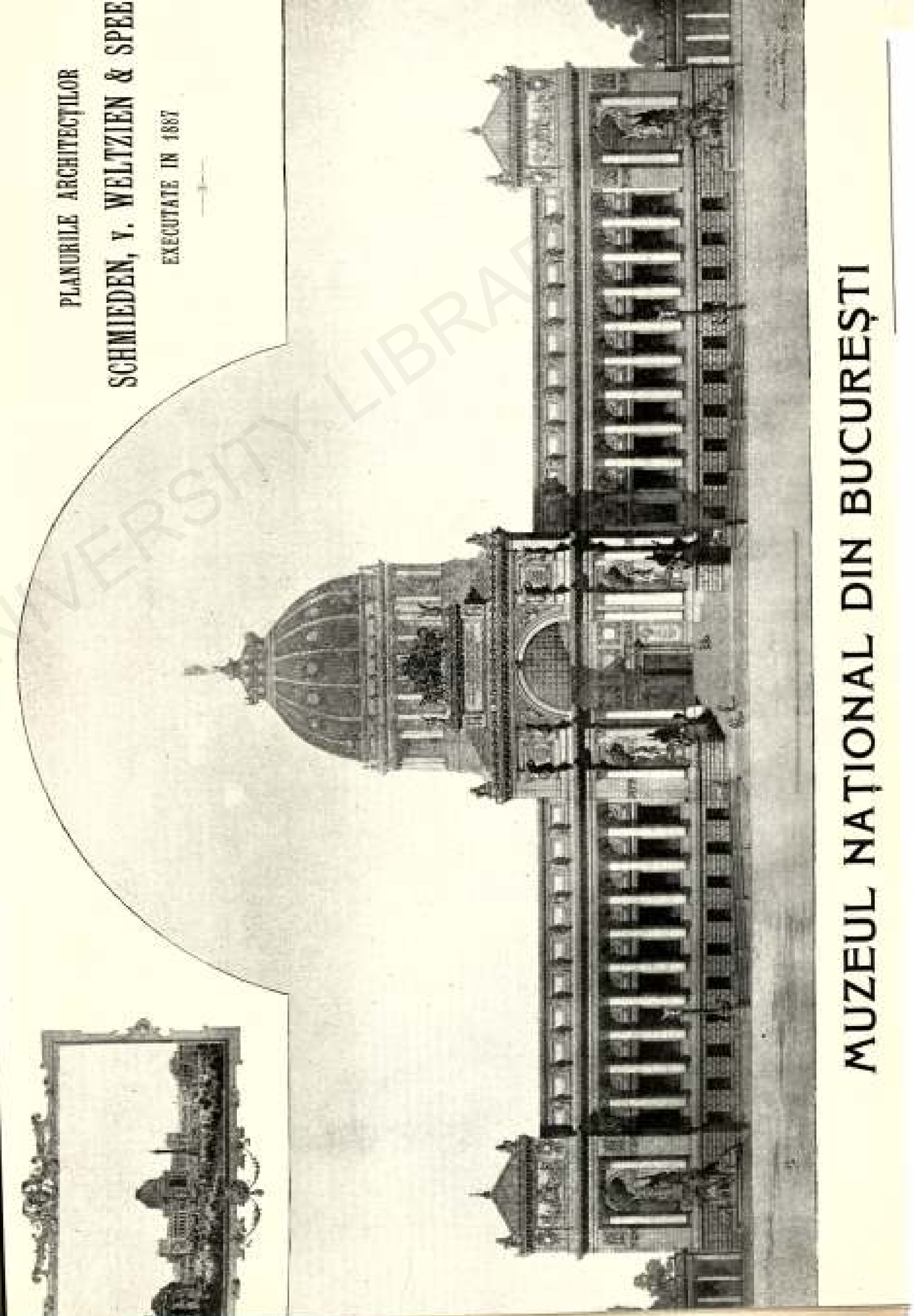
La cap. 99 găsim: «Din creditul de lei 5.394 s'au făcut mai multe îmbunătățiri pentru Muzeul de Antichități... și s'au plătit niște cărți vechi, transport de pietre cu inscripții, etc.»

Aceste sume sînt, bine înțăles, suplimente la sumele prevăzute anual în budgetul acestei instituțiuni.

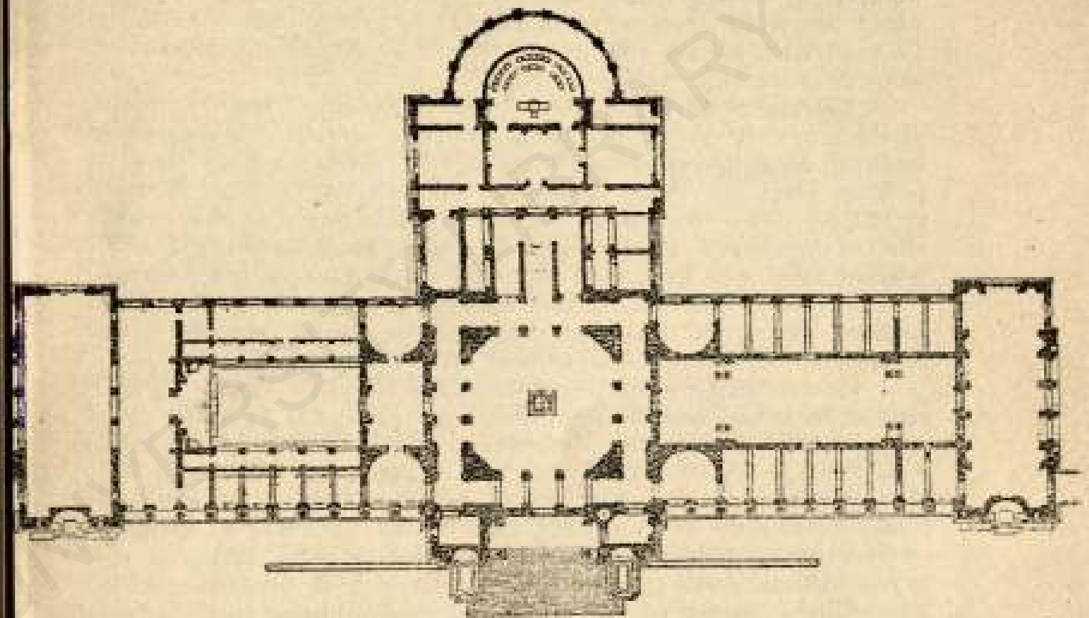
In mod misterios de tot se cheltuiesc sume relativ importante trecute sub denumire de «diverse». Ast-fel din cei 892 mii lei, cheltuiți până la 1 Ianuarie 1898, în seama numitelor institute sînt trecute «diversele» pentru nu mai puțin de 18.520 lei! La cap. 99 «Biblioteca, Pinacoteca, Muzeul de antichități și Gliptoteca», diversele reapar pentru 54.049 lei! Pentru «architecți și conductori» se cheltuesc din aceleași capitole, pentru niște institute care nu s'au clădit: 104.460+37.267+25.079 L.

Ar fi de sigur foarte interesant, să se știe cum s'au întrebuințat aceste plăți pentru «diverse» în serviciul unei cauze care n'a isbutit. Direcția muzeului are interes, ca și noi, să ceară lămuriri. Căci din toți acești bani dați pe diverse și la architecți, nu ne am ales—în afară de Academie—cu nimic pentru Muzeu.

Nepărtinirea mă obligă să adaug, că totuși ne-am ales cu ceva din aceastâ scumpă companie: cu faima cel puțin, ce o avem în străinătate, de a poseda un splendid Muzeu național. Planurile acestui presupus Muzeu al nostru sînt reproduse, ca model, chiar în revistele speciale și tratatele de architectură din Germania! Pentru satisfacerea curiosității publicului romîn, care sigur nu știe nimic despre existența acestor misterioase clădiri,

se reproduce aci o vedere a Muzeului Naţional din Bucureşti precum şi planul de mai jos.

Despre acele clădiri, iată informaţiunile ce se găsesc în «Darea de seamă» mai sus citată p. 85: «In 1885 a fost însărcinat d. architect Schmieden, din Berlin cu facerea planurilor şi devizelor mai multor construcţiuni, între cari şi acea a Muzeului Naţional, în condiţiunile de a i se plăti 2,16% din valoarea devizelor. Lucrările însă nu s'au început, şi, din creditele prevăzute, s'au plătit numai diferite obiecte pentru Muzeu» Atît se spune oficial. Din publicaţiile streine însă ştim că clădirea plănuită, era foarte larg concepută: ea trebuia să adăpostească la un loc, pe lingă Muzeu şi Academia, Biblioteca centrală şi Archivele statului. De corpul central al clădirii se legau prin galerii deschise două alte clădiri mai mici, ce urmau să se ridice mai tîrziu: una destinată Pinacotecei, cealaltă Muzeului Industrial.

Era un plan nu se poate mai frumos şi tot de odată mai practic. Ideia înfiinţării acestei instituţiuni fiind foarte mult sprijinită de Ministrul Cultelor de atunci, D-l D. A. Sturdza, avea toţi sorţii să reuşească. Mai ales că, de odată cu votarea creditului, se alesese şi locul pe malul Dîmboviţei, iar după aprobarea schiţei, în 1886, şi încheierea definitivă a contractului, architecţii germani, fără întîrziere, au şi executat planurile cerute. Revista „Deutsche Bauzeitung“ din 1887 anunţă că architectul Schmieden împreună cu colaboratorii sei v. Weltzien şi Speer

au terminat lucrarea, asupra căreia se dau mai multe lămuriri. In curind lăzi enorme conţinind planurile, din cari unele părţi erau în mărime de execuţiune, sosesc la Minister. Ministrul însă nu mai era acelaş. După oare cari intirzieri, se plătesc în fine şi planurile, şi cu aceasta se îngroapă ideia edificiului Muzeului. Căci de fapt, nu s'a aflat nimic în urmă despre o campanie în scop de a susţine realizarea clădirii.

Secretarul perpetuu al Academiei Romîne, fostul Ministru al Cultelor care patronase, dacă nu chiar zămislise, idea măreţii instituţiuni, urmăreşte, singur de astădată, realizarea parţială cel puţin a ideei din 1885. Găsind sprijinul cuvenit la noul Ministru al Cultelor, D-l Th. Rosetti, reuşeşte, graţie energiei sale neobosite, să înzestreze Academia cu localul ei actual, afectindu-se într'acest scop o a treia parte numai din suma arătată mai sus.

Despre Muzeu nu se mai vorbeşte; planurile architecţilor germani sînt chiar înlăturate sau distruse, nu se ştie de cine. Astă-zi, în tot cazul, nu li se mai dă de urmă în Minister.

Incercarea de a se comanda planuri pentru Muzeu s'a mai repetat în urmă, totdeauna însă cu acelaş rezultat ca întâia dată.

In 1892 Direcţiunea Muzeului prezintă la Minister planurile d-lui Prof. Georg. Niemann din Viena. Puţin mai tîrziu, d. Dr. Moritz Dreger, tot din Viena, este direct însărcinat de şeful Muzeului cu facerea unor planuri, tăgăduindu-i-se chiar executarea clădirii. In aşteptarea aprobării planurilor de către Minister, învăţaţii austriaci dau preţioasa lor colaborare la săpăturile de la Adam-Klissi, asupra cărora a apărut o voluminoasă lucrare, tradusă apoi şi în romîneşte. Ce s'au făcut planurile, nu se ştie. Sigur însă este, că, cel din urmă dintre cei ademeniţi să prezinte planuri, cu greu numai a putut primi de la Minister o parte din banii ce reclamă pentru munca s'a îndoită.

Cîte planuri va mai fi prezintat de atunci neobosita Direcţiune, n'am cunoştinţă. Se pare însă că Muzeului îi este ursit să nu'şi aibă localul seu. De aceea nici nu voi mai reveni aci asupra celor spuse acum cîţi-va ani în această privinţă. Propunerile mele erau de sigur mult prea modeste—şi deci realizabile—pentru o autoritate, care plănueşte numai lucruri mari şi de aceia greu de împlinit. Totuşi persist a crede că un singur local cu mai multe aripi, avind înfăţişarea vechei architecturi romîneşti, ar fi cel mai nimerit palat al Muzeului Naţional.

Astă-zi mai ales, cînd în bugetul Casei Artelor se prevede înfiinţarea unor noui Muzee, ar fi bine să se dea o mai serioasă atenţiune ideei din 1885, care tindea să concentreze toate institutele artistice la un loc. Ori-ce răsleţire ar fi în defavoarea noastră. Nu avem destule bogăţii artistice pentru a înzestra mai multe cartiere ale Capitalei cu cîte un Muzeu. Concentrîndu-le însă toate la un loc, am alcătui un institut demn să ne reprezinte şi tradiţia şi îndeletnicirile artistice ale poporului romîn. In loc de mai multe Muzee şi Pinac.teci şi Gliptoteci, am avea mai multe secţiuni ale aceluiaşi Muzeu Naţional. Iar cînd vreuna

din secţiuni va lua o desvoltare prea mare, i se va putea consacra un institut aparte. Deocamdată, şi pentru mult timp încă, nu există o asemenea temere, din nefericire. E timpul însă ca să se fixeze un plan larg şi bine chibzuit, la care să poată conlucra Miniştrii de ori-ce culoare politică vor fi. Destule cheltueli zadarnice şi experienţe triste am făcut timp de peste 40 ani pentru a ajunge în halul de azi.

Totuşi să nu fim nerăbdători: autorităţile competente pare-se că tot veghează.

O dovadă a zelului Direcţiunei în această privinţă se găseşte în «Monitorul Oficial» No. de la 28 Aprilie 1906, p. 794. Acesta cuprinde un comunicat al Academiei Romîne asupra unei conferinţe a Directorului Muzeului, care încheie «cu un apel *călduros* la cei in drept, spre a construi un local pentru Muzeu, în care se vor păstra şi sculpturile monumentelor lui Traian de la Adam-Klissi.»

Fapta bună şi curagioasă, unică în felul ei, merită să fie semnalată. Fac însă rezervele mele asupra sculpturilor de la Adam-Klissi, fie ele ale lui Traian, sau ale unui alt Impărat, cari au locul lor indicat în Dobrogea. Acolo vor trebui înapoiate şi cele aduse cu atita greutate şi cu mai mare cheltuială. Căci toţi cei ce vor să studieze monumentele de la Adam-Klissi nu se pot mulţumi numai cu vizitarea pietrelor aduse în Bucureşti, ci trebue să cunoască la faţa locului resturile impunătoare ce din fericire nu s'au putut disloca. Aşa a făcut şi Furtwängler şi Cichorius şi toţi ceilalţi învăţaţi, cari se ocupă de monumentele noastre romane. Ar trebui deci să se organizeze un Muzeu de antichităţi în localitate chiar. Căci ar fi absurd, să năzuim a aduce în Bucureşti o întreagă cetate de peste zece Hectare suprafaţă. Pe lingă Muzeul din capitală, trebue să tindem la înfiinţarea Muzeelor locale în diferite alte centre din ţară. Un foarte frumos început a fost realizat de cîţi-va oameni de inimă la Tîrgu-Jiu, unde se află un foarte interesant Muzeu judeţan. Prefectura din Constanţa de asemeni a cerut prin raportul său No. 40171, din 1 Iulie 1905, înfiinţarea unui Muzeu în oraşul Constanţa. Direcţiunea Muzeului din Bucureşti s'a opus din răsputeri la aceasta, pe motiv că «ideea e nu numai greu de realizat dar chiar *contrarie* scopului ce s'a urmărit şi se urmăreşte (sic) prin înfiinţarea Muzeului Naţional în Capitală.» Cred, din contra, că, înfiinţîndu-se cît mai multe muzee locale, cu atît mai sigur se scăpa de peire numeroase obiecte, ce totuşi nu intră astă-zi în Muzeul din Bucureşti. Prefectura din Constanţa, în raportul menţionat, arată de alt-fel «că multe din obiectele de valoare găsite acolo au fost cumparate pe preţuri de nimic şi apoi trimise spre vinzare în străinătate, mai ales în Anglia. Singurul mijloc pentru a se aduna aceste obiecte ar fi ca să se admită înfiinţarea unui Muzeu în Constanţa». Un început de asemenea muzeu se şi făcuse prin îngrijirea d-lui Pislea, inginerul şef al lucrărilor portului, care, cu o sîrguinţă şi pricepere demnă de la-

udă, adunase și catalogase numeroasele obiecte mari și mici ce se găseau in cursul lucrărilor de terasament. Un admirabil Muzeu s'ar fi organizat de d-nii ingineri, judecind după frumoasele inceputuri realizate și după spiritul științific, de care erau conduși. Direcțiunea Muzeului din București a cerut insă să i se predee toate obiectele găsite acolo. Așa s'a și făcut. De un an insă, de cind s'au incheiat procesele verbale de predare, obiectele, azi proprietate a Muzeului din Capitală așteaptă in zadar ca să fie ridicate și aduse la București. Statui intregi zac in lăzi, iar sarcofagiile sint împrăștiate in port, fără ca cei in drept să se ocupe de ele. Nu era mai bine ca ele să constitue Muzeul local din Constanța și să fie lăsate in buna pază a celor ce le descoperise?

* * *

Desinteresarea administrațiunei superioare față de Muzeu nu se reduce numai in privința localului; in același mod vitreg s'a ocrotit și gospodăria internă a instituțiunii. Modul de administrare a Muzeului e de sigur unic și merită să fie cunoscut cu ocazia jubileului nostru cultural.

Aci, ca peste tot, mă refer numai la cei 20 de ani din urmă. Intâiu, pentru că asupra primilor timpuri nu am date oficiale; al doilea, pentru că in aceste două decenii din urmă, Direcțiunea Muzeului fiind continuu in aceleași mini, se poate mai bine urmări spiritul de continuitate.

Muzeul ar trebui să se administreze conform Regulamentului aprobat prin decretul domnesc din 25 Nov. 1864, care n'a fost anulat sau modificat in urmă. In realitate insă nici una din dispozițiunile lui nu se mai respectă azi. Și e ciudat, că, pe cind actualul Director al Muzeului, ca membru al Parlamentului in diferite sesiuni, a avut ocaziunea să prezinte neenumărate proecte de legi și rapoartele cele mai incompatibile cu specialitatea sa de profesor sau Director, nu a putut, impiedicat fiind de Miniștrii Cultelor probabil, să ne inzestreze cu un nou regulament al administrărei Muzeului.

Era natural dar ca Direcțiunea, pentru a putea realiza marile modificări ce probabil că plănuește, să inceapă prin a da uitării lanțurile unui regulament invechit.

Ast-fel, s'a nesocotit impărțirea Muzeului—conform art, 2 din Regulament—in 4 secțiuni, respectindu-se numai ultima secțiune, acea a «curiozităților», care, s'a văzut, predomină peste tot. Totuși diferitele secțiuni trebue să fi existat la inceput. Cu timpul s'a constatat chiar insuficienta lor. De acea pe baza Raportului Ministrului Cultelor, d-l T. Maiorescu, prin Decretul Nr. 2036 din 30 Dec. 1875 „se aprobă inființarea a patru secțiuni nouă la muzeul din capitală și anume: 1) secția porturilor naționale; 2) secț. tablourilor istorice; 3) secț. gemmelor și cameelor și 4) secț. industrială“.

Decretul domnesc, incadrat intr'un chenar foarte decorativ,

e afișat intr'una din sălile Muzeului. Ne fiind pus in aplicare, după cum se dovedește prin lipsa totală a numitelor secțiuni, decretul a devenit el insuși piesă de muzeu, obiect de curiozitate, expus alături de frescele de la Argeș și niște monezi romane. Mulțumesc sincer Direcțiunii, care a bine-voit să scoață acest decret la lumină; căci, ne fiind cuprins nici in colecțiunea oficială a Ministerului, n'ași fi avut de unde să-l cunosc altfel.

Aceasta e singura modificare oficială—și de acea ne respectată—ce se aduce Regulamentului din 64. Pe cale arbitrară insă, ca ne convenind Direcțiunii actuale de sigur, s'a suprimat pur și simplu dispozițiile art. 5 din Reg., conform cărora „Direcțiunea Muzeului de antichități este incredințată unui *Comitet archeologic*“ (sublinierea e in original), compus din 5 persoane. Cum s'ar putea pretinde insă ca, in urma demisiunii sau incetării din viață a primilor membri, actuala Direcție să fi găsit 5 persoane, cari să primească această insărcinare «onorifică.» De altfel, de sigur că un atare comitet ar fi stinjinit bunul mers și planul unitar al Direcțiunii. Prin suprimarea acestui atit de cuminte, dar invechit decret, Muzeul nostru dovedește că este mai modern de cit toate institutele similare din lume, căci, atit muzeele din țările cu tradiții artistice, ca Franța și Germania, cit și cele mai recente institute mari din America—chiar și The Metropolitan Museum of Art din New-York, inființat la 1893—toate, fără excepție, au unul sau mai multe Comitete sau Consilii.

Nicăieri achizițiunile nu se fac fără aprobarea acestor comitete, compuse din oameni speciali sau din amatori recunoscuți. Așa prevede de altfel și Regulamentul din 1864: art. 17 lasă in sarcina conservatorului numai unele «condee de banii trecuți prin buget pe seama Muzeului, afară de paragrafele excursiunilor și ale colecțiunilor, *cari se regulează prin Comitetul archeologic*». Azi, insă, tot bugetul Muzeului «se regulează» pe baza dispozițiunilor Directorului. Zic și eu «director», deși nici titlul acesta nu e prevăzut in Regulament, unde art. 13 pomenește numai de un «conservator cu o garanție ipotecară de un minimum zece mii de galbeni.» Era foarte firesc ca, fără vre o dispozițiune oficială chiar, ci prin simplul condeiu al Direcțiunii, să dispară asemenea titulaturi și măsuri de garanție invechite și nepotrivite cu timpurile moderne.

Mulțumită dar neobositei munci a actualului Director, s'a transformat, fără sgomotul decretelor oficiale, administrația cea veche intr'una așa de modernă, in cit pereche n'are. Din tot regulamentul cel vechiu nu s'a respectat de cit capitolul referitor la indatoririle publicului vizitator. Și aci insă s'a redus timpul in care colecțiile ii sint puse la dispoziție.

Muzeul nostru este azi in afară de ori ce lege sau regulamente. El se administrează după bunul plac al unei direcțiuni, care de fapt este perpetuă și decretează cu de la sine putere. Din fericire, nici un ministru nu s'a atins de această auto-

nomie a Muzeului. Instituția a fost salvată numai de hatîrul personalului ei directiv. Altfel de mult s'ar fi găsit vreun ministru care să o desființeze!

* * *

O a doua cauză a stării mizerabile a Muzeului este, după părerile unora, lipsa unui budget potrivit cu nevoile și importanța instituțiunii. Să examinăm și acest punct.

Budgetul Muzeului de antichități se prezintă, în termen mediu, cu suma de 20.000 lei. Aceasta e prevăzută pentru cheltuelile de personal și de achiziții, în cursul unui an. Intr'însa nu se cuprind, bine înțeles, suplimentele numeroase arătate, în parte numai, mai sus și din cari unele sunt de 75,000 lei, asemenea nu se cuprind în budgetul anual nici sumele ce se mai acordau sub următoarele diferite denumiri: 1) Fondul de «cercetări pentru studii archeologice și în special Limes Romanus» variind între 10 și 5 mii lei anual. 2) Fondul pentru «acoperirea cheltuelilor reclamate de legea monumentelor istorice», în general 3—4 mii lei anual. 3) Fondul pentru «exploatări de stațiuni preistorice și publicațiuni relative la aceste exploatări»: 5,000 lei. 4) Fondul pentru «Seminarul epigrafic-archeologic, 2,000 lei anual, precum și alte fonduri extraordinare pentru săpături (16,000 mii lei dintr'o dată) sau pentru misiuni și transporturi, unele plătite, pare-se chiar și de Ministerul de Externe.

Din Budgetul anual, de aproximativ 20,000 lei, rămîne, omițîndu-se personalul și cheltuelile de întreținere, o sumă de 10,000 lei pentru «achizițiuni», la cari mai în urmă s'au adăogat și «publicațiunile și cheltuelile extra-ordinare.» Suma a fost redusă, nu se spune de ce, tocmai în ultimii ani, la 5 și apoi chiar la 3 mii lei. Socotind dar ca medie 5,000 lei anual pentru achiziții, am avea în decurs de 20 ani o sumă globală de 100,000 care este de sigur sub cea reală.

Cari sunt obiectele ce s'au cumpărat din această sumă, întreabă, cu oare care indiscrețiune, o parte din public. Regret că de astă dată nu pot liniști pe inoportuni, de oare-ce îmi lipsesc documente oficiale. Muzeul n-a publicat nici un raport asupra obiectelor noi dobîndite. Probabil pentru că nu a cumpărat nimic de seamă. Dar atunci, ce s'a făcut cu banii? Iată, neapărat un cerc vițios, din care Ministerul singur va putea descurca pe cei nedumeriți, publicînd dosarele voluminoase ce cu atîta îngrijire ține ascunse. Să se fi cheltuit toți banii numai pentru «publicațiunile» ce se cuprind tot la acest capitol, iar nu se poate crede. Mai întîiu, pentru că, după cîte se știe, catalogul colecțiunilor nu a apărut. De altfel, publicația «Monumentelor epigrafice și sculpturale ale Muzeului Național (sic) de antichități» precum și broșura «Cîte-va monumente epigrafice ale Muzeului Național (sic) de antichități» publicate de directorul instituțiunei, au apărut în anii din urmă numai: prima în 1902, a doua în 1903. Deci pînă atunci, n'au existat nici spese de publicații

cel puțin. Iar pentru săpături, transporturi, etc. s'au arătat fondurile speciale diferite de ale achizițiilor.

Pe de altă parte, se știe că cea mai mare parte din obiectele Muzeului sînt sau provenite din monastiri și săpături, sau din donațiuni. Cei mai însemnați donatori sînt: Generalul Mavros, întemeitorul Muzeului, Contele Scarlat Rosetti, M. Ghika, N. Crețulescu, D. A. Sturdza, Mortillet, Bülner, Colonelul Papazolu, Calomfirescu, Burada, Anghelescu, etc. etc. Obiectele și cărțile din colecțiunea Kogălniceanu, Cesar Boliac și altele, au fost cumpărate din fonduri extraordinare. Exceptîndu-le dar pe acestea, cari formează aproape totalitatea colecțiunii, sînt curioși, cari ar dori să cunoască obiectele cumpărate din fondul budgetar arătat. Repet că nu se cunosc obiecte mai de seamă cumpărate din alocațiunile budgetare. Pentru lămurirea celor nedumeriți, ar fi în tot cazul de dorit ca să se publice «rapoartele generale către Ministerul Cultelor despre starea Muzeului» conform art. 16 din Regulament. Deasemeni ori ce achizițiune nouă ar fi trebuit anunțată prin ziare, invitîndu-se publicul să o vadă. Așa se face în străinătate, pentru a se întreține interesul maselor pentru Muzee. Altfel instituțiunea se dă uitării și iese din circulație, după cum e cazul Muzeului nostru. Iar Direcțiunea e impotentă să lupte apoi în potriva unor asemenea curente ostile Instituțiunei.

Ce îmbucurătoare rezultate se poate obține din contra, cînd Instituția știe să întrețină interesul publicului, ne dovedește în primul rînd Academia romînă, care din donațiuni numai, a ajuns să dispue de un venit anual de peste un milion! Cîte alte instituțiuni de cultură nu au fost de asemeni ajutate de particulari. Numai Muzeului, de 20 ani în urmă, nu i s'a făcut nici o donațiune mai de seamă.

**

Lipsa de interes din partea publicului și a autorităților față de Muzeu ar fi fost poate iertată, dacă asemenea institute nu ar mai fi corespuns cerințelor timpurilor nouă. Cînd însă știut este, că în educațiunea modernă a popoarelor, Muzeele capătă un rol din ce în ce mai însemnat, nepăsarea în care ele au fost lăsate la noi, devine o adevărată crimă. Căci puterea de educațiune a Muzeelor, asupra maselor mai cu seamă, este incontestabilă. Ele întregesc învățămîntul dat la școli și universități, căci ori ce învățămînt, care pleacă de la obiecte chiar, este mult mai persuasiv și mai real decît teoria pură. Și în măsura dată, chiar un Muzeu local ca al nostru ar fi putut exercita acțiunea sa. El ar fi trebuit, în primul rînd, să fie expresiunea civilizațiunei țărei și un fel de păzitor al tradițiunii pămîntene. Dar pe lîngă această menire curat națională, el ar trebui să satisfacă și cerințele estetice, și, printr'o orînduire plăcută și punerea în valoare a obiectelor în adevăr frumoase, să desvolte gustul vizitatorilor. O a treia misiune a Muzeului ar fi fost și acea pur teoretică, de a servi drept bază studiilor și cercetărilor is-

torice și culturale, adunînd și expunînd în mod științific materialul din țară. Toate aceste meniri înalte și frumoase, rezumate numai aci, Muzeul nostru Național, pentru motivele lesne de înțeles, nu le-a îndeplinit. Viitorul program de acțiune al Muzeului trebuie să se concentreze asupra următoarelor puncte:

1) Să cerceteze cît mai amănunțit rămășițele artistice și istorice din țările locuite de Romîni, și să adune cît se poate mai multe obiecte în legătură cu trecutul nostru și cu îndeletnicirile artistice ale poporului romînesc.

2) Să păstreze pentru Muzeul Național central, din București, cite un exemplar mai caracteristic din fie care speță și să le orînduească în mod sistematic și estetic servind tot odată și învățămîntului și educațiunei artistice a maselor.

Dubletele sau piesele cu interes pur local să se lase la locul provenienței, înființîndu-se cît mai multe Muzee provinciale. Acestea la rîndul lor vor îmbogăți Muzeul din București și prin schimbul reciproc se va deștepta în toată țara interesul pentru obiectele de artă. Prin asemenea mijloace de stimulare, mai lesne de cît prin legi prohibitive, se vor salva obiectele, ce azi trec peste granița țarii.

3) Prin conferințe înaintea obiectelor sau cu ajutorul proecțiunilor și mai ales prin publicații ilustrate și cataloage, să se facă cunoscut în țară și în străinătate tezaurul nostru național. Astfel numai, Muzeul va putea servi drept centru al unei mișcări artistice.

Iar pentru că de o camdată, rușinea națională, de care cu toții ne știm vinovați, să nu fie împărtășită și de numeroșii străini, cari ne vor vizita, mai ales de vecinii mai mici, cari din acest punct de vedere se prezintă mult mai bine ca noi, ași fi de părere ca Muzeul să serbeze anul jubilar închizînd sălile sale. Să se șteargă firma de pe ușile palatului Universității, iar obiectele mai de seamă să se împrumute Expozițiunii. Publicul romîn, fiind obicinuit cu neexistența de fapt a Muzeului, nu s'ar împotrivi. Iar personalul instituțiunii, fiind asigurat prin budgetul în curs, cred că de asemenea nu ar protesta. Direcțiunea va găsi astfel răgaz să mediteze în liniște asupra unor planuri de reformă, cari neapărat că se impun.

A provoca un curent favorabil ideei de reforma Muzeului, nu numai în cercurile oficiale, dar și în public, acesta este scopul de căpitenie al rîndurilor de față. Și să sperăm că, în era nouă în care intrăm după jubileu, se va găsi un ministru, care să repare greșelele neiertate ale predecesorilor săi. Atunci, publicîndu-se istoricul oficial și amănunțit al instituțiunei, se va vedea dacă au avut sau nu dreptate toți aceia, cari în atîtea rînduri au criticat Direcțiunea Muzeului. Aceasta trebuie în ori-ce caz scuzată, căci a făcut ce i-a fost îngăduit: în locul unei instituțiuni, care să fie sanctuarul culturii și trecutului romînesc, ne-a dat un Muzeu ursuz, un adevărat cimitir al artei pămîntene.

Al. Tzigara—Samurcaș.

Viața Romînească în Bucovina

— PRELEGERI PUBLICE —

Urmărind cu atenție manifestările vieții culturale de la noi din țară în anii din urmă, ai impresia, că se petrece ceva paradoxal. Înregistrezi în decursul unui an progres după progres, urmărești progresul din fază în fază și cînd vrai să faci bilanțul final, să arăți cîștigul ce l'am realizat în urma muncii depuse, te oprești în fața unui contrast izbitor: progresului realizat în afară nu-i corespunde cuprinsul nici pe departe; *forma pompoasă* stă în raport indirect cu *fondul sărac*. Mi-ar fi ușor, dacă mi-ar permite spațiul, ca să dovedesc această afirmare ilustrînd'o cu exemple de pe toate terenele de activitate publică. Aș putea să arăt că tocmai acum, cînd se dă mai multă atenție chestiunii țărănești ca înainte vreme, țăranul stă mai rău, că tocmai acum cînd numărul instituțiilor economice menite să-l desrobească crește pe zi ce înaintăm, că tocmai acuma biurourile de concesiune pentru transportarea lucrătorilor în America sînt luate cu asalt, că tocmai acum cînd banca țării și-a început activitatea, vrafurile sinetelor țărănești inundă cancelariile notarilor, dară aceste toate ar putea fi espuse numai atunci, cînd aș avea timpul necesar ca să studiez îndeajuns și cauzele, cari provoacă aceste fenomene parodoxale și cînd dispunînd de oare-care experiență aș putea indica și vre-o cale de îndreptare pentru viitor.

Neputînd trata de astă dată întregul complex de întrebări, mă voiu mărgini să arăt că și viața culturală romînească de la noi din țară—multă, puțină cîtă este—sufere de acelaș rău. Avem o mulțime de societăți menite să lucreze în ogorul culturii romîne; avem societatea pentru cultură, avem societăți studențești, avem, mai în fie-care oraș situat în părțile locuite de Romîni, cluburi romîne, avem societăți destule, dară rezultatele obținute de dînsele stau în raport invers cu numărul lor. Pe cînd deci dară forma, progresul aparent este mulțămitor, progresul real, fondul, este puțin satisfăcător. Dacă am urmări evoluțiunea unor societăți de la începutul activității lor pînă în prezent și am compara rezultatele obținute în diferite epoce, am ajunge la concluziuni poate și mai triste: societățile îmbătrînesc prea degrabă, problemele, cari s'au agitat la început,

se uită, luptătorii de altă dată și-au aruncat armele ruginite din cauza neintrebuințării la o parte și astfel se explică faptul, că la unele societăți singurul paragraf, care se esecută, e cel ce normează ținerea adunării generale și a alegerii comitetului. Și o astfel de societate trece față de altele, cari nu fac nici aceasta, de model! Deci dară să nu ne înșele aparențele, să nu ne bucurăm că clubul, sau societatea care inainte de treizeci de ani avea 20 de membri devotați, are astăzi o sută și mai mulți poate, dar cari nici nu se cunosc, necum să se înțeleagă in vederea unei acțiuni comune pentru realizarea unor scopuri bine definite. Lipsa unui sistem, care să reguleze activitatea noastră îndreptînd'o spre aceeași țintă, se face din zi în zi tot mai simțitoare; străduințele noastre se ciocnesc în loc să meargă paralel.

E explicabil deci dacă, ca cronicar fidel, mă grăbesc să inregistrez și cele mai mici licăriri, cari sfioase încearcă să străbată prin ceața care ne acopere tot mai mult. Cînd in mijlocul monotoniei vecinicilor adunări generale cu aceiași vorbitori, care găsesc chestiunile mari perfecte și caută să critice amănuntele, al balurilor de elită și al seratelor plictisitoare,—ți'i dat să auzi vr'un concert, să asiști la vre-o reprezentare teatrală sau să asculți o prelegere, simți că răsufli mai ușor, că ți-i dat să te odihnești într'o oază incintătoare, după ce-ai petrecut atita vreme în pustiul monoton. După această introducere—poate prea lungă—să vin la subiectul meu.

In Duminicile postului mare s'a aranjat în Suceava în localul «Clubului Romîn», prin inițiativa celor grupați in jurul «Junimii Literare», o serie de conferințe publice. Am vorbit cu altă ocazie—vezi articolul meu: *Seratele literar-muzicale* in «Junimea literară» anul II No. 6—despre așa zisele serate literar-muzicale impreunate cu declamări și dans, pe care obicinuiesc a le aranja societățile studențești și am arătat, că ele sint un adevărat chin pentru conferențiar și pentru public. Foloasele conferințelor publice, la care nu ești constrins să vii din alte considerații decît din plăcerea de a te instrui, sau chiar de a petrece vr'un ceas—sint și de aceia ce vin spre a fi văzuți, spre a impune prin prezența lor—sint indiscutabile; ele atîrnă însă de la multe împrejurări, ca alegerea potrivită a subiectului, felul de a trata etc. In general conferințele pot fi privite ca un îndemn adresat publicului de a aprofunda chestiunea abordată de conferențiar; succesul cel mai frumos ce și-l poate asigura conferențiarul e cîștigarea auditorului pentru subiectul tratat de el.

Conferințele publice au fost inaugurate la noi de către societatea pentru cultura și literatura romînă din Bucovina; primul vorbitor a fost dl. *Ion G. Sbiera*, pe atunci profesor de limba romînă la gimnaziul din Cernăuț, cu subiectul *„Despre teritoriul de astă-zi ce-l locuesc Romînii, parte singuri, parte, în majoritate sau în minoritate, cu alte sămînții"*. Această conferință care a fost rostită la 20 Decembrie 1870 (1 Ianuariŭ 1871) a apărut

în Calindariul societății pe anul 1877. Intre conferențiarii acestui an mai aflăm pe metropolitul de mai tirziu Dr. *Silvestru Morariu-Andrievici*, pe actualul vicar general *Miron Calinescu*, pe profesorul *Drogli*, cumnatul lui Eminescu și pe D-șoara *Constanța Dunca* cu două conferințe. Conferințele n'au urmat în mod regulat; ici colea au mai apărut conferențiarii cind in grupe, cînd singuratici. Acum cîți va ani, societatea studențească „Junimea" începu a aranja in înțelegere cu conducătorii societății pentru cultură, mai mulți ani de a rîndul în decursul postului mare, cicluri de conferințe. Se mai introdusese obiceiul ca datele mari istorice ca $^{8}/_{15}$ Mai și alte evenimente însemnate, cari ating viața noastră națională, să fie sărbătorite prin conferințe potrivite. De vr'o doi ani încoace tăcerea s'a instalat din nou in palatul național și nici un glas de vorbitor nu mai răsună de la tribuna părăsită. Este această pauză ceva trecător? Și în Suceava s'au rostit înainte cu cîți-va ani prelegeri publice; au vorbit profesorii Bumbac, Dașchevici ș. a.

Seria conferințelor din anul acesta a deschis'o subsemnatul cu conferința sa despre *Mihai Teliman*. Conferința are trei părți; în întroducere se vorbește despre starea generală a literaturii romîne din Bucovina, căutînd să se arăte că, deși e puțină viața romînească ce există în această țărișoară, ea se manifestă totuși din cînd in cînd în mod neîndoios. Această parte a fost tipărită în „Junimea Literară" (an. III No. 3). Partea a doua se ocupă cu viața lui Teliman, iară în partea a treia se apreciază foiletoanele sale.

Intreaga conferință s'a tipărit ca prefață la volumul *„Foiletoane"* al lui M. Teliman, al cărui material a fost cules și ordonat de subsemnatul, care a îngrijit și tipărirea in numele societății „Junimea", in a cărui editură a apărut scrierea. Al doilea conferențiar a fost profesorul *Emanuil Antonovici*, care a tratat despre cer și fenomenele sale, însoțind interesantele sale espuneri cu demonstrațiuni reușite produse cu skioptikonul. Conferențiarul ni-a vorbit mai întăiu despre planete, începînd cu pămîntul și oprindu-se și la trabanții și sateliții lor și a atins apoi și întrebări de un interes mai general din domeniul astronomiei. Conferința D-sale ținută in termeni poporali și-a ajuns prin espunerea clară, dar tot odată concisă, scopul ce-l urmăria: să ne facă cunoscute diferitele fenomene, ce se petrec în imensul univers. Am petrecut o oară într'o atmosferă mai curată, in care timp fantazia noastră învăpăiată s'a avintat în regiunile cele mai îndepărtate.

Seria a fost continuată in Duminica a treia de dl. *Cristea Geagea*, student in litere, originar din Macedonia. Dl. Geagea a vorbit într'o conferință de o oară și jumătate despre poporul romîn din Macedonia. Incepînd cu timpurile cele mai vechi, cu coloniile lui Aemilius Paulus, oprindu-se numai la chestiunile principale, schițînd mersul istoriei numai în trăsături mari, a ajuns pînă la timpul modern. Conferențiarul a încercat să ni dee

o icoană clară despre originea Aromînilor, despre tenacitatea lor, despre datinile şi credinţele din care se vede originea lor romană, despre caracterul lor nobil şi vitejia lor neîntrecută. Pentru a ilustra cele susţinute, D-sa s'a folosit de exemple istorice prezintînd pe cei mai de frunte reprezentanţi ai acestei fracţiuni viguroase a poporului nostru. Partea principală a conferinţei a fost cea privitoare la mişcarea actuală. Numai aceastä parte singură ar fi cerut, pentru o tratare completă, mai multe conferinţi şi de aceea dl. Geagea a fost silit a schiţa numai în liniamente generale mişcarea de redeşteptare şi piedicile, cari i se opun din toate părţile. Espunerea reuşită a conferenţiarului a făcut asupra auditorului o impresie adîncă. Din vorbele sale învălite într'o melancolie duioasă se simţea jalea inimei suferinde, din focul entusiazmului cu care povestea faptele marilor Aromîni se întrezăria energia unui popor, care e în stare să înfrunte ori şi ce vijelie şi cind vorbitorul aminti chinurile, ce le sufăr patrioţii romîni, toate inimele se descărcară şi ochii multor domni şi doamne din auditoriu se împlură de lacrimi.

In Duminica a patra vorbi dl. prof. *V. Morariu* avînd ca subiect „*Limba în poezie*". In introducere vorbitoriul arată în mod inductiv (prin exemple) că poezia nu stă în vers, nici în ritm sau rimă; condiţia ei esenţială e să ni pună în mişcare simţirea şi imaginaţia. De aceea este şi poezie în formă de proză şi de altă parte proză versificată, şi ca să deie un exemplu drastic pentru cele susţinute, D-sa citează versurile:

„De voeşti să fii tot vesel şi în trup să ai putere,
Nu bea altă băutură decît numai vin de mere,"

pe care le asamănă cu un pasaj de proză din A. Vlahuţă. Unul din mijloacele prin cari poetul ni aţîţă fantazia e *metafora*, substituirea unui cuvînt pentru altul pe baza unei asămănări. Aici vorbitoriul trece la subiectul propriu al conferinţei, la întrebuinţarea metaforei în vorbirea obicinuită, deci la poezia în limba de toate zilele. Citează expresii ca „*floarea vîrstei*", *a se încăera, încleşta, a se pănui*; trece apoi la *antropomorfisme* (lucruri din natură numite după părţi ale corpului omenesc): *creştetul muntelui, coastele; piciorul, poalele, coama, creasta*; mai ales însă în botanică: *ochiul şerpelui, ciobotica cucului, rochiţa rîndunelei, kaminărica, clopoţei, lăcrămioare* (în Muntenia: mărgăritare, în Transilvania: cercei şi, în Dobrogea: sufleţele) apoi la animale: mlădioasa şi subţirica helge: *nevăstuica*. Şi dacă ne ridicăm ochii la cer: *cloşca, carul, fata cu cobiliţa, fuştei* (=brîul lui Orion). In expresiunile acestea se oglindeşte traiul poporului nostru, felul lui de a fi; el vede şi pe cer elemente din viaţa sa de agricultor. In genere icoanele, de cari se foloseşte Romînul, poezia din limba lui e luată mai mult din viaţa de agricultor şi păstor d. e. *nu i-s boii acasă, apă pe moara lui, a rupe colacii*, o esceptie face espresia: *i s'au*

înecat corăbiile. Conferenţiarul încheie zicînd, că exemplele se pot înmulţi la infinit, aceasta s'o facă însă publicul, pentru care conferinţa n'a avut să fie de cît un îndemn.

Proximul conferenţiar a fost dl. prof. *Iancu Nistor*, care a vorbit despre *Ideia latinităţii în istoria romînă*. In introducere vorbitoriul aminteşte însemnătatea anului curent pentru Romîni şi vorbeşte despre colonizarea Daciei şi despre Traian, căutînd apoi să ni arăte în ce mod s'a manifestat amintirea obîrşiei noastre de la Roma în decursul veacurilor. Conferinţa aceasta instructivă se tipăreşte în «Junimea Literară» începînd cu No. 4; fiind astfel la disposiţia ori şi cui, ne dispensează de a insista în detaliu asupra ei.

Seria ciclului de conferinţe a fost încheiată în Duminica Floriilor cu interesanta conferinţă a d-lui *Liviu Marian*: *Mamă de poet*. Conferenţiarul se ocupă cu raportul sufletesc dintre *mamă şi poet*, după cum se oglindeşte el în scrierile poetului. Influenţa mamei asupra individualităţii poetului şi creaţiunii sale e netăgăduită. Această influenţă nu se cunoaşte numai indirect, prin diferite calităţi specific femeieşti ale poetului moştenite de la ea, precum şi prin fondul scrierilor, ci şi direct din poeziile dedicate de poeţi mamei lor. Exemple găsim în intreaga literatură cultă a apusului şi în cea romînă. Conferenţiarul citează apoi din Eminescu, Vlahuţă, Traian Demetrescu, Coşbuc, Z. Bîrsan şi arată că chiar poeţii nebuloşi, rătăciţi prin sferele nemărginite ale universului, simboliştii, decadenţii şi parnasienii scriu limpede şi într'o formă convenabilă cînd vorbesc de mama lor. Dedicaţiile acestea servesc însă adesea şi ca material biograficcritic, aflîndu-se în ele confesiuni şi indicări preţioase cu privire la viaţa poetului. Ceea ce este—sufleteşte vorbind—femeia faţă de bărbat, este poetul faţă de ceilalţi bărbaţi prin sentimentele sale gingaşe. Şi această calitate specific femeiască nu e decît o moştenire de la femeie, de la mamă; ea se află oglindită în opera poetului, în «dedicaţii», mai ales.

Auditoriul acestor conferinţe s'a compus în partea cea mai mare din studenţi, cari au urmărit cu dragoste şi interes pe conferenţiari—şi aceasta e un fapt îmbucurător. Marea majoritate a publicului romîn din localitate a preferat să steie de regulă acasă sau să facă vizite, ceea ce este întristător, dară nu pierdem speranţa că, dacă conferinţele acestea vor fi continuate, publicul se va deprinde să le guste şi să le cerceteze în număr mai mare.

Suceava, în Mai 1906 **George Tofan**

Din trecutul Basarabiei

„Neputincioase de a scutura jugul păgin al Turcilor, prin„cipatele Romine încă din veacul al XV-lea se sileau să lege „raporturi regulate cu pravoslavnica Rusie, căutînd în ea *un* „*aliat pentru lupta înpotriva dușmanului comun*".

Ast-fel glăsuește d. *Zozulinov* în schița sa asupra trecutului Basarabiei [1])

Anexarea Basarabiei, după tratatul din București din 1812, e un succes al „aliaților", prin care a fost smulsă de sub jugul turcesc cel puțin o parte din populația creștină a principatelor.

Aceasta e doctrina oficială a guvernului rus, pe care o veți găsi și astă-zi repetată, cu tot felul de înfloriri, în gazeta d-lui Crușevan.

Prin ce minune Basarabia, „emancipată de sub jugul turcesc" în 1812, s'a trezit sub un jug, care nici nu poate fi asămăluit cu cel turcesc,—cea mai oropsită provincie din Imperiul țarilor? Căci astăzi, afară doar de d. Crușevan, nici un Basarabian n'ar putea ghici că e un „emancipat" !

Acesta e rezultatul unei lungi evoluțiuni, care nu și-a găsit încă istoricul, și e greu să înțelegem starea actuală din Basarabia, dacă nu-i cunoaștem trecutul.

Războiul din 1806—1812 Rusia nu-l purta în contra principatelor romîne, — dinpotrivă le considera ca „aliate", după cum spune și d. Zozulinov. Prin urmare, tratatul din 1812 nu putea avea de rezultat *cucerirea* Basarabiei, ce aparținea Moldovei,—un stat deși vasal dar autonom în baza tratatelor vechi, și pe care Rusia îl considera ca aliat,—ci doar numai *emanciparea* ei de sub jugul „dușmanului comun".

La început, în adevăr, în Basarabia se stabilește un regim, care caută să justifice doctrina „emancipării".

Așa, primul guvernator numit de Ruși în Basarabia după anexare e un boer moldovan, *Scărlat Sturdza* ; lui i se alătură un sfat, alcătuit aproape excluziv din boerii locali, și printr'un șir de ucaze Imperiale se asigură provinciei un caracter

1) „Schița istorică asupra Basarabiei" (în rusește), publicată în almanahul „Bessarabeț", Moscova, 1903, p. 91.

național, păstrarea limbii, a legilor și a obiceiului pămîntului, în toate ramurile de administrație. (Manifestul din 5 August 1812, ucazele din 31 Mai și 21 August 1813,—Colecțiunea legilor ruse, No. 25199, 25393, 25441).

Ast-fel d. Zozulinov e îndreptățit să spună, că „ocirmuirii „Basarabiei i s'a dat înfățișarea Divanului Moldovenesc, prin „admiterea în sînul lui aproape excluziv a boerilor pămînteni și „prin lăsarea în vigoare a *obiceiului pămîntului*" [1])

Dar abia peste un an în locul pămînteanului Scărlat Sturdza e numit ca guvernator un general rus, *Harting*,—prima știrbire a doctrinei de emancipare,—care îndată și începe lupta în contra „regimului pămîntean".

La 30 Ianuarie 1814 generalul Harting, stăruind să i se acorde dreptul de a schimba pe funcționarii moldoveni, se plînge către Ministerul de Interne : „Membrii moldoveni ai sfatului, fo„losindu-se de majoritatea de voturi ce au în sfat și invocînd „diferite și neînțeligibile obiceiuri, despre cari însă nu prezintă „acte doveditoare, se întrebuințează (sic !) mai mult spre călcarea „decît pazirea dreptății. Iar văzînd că după un an de slujbă, nu „sînt înlocuiți, și-au închipuit, că nici nu pot fi înlocuiți, și de a„ceia ies din ascultare".—și mai departe : „îmi vine și greu să e„număr toate actele și faptele lor, în afară de ori-ce măsură, „și contrarii chiar judecății sănătoase, fără să mai vorbesc de „legi" [2])

Iar directorul cancelariei generalului Harting, un oare-care *Somov*, și întocmește un proect de „reformă" a organizațiunii administrative a Basarabiei, a cărui expunere de motive,- o perlă de literatură oficială,—să ne fie permis s'o reproducem aci, păstrînd cît se poate stilul și punctuațiunea întocmai a originalului,—iat-o :

«Originea comună și educația de o potrivă a Moldovenilor, «moravurile lor cunoscute, asămănătoare între ele, dar deosebite «de moravurile celor l'alte cu scaun la cap popoare, înclinarea «înăscută spre interesul propriu, de asemenea concertata și cu «totul de o potrivă înrudire între ei, legăturile între ei mai mari «sau mai mici patriotice și propriu zis după moșii și tot felul «de daraveri ale lor, iar în sfîrșit observatul (sic !) din faptele «nobililor moldoveni, ce și-au însușit titlurile boerești, comuna «lor reu intenționată întreprindere — cu toate mijloacele și în «toate cazurile a se sprijini unii pe alții în potriva Rușilor, chiar «cu obida acestor din urmă, pentru cari ei tare nu sunt dispuși, «avînd aversiune pentru supunerea legilor rusești fundamentale, «și întrebuințînd toată șiretenia, toate tertipurile și intrigile, ce «ocupă toate mințile Moldovenilor din clasa superioară și mij«locie—prin toate măsurile să ascundă față de Ruși adevărata «situațiune și împrejurările locale ale țării, în care locuesc, a

1) Ibid. p. 115.
2) *A. Zasciuc*,—Provincia Basarabiană (în rusește) St. Petersburg, 1862, II, p. 81.

«lăsa pe Ruşi în necunoştinţă în privinţa pămîntului şi a poporului; a privighea pentru ca Ruşii în genere să nu ştie nimic şi relativ la ţara însă-şi să nu aibă noţiune directă, iar funcţionarii moldoveni să poată de aceia mai cu succes spre profitul lor comun, a mări drepturile şi privilegiile lor, sau a le da cu totul alt înţeles, strimb şi, reprezintîndu-le în aspectul mai bun, a tăinui că în Moldova funcţiona numai un drept fără Dumnezeu şi neomenos al celui puternic, pentru boeri cel mai profitabil; a inspira Ruşilor respectul pentru pretinsele lor obiceiuri, vechi sau prezentate ca atari, pe cari ei atît de tare le respindesc, că ori-ce mod de ocîrmuire, toate instituţiunile de guvernămînt, trebue par'că să atîrne de la atari obiceiuri închipuite, ceea ce nu poate fi; cere de la ei şi pentru sine negreşit respect, stimă şi urmare sfaturilor şi judecăţilor lor, cu toate faptele lor blamabile, pe cari ei se silesc să le prezinte ca acţiuni, chipurile, lăudabile şi permise. (Punct!) A sili pe Ruşi părerile lor falşe să le recunoască drept întemeiate pe judecată sănătoasă, atunci, cînd pomenitele n'au nici un înţeles; a întuneca, în toate cazurile adevărul şi dreptatea în folosul lor privat, pe faţă considerat mai presus de ori-ce interes al statului şi folosul public; a insista şi a face ca Ruşii să aibă cît se poate mai puţine funcţiuni prin provincie şi însemnătate în aceasta, iar din potrivă ca Moldoveni să fie în slujbe cît se poate mai mulţi excluziv pentru agonisirea, îndreptarea şi îmbunătăţirea averii lor, fiind-că ei mai că toate le fac cu vre un scop, din părtinire, dînd la iveală lăcomia lor la fie care pas, şi mai ales prin cererea neruşinată de locuri în slujbe—nu onorifice, ci mai profitabile, chiar dacă ele ar înjosi rangul lor, şi prin participarea pe faţă mai mult sau mai puţin a tuturor boerilor moldoveni la arenzile statului, întreprinderi şi alte necuviincioase pentru ei daraveri, cu cari se ocupă pe faţă, fiind în slujbă, şi de aceia stărue, ca de la Moldoveni să atîrne, dacă nu toate părţile, cel puţin cît se poate mai multe ramuri ale administraţiunii civile, pentru unirea tuturor puterilor lor spre a ajunge la scopul dorit—înavuţire ruşinoasă şi insuşirea demnităţilor nemeritate, spre dauna statului şi a însă şi omenirii». (al doilea punct!....) [1]

Acest capo d'operă, însă fără cap nici coadă, fără subiect şi predicat, denotă de minune dispoziţiunile administraţiei ruseşti faţă de regimul pămîntean din Basarabia.

E interesant, că satrapii ruşi îşi motivează propunerile de „reformă" prin abuzurile boerilor moldoveni faţă de ţărani, —asta într'o vreme, cînd în Rusia era în floare robia desăvîrşită a ţăranului (în Basarabia nu erau robi, afară de ţigani), şi cînd proprietarii puteau să trimeată în Siberia pe un bucătar, fiind-că a greşit friptura! N'am nevoe să invoc decît mărturia marilor scriitori ai Rusiei: Şcedrin, Turghenev, Tolstoi, Gogol.

1) Ibid., p. 83.

Încă mai picant e, cînd Somov pentru a plasticiza păcătoşenia administraţiei „moldoveneşti" ne spune, că ţăranii Basarabeni din cauza ei —„cu toate că după anexarea Basarabiei către Rusia li s'au hărăzit diferite drepturi,"—fug în masă în... Moldova! „Va să zică,—exlamă acest prototip al tuturor Goremikinilor şi Durnovilor—aşa de bun le-a fost traiul în provincia „Basarabiei!" [1],—adică sub „regimul moldovenesc: se vede că în Moldova a fost un regim mai puţin «moldovenesc» ca în Basarabia d-lor Harting şi Somov!...

Desigur, boerii noştri nu se distingeau prin exces de umanitate şi blîndeţe faţă de ţărani, dar faţă de împrejurările concrete, în cari trăia atunci toată Rusia, aceste atacuri în contra «regimului moldovenesc» erau atît de inepte, încît chiar guvernului rusesc îi era anevoe să le dea vr'o urmare. Însă pentru ca ele să fie parate se cerea o luptă aprigă şi o rezistenţă tenace din partea Basarabenilor.

Patru ani au dus lupta boerii pămînteni, în frunte cu Mitropolitul Gavril Bănulescu înaintînd suplici şi plîngeri Împăratului şi miniştrilor, până ce ea a fost încoronată de succes,—în 1816 a fost îndepărtat generalul Harting (cu el a căzut şi proectul întocmit de Somov), iar la 29 Aprilie 1818 se hărăzeşte ţării un «Statut organic», prin care i se recunoaşte *caracterul naţional* şi se menţine organizaţia distinctă de restul Imperiului.

Acest mare monument al dreptului public basarabean—o adevarată constituţie autonomă—e chiar promulgat nu numai în limba rusă, ci şi în cea «*moldovenească*», spre a accentua şi mai bine spiritul în care a fost întocmit.

Titlul oficial al acestui act legislativ este: „*Aşăzămîntul obrazovaniei oblastei Basarabiei*" (—adică aşăzămîntul pentru *organizarea provinciei*,—legiuitorii ruşi au preferit, vădit, neologisme de rădăcină slavă).

După noua organizare în capul ţării e pus un „vice-rege plenipotenţiar" (*polnomoşnî namesinic*).—şi „Aşăzămîntul" e însoţit de un rescript Imperial către acesta (iarăşi şi în romîneşte) — generalul *Bahmetev*, în care se lămureşc principiile fundamentale ale constituţiunii hărăzite Basarabiei, necesitatea căreia se motivează ast-fel (citez după publicaţiunea oficială din 1818):

«Aceste (din nou alcătuiri) slujesc singuri loruşi de credinţă închizăşluiri, şi vor fi împlinite întocmai şi cu sporire, fiind mărturisiri cele drepte şi din curată inimă *dorinţi ale locuitorilor Oblastii aceştia.*

«Eu am voit să văz această dorinţă împlinită prin mijlocirea punerilor la cale, ce încredinţez Dumitale acum de a le aduce în lucrare, şi cari nădăjduesc că vor veni la starea înfloririi *supt ocrotirea ocîrmuirii ce se osebeşte cu slobozenia pravilelor ei...*

1) Ibid., p. 85.

«*Oblastia Bassarabiei își păzește a sa* **inchegare de** «**norod** (adică națională, N. Aut.), *pentru aceia își primește și* «*osebit chip de ocirmuire.*» [1])

Acest regim *național* (păstrarea „inchegării de norod") și *liberal* (de „slobozenie"), glăsuește mai departe rescriptul Impăratului Alexandru I, trebue să folosească tuturor locuitorilor, „fără deosebire de stare", fiind-că „ei sint obosiți de giugul ce de de„mult au fost pus asupra lor prin lăcomie și necunoștință (sic!). „Acea statornică și tare priveghere a ocirmuirii trebue să ra„zăme spre a fi ei slobozi de un asemene cumplit rău"...

Aceste principii de organizare vădesc că la 1818, in constituțiunea acordată Basarabiei, a triumfat pentru moment doctrina „emancipării" unui popor „aliat" de sub jugul „dușmanului comun".

Dar să vedem mai de aproape acest «osebit chip de ocirmuire», bazat pe respectul libertății și păstrarea caracterului național al provinciei.

Organul cel mai inalt ce se institue in provincie e un «Verhovnii stat».—*Consiliul suprem* («verhovni» in realitate inseamnă *suveran*, așa *puterea suverană* a Impăratului in rusește e numită «verhovna vlast)», compus—in afară de președinte, vice-regele plenipotențiar, și cîți-va demnitari inalți, reprezentanți ai puterei centrale—excluziv *din membrii aleși de către boerii pămînteni și dintre ei.*

Atribuțiunile sfatului suprem «Așăzămintul» le determină ast-fel: «Al Oblastii Verhovnii sfat va căuta in de obște toate «pricinile Oblastii adică: cele *de punere la cale* (atribuțiuni de «natură legislativă), *inplinitoare*, a haznelii și iconomicești (atri«buțiuni executive); așijderea pricinile de apelație criminalicești «și de cercetare, precum și acele de giudecăți politicești pentru «ori-și ce avere mișcătoare și nemișcătoare (atribuțiuni jude«cătorești).» [2])

In contra hotăririlor Consiliului Suprem nu este altă cale de recurs, decit (prin mijlocirea unei secțiuni *speciale pentru Basarabia* a Consiliului Imperial din Petersburg,—organ pur consultativ) plingerea adresată puterei suverane («Verhovna Vlast»).

Dar Sfatul are atribuțiuni și de putere constituantă: «Sfa«tul Oblastii toate in deobște pricinile pămintului Basarabiei, «acele neobicinuite, sau acele cuprinzătoare in sine de deosebită «mărime, și acele ce vor cere așăzăminturi nouă spre *preface«rea sau plinirea acelor de mai inainte*, sau *cu desăvirșire «nouă*, le cercetează in intreaga adunarea sa... După aceasta

1) *Așăzămintul obrazovaniei oblastei Basarabiei*, 1818,—fără indicațiunea tipografiei și a orașului. Tipărit pe două coloane in rusește și in romînește.

2) Ibid., Secțiunea I, intitulată: „*Pentru cele mai intăiu temelii la obrazovania ocîrmuirii politicești din lăuntru a oblastii Basarabiei*", p. 2.

«socotințile Sfatului spre a fi intărite de către Mai Inalta Pu«tere se infățoșază la Impărătescul Sfat.» [1])

Principiul de electivitate e statornicit nu numai pentru Sfatul Suprem, ci și pentru organele administrative subalterne, precum și pentru organele judecătorești:

«Se va așeza in fieste-care ținut (județ) pămîntească Is«prăvnicie, rinduindu-se la fieste-care cite un căpitan Ispravnic «și patru zasedateli sau Comisari, *după alegerea dvorenilor* (no«bililor)» [2])

Chiar pentru numiri de «ocolași» (județele sunt impărțite in ocoale) și de vornici ai satelor se prescrie categoric a ținea seamă de voința locuitorilor:

«In fieste-care ocol se hotărăște a fi cite un ocolaș, iar «pe la sate cite un vornic, care cinuri (autorități) trebue să fie aleși «de către isprăvnicie *nu intralt chip de cit cu priimirea obștiilor*, «*și din insuși locuitorii* ce vor fi statorniciți și vor avea in ți«nut averea lor, dar nu din oameni de pedelaturi, ingrădin«du-se puterea acestora cu hotărirea datoriei fieste-cărui.» [3])

Iar in ce privește organizarea judecătorească, „Așăzămintul" glăsuește:

„Spre a se săvirși pe la ținuturi dreaptă giudicată in pri„cinile criminalicești și politicești, se așază giudecătorii de ținu„turi, care vor fi alcătuite de un giudicătoriu și două cilenuri „(membri). *Cilenurile acestor giudicătorii se rinduesc după „alegerea dvoreanstvii* (nobilimii)" [4]).

Așa dar la 1818 toate organele administrative și judecătorești, de la vornic de sat până la Sfatul Suprem, *sint elective*, și nu sint accesibile in principiu, pentru «oameni de pedelaturi».

E adevărat că corpul electoral e foarte restrins (deși mai larg decit acela pe care l'au avut principatele romine după convenția din 1858), și toată organizația are un viu colorit al privilegiilor de clasă; alegători nu pot fi (afară, bine ințeles, de organe de ocol și sătești) decit boerii, cu cel puțin 300 desetine pămint, și fiii vristnici ai lor:

„Obștiei celor *de bun neam* a Basarabiei se dă voe a și „avea dvoreneștile adunări pentru alegerea cinovnicilor (dregă„torilor) in slujbele ce atirnă de la a ei rinduire:

„1). La alegeri se lasă dvorenii, carii stăpinesc cu veci„nică dreptate moșii ce cuprind in sine nu mai puțin decit până „la 300 desetini pămint locuit sau ne locuit.

„2). Toți feciorii dvorenilor acelor ce stăpinesc pămint „până la suma ce s'au arătat mai sus, cari au agiuns in virstă „de 22 ani, au dreptate să aleagă și să fie aleși". [5])

1) Ibid., p. 3.
2) Ibid., p. 13.
3) Ibid., p. 14.
4) Ibid., p. 14.
5) Ibid., p. 24.

Dacă însă dreptul de alegător e foarte restrîns, dreptul de eligibilitate e cu mult mai larg:

„Dvorenii acei ce nu au 300 desetini pămînt, sau acei ce „nu stăpinesc de veci nici cacum moşii, aşijdere boerinaşii şi „mazilii sau cu moşii sau fără moşii, deşi nu au glas la alegeri, „pot fi aleşi în dregătorii, la locurile pe la ţinuturi" [1]).

Adică, aproape nu sînt excluşi de la dreptul de a fi aleşi în dregătorii publice, decît ţăranii clăcaşi.

Spre a complecta fizionomia organizaţiunii ce s'a dat Basarabiei prin „Aşăzămîntul" din 1818, e destul să spunem, că se decretează menţinerea intactă a „legiuirilor şi a obiceiurilor Moldaviei" şi că în toate dregătoriile publice (cu restricţiune fireşte în ce priveşte relaţiile cu autorităţile centrale şi a chestiunilor ce sînt în legătură): „se întăreşte întrebuinţarea limbii moldo„veneşti *pe temeiul şi spre întărirea dreptăţilor a pronomiilor* „(privilegiilor) *şi a legiuirilor locului*, acele cu multă milostivire „*lăsate* **pentru de apurarea** Oblastii Basarabiei" [2])...

In sfîrşit, tuturor claselor sociale li se garantează drepturile lor, după legile Moldovei.

Aşa, de pildă, boerilor li se acordă dreptul de nobleţă rusă „cu păzire pe lîngă aceasta acelor vechi privilegii a Moldaviei" [3]), deasemenea răzăşilor: „spre ferirea a tot felul de împilări ce ar „putea lipsi pe răzăşi de dreptatea stăpînirii se întăreşte întru „toată puterea cel de mai înainte aşezămînt arătat prin Hriso„vul ce se numeşte sobornicesc, care s'au făcut la anul 1785 „Dekemvrie 28 (în Moldova)". [4])

Mai mult. Se menţine toată organizaţia fiscală din Moldova:

„Oblastea Basarabiei folosindu-se cu pronomiile ce înalt s'au „dăruit ei îşi păzeste întru deplină măsură dreptăţile sale asu„pra plăţii dărilor hazneiii, şi asupra strîngerii obşteştilor sau „pămînteştilor havaleli. Pentru aceea şi se supune acelor numai „dări şi havaleli care sînt aşezate prin legiuirile Moldaviei şi o„biceiurile pămîntului". [5])

Controlul asupra încasării veniturilor şi dreptul de a dispune de ele,—*exclusiv* pentru nevoile interne ale ţării,—le are statul suprem al Basarabiei (p. 40 urm.)

Această constituţie pămînteană, foarte liberală pentru vremea ei, aşeza Basarabia în sinul Imperiului rus în situaţia analoagă Regatului Polon şi a Ducatului Finlandei, cărora li s'au hărăzit constituţiuni tot sub Impăratul Alexandru I.

Dar... ea n'a fost respectată decît cît timp a trăit acest împărat; la 1825 a fost desfiinţat sfatul suprem, iar la 1828 tot aşăzămîntul a fost pus la o parte...

Şi de atunci Basarabia a intrat într'o noapte lungă de reacţiune şi opresiune...

1). Ibid., p. 25.
2). Ibid., p. 10.
3). Ibid., p. 13.
4). Ibid., p. 23.
5). Ibid., p. 37.

„Cînd te gîndeşti,—spune directorul primei gazete romîneşti „din Chişinău, bătrînul E. G. Gavriliţa,—cu ce regularitate, cu ce „mişelie sistematică, treptat se tot strîngea şurubul, cum se ră„peau unul după altul drepturile cele mai sfinte, în făşii, pe ne„simţite,—iar adesea cu brutalitate şi cinism, cînd naţiunea noas„tră se indigna, începea să se agite, să se revolte, dar... alături „curgeau *înaltele graţii*—cruci şi cordoane, sfinţii Stanislas şi „Vladimir (decoraţii ruseşti); apoi ameninţări, apăsarea generală, „neomenească bătae de joc de demnitatea omenească şi naţio„nală, de către un cîrd întreg de guvernatori, ispravnici, zapcii, comi„sari, jandarmi... Te cuprinde scîrba cînd îţi aduci aminte ce ştii, „ce ai văzut, până la ce rîs şi batjocură a căzut acest nenoro„cit neam, al cărui numele însu-şi a ajuns de ocară, pentru toţi, „pretutindeni, chiar în templul justiţiei... Şi sărmanul popor o„bijduit se putea mîngîia numai cu vorba-i: *rusu-i porc*!—şi că„dea din nou în apatia-i seculară..," [1]).

Ast-fel spre începutul veacului XX lea Basarabia din ţară „emancipată", s'a trezit subjugată, şi sub un jug înmiit mai crunt de cît acela al „duşmanului comun", pentru scuturarea căruia ea „s'a aliat" cu marea Impărăţie liberatoare.....

Vom vedea poate altă-dată peripeţiile dramatice ale acestui proces.

M. Costea

P. S. La 8 Mai în oraşul Soroca s'a adunat Congresul învăţătorilor din Basarabia, care a votat o rezoluţiune energică, reclamînd „organizaţia întregului învăţămînt public din Basarabia în limba noastră naţională, romînească"...

*

La 28 Mai, la Izmail a avut loc o mare întrunire publică, la care au participat şi ţăranii din împrejurimi. După întrunire s'a trimis următoarea telegramă:

„Petersburg.

„Preşedintelui Dumei, copie deputatului Sever.

„Noi, locuitorii oraşului Izmail şi ai suburbiilor, adunaţi „astăzi într'un meeting popular, în numele nostru şi al popula„ţiunii întregi de 32 mii, ne declarăm în totul solidari cu Duma. „Cerem cu stăruinţă *amnistie, pămînt şi drepturi naţionale*, dar „înainte de toate demisia cabinetului. Jurăm întotdeauna şi în „toate să sprijinim pe aleşii poporului. Trimitem cu poşta adresa „cu iscăliturile populaţiunii întregi".

Urmează cîte-va sute de iscălituri.

Despre „Basarabia", primul ziar romînesc din Chişinău, vezi «Miscelianea».

1) *Em. G. Gavriliţa*,—„Unde ni-s apărătorii?",—*Bes. Jizn.*, 1905 No. 297.

Scrisori din Ardeal.

Arad 27 Mai.

Marile neorînduieli provocate de criza politică, ce a dăinuit aproape doi ani în ţara noastră, sînt pe cale a se aplana, căci parlamentul e în deplină acţiune...

Pentru spectatorul critic e din cale afară caracteristică evoluţia şi atitudinea guvernului şi a majorităţii.

Gurile mari ale partidelor coaliate, cari au doborit dela cîrmă pe antecesorii lor prin obstrucţie, au luat în actualul parlament minusculul rol de întrerupători violenţi ai oratorilor opoziţiei (naţionalităţilor); iar în ce priveşte combaterea acestor din urmă, atît primul ministru cît şi sprijinitorii guvernului spun numai fraze bombastice şi tirade de declamaţii «patriotice», încunjurînd cu precauţiune ori-ce declaraţiuni hotărîte asupra chestiunilor ridicate de oratorii naţionalişti. Din duelul parlamentar se întrevede, că pe cînd representanţii naţionalităţilor îşi întemeiază atitudinea pe argumente de drept şi fireşti, representanţii puterii argumentează cu poziţiunea lor.

Dar, cu toată superioritatea şi tăria situaţiei sale faţă cu modesta opoziţie, guvernul a avut neplăcerea de a se vedea stînjenit în iuţeala «muncii» sale, căci votarea indemnităţii s'a lungit cu o săptămână peste termenul ce croise dînsul.

Reprezentanţii naţionalităţilor s'au purtat cu multă demnitate şi bărbăţie în cursul discuţiunilor, înfierînd lepădarea guvernului de principiile profesate în opoziţie (în chestia armatei: Kossuthiştii propagau în opoziţie reducerea serviciului la 2 ani: şi la guvern, au propus primirea indemnităţii pentru 3 ani); desvelind atrocităţile electorale şi pretinzînd executarea legii egalei îndreptăţiri a naţionalităţilor.

Superioritatea morală a partidului naţionalităţilor s'a vădit, s'a impus; şi aşteptăm cu încredere continuarea luptei de la harnicii noştri deputaţi, dintre cari pînă acum s'au validitat mai ales cei mai tineri, dintre Romîni şi Slovaci.

*

In legătură cu tovărăşia noastră politică, a naţionalităţilor, reunite prin reprezentanţii din parlament, socotesc, că nu este

de prisos să reflectez unei notiţe politice apărute în «*Neamu Romînesc*» din Bucureşti, No. 2.

Ştiu că este un om de bine şi romîn adevărat cel ce scrie acolo:

«Două greşeli. Deputaţii romîni din Parlamentul ungar s'au format în comitet împreună cu celelalte naţionalităţi, şi nu deosebit.—Apoi o deputăţie romîno-sîrbo-slovaco etc. etc. va merge să se închine chipului de piatră al Sf. Ştefan, care e un sfînt catolic şi un rege al cuceririi maghiare în Ardeal.—Face fiecare cum crede!»

...şi tocmai pentru acest motiv credem a-i reflecta:

Noi nu facem iredentism, e absurd a face iredentism, cînd nimene nu poate şti încă desfăşurarea evenimentelor viitoare, ce vor decide de soarta tuturor neamurilor din această parte a Europei; iar cei ce nu fac politică de cabinet ştiu, că „unde-i unu nu-i putere",—şi că suferinţele comune duc la alianţe şi e chestie de înţelepciune, ca cei ce au să meargă, mai mult sau mai puţin, pe *un* drum, să se întovărăşască.

Ori crede cineva că tovărăşia «steagului roşu» nu ne va fi nici de-un ajutor în Ungaria, pentru revendicarea drepturilor şi dreptăţii celor asupriţi?

Qui vivra verra!

*

Trecem la altă chestiune de actualitate.

Este ştiut, că guvernul de transiţie Fejérvári a lansat proiectul «sufragiului universal».

E veche afacerea reformei electorale la noi. Ne aducem aminte, că sub stăpînirea guvernului Banffy s'a adus în circulaţie ideea reformei electorale (lege europenească!); iar guvernul Szél, urmaş al lui Banffy, a şi făcut o pseudo reformă (judicatura Curiei, în materie electorală). Mizeriile însă nu s'au sanat şi duhul vremii nu a fost satisfăcut.

Vine dar, guvernul Fejérvári, din nou, cu reforma electorală, «cu sufragiul universal» (care e pe cale a se lărgi şi în Austria).

Proiectul (Kristoffy) guvernului de transiţie, aduce următoarele principii fundamentale:

Vor avea drept de vot toţi acei cetăţeni de 24 de ani cari ştiu scrie şi ceti (§ 1.).—Va să zică o restricţiune pentru analfabeţi, dintre cari cei mai mulţi sînt între naţionalităţi, sărace în numărul şcoalelor şi ghiftuite cu „instrucţiunea în limba maghiară" pe care n'o pricep.

§ 3. «Nu se poate alege cel ce a fost osîndit pentru crimă ori transgresiune săvîrşită din dorul de cîştig ori după punerea în vigoare a acestei legi a fost osîndit definitiv pentru *aţîţare contra altei naţionalităţi*».—Cititorul va înţelege, că aci se dă mînă liberă pentru iureş între gazetarii şi politicianii nemaghiari şi în special romîni.

Urmează actualul guvern, căruia i se impune ca singură reformă, sub durata actualului parlament, reforma electorală (sufragiu universal).

Și Kossuthiștii, cari în opoziție vorbeau de vot universal pentru cei ce știu scrie și ceti ungurește, iată, prin glasul ministrului Polonyi, ce atitudine iau astăzi:

„Prin votul obștesc s'ar putea primejdui *poziția dominantă a Maghiarilor*. Iată de ce noi nu ne-am obligat a introduce votul universal, decît cu clauzula, ca în același timp să se creeze cautele cari să excludă primejduirea *ideii de stat maghiar*... Cel ce *ca naționalist* sau internaționalist desfășură o agitație împotriva ideii de stat maghiar în special, agitație menită să sguduie temeliile statului, aceluia îi vom luă posibilitatea s'o facă aceasta, adecă *îi vom confisca drepturile politice*".

Iar ministrul-președint Wekerle, răspunzînd unui orator naționalist, care a declarat neîncrederea naționaliștilor în guvern, a cerut să fie așteptat guvernul, până va putea arăta—fapte.

*

Cu ocaziunea constituirii birourilor și comisiunilor parlamentare, (și așa va fi și la delegațiuni=parlamentul comun austro-ungar !), deputații naționaliști n'au fost luați în combinație, sub cuvînt că „în Ungaria nu există alte partide, decît maghiare»,—*e pur si muove!*

Din acest incident, organul partidului socialist internațional «Népszava» (Vocea poporului) scrie următoarele:

«Contradicțiile ce într'adevăr există între naționalități și între «dsentri» (filfizoni) maghiari, cari le stau pe corp ca niște parasiți, nu se pot resolvă prin delegațiuni ori compromisuri. Lupte deci cinstit (naționalitățile), hotărît, pentrucă numai o asemenea luptă le poate asigură dragostea poporului și liberarea națională».

* * *

Poate nicăeri, ca la noi, poporul nu jertfește din puținul său atît de mult, pentru folosul obștesc, pentru mîngăerea sufletului, din pietate...

Tocmai în zilele acestea, la Duminica Samaritencei, am avut fericirea să vedem sfințirea catedralei ortodoxe-române din Sibii, falnic locaș pentru mărirea lui Dumnezeu, pentru mîngăerea sufletelor obidite, pentru întărirea mîntuitoarei credințe.

Fondul pentru ridicarea acestei catedrale, a fost făcut de marele mitropolit Andrei Baron de Șaguna, reîntemeietorul mitropoliei noastre ortodoxe romîne, organizatorul bisericii și reprezentantul înțelept al poporului romînesc din Ardeal (și țara Ungurească) în cele mai grele vremuri. Acel fond s'a sporit prin ofrandele citor-va fruntași, cum e a se aminti îndeosebi familia Mocsonyi, apoi neobositul mitropolit Ioan Mețianu, care prin catedrală și-a încununat opera arhiereiei sale, iar în urmă vine dărnicia poporului cu frica lui Dumnezeu.

Tot la «clerul și poporul romîn» s'a făcut apel și pentru restaurarea catedralei episcopiei din Arad, care se restaurează acum.

In fața acestor constatări, este firească intimitatea, nedespărțirea elementelor noastre intelectuale de popor, care atît de frumos s'a pus în evidență, în deosebi, cu ocasiunea ultimei lupte electorale.

Și dacă mai există neajunsuri și nevoi între noi, aceste sînt urmări ale întunerecului, neștiinței, neorientării,—dar zorile unor vremuri mai bune s'au ivit.

* * *

Ținem să aducem la cunoștința cetitorilor noștri, cîteva momente actuale, din viața noastră romînească.

O seamă de elevi dela institutul nostru pedagogic (de învățători) din Sibii, s'a însoțit, pentru timpul de vacanță, să dea concerte, să țină prelegeri populare și reprezentațiuni, prin mai multe comune, cu scopul de a cultiva poporul și cu scopul de a destină eventualul cîștig pentru gimnaziul nostru romînesc din Brad.

Se știe, că noi nu avem decît patru licee romînești complecte în toată țara (la 3 milioane de Romani !) în Brașov, Năsăud, (două colțuri ale Ardealului), Blaj (inima Ardealului) Beiuș (în Bihor,—pe jumătate unguresc ca limbă de propunere) și un gimnaziu cu patru clase în Brad, în vechiul Zarand (țara lui Horea și Avram Iancu). Acest din urmă, întemeiat din dărnicia poporului romînesc din vechiul Zarand, fără nici un ajutor străin, e chemat a lumina tinerimea noastră din patru comitate (județe). Este așezat într'un centru sărac și curat romînesc și se simte necesitate imperioasă de a se ridica la opt clase (complect)—căci alt gimnaziu, chiar și dacă am avea mijloace, stăpînirea nu ne lasă să întemeiem.

In șirul nevoiei de progres din ce în ce se ridică la suprafață necesitatea complectării gimnaziului din Brad, și ca un răsunet al dorului întregului nostru neam, apare floarea tinerimei,—solie fericită.

* * *

Dintre prestațiunile de natură artistică, amintim, că după întemeierea Muzeului nostru Național din Sibii, după publicațiunile artistice ale modelelor de cusături ale d-lui Comșa și a d-rei M. Comșa,—tot în Sibii s'a arangeat în zilele trecute o expoziție de ornamentica industriei casnice.

Expoziția cuprinde albumuri și modele de cusături originale ale harnicei țărance romînești, porturi întregi, țesături cu admirabile variațiuni și armonizări de culori, ouă încondeiate, etc. etc.

* *

Cînd Dumnezeu a hărăzit inimă și talente neamului nostru, viața trebuie să ne dea numai energie în muncă și răbdare,—și vedea-vor ochii noștri mîntuirea.

Podgoreanu.

Miscellanea.

„BASARABIA".

Un mare moment istoric pentru toată Rominimea e ziua de 24 Maiu 1906, cînd a apărut primul ziar romînesc în capitala Basarabiei.

Ramura neamului nostru cea mai tîrziu desprinsă de trunchiu s'a îndepărtat atît de mult de noi, trăia atît de străină de bucuriile și durerile noastre, de toată viața noastră sufletească, încît părea pierdută pentru vecie...

Un veac de întuneric, un veac de viață moartă; fără drept la limba strămoșilor,--oglinda sufletului,—fără școală, fără biserică, în hula tuturora...

Și iată: par'că un glas din mormînt, un glas de pe cealaltă lume,—o adevărată înviere din morți...

Basarabia a înviat! Adevărat, a înviat!...

Inima cărui Romîn nu va tresări la auzul cuvintelor, prin care salută gazeta lui, gazeta *lor*, un preot,—unul dintre aceia, cari în bezna întunericului, ce de un veac învăluie milioane de suflete între Prut și Nistru, din umbra altarului făcea să mai licărească, în clipiri tainice de candelă, o flacără plăpîndă a conștiinții romînești,—și rugile lui în limba oropsită, dacă un amar de vremuri remîneau fără rusunet în cer, cutremurau în svîcniri de nădejde și credință «atîtea șiruri de vieți stinse în nemîngiere»...

Ascultați acest glas de apostol:

«Vă salut, fraților Moldoveni, cu ieșirea gazetei în limba «noastră națională!

«Până acum numai Moldovenii basarabeni erau lipsiți de «gazetă în limba lor...

«De mult au trecut vremurile cele, cînd rădăcina națiunii «în Basarabia erau Moldovenii, cînd limba țării era moldove-«nească, cînd școlile, judecata și ocîrmuirile erau moldovenești!...

«Destul somn, Moldovenilor!

«Să ne deșteptăm!

«In țara noastră alții stau la masa ospățului, dar noi stăm «la ușă, ca țiganul la praznic.

«Toți au dreptul să meargă în calea lor, și, pentru noi, ni-i «rușine să remînem în coadă.

«Mai de o dată, să ne dezlegăm limbele și să incepem a ne «înțelege în vorbe, ce putem face prin această gazetă»...

Intr'un ceas bun, părinte!

*

Redacțiunea noastră a trimis noului confrate în lupta pentru luminarea neamului următoarea telegramă:

«Revista *Viața romînească* salută cu bucurie cea dintâiu «licărire a culturei naționale din Basarabia».

Romînii basarabeni și-au făcut datoria, să ne-o facem pe a noastră, cei din Regat și de peste munți, cari ne-am bucurat de o soartă mai bună, decît frații de peste Prut!

*

„Basarabia" apare—de o cam dată de două ori pe săptămînă, mai tîrziu va apărea zilnic—sub direcția vrednicului bătrîn *Em. G. Gavriliță*, cu un program *național-democrat*.

Insușindu-și toate revendicările partidelor democratice din Rusia, gazeta va apăra în deosebi interesele culturale și naționale ale Romînilor și va lupta pentru întemeiarea unui mare partid național-democrat romînesc.

Numerele apărute până acum sînt tipărite, afară de titlu, cu litere slave, singure cunoscute în Basarabia, dar, treptat, va fi introdus alfabetul latin, în măsura în care lumea se va mai deprinde cu citirea în limba maternă.

Din primele momente ale vieții sale „Basarabia" a putut să dee și un sprijin efectiv mișcării naționale:

Pentru 4 Iunie a. c. e convocat la Petersburg un congres al învățătorilor din diferite naționalități ale Rusiei, spre a organiza lupta pentru *naționalizarea învățămîntului public*, pentru toate grupările etnice de o potrivă. Ziarul național democrat a și pus la dispoziție mijloacele necesare pentru ca doi învățători *romîni* din Basarabia să poată lua parte la lucrările Congresului.

Să fie cu noroc!

JUBILEUL.

La 10 Maiu s'a serbat 40 ani de domnie a Regelui Carol I.

Intr'o țară în care «schimbarea domnilor» inspira humorul popular, prima domnie îndelungată, după atîtea sbuciumări, prin sine însă-și are o mare însemnătate istorică, ca semn al unei vieți așezate,—condiție indispensabilă a propășirii sociale și culturale.

De aceia vedem chiar în anul acesta serbîndu-se atîtea jubilee, și cel mai însemnat dintre toate—jubileul de 40 ani al Constituțiunii noastre, care cade în ziua de 1 Iulie a. c.

In epoca aceasta, care în istorie va rămînea legată de numele Domnitorului ce a prezidat la munca săvîrșită de atîția bărbați vrednici ai neamului, s'au așezat în adevăr temeliile Romîniei moderne.

Dar încă e departe ziua, cînd pe aceste temelii se va ridica edificiul măreț, vrednic de poporul nostru, de suferințile lui în trecut, de aspirațiunile lui în viitor,—vrednic de Romînia Rominimii,—mare, liberă, fericită....

Și dorim din suflet primului nostru Rege, ca numele său să fie legat și de încoronarea acestui edificiu, și la *acel* jubileu să se adune în jurul tronului masele adînci ale Rominimii întregi....

OCTAVIAN GOGA și d. MAIORESCU.

Octavian Goga a avut darul să sdruncine credințiile d-lui Maiorescu: încontra celor scrise altă dată, d-sa spune în raportul către Academie, publicat în numărul jubilar al «Convorbirilor»:

«..... patriotismul este în inimile sincere, în afară de ori-ce «tendință politică (Hm!), un simțimînt sincer și adevărat, și în«tru cît este ast-fel, *poate fi în certe împrejurări născător de «poezie»*...

Va să zică, un simțimînt adînc și adevărat?

Dar, *fără* simțimînt adînc și adevărat, poate fi poezie, *ori ce* poezie?

Atunci?

Logicianul Maiorescu, nu trebue să admită, în cazul acesta, că și motivele sociale, izvorîte dintr'un *simțimînt adînc și adevărat*, pot da naștere poeziei?

Care ar fi deosebirea intrinsecă între motivele sociale și cele naționale în poezie?

Nu sînt, chiar în volumul lui Goga, *din cele mai frumoase* poezii,—„Rugăciunea" și „Clăcașii"?

E caracteristic pentru d. Maiorescu, că d-sa nu le citează de loc, și nici nu amintește despre aceste două poezii, repet, *din cele mai frumoase* din tot volumul...

Iar citind «Plugarii», după primele patru versuri, d-sa omite jumătatea a doua a strofei:

«Al vostru-i plînsul strunei mele:
«Creștini ce n'aveți serbătoare.
«Voi cei mai buni copii ai firii,
«Urziți din lacrimi și sudoare»...

Și după ce reproduce penultimele două strofe, iară și lasă la o parte pe cea din urmă:

«A mea e lacrima ce 'n tremur
«Prin sita genelor se frînge,
«Al meu e cîntul ce'n pustie
«Neputincioasa jale-și plînge
«Ce 'n pacea obidirii voastre,
«Ca 'ntr'un întins adînc de mare,
«Trăește 'nfricoșatul vifor
«Al vremilor răzbunătoare»..

Pentru ce?

D. Maiorescu are prea mult simț artistic, ca să nu guste toată poezia „Rugăciunii", a „Clăcașilor" sau a versurilor operate de d-sa din „Plugarii".

Dar prejudecata teoreticianului e și mai puternică ca simțul artistic al criticului literar...

Sau, nou Cremonini, d-sa nu vrea să se uite în telescop, pentru ca sateliții lui Jupiter să nu-i dărîme teoriile?....

D. N. IORGA ȘI „V. R."

Dl. Iorga ne acuză de calomnie, pentru că am spus că e împotriva votului universal și că s'ar fi înscris într'un partid politic.

Dar discursul d-sale de la Teatrul liric, pe temeiul căruia „Viața romînească" a făcut aceste afirmări, a fost publicat în „Epoca" fără să fi fost desmințit până acum!

Mai mult,—dl. Iorga *l'a confirmat!*

In adevăr, cînd noi am relevat această cuvintare, chiar în No. 1 al revistei noastre, ce ne răspunde d-sa, în No. 11 al «Sămănătorului»? Ne desminte, spune că afirmările noastre sînt neexacte?

Nu! Din potrivă: In privința votului universal, ne spune că, deși dorește dominațiunea țărănimii. nu vrea însă *„să zvîrlim pe stradă pruncul ce nu poate umbla!"* E clar? Mai mult. Directorul „Sămănătorului" subliniază ca deosebire între „Viața romînească" și revista ce conduce, că cea dintăiu „așteaptă de la activitatea politică o mai bună viață culturală, pe cînd d-sa—„de la o mare cultură—cele mai mari bunuri"..

De asemenea în ce privește înregimentarea în gruparea junimistă, d. Iorga, departe de a desminți, ne răspunde numai că «n'a intrat într'un partid pentru a-și schimba ideile vieții sale cu ale altora, *ci pentru a căuta*» etc..... („Sămănătorul", p. 219), —va să zică, *a intrat!*..

Atunci, unde-i calomnia? Și ce motiv am avea să-l calomniăm?

De sigur, d. Iorga -sinceritatea personificată—e sincer acum, ca și atunci, ca întotdeauna, dar numai n'a observat evoluția ce a săvîrșit gîndirea d-sale în aceste două luni de agitație politică.

Inainte de a scoate «Neamul romînesc» (la Teatrul liric și în No. 11 al «Sămănătorului» din 12 Martie), d. Iorga e încontra acordării votului obștesc, pentru ca «să nu zvîrle în stradă pruncul ce nu poate umbla».

Și așa au stat lucrurile până după apariția ultimului No. al «Vieții Romînești», expediat abonaților la 9 Maiu a. c.

Dar peste cinci zile, după ce am putut spune ultimul nostru cuvînt în această privință, în No. 2 al «Neamului romînesc», d. Iorga declară celor de la „Votul Universal" din Galați, că „nu dorește mai puțin și nici mai tîrziu decît d-lor votul obștesc al satelor", dar „se gîndește la mijloace", și se teme, că „votul universal, cu ziar cu tot, e încă o manevră de partid" (e un privilegiu al d-lui Iorga de a suspecta intențiile altora), și deci —«va aștepta»....

Peste trei zile, în No. 3, din 18 Maiu al aceleia-și reviste, d. Iorga, fără nici o rezervă astă dată, se declară, categoric, partizan al votului universal și dezminte intrarea sa în partidul junimist (care, cum trebuea să știe d-sa, *nu poate* primi această reformă).

Incă trei zile, și în No. 4, din 21 Mai, dl. Iorga *laudă* pe „tinerii liberali din Galați" și de aiurea pentru propaganda ce fac în favoarea votului obștesc,—în cît un cetitor neprevenit ar putea crede, că le dă o notă bună *pentru că-l urmează pe d-sa* în lupta-i pentru marea reformă electorală....

Trece încă o săptămînă, şi directorul „Neamului rominesc" (No. 6, din 28 Maiu) îi şi reproşează d-lui P. Carp, sub preşidenţia căruia vorbise acum două luni la Teatrul liric lipsa unui program „deplin, precis, larg, îndrăzneţ în chestia ţărănească—votul universal, schimbarea legei tocmelilor, măsuri în contra arendării", etc...

In sfîrşit la 1 Iunie pune în fruntea gazetei sale (No 7) un articol, prin care se aduc învinuiri şi liberalilor, că nu pot să dee decît un vot universal «aranjat», pentru că sînt în mare parte proprietari.... (Lupta de clase, mă rog?) [1])

Să nădăjduim că această evoluţie vertiginoasă nu se va opri aci şi că vom vedea în curînd pe d Iorga susţinînd, cu aceiaşi căldură comunicativă şi sinceritate, şi casa rurală, şi reforma pe baze democratice a organizaţiunii noastre locale, şi, mai ales, a comunelor rurale, etc.

E departe de noi gîndul de a căuta pricini d-lui Iorga. Noi nici odată nu i-am tăgăduit marile-i calităţi,—toate numerele noastre sînt faţă,—i-am recunoscut bunele intenţii, munca neobosită, sinceritatea, cinstea.

Pentru aceasta d. Iorga n'are nevoe să ne tot spună, că e un om cinstit, aruncîndu-ne de trei ori pe săptămînă fraza-i favorită: „omul cinstit, care scrie aceste rînduri".

Dar bunele intenţii şi cinstea cea mai neprihănită nu ajung pentru descoperirea adevărului şi limpezirea ideilor,—se cere şi pregătire. Istoricul Iorga, care ne-a dat—cu toate neajunsurile inerente unei opere omeneşti—*singura* istorie completă a neamului, ştie ce studii se cer pentru stabilirea unui adevăr istoric.

Chestiunile sociale şi economice, însă şi mai complexe în sine şi întunecate de jocul patimilor şi al intereselor contrarii, cu atît mai puţin pot fi rezolvite numai prin bună voinţă.

Şi e firesc ca d. Iorga, care până acum s'a ţinut departe de viaţa politică, să aibă nevoe de oare-care timp pentru a putea vedea lucrurile în adevărata lor lumină

Vom urmări, deci, cu simpatie şi mai departe evoluţia ideilor d-sale şi, să ne creadă, fără nici un gînd de şicană.

Din cauza aceasta nici nu relevăm violenţele gratuite şi inutile de limbaj, la cari se coboară,—deşi de la un om, care predică atît de mult altora buna cuviinţa, am putea cere mai multă rezervă.

Dar un om trebue luat aşa cum este.

Desigur, e mai plăcut şi mai cu folos *pentru toţi* să stai de vorbă cu un scriitor, care, ca simplu muritor, înţelegînd complexitatea nemărginită a problemelor vieţii şi slăbiciunile minţii omeneşti, vrea să ne aducă prinosul cunoştinţilor şi al talentului său şi, prin discuţie serioasă şi loială, să contribue în măsura puterilor sale la lămurirea lor cît mai desăvîrşită.

1) Am primit acest No. 7 din „N. R.", cînd „Miscellanea" se zeţuise şi paginile fusese formate. Am putut numai să intercalăm fraza din text şi să ne exprimăm aci bucuria, că d. Iorga, vădit, şi-a însuşit definitiv şi hotărît o parte din revendicările noastre: d. Iorga poate fi un aliat preţios.

Directorul „Neamului rominesc" nu se crede însă în rîndul celorlalţi muritori: „mă înţeleg—ne spune d-sa însu-şi în articolul de fond al No. 1—ca.... *mîna de ţărînă*, prin care scrie.... cineva mai mare, cu mult mai mare decît mine",—de sigur, Duhul Sfînt sau, cel puţin, geniul neamului...

Un om pătruns de o ast-fel de credinţă,—respectabilă ca toate credinţile (şi nici nu ne permitem să o discutăm aici),—cum voiţi să nu ia ori-ce critică, chiar ori-ce observaţie drept sacrilegiu?

Ştim că şi această notiţă va atrage asupra-ne din nou fulgerele d-lui Iorga, dar acestea nu ne pot abate din cale, şi nici măcar ştirbi sentimentul de sinceră simpatie ce avem pentru aprigul luptător al «Neamului rominesc»...

*

A doua acuzare, ce ne aduce d. Iorga, e de *perfidie*, pentru că i-am cerut cu insistenţă rectificarea unor informaţiuni greşite asupra lucrurilor din Basarabia (vezi *Miscellanea* din No. 1 al „V. R.").

După o îndelungată şi regretabilă tăcere, d-sa publică în No. 6 al „N. R." o notiţă a aceluia-şi informator, din care rezultă:

1) Că d. Cruşevan făcuse înainte un fel de naţionalism „special",—dar «de un an încoace s'a lăsat chiar de naţionalismul său special», că el e un „antisemit *sălbatec*", şi că ziarul său e „scîrbos". Deci, am avut dreptate, cînd am protestat în contra portretului de „naţionalist înflăcărat" ce i s'a făcut în No. 8 al „Sămănătorului".

2) Că nici d. Pronin, nici „Basarabeţul" n'au scos încă ziare romîneşti. Deci, iară-şi am avut dreptate.

3) Nu se mai susţine, că P. V. Dicescul ar fi un «protejat al guvernatorului», dar că «el jupoae pe ţăranii romîni tot aşa de nemilos ca şi reacţionarul Sinadino».

P. V. Dicescu e un proprietar, d-le Iorga, şi, te asigurăm *dintre cei mai buni*. Inţeleg ca cine-va să spună, că *ori-ce* moşier e un exploatator al ţăranului. Dar e aceasta concepţia directorului «Neamului rominesc»? Ar fi trebuit să ne-o spună.

Pănă atunci, cum se poate explica această atitudine a *naţionalistului* Iorga faţă de un om, care e preşedintele „Societăţii pentru răspîndirea culturii naţionale în Basarabia",—a celei dintăiu ce s'a putut înfiinţa după manifestul din 17 Octombre 1905, care este ales în consiliul Imperial din partea Basarabiei şi care este directorul tocmai al acelui ziar, despre care însu-şi informatorul d-sale ne spune, că «crede *necesară* ediţia romînească» a ziarului său?

Işi dă seamă d. Iorga cum vor fi apreciate în Basarabia ast-fel de informaţiuni şi această atitudine, mai cu seamă că acolo nu e cunoscut acest temperament, în privinţa căruia noi ne-am deprins să facem «equaţiunea personală»?

Să fie sigur d-sa, că n'am insistat atîta pentru rectificare, decît pentrucă, ca Romîni, n'am voit să fie aruncată o lumină falşă,

pentru Basarabeni, asupra unui savant de frunte al neamului nostru, numai din cauza unei iritațiuni trecătoare și a îndărătniciei nejustificabile din partea d-sale.

Restul notiței nu ne interesează.

C. STERE și C. ȘĂRCĂLEANU.

Dl. N. Iorga, socotindu-se în drept și a nesocoti pseudonimele, îi fierbe în aceia și oală pe dl. C Stere cu dl. C. Șărcăleanu.

Și dl. C. Stere și dl. C. Șărcăleanu îl roagă să nu mai pue în socoteala unuia păcatele celuilalt, ci—dacă crede că e nevoe pentru salvarea neamului rominesc—să-i înjure pe fie-care separat fiind-că și pentru unul și pentru altul această confuziune e cît se poate regretabilă. Dar să ne fie permisă și nouă o indiscrețiune. Cu toate că sînt buni prieteni,(deși,—de cînd «Evenimentul» l'a clasificat între «ministeriabili» și decînd umblă iarna în blană cu guler de «skonks» și vara în haine de mătasă galbănă,—dl. C. Stere întinde d-lui C. Șărcăleanu numai două degete), dar d. C. Stere e un bărbat de stat care—ca toți bărbații de stat, vrednici de acest nume—crede că Rominia va rămînea „la marginea prăpastiei", cît timp destinele ei nu-i vor fi încredințate d-sale,—pe cînd dl. C. Șărcăleanu e un pîrlit de ai noștri, care se uită la stele și face literatură, umblînd iarna în pardesiu, și vara în pantaloni de dril (cu înclinație de a nu-i schimba nici iarna,—unica asămănare cu adevărații bărbați de stat, la începutul carierii).

Și în toate, acești doi eminenți colaboratori ai „Vieții romînești" se deosebesc radical:

Dl. C. Stere e mai scurt și mai gros, dl. C. Șărcăleanu mai lung și mai subțire (și cu cît îmbătrînește, dl. C. Stere se face tot mai gros, și parcă mai scurt,—iar dl. Șărcăleanu tot mai subțire, și parcă mai lung).

Dl. Stere e mai mult brun, dl. Șărcăleanu mai mult blond.

Dl. Stere, de și nu face parte din liga antialcoolică, nu bea decît apă,—iar d-lui Șărcăleanu, care de asemenea nu face parte din liga antialcoolică, îi cam place cîte un chef cu prietenii.

Și d. Stere e pornit să creadă, că prin gura lui grăește însu-și Duhul Sfînt, dar d-lui Șărcăleanu să-i spui că cu «mîna lui de țărînă» scrie alt-cine-va, îți dă cu călimara în cap!

Dl. C. Stere, într'un cuvînt, e mai grav și mai solemn, dl. C. Șărcăleanu mai inteligent și mai simpatic.

Cum i-a putut confunda d. Iorga? Lipsă de simț critic.

Literatură-i asta, d-le Iorga?

A propos. Cenzorul literaturii noastre decretează, ca dl. Șărcăleanu să scrie „despre alt ceva de cît scîrbosul Oscar Wilde".

La moment!

Dar a cetit d-sa articolul incriminat până la sfîrșit? se întreabă omul genial care scrie aceste rînduri....

PENTRU „VIAȚA LITERARĂ»

La afirmația noastră din numărul trecut, că d. Chendi nu

știe unde și-a scris A. Ruso *critica* sa linguistică și literară („Rominia literară", 1855), pe care s'a bazat d. Ibrăileanu în studiile sale, ziarul «Viața literară» răspunde prin .... înșirarea paginilor... din «Foaia societăței» din Bucovina... din 1868 (de *după* moartea lui Ruso, de *după* apariția «Convorbirilor»), unde s'au publicat, de către alții, operele... *literare*.... postume ale lui A. Ruso și... articole ale lui Alexandri despre Ruso.

„Viața literară" nu e în chestie:

În „Foaia societăței" din 1868 n'a luptat, *n'a scris* A. Ruso nici un articol, pentru că murise, de mult, și prin urmare nici articolele de critică, pe care se bazează d. Ibrăileanu.

„Viața literară" mai afirmă că d. Chendi, cînd a scris *Detractorii Junimii* „cunoștea" Rominia literară... „Viața literară" face un rău serviciu d-lui Chendi: Dacă d. Chendi, *cunoscînd* activitatea critică a lui Ruso din „Rominia literară" din 1855, a afirmat totuși că operele lui Ruso au rămas inedite și că s'au publicat tocmai în 1868, atunci s'a făcut vinovat de falsificare intenționată a adevărului. Noi perzistăm însă a crede, în contra „Vieții literare" și spre onoarea d-lui Chendi, că dl. Chendi n'a falsificat intenționat, ci din ignoranță.

Și „Viața literară" simțindu-se la strîmtoare își întărește.... argumentarea cu injurii triviale și personalități. Crede «Viața literară» că persoana d-lui Chendi e invulnerabilă? Atunci pentru ce se pune pe acest teren? Desigur, pentru că își dă samă că nu vom scobori această tribună de propagare de idei și de adevăr, care este „Viața romînească", la personalități și la injurii triviale,—și menirea acestei reviste, și respectul de noi, și respectul pentru cetitorii noștri ne impun această rezervă.

LIPITORI ALE INVĂȚĂTORILOR

Este cunoscută plîngerea generală a scriitorilor romîni „că nu avem cetitori," că literatura nu rentează, că abia dacă un scriitor își poate scoate cheltuelile de tipar, necum să-i mai renteze opera ceva pe deasupra, ca răsplată a muncii sale, ca asigurare a unui trai consacrat numai pentru literatură.

E adevarat. Dar soarta aceasta nu e comună tuturor scriitorilor. Unui Eminescu, unui Caragiale, unui Coșbuc, unui Vlăhuță, unui Gherea i se potrivește constatarea; chiar din soarta operelor lor a plecat constatarea.

Există însă o sumă de scriitori, care fac cărți, care scot reviste, de existența cărora nimene nu se interesează în lumea noastră cultă, care nu însemnează nimic, care sînt dincolo de periferia științii și a literaturii romînești,—și cărora „munca literară" le rentează...

Aceste cărți sînt, în mică parte, datorite și grafomaniei autorilor lor,—în cea mai mare parte însă, sînt făcute cu un scop bine definit, care n'are nimica ridicol, pentru că e infam. E dorința de a cîștiga parale, din budget și din mizerabila leafă a învățătorilor.

Cutare stîlp guvernamental, mic elector de provincie, care a scris pe vremuri—acesta din grafomanie—tot felul de articole politico-literare, ajuns la putere, pe lingă alte multe răsplătiri că «a luptat pentru partid», mai capătă și aceia de a i se cumpăra, de către Minister, un volum despre „Verzi și Uscate" în 2000 de exemplare, à 3 fr. exemplarul. Din acești 6000 de franci, „autorul" nostru cheltuește 3000 de franci cu scoaterea a 3000 exemplare din „opera" sa, din care, dînd Ministerului cele 2000 exemplare (Acesta le răspîndește în școli pentru... progresul culturii poporului romîn!), îi mai rămîn 1000, pe care le împarte la revizori ca aceștia *să le vîndă* învățătorilor... Și să poftească învățătorii să nu se prăpădească de interes și de admirație pentru «opera» ilustrului politician!

Aceste 1000 de volume fac 3000 de franci,—și iată cum „autorul" nostru, fără să-i cumpere *nimene* de bună voe un exemplar (căci cartea lui n'are *absolut* nici o valoare!), îi aduce „cinstea" de „autor" și 6000 de lei în buzunar...

Altul, încaltea, pune pur și simplu un bir pe toți învățătorii. Dar bir, în toată puterea cuvîntului, încasat periodic, fără întîrziere, cu somație în regulă, cu procese verbale, cu amenințarea de „ți-oiu face eu, cutare, care am o trecere, știi, așa de mare la minister și-n trebile școlare!". E vorba de revistele oamenilor oficiali, pe lingă tirajul cărora acela al „Convorbirilor", „Sămănătorului", «Luceafărului» etc. e o nimica toată.

Ne ridicăm împotriva acestei adînci imoralități, nu pentrucă ne-am teme de indigestia „autorilor" în chestie, căci ei niciodată n'au stomacul surmenat, și nici atîta pentru nemilostiva pompare a bietului salar de 80 de franci al învățătorului, ori cît de dureros ar fi acest lucru...

Din considerații culturale ne ridicăm împotriva acestui fapt, de oare ce are consequențe cu mult mai grave decît s'ar părea la prima vedere.

Invățătorii sînt categoria de oameni de la cari țara trebue să aștepte cel mai mare bine al ei, căci ei, *în țara noastră, în faza prin care trecem*, au de îndeplinit cel mai mare rol. Invățătorii și-au înțeles acest rol și, în genere, luptă voinicește să și-l îndeplinească.

Pentru îndeplinirea rolului lor, ei trebuie să fie oameni luminați și, din fericire, *nu este la noi clasă socială mai serioasă și cu mai mult dor de a se lumina de cît învățătorii.*

Și ei, mai ales, stînd la țară, izolați, nu se pot lumina de cît prin cărți. Dar cărțile costă bani și se știe ce leafă mică au învățătorii.

Cu cel mai mare sentiment de sacrificiu pentru cultură, ei nu pot cheltui pe an de cît o sumă mică pentru cărți...

Ei bine, suma asta nici nu le ajunge pentru a satisface apetitul «autorilor», care luptă în opoziție și care trebuesc răsplătiți la guvern.

Invățătorii sînt siliți să cumpere, nu ce ar dori ei pentru luminarea lor, ci ceea ce-i stîrnește prin cap unui «autor» agent electoral că ar forma materialul unei cărți-pretext, pretext pentru a încasa răsplata agenturii sale electorale.

Așa dar, „literatura" agenților electorali împiedecă și ea luminarea învățătorului, apostolul binelui și al adevărului la sate, —împiedecă și ea luminarea satelor.

Cine va lua odată măsura energică necesară împotriva acestei crime?

ISTORIE „IMPARȚIALĂ".

«Convorbirile literare,» în numărul jubilar de 40 de ani fac un bilanț al activității lor, prin pana d-lui M. Dragomirescu, bilanț care este o falsificare a istoriei literaturii romînești din acești 40 de ani din urmă.

Falsificarea, firește, e ticluită așa, încît mișcarea Junimii să apară într'o aureolă de glorie supranaturală.

...Supranaturală, fiind că acel care a scris ditirambul de care e vorba, voind, în lăcomia sa neînfrînată, să dovedească prea mult, ajunge să dovedească imposibilul.

Ditirambul devine nu un capitol—poetic—de istoria literaturii, ci o curată reclamă. Inaintăm acest cuvînt, pentru că-l vom documenta.

Junimea, susține autorul ditirambului, n'a avut „predecesori". Nu-i așa că lucrul e curios mai înnainte de ori-ce altă discuție? Junimea *tocmai* pentrucă a fost o strălucită și matură mișcare, *a trebuit* să aibă predecesori. Chiar dacă nu i-am cunoaște, ar trebui să-i admitem ipotetic, pentrucă ori-ce mișcare matură a trebuit să aibă un început, o tinerețe. Dacă Darwin a avut precursori, o fi avînd și d. Maiorescu. Și n'am auzit pe nici un darwinist înfuriindu-se împotriva căutării precursorilor marelui lor învățător; din contra, au fost fericiți să-și dea samă de istoria *adevărului* lor. Junimiștii însă se mînie foc, dacă le spui că au avut precursori. «Căutarea paternității» îi înfurie grozav.

Este evident că în furia lor nu e în joc sentimentul adevărului, ci stînjenirea unei *reclame*, de care au nevoe din alte motive străine interesului pentru clădirea istoriei adevărate a literaturii veacului al XIX-lea...

Ditirambul susține că M. Kogălniceanu n'avea idee de ce însemnează o adevărată poezie. Autorul ditirambului să citească scrierile lui Kogălniceanu: Alt leac nu este. Autorul ditirambului vrea să fie profesor de istoria literaturii la Universitate?

De și autorul ditirambului susține că Kogălniceanu n'avea idee de ce însemnează o poezie, totuși zice—să fie un lux de argumentare, ori conștiința că Kogălniceanu o fi avînd «idee»?—că atunci cînd s'a înființat Junimea, nu se mai pomenea de influența *directă* a lui Russo ori Kogălniceanu. *Directă*? Noi știm că „influențele" acestea nu se pierd, se acumulează, pot fi și «indirecte»! Oare în literatura *de azi* nu are o parte de merit d. Maiorescu cei dintre 1867—1881? Adică o influență... *indirectă*?

Scriitorul ditirambului, maestru în reclamă—reclama aceasta

aruncă un văl de antipatie asupra frumoasei mișcări a Junimii, ne vor conceda-o oamenii serioși și nepărtinitori—care pretinde că Kogălniceanu etc. habar n'aveau de ce e o adevărată literatură, zice, totuși, că la apariția «Convorbirilor» «scriitorii cei buni încetaseră de a scrie»... Va să zică *fuseseră* scriitori buni și înainte de Junimea? Se știuse ce e adevărata poezie?

Literatura romînească n'a avut nevoe de Junimea pentru ca să fi fost bună?

Și, în general, junimiștii nu lasă nimica *vremei*, *evoluției* culturii: tot ce s'a făcut s'a făcut prin și de către dînșii. E serios?

Rămăsese, urmează ditirambul, din foasta literatură *patriotică* forma goală. Se dusese fondul, „conținutul viu și plin de avînt"... Va să zică a fost bună literatura bazată pe sentimentul patriotic? Așa dar, autorul ditirambului se ridică împotriva teoriei maestrului său că «patriotismul» n'are ce căuta în poezie? Nu-i vorbă, și maestrul, în articolul despre Alexandri, ca și acuma, mai ales, despre O. Goga, se deszice. Dar știam că discipolii sînt mai teribili de cît maestrii?!

Alexandri s'a perfecționat sub steagul „Convorbirilor"... pretinde ditirambul! De ce nu s'o fi „perfecționat" omul prin trecerea vremii, prin ajungerea la maturitate?... Și d. Maiorescu care, ne prevăzînd teoria discipolului, spunea că a fost ajutat mult de *sfaturile* lui Alexandri (Critice, I, 367)!... Aci discipolul e în rolul lui de a fi mai catolic de cît maestrul!...

Și ce o să spuneți de «perfecționarea», sub acest steag a următorilor scriitori: Eminescu, Creangă, Caragiale, Brătescu-Voinești.... N. I. Basilescu, Leonescu?

N. I. Basilescu, Leonescu sînt scriitori care se clasifică cu Eminescu și Caragiale, pentrucă...., dar e clar! pentrucă *marchează* direcția «Convorbirilor» din vremea «noastră, ăstor mai tineri»,—autorul ditirambului și alții,—căci toți scriitorii, chiar până azi, au continuat să fie «mai *de departe* sau mai de aproape» în jurul autorului ditirambului. E adorabil acest «mai de departe!»

Și ia să poftească să fie cine-va prea *mai de departe* (ca d. Sadoveanu cred, care, totuși, a scris și'n „Convorbiri"), și să vedeți atunci cum e scos din rîndul scriitorilor mari (din rîndul d-lor Basilescu, Leonescu), să vedeți cum n'are alt merit de cît un „conținut de modă" („țărănismul?") cum «își scuzează neîngrijirea stilului prin puritatea limbii», și cum e învinuit și de «mercantilism»...

«Convorbirile», scrie la ditiramb, au apărut cu o anumită menire,—pe care o știm cu toții. *Această* menire, autorul ditirambului zice că nu s'a sfîrșit și anunță că va porni, el, mai departe la luptă, căci literatura e în primejdie. «Conținutul de modă», «neîngrijirea stilului», «mercantilismul»,—se vede că împotriva acestora va pleca, cosîndu-și o cruce pe umăr, autorul ditirambului.

E pesimist de tot, autorul—și, iarăși, în dezacord cu mae-

strul și mai teribil de cît el,—căci d. Maiorescu încă din 1886 (*Critice*, II, 204) declarase că de acum nu mai este nevoe de critica aceea care *ferește* gustul, pentrucă autorii proști vor muri de la sine...

D'apoi dacă ar fi așa, ce face d. Dragomirescu? Că d-sa are menire să păzească gustul publicului!....... Dacă nu e D-zeu, d-sa e dintre aceia care-l inventează... ca să-l «distrugă»...

Dar acolo unde reclama trece de margenile permise chiar și celei americane, acolo unde autorul declară că a înființat o lotărie unde sînt mai multe bilete cîștigătoare decît numărul celor puse în circulație, e cînd, după ce arată marele triumf al «Convorbirilor» asupra lui V. A. Ureche (Nu-i așa că triumful acesta nu e de loc «eftin»?), asupra „naționalismului eftin" al «Revistei Contemporane", în care scria V. A. Ureche,—declară, plin de o nelegitimă satisfacție, că „noi, cei tineri", au distrus...ce?... „internaționalismul și mai eftin" al d-lui Gherea!...

Care «internaționalism», ditirambule? „Internaționalismul" din articolele d-lui Gherea despre Coșbuc, despre Eminescu, despre Caragiale, despre Vlăhuță, despre Duiliu Zamfirescu, despre Brociner, despre psichologia artiștilor din școala lui Eminescu?

Cum? Gherea *a lăudat* pe Coșbuc, pe Eminescu, pe Caragiale, pe Vlăhuță, *pentrucă* aceștia cîntau «internaționalismul»? Coșbuc reese așa de mare din articolul lui Gherea, *pentrucă* Gherea a găsit și a relevat «internaționalismul» din opera lui Coșbuc? Cum? Gherea a învinuit pe Duiliu Zamfirescu („Pesimistul de la Soleni") și pe Brociner («Sanda»), *pentrucă* în operele acestor scriitori a găsit și a relevat «naționalismul»?

Și cum? «Noi, cei tineri» au combătut—ei „combăteau", dar d. Gherea.., intimidat se vede, nici nu răspundea....—«internaționalismul» din *criticile* d-lui Gherea? D-lor făceau gimbușlicuri în jurul „artei pentru artă", a „personalității în artă",—acestea sînt «internaționalismul» d-lui Gherea? *Unde* este „internaționalismul" din criticile d lui Gherea? Și mai scrie la ditiramb că la «Contemporanul» se făcea literatură socialistă... Așa? Și d. I. N. Roman care acuza pe poeții de la «Contemporanul» că nu cîntă „după cum a zis d. Gherea"!... (Vezi Gherea: *Studii Critice*, I, 307).

Dar să vedeți unde duce reclama.

Ditirambul spune că dintre toți scriitorii dela *Revista Contemporană* numai d. Ciru Oeconomu ocupă azi atenția publicului; dintre toți cei de la *Contemporanul*, numai d. O. Carp..... D. Ciru Oeconomu ocupă atenția publicului? Ce s'a întîmplat? Apoi iată ce: d. Oeconomu... *scrie* la «Convorbiri»... Și la „Convorbiri" scrie și d. O Carp. Curioasă... coincidență: *singurii* scriitori care ocupă opinia publică, dintre cei de la revistele pe care «noi» «le-au distrus», sînt tocmai și numai cei doi care scriu la «Convorbiri»...... E american, e cu lampioane electrice multicolore!

Dar, d. O. Carp, zice ditirambul, nu datorește, în ceea ce

a scris mai frumos, nimic teoriilor lui Gherea! Apoi, să zicem că nu. Dar pretins'a d. Gherea că face școli de... adulți, în poezie? Nu e d. Gherea acela care a spus: «Zi, poete, ce-ți arde sufletul....»? Insă autorul ditirambului pretinde că d. O. Carp îi datorește lui ce scrie azi.... Ce să-i faci? D. Gherea a avut o personalitate mai puțin puternică de cit d. Dragomirescu!

In schimb—și e firesc s'o susțină ditirambul, dacă s'a pus pe acest teren—toți scriitorii de la „Convorbiri" își datoresc conținutul operei lor d-lui Maiorescu, ori d-lui Dragomirescu. In opera lui Creangă se vede clar influența teoriilor d-lui Maiorescu, și în opera lui Brătescu-Voinești, influența teoriilor (c'așa se chiamă ele!) d-lui M. Dragomirescu...

Nu-i vorbă, se zice că Creangă a venit cu *Capra cu trei ezi, gata* format la Junimea! Ce are a face! Creangă consultase mult operele d-lui Maiorescu („Poezia Romină"?) la alcătuirea acestei minunate povești...

S'a gindit oare vreodată acest autor al ditirambului că d. Gherea nici nu era *natural* să facă *școală literară*, pentrucă nici un *critic* n'a făcut școală?. Pentrucă un critic științific e un om de știință care *constată* și *explică*? Ce școală a făcut Sainte-Beuve, Taine, Faguet, Brunetière, Brandes? Că se pot clasifica și criticii, la o laltă, cu scriitorii, pe care-i urmează, *nu precedează*, într'o școală? Apoi asta e altă vorbă! *Viața* unei societăți produce un curent literar, întrupat în scriitori, criticul teoretizează curentul, filozoful sintetizează această *viață* cu toate manifestările ei...

Că d. Maiorescu, care n'a făcut critică științifică, care a fost un jandarm—în ințelesul bun al cuvintului—al literaturii, încurajind pe scriitorii buni, lovind pe cei răi, că d. Maiorescu a *grupat* pe cei buni, asta însamnă că operele acestora sînt datorite teoriilor d-lui Maiorescu?

Și își dau samă discipolii d-lui Maiorescu pe ce teren șubred se pun? Va să zică, *dacă* se dovedește că d. Maiorescu are precursori, și, în cealaltă privință, *dacă* se dovedește că «în ceea ce au scris mai frumos», scriitorii romîni „nu datoresc nimic teoriilor" d-lui Maiorescu,—urmează că d. Maiorescu e detronat? Apoi dacă se pun pe acest teren—*aut Caesar aut nihil*—discipolii îi fac un rău serviciu d-lui Maiorescu.

Noi însă credem că, deși d. Maiorescu are precursori și, deși talentul unui Creangă se datorește părinților săi, totuși d. Maiorescu, care a ales și a urmat direcția cea bună, care a știut să aprecieze și să încurajeze talentele, are un mare merit,—a avut un mare rol în istoria literaturii veacului al XIX-lea....

Și nu noi, ci discipolii, prin exces de zel, încearcă să întunece rolul d-lui Maiorescu.

AFORISMUL D-lui P. P. CARP.

Dl. P. P. Carp, care și în tinerețe nu consacra prea mult timp literaturii, publică în numărul jubilar al „Convorbirilor" un scurt „aforism", pe care îl reproducem în întregime:

„Precum în metafizică filozofii au căutat, deși fără rezul-
„tat, să afle cauzalitatea lumii, dar au fost răsplătiți de sfor-
„țările lor prin stabilirea unor adevăruri eterne în morală și în
„estetică, tot așa în politică numai aceia au contribuit la pro-
„gresul social, cari au urmărit cu stăruință idealul fie și nerea-
„lizabil al perfecțiunii umane"...

Foarte frumos spus, dar... neadevărat!...

In ce privește metafizica: 1) noțiunea metafizică de cauza-
litate e *radical falsă*, și toată filozofia modernă, incepind cu Kant
(sau, dacă voiți, și mai înainte, cu Bacon, Hume, Locke...),
precum și toată gindirea științifică au luptat mai ales să o răs-
toarne și să arăte toată deșertăciunea ei; 2) morala și estetica
nu-și datoresc de loc adevărurile lor „eterne" *metafizicei*,—dacă
mai poate fi vorba astă-zi de adevăruri *eterne*...

In ce privește politica, formula trebuește răsturnată: ea
nu urmărește „perfecțiunea umană", chiar în epocile revoluțio-
nare (nici chiar un Cromwell, cu tot rigorismul lui de independent)
—ci cel mult, perfecțiunea *socială*, în care s'ar putea naște un
om mai perfect. In timpurile normale, în „zilele de lucru", omul
de stat—cum spune James Brice, e dator să îngrădească socie-
tatea, prin instituții și legi, de efectele slăbiciunilor și ispitelor
omenești: instituțiile sănătoase împiedecă ticăloșiile și celor răi
(d. p., prin controlul vigilent al celor mai interesați, al tuturor ce-
tățenilor),—pe cind instituțiile rele duc în ispită și la ticăloșie
și pe cei buni (cite, d. p n'a fost silit să tolereze d. Carp, în
«această țară pururea guvernamentală»? sau ce izvor de ticăloșii
sînt relațiile noastre agrare?)

Pentru omul politic, deci, *perfecționarea* omului decurge din
instituții și legi, menite să satisfacă nevoile *concrete* și *imedi-
ate*,—dar dacă dînsul e pătruns de concepția de pastor moralist
urmărind *direct „perfecțiunea* umană",—e condamnat la nepu-
tință și sterilitate: legile se croesc nu pentru «*oameni perfecți*»,
ci pentru oameni așa cum sînt,—pentru un rafinat, poate prea
«proști și ticăloși, dar mulți....»

Și s'ar putea aforismului scurt al d-lui Carp opune altul și
mai scurt: *Societatea de oameni perfecți n'ar avea nevoe de loc
de oameni politici*....

E caracteristic, totuși, că pentru d. P. P. Carp *idealul po-
litic* e analog concepțiunii metafizice a cauzalității,— un fel de
«quadratură a cercului»....

Trebue să recunoaștem, că d-sa,—care în politică nu pleacă
de la idea reformelor politice și sociale, ci de la acea a «asanării mo
rale» (pentru noi aceasta ar putea decurge *numai* din cele dintăi),—
a știut să condenseze minunat într'o formulă concisă tot rostul
acestei îndelungate vieți politice și taina nesuccesului ei....

P. Nicanor & Co.

Cronica literară

— Henrik Ibsen —

A murit Ibsen.

Un poet-luptător, care prin îndrăzneala ideilor a înspăimîntat şi a indignat până într-atît pe pacinicii cetăţeni ai Norvegiei, încît—acum vr'o 40 ani—a fost silit să se expatrieze,—el moare triumfător, geniu recunoscut al literaturei universale, reuşind să înjuge la carul său de slavă pe toţi hulitorii de altă dată din patrie, răsbunîndu-şi ast-fel toate umilinţile anilor de tinereţă.

Născut la 1828, în Skjean, un mic orăşel din sudul Norvegiei, Ibsen copil de 10 ani, după ce părinţii săi şi-au perdut toată averea, cunoaşte deja mizeria şi înjosirea, şi revoltele demnităţii omeneşti în potriva moralei caetelor de caligrafie: prietinii de altă dată întorc spetele familiei ruinate,—morala crohmolită a „oamenilor cum se cade" nu iartă pe nenorociţii ce nu-şi pot plăti datoriile....

La vrîsta de 16 ani îl vedem pe Ibsen elev de farmacie pentru o bucată de pîne, alcătuind versuri, între un plastur şi un sirop de revent...

„Anul nebun"—1848—a inspirat lirei tînărului farmacist idei revoluţionare, care au făcut să tremure de spaimă bonetele albe ale matroanelor şi să se umfle de indignare vastele jilete ale „stîlpilor societaţii" din blagoslovitul Skjean, deprins numai cu ideile predicilor duminecale, sădite de atîtea generaţii de pastori.

Prima piesă de teatru a lui Ibsen, cu sugestivul titlu de „Catilina", pune capăt rabdării bonetelor albe şi vastelor jilete,—poetul e silit să se strămute la Christiania, părăsind o dată cu tîrguşorul natal şi onorabila profesiune de farmacist.

Aci, într'un cîmp mai vast de activitate şi într'o atmosferă mai prielnică, în ori-ce caz, ca în patriarhalul Skjean, Ibsen scoate o gazetă septăminală, care moare prin indiferenţa publicului, se face regisor al unei trupe dramatice, apoi administrator de teatru, pentru care scrie drame şi comedii,—cari au atîta succes, încît la 1864 parlamentul Norvegian îi acordă „pensiunea literaţilor",—fiind-că ţara aceia de păscari şi ţărani nu înţelege să-şi omoare poeţii impunîndu-le, sub pretext de protecţiune, să sgîrie hîrtia în ministere, ca sub-şefi de biurou şi conţopişti...

Dar în curînd „Comedia Iubirii", „Pretendenţii" şi cîte-va poeme stîrnesc un scandal atît de groaznic în întreaga Norvegie, încît poetul desgustat

pleacă din ţară, cutreeră Europa,—la început cu totul necunoscut, apoi ca una din gloriile şi mîndriile ei.

In străinătate au fost scrise operile cele nemuritoare ale lui Ibsen,—*Brand*, *Uniunea tinerimei*, *Stîlpii societăţii*, Nora, Hedda Gabler, *Solness*, *Eyolf* etc.

Fie-care din dramele lui Ibsen a fost un adevărat eveniment, care provoca entuziasmul unora, indignarea altora, dădea naştere la polemici aprinse, dar nimene nu putea să rămînă indiferent faţă de ele în agitata republică a literelor.

Cînd, de pildă, apăru „Nora", ea stîrni o furtună atît de violentă, discuţiuni atît de pasionate, încît ele turburau, după cum spune traducătorul francez al lui Ibsen, liniştea saloanelor din Paris şi gazdele prevăzătoare erau silite să scrie pe biletele de invitaţie „sunteţi rugaţi a nu vorbi despre Nora..."

Care este taina acestui dar de a „aprinde patimile"?

Ibsen luptă pentru drepturile individualităţii omeneşti, pentru drepturile unui om liber,—ale unui „supra-om" ar zice Nietzsche,—în contra tiraniei majorităţii,—„dreptatea e tot deauna din partea minorităţii", spune doctorul Stokmann.....

Şi în lupta aceasta Ibsen nu cruţă nici prejudecăţile, nici ideile şi sentimentele cele mai adînc înrădăcinate, sguduo toate „temeliile" sacro-sancte „ale societăţii".

Religia?—un adevăr de ieri, o minciună de mîne, nu există „un adevăr", ci numai un şir de adevăruri convenţionale şi trecătoare.

Familia?—o robie, bazată pe exploatarea celui slab,—transformarea femeei-om în femee-păpuşă,—dar femea, după natură, e egală barbatului, şi are dreptul la libertatea afecţiunilor şi acţiunilor sale.

Morala?—o minciună, prin care făţarnic se predică numai datorii către alţii, şi se uită datoriile cele mari ale omului către sine însuşi.

Toată societatea de astă-zi e întemeiată pe minciună, pe convenţiuni şi prejudecăţi, cari stabilesc o ordine exterioară şi aparentă, după care în realitate se ascunde o groaznică dezordine morală,—o faţadă decorativă, în dosul căreia totul putrezeşte şi cade în ruină,—dacă minciuna socială nu va fi grabnic stîrpită, o înspăimîntătoare catastrofă morală ne ameninţă.

Acestea sînt în rezumat ideile ce le samănă cu profuziune eroii lui Ibsen, mai exact: acestea sînt *tendinţele* operilor sale,—căci creaţiunea lui e adesea nu numai tendenţioasă, ci direct *tezistă*, după limbajul consacrat al criticei noastre.

Bine înţeles, chiar în culmea gloriei, Ibsen n'a putut face ca seminţa să prindă rădăcini în societatea noastră, dar cel puţin a deprins urechile cele mai suscetibile cu „cuvinte de răsvrătire". Cetind notiţile ditirambice din gravele reviste şi „patrioticele" fiţuice de la noi, tot rostul cărora e de a înăduşi ori-ce avînt de răsvrătire, de a „combate ideile subversive", adesea am simţit o satisfacţie maliţioasă.....

Această operă de educaţie, în coroana de lauri a marelui răzvrătit, merită o menţiune deosebită.

Din acest punct de vedere Ibsen poate avea la noi o însemnătate şi mai mare, ca în altă parte. In privinţa culturală nu sîntem de cît o mahala a Europei,—dacă bonetele albe ale matroanelor noastre sînt mai puţin crohmolite, ca în patriarcalul Skjean, jiletele „stîlpilor societăţii" noas-

tre sint și mai vaste, luind proporțiile unui halat oriental,—in calea inălțării individualității omenești la noi se imbină „pruderia" occidentală cu „lasă-mă să te las" oriental....

Desigur eroii lui Ibsen n'au intotdeauna dreptate, sau mai bine zis, cuvintele lor de răzvrătire sint numai o lature a adevărului.

Dacă, in numele individualității și a demnității omenești, e legitimă critica cea mai vehementă a „temeliilor societății", e necesară revizuirea ideilor și sentimentelor curente din lumea „oamenilor cum se cade",—individualitatea, emancipată de jugul prejudecăților și al minciunilor convenționale, trebue să-și supună acțiunea unor norme, *conștient* acceptate, in virtutea solidarității omenești superioare,—solidarității sociale și solidarității naționale,—intru cit desvoltarea individualității nu e cu putință de cit in cadrul unei propășiri sănătoase a vieții sociale, plecind de la imprejurările concrete,—de timp și de loc,—ale fie-cării țări, ale fie-cărui neam.

Alt-fel nu putem ajunge decit la un groaznic anarhism,—pieirea societății și ruina individualității in acela-și timp.

Din acest punct de vedere s'a ridicat in potriva lui Ibsen marele lui antagonist și compatriot Björnson,—acest „țărănist" și democrat, a cărui liră răsună la toate aspirațiunile poporului norvegian.

Adevărul complect e in sinteza armonioasă intre Ibsen și Björnson. Dar pentru a ajunge la acest adevăr, trebue să trecem prin faza de critică și răzvrătire a eroilor lui Ibsen,—precum in genere, pentru a ajunge la o concepție mai largă și mai adevărată asupra lumii și vieții, trebue să trecem prin toate durerile crizei sufletești și ale indoelii.

Aci e marea misiune a lui Ibsen, poet al vremurilor de amurg,—in această epocă de tranziție.

C. Șr.

Cronica Științifică

BIOLOGIE EXPERIMENTALĂ.

Acțiunea luminii asupra ființelor vietuitoare. E de netăgăduit că studiul biologiei a luat, in ultimele timpuri mai cu samă, o dezvoltare e-norm de mare. Până mai acum cițiva ani, acest studiu să mărginea mai mult la simple descripțiuni de forme și fenomene vitale, fără a formula cauzele acestor forme și fenomene. Din acele studii anterioare s'au inchegat ramurile importante ale biologiei ca Zoologia, Anatomia, Embriologia, Paleontologia și Fiziologia, etc.

Fie-care din aceste ramuri, considerate din punctul de vedere descriptiv, ni-au adus, in prima linie, date importante pentru cunoașterea organizației și a vieții ființelor vietuitoare; iar, in a doua linie, pentru stabilirea legăturilor de inrudire intre ființele vietuitoare. S'a stabilit astfel o clasificație mai mult sau mai puțin naturală, bazată pe fapte anatomice, embriologice, paleontologice, fiziologice etc. Și această clasificație e azi cel mai strălucit omagiu ce s'a adus teoriei evoluției sau transformizmului, care domină azi intreg ul cimp al cercetărilor biologiei. Aproape nu se mai cunosc azi naturaliști cari, *conduși numai de spiritul științific*, să nu fie părtași teoriei evoluției. Filiația ființelor vietuitoare fiind azi aproape stabilită in liniile mari, generale, chestiile de clasificație au rămas pe un plan cu totul secundar. Zoologia, Anatomia, Embriologia, Paleontologia, etc., considerate din punctul de vedere descriptiv, narativ, pasionează puțin azi cercetările biologiei.—Morfologia, care sintetizează rezultatele acestor științe, mai ține incă incordată atenția biologilor prin faptul că ea stabilește cîteva legi și principii generale, cari pot sugera cîte o dată vederi nouă și deschide orizonturi mai largi. Dar chiar această ramură a biologiei rămine in umbră cind se mărginește numai la simpla narare a faptelor.

Cu totul altă importanță capătă toate aceste ramuri ale biologiei, cind sint studiate din punctul de vedere experimental.—Ei bine, in această direcție nouă sint indreptate azi cercetările biologice.

Din faza pur descriptivă, narativă a biologiei, am intrat azi in faza experimentală. Ea tinde azi nu numai să descrie, să nareze diferitele forme, diferitele structuri și variații prezintate de ființele vietuitoare dar să le și *explice*, arătind cauzele care contribuesc la inchegarea acestor forme, structuri și variații, provocind și modificind chiar experimental aceste inchegări. Se vede dar de aci cit sint de importante cercetările biologiei indrumate pe această cale.

Aceasta însă nu vra să zică că studiul Zoologiei, Morfologiei şi a celorlalte ramuri ale biologiei, considerate din punctul de vedere pur descriptiv, nu prezintă şi ele o importanţă deosebită. Toate cunoştinţele biologiei se bazează unele pe altele, se ajută reciproc.

In cronica de azi, voi da o idee asupra acestei metode nouă de cercetare—metoda experimentală—introdusă în biologie.

Unul din savanţii din zilele noastre, care a dat cel mai mare impuls în acest senz cercetărilor biologice, e fiziologul american Jacques Loeb. De acord cu el, mai e încă o întreagă pleiadă de savanţi ca Boveri, Giard, Verworn, Delage, Roux, Driesch, Hertwig etc. cari îşi pun toate speranţele în metoda experimentală aplicată în studiul biologiei.

Aceasta metodă, după cum se exprimă şi savantul profesor Yves Delage [1], consistă „în a supune substanţa vieţuitoare şi fiinţele vieţuitoare acţiunii diferiţilor agenţi fizici şi chimici sau în a varia, în mod metodic, condiţiile de viaţă ale animalelor pentru a produce modificări şi a descoperi astfel, dacă e posibil, cauzele formelor a structurii şi a variaţiunelor prezintate de fiinţele vieţuitoare".

Să vedem dar, în trăsături generale, care sînt luminele ce ne aduce metoda experimentală în studiul biologiei.

Viaţa fiinţelor vieţuitoare e condiţionată în prima linie de mediul cosmic şi biologic, considerate de Giard ca factorii primari ai evoluţiei. [2]) In mediul cosmic intră diferiţii agenţi fizico-chimici ca lumina, temperatura, gradul de umiditate şi de uscăciune, compoziţia fizică şi chimică a pămintului şi a apelor, starea mecanică a mediului, mişcarea apelor etc.; iar în cel biologic, agenţi ca hrana, parazitizmul, simbioza etc.

In cronica de faţă nu ne vom ocupa în special de cît de acţiunea unuĭ singur agent fizic—a luminei—asupra fiinţelor vieţuitoare.

*

Cine nu cunoaşte acţiunea mare ce are lumina asupra vieţii plantelor. Natura ni prezintă cel mai vast laborator pentru studiul acestei acţiuni. In adevăr, din simpla observaţie ştim cu toţii că o plantă oare-care, lipsită de lumină, se îngălbineşte veştejeşte şi în urmă moare: pe cînd la lumină, înverzeşte şi se dezvoltă puternic.—Din experienţele de laborator însă să constată mai precis că lumina are acţiune în special asupra formărei clorofilei care dă frunzelor culoarea verde şi contribue, în mare parte, şi la îndeplinirea funcţiunelor de hrană a plantei. Supt acţiunea energiei luminoase, cu ajutorul şi a energiei chimice rezultată din substanţa vieţuitoare a plantei, se produce, prin intermediul clorofilei, fenomenul important de dedublare al acidului carbonic pe care planta îl ea din aer.—Carbonul, rezultat din această dedublare, e punctul de plecare a tuturor fenomenelor mai importante din viaţa plantelor, în special a fenomenului de asimilaţie şi a fenomenelor de sinteză a materiilor organice care servesc de bază la închegarea materiei vieţuitoare.

Dacă lumina ar lipsi, viaţa ar fi imposibilă pe pămînt; de oare-ce plantele, nepotînd trăi, n'ar putea trăi nici animalele a căror viaţă e strins legată de acea a plantelor.

1) *Yves Delage.* L'Anatomie comparée et les bases de la Morphologie, Revue scientifique No. 6, 1905.

2) *Alfred Giard.* Facteurs primaires de l'Évolution.

Ei bine, în laboratoarele noastre putem studia în mod mai amănunţit acţiunea luminei asupra fiinţelor vieţuitoare, putînd varia mai uşor şi condiţiile de experienţe.

Din experienţele făcute până acum, s'a stabilit în mod neîndoios că lumina are acţiune asupra culoarei şi structurei fiinţelor vieţuitoare precum şi asupra fenomenelor lor de viaţă.

Din marele număr de experienţe, făcute până acum în acest senz, nu voi cita de cît cîteva mai caracteristice.

Aşa: Gaidukov arată experimental că *Oscillaria sancta*, o plantă din grupul algelor, cultivată sub acţiunea diferitelor lumini ale spectrului solar, capătă culori diferite, în genere culori complimentare; aşa d. ex. cultivată sub acţiunea luminei roşe din spectru, capătă culoarea complimentară verzue; sub acţiunea luminei galbână-brună, devine albastră-verzue: sub acţiunea luminei verde, devine roşietică etc.

Keeble şi Gamble de asemenea au produs variaţii însămnate de culori la *Hippolyte varians* o specie de crustaceu marin învecinat cu Crevetele de mare, variind culoarea luminei cu ajutorul stielelor colorate. Ei au constatat în acelaş timp că şi acţiunea de secreţiune a unor organe să modifică cu schimbarea de culoare a luminei.

Nordhausen constată experimental că deosebirele de intenzitate a luminei, ajutate şi de alte influenţe, produc deosebiri de structură anatomică, de mărime şi de grosime a frunzelor de stejar, de fag, de carpân etc. precum şi deosebiri în gradul de asimilaţie în frunzele de ulm.

Dl. Dr. E. Teodorescu, unul din distinşii noştri botanişti, a făcut deasemenea numeroase experienţe care pun şi mai bine în evidenţă acţiunea luminei atît asupra formării clorofilei cît şi asupra formei, culoarei şi structurei diferitelor plante.

Dar dacă energia luminoasă are o acţiune hotăritoare în modificarea culorei şi structurei fiinţelor vieţuitoare, nu mai puţin hotăritoare e această acţiune şi asupra fenomenelor prezintate de aceste fiinţe, în special asupra fenomenelor de mişcare şi de hrană.—Acţiunea luminei asupra mişcărei plantelor e evidentă. In adevăr, cine n'a observat mişcarea zilnică a plantei, floarea soarelui, după mersul soarelui şi închiderea zorelelor către sară sau deschiderea lor, o dată cu răsăritul soarelui. Această mişcare, după lumină, a plantelor se numeşte *fototactism*. Şi exemple de fototactism sînt numeroase atît în grupul plantelor cît şi al animalelor. Intre alţii, ilustrul botanist Strasburger a făcut numeroase experienţe pentru a demonstra acţiunea luminei asupra plantelor.

Din acele experienţe reesă clar că unele plante microscopice (*Botrydium granulatum*) din grupul Algelor precum şi zoosporii acestor alge sînt atrase de lumină (fototactism positiv) iar altele sînt respinse (fototactism negativ).

E interesantă experienţa făcută de Strasburger asupra Zoosporilor unei specii de algă microscopică numită *Ulotrix*.

Aceşti zoospori, puşi în o picătură de apă şi observaţi la microscop, sub acţiunea luminei difuze, se îngrămădesc în partea mai luminată a picăturei; dacă însă mărim intenzitatea luminei în partea unde ele se îngrămădesc, vedem că ele continuă a se îngrămădi până la o limită anumită de intenzitate a luminei. Această limită trecută, zoosporii fug în partea opusă, unde e mai puţină lumină. Ei prezintă dar un fototactism pozitiv

pentru o anumită intenzitate de lumină și un fot.tactism negativ cînd ceastă intenzitate crește prea tare.—Să esplică aceasta prin faptul că pr toplasma acestor zoospori ca și a tuturor ființelor viețuitoare are un stad de iritabilitate maximum pentru o intenzitate oare-care de lumină.

In toate aceste experiențe s'a constatat că radiațiele albastre și vi lete au cea maĭ mare influență.

Aceleașĭ fenomene să constată și din experiențele făcute asupra nimalelor, în special inferioare.

Engelmann a pus în evidență acțiunea luminei în special asupra un micro-organizm numit de el *Bacterium photometricum* care se mișcă în p cătura de apă cu ajutorul unuĭ firișor foarte fin, numit flagel, numaĭ cînd expus la acțiunea luminei, iar la întuneric rămînînd imobil.

Cu totul din contra se întîmplă lucrurile dacă observăm la micr scop alte animale (*Actinophrys*, *Actinosphaerium* etc) care la întunen produc mișcărĭ pseodopodice foarte viĭ, iar la lumină își retrag pseod poziĭ ne maĭ dînd nicĭ un semn de viață, rămînînd ca paralizațĭ cu cît mări intenzitatea luminei.

Maĭ sînt și alte micro-organizme, uniĭ microbĭ patogeni d. ex., asup cărora acțiunea puternică a luminei e ucigătoare. De aceea higieniștiĭ rec mandă această acțiune ca mijloc de aparare în contra lor.

Steinach a arătat iarăși experimental că acțiunea directă a lumin produce contracția mușchilor irisuluĭ din ochiul peștilor și amfibienilor.

Nu maĭ puțin interesante sînt și experiențele luĭ Flammarion, ca aŭ arătat că lumina are o acțiune vizibilă asupra dezvoltăreĭ vermeluĭ matasă. Producția maximă a cantităţiĭ de matasă are loc cînd îĭ crește supt acțiunea luminei incolore, a luminei violete, purpurie deschisă, po tocalie saŭ la întuneric; iar sub acțiunea luminei albastră închisă, produ ția e minimă.

Murbach constată că putem constringe specia de meduză *Gonionem* de a-și lepada oule în orĭ-ce oară a zileĭ numaĭ să le ținem la întuneri Și cum am maĭ arătat și altă data, Mac Bride constată că oule de Echinoderm în cazurile de partenogeneză experimentală, se dezvoltă maĭ bine dacă ferim de acțiunea directă a razelor solare.

Iată dar o serie de experiențe citate din care se poate vedea că l mina are în adevăr o acțiune însemnată asupra ființelor viețuitoare.

Energia luminoasă, acționînd asupra acestor ființe, pune în joc u fel de energie de mișcare, un mod de iritabilitate a substanțeĭ viețuitoar care se arată simțurilor noastre prin schimbarea de colorĭ, de structurĭ de mișcărĭ.

Afară de energia luminoasă, maĭ sînt încă și alte energiĭ cum d. e energia chimică, calorică etc., care aŭ asupra ființelor viețuitoare o acțiu tot așa de importantă și asupra cărora vom avea ocazia să vorbi alta dată.

Până atuncĭ ramîne dar bine stabilit că studiul acțiuneĭ tuturor cestor energiĭ asupra ființelor viețuitoare formează unul din capitolele ce maĭ importante din studiul biologieĭ generale, capitolul biologieĭ exper mentale.

***

PIERRE CURIE.

Nu știŭ cum se face, dar cîte o dată e ceva uimitor jocul aces complicat al legilor naturale din care răsare, în răstimpurĭ, pe lume cît

o figură excepțională cum a fost acea a ilustruluĭ savant Pierre Curie, a căreĭ dispariție, așa de timpurie, a umplut de doliŭ nu numaĭ Franța dar întreaga lume savantă.

Gîndindu-mă la această dispariție, așa de neașteptată, îmĭ vin în minte versurile nemuritoruluĭ nostru poet:

> Era un vis misterios
> Și blînd din cale-afară
> Și prea era de tot frumos
> De-a trebuit să piară...

In făptura luĭ s'a închegat par'că una din armoniile cele maĭ bizare între dulcea luĭ modestie și între sufletul luĭ intransigent în ceea-ce privește principiile sociale și morale carĭ domină încă lumea de azĭ.

Și cea-ce e maĭ interesant de remarcat în existența acesteĭ figurĭ ilustre, e manifestarea aceleașĭ intransigențĭ și în domeniul științeĭ pure. In adevăr, el a revoluționat știința prin descoperirele luĭ, în special prin descoperirea *radiuluĭ*, acel metal, care, prin proprietățile luĭ curioase, pare a răsturna toate concepțiele care domină știința de azĭ asupra materieĭ.

Născut la 15 Maĭ 1859, Curie și-a îndreptat aproape singur primiĭ pașĭ în studiul fiziceĭ. Fiind șef de lucrărĭ la laboratorul orașuluĭ Paris, a făcut, parte singur, parte împreună cu fratele săŭ Jacques Curie, primele studiĭ importante asupra căldureĭ în spectru, asupra piezo-electricitățiĭ și a dilatațieĭ electrice a cristalelor.

Dar descoperirea importantă, care l'a făcut celebru, e acea a radiuluĭ și a radio-activitățiĭ. Mare parte din lucrările luĭ asupra acestuĭ metal le-a făcut în colaborație cu soția sa, D-na Curie, foasta domnișoară Skolodowska, poloneză de origină, care lucra deja, cînd a cunoscut-o, în laboratorul de fizică al Sorboneĭ.

Prin această descoperire ni se arată: 1) „Că radiu e în adevăr un metal noŭ cu pondere atomică bine determinată (225), și dînd la analiza spectrală o serie de liniĭ absolut caracteristice [1]. 2) Că prepararea acestuĭ metal e foarte anevoioasă; așa din o tonă de pechblendă și în urma unuĭ tratament foarte lung, abia s'a putut obține 2 decigrame de radiŭ. 3) Că posedă proprietățĭ curioase de a degaja energiĭ enorme fără a perde nimic din greutatea luĭ. Fapt care a revoluționat, cum spusesem maĭ sus, concepțiele noastre asupra materieĭ și a energieĭ, etc.

Această descoperire a atras cu drept cuvînt, atenția întregeĭ lumĭ savante și la 1903 Academia regală din Stockholm a oferit premiul Nobel jumătate d-luĭ Henri Becquerel, un alt savant fizician francez și jumătate D-luĭ și D-neĭ Curie.

Tot în acel an, societatea regală din Londra i-a oferit medalia Davy, una din cele maĭ marĭ recompense ce se acordă savanților; iar în anul 1904, parlamentul francez îĭ votează crearea uneĭ catedre de fizică generală la Sorbona și un laborator la care d-na Curie a fost numită șef de lucrărĭ. In fine la 1905, a fost ales membru al academieĭ de științe.

Curie a ilustrat catedra sa de fizică până în ziua de $^{6}/_{19}$ Aprilie

1) *La Nature* din 28 Aprilie 1906.

1906; cind a murit, în mod aşa de banal, călcat de un camion de man tanţă.—După moartea lui, Guvernul francez, ca recompensă pentru me tele soţiei şi colaboratoarii lui, a oferit catedra de fizică d-nei Curie.

E interesant, cred, pentru cititorii acestei reviste să cunoască ma festarea caldă făcută de un alt ilustru savant, d. H. Poincaré, în fa membrilor academiei de ştiinţe din Paris, în şedinţa dela 23 Aprilie 19 asupra personalităţii originale a lui Curie:

„Acest om aşa de modest a fost la modă fără voia lui.

„Reputaţia care de obiceiu nu esă înaintea celor ce n'o caută, s dus să-l caute pe Curie în obscuritatea în care el se ascunsăse de ea. A ceastă notorietate sgomotoasă ar fi fost considerată ca o întîmplare sup rătoare muncei şi liniştei lui, dacă el n'ar fi simţit că toată această gl rie se răsfrînge asupra Franţiei.

„Ştiţi cît era de plăcut şi intărilor contactul cu el. Ştiţi ce atrac delicată se degaja din modestia lui dulce, din echitatea lui naivă, din neţa spiritului său. Şi n'ar fi crezut cineva ca această blîndeţă ascunde suflet intransigent. Pentru un interes personal, el nu sacrifica principii generoase în care a fost crescut, idealul moral ce concepuse, acel ideal sinceritate absolută prea înalt poate pentru lumea în care noi trăim.

„In doliu în care sîntem cufundaţi, gîndirea noastră se îndreaptă c tră acea femee admirabilă care n'a fost pentru el numai o tovarăşă dev tată dar şi o preţioasă colaboratoare. Această colaborare în care calităţi naturale ale omului şi ale femeei aŭ fost aşa de fericit unite, a fost de gur un schimb de ideĭ şi un schimb de energiĭ în acelaş timp, remediu gur în contra acelor descurajări trecătoare la care e expus ori-ce cercet tor. De aceea recunoştinţa noastră trebue îndreptată către doamna Curie acelaş timp cu simpatia noastră."

P. Bujor

Cronica pedagogică

— Cum trebue organizat studiul limbii şi literaturii germane la o universitate romînă? —

Dl. K. Richter, în lecţiunea de deschidere a cursului d-sale de limba şi literatura germană (ţinută la 15 Decembrie 1905 şi publicată în Revista pentru Filosofie şi Pedagogie, Fascicula I din Ianuar 1906), nu s'a mărginit să ne arăte rolul unui docent de limba şi literatura germană, în accepţiunea cuvîntului german Privatdozent—ceea ce d-sa este şi pe care d-sa îşi propune să-l facă la universitatea noastră (p. 68—69)—ci s'a amestecat în rolul profesorului—„al docentului în sensul cel mai larg al cuvîntului"—„al cărui program de activitate îl *fixează* în numita lecţiune (p. 56)!

In lecţiunea de deschidere a cursului meu de limba şi literatura germana, ţinuta la universitatea din Bucureşti la 5 Noembrie 1905, în calitate de docent şi suplinitor al catedrei—prin urmare „docent în sensul cel mai larg al cuvîntului"—am atins şi eu chestiunea programului de activitate al profesorului de limba şi literatura germană la o universitate romînă, program, pe care dl. Richter a venit, după o lună şi ceva, în ajunul vacanţei de Crăciun, să-l *fixeze* definitiv.

Nu m'aş fi ocupat de lecţiunea d-sale de deschidere, dacă d-sa, nechemat şi fără rost, nu s'ar fi amestecat într'o chestiune care nu-l privea, şi mai ales, dacă n'ar fi emis păreri contrarii părerilor emise de mine, *contestînd chiar pe unele*. A uitat se vede, că „cine samănă vînt, culege furtună. De oarece studiul limbii şi literaturii germane la universitatea din Bucureşti, este legat pentru un moment de persoana mea şi de vederile mele, în mare parte cu totul opuse vederilor d-lui Richter, mă simt dator să relevez părerile d-sale, pentru a le discuta, pe cît e posibil să se facă aceasta în marginile unui articol de revistă. Mă simt dator să fac aceasta faţă de toţi cei ce se interesează de limba şi literatura germană, dar mai ales faţă de elevii mei de la universitate, a căror muncă pe tărîmul limbii şi literaturei germane sînt chemat să o dirigez, căci, ori ce îndoială care s'ar naşte asupra utilităţii muncii ce le-o impun, dacă n'ar fi pe deplin înlăturată, ar putea să nimicească entusiasmul, ce trebuie să însufleţească de o potrivă pe profesori şi pe elevi în urmărirea scopului comun, mai ales cînd e vorba de mers pe un drum încă nebătut.

Aceste păreri se pot reduce la următoarele:

1. Profesorul de limba germană nu poate face știință pentru știin[ț] și nu poate avea ambițiunea să formeze o școală de producatori de știin[ț] în specialitatea sa (p. 56);

2. La universitatea noastră ar fi o muncă pierdută să vorbești des pre istoria limbii germane, despre schimbările „fonetice suferite in decursu secolelor (p. 58);

3. Studentul romîn nu va avea nevoie să cetească niciun text vechi pentru ințelegerea literaturii și limbii mai vechi și pentru explicarea p baza acestora a limbii și literaturii moderne (p. 59);

4. Prima epocă de inflorire a literaturii germane nu trebue cetit in original (p. 59), căci valorile estetice din literatura cavalerilor *sint ina cesibile* unui străin (p. 62);

5. Un profesor de limba și literatura germană de la o universita romină, nu poate să producă nimica, dacă nu se va duce pentru totdeaun sub forma unui concediu perpetuu, in Germania, lăsind in locul său un s plinitor (p. 59—60);

6. In seminarul de limba și literatura germană nu se pot da subiec speciale istorico-literare, căci aceasta e sarcina catedrei de limba și liter tura romină; rezultatele unor astfel de cercetări trebuiesc date de-a ga studenților căci nu *felul cum* se ajunge la aceste rezultate este de inter ci însăși rezultatele (p. 63). Să le luăm pe rind.

1. *Profesorul de limba germană nu poate face știință pentru știin și nu poate avea ambițiunea să formeze o școală de producători de știin în specialitatea sa* fiind-că, zice d-sa, ***la noi lipsește mediul interesat și înțe gător, cărți, etc.***

Ar trebui să merg prea departe, să ating scopul universităților și disciplinelor universitare in parte, ca să arăt netemeinicia aserțiunei d-sa un lucru însă va admite ușor ori și cine: universitățile nu sint numai p ducătoare de funcționari, ci și focare de știință pură și in acest punct t bue să se unească toate disciplinele universitare. Pe lingă menirea d răspunde nevoilor imediate ale țării, de a-i da acesteia funcționari des nici și bine pregătiți, universitățile nu pot renunța la menirea principal lor: știința pentru știință, pe care trebue să se bazeze chiar dreptul d exista al diferitelor discipline universitare. Profesorul făcind știință, nu și nu trebue să dea elevilor săi, de-a gata știința; el trebuie să-i înv calea prin care se poate cuceri știința, metoda cercetărilor științifice, c dus de ambițiunea de a crea în viitor o școală de producători de știin, pe calea indicată în specialitatea sa. Să nu uităm că nici o universitate lume nu ne dă la sfîrșitul studiilor universitare oameni perfecți in şti țele cărora s'au dedicat în timpul studiilor lor, dar ne dau—cel puțin to sint datoare să ne dea—oameni înarmați cu metoda cercetărilor științif, cu primele elemente pe cari se bazază știința însăși. Cine va putea a pretenția că la universitatea din București se vor putea scoate germani perfecți!? Se vor putea însă scoate viitori germaniști, înarmîndu-i in t pul studiilor universitare cu o metodă științifică, in concordanță cu cele disciplinе universitare, deschizîndu-le poarta întregului tărîm de germani că, și aci e locul să faci și știință pentru știință. Pentru a putea fac ceasta trebue însă să fii d-ta însuți om de știință, iar nu diletant om de știință improvizat de perspectiva unei situații mai frumoas

societatea școlară. Un om de știință, un germanist in cazul de față, dacă ar fi fost întrebat de cunoaște în țara romînească vr'un monument gotic, n'ar fi răspuns ca d. Richter la al doilea examen de docent: „aceasta va privește pe d-voastră Romînii". Un germanist, om de știință, dacă la Cladova ar fi dat peste un grup de meseriași germani, cari, după d. Richter, vorbeau o nemțască stricată, dar cari la rîndul lor susțineau că d. Richter vorbește stricat nemțește și aveau aerul să creadă că d. Richter vroia să-i iea peste picior, dîndu-se și d-sa drept neamț (p. 52), n'ar fi zis că escursioniștii aceia vorbesc o nemțească stricată—și mărginin-du-se la aceasta, nu găsesc deosebire între judecata d-sale și acea a escur-sioniștilor: *rîdeau unul de altul și de toți rîdea dracul*—ci s'ar fi intere-sat de particularitățile acestui graiu, de cauzele care au făcut ca acel graiu să fie „o nemțască atît de stricată," s'ar fi dus să-i vadă acasă la ei și ar fi putut face un studiu științific, folositor germanisticei. Un german, dl. dr. G. Weigand, care se ocupă la o universitate germană de limba romînă, putea să-i serve de model.

Dl. Richter însă, motivează imposibilitatea in care se găsește un pro-fesor de limba și literatura germană de la o universitate romînă, a face știință pentru știință, pe împrejurarea că ne lipsește „*mediul interesat și înțelegător, cărți, etc.*," cu alte cuvinte ***ne lipsește tineretul universitar, pe care să-l poată interesa știința germanisticei și să o poată înțelege, ne lip-sesc bibliotecile, etc.*** Poate ca experiența pe care o face d-sa ca docent, făcînd cu 3—4 elevi Dumineca nu știu ce fel de exerciții asupra limbei mo-derne, îi va da dreptul să-și menție aserțiunea d-sale și în viitor. Experi-ența ce am făcut-o eu, în cele două seminare ale mele—cu începători și cu mai înaintați—mă îndreptățește să afirm contrarul. Dl. Richter nu ad-mite de cît limba și literatura modernă, făcută în mod practic și cu scop practic.

Dacă s'ar presenta studenți cari cunosc deja limba modernă destul de bine—după cum e cazul în seminarul meu cu două domnișoare cari au studiat in parte limba și literatura germană la Berlin, cu cîte-va alte dom-nișoare și domni studenți romîni și cu cîți-va studenți germani, născuți sau veniți în Romînia—și ar vrea ca sub conducerea profesorului să facă studii germanistice, știință pentru știință, indiferent dacă vor putea sau nu să beneficieze de ea ca funcționari ai statului, acestora, ca o consecință firească a vederilor d-sale, d. Richter le-ar zice: „N'am ce vă face, căci aci nu se poate face știință pentru știință. Nu vedeți că d-voastră singuri, fiind în Romînia, n'aveți dreptul de a forma *un mediu interesat și înțelegător*? Aci să vină numai aceia, cari, fără să le treacă măcar prin gînd de a face știință pentru știință, vor să ajungă profesori secundari la licee și școli speciale de comerț, de diverse industrii (p. 56), ca mai apoi, la rîndul lor, să poată scoate o serie de elevi, cari, înarmați cu limba germană, să poată intra în comerț, industrie, la vamă, la poștă, la căile ferate, să se facă a-genți, chelneri, etc., etc." și toate acestea pentru a scoate din atîtea și atîtea funcțiuni pe Evreii și Germanii (p. 55) cari n'au avut norocul să fie împămînteniți.

Cărți sau biblioteci de germanistică, e drept că ne lipsesc, însă este un rău, care se va înlătura încetul cu încetul, căci biblioteca universității ne pune la dispoziție după nevoi și împrejurări, fondurile necesare și astfel va dispărea și acest motiv, care momentan este un neajuns serios. Cît privește

rezultatele ce se pot obţinea la universitatea noastră, în mînuirea limbii germane moderne, şi cum ar trebui organizat învăţămîntul limbii moderne, deosebit de ceea ce poate face şi obţinea profesorul, vom arăta într'un viitor articol.

2. *La universitatea noastră ar fi o muncă pierdută să vorbeşti despre istoria limbii germane, despre schimbările fonetice suferite în decursul secolelor,* căci: *„Nici măcar profesorul liceal de limba germană, nu va avea nevoie de limba gotică, de cît pentru a fi ajutat să înţăleagă unele forme şi astăzi existente în limbă şi care se deosebesc de norma comună ca d. e. formele duble* **ward** *şi* **wurde, stand** *şi* **stund, stärbe stürbe,** *sau pentru conjugarea verbelor ajutătoare, sau pentru explicarea unui fenomen caracteristic ca modificarea vocalelor substantivelor la plural, trecerea lui* **e** *în* **i** *la p. a doua şi a treia sing. pres. a unora dintre verbele tari, etc".* (58—59).

Aci d-l Richter are dreptate, căci prin parte din exemplele, pentru cari admite cunoştinţa limbii gotice pentru profesorii secundari, dovedeşte că şi la universităţile germane „un curs despre istoria limbii germane, despre schimbările fonetice suferite în decursul secolelor" este de multe ori o muncă pierdută, de oarece de mulţi studenţi nu se prinde nimica dintr'un astfel de curs. Dl. Richter a studiat la universităţi germane. Ar putea d-sa să ne lămurească, la ce-i foloseşte limba gotică pentru explicarea acelui fenomen caracteristic, ca modificarea vocalelor substantivelor la plural, şi la ce curs de la universităţile germane s'a susţinut acest lucru? Eu ştiu că acest fenomen, numit *Umlaut*, a început nu în gotică ci în althochdeutsch şi s'a întins numai asupra lui *a* şi abia către sfîrşitul acestei epoci şi asupra vocalelor *o* şi *u*. Dacă tot cu atîta exactitate ştiinţifică esplică d-sa şi celelalte fenomene linguistice elevilor din seminarul d-sal[e] atunci ferice de elevii d-sale! Ş'apoi, dacă dl. Richter a observat din e[x]perienţă, ce puţine urme pot lăsa ast-fel de cursuri chiar asupra unui st[u]dent germanist german, bine face că nu le admite la noi nici într'o măsură cît de mică aşa cum le-am admis eu—şi le condamnă cu desăvîrşire în acest caz se esplică totul, căci *Erfahrung macht klug* 1).

Nimeni nu va avea pretenţia să ridice la rangul întâi. un curs elementar asupra gramaticii istorice a limbii germane, dar *est modus in rebus*.

3. *Studentul romîn nu va avea nevoie să citească nici un te[xt] vechiu pentru înţelegerea literaturii şi limbii mai vechi şi pentru esplicarea pe baza acestora a limbii şi literaturii moderne şi în legătură c[u] aceasta.*

4. *Prima epocă de înflorire a literaturii germane, nu trebue citi[tă] în original,* **căci valorile estetice din literatura cavalerilo[r] sînt inaccesibile unui străin.**

După dl. Richter studentul romîn—ori care i-ar fi gradul de cun[o]ştinţi, nu va putea înţelege dintr'un text vechiu german nimica, nici diferen[ţa] dintre Stabreim şi Endreim, nici diferenţa dintre Langzeile şi Kurzzeile, ni[ci] nu va putea gusta calităţile artistice ale literaturei vechi:—*studentul romî[n] nu poate forma un mediu interesat şi înţălegător!*—Aci dl. Richter atin[ge] culmi neatinse până acuma de nimeni! Auziţi? Valorile estetice din [li]teratura cavalerilor sînt inaccesibile unui străin!! Trebue să fii germa[n]

1). Tot păţitu-i priceput.

ca să le poţi înţelege! Ceea ce înţeleg, după ce se deprind cu limba mittelhochdeutsch, copii din liceele germane; ceea ce se predă în liceele germane, pentru noi străinii este inaccesibil! Ce greşală comit Francezii, Englezii şi alţi negermani, care în universităţile lor îndrăsnesc să studieze literatura cavalerilor, cînd dl. Richter ne spune, că valorile estetice ale acestei literaturi, sînt inaccesibile unor străini! Şi dacă Francezii şi Englezii nu pot gusta din valorile estetice ale literaturei cavalerilor, cu cît mai puţin vom putea noi, cari, după dl. Richter, nici nu putem forma un mediu interesat şi *înţălegător!* Sus îşi mai ridică pe *poporul său* (p. 69) dl. Richter şi jos de tot îi coboară pe tinerii romîni!

Anul viitor şcolar voiu îndrăsni cu toate acestea să cetesc în seminar, cu elevii mei mai înaintaţi, opere din prima epocă de înflorire a literaturii germane şi dacă nici pentru unul din noi nu vor fi accesibile, valorile estetice ale acestei literaturi, pe cari trebue să le fi gustat cu puteri sufleteşti aşa de înalte şi de deosebite dl. Richter, vom spune verde şi fără încunjur: *prea ne-am crezut!*

5. *Un profesor de limba şi literatura germană de la o universitate romînă nu poate să producă nimica, dacă nu se va duce pentru totdeauna sub forma unui concediu perpetuu în Germania, lăsînd în locul său un suplinitor.*

Să luăm act de declaraţia d-sale. Valoarea ştiinţifică a lucrărilor d-sale de până acuma, pe tărîmul germanisticei, o voiu arăta în cîteva articole ulterioare, iar ceea ce va mai produce pe acest tărîm,—dacă nu se va duce sub forma unui concediu perpetuu în Germania,—nici nu va mai avea nevoie să fie discutat, ca *trebui eo ipso să fie sub mediocru.* Eu unul însă ştiu, că nici o chestie de germanistică nu este legată de un număr nemărginit de mare de lucrări şi de isvoare anterioare, încît să ne fie imposibil să ni le procurăm parte noi, parte prin bibliotecile noastre, aşa că nu văd imposibilitatea de a putea produce chiar fără să te exilezi pentru totdeauna în Germania. Dacă însă împinşi de lăcomia de cîştig, ne vom ocupa de toate şi vom considera ştiinţa, pe care am avea îndatorirea să o cultivăm şi să o răspîndim, ca ceva secundar, atunci de sigur că nu vom putea produce nimica, dar numai atunci.

6. *În seminarul de limba şi literatura germană nu se pot da subiecte speciale istorico-literare, căci aceasta e sarcina catedrei de limba şi literatura romînă; resultatele unor ast-fel de cercetări trebuesc date de-a gata studenţilor, căci nu* **felul cum** *se ajunge la aceste rezultate este de interes, ci însăşi rezultatele.*

Dl. Richter este acelaş în toate! Tratînd în seminar pe Faust să te mulţumeşti cu nişte notiţe, pe cari le fac profesorii secundari cu elevii lor în clasa VIII liceală, să le dai de-a gata rezultatele obţinute de alţii! Putea să adauge: să te mărgineşti la a ceti în seminar pe Düntzer sau pe Minor *„de oarece nu felul cum se ajunge la aceste resultate este de interes, ci însăşi resultatele"*, iar dacă studenţii vor voi să înveţe cum se fac cercetări istorico-literare pe tărîmul literaturii germane, dl. Richter îi va trimite la dl. profesor de limba şi literatura romînă. Cît interes deşteaptă *felul cum* se ajunge la adevăr, la rezultate, nu are nicio însemnătate pentru dl. Richter, fiindcă d-sale îi lipseşte tocmai ceea ce este în stare să deştepte interesul pe tărîmul unor ştiinţi oare-care! Cuvintele lui Lessing din

„Eine Duplik“: „Nicht die Wahrheit, in deren Besitz irgend ein Mensch is oder zu sein vermeint, sondern die aufrichtige Mühe, die er angewand hat, hinter die Wahrheit zu kommen, macht den Wert des Menschen Denn nicht durch den Besitz, sondern durch die Nachforschung der Wah heit erweitern sich seine Kräfte, worin allein seine immer wachsende Vol kommenheit besteht. Der Besitz macht ruhig, träge, stolz“.[1]) sau nu le- auzit niciodată, sau dacă le-a auzit, ele au căzut pe un tărîm sterp și roa n'au putut produce, nici urmă n'au lăsat.

Rolul profesorului, care trebue să fie mina de ajutor in munca st denților pentru a-și însuși o metodă științifică, pe lingă știința însăși, es redus și aci la nimica; el trebue să fie un automat al celor spuse de al pentru a crea la rîndul său alte automate, în seminarul de sub conducerea s

Din toate acestea puncte, un lucru reesă clar: dl. Richter reduce prope la nimica rolul profesorului universitar de limba și literatura ge mană, iar pregătirea profesorilor secundari o mărginește la cunoașterea pe cît se va putea face la o universitate negermană—a limbii moderne a literaturii, primind toate cunoștințele de-a gata. Este de sine înțeles, că rerile d-sale n'au fost și nu sînt în stare să-mi schimbe nimica din plan meu de muncă, pe care l'am schițat în lecțiunea mea de deschidere.

Nu s'a întrebat niciodată dl. Richter, pentru ce numai în Romî nu trebue să se ceară profesorilor secundari de limba germană, cu știnți și de limba și literatura mai veche, după cum cer Prusienii și G manii în genere, profesorilor secundari de limba franceză și engleză cun tinți de limba și literatura veche franceză și engleză? Tocmai am în tea mea Dispozițiunile relative la examenul de capacitate al profesori secundari din Prusia. La franceză pentru profesorii de curs superio cer următoarele:

„Pentru întrebuințarea în scris și oral a limbii, nu numai deplin gurantă gramaticală în motivarea științifică a cunoștințelor gramaticale și o familiarisare mai intinsă cu partea lexică și cu finețele de esprim precum și o facilitate suficientă în mînuirea ei, pentru toate scopurile vațămîntului; cunoștinți lămurite de desvoltarea istorică a litera franceze, *unite cu cetirea unor opere mai însemnate din lite tura* **veche** *și nouă; cunoașterea legilor versificației franceze* **vech** *moderne, cunoștinți de istoria Franței, cît sînt necesare pentru esplic autorilor de predat*“. Tot așa și la englezește.

De sigur, că întrebarea își va fi pus'o dl. Richter, dar ceea ce a găsit pentru Prusia, n'a găsit bun pentru Romînia, țară orientală, *unde lipsește diul interesat și înțelegător*. Pentru Romînia ajunge ca profesorul secu să fie cu o lecție înaintea elevilor!!

Dl. Richter citează în lecțiunea sa inaugurală, p. 59, frumoasa ma germană „In der Beschränkung zeigt sich erst der Meister“, și tocma fost meșter să se mărginească la rolul, pe care-l are la universitatea n tră, ci ș-a însușit dreptul de a fixa programul de activitate al profeso

1) Nu adevărul, pe care-l posedă sau crede că-l posedă om munca sinceră, pe care a pus'o pentru a ajunge la adevăr, face val omului. Căci nu prin posedarea adevărului, ci prin căutarea acestu crese puterile sale, singurul fapt, pe care se bazează perfecționar continuă. Posedarea te face liniștit, leneș, mîndru.

de limba și literatura germană, ba ce e mai mult, d-sa vrea să facă și pe mijlocitorul cinstit, între cultura germană și cea romînă, atît de distanțiate una de alta din cauza Evreilor și a Nemților din Austria! Nu mă voiu o- cupa de partea aceasta, de oare-ce dl. dr. E. Fischer în „Bukarester Tag- blatt“ din 16 și 17 Februar precum și redația ziarului „Rumänischer Lloyd“ din 19 Februar, a. c. au arătat în mod suficient cît de bine cunoaște dl. Richter cele două culturi și la ce rezultate ne putem aștepta. Articolul din Rumä- nischer Lloyd se termină cu cuvintele:“ Weder die Rumänen können davon entzückt sein, einen Lehrer zu besitzen, der ihre Geschichte entstellt, noch die Deutschen, die sich schönstens dafür bedanken, dass ihre Spra- che und Literatur von einem Ignoranten, wie Herr dr. Richter gelehrt werden“ [1]).

Ca să poată face însă pe mijlocitorul cinstit, se năpustește asupra Evreilor și Austriacilor înpămînteniți sau neînpămînteniți, cari după d-sa sînt cauza principală că noi Romînii avem aversiune pentru limba și cultura ger- mană (p. 54); vrea, vezi doamne, să curățe tărîmul! Aci îmi place *romînul* Rich- ter, care, în elanul dragostei pentru noi, noii sei compatrioți, vorbind de litera- tura romînă *la* o universitate romînească, înaintea unui public romîn, zice „*lite- ratura D-voastră*“ (p. 69), iar cultura germană o numește „*cultura poporului meu*“ (p. 69). Eu cred, că dacă în locul d-lui Richter, vorbea înaintea aceluiaș auditor, un Evreu, fie chiar și neînpămîntenit, ar fi numit literatura romînea- scă, vorbind de ea „*literatura romînească*“, dacă nu chiar „*literatura noastră*“. Ar fi prins poate pe un altul, să facă antisemitism și antistrainism, dar în tot cazul pe dl. Richter nu! De altfel nu era nici timpul, nici locul. Din activitatea noastră conștientă și condusă de dragostea de neam și de țară, vor ieși dela sine rezultate bune, fără să facem paradă pe toate cărările de senti- mentele noastre și să le relevăm fără rost și fără cale, jignind într'un mod nesocotit pe atîța și atîța aspiranți la viața romînească.

Unde văd astfel de noi patrioți romîni, nu pot să nu mă gîndesc la modul, cum a caracterizat poporul unguresc pe un patriot de categoria d-lui Richter:

O te szegény denevér
Te se madár, se egér!

sau pe romînește: Vai de capul tău, liliece, tu nu ești nici pasăre nici șoarece!

Simion C. Mândrescu.

1) Nici Romînii nu pot fi încîntați de a avea un profesor, care le denaturează istoria, nici Germanii, cari nu vor putea primi, ca limba și li- teratura lor să fie predată de un om așa de puțin stăpîn pe obiectul său ca dl. dr. Richter.

Cronica externă

Alianțele de azi

Dacă cine-va își aruncă azi privirile asupra Europei va vedea-o împărțită în două mari tabere; pe de o parte, tabăra triplei alianțe în care stau două împărății: cea dintâiu a Germaniei tînără și plină de vlagă, cea l'altă a Austriei, îmbătrînită și din ce în ce mai lîncezindă, cot la cot cu un regat eșit de curînd din frămîntările seculare ale unor lupte civile; și pe de altă parte, tabăra dublei alianțe, unde își dau mîna împărăția cotropitoare și autocrată a Țarilor cu Franța republicană și democrată. Iar alături de aceste două tabere gravitează, singuratice, celelalte puteri; la sud-est statele Balcanice, atît de însetate de progres, atît de grăbite să șteargă printr'o muncă harnică amintirea trecutului lor de asupriri și de dureri; mai jos împărăția turcească, cu administrația ei coruptă, cu Sultanul ei înspăimîntat și cu așăzămintele ei atît de protivnice cerințelor civilizațiunii moderne; la nord, pierdute în cețurile înghețate, statele scandinave cu viața lor pașnică și fără svîcnituri; la apus dealungul Mării Nordului, Belgia cu minele și Olanda cu canalurile și tablourile ei vestite; la nord-vest mîndra în singurătatea ei a tot puternică, Englitera cu admirabilele ei instituții, cu colosalul ei imperiu și cu dominațiunea mărilor; la sud-vest, dincolo de Pirenei, Spania și Portogalia, de veacuri adormite sub scutul înăbușitor al religiunii catolice, în credința și prejudecățile unor vremuri de mult apuse.

Dacă cuprinși însă de o firească curiozitate, nu ne mulțumim cu aceste aparențe și căutăm să vedem, ce se ascunde îndărătul lor, în fața ochilor noștri va apare o Europă cu totul deosebită de cea pe care lumea diplomatică ne-o arată și o tot proclamă pe la ceremoniile oficiale. Intr'adevăr, Europa reală nici nu poate să fie Europa oficială. Ultimii ani au adus schimbări atît de adînci în concepțiunile de guvernămînt, în moravurile politice și, mai ales, în interesele statelor, încît situația vizibilă și externă —coaja—a putut să rămîie aceeași, dar coaja numai. Ca să ne convingem de acest lucru, nu avem decît să ne reamintim cauzele, care au creat grupările de forțe azi existente în Europa și să vedem, care din ele mai subsistă.

Alianțele de azi au eșit din introducerea în politică, ca factor precumpănitor, al unei noi împărății—împărăția Germană. Născută pe cîmpiile de bătae, după lupte îndelungate și sacrificii numeroase, prima grijă a tinerii împărății a fost să-și asigure existența, împedecînd Franța s'o atace.

Plecînd de la această idee Bismarck s'a gîndit să înlocuiască siste-

mul alianțelor trecătoare, practicate pînă atunci de puterile europene,
printr'un sistem de alianțe permanente, care să pue încă de la început
mpărăția germană la adăpostul tuturor atacurilor și a tuturor surprinde-
ilor. Și astfel el a atras în partea lui, rînd pe rînd, Austria și Italia. Aus-
ria simțind, că forțele ei scădeau neîncetat, era veselă să dobîndească spri-
nul, cu ajutorul căruia să poată ține pept politicii panslaviste a autocra-
iei Rusești și de la care să poată la nevoe împrumuta și puterea, ce i
rebuia pentru a juca în Orient un rol însemnat și a-și da ast-fel, în mo-
nentele cele mai întunecoase și desnădăjduitoare ale politicei ei interne,
uzia că a rămas o putere de mîna întîi. Ca să atragă Italia îi era și mai
șor lui Bismarck. Franța era atît de zdrobită, prin răsboiul de la 1870, si-
uațiunea ei internă era atît de nesigură, regimul republican atît de șubred,
ncît nimeni nu se gîndea să se unească cu dînsa. Afară de aceasta, între
lia și Franța erau amintirile anexării Savoei și a Nizzei, amintiri de a-
ea pe care un spirit de intrigă le poate întotdeauna specula și pe care
ri ce cas Bismarck le putea zugrăvi în culori, cu atît mai dramatice, cu
poporul, căruia el îi se adresa, avea imaginația mai înflăcărată și mai
prinsă. Fiind ambițioasă și însuflețită de visuri cuceritoare, împărăția
ermană nu putea să se apropie nici de Anglia, nici de Rusia. Bismarck
căutat să ascundă antagonismul de interese, ce există între Germania și
ceste două state, vorbind mereu de relațiunile tradiționale ale Germaniei
ale Rusiei și întreținînd neîncetat raporturi prietenești cu Anglia. Era
i, însă, una din acele meșteșugiri diplomatice, pe care geniul său a reu-
s'o impue, dar care, odată cu căderea lui, trebuia să dispară, și atunci
ropa a intrat într'o nouă fază. Rusia autocrată, convingîndu-se că are
Germania o vrăjmașă și simțind, că nu poate să rămîie singură în fața
iplei alianțe tot mai puternice, și-a îndreptat privirile către Franța, care
ea la rîndul său, reorganizîndu-și armata și întărindu-și situația in-
rnă, aspira, pe de o parte, să joace în lume rolul, pe care îl jucase o-
nioară și, pe de altă parte, devenea iarăși un factor, a cărui amiciție nu
a de desprețuit.

Iată cum, din nevoia imperiului german de a se apăra împotriva a-
curilor Franței și din nevoia Franței și a Rusiei de a opune triplei
anțe o altă grupare de forțe și de a nu lăsa Germania să devie atot-
ternică pe continent, s'au născut alianțele, care mai supraviețuesc și
tăzi. Față de aceste alianțe, Statele mici sau slabe nu puteau să ia nici
poziție, ele se mulțumeau să stea într'o prudentă rezervă, sau să facă
ră mult înconjur act de supunere. Iar Anglia rămînea nepăsătoare, inte-
sele ei de putere insulară și colonizatoare punînd-o în afară de luptele
de jocurile de echilibru ale continentului european propriu zis.

Dar abia forțele și ambițiunile europene își găsiseră formula în a-
nțele de mai sus, și deja interveneau schimbări, care dădeau altă greu-
e și altă însemnătate causelor acestor alianțe. Bismarck părăsise cîrma
liticei germane, în locul său stătea un împărat tînăr, fără îndoială ad-
rabil înzestrat de fire, dar un spirit însetat de faimă, hotărît să joace în
ropa rolul arbitrului tuturor puterilor. Sub conducerea unui ast-fel de
narch, împărăția Germană nu mai era împărăția abea eșită din frămîn-
ile vremurilor, era o împărăție trufașă, care voia să dicteze în lumea
reagă, care nu se mulțumea să-și întărească situația în Europa, care as-

pira ca in cîți-va ani să intemeieze o putere navală, cu care să dispute Angliei sceptrul mărilor, și să se și măsoare cu cele mai vechi și mai puternice state din lume.

In mînile unui ast-fel de om tripla alianță nu mai putea să fie nici o armă de aparare, nici un mijloc de echilibru, ea devenia fatal un instrument de dominațiune. Și așa s'a și intimplat. Germania a devenit încetul cu încetul autoritară și agresivă, ea s'a amestecat cu pretenții de arbitru in toate afacerile internaționale, a nemulțumit pe cei tari și a inspăimintat pe cei slabi.

In Orient mai cu seamă, profitind de slăbiciunea Sultanului, s'a apucat să dicteze și cind Austria a căutat să i se impotrivească, reamintindu-i că ea juca până eri, alaltaeri rolul, pe care Germania voia să și-l insușească acuma, aceasta nu s'a sfiit să-i vorbească de sus și la nevoe s'o amenințe. Și-i era cu atît mai ușor să ia asemeni atitudini, cu cît avea la disposiția ei două mijloace deopotrivă prielnice pentru a speria mult incercata Austrie. Pe de o parte ambițiunile ungurești, pe care la timp Wilhelm II a știut intotdeauna să le incurajeze, spre a inspăiminta cu ele cabinetul din Viena, și, pe de altă parte, curentul pangermanist din Austria, pe care diplomații din Wilhelmstrasse l-au intrebuințat drept spada a lui Damocles. Cu asemeni mijloace e lesne de ințeles, că Austria a fost repede prefăcută intr'o aliată sfioasă și docilă, care dădea Imperiului German tot prestigiul necesar politicei sale autoritare și cotropitoare și in schimb nu putea să-i opună nici o impotrivire și să-i aducă nici o umbră. Totuși Europa a suferit fără prea multă greutate această politică germană până acum cîți-va ani, fiind că ea știuse să nu se desvăluiască cu totul. In ultimii ani, ea nu și-a mai impus insă nici o rezervă și caracterele ei amenințătoare și brutale au apărut atunci cu toată claritatea. Atitudinea germaniei față de Franța in afacerile Marocului, atitudinea împăratului Wilhelm față de revoluțiunea născindă din Rusia, sprijinul ce el a dat neincetat Țarismului in timpul răsboiului din Extremul Orient, atitudinea lui față de Anglia, cu ciudatele ei contraziceri, cu trecerile ei neașteptate de la declarațiunile cele mai călduroase de amiciție la raporturile cele mai incordate, pretențiile lui de amestec in afacerile scandinave, tonul lui amenințător față de Olanda, ambițiunile lui neascunse asupra ultimelor rămășițe ale imperiului colonial spaniol, visurile lui in afacerile chinezești, — toate acestea au creat o atmosferă de nemulțumiri in potriva Germaniei și de neliniște generală, care a determinat nu numai pe celelalte state, dar chiar pe aliatele ei, să se intrebe dacă tripla alianță este pentru ele o pavăză sau din potrivă o piedică pentru desvoltarea și un pericol pentru neatirnarea lor. Și de indată ce aceste țări au inceput să-și pue asemeni intrebări, nu le-a fost greu, nu numai să se incredințeze de temeinicia lor, dar mai ales să descopere tot ce in aceste alianțe era protivnic sentimentelor adinci ale popoarelor și fusese sacrificat acum 25 de ani, in fața interesului superior de atunci : teama unui răsboi.

In această ordine de idei, Italia a simțit mai intăiu și mai repede toate interesele ce o despărțeau de Germania, toate deosebirile de simțiminte ce stau intre dinsa și puternica ei aliată. Italia de azi, Italia, care și-a reorganizat finanțele și care muncește cu atita rîvnă pentru dezvoltarea bogățiilor ei, este o țară, care nu are ambițiuni cuceritoare, nici ap-

titudini colonizătoare. Ea are o populațiune numeroasă, nevoită să se expatrieze in fiecare an pentru a căuta in țări depărtate pinea, ce nu și-o poate agonisi pe pămintul italian. Această populațiune nu pleacă cu scopul de a se stabili in streinătate, ci cu dorința de a se inapoia cît mai curind in patrie. Interesul Italiei era deci să fie in cele mai bune raporturi cu toate țările din lume și nu-i puteau conveni intru nimic situațiunile delicate, in care era pusă prin atitudinile provocătoare ale triplei alianțe. De aceia Italia a și inceput să aibă pe lingă politica ei oficială, care o obligă să graviteze in orbita Germaniei, o altă politică lăturalnică, dar oficială și aceea, care caută să o apropie de toate țările, de care tripla alianță o despărțea. Afară de aceasta, Italia, avind peste trei sferturi din hotarele ei representate prin coastele Mediteranei și ale Adriaticei, interesul ei primordial era să fie in cele mai bune relațiuni cu puterile, care aveau in acele mări influență precumpănitoare, adică cu Franța și cu Anglia. Italienii ințeleseseră acest lucru atit de bine, in cît, chiar cind au intrat in tripla alianță, au pus ca condiție să nu li se pretindă a schimba intru nimic legăturile tradiționale de bună prietenie ce aveau cu Anglia in Marea Mediterană. Dar, dacă au putut să păstreze aceste legături foarte ușor atita timp, cît intre Germania și Anglia antagonismul nu era incă acut, nu e mai puțin adevărat că devenea greu, foarte greu de intreținut asemeni legături din ziua, in care Germania se declara vrăjmașa comercială cea mai inverșunată a Angliei și dădea ast-fel triplei alianțe un caracter de ostilitate față de Marea Britanie. Cu Francezii de asemeni, Italienii incepură să vadă că au mai multe interese comune, decît interese opuse. Intr'adevăr, singura putere din Mediterană, care se bucură, după Anglia, de o situațiune navală puternică și, prin urmare, care putea să amenințe Italia in siguranța sau in comerțul ei, era Franța și, deci, cu cît Italia se apropia mai mult de Franța și intreținea cu republica franceză raporturi mai prietenești, cu atît urmărea o politică mai prudentă și mai conformă cu adevăratele interese ale poporului italian. Pe lingă aceasta, ca să-și desvolte industria ce incepea cu atita succes mai ales in părțile nordice, Italia avea nevoe de capitaluri ; ori din acest punct de vedere oameni politici se intrebau, și cu drept cuvînt, dacă e ințelept să fie in vrăjmășie cu Franța, care are o industrie ce nu va face nici o dată o concurență periculoasă industriei italiene, și, in schimb, să fie uniți printr'o alianță cu Germania, a cărei industrie este prin excelență o industrie, care umblă după debușeuri streine și prin urmare, care, mai curind sau mai tîrziu, va sta in calea industriilor italiene. Dar e ceva mai mult. Ii putea conveni de asemenea să fie vrăjmașă cu Franța, marele izvor al capitalurilor, și să fie prietenă cu Germania, care abia are capitalurile necesare pentru propria ei desvoltare economică ?

In fața unor interese atît de reale și de temeinice, ce putea să se impotrivească unei apropieri franco-italiene ? Amintirea anexărei Savoii și a Nizzei ? Vechile resimțiminte exploatate de Bismark cu atita dibăcie ? Peste ele trecuse vîntul uitător al vremurilor. Italienii reincepeau acum, la lumina istoriei nepărtenitoare, să-și aducă aminte de ajutorul ce Franța le dăduse și, in locul tuturor resimțimintelor, nu mai remine decît conștiința clară a comunității de rasă. Neințălegerile trec, singele insă apă nu se face. Italienii nu puteau să uite că de Franța ii leagă originea și tradițiuni de multe ori seculare, și, ca și cum aceste legături nu ar fi fost indestulă-

toare, mai venea la cirma Italiei și o generațiune tînără, crescută în aceleași credințe, insuflețită de aceleași nevoi și de aceleași idealuri democratice, ca și clasele ocirmuitoare din Franța.

Pe cînd aceste împrejurări apropiau Italia de Franța, intervenea o serie de alte împrejurări, care o despărțiau și mai mult de tripla alianță. Pănă acum cîțiva ani, Austria păstrase față de populațiunile italiene o atitudine foarte binevoitoare. In ultimii ani, ea a crezut nimerit însă să reprime manifestațiunile naționale ale acestei populațiuni, scormonind astfel rana abia închisă și punînd iarăși în deplină evidență mărul discordiei, a cărui germene tripla alianță nu putuse să-l distrugă nici o dată. Tot ast-fel și cu afacerile macedonene. Cît timp Italia nu s-a amestecat în aceste afaceri, interesele ei nu au avut prilejul să se ciocnească cu interesele Austriei. Din momentul, în care Italia a voit să spună cuvîntul ei în afacerile macedonene, fiind că avea acolo interese comerciale de apărat și fiind-că, lăsînd mîna liberă Austriei în acea parte din Balcani, era amenințată să vadă tot basinul Adriaticei transformat într-o sferă austriacă, din acel moment apărea o nouă pricină de neînțelegeri Austro-italiene, și între aceste două puteri nu puteau să mai subsiste legăturile prietenești, pe care tripla alianță le crease și pe care tăria și prestigiul ei se întemeiase

Dar, se va spune, Italia singură are interese protivnice triplei aliante: Austria, ne avînd asemeni interese, va fi credincioasă Germaniei. Evident că dacă luăm Austria oficială, monarhia eșită din compromisul de la 1864, ea nu are interes să se despartă de Germania și să facă ast-fel marea spărtură în tripla alianță. De ce? Fiind că Austria în forma ei actuală e o putere atît de slabă, atît de adînc frămîntată de luptele naționalităților și de interesele lor divergente, atît de înspăimîntată ca o schimbare din afară să nu aducă catastrofa hotărîtoare dinăuntru, încît, vrînd nevrînd, ea își pleacă fruntea în fața Germaniei. Pentru dînsa tripla alianță e o punte de scapare. Cu toate acestea, nici Austria nu a rămas strîns unită de Germania. Incheind încă de la 1896 cu Rusia un fel de alianță privitoare la afacerile Orientului, ea a răpit triplei aliante caracterul de exclusivism, ce-i dădea toată puterea. Iar pe de altă parte, opoziția, ce Ungurii au făcut adesea-ori în potriva politicei comerciale prea active a Impăratului Wilhelm, nu a fost tocmai de natură să restringă raporturile dintre ambele împărății. Dar, încă odată, nu de la Austria oficială și actuală se poate aștepta desmembrarea triplei aliante, ea nu poate să vie decît de la Austria de mine. E azi un adevăr, ce zilnic reese cu mai multă claritate, că monarhia Habsburgilor nu poate să subsiste, că temelia pe care e așezat dualismul, este o temelie fictivă, că atîta timp, cît nu se vor recunoaște tuturor naționalităților deplinătatea drepturilor lor, pacea nu se va putea restabili. Deja azi împăratul Franz Iosef este pus într'o crudă dilemă: el nu poate obținea liniștea în Ungaria decît împedecînd ori-ce guvernămînt în Austria, și—vice versa—el nu poate să dea un guvern Austriei fără să arunce Ungaria în anarhie. O asemenea stare de lucruri nu poate să mai dăinuiască mult. Intr-un viitor apropiat, sub presiunea evenimentelor din afară și mai ales, sub presiunea evenimentelor din Rusia, problemul austriac se va pune în toată complexitatea și cu toată gravitatea lui. Naționalitățile din Austro-Ungaria, cari se pregătesc zi pretutindeni pentru ceasul ce va să vie într-un viitor apropiat, văd

în politica Impăratului Wilhelm singura predică a îndeplinirei visurilor lor seculare și ele crează ast-fel prin teama lor amestecată de ură în potriva Germaniei, un curent de opinie publică, care, dacă nu e încă destul de tare ca să distrugă tripla alianță, e totuși destul de puternic ca s-o slăbească și ca să dovedească tuturora, că interesele, care au format-o acum 25 de ani, nu mai există azi.

Prin urmare, e vădit, că nici interesele Italiei, nici ale Austro-Ungariei nu pot asigura trăinicia triplei aliante. Oare pericolele din afară, atitudinea dublei aliante să restringă aceste legături slăbite? Dubla alianță a suferit și ea schimbări, care i-au transformat caracterul. Ceea ce împreunase două forțe atît de opuse prin situațiunea lor internă și prin aspirațiunile lor, ca democrația franceză și autocrația rusească, era în primul rînd teama unui răsboiu continental. Ori, nimic nu e mai puțin probabil decît un asemene rasboiu. Generația, care conduce destinele poporului francez, a părăsit idea de a redobîndi prin armă Alsacia și Lorena. Ea socotește că are altă menire pe acest pămînt de cît să arunce Franța în lupte răsbunătoare, care ar aprinde făclia răsboiului în Europa întreagă și ar revărsa peste toate popoarele nenorociri înspăimîntătoare și nedemne de aspirațiunile civilisațiunii moderne.

Și această generațiune e susținută în această politică de către tot proletariatul francez, care nu poate să cîștige nimic dintr'un răsboiu, și care privește cu groază niște lupte, a căror sarcini el le va plăti aproape singur. De asemeni și Rusia. Țarismul murind are alte griji decît să provoace pentru chestii de egemonii continentale răsboae, pe care dealtminteri cu tezaurul ei sleit și cu populațiunile lui răsvrătite nici nu le-ar putea susține. Anglia, care în totdeauna s'a ferit de rasboae continentale, nu va cugeta nici ea să se avînte în întreprinderi, în care ar putea să piardă supremația ei comercială... Italia a declarat formal, că în casul unui răsboiu dintre Franța și Germania, nu va lua armele în potriva Franței, prin urmare, chiar dacă Impăratul Wilhelm ar avea intențiuni răsboinice, pe lîngă rezistența ce ar întîmpina în propria lui țară, el s'ar găsi încunjurat de pretutindeni de un ast-fel de cerc de pace, în cît desigur că toate visurile lui ar fi zădărnicite. Iată deci un prim interes al alianței franco-rusești, care a pierdut mult din însemnătatea lui. Al doilea mare interes, care a prezidat la întemeerea acestei aliante, a fost interesul Țarismului de a-și procura mijloacele bănești necesare politicei sale cuceritoare și indispensabile pentru a ascunde mizeria îngrozitoare a țărănimii rusești. Franța a primit să dea Rusiei milioanele ce-i trebuiau, cu atît mai voios, cu cît nu găsea debușeuri pentru capitalurile ei. De atunci Franța a împrumutat vreo 12 miliarde Rusiei; pentru capitalurile, ce populațiunea ei harnică și econoină adună mereu, ea găsește debușeuri unde voește; mai mult,—capitaliști franceji, care în totdeauna au fost cam sfioși, încep să privească cu neliniște Rusia și să regrete împrumuturile ce i-au făcut. Iată deci și al doilea interes al alianței franco-rusești, care nu mai are aceeași valoare. Rămîne al treilea interes: nevoia, în care Franța se găsea, după retragerea lui Bismarck, de a-și întări situația externă.

De la 1870 încoace Franța rămăsesă singură în lume, ea fusesă părăsită de toate puterile. Alianța cu Rusia avea pentru dînsa atîta preț, fiind că îi dădea tocmai putința să iasă din situația critică, în care se afla,

şi să nu mai apară in lume fară sprijin şi fără ajutor. Ori azi această consideraţiune nu mai are pentru Franţa nici un preţ. Prin poli ica ei sinceră, prin intenţiunile ei paşnice şi nejignitoare, Franţa şi-a creiat in lume o situaţie externă cu totul stralucită. Ea e legată de Anglia printr'un tractat de arbitragiu şi printr'o amiciţie, care din cauza comunităţei de interese dintre politica engleză şi franceză valorează, desigur, mai mult decit alianţele aşternute pe hirtie şi trimbiţate cu sgomot. Ea e unită cu Italia prin ast-fel de legături şi ast-fel de interese, incit lumea se intreabă, de partea cui ar fi, in casul unui răsboiu, guvernul din Roma: de partea aliatelor ei oficiale sau de partea prieteniei ei mult iubită. Ea intreţine cu Spania şi cu Portugalia legături aşa de intime, incit fără indoială că dacă evenimentele din Europa ar cere acestor state să se pronunţe in favoarea uneia sau a celeilalte din grupările de forţe, ele s'ar rosti pentru Franţa cum s'au rostit deja pentru dinsa in tot decursul conferinţelor de la Algésiras. In fine, Franţa a reuşit să isoleze Germania, s'o pue pe dinsa in aceeaşi situaţiune dureroasă şi critică, in care Bismarck pusese republica franceză. In asemene condiţiuni, alianţa cu Rusia nu poate să dea Franţei nici o strălucire. Ea poate cel mult să-i aducă oare care umbră, căci nu e asigurător să ai drept aliat un stat, care se descompune. şi e dureros pentru o ţară, care se pretinde insufleţită de toate idealurile nobile şi umanitare ale timpurilor, in care trăim, să fie silită a intreţine legături intime cu un regim, a cărui corupţiune e legendară, a cărui capacitate s'a dovedit la Tsushima şi pe cimpiile Manciuriei, şi a cărui indărătnicie vinovată aruncă masele populare ale Rusiei in catastrofa ce se pregăteşte. Rusia, la rindul ei, nu mai priveşte nici ea lumea sub prisma, sub care o privea cind a pus temeliile dublei alianţe. Pe acea vreme, Rusia era preocupată să joace in Europa un rol precumpănitor, să ţie in friu ambiţiunile germane in Orient, să dicteze, dacă nu să cucerească peninsula balcanică. In Asia ea urmărea politica ei protivnică Angliei. In Extremul Orient se intindea mereu şi ameninţa din nordul Chinei toată lumea galbenă şi incerca de pe la Vladivostock şi de pe ţărmurile Golfului de Petchili să sfideze până şi pe americani. Azi revoluţiunea internă, problemul constituţional şi agrar, lipsa de civilisaţiune şi diversitatea populaţiunilor, ce locuesc in Rusia, deschid o serie de probleme atit de urgente şi atit de grave, in cit in faţa lor politica ameninţătoare şi autoritară a Ţarilor, acea politică veşnic insetată de cuceriri, acea politică gata să aţiţe toate nemulţumirile şi să turbure toate păcile, acea politică apare ca o adevărată copilărie şi lumea se intreabă cu mirare, cum a fost cu putinţă ca un regim, care avea atit de mult de lucru inăuntru, să'şi fi perdut vremea după glorii trecătoare şi vanităţi nesocotite. Rusia de azi nu numai că nu se ingrijeşte de centrul şi orientul Europei, dar pare hotărită să nu le mai dea nici atenţia, pe care un stat trebue să-l dea tutulor chestiunilor internaţionale. Aşa fiind, se poate spune, că dubla alianţă e azi atit de schimbată, incit ne face să vedem mai mult deosebirile, ce există intre guvernele ambelor ţări, de cit interesele şi simţimintele ce le impreunează.

Dar dacă nici dubla, nici tripla alianţă nu mai au semnificaţia lor de odinioară, naşte intrebarea: Pe ce baze se va restabili echilibrul european, in jurul căror interese şi concepţii puterile se vor grupa? Pentru a răspunde acestor intrebări, n'avem decit să observăm evoluţiunea, care se

operează in Europa. In momentul de faţă gruparea reală a forţelor europene se face in jurul a două concepţiuni, care şi ele răspund la două interese foarte pozitive şi foarte precise. Pe de oparte, in jurul concepţiunilor democratice, care răspund nevoilor de pace ale proletariatului modern şi pe de altă parte, in jurul concepţiunilor reacţionare, care corespund intereselor egoiste ale unor anumite regimuri.

In capul primului grup stă Franţa şi Anglia, cu Italia, Spania, Portugalia, Statele Scandinave şi Rusia de mine. In capul celui de al doilea grup stă Germania şi lingă dinsa monarhia Austro-Ungară.

Acestea vor fi alianţele de mine, şi să nu se creadă, că ele vor stabili un echilibru trecător, că amiciţiile dintre Franţa, Anglia şi Italia, că tractatele de arbitraj, ce aceste ţări inchee, sunt resultatele unei stări de lucruri trecătoare sau al acelui sentimentalism, pe care Bismarck l-a prigonit cu sarcasmele lui muşcătoare. Această politice isvoreşte, pur şi simplu, din nevoile sociale şi economice ale civilisaţiunii moderne. Clasele muncitoare, pentru care lupta vieţei e atit de grea şi care pretutindeni trăesc de azi pe mine, nu cer ca industriile, ce le hrănesc, să cucerească toate pieţile comerciale ale lumei. Ele ştiu că industriile cuceritoare nu imbogăţesc decit pe capitalişti şi că nu pot să sape decit mai adinc prăpastia, care—spre nefericirea timpurilor noastre—stă intre capital şi muncă. Ceea ce voesc insă, e ca industriile şi comerţul, care le dau pinea să fie sigure şi să nu expue viaţa lor cea plină de trudă la vicisitudinele fatale politicilor sbuciumate şi visurilor măreţe. Iată de ce pacea este *conditio sine qua non* a existenţei proletariatului modern, iată de ce iubirea de pace e simţimentul cel mai puternic al claselor muncitoare. In războae, in intreprinderi indrăzneţe proletariatul modern nu vede, ca generaţiunile trecute, un izvor de bărbăţie şi de glorie, ci un izvor de dureri şi de nenorociri sociale. Cite-va pilde ne vor lămuri pe deplin. Să luăm Franţa. Franţa este o ţară, care nu mai are putere de expansiune, comerţul şi industria ei nu au tendinţe cotropitoare, ele se mulţumesc aproape exclusiv cu pieţele interne, prin urmare nici de prevăzut nu este ca Franţa să jignească pe cineva prin politica ei economică. Pe de altă parte, coloniile ei sint indestulatoare, dacă nu prea mari, pentru mijloacele de care dispune. Dacă vom lua Anglia, vom observa acelaşi lucru. Anglia de azi nu mai e Anglia de odinioară, Anglia lacomă de teritorii, Anglia desvoltindu-şi industria cu o activitate febrilă, Anglia gata să infrunte toate pericolele, pentru a-şi crea debuşeuri comerciale; Anglia de azi e o Anglie obosită, o Anglie, in care toate manifestaţiunile vieţei au fost cuprinse de acelaşi spirit de conservare şi de aceeaşi nepăsare de progres. Anglia e mulţumită să păstreze toate câte le-a câştigat, imperiul ei e o povoară, pe care abia poate s'o ducă. Mentalitatea insăşi a englejilor s'a schimbat. Rasa puternică şi mândră a englejilor colonizatori şi intreprinzători, rasa vestită a intemeetorilor de imperii a dispărut; in locul ei se ridică o generaţiune istovită, care preferă plăcerile păcii, vitejiei luptelor. Iar din punctul de vedere economic, Anglia are un imperiu destul de mare şi cu o producţiune destul de variată pentru a indestula toate nevoile şi a scurge toate bogăţiile ei. Pentru comerţul celor alte ţări, Anglia a incetat deci de a fi un pericol.

Dar credeţi că pentru Rusia de mine, pentru Rusia ce va eşi din

sbuciumările revoluţionii, poate să fie o altă politica decât această politică
de pace şi de sinceră ură a tot ce e aţiţare şi jignire? Cele 150 de mili-
oane de ţărani ruşi, azi muritori de foame pe cuprinsul celui mai mare
imperiu din lume, vreau pămînt şi pine, ei cer să se hrănească din ţărina
pe care s'au născut, fiind că ea poate să-i hrănească, şi fiind că cel atot
puternic a făcut'o destul de intinsă şi destul de bogată, ca să-i poată pe
toţi îndestula cu prisosinţă. Nu le trebue alte ţări, nu le trebue răsboa
de acelea, care prea des i-au smuls de la coarnele plugului şi i-au dus să
moară departe, in ţări străine şi necunoscute, pentru foloase, pe cari e
nu le-au înţeles, fiind-că nu le-au simţit nici odată. Mai mult, ce poate s
fie politica unei Austrii reclădite pe baza principiului naţionalităţilor, deci
tot o politică de pace? Naţionalităţile din Austro-Ungaria nu au nici un
visuri de dominaţiuni universale. N'au să rivnească Cehii, nici Rominii di
Ardeal să înfiinţeze colonii în Sumatra sau pe ţărmurile Zambezulu
Tot ce cer, e să trăiască în pace cu limba, credinţa şi mîndria lor pe pă
mîntul strămoşesc, pe care l-au aparat de a lungul veacurilor şi l-au strop
cu sângele şi cu sudoarea lor. Ungurii singuri vor fi cuprinşi poate d
dorul colonizării. Trufia ungurească, nemulţămită de hotarele restrînse, i
care naţionalităţile au să închidă naţiunea maghiară, va voi poate s
plimbe pe mări necunoscute steagul unguresc, va încerca să înfingă p
jura şi coroana cu crucea strîmbă a S-tului Stefan sub arşiţa soarelui tr
pical, sau, cine şt'e, va fi stăpânită de dorinţa să mai schimbe şi să m
maghiarizeze numele comunelor din vre o insulă pierdută în valurile Oce
nului Pacific! Dar în acest caz ce amară desilusie aşteptă pe urmaşii l
Arpad, căci nu trebue să uităm că puterea evoluţionii generale e atît d
covirşitoare, încît şi ţările, care se grupează azi în jurul concepţiilor rea
ţionare, vor fi asvîrlite mine spre grupul puterilor democratice de către pr
priile lor clase muncitoare, care avînd interese comune cu acelea ale proleta
atului francez, englez, italian şi rusesc, vor sfîrşi prin a răsturna regimurile
le impun o politică nepotrivită cu nevoile lor economice şi cu adevăratele l
aspiraţiuni. Să fie oare exact, că Germania nu poate să trăiască fără polit
jignitoare a Impăratului Wilhelm? Are ea absolut nevoe să gonească d
toate colţurile lumii pe englezi şi pe americani? N'are Germania colo
destule şi destul de bogate pentru a servi de debuşeu produselor şi po
laţiunii ei crescinde? Trebue neaparat să se amestece în afacerile bal
nice, să facă să tremure pe biata Olandă şi pe atît de liniştitele state sca
dinave? De sigur că nu; şi iată de ce politica reacţionară şi vechea şco
diplomatică, pe care Wilhelm II o reprezintă, vor fi înlocuite curind pr
tr'o concepţie cu totul nouă a politicei externe şi a raporturilor interna
nale. Sistemul alianţelor înarmate, bănuitoare şi ameninţătoare va fi în
cuit printr'un ţesut de raporturi de sinceră amiciţie şi de pace gener

Nu vrem să zicem, că atunci Europa va deveni un fel de raiu
mintesc, pe cerul căruia nici un nor întunecos nu va mai pluti. Confli
vor fi, schimbul produselor nu se va face întotdeauna cu înlesnire şi f
jigniri, concurenţa va fi poate une-ori mai aprigă de cît azi, dar ceva n
va mai fi: puterile nu se vor mai privi unele pe altele ca vrăjmaşe fat
ele vor pleca de la ideia că, cu puţină bună voinţă, e loc in Europa pe
fericirea şi liniştea tuturora, şi cind neînţelegeri se vor isca, nu va mai fi
nevoe să se sune din pinteni şi să se ascută săbiile, ci se vor căuta

luţiunile greutăţilor cu acelaş dor de împăciuire şi cu acelaşi spirit sincer de înţelegere întocmai precum, în raporturile comerciale dintr'un stat civilizat modern, omenii tratează pe faţă, cu linişte şi cu demnitate afacerile lor, fără să se ameninţe îndată, cu pumnul sau să crează, că, fără moartea unuia, înţelegerea e cu neputinţă.

Cind acest timp va veni, atunci numai Europa va avea acel echilibru, pe care alianţele lui Bismarck nu i l-au putut asigura, de cît o clipă; atunci numai Europa se va bucura de un echilibru permanent, pentru că va fi aşezat pe temelia neclintită a naţionalităţilor. Isbînda democraţilor, schimbarea regimului cesarian din Germania şi a regimului şubred din Austria, separatismul fatal legat de revoluţiunea rusească, vor permite tuturor naţionalităţilor să se întregească şi vor pune capăt ast-fel tuturor cauzelor, care întreţin în Europa vrăjmăşia şi nesiguranţa. Dacă soarta ar fi dat Germaniei şi Austriei guverne democratice, criza rusească ar permite repede şi fără sbuciumări prea adînci naţionalităţilor să se reîntregească şi să întemeeze pe unitatea lor etnică state fericite. Cum soarta a voit însă, ca în centrul Europei să mai existe doi factori interesaţi să urmeze o politica reacţionară şi să menţie starea actuală de lucruri, e probabil că popoarele nu vor ajunge la visul lor secular, la unitatea naţională şi la pacea generală, de cît după lupte grele şi sacrificii numeroase. Încă o dată va trebui ca răsboiul singeros să fie preţul păcii mîntuitoare.

I. G. Duca.

RECENZII

Eugen Lovinescu, *Paşi pe Nisip*... Librăria Naţională, Bucureşti, 1906. Preţul 2 fr.

D. Lovinescu începe să scrie frumos chiar de la titlu. Dar nu luaţi în serios declaraţia D-sale că volumul său ar fi nişte simpli „Paşi pe Nisip...". căci, sînt sigur, nici d-sa nu o crede: e o simplă cochetărie cu modestie.

Da, d. Lovinescu scrie frumos şi, dacă avem de făcut vre-o rezervă, e că scrie prea frumos. Şi avem o bănuială, pe care vom formula-o cu toată sinceritatea: d. Lovinescu ţine mai mult la stil decît la ceia ce are de spus şi dacă i se prezintă, intr'o chestie, două soluţii, D-sa o va alege pe aceia care se pretează la mai mult stilism, la mai frumoase anecdote şi citaţii, la o atitudine mai... estetică.

Problema literară, autorul, etc. în chestie e numai un pretext pentru d. Lovinescu de a-şi arăta spiritul, cunoştinţile, citaţiile, anecdotele,—bunul gust. Chestia în sine, adevărul, sînt pentru d. Lovinescu pe al doilea plan.—căci d-sa este un sceptic rafinat...

Cîteva exemple:

A analiza poezia lui Goga reducînd'o la un singur principiu generator; a explica şi fondul şi forma poeziei lui Goga, până în amănunte, prin acest singur principiu, de sigur că este „frumos", şi bucata de critică literară are toate şansele să apară ca un „obiect de artă" armonic. Şi, iată-l pe d. Lovinescu explicînd toată poezia lui Gog chiar şi sentimentul lui Goga pentr natură prin psihologia „Ardeleanului prin condiţiile de viaţă de acuma a Românilor din Ardeal. Va să zică o plicare, cam prea simplistă, ni se par şi unilaterală, a teoriei mediului...

Dar iată că d. Lovinescu se ho reşte într'o zi să aleagă, pentru compune un articol *frumos* de crit literară, o teorie estetică. Se 'ntîm ca se opreşte asupra teoriei mediu A susţinea că mediul fasonează scriitor e mai intâiu a reedita Gherea; apoi, în ţară la noi, fiin *Gherea* a susţinut teoria asta, ea un miros popular, de club compus oameni săraci, de revendicări plebe şi, în sfîrşit, teoria cealaltă, care sideră pe scriitori ca un fel de ce dau mulţimei—care întotdea după definiţie, e o masă curat pasiv tablele legii, e o teorie mai er mai interesantă, mai „estetică"....

Şi d-nul Lovinescu simte bin că tratarea *acelei* teorii se împacă bine cu stilul unui articol „fru şi plin de consideraţii sceptice.

Şi ce lucruri frumoase ne sp Mai întâiu despre o „ilustraţie Caran d'Ache, dacă nu era cum lui Forain" (observaţi trăsătura tică şi aici, deşi poate e cam sată...), apoi despre un Toma şi pre un Petru... despre care aflam pe urmă, la vreme, că sînt T

şi Pierre Corneille,—despre un Gustave, care, mai jos, se declară Flaubert şi altele.

Sînt sigur că d. Lovinescu n'a văzut nici în Taine, nici în Gherea cum că *mediul* ar produce *talentul*. Taine chiar declară că talentul „c'est l'affaire de vos parents", iar Gherea arată metodic că el se datoreşte eredităţii, că *poetul* „se naşte"... lucruri, încă odată, pe care sînt sigur că d. Lovinescu le cunoaşte.... *Dar*, e atît de *frumos* cînd spui că şi Toma şi Petru au avut aceiaşi părinţi, au trăit în acelaş oraş de negustori, au fost influenţaţi de acelaş... mediu şi... totuşi (aci teoria mediului trebue să roşească de ruşine) Pierre a avut talent şi Thomas nu! Şi tot aşa cu Gustave!

Şi mai frumos e încă, cînd poţi, combătînd pe Taine şi Gherea, să exclami că „d. Goga are talent nu pentru că s'a născut în vecinătatea Sibiiului, de unde e şi d-ra Cunţan..." (urmează tot aşa de frumos, dar îmi lipseşte spaţiul)...

Şi, iarăşi, deşi d. Lovinescu recunoaşte că Alexandri „era *omul timpului* său şi în spiritul contemporanilor săi" (Adică, zicem noi, un om *reprezentativ* al vremii, al spiritului vremii sale: asta e toată teoria mediului; el îşi însuşeşte, prin selecţie, tipurile reprezentative),— asta nu-l împiedecă să declare că „Alexandrismul nostru literar se explică prin influenţa lui Alexandri şi nu prin anumite împrejurări istorice".

Nu mai continuăm, şi nici prin gînd nu ne trece să-l combatem pe d. Lovinescu, căci, sîntem sigur că ar zîmbi—scepticul!—de naivitatea noastră, cînd am lua în serios ceia ce însuş nu ia, ceea ce îi serveşte numai ca pretext pentru stil, citaţii şi anecdote, pe care, adesea, le combină într'un chip delicios.

G. L.

*

Elena Bacaloglu, *In luptă*, roman psihologic, Bucureşti, Socec. Preţul 2 lei 50 b.

Am cetit în admirabilele ziare *Bucarest mondain* şi altele că romanul D-nei Elena Bacaloglu e o revelaţie, că e menit să facă epocă, sau aşa ceva. Apoi dacă şi franţuziţii ăştia, oameni mai subţiri de cît noi, care sînt aşa de deficili cu un Brătescu-Voineşti ori cu un Sadoveanu, au fost impresionaţi de romanul acesta—mi-am zis eu —atunci trebue să fie, în adevăr, „psihologic". Şi m'am apucat să-l cetesc.

Şi, în adevăr, e „psihologic". Aşi putea afirma, sigur că nu mă înşel, că n'am cetit nimic care să se apropie, măcar pe departe, ca „psihologie", de acest roman.

Citez, curat la întîmplare:

„Dar, unde, dacă nu, în exaltaţia unui sentiment de felul acesta ar fi găsit Dora, puterea, energia gînditoare, susţinută, de a se infiltră, de a cuceri —unne, dacă nu, în infinitul dragostei şi al sufletului ei, voinţa de a-l supune.... lui însuş..."

în care încă nu e atîta „psihologie" ca, de pildă, în următoarea analiză:

„Căci pervertit în firea lui iuraită, i se pecetluise pe acel rămas de suflet bun, pe acel ideal—deasupra dragostea ce-l lega de Dora—o stare sufletească care reieşea acum ca o erupţie bolnavă, ca un virus al unei boli trecute...."

din care, cu toate tratatele de sintaxă, pe care le-am consultat, am înţeles prea puţin.

Şi încă aşa am dus-o, din greutate în greutate, până la pagina 77, cînd m'am hotărît să renunţ la speranţa de a isprăvi acest manual de „psihologie..."

Aşadar nu voiu putea recenza decît 77 de pagini.

În cele 77 de pagini sînt trei personagii: Virgil, Anca şi Dora, dar ro-

manul e atit de „psihologic", incit mărturisesc—fiindcă modestia nu este numai un nume!—că mi-a fost imposibil să mă dumiresc cind e vorba de Anca, cind de Dora şi cind de Virgil. Cind mă infuriam mai tare impotriva lui Virgil (credeam eu), aflam că e vorba de Anca..., cind credeam că e vorba de „fecioara" Dora, aflam, consternat, că e deja măritată şi nu odată am confundat pe văduva de patru bărbaţi Anca cu imaculata Dora...

Autoarea ne propune să-i mai cetim incă un volum, II, care va apare „in curind". Nu cred s'o fac, dar ii pot da un sfat. D-sa ne anunţă că va scrie un roman despre „Influenţa mediului", despre care a scris şi d. Lovinescu, despre „Izbindă şi regenerare", despre „Intelectuali şi Artişti", tot lucruri interesante şi frumoase. De sigur că nimic nu poate fi mai palpitant decit problema „Intelectualilor şi a Artiştilor", iar „Izbinda şi regenerarea" e la ordinea zilei, căci formează programul d-lui P. Carp,—dar, oricum, socotim că sint chestiuni şi mai „importante la ordinea zilei" ca „Tariful vamal", „Muntele de pietate" pe care autoarea ar putea să le trateze, cu competenţă şi spre mai mare utilitate generală, in urmarea romanului său..

Am isprăvit recenzia.

P. N.

•

D. Onciul, *Epocile Istoriei Romine şi impărţirea ei.* Academia Romină, Carol Göbl Bucureşti 1906.

Chemat in locul lui Nicolae Ionescu ca membru al Academiei romine, D. prof. D. Onciul işi incepe discursul său de recepţiune prin pomenirea celui pe care l-a inlocuit arătind cum Nicolae Ionescu in toate manifestările lui a fost „un reprezentant al timpului in care s'a format cu calităţile şi neajunsurile epocii ce a produs pe patrioţii renaşterii noastre politice".

După aceasta trece la subiectul anunţat. Stricta precizie ştiinţifică, călăuzitoare in toate lucrările pe cari le-a publicat până acum D. Onciul, il obligă ca de la inceput să stabilească principiul diregător in această lucrare. Istoria nu caută adevărul absolut numai pentru adevăr, ci adevărul pentru un scop, ţinind samă totdeauna de societatea şi problemele speciale ale epocii ce formează prezentul in fiecare timp dat. Şi după clarificarea inţelesului cuvintelor *epocă*—momentul intimplării unui fapt insemnat—şi *perioadă*—un spaţiu de timp intre două epoce—trece la examinarea impărţirilor istoriei romine de până acum. Insistă mai mult asupra celei dată de D. Xenopol, fiind mai criticabilă, prin lipsa unui principiu de diviziune, prin neconcordanţa intre notele caracteristice ale unei perioade şi realitatea, prin faptul că acestei impărţiri nu i se poate subsuma şi istoria Rominilor de peste munţi şi apoi prin faptul că nu după influenţele străine exercitate asupra unui popor se face impărţirea istoriei acelui popor, ci după dezvoltarea individualităţii sale.

In partea constructivă stabileşte, printr'o logică inatacabilă, spaţiul de timp in care se desfaşură istoria romină şi principiul de diviziune. Cucerirea Illyricului, epocă la care se urcă originile romine la sudul Dunărei, este *terminus a quo*, iar prezentul este *terminus ad quem*, intre care se desfăşură istoria romină.—De la origine, apoi timpul de formaţie şi de pregătire a poporului romin până la intemeierea statelor formează *Istoria veche a Rominilor.*

Principiul de diviziune e aşa ales, in cit poate să servească ca exemplu in logică (*fundamentum divisionis*) şi profesorii respectivi ar trebui să-l ia in samă. Acelaşi pentru ambele principate scos din legătura organică care a existat intre cele două principate; acelaşi fenomen care a dat naştere

principatelor a dat naştere şi Rominiei contemporane; şi impărţirii după acest principiu i se poate subsuma şi istoria Rominilor de peste munţi.

Unirea, neatirnarea şi intemeiarea unei dinastii sint fapte care dau naştere celor două principate. Acelaşi fenomen in ţara Rominească ca şi in Moldova ceva mai tirziu – unirea citorva voevodate şi teritorii dependente de regatul ungar şi in urmă intemeierea unei dinastii a Basarabilor in ţara Romineascá, a Bogdan-Muşatinilor in Moldova.

Şi ast-fel după acest principiu de diviziune avem: 1. Istoria veche a Rominilor; 2. Perioada vechilor dinastii naţionale—istoria medie—până la moartea lui Mihai Viteazul; 3. Perioada domnilor din diferite familii—istoria nouă—cu ultimul representant Cuza-Vodă; 4. Istoria contemporană de la 1866 incoace, incepută prin acelaşi fenomen, unirea desăvirşită—abia constituţia de la 1866 a creat statul indivizibil Rominia—neatirnarea faţă de Turci şi intemeiarea unei dinastii.

Istoria Rominilor de peste munţi are epoce care concordă aproape exact cu cele stabilite: stingerea dinastiei Arpazilor in secolul XIV, unirea Ardealului cu cele două principate sub Mihai Viteazul şi noua situaţie creată prin dualismul de la 1867.

D. Onciul termină arătind cum impărţirea dată concordă şi cu teoria unităţilor de măsură cronologică pe baza generaţiilor a lui Ottokar Lorenz.

Aşa şi-a facut intrarea in Academia romină d. prof. I. Onciul, sintetizind in formă convingătoare şi hotărită intreaga desvoltare a istoriei noastre. Răspunsul la acest discurs de recepţiune a fost dat de secretarul Academiei, d. D. A. Sturza.

•

N. Iorga. — Latins et Grecs *d'orient* [illegible] des Turcs en *Europe* (1342—1362) Sonderabdruck aus Byzantinischer Zeitschrift XV 14, 2, Leipzig.

D. Iorga pe lingă intinsa-i şi cunoscuta-i activitate din ţară mai are o activitate şi in străinătate, aceasta insă la noi nu e prea cunoscută şi faptul se datoreşte de sigur greutăţii cu care pătrunde până acum ştiinţa de ori-ce fel până la noi.

In studiul acesta d. Iorga stabileşte că aşezarea Turcilor in Europa nu se datoreşte ambiţiei lor, ci luptelor pentru tronul constantinopolitan precum şi luptelor pentru supremaţie in orient dintre Veneţia şi Genova.

•

B-on Jehan de Witte.—*Quinze ans d'Histoire* (1866—1881) Paris Librairie Plon 1905.

Acum citi-va ani (la 1900) d. Fr. Damé ne-a dat o istorie a Rominiei contemporane care a fost executată —pe toată dreptatea—de d. N. Iorga şi de Şt. Orăşanu. In aceiaşi limbă a d-lui Damé şi in condiţii cu mult mai superficiale ni se dau 15 ani din istoria noastră contemporană incepind cu suirea pe tron a Principelui Carol. —Ingrijita execuţie tehnică—şi aceasta e aproape singura laudă meritată, mi se pare că nici aceasta nu se cuvine autorului—te obligă să pui mina pe această carte.—Apoi autorul a prevăzut-o şi cu ispite, una pe coperta şi alta in introducere. Ni să spune, pe copertă, că la confecţionarea acestei cărţi autorul s'a servit de memoriile regelui Carol—ceia ce e adevărat—şi de mărturiile contemporane—ceia ce e absolut fals—şi acelaşi lucru ni-l mai spune şi in introducere, că pentru comentarii s'a servit de „nombreux documents." — In toată cartea insă nu se citează—afară de memoriile regelui Carol—de cit de o singură dată (p. 21) şi o singură publicaţie de acte referitoare la istoria noastră contemporană (D. A. Sturdza, Charles I-er).

Se servește de alte isvoare—și a-tunci însă foarte insuficiente—numai cînd e vorba de răsboiul Franței cu Germania de la 1870. Trei capitole (VI, VII și VIII) se ocupă cu această chestiune într'o istorie care după toată conformația s'ar părea a fi o istorie a Romîniei de la 1866—1881. Aceasta e informația d-lui de Witte, acestea-i sînt „les nombreux documents" și mărturiile contemporane. Sau poate că dl. de Witte crede, că a întrebu-ințat cartea d-lui Damé pe ici, colo, sau a d-lui A. Sturza (La terre et la race roumaines)—și se știe cît poate și această carte—sau cîte-va broșuri în chestia evreiască—apărute în vremea noastră, nu contemporane cu eveni-mentele—că această înseamnă a între-buința „mărturii contemporane", noi în limba noastră și mi se pare—că în toate limbile pămîntului „mărturii con-temporane" înseamnă cu totul alt ceva. Cînd vedem cîtă grijă pentru adevăr și exactitate are d. de Witte, să nu ne mire cînd la pag. 224 îl vedem spu-nîndu-ne că Buzăul se află în Moldova „des juifs de Buzeu" (Moldavie), nici cînd la p. 50 ni spune că Principele Carol pe la 1867 asista la teatrul nos-tru unde se juca une-ori în bulgărește ori grecește.

După ce vedem de cîtă informație și cum știe s'o utilizeze d. de Witte să vedem cum înțelege întreaga sa lucrare și dacă interpretează în vr'un sens faptele.

Nu se poate precisa ce a voit dl. de Witte să dea în această carte. Din toată structura ei în capitole începînd cu introducerea—coup d'oeil sur le passé et le présent de la Roumanie—toată lumea ar trebui să creadă că autorul se va ocupa cu 15 ani din Is-toria noastră și aceasta în total, de oarece nu ni avertizează cu nimic în vre-o prefață.—Toată lumea se înșală. Autorul, la sfîrșitul cărții, a observat că nu s'a prea ocupat cu istoria noas-tră de și, cum am spus, întreaga struc-tură—bună, rea, cum este—e confor-mă cu evenimentele petrecute în țara noastră, și ne declară la p. 449 „nous ne nous sommes occupés des affaires purement roumaines que lorsque, d'une façon ou d'une autre, elles se trouvai-ent mêlées à la politique extérieure". Așa fiind chiar, adică că autorul nu s'a ocupat de afacerile noastre de cît atunci cînd au fost amestecate în po-litica externă, cele spuse mai sus ră-mîn tot atît de îndreptățite.

O carte lipsită de informația nece-sară și chiar singurul isvor ne fiind utilisat suficient, un autor care precis nu știe cu ce are să se ocupe, o carte în care lipsește interpretarea corectă a evenimentelor nu poate servi nici măcar ca instrument pentru cercetă-rile ulterioare.

*

Paul Lindenberg.—*König Karol von Rumänien* Berlin 1906.

Încă o carte slabă asupra istoriei noastre contemporane. — Deosebirea dintre aceasta și acea a lui *de Witte* (Quinze ans d'Histoire) stă numai în-tr'aceia că autorul acestei cărți con-form naționalității sale întrebuințează aproape numai izvoare din limba germa-nă pe cînd de Witte întrebuințează pe cele din limba franceză, și măcar de le-ar întrebuința pe toate din limbile lor, dar nici aceasta nu se află la nici unul.

E. P.

*

Sextil Pușcariu în colaborare cu d-nii *M. Bartoli, A. Belulovici* și *A. Byhan*, *Studii Istroromîne, I Texte*, Bucureștĭ, Göbl, 1906, prețul 70 bani.

Textele, bine venite, sînt precedate de o prefață, în care d. Sextil Pușca-riu face mai multe greșeli de *fonetică*. Astfel, despre acel sunet istrian, pe care Iosif Popovici, Rumaenische Dia-lekte I 120—121, îl constatase și la Munteni, Pădureni și Bănățeni, și o

are-l însemnase cu *a* prevăzut dea-supra cu o roliță, d. S. P. ni spune ă este un „*a* foarte deschis spre *o*, șa cum pronunță Ungurii pe *a* în *ap, hat*". Mai întîiŭ un „*a* foarte deschis spre *o*" nu poate exista din punct de vedere fonetic. La un sunet *des-his* limba se ridică spre palat ceva mai s decît la sunetul respectiv închis. poi *a* în cuvintele ungurești de tipul *ap, hat* se pronunță cu un *o* foarte eschis. Dacă deci acel sunet istrian, e care ne ocupăm, este un „*a*„ așa um pronunță Ungurii pe *a* în *nap, at*", atunci el este evident un *o* foarte eschis. Iosif Popovici loc. cit. spusese altmintrelea, că el se pronunță cu „ușoară rotunzire a buzelor", iar în rhiva din Iași XVI 291 eŭ am arătat ndeajuns că acest *ó* foarte deschis rovine din reducerea diftongului *ŏă*. ărerea mea se confirmă și prin pa-alelismul cu *é* foarte deschis istrian rovenit din reducerea diftongului *ă*, cf. istr. *fęțę* > *feată*, *vęde* > *veade* > videt. Acest *ó* foarte eschis istrian este interpretat de d. . P. ca un «*a* foarte deschis spre *o*»! — În cuvintele romînești de tipul *ncă*, *plîng* și în cele istriene de tipul *nke*, *plăngu* nu avem a face cu un *n* gutural "(*ñ*), ci cu *î*, *i*, *ă* nazale *î*, *ĩ*, *ẵ*). În cuvintele romînești de tipul *lung* nu avem a face cu un *g* ca într-un cuvînt de tipul *gură*, ci cu un *g* redus: toate sunetele fi-nale romînești sînt reduse; iar în germanul *lang* sunetul *g* nu „se ab-soarbe de *n*", ci se pronunță tot re-dus, însă mai redus decît în cuvîntul romînesc *lung*. Sunetul *v* din *vezut-a-v-o* nu este „un sunet care împie-dică hiatul între *a* și *o*", ci născut din *ŭ* (=*u* consonans) :*vezut-av-o* > *vezut aŭ-o* (=dr. *a(ŭ) văzut-o*). Aceasta se probează și din următoa-rele exemple pe cari le iaŭ din Texte pg. 11 a: *ramoș-av*, *fakt-av*, *fost-av*, *l'-av ascuns*, *av rodit*, *hitit-av*, *av nascut*, unde pretutindeni *av* > *aŭ* > habet. D. S. P. întrebuin-țează apoi o terminologie fonetică ră-suflată: *ĭ* și *ŭ* le numește semivo-cale, în loc de *consonante*; sunetele *fonice* le numește *sonore*.

• Pentru cei ce știŭ *Fonetica* (Această știință se poate învăța din Sievers Grundzüge der Phonetik, Bremer Deutsche Phonetik), greșelile d-lui S. P. sînt hotărîtoare. Ele arată că autoru-lui lor îi *lipsesc elementele* foneticii. D. S. P. nu știe ce este un sunet des-chis, un sunet redus, o vocală nazală; d-sa vorbește de absorbțiunea (!) sune-telor, în loc să vorbească de apropie-rea, îndepărtarea, reducerea, apariția și dispariția lor.

G. P.

Revista Revistelor

Convorbiri literare: No. 3—5, Martie, Aprile, Mai, 1906.

Pentru acest „număr jubilar" au ţinut să facă „act de prezenţă" vechii fruntaşi ai Junimii, iscăliturile cărora de mult nu le mai intilnim pe paginile revistei intemeiate de ei.

D. *I. Negruzzi* publică un fragment foarte plăcut scris din „Amintirile" d-sale, isprăvite in 1889, dar nepublicate incă in intregime, şi un necrolog al lui V. Pogor.

Dintre colaboratorii de altă dată maĭ găsim pe d-nii T. Maiorescu, P. P. Carp, (vezi „Miscellanea"), T. Rosetti, N. Gane, A. Naum, N. Volenti, Gr. M. Buicliu, (o interesantă traducere a unui fragment din cronica armenească din Cameniţa, relativ la Domnia lui Despot-Vodă).

Mai relevăm un articolaş al d-lui *P. Missir*, un fragment din cursul d-sale de „filosofia dreptului", care, deşi pleacă de la o concepţie, credem, greşită a lui Spencer asupra raporturilor intre „colaborarea socială spontanee şi cea forţată", e interesant şi suggestiv, şi ne face să regretăm că nu-şi publică cursul intreg.

Dl. *I. Bogdan* publică o notiţă asupra termenilor „Ohaba—ohabnic" din textele noastre vechi; d. C. *Alimănişteanu*—date interesante in „40 ani in industria petroleului"; *D. Voinov*, in „Fiziologie sentimentală", continuă savanta şi spirituala sa polemică cu d. Paulescu; etc.

Pe lingă aceste e bogat reprezentată şi literatura noastră.

Deşi şi acest număr nu s'a putut lipsi de producţiunile unei anumite speţe de „dii minores" ai junimismului, e necontestabil, că sub direcţia d-lui I. Bogdan „Convorbirile literare" par'că inclină a părăsi „tradiţiile" recente, cari făcuse această revistă ilizibilă.

Am dori din tot sufletul, ca implinind 40 ani de existenţă bătrina revistă să păşească inainte pe acea-tă cale.

Ne despart de „Convorbiri literare" adinci deosebiri de vederi. Şi nu se poate tăgădui, că această revistă reprezintă curentul *dominant* astă-zi in societatea noastră cultă, excesiv de conservator, chiar reacţionar.

Intru cit acest curent se va reflecta pe paginile „Convorbirilor literare", vom fi siliţi adesea ori să ne rupem lăncile.

Dar discuţiile de idei sint indispensabile in ori-ce societate ce *trăeşte* şi se desvoltă: mintea omului e atit de mărginită şi adevărul are atitea laturi! Prin ciocnirea concepţiilor opuse intr'o generaţie, se inlesneşte calea spre adevăr celor viitoare.

Directorul actual al „Convorbirilor va face un imens serviciu culturii na

onale dacă va şti să asigure discu-
unilor un caracter demn de o ţară
ivilizată, şi nu va lăsa această tri-
ună să degenereze intr'o pepinieră de
retendenţi... la ştiinţă şi literatură,
-umili şi supuşi faţă de „protectorii",
asanţi şi fudui faţă de cei ce... nu
ispun de catedre universitare, cum
e intimplase sub direcţia tinerilor
ăi... predecesori...

In acest sentiment, am salutat jubileul „Convorbirilor literare".

Sămănătorul—Mai 1906.

„Cunoaşterea ţărilor străine, nu a „unei singure ţări, ci a cit de multe, „este o nevoe pentru noi... A nu im„prumuta e cu nepulinţă; a impru„muta *numai* din lumea ingustă a lu„crurilor bune pentru ori-ce popor, e „a ne inţelege foarte sărăcăcios ne„voile şi menirea. După ce am primit „un anume lustru de suprafaţă care „e deosebitor pentru vremea noastră, „*trebue să ne îndreptăm, pentru a ne* „*întregi şi desăvîrşi civilizaţia cea* „*nouă la realităţile felurite ale nea*„*murilor de astă-zi*. Cele mari ne pot „invăţa une-ori tot aşa de bine ca şi „cele mici, cele rămase in urmă ca şi „cele inaintate in cultură"... (No. 22, *N. Iorga*, „Literatura de călătorii").

Aceasta, de sigur, e alt-ceva decit cererea unui tarif protector in contra literaturilor străine.

Şi fiind-că „Neamul romînesc" nu e decit un supliment politic al „Sămănătorului", să ne fie permis de a imprumuta şi de acolo citeva şiruri, pentru a lămuri in altă direcţie tendinţele actuale ale d-lui Iorga in ce priveşte activitatea noastră culturală:

„Cel ce scrie aceste rinduri, a con„statat (la congresul Ligii) halul in „care a ajuns Liga, şi aceasta intr'o „vreme cind simţul de unitate al po„porului nostru e mai puternic decit „ori-cind. El a propus un program *cul*„*tural*, care ar atrage simpatia şi da„rurile: cărţi populare ziar pentru sate, „biurou de plasare şi de informa„ţiĭ pentru Romînii din alte părţi, im„părţirea de cărţi de şcoală. S'a atras „şi luarea aminte *asupra Romînilor*, „*cari in România liberă n'au carte* „*nici, şcoală şi au deci dreptul la a*„*tenţia societăţii pentru cunitatea cul*„*turală» a neamului*"!... („N. R", No. 7, *N. Iorga*,—„Biruinţa partidului nemişcăriĭ in Liga Culturală").

Care om de bine poate refuza sprijinul său mişcăriĭ culturale in *aceste* direcţii?

Junimea literară (Maiu, Suceava-Bucovina) cuprinde un articol de d. Ilie Veslovschi despre *Mobiliarul ţăranului romîn din Bucovina*, insoţit de multe ilustraţiĭ, maĭ ales de lăzi, care servesc ca scrinuri, ca mese, ca laiţe,—şi din care ne putem face idee de motivele acesteĭ arte-naţionale din Bucovina; sfirşitul articolului d-luĭ T. V. Stefanelli despre *O carte de judecată din anul 1729 din Cimpulung*, din care vedem că in acel an *Toader Calmaşul*, tatăl lui Ioan Teodor Calimach, Domnul Moldovei, era vornic in Cimpulung; urmarea conferenţei d-lui Iancu Nistor despre *Ideea latinităţii in istoria romînă*; versuri şi proză de Leandru, Radu Sbiera, Filuţ, Magda Lacrimiţă.

Transilvania şi *Analele Asociaţiunii pentru literatura romînă şi Cultura poporului romîn* (Sibiu, Ianuarie—Februarie; Martie—Aprilie. Apare in 6 numere pe an. Preţul abonamentului pentru noi: 12 franci). In N-rul de pe Ianuarie—Februarie, d. dr. I. Lupaş, in *Un capitol din istoria ziaristicei romîneşti-ardelene—Gheorghe Bariţiu*,—ne dă şi o pagină interesantă din viaţa socială, politică şi culturală a Ardealului de la 1838 până aproape de vremea de azi şi o biografie completă a lui Gh. Bariţiu, a unuia din „acei barbaţi, care şi-au jertfit toată tihna vieţii luptind pentru emancipareа Romînimei Ardelene de

sub îndoitul jug al sclăviei politice și celei intelectuale" și care „pe terenul ziaristicei romînești-ardelene cu drept cuvînt se poate spune că a fost un deschizător de cale"!... Bariţiu, ne spune autorul, în activitatea sa ziaristică, a căutat să mulţumească pe cei luminaţi, dar, în acelaș timp, să ridice și pe cei umiliţi și înapoiaţi în cultură. Ridicarea compatrioţilor săi la conștiinţa naţională, a fost menirea luptei lui Gh. Bariţiu,—și aceasta, prin însușirea tuturor bunurilor civilizaţiei de la neamurile străine, căci „munţii, văile și cîmpiile Daciei, zice Bariţiu, de la începutul neamurilor pămîntului și până astăzi au fost totdeauna mai puţin luminate, de cît alte ţări europene. De la noi cei de acum se cere răspîndirea luminei în aceste ţări; sau dacă noi ne vom lenevi, vor veni alţii și noi vom plăti foarte mult cheltuiala ospăţului, *adecă cu vieaţa*"... Nu se poate argumenta mai bine nevoia asimilării culturii străine, decît cum o făcea Bariţiu în 1844!... Și, credeţi că Bariţiu n'a fost, *prin urmare*, învinuit de „idei subversive"? Îl învinuiau și Ungurii și... boerii din principate, zice d. dr. Lupaș în conferenţa sa.—Această conferinţă ţinută în sala festivă a „Muzeului de Asociaţiuni" din Sibiiu—scoasă și în broșură (Sibiiu, tiparul tipografiei arhidiecezene), trebue să fie cetită de oricine se ocupă cu istoria literaturii romîne.—În N-rul de pe Martie—Aprilie, sînt publicate două conferenţe, ţinute tot în sala festivă a „Muzeului Asociaţiunii": *Pastelele lui Alexandri* de d. Sebastian Stanca și *Eminescu și Romînii din Ungaria* de d. Ion Duma. D. Stanca dovedește că simte poezia lui Alexandri și știe să-și exprime simţirea și s'o facă comunicativă și altora. Afară de aceasta, d-sa face juste apropieri—asămănări și deosebiri—între chipul cum a simţit și exprimat Alexandri natura și între chipul cum au simţit'o și exprimat'o Coșbuc, Goga, Iosif. D. Stanca relevează romantismul, naţionalismul, optimismul, însfîrșit toate însușirile caracteristice ale lui Alexandri.—D. Ion Duma, bazat pe operele postume, poetice, politice și sociale ale lui Eminescu, înarmat cu cunoștinţa tuturor izvoarelor relative la viaţa lui Eminescu, arată legăturile acestuia cu Romînii din Ungaria precum și ideile marelui poet relativ la viaţa Romînilor din Ungaria, la cultura lor, la limba lor, însușirile lor și la rolul lor faţă cu Romînimea și romînismul.—Chiar și *Analele* sînt interesante, pentrucă din cetirea acelor „Apeluri", „Liste de contribuţii", „Procese-Verbale", „Raporturi" etc. rămînem cu impresia că această parte—poate cea mai de samă—a neamului duce o luptă curajoasă și triumfătoare în contra împrejurărilor create de o istorie nedreaptă și nemiloasă. Acolo, în adevăr, *Romînul nu piere,—nici odată!!*

Viaţa literară, (în N-rul 19, 7 Maiu), publică al doilea articol despre *Cărţile Bisericești*, datorit d-lui G. Coșbuc, în care „poetul ţărănimii" protestează cu durere împotriva limbii întrebuinţate în cărţile bisericești, editate de Sf. Sinod. Aflăm, din articolul d-lui Coșbuc, lucruri curat îngrozitoare: traducerea cărţilor sfinte,—pe care ne-am deprins să le cunoaștem în „limba veche și 'nţeleaptă".—într'o limbă păsărească, pe care „pare că au croit-o, în multe locuri, tipurile din piesele lui Caragiale". D. Coșbuc se ridică, cu drept cuvînt, împotriva acestui fapt, din care rezultă că nici preoţii, nici ţăranii—pentru care aceste cărţi sînt principala hrană sufletească—nu vor mai înţelege ce cetesc și ce li se cetește.

Viaţa Nouă (Maiu, N-rul 7). D. O. Densușianu zice că e *O greșală de judecată în artă* cînd din faptul că o operă aduce ceva nou, caracteristic, scoatem încheerea că e și artistică. După ce dă mai multe exemple din literaturi vechi ori străine, sfîrșește

prin constatarea că la noi adesea e de ajuns „ca o poezie sau un roman să aibă ceva caracteristic romînesc pentru ca să le dăm calificativul de opere de artă"... Dar, veţi fi observat, că de frica de a nu cădea în păcatul acesta, d. Densușianu cade în păcatul contrar: E de ajuns ca o operă să aibă ceva caracteristic romînesc, pentru ca să știi dinainte că d-lui Densușianu nu-i va plăcea; și că, din contra, dacă opera n'are nimic romînesc, îi va plăcea... Comparaţi judecata „Vieţii Nouă" asupra poeziilor lui Goga și asupra lui Mariu Gelea...

Revisita Generală a Învăţămîntului (București, Maiu).—„*Domnia Răului*", semnat de dl. *Spiru C. Haret*, e un trist tablou al actualei stări a Ministerului de Instrucţie. Autorul afirmă că acest Minister azi e: „O administraţie compusă din oameni, dintre cari unul a sustras fondurile ce-i fuseseră încredinţate, în puterea funcţiei ce ocupa; altul înșela lumea cu împrumuturi pe cari refuză cu cinism să le plătească; altul comitea falșuri în acte publice, pentru a-și însuși dreptul altora, altul a fost destituit cu raport motivat, publicat în *Monitor*, pentru mituire; altul exercită în mod obicinuit meseria de cămătar; altul își datorește numirea unor protecţii de origine rușinoasă; altul s-a ilustrat prin liberare de certificate false; altul prin falșificarea matricolelor; altul prin atentat la pudoare, pentru care a fost urmărit..." Ne oprim ameţiţi de această defilare de delicvenţi, mirosul de penetenciar e prea mucegăios, clientela lui prea respingătoare. O, cum am dori ca această descriere să nu corespundă realităţii, sau cel puţin să ni se lase iluzia că este exagerată!

Din nenorocire însă, tabloul e adevărat: toţi cei arătaţi cu degetul de dl. *Haret* sînt realităţi budgetare; ei conduc Ministerul; ei formează armata colaboratoare a înaltului sfetnic al Coroanei dela acest Departament; numele și faptele lor au fost descoperite publicului, de fostul Ministru al Instrucţiei în diferite ocazii; adresa lor e la Ministerul Instrucţiei Publice.

Revista de Filosofie și Pedagogie, (București, Maiu). Numerele pe Mart și Maiu n-au apărut.

Revista științelor medicale, (*No. 3* din luna Martie 1906, București). Doctorul *A. Marie*, șef de laborator la Institutul Pasteur din Paris. *Turbarea experimentală*. D-rul A. Marie, savantul bine cunoscut prin importantele sale cercetări relative la toxina tetanică și la immunizarea antirabică activă și pasivă a bine voit să scrie pentru cetitorii Revistei Științelor medicale de sub direcţia d-lui prof. Dr. I. Cantacuzino din București o revistă generală despre starea actuală a chestiunei turbării experimentale.

Iată în rezumat ideile exprimate în această revistă:

Cînd Pasteur a întreprins, la 1881, studiul turbarei, noţiunele precise care se știaü asupra acestei boale misterioase se reduceaü la puţin lucru. Se știa numai că turbarea e o afecţiune nervoasă, localizată, după Duboué (din Pau) și Gallier, în bulbul rachidian. Pasteur însă găsi mijlocul de a reproduce sigur turbarea, depunînd sub meninge (dura-mater) o părticică din substanţa nervoasă provenită de la un cîne turbat, realizînd astfel *in vivo* o cultură utilizabilă ca și o cultură făcută pe un mediu artificial.

Aplicînd această metodă, cînele moare turbat. Dacă luăm o bucăţică de substanţa nervoasă din bulbul acestui cîne mort și o sfărîmăm, amestecînd-o cu apă fiziologică și dacă injectăm încet cîteva zecimi dintr'un centimetru cub din această emulsie virulentă la un cîne, la un epure sau cobaе, vom transmite turbarea și la a.

ceste animale. Simptomele turbărei nu se arată de cît în a 10-a sau a 11-a zi.

E interesant pentru fiecare să știe simptomele acestei boale:

Intre a 10-a și a 15-a zi după infecțiune, vedem cinele prezentînd o oarecare indispoziție, animalul pare trist și neliniștit, cel mai mic zgomot e de ajuns ca să-l întărite; o agitație continuă, care-i întrerupe somnul, apare în curînd; îl vedem atunci ascunzîndu-se într'un colț al cuștii, apoi sculîndu-se deodată ca și cum ar fi în prada unii halucinațiuni. Semnele excitației merg mărindu-se; cinele își îngrămădește paele din culcuș pentru a se vîrî în ele, sau ricie pămîntul. Pofta de mîncare, păstrată pănă aci, dispare. Din cînd în cînd cîte un lătrat răgușit stins, se aude, apoi totul se înrăutățește deodată: pupilele dilatate, înfățișarea adesea feroce, animalul abia se tîrăște cu greutate, paralizia se accentuează și accidentele respiratoare omoară animalul, 18 sau 20 zile după inoculație. Acesta este mersul turbărei furioase experimentale.

In urma cercetărilor istologice făcute, nu s'au găsit leziuni specifice în crierul oamenilor sau al animalelor atinse de turbare.

Toxinele secretate de microbii rabici se comportă ca majoritatea toxinelor microbiene secretate *in vivo*, adică merg să se fixeze pe oricare elemente, în *speța celulelor nervoase*, de unde ni este imposibil apoi să le extragem.

Pasteur, studiind chestia atenuării virusului rabic prin diferite metode, obține în urmă prin procedeul de uscare a măduvii infectate un virus atenuant, vaccinul contra turbărei. Pe aceste proprietăți atenuante ale virusului e bazată metoda pasteuriană.

Högyes, modificind puțin metoda lui Pasteur, prin întrebuințarea diluțiilor de virus fix, ajunge la aceleași rezultate.

Autorul arată în urmă metoda seroterapiei în combaterea acestei boli. Prin procedeuri speciale, experimentîndu-se mai cu samă asupra oilor și caprelor, se obține un virus-ser al cărui putere de immunizare este și mai repede eficace; și dacă această metodă va da și în viitor rezultate bune ca și până acum, ar putea simplifica metoda pasteuriană.

Autorul stabilește în urmă că patogenia acestei boale e azi bine cunoscută în marele sale trăsături: virusul turbărei, depus într'un punct al corpului, cu saliva unui animal turbat, cultivă încet-încet pe un firișor nervos și ajunge astfel foarte încet, după mai multe săptămîni, în centrii nervoși, măduva spinării sau encefal. Și cînd crierul este atins, fenomenele clasice ale turbărei umane își fac apariția.

In ce privește tratamentul preventiv al turbărei, autorul insistă asupra rolului covîrșitor ce joacă locul din corpul omului unde a fost mușcat de un cine turbat d. ex. și asupra timpului în care trebue să se facă tratamentul.

Dacă, din negligență, se aplică tratamentul prea tîrziu și dacă mai cu seamă și mușcătura e prea aproape de cap, atunci virusul plecat din mușcătură a ajuns deja la crier și tratamentul nu mai dă rezultatul dorit de cît în cazuri rari.

Cauterizarea mușcăturei cu ferul roș (termocauterul) nu are influență eficace în combaterea boalei.

Așa că din toate cercetările făcute până acum, autorul stabilește că o singură regulă trebuește de urmat după o mușcare rabică, oricare ar fi sediul mușcăturei și anume *tratamentul pasteurian cît mai repede cu putință*.

La Nouvelle Revue (15 Maiu, Paris), D. Pierre de Bouchard explică *Sfîrșitul Renașterii Italiene* prin frica Papalității de Reformă și de invaziile Musulmanilor. Acuma, nu mai e vorba de a se interesa de siluetele statuilor sau de eleganța monumentelor,—trebue de făcut toate chipurile spre a aduce sufletele la „Christ și la rugăciune"... Și autorul arată, amănunțit, cum diferiții Papi, începînd de la jumătatea veacului XVI-lea, părăsesc spiritul Renașterii ori chiar luptă în contra lui.

Mercure de France (1 Maiu, Paris). In *Psichologia înaintării în armată* d. Saint-Alban, pune o problemă foarte interesantă: D-sa, plecînd de la faptul sigur, pentru D-sa., că într'o armată *totul* e comandantul (la soldați importînd numai *numărul*,—ceea ce credem fals) și socotind că vrista până la care un militar nu-și pierde *avîntul* e cel mult de 50 de ani,—relevează anomalia că, conform cu chipul de a înainta din armatele moderne, *comandantul* e întotdeauna un om uzat, în care *resortul* e slăbit deja. D-sa discută apoi pe larg mijloacele prin care s'ar putea remedia acest lucru, mijloace care se reduc la împuținarea ofițerilor, la ruperea paralelismului între grad și soldă (solda s'atîrne numai de vechime) și la trecerea ofițerilor cît mai de vreme, în rezervă,—iar din acești rezerviști să se alimenteze unele funcții civile ale statului.

La Revue (Mai, 1906) publică, după un manuscris rusesc, un început de *autobiografie* inedită a marelui scriitor Leon Tolstoi, în care își împarte viața în patru epoce: copilăria nevinovată, apoi douăzeci de ani de „depravare josnică", apoi optusprezece ani de „viață morală" de *burtă-verde*, pe urmă douăzeci de ani —ultimii—de „reînviere sufletească".

Revue de Métaphysique et de Morale (Maiu, 1906) una din cele mai bune reviste de filozofie.—D. Roustan scrie un admirabil articol asupra teoriilor imunității, punînd față în față teoria chimică, mai veche, susținută și de Pasteur și acuma de Ehrlich, etc. că microbii, în organism, se distrug atunci cînd organismul nu le mai poate da substanțele necesare hranei lor,—și teoria *vitalistă* a lui Metchnikoff, care susține că organismul opune microbilor o armată de celule (fagociți) care luptă și-i distruge. E interesantă această concepție *energetică* și ne vom permite cu această ocazie să facem cîteva apropieri. Vom aminti altă concepție, concepția nouă psichologică, care explică procesele psihice nu numai, ca psichologia asociaționistă, în mod pasiv, prin asociații de idei, ci și prin *activitatea* selecționantă a organismului psihic. Vădit că știința despre om părăsește concepția unui organism pasiv, dînd mai mult accent spontaneității active a organismului. Am putea aminti aci și teoriile mai nouă transformiste care nu mai admit că selecția se *amparează* numai de o modificare întîmplătoare, ci dau un rol mai mare producerii modificărilor de către organism, ca răspuns la împrejurările externe.

Revue Internationale de Sociologie. No. 3—Martie, No. 4—Aprilie, No. 5—Mai.

Anul acesta în ședințile *Societății de Sociologie* din Paris al căreia organ este această revistă, s'au cetit un șir de referate despre „tipuri profesionale", urmate, de interesante discuțiuni: în Februarie—„Țăranul" (No. 3 de *A. Bauer*), în Martie—„Lucrătorul" (No. 4. de *J. Cabonat*), în Aprilie—„Patronul" (No. 5, de *E Cheysson*).

Rezultatul acestor discuțiuni se poate rezuma în puține cuvinte: 1) țăranul francez nu e mulțumit de soarta lui și înclină spre a-și rupe legăturile sale cu pămîntul și a pleca în oraș; în 15 ani, 1876—1891, numărul lor a scăzut cu 1½ milioane, pe cînd

populațiunea orășenească în aceiași perioadă s'a înmulțit cu 3 milioane; din cauza aceasta scade *valoarea* pămîntului în zece ani, 1882—1892, ea a căzut de la 91 miliarde la 77,—adică cu 14 miliarde; 2) „patronul" de altă dată dispare,—locul lui îl ia „acționarul", față de care temeiul *profitului* —inițiativa, direcțiunea întreprinderii— nu mai există: acționarul își poate justifica dreptul la *dobîndă*, nu la profit; patronii ce mai rămin, nu mai sint monarhi absoluți de altă dată: legislația protectoare și acțiunea organizațiunilor de muncitori, crează condițiuni pentru capitalist necunoscute în trecut; 3) „Muncitorul" de astă-zi e cea mai mare putere socială, el nu mai este robul de altă dată, asociațiunea i-a dat simțul de independență și mîndrie,—el nu mai voește pe patroni—„părinți" din vechime, el nu primește *bine-faceri*, cere dreptate și știe să o impună, în el se poate deja vedea germenul viitorului, care va înlocui salariatul prin cooperațiune.

In No. 4, un savant finlandez, *Rolf Lagerborg*, scrie despre efectele luptei poporului finlandez în contra autocrației rusești; față de dușmanul comun a dispărut rivalitatea între elementul suedez și finlandez, și mai ales „burghezia" s'a pătruns de respect față de masele muncitoare, cari au scăpat patria; în timpul grevei toată organizația statului a fost desființată, lucrătorii erau stăpini pe situație, comitetele lor erau singurele organe de guvernămînt, cu toate acestea a domnit cea mai perfectă ordine, n'a fost un singur atentat împotriva proprietății, un singur delict de beție: „nobila purtare a lucrătorilor ce „duceau greva a fost o surpriză, a„proape o umilință pentru clasele bur„gheze". Prestigiul clasei muncitoare s'a ridicat sus, și i-a dat o mare influență politică: un conducător al lor, socialist,—modestul învățător *Kari*,— a ajuns ministru,—în același timp mari reforme sociale sint puse la cale, nimene nu mai îndrăznește să le ponegrească ca „utopii nerealizabile"....

Annales de Géographie.—(15 Mai, 1906).

D. *I. Cvijič*, profesor la universitatea din Belgrad, care a dat una din cele mai bune organizări seminarului etnografic de la această universitate, dă un al doilea articol asupra etnografiei Macedoniei.—In primul articol al acestui studiu, d. Cvijič arătase că Slavii macedoneni n'au nici sentiment, nici conștiință națională determinată și că numele de *Bulgari*—cu care sint denumiți—nu deseamnă o naționalitate, ci e numele pe care țăranul grec îl dă Slavilor macedoneni, înțelegînd sub el pe oamenii simpli, care ar forma populația slavă a Macedoniei.

In acest al doilea articol, d. Cvijič se ocupă de hărțile etnografice și statisticile Macedoniei.—Pentru a le putea da titlul meritat, d. Cvijič împarte hărțile Macedoniei după locul și naționalitatea celor cari le-au publicat.

1. Hărțile publicate în Europa occidentală, aproape toate colorează pe toți slavii macedoneni ca Bulgari. Greșala aceasta provine de acolo, că nici una n'a fost făcută după cercetări amănunțite, ci toate s'au întemeiat pe spusele călătorilor—chiar și acea a lui Kiepert (1867)—dintre cari cei mai mulți nici nu cunoșteau limbile slavice.—Profitul avut din aceste hărți e numai acela al delimitării slavilor macedoneni de greci.

2. Hărțile cehe și ruse n'au avut nici un răsunet în Europa. Acea a lui Safarik dă o limită între Sirbi și Bulgari și aceasta însă tot după călători.—Iar cele ruse nu pot fi luate în samă de oare ce toate sint făcute de misiunea slavă de la Petersburg, ale cărei tendințe politice sint cunoscute.

3. Hărțile făcute de autori de naționalitate balcanică sint toate conform intereselor naționalității pe cari le represintă acei autori, lupta aprigă între naționalitățile din Macedonia dîndu-se și sub forma științifică.

In amestecul de neamuri și interese care sint în Macedonia își poate închipui oricine cît e de grea o statistică cu oare-care exactitudine a populației. Cînd e vorba de distingerea naționalităților, atunci e aproape imposibil; în Macedonia, datorită intensității propagandei tuturor naționalităților, azi nu se mai poate vorbi de naționalități ci mai mult de un soiu de partide, partidul bulgar, sîrb, grec, aromîn.

Se pot distinge cel mult Slavii de Greci, cînd e vorba însă de a distinge pe Sîrbi de Bulgari și pe Greci de Aromîni atunci lupta devine înverșunată așa că adese ori membri ai aceleași familii unii se declară pentru o naționalitate alții pentru alta.

La sfîrșitul acestor prețioase și științifice observații d. Cvijič dă un tablou statistic din care se pot observa mai bine divergințele între diferiții autori.

Nuova Antologia (Roma, 16 Mai). *Guido Villa* „Școala secundară după un filosof francez".—Autorul expune ideile pedagogice pe care A. Fouillée le-a dezvoltat în trei opere ale sale: *L'enseignement au point de vue national* (1891), *Les études classiques et la démocratie* (1898) și *La réforme de l'enseignement par la philosophie* (1901). In tustrele aceste opere, Fouillée apără cu elocvență menținerea învățămîntului clasic și filosofic. Evoluția sufletească a fiecărui individ, zice Fouillée, reproduce evoluția spiritului omenesc, și fiindcă în omenire aptitudinile estetice au precedat pe cele științifice, și în școală trebue să se observe aceeași ordine de dezvoltare. Metodul predării trebue să reproducă caracterul de *activitate spontană*, pentru ca învățarea să producă *plăcere*. Educația însă, nu are de scop numai să scurteze dezvoltarea naturală și gradată a copilului, ci să și o corecteze în acelaș timp, făcînd să prevaleze aptitudinile bune; deci pe cînd literile și artele dezvoltă sentimentul și imaginația, științile abstracte și de raționament educă sufletul și au mare eficacitate etică. Acest scop etic este contrazis atît de metoadele școalei filologice germane cît și de acele ale școalei evoluționiste engleze; cea dintîi—născută din reacțiunea contra culturii pur formale a Jesuiților—acordă o prea mare preponderență disciplinilor istorice și filologice, cea de a doua ajunge la un soiu de idolatrizare a știinților, care contrazice curios ceea ce afirmă tocmai cel mai cu autoritate susțiitor al său—Spencer—: „*instrucția* nu poate modifica popoarele, fiind că ele sint stăpînite mai mult de sentimente și impulsuri de cît de idei". Dar școala mai are și alt rol în societatea modernă: acela de a forma oameni care să se gîndească la viitorul tuturora, care să fie în stare de a lupta pentru marile interese intelectuale și morale ale omenirii; nici o altă direcție a învățămîntului secundar nu e mai potrivită pentru aceasta de cît învățămîntul clasic, care are un caracter de dezinteresare și înălțime morală, cu mult superior învățămîntului tecnic și modern. Inlocuirea limbilor clasice cu cele moderne—germană și engleză—n'ar aduce niciun folos, zice Fouillée. Greutatea de a le învăța este aceiași ca și pentru limbile clasice și scopul urmărit, de a face pe elevi la terminarea studiilor să le vorbească și să le citească, nu se atinge nici odată; literaturile lor reprezintă un suflet prea complex și zbuciumat și prin urmare greu de înțeles pentru elevi, care cu mult mai

uşor pot pricepe şi admira armonia liniştită, exprimată de arta antichităţii. Cu toate acestea, observă Fouillée, o modificare trebue adusă invăţămîntului clasic: limba greacă trebue lăsată numai in acele secţiuni ale căror elevi se destină filologiei, căci, după experienţa de până acuma, munca ce se cheltueşte cu invăţarea ei este cu totul disproporţională cu rezultatele. Instrucţia umanistă insă nu e indestulătoare; ea trebue complectată cu o solidă cultură ştiinţifică, dar care să nu consiste numai intr-o acumulare de fapte ci tot mai mult să se accentueze caracterul filosofic al invăţămîntului. Filozofia nu trebue studiată numai ca o disciplină a parte, ci trebue să reiasă din tot intregul ştiinţilor morale, naturale şi matematice; numai ea poate împedeca pe tineri de a nu cădea in acel habitus mental, care, oricit s-ar ascunde sub nume pompoase, rămine un simplu empirism.

Deutsche Revue. (Stuttgart, Mai). *Karl Brugmann* „Limba literară, limba populară şi „chestia limbii" la Grecii de astăzi". Se cunosc discuţiile aprinse ce au avut şi mai au încă loc in Grecia, in privinţa limbii literare — discuţii ce acum citiva ani in urmă, au dat loc în Atena şi la o mişcare de stradă, care a costat citeva vieţi.

Chestiunea, prezentind şi părţi care pot da naştere la discuţii ştiinţifice, a trecut hotarele şi a atras şi pe mulţi savanţi filologi din Europa. Marele indogermanist Brugmann, in acest articol, după ce arată ce insamnă o „limbă comună" (literară) atit in forma mai fixă şi mai unitară a limbii scrise cit şi in cea mai liberă a limbii vorbite in straturile culte, accentuiază principiul că limba comună scrisă nu trebue să lase a se face prea mare distanţă dintre ea şi limba cea veşnic in evoluţie a poporului de jos, dacă vrea să mai corespundă scopului de a fi un mijloc de comunicare intre toate păturile aceluiaşi popor. Dacă această apropiere nu se face la momentul potrivit, atunci limba literară ajunge o limbă străină pentru majoritatea poporului, devine o limbă moartă, care nici celor culţi nu le mai poate servi spre o exprimare potrivită a sentimentelor ce le mişcă adincurile sufletului, devine adecă un prost instrument pentru poezie. La poporul grec tocmai aşa stau lucrurile. Cind la 1821, Grecii au scuturat jugul turcesc şi au format un stat liber, s-au indreptat privirile spre trecutul lor glorios, inchipuindu-şi că-i aşteaptă o perioadă de glorie ca acea de după războaele cu Perşii. Cu acest trecut ii lega limba lor, care niciodată nu incetase de a fi pricepută şi care se păstrase in biserică şi in cler. Korais (1748—1833) şi şcoala sa ii statornicise gramatica, apropiind-o in cite-va puţine puncte numai, de limba vie a poporului; pe această limbă vrură Grecii s'o intrebuinţeze in opera de insuşire a culturii europene. Se inţelege că atunci ar fi fost cel mai potrivit moment pentru a ridica limba poeziilor populare greceşti la rangul de limbă comună, dar cine poate să invinovăţească pe Greci, cind chiar şi in Europa pe atunci nu se visa de cit de vechea glorie a Athenei, şi cind nimenea n'avea pe atunci idei clare despre raportul ce este între o limbă vorbită şi o limbă comună?

In timpurile de faţa, Psichari, profesor la Sorbona, a pus din nou in discuţie chestiunea, propunind complecta inlăturare a limbii literare actuale şi introducere limbii populare; cel ce s-a ridicat in contra unei asemenea păreri, a fost Hatzidakis, profesor la Athena şi unul din cei mai buni cunoscatori ai limbii populare. Argumentele lui Hatzidakis sint două: majoritatea Grecilor nu vreau schimbarea şi apoi chiar de-ar vrea-o, e prea tirziu acum şi e

imposibilă. In discuţie s-a amestecat şi K. Krumbacher, cunoscutul bizantinist din München, şi lui i-a răspuns Hatzidakis, atit in greceşte, intr-un volum de 500 de pg., cit şi in nemţeşte, susţinind aceleaşi lucruri. Brugmann zice că sint falşe punctele de vedere atit ale acelor care susţin complecta inlocuire, cit şi ale acelora care susţin menţinerea fără nicio modificare, a limbii literare de astăzi. Acuma au ajuns lucrurile aşa fel incit e necesar un compromis: in fonetică, forme şi sintaxă trebue să se urmeze limbii vii, pentru ca şi limba comună să devie un organism viu; in lexic se poate utiliza şi limba literara actuală, indepărtindu-se bine inţeles toate arhaismele nefolositoare.

Das literarische Echo (No 16, 15 Mai 1906). In numărul acesta aflăm o dare de samă de *Marcel Arpad* asupra literaturii Raeto-Romanilor. Cu toate că poporul acesta nu număra numai 55.000 suflete şi ocupă un teritoriu foarte mic, posedă o mulţime de dialecte, cari zădărnicesc stabilirea unei limbi literare. Mai că fie-care vale, incunjurată de munţi inalţi şi isolată de cealaltă lume, are dialectul ei. Dialectele principale sint cele trei următoare: 1) Cel *ladin*, usitat in văile Engadinului, ale Albulei şi ale lui Münster, 2) cel *romonş* in Graubünden şi 3) *rhaeto-tirolez* in văile Enneberg şi Gröden. Mult timp Rhaeto-Romanii n'au avut literatură tipărită, ci creaţiunile intelectuale s'au păstrat *ca literatură orală*, iară mai tirziu, după ce s'a inmulţit numărul celor ce puteau scrie şi ceti, s'a născut o *literatură de manuscrise*. In timpul mai nou au inceput a se tipări scrieri in limba Rhaeto-romanilor.

Cel mai vechi organ de publicitate este ziarul „*Fögl d'Engiadina*", care apare din anul 1857, mai intăiu in Zuoz subt direcţiunea lui *S. Caratsch*, iară acuma în Samaden, in editura Engadin Pres Co, subt direcţiunea lui *O. Gaudenz*. Un supliment literar-beletristic „*Dumengia saira*" apare de două ori pe lună deja de 12 ani. Alt organ insemnat de publicitate este „*Annalas della Società Reto-romantscha*" din care au apărut deja anul al XIX-lea. Această publicaţie reprezintă magazinul cultural şi literar, intreaga viaţă intelectuală a Raetho-Romanilor. Aici se publică colecţii de fabule, poveşti şi cintece poporale dimpreună cu studiile explicative, dară şi lucrările originale ale fruntaşilor acestui neam. Cele mai vechi manuscripte ladine se află adunate în publicaţia intitulată „*Chrestomatie reto-romană*" edată de romanistul *Decurtins*. Volumul 7 a apărut in Erlangen 1905. Tot Decurtins scoate şi anuarul intitulat „*Igl Ischi*", care a ajuns la al 7-lea tom. E esplicabil că mai toţi autorii işi tipăresc scrierile in astfel de colecţii, deoarece numărul cetitorilor e estraordinar de mic. Cei mai insemnaţi poeţi ai Rhaetoromanilor sunt: liricul Conradin *Flugi d'Aspermont* (1787—1874) şi *Peider Lansel* (P. I. Derin). „Dicţionarul dialectelor romanice", una din cele mai insemnate monografii ale filologiei rheto-romanice, inceput în 1893 de Zaccaria *Pallioppi*, a fost continuat şi incheiat în anul 1902 de fiul său *Emil Pallioppi*.

Sozialistische Monats-Hefte, —No. 5, Mai 1906.

Leonida Bissolati, in „Die Krise in der Italienischen Sozialdemokratie", arată că partidul socialist din Italia trece prin aceiaşi criză internă, ca şi in celelalte ţări.

Socialdemocraţia italiană a inceput cu aceiaşi intransigenţă, faţă de partidele „burgheze", ca şi pretutindeni, dar perioada de reacţiune (1880—1900) a forţat-o să se alăture partidelor democratice in lupta comună; apoi deputaţii socialişti au fost siliţi să sprijine guvernul Zanardelli-Giolitti, spre

a impiedica revenirea reacționarilor la cirmă.

Dar după mai multe fluctuațiuni congresul partidului din Bologna (1904), a votat o rezoluție, prin care este oprit de a da sprijin vre unui guvern burghez, acest sprijin fiind o *trădare*.

De aici—criza.

Partidul socialist se imparte in trei grupări: *Sindicaliști-revoluționari* (A. Labriola, W. Mocchi, E. Leone), *Reformiști* (L. Bissolati, Turati, Prampolini) și *Integraliști* (E. Ferri, Cabrini, Morgari, Rigola).

Sindicaliștii sint intransigenții, cari văd in toate partidele burgheze o masă reacționară, deopotrivă dușmană, socot că toate reformele sociale săvirșite de acestea sint fără nici un folos, și admit mijloacele violente de luptă.

Reformiștii sint oameni cuminți care ințeleg, că triumful formelor nouă de viață socială nu poate fi decit rezultatul unei lente evoluțiuni; că reformele săvirșite cu ajutorul partidelor *democratice* apropie triumful definitiv al muncitorimii, și nu admit mijloacele violente.

Integraliștii până acum au stat intre aceste două grupări, dar astă-zi, mulțămită inițiativei lui Enrico Ferri, se unesc cu Reformiștii,—această fuziune asigură in alegerile viitoare, spune Bissolati, triumful desăvirșit al elementului reformist și cuminte al social democrației Italiene.

Contemporary Review, (London, Maiu).—*Lord Stanley of Alderley,* in *„Noul Proect de Lege al Invățămintului"*, rezumă și discută părerile partizanilor și adversarilor nouăi incercări de reformă a așăzămintelor de educație din Anglia. Puține proecte de legi, in Marea Britanie, au aprins discuții atit de pasionate in Public și in Parlament, ca actualul proect, de care se ocupă Lordul *Stanley of Alderley*. Sint principii generale in economia proectului, care sint admise și de adversarii lui, ca: *Școlile să fie susținute și controlate de autoritățile publice locale; Statul să nu se amestece in invățămintul religios al devilor, care cade numai in competența părinților*. Principiile descentralizării și libertății religioase aplicate la organizarea invățămintului n'au adversari in Anglia. Autorul conchide că interesele care trebuesc satisfăcute prin noul proect de lege nu sint cele ale conducătorilor școlilor nici ale proprietarilor lor ci acele ale părinților copiilor.

„*China și Apusul*" datorit d-lui *Dr. Timothy Richard* ridică in discuție multe chestii interesante cu privire la relațiile intre Europa și China. Autorul a trăit 36 ani in Imperiul Cerului unde a făcut studii amănunțite asupra diferitelor religii asiatice și a luptat pentru introducerea civilizații europene in China, in calitate de secretar al unei Societăți, care a tradus in limba chineză, peste 250 de cărți europene. Articolul din acest număr examinează numai o latură a chestiei: Cit și cum pot contribui misionarii creștini la civilizarea Chinei. Autorul constată exactitatea actualelelor statistici relative la raspindirea diferitelor confesiuni religioase din China și ne dă o alta: La populația totală de 400,000,000 locuitori, in China, sint 378,000,000 confucieni, budiști și taoiști; 20,000,000 mahomedani și numai 2000,000 creștini. Numărul misionarilor creștini afiători acum in China e de 2,000 protestanți și 900 catolici. Sprijinit pe datele statistice și pe cunoașterea firei poporului chinez, dl. *Rickard* nu așteaptă, de la misionarii creștini, rezultate serioase in procesul de civilizare a Chinei. Totul atirnă de la politica țărilor din Europa de unde vin misionarii. China azi nu mai are incredere in Europa pe care o considera ca o spoliatoare și o exploatatoare. Dacă Marile Puteri europene și America s-ar ințelege a duce o politică sinceră față de China; să-i imprăștie

spaima de Europa și frica de invazia japoneză, și să-i garanteze integritatea teritorială; atunci numai, instituțiile economice și culturale europene ar putea prospera in liniște și China ar intra pe calea civilizației.

North American Review (New York, Maiu).—*Baron Speck von Sternbury* in *„Emigrația germană și coloniile din America de Sud"* arată, sprijinindu-se pe statistici, cit de ridiculă e spaima acelor care trimbițează *pericolul german in America de Sud*. Immigrarea germană nu constitue o primejdie nici pentru Statele Unite, care din populația totală emigrantă a Germaniei, absorb un procent de 90%.

Review of Reviews. (London, Maiu).—Dl. *Stead*, insuflețit ca totdeauna de cele mai umanitare principii, face propagandă pentru crearea unui budget al păcii și cere ca chestia să fie supusă viitoarei conferinți de la Haga.

Sovremennost, No. 2, Aprilie 1906).

Ivanov-Razumnik, in „Ce crede satul", descrie mișcarea politică și agrară din satele rusești.

Autorul a asistat la multe adunări populare pe la sate.

De prin mijlocul verii trecute (1905) țăranii au inceput să se adune, cite 20—40, spre a „asculta gazeta" și a „schimba o vorbă două" intre ei. Spre toamnă, pătrunzind la sate vești despre „meetingurile" organizate la Moscova și Petersburg, au inceput *de la sine* să se organizeze intruniri țărănești pe la sate.

„Cele dintăin *meetinguri*, la inceputul lui Octombre (in comuna *Berejca*), „s'au organizat ast-fel: Duminica se „adunau la biserică poporul din toată „parohia, 6—7 sate; după serviciu divin se stringeau la casa obștiei 300—„400 de oameni, cari discutau veștile „zilei (greva generală, mișcarea revoluționară, revendicările proletariatului, etc.) Peste o săptămină-două țăranii au și inceput să organizeze anume mari intruniri politice, la cari lua „parte mii de oameni"...

„Trecerea păminului in miinile muncitorimii, fără răscumpărare; socializarea proprietății funciare; impărțirea egală a loturilor pentru *folosință* numai; reimpărțirea lor la fie-care 5—10 ani, ținind seamă de mișcarea populațiunii,—acestea sint, pe scurt, moțiunile votate la *toate* intrunirile țărănești"...

Dar fie-care avea și cite o propunere originală, intr'un loc se votează asigurarea obligatorie a vitelor și a clădirilor, in altă parte organizarea creditului țărănesc,—„un țăran de rind, „chiar neștiutor de carte din comuna „Dubrovca (provincia Vladimir), pro„pune, fără să-și dee sama, aproape „literal reprodusă—teoria lui Proudhon „asupra băncilor populare, cu impru„muturile lui nerestituibile."

Impresiunea autorului e, că țăranii, dacă in chestiunile politice se pot impăca numai cu un program *liberal*, in ce privește chestiunea agrară nu acceptă nici programul inaintat al partidului constituțional democrat, și inchee el: *„mai curind sau mai tirziu „satul,—masa asta sură și anonimă, „va rezolvi problema agrară nu nu„mai fără noi, dar chiar in contra „noastră, dacă nu vom susținea o so„luțiune indeajuns de radicală, după „ideile țărănimei"*...

C. Ponomarev,—in „Mișcarea din Georgia"—arată cum țărănimea din Georgia, impărtășind ideile agrare ale celei din Rusia, a adoptat și un program politic radical, și cum triumfind in contra administrației, in toamna trecută, a știut să organizeze un „guvernămint țărănesc", pe bazele cele mai democratice, care a și procedat la soluțiunea radicală a problemului agrar,—guvernul a fost silit să ducă un răsboiu in toată regula, cu cruzimi ne mai auzite, pentru a „recuceri" Georgia.

Mişcarea intelectuală în străinătate

FILOZOFIE

G. Michelet; *Maine de Biran*: un rezumat al filosofiei sale şi o alegere de citaţii destinată a arăta evoluţia doctrinelor sale morale în spre creştinism.

Paul Stapfer. *Questions esthétiques et réligieuses*: susţine teoria tendenţionismului inerent al artei.

Lucien Poincaré. *La Physique moderne, son évolution*; arată rezultatele ultime ale acestei ştiinţe, care i-au îmbogăţit domeniul şi care sînt menite să schimbe adinc şi ideile filosofiei.

Ch. Renouvier, *Critique de la doctrine de Kant.*

L. Prat. *Le caractère et la personne*, autorul, discipol al lui Renouvier, reia ideile favorite ale fondatorului neo-criticianului asupra naturei morale şi a destinului omului.

Lichtenberger: *Henri Heine penseur*: studiu solid asupra ideilor şi personalităţii lui Heine.

Lagerborg: *Ueber die Erfahrungs Grundlagen unseres Wissens.* Leipzig: lucrare bazată pe teoria periferică a lui James—Lange. Explică emoţia ca o tulburare de adaptaţie.

Mario Calderone. *Disarmonie economiche e disarmonie morale*: autorul incearcă să introducă în tratarea doctrinei utilitare morale modificările ce a suferit utilitarismul în economia politică.

Professor J. K. Bose. *Plant Response.* Longmans. London. 21 s. O carte surprinzătoare. Autorul dovedeşte ştiinţificeşte că plantele simţesc ca şi animalele; că este un anumit raport cantitativ între gradul de escitaţie şi sensaţie, pentru diferite specii de plante. Această operă e menită să revoluţioneze ştiinţa ce avem asupra vieţii plantelor.

ISTORIE

André Cheradame. *Le monde et la guerre russo-japonaise.* Paris; Plon. 1906. Autorul studiază cauzele războiului şi consequenţele politice pentru deferitele state din lume.

Gaston Boissier. *La Conjuration de Catilina.* Studiind toate izvoarele, autorul luminează acest episod cam obscur din istoria republicei romane, arătînd cum Catilina nu urmărea decît prădarea averilor bogaţilor, pentru a le împărţi tovarăşilor săi, nobili sărăciţi, şi nu se gîndea la pătura săracă.

Prof. Vambéry. *Western culture in Eastern Lands.* Murray. London. 12 s. net. E un studiu comparativ al sistemelor politice întrebuinţate de Anglia şi Rusia în raporturile lor cu ţările mahomedane din Asia. Autorul numeşte aceste două ţări *„purtătoarele culturii"* şi conchide că este loc pentru amîndouă în Asia.

Iulius Grossmann. *Ist der Familienname unseres Kaiser hauses Zollern oder Hohen Zollern?* Berlin 1906.

Autorul stabileşte că numele la origine este al unui Graf von Zollern.

R. Brode *Friedrich der Grosse und der Konflikt mit Seinem Vater.* O analisă psihologică a marelui rege interesantă atît prin orînduirea cît şi prin desvoltarea subiectului.

Mr. Lionel Decle. *The New Russia.* Eveleigh Nash. London. E un studiu foarte interesant al Rusiei, în ajunul convocării Dumei. Autorul a fost în Rusia unde a obţinut intervievuri cu toţi oamenii mari politici începînd cu Witte. Volumul cuprinde o vie descrie.e a situaţiei actuale în Rusia, urmată de o serie de intervievuri. Cetirea cărţii te face să simţi atmosfera revoluţionară a ţarii.

Czolowski (D-r Alexander) *Pomniki Dzijowe Lwowa z Archiwum Miasta (1414—1426)* We Lwowie 1905.

Datorită legăturilor comerciale ce au fost între Moldova şi Lemberg găsim note utilisătoare pentru istoria noastră în actele pe cari le publică directorul Archivei municipale de la Lemberg.

G. Sorel. *Le système historique de Renan.— „Renan historien du judaïsme".*— Paris 1905.

Renan a dat o istorie a poporului din care şi-a luat naştere creştinismul după ce şi-a terminat opera sa capitală, originile creştinismului.—Sorel analisează această operă mai mult în părţile ei generale, ţinînd samă în analisa sa mai ales de factorul economico-social.

Ernest Denis.—*La Fondation de L'Empire Allemand* (1852—1871) Armand Colin Paris 1906.

Reacţiunea venită după 1848, mişcarea intelectuală de la 1850—60 rolul lui Bismark—studiat într'o copleşitoare întindere faţă de totalul cărţii—sfîrşitul confederaţiei germanice, noul imperiu germanic, toate acestea studiate de un istoric francez devin interesante mai ales cînd în prefaţă autorul ne spune că Germania îşi arată puterea sa „avec un tumulte de parvenu".

CRITICA LITERARA ŞI ARTISTICA

M. A. Leblond. *La société française sous la troisième République*, Paris. Alcan, 1905.

Autorul studiază societatea franceză, cum ea apare în romanele lui Daudet, Zola, Rosny, Mirbeau, Bourget,—încît din critică literară ajunge să facă studii sociologice.

Ciro Trabalza. *Studi sul Boccacio* preceduti da saggi di storia della critica e stilistica. Città di Castello 1906.

Volumul cuprinde trei părţi: 1) Stilistica, în două capitole, 2) Contribuţiuni la istoria criticii, iarăşi în două capitole şi 3) Studii asupra lui Boccacio în şapte capitole.

Mario Baratta *Curiosità Vinciane.* Fratelli Bocca editori, Torino, 1905.

Autorul reuneşte în acest volum trei studii, care ilustrează trei aspecte ale activităţii proteiforme a lui Leonardo da Vinci. Întăiul examinează scrierea de-a'ndoaselea—numită scrierea cu oglindă—continuu întrebuinţată de marele maestru. Al doilea studiu se ocupă de Vinci ca enigmofil reproducînd o mulţime de rebusuri gasite în ms. lui. În al treilea studiază partea ce a avut-o Leonardo în invenţia aparatelor de salvare maritimă.

Henri Massis. *Comment E. Zola composait ses romans* (Fasquelle, Paris. 1906).

Autorul îşi bazează studiul pe colecţia completă a ms. lui Zola, care acum se găsesc la Biblioteca Naţională din Paris, formînd 90 de volume. Numai lucrările pregătitoare pentru Germinal alcătuesc 4 vol. de 500 pg. E curios şi cum Zola utilisa diferitele fapte diverse ale zilei, desvoltîndu-le în romanele sale.

Elena Rossetti-Angeli. *Dante Gabriele Rossetti*, Bergamo, Arti Grafiche, 1906.

Este un studiu mai mult asupra picturii lui Rossetti poezia lui e numai puţin amintită—care conţine şi 107 reproduceri ce permit a urmări şi evoluţia artei originale a lui Rossetti.

John Churton Collins. *Studies in Poetry and Criticism.*

Autorul e un abil dialectician.

SOCIOLOGIE

L. Gumplowicz. *Grundriss der Sociologie.* Ediția 2-a, Viena, Manz, 1905.

Apărută douăzeci de ani după cea dintâiu, această nouă edițiune a lucrării celebrului profesor din Gratz cuprinde multe adăogiri, mai ales, in ce privește considerațiunile istorice și critice; sint expuse și discutate teoriile tuturor sociologilor de seamă: L. Morgan, S. Maine, B. Kidd, Letourneau, Tarde, Le Bon, Worms, Durkheim, Ratzenhofer, etc.

După concepția autorului, societatea precede individului, — *realitatea* socială e in grupuri sau colectivități; legile sociale sint relațiunile permanente stabilite intre diferite grupuri, in felurite lor combinațiuni. viața socială e datorită luptei de clase, de naționalități, de diferite asociațiuni: indivizii au numai o existență socială *derivată*, omul fiind un produs al mediului, — precum tipul național e un produs social; „ideile și sentimentele se nasc din viața socială,“ dreptul nu este un produs al individului ci o „creațiune so-„cială, adică o formă de convietuire „stabilită prin influența reciprocă a „grupurilor eterogene și neegale in „putere“...

L. v. Wiese, *Zur Grundlegung der Gesellschaftlehre,* Iena, Fischer, 1906.

Studiind raporturile intre sociologie și științele naturale, autorul face o serioasă și documentată critică a filosofiei sociale a lui H. Spencer.

Paul Seippel. *Les deux Frances.* O opoziție intre Franța revoluției și Franța contra-revoluției.

BIOLOGIE

Eugenio Rignano. *Sur la transmissibilité des caractères acquis*“. Paris, Alcan, 1906.

Un studiu insemnat, provocat de cunoscutele atacuri ale lui Weissmann impotriva teoriei Lamarckiane. Autorul incearcă o conciliațiune intre teoria veche asupra eredității cu faptele nouă semnalate de partizanii ideilor lui Weissmann.

FIZICĂ

Sir Oliver Lodge, *On the electrons.*

H. Abraham et P. Langevin, *Les quantités élémentaires de l'électricité: Ions, électrons, corpuscules,* Paris, Gauthier-Villars. O compilație din care putem afla ipotezele nouă atomistice și teoriile corpusculare ale fizicei contimporane.

Sir Norman Lockyer. *The Inorganic Evolution studied through spectral analysis.* Explică diferența de compoziție chimică a stelelor prin neegalitățile de temperatură și, Darwin al Chimiei, interpretează totalitatea faptelor observate aplicind ideea evoluției la materia brută și la elementele chimice.

LITERATURĂ

Mite Kremnitz. *Ausgewanderte.* Roman. 2 Auflage. Stuttgart, A. Kröner. *Mutterrecht,* Breslau, S. Schottlaender, 1906.

Cel dintâi e un roman al cărui subiect il formează Germanii cărora Rominia le-a devenit a doua patrie. Al doilea volum e o culegere de nuvele.

Louis Lhomeau: *Le Dr. Landier.* E. Rondéval.—O mică „M-me Bovary“.

Frédéric Bertholde: *Mirage de l'amour.* Lemerre. Istoria curioasă a unei aberații a simțului religios.

Ch. Gallete: *Myrrhine.* Flammarion, 3.50. Acțiunea se petrece in vremea lui Alcibiade.

Stephane Becquerelle. *Le Prométhée, enchaîné.* Comedie socială intr'un act. Suferințele unui invățător, luptător pentru bine, prigonit de politiciani—și in sfirșit triumful lui.

Compilator.

Bibliografie

(Asupra unora din cărțile de mai jos vom reveni la *recenzii*)

Elena Farago (Fatma), *Versuri.* Editura „Luceafărul“, Budapesta. Prețul 2 lei. 1906.

St. O. Iosif și D. Anghel. *Henric Ibsen. Poesii* (traduceri). Minerva. 2 lei. 1906.

Stelian Russu. *Foiletoane.* Tipogr. lui G. Nichiu. Prețul 1 coroană. Arad. 1906.

Dim. Bolintineanu. *Elena* (roman). Ediție nouă. Alcalay. Prețul 90 bani. 1906.

Ludovic Dauș, *Dușmani ai neamului* (roman). Tip. ziarului „Cronica“. 1906. Prețul 2.50.

D. Karr, *Poemele visului* (versuri). Ploești, Tip. „Progresul“ 1906, Prețul 4 lei.

M. Săulescu. *Versuri.* Tip. Concurența. 1906. Prețul 1 leu.

C. Rădulescu-Motru, *Știință și energie.* Alcalay 1906. Prețul 30 bani.

Ilie I. Pisovschi, *Starea actuală a materiei.* Iași Tip. Națională 1906.

A. Orna, *Lumea așa cum este,* Galați. Tip. „Moldova“. 1906. Prețul 1,50.

I. Ursu, *Cauzele de căpetenie ale căderei și mărirei noastre in trecut.* Conferință. Tip. Gutemberg. 1906. Prețul 50 bani.

Take Anagnostiade. *La Question agraire.* Conférence. Bucarest. L'imprimerie „La Roumanie“. 1906.

L. Moldovan, *Din nevoile populațiunii noastre rurale,* Conferință. Brăila Tipo-litogr. „Modernă“ 1906.

Dr. N. Lupteș. *Monografia sanitară a Comunei Cudalbi. Jud. Covurlui.* Galați. Tipo-Litogr. „Modernă“ Prețul 1.50.

Prof. Eliador Constantinescu, *Invățămintul secundar in Vilcea.* R. Vilcea 1906.

Iuliu Dragomirescu, *Poemul Jubilar.* Tip. „Universitară“ 1906. Prețul 50 b.

Costache Radu, *Bacăul de la 1850—1900.* Bacău Tipogr. „Margulies“ 1906. Prețul 2 lei.

Ion Trocnescu, *In timpul Jubileului.* Evrei-romini și Romini-evrei. Editura Vasiliu, București, 1906. Prețul 40 bani.

St. Gorun. *Istoricul statuei V. Alexandri, Iași* Tip. Națională 1906. Prețul 1.50. Ediția specială aurită 5 lei.

„Rominia Jună“ *din Viena, Raportul anual al* Societății academice social-literare. Viena 1906.

Ghedeon Bratu, *Proect pentru fundarea unei școale de regenerare a neamului romînesc,* Minerva 1906. Prețul 50 bani.

A. M. Michaelescu. *Al doilea an de activitate al Băncei populare „Gh. Lazăr“ din Bușteni,* București 1906.

Gr. Crețu profesor, *Apel către tipografi, litografi, anticvari, legători de cărți, profesori, preoți și studenți.* București. Imprimeria Statului 1906.

Odată cu acest număr, cititorii primesc și sumarul Volumului I (N-rele 1, 2, 3).

TABLĂ DE MATERII

TIPOGRAFIA „DACIA" ILIESCU, GROSSU & Comp.—IAȘI

1906. ANUL I. IULIE No. 5.

Viața Romînească

Directori: C. STERE și P. BUJOR

SUMAR

IAȘI

Redacția: Str. Romînă 4. — Administrația: Str. Manolescu 2.

1906

Viața Romînească apare lunar cu aproximativ 150 de pagini. — Abonamentul în țară: un an 18 lei; jumătate de an 9 lei. Numărul 1.50. — Pentru învățători, preoți de sat și studenți: un an 15 lei, jumătate de an 7.50. — Pentru Austro-Ungaria: un an 15 coroane; jumătate de an 7 coroane 50 h. Numărul 1 cor. 50 h. — Pentru Basarabia: un an 8 ruble; jumătate de an 4 ruble. Numărul 80 de copeici. Pentru străinătate: un an 22 lei; jumătate de an 11 lei. Numărul 2 lei. — Pentru detalii a se vedea pagina următoare.

Viaţa Romînească

REVISTĂ LUNARĂ

Sub direcţia D-or Prof. Univ. C. STERE şi P. BUJOR

Cu colaborarea d-lor: *G. Bogdan-Duică, Dr. P. Bogdan (docent), C. Botez, I. Botez, Octavian Botez, I. Al. Brătescu-Voineşti, Vintilă I. Brătianu, prof. univ. Dr. I. Cantacuzino, M. Carp, Dr. P. Cazacu, I. Ciocîrlan, Ana Conta-Kernbach, I. G. Duca, Evan, A. N. Gane, N. Gane, Octavian Goga, G. Ibrăileanu, V. Loichiţă, Dr. N. Lupu, prof. univ. Dr. M. Manicatide, S. Fl. Marian, I. Mironescu, S. Mândrescu, Gh. din Moldova, Const. Morariu, St. Morărescu, V. G. Morţun, I. Nădejde, Dr. Aurel cav. de Onciul, G. Pascu, D. D. Pătrăşcanu, Horia Petra-Petrescu, prof. univ. A. Philippide, Dr. D. Pompeiu, Matilda Poni, Sp. Popescu, Dr. St. Popescu (docent), Aurel C. Popovici, D. Popovici-Bayreuth, Dr. N. Quinez, I. Raian, I. Russu-Şirianu, M. Sadoveanu, Sever Secula, prof. univ., Dr. I. Simionescu, A. Stavri, C. Şărcăleanu, D. A. Teodoru, George Tofan, Al. Tzigara-Samurcaş, Al. Vlăhuţă şi alţii.*

Condiţiile de abonare

IN ŢARĂ:

Pe an . . . . . 18 lei
Pe jumătate de an . . . . . 9 „
Un număr . . . . . 1 leu, 50 b.

Pentru învăţători, preoţi de sat, primari şi secretari comunali rurali, studenţi şi elevi, pe an 15 lei.— Aceştia pot plăti în modul următor: la început trei lei, apoi cîte un leu pe lună cel puţin, până la achitare.

IN AUSTRO-UNGARIA:

Pe an . . . . . 15 coroane
Pe jumătate de an . . . . . 7 cor. 50 b.
Un număr . . . . . 1 cor. 50 b.

Abonamentul anual se poate achita în trei rate de cîte cinci coroane, din patru în patru luni.

IN BASARABIA:

Pe an . . . . . 8 ruble
Pe jumătate de an . . . . . 4 ruble
Un număr . . . . . 80 copeici

Abonamentul anual se poate plăti la fiecare două luni cîte 2 ruble, până la achitare.

IN STRĂINĂTATE:

Pe an . . . . . 22 lei
Pe jumătate de an . . . . . 11 „
Un număr . . . . . 2 lei

(vezi urmare pag. 3-a a coperţii)

Viaţa Romînească

TABLA DE MATERII

In lumea dreptăței

(Urmare)

Au trecut mai bine de cinci ani de la inscrierea lui Andrei in barou.

In vremea asta copilul a crescut și e nu numai pentru ochii lui de părinte, dar pentru toți cîți il cunosc, cel mai drăguț copil ce s'a văzut vre-odată: frumos ca un înger, avind chipul Elenei, cu părul creț, numai inele castanii, o frunte bombată sub care sclipesc două ochi mari negri, cu gene lungi, cu albul vioriu; și e așa de înțelept, așa de cuminte. Avea dreptate doctorul Georgescu, cînd zicea că îndeletnicirile mumei din timpul sarcinei se moștenesc de copil. Abea la toamnă o să împlinească șase ani și cîntă la pian cu mînuțile lui, să te închini ca de o minune nu altceva. Cîntă și la patru mîini cu Elena și cu drept cuvînt cînd il vede Caselli strigă: „Un segundo Mozart, ve lo dico io!"

Tot părintele i-și iubește copilul, dar puțini așa ca Andrei. Da, Radu al lui, al căruia nume il pronunță cu evlavie, e pentru el toată fericirea, toată mîngierea, «toată nădejdea lui de mai bine», și ce adîncă înrîurire a avut asupra întregului său suflet copilul ăsta...

Acolo, împrejurul patului lui, împrejurul rugăciunii lui din fie-care seară: „doamne sfinte și 'ndurate, varsă-ți marea bunătate peste noi cei umiliți", zisă cu mînuțile împreunate și cu ochișorii ridicați în spre icoane—acolo și-a regăsit Andrei toată mîngietoarea credință pierdută într'o vreme. Și acum cu adîncă convingere spune lui Antonescu și doctorului:

— Crez, da, crez într'o conștiință a întregei lumi. Cînd vezi armonia și echilibrul ăsta admirabil din tot universul, ce te poate îndreptăți să-i tăgăduești o conștiință? Ce e în creerul nostru? Azot, cărbune, fosfor, mai știu eu? și elementele astea ajung ca să producă conștiința noastră de existența căreia nu

ne indoim. Dar de azot, de cărbune, de fosfor și de toate celelalte elemente din care se compune creerul nostru e plin universul și cine poate afirma cu siguranță că combinarea lor numai sub formă de creer omenesc poate produce o conștiință? Chiar în organizmul nostru sint parcă mai multe conștiințe. Dumneata spuneai, nene doctore, că dacă-ți intră o țeapă într'un deget și o lași, se formează acolo puroi, care roade pielea, o subțiează, o crapă și iese scoțind cu el și țeapa,—că dacă e prea adinc intrată și n'o poate goni, se formează un șanț, care încearcă să despartă restul corpului de partea rea; parcă ar fi acolo o minte și o putere care lucrează cu scop—și cind mintea și puterea de acolo nu-și pot ajunge scopul, atunci intervine mintea și puterea organizmului întreg și tae cu cuțitul răul. Tot așa și în lumea asta, avem fie-care mintea și puterea noastră și dacă nu le întrebuințăm într'un anumit scop, crez, da, crez cu toată tăria, că intervine o minte și o putere mai mare...

Nu e mihnire pe care să n'o gonească din sufletul lui Andrei o rază din ochii frumoși și senini ai copilului lui și simte că parcă i se topește inima dintr'însul cind îl aude zicindu-i cu duioșie: „Tăticule, dacă ești supărat și te doare capul, să-ți cint eu ceva, ca să-ți treacă".

In copilul lui o să trăiască el viața curată și fericită pe care n'o poate trăi în el însuși.

Antonescu știa ce o să ajungă copilul ăsta: naturalist; îl vedea el după apucături; și e drept că avea un spirit de observație nemai pomenit. Cind nu era în casă, era după nenea Mache la găini ori la flori, pe care nu se mai sătura admirindu-le, întrebind pe bătrin și întrebindu-l iar de fie-care lucru, să nu-i rămie nimic neexplicat. Ceasuri întregi sta cu ochii ațintiți la cuibul de sub strașină, urmărind rindunica cum pleacă și cum se întoarce.

Intr'o seară, în amurg, Antonescu îl găsise privind cu mare luare aminte spre turnul bisericii de alături.

— Ghici, nene Alexandre, ce fac ciorile alea de pe crucea bisericii?

— Știu eu? Stau.
— Dar de ce stă?
— Ca să se odihnească.
— Nu, stă la pindă.
— Cum la pindă?
— Da, stă la pindă după cărăbuși. Uite-o! Uite-o!

In adevăr o cioară se ridicase și urmărea un cărăbuș pe care l'a prins chiar deasupra lor.

Cea mai mare fericire a copilului era să-l ducă Antonescu la Gimnaziu în laborator, ori să-i spue într'o zi la ce slujesc păsările, într'alta la ce slujesc florile; și-ți venea să-l mănînci în sărutări de seriozitatea cu care apoi povestea lui Andrei cele învățate de la unchi-său: «Tăticule, mi-a spus nenea Alexandru azi ceva, care n'ași fi crezut niciodată! Mi-a spus că furnicile...»

Cu un copil atit de drăgălaș, cu o nevastă frumoasă, bună și cuminte, ce viață fericită ar fi putut trăi Rizescu, dacă în anii trecuți de la înscrierea lui în barou, fie-care zi n'ar fi venit cu învățămîntul ei, pentru a-i plivi cite o iluzie și pentru a-i dovedi temeinicia prezicerilor lui Mache Petrescu, că nu face de avocat.

Din cele văzute de el însuși, din cele povestite de nenea Mache și din criticile reciproce ale confraților a făcut cunoștința desăvirșită a tovarășilor săi de avocătură și a tainelor acestui meșteșug.

Azi nu-i mai rămine nici o nedumerire.

Acum știe că lumea avocaților e împărțită în două tabere aproape egale, organizate milităreşte, avind în cap una pe Vineanu, cealaltă pe Berlescu, «marii electori», fiind pe rind, satrapi atot puternici în județ, după cum e la putere partidul unuia sau al celuilalt,—amindoi încărcați de procese. Imprejurul lor sint grupați actualul și viitorul senator, actualul și viitorul prefect, actualul și viitorul avocat al statului, actualul și viitorul ajutor de primar; iar mai jos de cei cu grade vin soldații simpli, avocații care abia își ciștigă pinea zilnică, făcind parte dintr'o tabără sau dintr'alta, după cum îi povățuesc interesele prezentului, sau năzuințele viitorului. Măsura, după care înăuntrul celor două tabere sint cuvenite gradele, e capitalul politic pe care-l reprezintă fie în virtutea abilității, fie în virtutea rudeniei cu un nume însemnat de voturi.

Pe șefi îi cunoaște acuma bine. Sint unele deosebiri între amindoi.

Vineanu e un om simpatic, diplomat, insinuant, foarte muncitor, adinc cunoscător nu numai al codului, dar al tutulor regulelor «de tactică și de strategie», cum zice adesea, amorezat de meseria de avocat, așa de amorezat, încit încurcăturile, în care a băgat pe mulți de dragostea artei, i-ar fi zdruncinat clien-

gent. Dar nu e meserie, care să-ți producă frămîntări sufletești și care să te silească la scamatorii cu propria ta conștiință, ca asta. Nu e meserie care să-ți producă atîtea indignări. S'o comparăm cu meseria dumitale de doctor. Ai în fața dumitale un bolnav. Dacă i-ai ghicit boala, dacă ai fost chemat la timp, dacă organizmul bolnavului nu e cu desăvîrșire prăpădit și dacă îi dai doctoria prescrisă de știință, se produc în organizmul lui reacții, operații himice cîrmuite de legi statornice și bolnavul se vindecă. Așa e?

— Așa, răspundea doctorul Georgescu.

— E! La meseria noastră nu e așa. Vine un om la mine cu o pricină. Are dreptate, dreptate evidentă și absolută. Ii studiez procesul, adun jurisprudență, doctrină, i-l pledez cît se poate de bine. Ar trebui să cîștig;—și cu toate astea il pierz; pentru ce? pentru că aici hotărîrea judecătorului nu se produce ca în cazul dumitale după o lege fizică, statornică, ci depinde de voința lui liberă, pe care, ca s'o cuceresc, nu e destul să am dreptate și să i-o fac evidentă; mai îmi trebue și altceva, pe care nu-l am și-l are protivnicul meu, care-mi tăgăduește dreptatea.

—Bine, silește-te și cîștigă acest *altceva*, zicea Antonescu.

—Cum?

—Adaptîndu-te la mediu, ți-am mai spus-o.

—Imi pare rău de dumneata, nene Alexandre!... Aduceți-vă aminte cu afacerea lui Manolescu. Știți cîtă dreptate avea. Am studiat și am pledat procesul cît nu se putea mai bine. L'am pierdut! Și știți pentru ce. V'am spus cum am întîlnit pe Berlescu ducîndu-se în sus cu o trăsură în ziua pronunțării hotărîrii; v'am spus cum am întrebat pe birjar unde-l dusese și cum mi-a răspuns că-l dusese la judecătorul de ședință... Se poate ceva mai revoltător? Se poate altceva care să te ducă cu indignarea până la granițele nebuniei? Și bagă de seamă, clientul ăla nu mai vine la mine cît o fi, și pățania lui pe care o s'o istorisească tuturor face ca nici alții să nu-mi vie. Și are dreptate bietul om. El n'a venit la mine ca să-mi asculte pledoaria, el a venit ca să-i cîștig pricina și i-am pierdut-o!

—Ma il a raison il povero ragazzo, zicea Caselli.

—Negreșit că am dreptate. Caut în zadar ceva analog care s'ar putea intîmpla în meseria unui doctor. A! uite: Inchipuește-ți pe un prietin, pe un frate, care-ți e drag ca ochii și pe care-l cauți de o rană primejdioasă. Il îngrijești, îl speli, îl pansezi și merge spre bine. Deodată vezi că rana se agravează. Tai,

raclezi, cauterizezi, iei cele mai riguroase măsuri de antisepsie... zadarnic! Ii e rău, mîine mai rău, poimîine și mai rău. Te silești, te sbați, te frămînți și simți că-l pierzi, fără ca sa poți pricepe pricina răului și... de odată descoperi că îngrijitorul bolnavului, cînd pleci dumneata de lîngă el după ce i-ai spălat rana, i-o infectează inadins cu puroi de la altul. Spune-mi dacă nu ți-ar veni să-l ucizi... Cît despre chestia adaptării la mediu, ce pretinzi dumneata, nene Alexandre? că putința de a te adapta mediului e o dovadă de superioritate?

—Da.

—Ba nu.

—Ba da!

—Ba nu! Adaptarea la mediu e o condiție de existență la care se supun orbește plantele și animalele inferioare. Cu cît o ființă e mai sus pe scara viețuitoarelor, cu atît caută să se desrobească de sub greutatea acestei nevoi. Omul seacă bălțile; omul spintecă munți și scobește tuneluri; omul primește să fie schingiuit și zice: „e pur si mouve!" omul pune mîna pe biciu și gonește zarafii din templu. Omul transformă mediul.

—Dacă poate, dacă nu...

—A! nu, pentru stima pe care ți-o port, te rog să nu-mi mai spui vorba asta... Pe urmă e altceva care mă... știu eu?... e gîndul că permanența ticăloșiei sufletului omenesc e condiția existenței noastre.

—Aici n'ai dreptate, zicea doctorul. Tot așa și la meseria noastră: permanența boalelor și a durerei e condiția existenței noastre.

—Da și cu toate astea e o nuanță. Mai întâi, durerea, vezi, are rostul ei, slujește la ceva în lume; dar la ce poate sluji ticăloșia? pe urmă voi sinteți chemați să alinați, să vindecați durerea, nu s'o exploatați. Noi nu avem chemarea de a vindeca ticăloșia omenească; dimpotrivă o exploatăm. Uite, nu mai departe, alaltăieri seară,—știe și nenea Mache că era de față,—mi-a venit un țăran de la Mîndrești, țăran chiabur, se cunoștea după port. Avea a doua zi un proces la tribunal. Il dase în judecată frate-său, cerind să împartă cu el cele douăzeci de pogoane de pămînt rămase pe urma lui tat-su. Il întreb dacă-l recunoaște de frate și-mi răspunde: „Da, mi-e frate, dar de ce să se scoale tocmai acum după optsprezece ani de la moartea taichi"?—„Păi bine", zic, „d'asta n'ai să te plîngi dumneata. El stăpînește ceva din avere?—Păi cum? i-am dat un pogon.—Are copii fratele

dumitale ?—Are.—Cîți ?—Șapte.—Dar dumneata ?—Am și eu doi". Zic: „bine, nu e păcat el cu șapte copii să stăpînească un pogon și dumneata numai cu doi copii să stăpînești nouă-spre-zece? De ce nu vrei mai bine să te imparți cu el frățește? să nu mai cheltuești nici dumneata nici el cu judecata, că costă o groază de parale. Mai bine ia-l, vino cu el la mine, să vă fac un act de împărțeală, să renunțe și el la venitul pămîntului pe ăi optsprezece ani, că șade rău să vă mîncați între voi, frați ce sînteți". După ce s'a gîndit nițel a plecat, zicînd că o să vie cu frate-său. Nenea Mache, care era de față, mi-a prevestit că n'o să mai vie, că o să-l ducă vre-un samsar la altul și o să-i dea parale bune și o să-l aibă client doui-trei ani, în care vreme o să-i vie în curte de trei-zeci de ori, întotdeauna cu mîna plină de plocoane. Și așa s'a întîmplat. Asta a fost alaltă seară. Ieri l'am văzut la tribunal cu Beneș. Să-l fi auzit cu ce tărie tăgăduia frăția lui frate-său, un nenorocit trențăros, pe care d'abia se ținea zeghea: „Nu-l cunosc! nu e frate cu mine. E crescut de suflet de taica!" Procesul s'a amînat peste șase luni, ca să-și dovedească creștinul frăția. Pe urmă l'am văzut pe omul meu într'un colț; se scobea de parale. A venit în pragul camerii avocaților, a făcut un semn cu capul. Beneș a trecut în odaia de alături. L'am auzit cum îi zicea: „Lasă că am să ți-l duc pînă i-o ieși părul prin căciulă, pînă s'o lipsi"; apoi s'a întors radios zornăind un fișic de parale... Și n'ar fi de mirare să cîștige procesul. Cine știe ce forme scapă din vedere frate-său!...

Nu, nu face de avocat, avea dreptate nenea Mache.

Și ceea ce-l mîhnește mai mult de cît toate, mai mult chiar decît greața nevoei de a ieși grăbit după client și de a se precupeți pentru onorariu,—e pierderea liniștii și a seninătații de odinioară. Se simte nervos, supărăcios și—ce e mai dureros și mai desgustător—își simte inima năpădită de ură și de invidie, el care nu cunoștea ce sînt aceste înjositoare patimi.

Purtarea față cu dînsul a lui Berlescu și a președintelui Zărnescu i-a aruncat în inimă sămînța lor.

Zărnescu, iată unul care se adaptase grozav mediului, dacă el, omul bun de odinioară, care in vremea vieții la Văleni n'ar fi fost în stare să vateme pe nimeni, putea acum pe de-o parte să-l întrebe cu un zîmbet prietinos: „Ce mai faci Andriaș—băețaș?" iar pe de altă parte să-l lovească de cîte ori avea prilej.

Pe lîngă pricinile neînțelegerii din trecut au mai venit și alte împrejurări care au sporit-o. Într'o zi Andrei pierduse un proces a căreia dreptate era vădită tuturor. Ne mai putîndu-și stăpîni mînia strigase în camera avocaților: „Ăștia nu sînt judecători, sînt slugi!" Atunci se ridicase Vineanu care-i fusese adversar:

—Nu e permis unui avocat să se exprime ast-fel!

—Ce! nu e permis să spui adevărul?

—Adevăr-neadevăr nu știu, dar eu în calitatea mea de decan al baroului...

—Nu vreu să știu!

—...am dreptul să observ pe avocații care se exprimă necuviincios la adresa...

—Nu vreau să știu!

—Am să-ți dau avertisment!

—Poftim!

Striga unul, striga și celalt. In dreptul ușii se adunase lume, copiștii din grefa de alături, arhivarul și, de la unul la altul, vestea ajunsese la Zărnescu, care a chemat pe Vineanu să-i istorisească ce s'a întîmplat.

Se poate înțelege ce indignare l'a cuprins auzind că „țîrcovnicul" îl făcuse slugă, pe el, căruia venerabilul Vineanu, cu barba albă de patriarh, îi zicea în ședință: „De cînd avem distinsa onoare de a vă avea în capul justiției acestui județ..."

D'atunci pornise împotriva lui Andrei cel mai supărător războiu. A l nu lovea cu sabia să se cunoască; dar în fiecare zi împungea cu acul.

Și are un judecător la'ndemînă niște ace subțiri-subțiri, care nu lasă nici cea mai mică urmă. Acolo, în cuptorul „suveranei-aprecieri, care scapă oricărui control", coace judecătorul un cozonac mare, din care dacă n'o vrea să împărtășască pe un avocat cu nici o firimitură, îl lasă pe drumuri. Și mai are un președinte și putința de a face să fie vădit pentru toată lumea din sală, care avocat îi e drag și care nu. Unul intră la el deadreptul, altul va să aștepte: „domnul președinte e ocupat";—pentru unul se găsește în condică orice termen cere: „Ce termen vă convine?"—pentru altul termenul vine la rîndul condicei:—«Optsprezece Noemvrie.—Domnule președinte, optsprezece Noemvrie vine peste șase luni și omul n'are ce mînca.—Optsprezece Noemvrie. Domnule grefier, strigă alt proces». Unul e lăsat să vorbească în liniște, fără întreruperi; poate să facă zeflemele la adresa adversarului și e ascultat cu încordare;—celalt e ascultat cu silă, cu priviri aruncate în tavan, sau cu

șoapte către celalt judecător, ori e întrerupt: «Veniți la chestiune... treceți peste astea, cunoaștem... scurtați... avem încă zece procese» Unuia, măcar că cere cuvîntul pentru a treia oară, i se dă cu politeță: «Poftiți, aveți cuvîntul».—Celuilalt dacă cere replica i se răspunde scurt și tăios: „Tribunalul e luminat“.

Și iată acum că de purtarea președintelui se molipsesc și ceilalți funcționari.

Mai dăunăzi Ilieș, ajutorul de grefă, căruia Andrei îi ceruse frumos un dosar, îi răspunsese țipind: «Nu se poate. Citește regulamentul grefei. La ora 3!»

A! ce val de singe vijiitor îi adusese în urechi răspunsul ăsta. Ăst Ilieș era ajutor de grefă și în vremea cînd era el judecător – și fiind prins într'un rînd că sfănțuia împricinații, se tîrîse ca o rîmă dinaintea lui Andrei, luîndu-i mîna în mîinile lui vecinic înădușite și rugîndu-se să stăruiască să nu-l dea afară. Și uite acum cum îi vorbea. Și dacă se plînsese în camera avocaților, era acolo Berlescu să-i răspundă: «Ai început să suferi de mania persecuției».

Cinismul ăstui om și zeflemeaua ieftină, întîmpinată întotdeauna de hazul tuturor, sub care-și ascundea cu atîta meșteșug nulitatea, scotea din fire pe Andrei. De cîte ori nu plecase de la tribunal nebun de mînie. Acum îl cunoștea perfect. Știea că de două ori ales în parlament nu deschisese odată gura, să spue un cuvînt asupra păsurilor celor care-l trimeseseră acolo; că pentru dînsul deputăția nu era decît un prilej de gheșefturi, ca afacerea indigenatelor și a canalizării orașului de care vorbea în șoapte toată lumea. Și ăst om necinstit, ignorant și netalentat îl pălmuia în fiecare zi cu o zeflemea care-l înjunghia în inimă.

Adeseori, cînd n'avea procese, venea cu cîte o carte la tribunal, cu gîndul ca la plecare să iasă undeva la cîmp și să citească. Pentru Berlescu, Spencer era Laibăr și Nietzsche era Niță; și cam rîdeau ăilalți cînd îl întreba: «Iar ai venit cu Laibăr?».

Alte ori, știind că Andrei era în odaia de alături și poate să audă, zicea unuia dintre avocați:

—Mă, să întrebi pe Rizescu, dacă zici că e citit, să ne spue el nouă de ce fel de cireș erau tunurile lui Mihai Viteazu, de cireș dulce ori de cireș amar?

Și toți se prăpădeau de rîs.

Iacă azi, Andrei a pierdut un proces, în care de cealaltă parte a pledat Berlescu și acum în camera avocaților istorisește unuia că la început venise la el clientul lui Berlescu, dar că-l refuzase văzînd că n'avea dreptate,—și în hohotele de rîs, care fac să zbîrnîe geamurile, Berlescu îi aruncă în față cu cinism:

— Tot aceiași soartă aveai și dacă erai de ailaltă parte.

Și iată-l acum pe el, liniștitul, măsuratul de odinioară, venind acasă ca un nebun și spălîndu-se pe cap cu apă rece... apă rece... apă rece... ca să-și gonească sîngele care vîjîe și svîcnește în urechi, pe cînd Elena speriată îl dojenește: «Andrei, Andrei! Pentru numele lui Dumnezeu! Ești de nerecunoscut».

Atunci se liniștește de odată. Da, are dreptate Elena. Așa e. Uitase că i-a făgăduit să nu mai vie așa acasă, să nu-i mai otrăvească și pe ei, să se întoarcă cu zîmbetul pe buze; și trecîndu-și mîna peste frunte, ca să gonească cel din urmă rest de supărare:

— Vrei să ieșim nițel împreună, să ne plimbăm?

— Da, dar a venit adineauri o cocoană bătrînă, care zicea că are treabă cu tine. A spus că se întoarce la șase. Dacă vrei, așteapt-o. Eu mă duc nițel la Didi Urziceanu. Cum isprăvești, i-al și pe Radu și vino de mă ia să mergem cu toții să ne plimbăm.

— Bravo! viu neapărat.....

La șase vine femeea. E o cocoană bătrînă, uscățivă, îmbrăcată în negru, pe cap cu o bonetă de dantelă tot neagră. Intră, se așează jos și începe să vorbească cu o voce blîndă și duioasă, oprindu-se din cînd în cînd:

— Uite la ce am venit, cocoșelul maichi. Mă vezi, sînt bătrînă, neputincioasă... Am venit la dumneata că am auzit că ești un om cinstit și cu frica lui Dumnezeu.... Eu n'am pe nimeni decît o nepoată, fata fii-mi, care e la azil la București.... Din pensia răposatului, din ce-am mai cîștigat și eu cu cusutul pe la unul și pe la altul și din vînzarea viei,—c'am avut și eu o vie zestre de la părinți, dar am dat-o, că mi-o culegeau vecinii și nu puteam îngriji de ea,—și așa, am pus și eu de-oparte cocoanașul maichi, ban cu ban, dumnezeu mă știe cum, să adun și eu o zestre Viorichii, nepoati-mi, cînd o fi să se mărite să nu fie silită să ia pe cine i-o eși 'nainte... că acum vezi, în ziua de azi, o fată fără zestre, mai bine să nu dea Dumnezeu, și așa, cu spargerile astea de se tot fac de la o vreme în oraș, singură cum sînt, mi-e frică, doamne ferește! să nu vie și la mine... și nu-mi e de viața mea, dar mi-e de zestrea copiliței...

— Și ciți bani aveți? întreabă Andrei.

— De! cocoșelul maichii, banul se prăsește dacă nu-l risipești.. am două-spre-zece bonuri de cite o mie.. Și mi-a deschis și mie capul unul și altul că la ce să țin banii în bonuri? de ce să nu-i dau cu ipotecă, să iau o dobîndă de zece ori de doi-spre-zece la sută?.... Dar tot mi-a fost teamă să-i dau, să nu pierz zestrea și viitorul fetei.... Și acum am auzit de dumneata că ești om cinstit și cu frica lui Dumnezeu... Și d'aia am venit să-ți spui, că dacă mi-ai găsi dumneata un loc bun și sigur, i-ași da după vorba dumitale... Și nu degeaba; te plătesc, cocoșelul maichi, cu ce mă-i îndatora și dacă are cuconița ceva de cusut, bucuros o ajut....

Și văzind pe Radu, care intră îmbrăcat, gata de plecare:

— Aoleu! vin la maica, îngerașul maichi... ptiu! ptiu! ptiu!.. de cind sînt n'am văzut așa copil frumos.

— Bine cocoană dragă, zice Andrei, cu dragă inimă,—o să mă căsnesc să-ți găsesc un loc sigur...

— Sigur, coconașul maichi, să nu pierd viitorul fetei.

— Și cînd voiu găsi, te înștiințez. Unde stai dumneata?

— Lîngă bărăție, cocoșelul maichi... o căsuță mică și roșie. Zinca Sărdăreasa, mă cunoște domnul Mache.

— Prea bine.

— Așa. Bună ziua. Dumnezeu să te bucure de copilaș. Și, aplecîndu-se să mai sărute odată copilul, pleacă...

— Mergem tăticule?

— Mergem.

Își ia pălăria și o pornesc..

Pe strada Salcîmilor copilul zice:

— Tăticule, uite mămica, vine încoace cu un domn.

— Unde?

— Tocmai colo în capul uliței.

Andrei nu vede bine de departe. Peste cîtă-va vreme o vede și el: vine iute-iute însoțită... de cine oare?... a! de Beneș, colegul de avocătură al lui Andrei.

S'au întîlnit drept în poarta clubului.

— Bună ziua, Andrei.

— Bună ziua.

— Veneam din colo și ți-am însoțit cocoana, care ieșea de la Urziceanu.

A! ce mai faci domnule Radu? Nu-mi zici bună ziua?

— Bună ziua.

— Mi-a vorbit Caselli de tine. Ci-că ești un muzicant și jumătate.

Copilul se uită cu admirație la el. Ce elegant e! Haine civite, ghete fumurii, mănuși roșii, pardesiul cu căptușală de atlas pe mîna stîngă, iar în dreapta baston cu mîner de aur.

— Și unde vă duceți?

— Să ne plimbăm nițel afară de oraș.

— E! petrecere bună. Sărut mîna. La revedere. Și învîrtindu-și bastonul intră la club.

Andrei dă brațul Elenei și o pornesc.

E acolo, la marginea orașului, o punte peste gîrlă care duce în spre vii. De-o parte și de alta a drumului sînt sălcii, anini mari și tufișuri dese în care cîntă privighetorile de la paști pînă la începutul lui Iunie.

— Ia auzi, mămico, ce frumos cîntă privighetorile,—și colo și colo și colo. Ai auzit cum a făcut aia? Clings! Clings!

— Da.

Ajunși pe punte, copilul arată peștii care se văd jos în apa limpede ca sticla. Sînt sute. Unii stau în loc ficși la suprafață, abea adiind aripioarele de la piept,—alții înoată repede pe dedesupt, licărind ca niște scintei argintii.

— Ia uite, mamico! unul mare, colo. A! ce mare!

— Da, răspunde Elena, fără ca să se uite.

— Eleno, ia te uită colo ce de nuanțe sînt în dealurile alea. Civit, violet închis, violet deschis—și cîte feluri de albastru! Uite albastrul ăla din fundul zării ca fumul de țigară.

— Da.

— A! Dacă mi-o ajuta Dumnezeu să cîștig ceva parale în luniile astea, să nu intrăm în vacanța mare fără un ban, ca anul trecut, cum m'ași duce și eu la vie la nenea doctorul, să-mi dăruesc zece zile de repaus, de odihnă desăvîrșită... desăvîrșită.

— Da.

— Dar ce ai tu? Nu-ți e bine? Ai ceva.

— Mă doare capul. Am stat acolo la Urziceanu lîngă niște stînjenei, cari miroseau așa de tare, incît m'a apucat capul îngrozitor...

— Vrei să ne întoarcem acasă?

— Ba nu, mai bine să ne mai plimbăm...

(Sfîrșitul în numărul viitor). **Ioan Al. Brătescu-Voinești**

Vreau să dorm...

Pe salcîm lîngă fereastră
Cîntă paserea măiastră.
Frunzele încet șoptesc,
Eu ascult și mă gîndesc,

Mă gîndesc la ce-am avut,
Mă gîndesc la ce-am pierdut,
Vechiul chin nemărginit
Iar în pieptu mi s'a trezit.....

Plîng, și lacrimele mele
Cad încet, încet și grele,
Cad încet dar ne'ncetat,
Un izvor ne mai secat.

Oboseală tot mai mare
Mă cuprind-. Lungă-mi pare
Ziua care s'a sfîrșit,
Traiul care l'am trăit.....

Vreau să dorm. În dulce pace
Învălit pămîntul zace.....
Vreau să dorm somn liniștit,
Somnul cel făr' de sfîrșit.

Matilda Poni.

Cum ne cunosc străinii

— Metoda de observare cu ilustrări în text —

Străinătatea s'a dat totdeauna osteneala să ne cunoască cît mai bine și mai complect. După vremuri, ea a recurs la mijloace diferite. Mai de mult, străinii, pe care împrejurările îi aruncau în principatele dunărene, își întrebuințau șederile lor prelungite la noi, adunînd și dînd apoi la iveală însemnări mai mult sau mai puțin temeinice asupra noastră. Sînt numeroase cărțile alcătuite astfel și care cuprind informațiuni—mai ales politice și economice—privitoare la țările de la Dunăre. Metoda aceasta este încă și astăzi în floare. Din cînd în cînd vedem apărînd în diferitele limbi europene cîte o *Romînie contimporană*, cu pretenția de a reproduce imagina noastră fidelă. Necunoștința însă a limbii, greutatea pentru un străin de a pricepe mentalitatea Rominului, ignorarea istoriei neamului și prin urmare imposibilitatea de a-și explica și de a aprecia chiar multe din faptele actuale, neputința de a-și prelungi mai multă vreme reședința în țară, de unde relațiuni fatal mărginite în timp și spațiu, punîndu-l în contact numai cu unele pături sau cu unele individualități ale acestui îngust pămînt—unde rivalitățile sînt cu atît mai mari;—toate aceste împrejurări sînt tot pe atîtea piedici din a căror cauză străinul nu poate prinde realitatea într'o sinteză complectă și prin urmare adevărată. Apoi aseminea anchete, făcîndu-se numai la întîmplare și la distanțe mari de timp, nu sînt în stare să mulțumească nevoia de informațiune continuă despre noi, pe care o simte astăzi întreg Occidentul.

O altă metodă, folosită mai tîrziu și paralel cu precedenta, a fost observarea și analiza Romînilor exportați peste hotare. De îndată ce relațiunile noastre cu Occidentul au început a fi mai temeinice, străinii s'au grăbit să puie mîna pe țăranii de la Dunăre, așăzați vremelnic la dînșii, spre a-și face o ideie despre noi și țara noastră. Această metodă, îmbrățișată mai ales de psihologi, nu era însă aplicabilă nici acelor indivizi muncitori care, înfundați prin școli, biblioteci, muzee, fabrici ori ateliere, trăiau și rămîneau cunoscuți numai în cercul restrîns al cîtor-va profesori și savanți, nici acelor Romîni care, expatriindu-se fără spirit de reîntoarcere, începeau prin a-și tăgădui ori-

gina, dîndu-se drept Ruși, Greci, Italieni, ori Albanezi, luau loc cu vremea în analele auritului Cosmopolis și se înstrăinau pentru totdeauna de neam. Sagacitatea romanțierilor urma să se exerciteze dar numai asupra aventurierilor care duceau viața zgomotoasă a unor anumite cartiere, făceau și lăsau datorii în marile oteluri și cazinuri de pe Coasta de Aur, ori practicau în marile centre europene escrocheria, sub toate formele ei: comercială, științifică, ori pură și simplă. De aici mulțimea aceea de volume în care figurează, între alții, nenumărații de tristă reputațiune prinți *moldaves* și *valaques*.—Metoda aceasta de generalizare a trebuit însă de la o vreme să fie părăsită, atît din cauza șubredei sale baze științifice, cît și din pricina materialului pe cît de puțin bogat, tot pe atît și de puțin interesant, asupra căruia opera.

Țara noastră devenea însă din ce în ce mai interesantă: puterea politică crescînd, Romînia își lua locul cuvenit în concertul european, agricultura începea a lucra pentru un export mai întins și bogăția țării se înmulțea, mijloacele de comunicație deveneau mai variate și mai eftine, industria noastră năștea alături cu știința, literatura începuse a produce opere care meritau a fi cunoscute și în afară, artele se arătau: mai ales tenorii și primadonele noastre, alături cu lăutarii țigani, duceau în cele două lumi faima numelui de romîn. Ca urmare, străinii intrați cu noi în legături din ce în ce mai strînse, cereau să ne cunoască sub toate aspectele vieții noastre, cît mai complect și mai continuu. Atunci se aplică activității noastre în toate direcțiunile metoda de observare a știinților naturale. Statele începură a întreținea la noi, pentru serviciul lor propriu, adevărate observatorii permanente, legațiuni și consulate, care prin cercetările lor științifice și minuțioase ne pregătesc pacea sau războaele viitoare,—pe cînd serviciul de informațiune al marelui public, lăsat cu desăvîrșire în grija industriei private, începu a se organiza și el spre a-și satisface clientela cît mai bine, dar și cît mai eftin... Revistele străine de toate specialitățile s'au deschis largi coloanele lor, în cari fie Romînii înșuși, fie chiar străinii mai mult sau mai puțin bine pregătiți pentru aceasta, analizează aproape zi cu zi mișcarea noastră culturală și economică, sub toate ale ei aspecte.

Nu se poate răspunde în cîteva pagini la întrebarea: Cum ne cunosc străinii? De aceea ne vom mărgini să cercetăm aici cunoștințile lor numai în privința literaturii noastre, în înțelesul însă cel mai larg al cuvîntului. Vom căuta să aflăm cum sînt ei informați despre această literatură, ce ideie își pot face de dînsa, cum judecă operile scriitorilor noștri și cum îi clasează în scara internațională a valorilor culturale. Pentru a ajunge la acest sfîrșit, ne vom folosi de revistele străine apărute în cursul anului 1906 și pe care *Viața romînească* le-a putut avea la îndămînă. Numai după analiza lor cu desăvîrșire obiectivă, vom putea judeca în cunoștință de cauză valoarea nu a

metodei în sine, ci a chipului în care ne-o aplică străinii, precum și, eventual, îmbunătățirile ce s'ar putea aduce acelei aplicațiuni.

* * *

Să începem cu Franța.—D. Paul Brousse publică în *La nouvelle revue* (15 Maiu 1906) un articol «Provençeaux et Roumains» în care 'și propune să grupeze diferitele fapte care învederează strînsele legături dintre poeții romîni și numeroșii scriitori și poeți francezi. După o mică escursiune în domeniul filologiei, d-sa face istoricul serbărilor latine de la Montpellier, unde V. Alexandri a repurtat cunoscuta izbîndă cu Cîntecul gintei latine. Acolo el legă prietenie cu Mistral și ceilalți Felibri, ale căror publicațiuni își disputau colaborarea poetului nostru, pe cînd numele său devenea repede celebru, mai ales în Franța de miază-zi. Simpatia pentru poet se răsfrînge mai tîrziu asupra neamului, după cum o dovedește aceasta colaborarea Felibrilor la Albumul macedo-romîn apărut în 1880, precum și serbarea dată de dînșii în acelaș an, la teatrul din Montpellier, în folosul școalelor primare din Macedonia. Tot ei invită la 1883 pe Carmen Sylva să asiste la serbările lor anuale, iar la 1889, în admirația lor crescîndă, consacră reginei poete un număr întreg din a lor *Revue félibréenne*.—D. Brousse reproduce de acolo două din dedicațiunile adresate Carmen Sylvei și fiindcă, după cum ne asigură, d-sa nu poate rosti acest nume fără a nu fi ispitit să aducă deindată și omagiul cuvenit acelui remarcabil talent, ne îndeamnă «să ne închinăm cu respect și admirațiune înaintea operei fecunde a M. S. reginei Elisaveta», despre care, zice tot d-sa mai sus: «este cea mai pură evocare a acestei limbi naționale, pe care a ținut din toată inima să o învețe, și pe care o mînuește acum mai bine de cît supușii săi..»

Acest articol (5 file in 8°), după cum ne spune însuși autorul, iar mai ales după cum se vede, nu este de cît un studiu foarte modest; în schimb d. Brousse își ia obligația să consacre mai multe pagini «renașterii Romîniei și celor doi capi ai ei: Carmen Sylva și V. Alexandri». Ar fi de dorit numai ca, pentru această viitoare lucrare cel puțin, autorul să se documenteze mai profund, consultînd și alte izvoare în afară de Ubicini și d. G. Bengescu, iar mai ales să renunțe la propria și bogata sa fantazie. Poate că atunci n'ar mai scrie, ca în articolul de mai sus, că Moldova și Valahia au fost scoase de sub jugul turcesc prin tractatul de la Berlin din 1856, și n'ar mai pune între ceilalți *poeți* ai renașterii noastre pe «Campineano, Sturza, etc».

Mai documentată ni se pare revista *Mercure de France*, în care d. M. Montandon pare că-și dă osteneala prealabilă de a cunoaște cuprinsul, măcar al unora dintre numeroasele opere

ce recomandă cetitorilor săi. În cronica sa «Lettres roumaines» (1 Ianuar 1906) d. Montandon se ocupă de literatura ocazională apărută în preajma serbărilor celui al patrulea centenar de la moartea lui Stefan cel Mare. Pentru a se pune la diapazonul situației, autorul deschide volumul IV al Istoriei Rominilor de d. Al. D. Xenopol, apărut acum vr'o zece ani în editura Șaraga. Și în această lumină, d-sa face dări de samă despre «Pomenirea» și «Istoria lui St. c. M. pentru poporul romîn» de d. N. Iorga, în care, cu toate criticile (très fortes) ale d-lui I. Tanoviceanu, regăsește totuși pe scriitorul de rasă, meșter «în arta de a evoca o scenă, un peisaj întreg, în cîteva linii». Mai departe, menționează discursul ținut la Academie de d. I. Kalenderu și panegiricul rostit la mănăstirea Putna de „savantul archivist" D. Onciul, apoi Din zile mari, poema istorică a d-lui Iosif și „erudita și amănunțita monografie Monastirea Putna" de d. D. Dan. Dar autorul se rezervă cu o adevărată dragoste pentru Bisericile lui Stefan cel Mare „una dintre cele mai interesante lucrări din această serie", publicată în analele Academiei de d. dr. Istrati, care „a restabilit cei dintăi tabloul cronologic al celor 44 mănăstiri și biserici" amintind „prin preciziunea sa conștiincioasă pe practicianul analizelor chimice". Mai interesantă însă pentru noi ni se pare convingerea cîștigată de către d. Montandon, convingere cu care d-sa își începe articolul, dar pe care noi ne-am format-o de mult aici în țară, anume că «pe cînd Europa își clădea în tihnă civilizațiunea sa, Rominia ținea piept neobosit urgiilor barbare și-i dădea astfel putința să-și clădească acel măreț edificiu».—O, de-ar ajunge cît mai des aseminea vorbe la urechile celor care, de la înălțimea unei civilizațiuni tihnite de zece veacuri, se uită azi cu dispreț la barbarii de la porțile Orientului!

Dar să lăsăm politica la o parte și să ne întoarcem iar la oile noastre. În cronica-i următoare (1 April 1906) d. M. Montandon tratează un subiect de o actualitate mai palpitantă. Este vorba de cele două curente care stau față 'n față în literatura noastră și pe care d-sa le caracterizează astfel: «Unul își zice naționalist și popular, dar, adevărul vorbind, nu-i de cît acea ce în Franța s'ar numi curent realist sau naturalist. Popular e tot așa de puțin ca și opera lui Maupassant; celălalt este idealist și de o cultură mai cosmopolită». Cel dintăi este reprezintat prin d-nii Vlahuță, Coșbuc, Sadoveanu, Agîrbiceanu, Ciocîrlan, Bîrsan, etc., iar al doilea—deși autorul se ferește de a ne-o spune categoric—desigur prin «producțiunea înfloritoare» a d-lor Petrașcu, Oeconomu, Lecca, etc., pe care îi pomenește ceva mai jos. Protagoniștii curentelor, susținute fie-care de cîte un grup de reviste, ar fi d-nii Iorga cu *Semănătorul*, Gîrleanu cu *Făt-Frumos*, Lovinescu cu un «frumos articol» în *Epoca* și Tazlăoanu cu *Luceafărul* din Buda-Pesta. Împotriva *țărănismelor* este *Viața Nouă* a d-lui Ovid Densușianu și *Rominul literar* «care *prin pana* d-lui Caion *le vede* de asemenea cu ochi răi...» Între aceste două curente—ce om puțin precaut!—stă d. M. G. Holban care, prin *Revista idealistă*—unde aflăm că scrie și reviste *interesante*—«uzează de toată moderațiunea spre a împăca cele două tendinți». Dealtmintrelea îndrăzneala d-lui Holban nu a rămas nepedepsită. Aflăm că Ministerul instrucțiunii publice l'a trimis acum de curînd în Franța, spre a se pune, și acolo, în curentul serbărilor ce se dau cu prilejul celui al treilea centenar al lui Corneille!

Eclectismul eftin al d-lui Holban îl împărtășește și d. Montandon care, în legătură cu cele două curente, analizează mai departe conferința ce d. Densușianu a ținut'o la București asupra limbii noastre ca icoană a vieții culturale. Cronicarul admite concluziunile privitoare la elementele care au alcătuit limba noastră actuală, iar în privința adevăratei ei valori, ca limbă literară, crede că «aceasta nu se va putea cunoaște de cît în ziua cînd va fixa-o un mare geniu de esență universală, cum a făcut Dante cu italiana sau Mistral cu provensala».—Cronica se încheie cu un Memento în care d. Montandon semnalează, cu sau fără aprecieri critice, diferite articole apărute în cîteva din revistele noastre literare. Din acele puține rînduri, nu numai străinii își vor da samă de mișcarea noastră culturală, dar și Rominii chiar vor putea afla cîte ceva nou. Cel puțin, de acolo am aflat eu despre existența unei reviste numite *Rominul literar* și dau cu gîndul că trebuie să fie de o însemnătate covîrșitoare, de oarece *marele* istoric Xenopol a ales-o spre a-și publica acolo articolele sale *remarcabile*, iar d-na Riria spre a'și insera ale sale poeme, care aflu că ar fi *magnifice*.

Tot *Mercure de France* (1 Maiu 1906) ne aduce știrea că d. Al. Macedonski este «cel mai celebru dintre poeții romîni actuali», știre pe care o găsim în recenziunea ce Rachilde face romanului „Le calvaire de feu." De oare-ce romanul d-lui Macedonski, deși apărut în străinătate și într'o limbă străină, a fost totuși anunțat prealabil și în țară, cu surle și țimbale, iar reclama editorului afirmă că este «una din cele mai bune cărți ce s'a scris în acea limbă», poate că cetitorii noștri sînt curioși să cunoască și părerea criticei franceze: Iat-o: «Fort dur à lire, procédant tout entier de la manière symboliste—zice Rachilde—il est curieux, presque impossible à raconter.... Dès les premières lignes on reconnait la senteur des épices d'orient, mêlée au violent fumet des venaisons slaves. C'est à la fois de la confiture de rose et une tranche d'ours. Pour apprécier l'oeuvre à sa juste valeur, je crois qu'il faudrait la traduire en russe». Și după ce reproduce cîteva bucăți pornografice, «Sint scrise franțuzește, da, însă măsura lor este esențialminte romînească.... adică n'au nici o măsură, de unde și farmecul mai de samă al cărții»,—încheie Rachilde cu tradiționala politeță franțuzească.—Dacă ea ar cunoaște poeții romîni, pe cei mai puțin celebri bine înțeles, desigur că n'ar avea nevoie să-i traducă în rusește, spre a aprecia valoarea operilor lor și spre a-și da samă de *adevărata* măsură romînească!

* * *

Nemții, care urmăresc cu atîta simpatie marile literaturi ale micilor țări nordice, ne acordă nouă mult mai puțină atențiune. Putem fi dar siguri că acolo nu vor răzbate de cît cei mai celebri dintre scriitorii romîni actuali!... Poate de aceia nici nu aflăm în biblioteca redacțiunii noastre de cît o singură și măruntică revistă germană, care catadicsește să le facă puțină reclamă. Ea apare săptămînal și se numește—a nu se confunda cu prețioasa-i omonimă berlineză—*Münchner Woche*. In cuprinsu-i total, de zece pagini, (No. 4 din 3 Februar 1906) și anume în textul unei nuvele germane cu titlul suggestiv de «Sufletele lui Tantal», găsim—foarte reușit—intercalat capul d-lui Al. D. Xenopol, fostul rector al Universității ieșene. D-lui Isidor Budu, un tînăr romîn care învață carte la München, unde nu de mult a publicat un volumaș de versuri romînești, i s'a încredințat misiunea de a face reputațiunea «renumitului istoric romîn, care se pogoară dintr'o onorabilă familie din Rominia». De acolo aflăm că pe lîngă alte numeroase titluri și funcțiuni, d. Xenopol mai cumulează și pe aceia de «cel mai mare istoric al Rominiei». Păcat numai că biograful nu este complect.—Și nu-i bănuim doar că nu pomenește nimic de d. Xenopol sociolog! Aceasta nu avea de unde să se știe la München, de vreme ce țara romînească a început abia din luna aceasta să trimeată—cu cheltueala ei—reprezentanți romîni la congresele de sociologie. Dar, pentru D-zeu!—d. Xenopol a publicat ani întregi în revista sa *Arhiva*, sub pseudonimul Laur, până la o vrîstă care inspiră tot respectul—versuri vice-versa.... Și această împrejurare este de neiertat să n'o știe tocmai *poetul* Budu.

Pe fila următoare—firește—în cuprinsul unui articol: „scriitorii și scriitoarele noastre", unde se vorbește despre doi Nemți, apare în capul acestora portretul unei doamne, cu lapidara legendă: „*Riria*, o cunoscută scriitoare romînă".—*U*, probabil o contracțiune a d-lui Budu, iscălind notița însoțitoare, ne spune că pseudonimul Riria aparține d-nei Coralia *von* Gatovsky, asupra căreia dă următoarele aprecieri critice, deasemenea lapidare: „*Riria este unul dintre cele mai însemnate talente poetice ale Rominiei.* Toate lucrările sale se disting printr'un înalt simț moral, unit cu o minunată formă poetică și o nesecabilă (unerschöpflichen) bogăție de idei!"—Nu-i așa că unui geniu nu i-am putea pretinde mai mult? Și de aceia, probabil, d-na Riria a găsit, în afară de d. Budu care face pe comisul voiajor al ilustrațiunilor romîne, și o vrednică traducătoare germană—ne o spune tot biograful—în persoana altei doamne, de extracțiune tot nobiliară, Frau Sidonie de Vechi.

* * *

Cu mult mai intensiv informată despre noi este Italia, țară cu care sfîrșim cercetările noastre.—La Firenze, apare

Nuova Rassegna, revistă dedicată excluziv vulgarizării literaturilor moderne. Nu mai puțin de 24 literaturi formează cîmpul ei de activitate. Aseminea întreprindere cere negreșit o organizare specifică și de aceia literaturile, cari sînt tratate acolo cu o mînă mai largă, au un redactor special, onoare ce s'a făcut și Rominiei. „Redacțiunea literaturii romîne", cum se afișează pe copertă, este încredințată d-lui căpitan P. E. Bosi [1]), care a vizitat țara noastră acum cinci ani, a învățat romînește și „cunoaște și iubește pe Romîni" așa de mult, încît informat fiind că este pe cale a se înființa o ligă franco-romînă de către «toate principalele noastre ilustrațiuni: Delavrancea, Disescu, B. Misir, Filipescu, Istrati, P. Grădișteanu, Xenopol, Davila, Ghica, Lahovary» și alte vr'o 70 persoane, foarte cunoscute, dar pe care nu le numește, se grăbește a propune celor însărcinați cu adunarea adeziunilor romîne:—d-lor Delavrancea, Mitilanes și Rosenthal (!)—să'și transforme liga lor într'o ligă intelectuală (?) italo-franco-romînă.

Acest d. căpitan Bosi este un literat foarte sîrguitor. D-sa nu se mulțumește însă numai a traduce, adeseori foarte reușit, producțiunile despre care vom vorbi, ci are ambițiunea și de a schița unele figuri literare romîne, și a ținea în acelaș timp străinătatea în curent cu întreaga noastră mișcare culturală. De aceia, în afară de publicațiuni literare,—conferințe, discursuri și concerte, serbări școlare și culturale, «importante ședinți literare ținute la aleasa scriitoare Constanța Hodoș», literatură muzicală (valsuri și romanțe), expoziție, fapte diverse cu privire mai ales la curtea noastră regală,—nimic nu lipsește din bogatele *notisie*, pe cari d. căpitan le vizează în fie-care număr cu inițialele sale, după ce le-a trecut desigur prin prisma propriei sale personalități. Oricine va înțălege însă, chiar în vremile noastre de telefonie și telegrafie Marconi, că o aseminea activitate este mai presus de puterile unui singur om, mai ales cînd el este stabilit la San-Remo, cu mult peste 1,000 k.m. departe de locul unde faptele se petrec. De aceia directorul revistei a înființat la București, pentru «redactorul literaturii romîne», o sucursală specială, în strada Țăranilor No. 7, al cărei girant d. N. Țînc, funcționar ieșit la pensie, deși necunoscut probabil celor mai mulți dintre cetitorii noștri, scrie totuși, scrie, traduce și publică de peste 30 ani în Rominia! Mai complecte

1) *Bosi Pier Emilio*, poet și soldat italian, căpitan în Reg. IV de bersaglieri în garnizoană acum la San-Remo, ofițer al ordinului Danilo al Muntenegrului, născut la 1864 în Faenza, este autodidact; la început impiegat într'o tipografie, apoi secretar de avocat, în urmă lucrător într'o moară cu aburi, a intrat voluntar în armată... a tradus din nemțește „Kreuz und Krone" de Carmen Sylva, din romînește „Ginta latină" și „Peneș Curcanul" de Alexandri, cum și „Venere și Madona" de Eminescu. La rîndul lor, mai multe versuri din volumul său „Spade Azzure" au fost traduse în romînește de Nicolae Țînc și Smara. A ținut la Ateneul romîn din București o *strălucită* conferință: „Italia și Rominia". („Dictionnaire international des écrivains du monde latin" de Angelo de Gubernatis, 1905).

amănunte asupra d-sale nu putem însă da, de oare-ce d. A. de Gubernatis n'a ajuns cu dicționarul său (vezi mai jos), de cît până la litera S.

După această introducere neapărată, să cercetăm pe rînd cele două părți: fundamentală și informativă, ale revistei. In No. 1 (Ianuar 1906) redactorul schițează figura d-lui Constantin Mille, bucată asupra căreia va trebui să stăruim mai mult, nu numai pentru considerațiunile generale cu care autorul își motivează alegerea subiectului său, ci și din pricină că noi ținem să reflectăm aici nu numai cum, dar și proporțiunile in cari sîntem proiectați peste graniță.

«*Rumania* literară și artistică este într'adevăr—zice redactorul—mai mult de cît nesocotită de noi. În afară de vr'un articol de ziar zilnic, scris din fugă, dedicat regalei Carmen Sylva, ori suavei Elena Văcărescu, e foarte greu să găsești poate chiar un singur rînd, care să se ocupe de restul Rominiei intelectuale, ca și cum sora noastră latină n'ar mai avea și altul, în afară de aceste două nume foarte distinse (nobilissimi) și cu drept cuvînt celebre. Dar nu. Rominia a avut și are poeți și scriitori de o valoare mare, nediscutabilă... și noi,—ne propunem, dacă nu să umplem, cel puțin să micșorăm această lacună».

În fața lacunei însă, d. Bosi rămîne mai perplex de cît celebrul animal al lui Buridan! Și numai după lungă chibzuială, după ce'și aduce probabil aminte că a petrecut cîndva două ceasuri minunate în casa d-lui Mille, se întreabă, îndoelnic totuși în nesiguranța sa: „Nu-i *drept* ca Nuova Rassegna să înceapă cu d. C. Mille, unul dintre cei mai vajnici luptători, unul dintre cei mai puternici scriitori și ziariști ai Rominiei?... unul dintre cei mai simpatici oameni, tînăr încă, cu frumoasă înfățișare, foarte politicos și care cucerește de îndată pe ori-cine se duce să'l viziteze".—Și, la rîndul său, d. Bosi își plătește datoria sa de ospitalitate cu vîrf și îndesat, prezintînd Italiei pe fostul său Amfitrion în nu mai puțin de trei ipostase: ca ziarist, bărbat politic și scriitor literar.

Intors în țară cu «multe idei», d. Mille a luptat pentru „idealul său" în *Rominul* și *Drepturile omului*, până a ajuns proprietarul ziarului *Adevărul*, care, sub a sa direcțiune, a devenit «de o importanță extraordinară, o adevărată putere». În privința acelui ideal în sine, d. Bosi este însă foarte discret și ne spune numai că i-ar fi trebuit ani și ani—ce ironie fină!—spre a'l putea cunoaște deplin; totuși, ținînd samă de antidinasticismul d-lui Mille, care onorează atît pe suveran cît și pe ziarist, cum și de campania ce *Adevărul* o duce împotriva bătăei în armată, d. Bosi crede că modelul său trebuie să fie un socialist foarte departe evoluat (già altamente evoluto), cuvinte prin care ne spune că înțelege să facă cea mai mare laudă d-lui Mille și ziarului său «vrednic să poarte ca firmă: veritatea».—Ca bărbat politic, d. Mille a scris „mîndrul articol"—Căderea mea—unde-și descrie electorala sa aventură de la Teleorman, care, rîpindu-i tribuna parlamentară, i-a lăsat numai pe acea de la *Adevărul*; dar aici, d-sa strigă (tuona) de zece ani pentru țărănime, care desigur îl va realege, cu cel dintăi prilej, pe «valorosul ei apărător, pe scriitorul sincer și neobositul ziarist.»Ca literat, d. Mille se zugrăvește în Dinu Milian, singura din cele-i trei opere pe care redactorul a cetit-o, chiar acum. In această autobiografie, pe lîngă multe tipuri «foarte reușite»,d. Bosi mai găsește și numeroase pagini demne de un artist valoros și conștiincios și de aceia îl sfătuește pe autor ca: «pe cînd ne dă articole, care, ca închipuitul interview cu Regele Carol, sînt *capodopere de literatură și politică*, să nu uite a da și un frate acelui simpatic și sănătos Dinu Milian».

Cu d. Mille începe și se sfîrșește galeria „scriitorilor de valoare mare și nediscutabilă", așa că în colo partea de fond a revistei cuprinde numai traduceri, toate datorite d-lui Bosi și anume: în același număr: Ană,—Om și cine, două poezii de d. Radu Rosetti; iar în No. 3 (Mart 1906) o poveste de Carmen Sylva, tradusă îngrijit, chiar cu oare-care eleganță și „con permesso della regale Autrice"; apoi o fabulă, fără sare, de *Cornelio* „un foarte drăguț scriitor de la Universul" și înfine, în versuri albe, poezia lui M. Eminescu: Și dacă ramuri..... bine pricepută, dar redată cu umpluturi prea multe, așa că numai pe departe poate aminti prețiosul original.

Cu cît mai documentară pentru noi este partea informativă, unde, cu unul sau cel mult două calificative, se cîntăresc și se măsoară scriitorii și operile romînești! Bogăția ei este însă așa de mare, încît se resimte necesitatea unei clasificațiuni, al cărei cel mai bun criteriu nu poate fi, desigur, de cît însăși simpatia d-lui Bosi.—Admirațiunea pe care o are d-sa pentru *Adevărul* și proprietarul acelui ziar, o închină întregii prese care a izbutit «să devie o putere», pe ai cărei redactori și colaboratori îi urmărește, în gesturile lor cele mai copilărești, cu o adevarată dragoste maternă. Așa, la ziarul d-lui Mille și în jurul său, găsim (No. 1 și 3) pe „eminentul critic" Emil D. Fagure, care tipărește *30 zile la Paris*, „carte foarte interesantă și instructivă, apărută și admirată mai înainte în coloanele *Adevărului*"; mai puțin eminent, „criticul" Brănișteanu[1]) a consacrat totuși în acelaș ziar un articolaș lui Gr. Alexandrescu, «fixîndu-i locul ce-l va ocupa în literatura romînă», pe cînd «valorosul ziarist Macri își publică impresiunile sale de închisoare în articole senzaționale, cari au avut un succes imens»; articole—se vede mai puțin importante—scriu acolo d-nii Const. Bacalbașa, Leontin Iliescu, Spartacus etc. pe cînd problemele puse în «Letopiseți» de d. Mille, frămîntă capetele celor de la Nuova Rassegna.—La rînd vine apoi *Universul*, al cărui fundator, prieten odinioară cu d.

1) Pseudonimul acesta care are mania fixărilor și este și un foarte bun platnic, intr'un recent număr al uneia dintre numeroasele publicațiuni ale d-lui Mille, *fixează* și locul revistei Nuova Rassegna: *pe masa fie-cărui Romîn.*

Bosi, a fost „un adevărat și mare binefăcător al Romîniei". Tot acolo, după mai sus pomenitul Cornelio, găsim pe „concetățanul B. de Luca, azi profesor și ziarist apreciat la București, ziarist foarte muncitor, în ale cărui corespondențe își au obîrșiea mai toate informațiunile ce se găsesc despre Romînia în ziarele italiane", iar la urmă defilează și Marion „care din zi în zi se face mai apreciat prin *spiritul* său într'adevăr însemnat, inexauribilul Marion, care este și un bun fabulist, în viață", căci dintre cei duși, pe Alexandrescu, l'a fixat d. Brănișteanu alături cu La Fontaine și Lessing!—În aceiași grupă intră și *Universul literar*, unde d. Sc. C. Moscu a publicat o *„graziosissima* și chiar bine reușită poezie", pe care aflăm că d. Bosi o traduce și o va insera «spre a da o ideie despre frumoasa doină populară», pe cînd d-na Smara publică, tot acolo, o poezie care este însă numai *graziosa*.

Dar cu d-na Smara intrăm în altă categorie a d-lui Bosi. Cine, din cîți au trăit prin Belgia, Italia, ori unele părți ale Franței, nu ș'a dat samă ce altă imensă «putere» reprezintă sexul așa zis slab, cînd se pasionează pentru o cauză mai mult sau mai puțin interesantă, cum ar fi de pildă catolicismul? Cine, dacă nu femeile, opus-au mai mare bărbăție guvernului francez, în ultimile daraveri clericale?—D. Bosi o știe aceasta desigur. Și dacă femeia este în stare să facă atîta bine pentru Isus și biserica lui, ce n'ar putea face ea pentru d. Bosi și Nuova Rassegna?—Deci, d-na Smara va deveni „valoroasa poetă și ziaristă cunoscută în Italia", pe cînd Elena Văcărescu, «suava», rămîne totuși o scriitoare de valoare; «Agatha Paleologlu este o foarte bună nuvelistă, gustată mai ales la Berlin, unde trăiește»; d-nele Hodoș, Cunțan și Sevastos au publicat (în No. 1) și vor mai publica în *Viața Romînească* „articole escelente",—lucru care până acum este o completă inexactitate; d-na Hodoș conduce o revistă care publică „articole importante", și, destul de bună este și *Romînca*, revistă condusă de o domnișoară, Adela Xenopol, negreșit tot valoroasă scriitoare, «care-și propune să publice în ea idei și sentimente de femeie, învederînd energia femeiască, iar nu veșnicul plîns care inundează celelalte reviste"... O, de-ar dobîndi mai curînd, aceste doamne, visata lor egalitate, spre a nu se mai socoti obligat d. Bosi să le cedeze cele mai bune locuri în literatură, după cum noi, muritorii de rînd, le-am deprins în tramway și omnibuse!

Ultima categorie, mai puțin bine definită, o formează scriitorii care, așa zicînd, nu constitue „o putere". Aici intră de-a valma «marele *poet* romîn Eliade Rădulescu, frumoasa comedie Jucătorii de cărți de H. Lecca, Alexandri și Eminescu care au creat opere puternice; sărmanul Viorel, roman mișcător de M. Conitz, poezia simțită și artistică a sublocotenentului Vulovici, valorosul Cincinat Pavelescu cu poeziile sale, Gh. Silvan cu romanul său «Pentru neatîrnare», care după cum cetim (?), poate sta alături cu cele mai mari opere literare eroice; în fine d. Al. D. Xenopol, una din cele mai înalte intelectualități romîne, pe cînd d. Iorga nu-i de cît un om simpatic, care în afară de poezie, a scris multe lucruri cu privire la istoria romînă și, între altele, o carte simpatică: Amintiri din Italia....» Încolo tot nume, asupra valoarii cărora d. Bosi probabil nu este încă fixat, de vreme ce nu le anină nici un calificativ, ca Gane, Panu, poetul Vlăhuță, Sadoveanu, Iosif,—sau Stavri, Lovinescu, Serafim, Cioflec, Petrașcu, Rusu-Abrudeanu,—ori în literatura științifică: Gr. Stefănescu, Poenaru, Anastasiu, Bădărău și Popescu.—Mișcarea noastră intelectuală nu se rezumă însă aici. «Numele cele mai ilustre le grupează *Viața literară*, deși d-nii Coșbuc, Gorun și Chendi, cu autoritatea lor, ar ajunge pentru a-i garanta succesul!» Nici o mențiune însă despre *Convorbiri literare* și cercul lor, iar cei de la *Viața romînească*, n'au de cît să-și ieie fie-care partea lui anonimă din menirea ce se atribue acestei reviste, aceia: «de a grupa intelectualitățile cele mai înalte și studiile cele mai cu greutate».

* * *

Ancheta noastră este terminată. Rămași între noi, ca Augurii, putem lăsa drum liber acelei porniri hilariante, care are darul de a duce gura până la urechi. Cu ce zimbet, intraductibil de grație și indulgență, va fi cetit regina noastră pe d. P. Brousse care nu se sfiește a detrona și pe Lazăr și pe Eliade, spre a-i asigura măcar unul din cele două locuri de cap al renașterii romîne, probabil cu gîndul ascuns de a bine-merita o cît de mică distincțiune, care,—în treacăt fie zis—se aruncă cu mai multă profuziune în străinătate, de cît ni se acordă nouă, Romînilor!—Și ce mulțumire, îndoită și divină, va fi simțit d. dr. Istrati, văzînd diletantismul său istoric ridicat la preciziunea unei analize chimice, pe cînd Franceinele sale colorante, în dulapurile unde zac inutile industriei, cîștigă desigur o valoare istorică din ce în ce mai prețioasă!... Dar cei cari, cu aspirațiunile lor, vor fi întrecut de mult proporțiile broaștei din fabulă, sînt fără îndoială d-nii Caion și Densușianu, Gîrleanu și Lovinescu, creatori și promotori de curente de cînd bunica, curente despre care s'au ocupat altă dată și Maiorescu, și Gherea, și mulți în urma lor, fără ca să se fi arătat încă până acum eclecticul care să-i poată împăca,—«Enfin Malherbe vint....» în persoana d-lui M. G. Holban, de la Mihăileni.

Și cîte ironii nu s'ar putea broda pe lipsa absolută de documentare, pe ignorarea completă a lucrurilor mai de samă ce s'au scris în țara noastră și fără a căror cercetare străinii nu vor putea nici cunoaște, nici judeca pe contimporani. De unde poeți ai renașterii «Campineano și Sturza», ei care nu au scris nici un vers romînesc? Și de ce să-l înjosim pe Alexandrescu, măsurîndu-l cu marii meșteri ai fabulei, cînd el o-

cupă locul de onoare între poeții noștri elegiaci? Tot așa, Eliade este mare, pentru noi, nu prin profunzimea ori farmecul poeziilor sale, ci, făcînd de toate, prin suprafața activității sale de campion al renașterii naționale.

Tot acelei ignoranțe și ignorări—căci nici prin minte nu ne trece încă să bănuim buna credință a cuiva—sînt a se atribui și acele drămuiri false, în care se pierde noțiunea greutății absolute și relative a scriitorilor noștri. După moartea lui Eminescu, de mult și de toți uitatul Al. Macedonski se proclamă cel mai celebru dintre poeții romîni actuali, pe cînd nu este Romîn, cu știință de carte, care să nu-l cunoască astăzi pe melancolicul Vlăhuță, pe Goga răsvrătitul, pe exhuberantul Coșbuc... Și cînd avem o puzderie de talente, începînd cu rafinații Naum și Zamfirescu Duiliu, Carp și Cuza, Iosif și Stavri, Poni Matilda și Maria Cunțan, și alții și alții, până la ultima duzină, unde poate avea loc și d-na Riria cu ale sale *magnifice* poeme, —să fie cu putință ca pe aceasta să ne-o inventeze capriciul singur al unui om fără gust, iar lipsa de proporție a celor care o detailează și o comentează prin foițe obscure sau clandestine, să ne-o impue drept unul dintre cele mai mari talente poetice ale Romîniei?

D. Const. Mille are—se știe—o prea bună opinie despre d-sa, pentru ca să 'l intimideze cîtuși de puțin ditirambele florentine. Dar, cu ce ironie trebuie să fi privit un George Panu, ba chiar d. Constantin Bacalbașa și mulți alți talentați anonimi ai presei, acel interview cu regele Carol, «capodoperă de politică și literatură?» Cît despre nuveliști și cei l'alți prozatori ai noștri, începînd cu Gane, Slavici, Delavrancea, Zamfirescu, Vlăhuță, Brătescu și Sadoveanu, ei s'au pus negreșit să'l răsfoiască din nou pe Dinu Milian, spre a descoperi paginile artistice pe care d. Bosi a uitat să ni le semnaleze.

Să mai relevez pe cel mai mare istoric al Romîniei, în persoana d-lui Al. D. Xenopol? Nu este oare cel puțin o necuviință, cîtă vreme nu a închis încă ochii patriarhul de la Cîmpina, a începe să-i regulăm moștenirea? Și cîtă vreme un Onciul și un Iorga nu pășesc *în urma* d-lui Xenopol, poate-se atribui acestuia un superlativ, fie măcar relativ? Și încă d-nii Iorga și Onciul să se ție bine și să 'și ieie toate măsurile, căci valoarea d-lui Xenopol nu este fixă. Ea crește în raport direct cu latitudinea: istoric la noi, «mare istoric» la Paris, «cel mai mare istoric al Romîniei» la München, «una dintre cele mai înalte intelectualități romîne» la Firenze, cu cît înaintează spre sud, cu atît este mai mare și umbra ce ne-o aruncă această absorbantă personalitate. Nu mai rămîne îndoială că, dacă mîni ar apare la Port-Saïd vr'o revistă nouă, d. Xenopol nu ar mai putea fi de cît: singurul cap care cugetă pentru noi toți, pe toată suprafața pămînturilor locuite de Romîni!

Spiritul, această formă spumegătoare a inteligenții, trebuie

să fie cu desăvîrșire necunoscută în patria generosului Asti, de vreme ce Italienii vin să'l caute la noi și'l găsesc... la nevinovatul Marion. Cum ar rămînea ei cu gura căscată, dacă l'ar cunoaște pe G. Ranetti, pe dr. Urechiă, pe neîntrecutul Caragiali, ori, putîndu-se ridica în sferi mai înalte,—pe un Panu, ori un Hasdeu?—Altă dovadă, a aceleeași afirmațiuni, este entuziasmul ce'l deșteaptă în Italia d-na Smara, dimpreună cu galimatiile fără șir, fără sare, fără gramatică, fără stil, fără ortografie și fără punctuație a d-rei Adela Xenopol, pe cînd munca stăruitoare, rodnică și cinstită a unei femei ca Sofia Nădejde și atîtea altele, nu produce nici un ecou în țara unde s'a născut Ada Negri!

Iată, în rezumat, rezultatele ce dă metoda de observațiune așa cum ne-o aplică străinii în ziua de azi. Care să fie cauza erorilor grosolane, a exagerărilor extravagante și a tăcerilor tot așa de revoltătoare, pe care le-am semnalat? Oare numai negligența criticilor și recensenților de a se documenta complect în materie? Saŭ și lipsa de bun gust, și de pregătire specială, a celor chemați să mînuiască balanța sensibilă cu care se cîntărește.... irritabile genus vatum.... neamul cel mai susceptibil de pe fața pămîntului? Ori poate și absența acelei corectitudini științifice, neapărată ori-cui ia condeiul în mînă spre a scrie alt-ceva de cît opere de fantazie, corectitudine care, în relațiunile de drept privat, poartă numele de bună-credință?... Fenomenele complexe au și cauze multiple; și fiind-că am stăruit deajuns asupra celor l'alte, vom cerceta-o și pe aceasta din urmă. Ne vom mărgini însă la reproducerea, dintre multe altele, a unui singur document, dar concret și concludent. Este vorba de scrisoarea imprimată ce se alătură pe lîngă exemplarele din *Nuova Rassegna*, împărțite în Romînia. Cum se vede, avem de-a face cu un document anume pentru porțile Orientului. Iată-l în întregime:

„*Ilustre* domn,—pentru doamne există probabil o redacțiune adecuată,—Această revistă este cea dintăi din Italia care promite—cu o sinceră afecțiune—să vorbească în fie-care lună despre Romînia, de literatura ei, de arta ei, de pasurile ei în gîndirea umană și în fraternitatea latină. Ea promite...și'și va ține făgăduiala... dar trebuie să aibă siguranța că va fi și ea bine primită în Romînia și că o bună parte dintre *acei care vor fi pomeniți într'însa în fie-care lună*, au să devie abonații ei.—Vroiți să ne ajutați în menirea noastră? Spuneți prietinilor voștri să se aboneze și să ni trimeață publicațiunile și însemnările (*notices* în text) ce doresc să le facă cunoscute".—Urmează indicarea prețului abonamentului pe an și jumătate an—foarte moderat pentru serviciile oferite—precum și invitarea de „a se adresa directorului revistei, sau mai bine redactorului pentru Romînia, ori d-lui N. Țînc (redactorul romîn)."

Iată un director care i-a pus în coĭă pe toți confrații și

concurenţii săi din Occident. De unde, cu cel mai mic flecuşteţ de revistă,—dacă nu eşti cumva în relaţiuni cu vr'un comisvoiajor în ilustraţii romîne,—aĭ o întreagă bătaie de cap: trebuie să'ţi tocmeşti om anume, să'l cauţi să ştie nemţeşte ori franţuzeşte, să-i cumperi bilet de dus şi intors, la München de pildă, şi să-i daĭ şi banĭ de cheltuială; iar el sărmanul,—să-şi piardă zile 'ntregi vinind cunoştinţa sub administratorului de la vr'o *Woche* oare-care, s'apoi iarăşi nopţi întregi, cu acesta, la vre-o oare-care Brauerei, până ajunge la condiţiuni acceptabile,—cu Italia, merge mult mai expeditiv. Cum ia Rominul un bilet de loterie şi intră pe gratis în Expoziţie, tot aşa, ia un abonament la *Nuova Rassegna* şi intră... tot pe gratis, in celebritate. Şi nici măcar greutatea de a-ţi redacta singur «însemnările», căci în prevederea sa, directorul a avut grija pentru cei fără şir, fără sare, etc. (vezi mai jos), să deschidă sucursala din strada Ţăranilor. Şi care literat romîn, şi fără să fie Academician, nu se duce la Bucureşti, măcar o-dată pe lună!

Poate că aceasta însamnă a scobori menirea unei reviste literare la simpla valoare comercială a unei pagini a IV-a, poate însamnă punerea în tăiere sistematică şi metodică a vanităţii tuturor mediocrităţilor, poate... căci cine ştie ce li se mai năzăreşte celor cari nu trec prin biuroul antropometric al d-lui Ţinc!—Noi însă, care avem ambiţiunea de a cerceta totul prin ochiana indiferentă a ştiinţii, trebuie să recunoaştem că metoda celor de la *Nuova Rassegna* se intemeiază pe o observaţiune psihologică, necontestată până azi, anume că străinătatea exportă la noi un stock considerabil de celebrităţi romîne şi că, în utilizarea economică a acestei observaţiuni, Italienii nu fac de cît a se folosi de mijloacele celorlalte instituţiuni de credit: taie celebritatea în acţiuni şi cupoane, şi o pun astfel la îndămîna tuturor Romînilor, chiar a celor mai scăpătaţi. Este iarăşi adevărat însă că această metodă îşi are şi cusurul ei. Oamenii serioşi—sînt şi în Romînia—dacă nu pot trece graniţa pe cale cinstită, nu iau nici poteca florentină. Şi atunci, bogaţii ţinînd strînse băierile pungii, se răped pe acţiuni şi cupoane numai cei săraci... cu duhul!

Dar, ni se va spune cu drept cuvînt, o aşa metodă, care dă aseminea rezultate, nu este, nu poate să fie, metoda scumpă pe care a idealizat-o şi ilustrat-o un Claude Bernard! De aceia şi noi, deşi această metodă ni se aplică mai în Occidentul întreg, totuşi, în memoria şi recunoştinţa acelui „adevărat şi mare binefăcător al Romîniei", vom numi-o: *metoda italiană*.

Metoda italiană, dealtmintrelea cu un prezent strălucit, chemată la un şi mai mare viitor, va deveni însă în curînd celebră mai ales prin recenta operă sintetică, în a cărei alcătuire, a fost întrebuinţată aproape excluziv. Această operă se numeşte: *Dictionnaire international des écrivains du monde latin* şi este datorită d-lui Angelo de Gubernatis, conte, literat, pro-

fesor şi cunoscut filo-romîn. Nu avem de gînd să facem aici o dare de samă, dar, fiindcă ne-ar mustra conştiinţa dacă am lăsa o cît de mică afirmaţiune nedovedită, vom deschide fascicolele respective ale «Dicţionarului» spre a constata numai aplicarea metodei si rezultatele ei, adică absenţa complectă dintre scriitorii lumii latine a d-lor Maiorescu, Philippide, etc. etc. Faptul nu trebuie să mire însă pe nimeni, de oarece între multe alte obscure celebrităţi, d-na Riria ocupă ea singură, pe sama sa, nu mai puţin de două locuri, unul la litera G cu 18 rînduri şi altul la litera R, cu un număr de rînduri îndoit...

Călătorit-aţi vr'o-dată într'un modest cupeu de clasa a doua? Cînd vă credeaţi mai siguri pe locurile voastre, iată'l soseşte, zgomotos, hamalul încărcat cu trei cutii de pălării, şi, pe cînd numai cu greu isbuteşte să le căpătuească în reţelele ocupate, uşa se deschide nervos.... o doamnă apare în privaz... cu căţeluşa sub braţ, o geantă in mîna stîngă şi umbreluţa în cea-l'altă. E vară. Ocupă locul de lîngă geam, în direcţia mersului trenului: cel mai bun.... Sfioasă, încet, încet, se adaptează... o mănuşă pe scaunul vecin, pălăria pe locul din faţă, căţeluşa în picioarele d-voastre... Şi ast-fel, treptat, treptat ea umple întreg vagonul cu «al său bagaj de fleacuri»... Oamenii serioşi, îşi iau atunci fiecare geamantanul său şi trec cu el în coridor, spre a nu fi siliţi să rămîie acolo în picioare.

Iată icoana ce'mi deşteaptă în minte d-nii Maiorescu şi Philippide, care nu găsesc un loc în dicţionarul d-lui de Gubernatis şi, nebăgaţi în samă, trebuie să se resemneze a sta cinchiţi pe voluminoasele lor bagaje, până cînd autorul va binevoi, poate, să anine un Supliment-vagon la minunatul său dicţionar!—Dar această operă, monumentală, merită o analiză mai amănunţită şi aşteptăm cu nerăbdare apariţiunea ei complectă, spre a ne face datoria în conştiinţă. Până atunci, credem că nu anticipăm întru nimic calificînd-o drept o pură întreprindere de librărie, nevrednică a fi semnată de un nume cinstit şi cunoscut.

* *

Ori-ce lucru, pe lume, trebuie să aibă însă o încheiere. A noastră va fi scurtă.

Măgulitoarea atenţiune ce străinătatea acordă literelor romîne, ar putea totuşi să aibă o reală şi îndoită utilitate: nu numai pentru străinii care doresc să se ţie în curent cu mişcarea noastră intelectuală, ci chiar şi pentru noi Romînii, aducîndu-ne asupra operelor şi valoarii noastre judecata luminată şi nepărtinitoare a unui mediu superior, putînd să atenueze entuziasmele grăbite sau chiar factice şi să modereze nedreptăţile făptuite de rivalităţi totdeauna prea acute, într'o ţară prea mică. Pentru aceasta însă, cei însărcinaţi cu o misiune atît de delicată ar trebui

să fie înzestraţi cu toate acele neapărate însuşiri, a căror faţă negativă am avut prilejul să o constatăm aici. Mai ales corectitudinea ştiinţifică şi acea superioritate sufletească care singură ne îngădue să izolăm judecata răce, de învăpăiatele noastre porniri, interesate sau nu,—nu ar trebui să le lipsească. Iar aseminea însuşiri le sînt cu atît mai necesare, cu cît ei au de a face cu o ţară încă tînără şi prin urmare nearmonic dezvoltată, în care marele număr de analfabeţi pe de o parte, mulţimea îndrăzneţilor lipsiţi de spiritul autocritic, pe de alta, împiedică înjghebarea unei sănătoase opiniuni publice literare.

Noi înşi-ne chiar, nu ar trebui să ne ascundem adevărul sub aparenţele falacioase ale unei construcţiuni cu aspectul numai de reală civilizaţiune. Faţă cu cele cîte-va milioane care alcătuesc individualitatea psihică românească, este cu mult prea mic numărul celor 2-3 mii de cetitori serioşi şi statornici ai producţiunilor noaste literare, după cum faţă cu aceştia, este considerabil prea mare numărul infinitelor grupuri şi grupuleţe, cu pretenţiunea de a monopoliza şi propovădui binele, frumosul şi adevărul.... Literaţii romîni, încă nici nu bine ieşiţi de pe băncile şcoalei, de îndată ce se întîlnesc cîte doi—sexul este indiferent —şi înainte de a întreprinde ori-ce alt-ceva, încep prin a'şi aşterne bazele unei societăţi de admiraţiune mutuală. Şi ştiut fiind că Romînul se naşte poet, îşi poate închipui ori-cine numărul catedralelor, bisericilor, bisericuţelor şi paraclisélor literare, care pululează pe pămîntul Daciei fericite!... Va trebui deci să bată încă mult şi bine un curent puternic şi sănătos, până va izbuti să spulbere toate aceste capişti uni sau pluri-sexuate.

Maiu, 1906.

Victor C. Rareş.

La ţintă

„Toată lumea la tir"—aşa-i porunca.

E vorba să vie generalul în inspecţie şi... fiecare soldat mai are de tras încă douăzeci şi cinci de cartuşe, iar catastihul tragerilor în ţintă ar fi să fi fost închis până acum!

În Iunie. „Toată lumea la trei ciasuri dimineaţă în picioare pentru mers la tir". Sînt sculaţi de mult. Peste tot grăbire, grijă şi vuet.—Gornistul sună plecarea, cum se sfîrşeşte apelul şi număratul cartuşelor. Linişte şi răcoare pe uliţile Iaşului. Ici-colo, slugile cu ochii somnoroşi cască deabinelea şi iuţesc mersul... cu nădejdea că vor găsi ţărance de la care vor lua mai eftin.—Ofiţerii, cu sabia la umăr, cu pieptul înainte şi capul sus, numără în gînd „un-doi, un-doi... sting-drept, sting-drept, stinguuu..." Tăcuţi apoi, prind cu urechea tropotul coloanei, string cu dinţii şi par'că vreau să-l mistuiască în pasul unui singur om. Gorniştii zic „marşul în coloană". În fuga mare, nişte oameni negri, treziţi din cuşti, cu scara în mînă, aleargă şi sting felinarele. Ici o domnişoară cu ochii mari, speriaţi de gornişti, cu părul împrăştiat pe sinul deschis, se răpede la fereastră între perdele ca să se dumirească dacă-i aproape focul ori departe şi.... piere îndată; colea o cucoană bătrînă, cu faţa văruită, se ţine c'o mînă pe inima-i sărită, cu alta lasă iute storul la loc; dincolo, boerul cu părul zburlit, trînteşte obloanele supărat de mama focului.—Doar soldaţii cît mai fac haz... «uite-o măi!... uite-l, măi, cîtu-i de supărat!... ţine-o măi, că fuge!...» şi-şi tot dau cu cotul, şoptesc apăsat fără să-şi întoarcă privirea, trag cu coada ochiului pe la ferestre şi rîd înfundat.

Aproape de marginea oraşului, la Movilă, se dă repaos. Soarele răsare mîndru, blînd şi liniştit. Ofiţerii trebue să dea buna dimineaţă cu fetele şi cu sticlele lui Moişă.

De departe sunetul goarnei vestise apropierea armatei şi,

după obiceiu, trebue să poposească în maidanul din faţa lui Moişă. O vînzoleală neobicinuită în crişmă: Sura şi Rifca, toată bogăţia lui Moişă, nu-şi află loc; jupîneasa Leica a măturat iute, iar acum, cu mătura uitată în mînă, zoreşte pe fete, batjocoreşte pe Moişă c'a turnat prea multă apă cînd a stropit podelele, iar ea singură, legănîndu-şi grăsimea ca o raţă leşască, abea se urneşte inciudată că ceilalţi n'au spor la treabă.... şi «nici nu-i gata tot» cînd se opreşte oştirea.

Leica ese în uşa dughenii scuturîndu-şi pestelca, pe care o lasă tot ne scuturată cum trebue şi, cu ochii scinteitori de bucurie şi de grijă, tot mişcă înainte capul îndesat în cele trei bărbii, în semn de închinare, de poftire şi de respect.

— Poftiţi în odae, mă rog—spune Leica, dîndu-se îndărătul uşii pe care o astupase şi strigînd în acelaş timp la Moişă, care se suise în rafturi după o sticlă cu coniac.

— Na!—strigă ofiţerii intrînd în odaea de alături—jupîneasă Leică, dar unde ţi-s domnişoarele?

— Îndată, cuconaş!

— Coniac, jupîneasă!

— Îndată, cuconaş!

— Şi uscături!.... trimite după ţigări...

— Îndată, îndată!... ei, fetelor! a venit cuconaş ofiţer, veniţi şi voi de ajutaţi!

Jupîneasa Leica tae uscături, Moişă toarnă coniac, iar ofiţerii stau în picioare şi aşteaptă fetele lui Moişă. Gîndurile li-s împrăştieate: unuia îi place şi doreşte să vadă pe Sura, altul ar vrea mai bine să vadă pe Rifca, al treilea pe amîndouă; numai al patrulea aşteaptă cu mare nerăbdare să vie Moişă, din pricină că, nu ştie nici el ce are, dar îşi simte gura leşie.

În sfîrşit, iacă şi Rifca, cu sticla iar Sura cu patru păhăruţe.

Unul se răpede la sticlă şi la păhăruţe, altul desmiardă bărbia Surei, altul obrazul Rifcăi, iar altul infulecă la uscături aduse de jupîneasa Leica.

Soldaţii îşi mai aşază obielele în cizme. Dintre toţi, soldatul Frunză a păţit'o mai rău: are o cizmă prea mare şi una prea mică. În cea mai mare a vîrît amîndouă obielele, iar cea mai mică îi strînge piciorul gol de-l curmă la inimă. A tot cercat el pe la magazia de cizme ca să găsească una mai potrivită, dar s'a ales numai cu pumnii sergentului magaziner. Acum şchioapătă deabinelea, cînd sună din nou pornirea.—Goarna s'aude rar

în partea locului; cînii es de prin curţi cu hotărîrea să latre pe gornist, dar se pomenesc că nu pot, că încep să schiaune, să ţipe şi apoi sfîrşesc în urlet înfricoşat.

S'a dat «pas de voie».

Compania de la urmă rîde, să se prăpădească, de un dulău bătrîn, care urlă ca un lup. Se sprijină de-o poartă cu labele dinainte şi tot joacă din ele cînd se opinteşte ca să urle cu toată jalea. Unii soldaţi îşi fac cruce şi se roagă lui Dumnezeu să-i ferească de rele pe cei deacasă; alţii rîd, se uită împrejur să nu-i audă vre-un grad, strigă puternic şi înecat în gît: să fie urletul de capul colonelului; iar Frunză, amărît, spune şi el «ba mai bine de capul magazinerului!...»

Afară din oraş. Răcoare încă. Soarele, ridicat de-o suliţă, soarbe cu lăcomie roua de pe iarba pîrguită, ca s'o poată prăji mai în răgaz ca eri şi ca de-o bucată întreagă de vreme. Bahluiul, cu tot adîncul lui de-o palmă, pare c'a luat foc pe dedesubt şi mocneşte înnăduşit; şerpueşte în lungul şesului şi fumegă ridicînd aburi cenuşii de pe faţa-i galbenă-verzue.

Cum trec podul, soldaţii par mai posomoriţi, mai gînditori: nu-i tot una dacă se trec la catastih multe focuri «bune» ori multe «rele». Nu-i vorbă, sergentul mai pune şi de la dînsul «rele la bune» în catastih, dar vezi că pentru un foc rău îţi scoate o măsea bună. Se cunosc chiar, după sprincenile increţite, că în inima lor a intrat grija şi fel-de-fel de socoteli: „ţinta-i prea aproape!—gîndesc ei—armele astea-s şugubeţe!.. dai departe, la dracul, şi loveşti, dai aproape şi nu loveşti!... vezi că glonţul îi ca Rominul cel beat, cînd ese din cîrciumă: deodată merge pe două cărări, ori cade jos... mai apoi îşi vine în fire şi se 'ndreaptă la drum.... aşa-i şi glonţul: cînd ese din puşcă el îi nebun şi nu ştie încotro s'apuce.... pe urmă îşi ia vînt şi se duce unde-l trimiţi".

Poruncă de oprire. «Toată lumea» stă pe două rînduri şi aşteaptă. Nu pot trage în ţintă toate companiile şi de aceia rămîne numai una, iar celelalte se duc la Bahluiu să-şi spele tunicile de doc.

* * *

Toate se fac cu regulă: gorniştii—unul la gloanţe, altul la focuri—se'nţeleg în limba goarnelor, cînd să 'nceapă şi cînd să se oprească. Trag cîte trei, în trei ţinte puse la rînd. Mai de-o

parte un caporal învață teorie pe un țigan greu de cap și l tot scutură ca să-l lămurească; în spate un sergent se chinuește cu un „harhar" și cu oamenii slabi la instrucție; de cealaltă parte, pe o ladă, furierul trece bune ori rele focurile date și pentru ca să nu dea de bucluc cu căpitanul și acesta cu generalul, la inspecție, că adică soldații ar ochi prost, în loc de cinci rele și unul bun, scrie cinci bune și unul prost. Lîngă el, sergentul-major se uită la steagul roș pe care soldatul din groapa de la țintă îl pleacă la dreapta și la stînga, ori îl ține drept—semnul de rău ori de bun; delături, cei care au tras își șterg armele, se uită din cînd în cînd la țintă, dau din cap cînd văd steagul drept, iar cînd îl văd plecat se răpăd cu mintea după glonț ca să-l ajungă din urmă și să-i spună la ureche: să te duci, neică, patruzeci de ani!... își trag apoi iute mintea înapoi și o trimit la cel care a tras rău ca să-i spue și lui o vorbă de ocară, ca mîngiere pentru fălcile strîmbate de sergentul-major.

Vine la rînd și soldatul Frunză. Cum stă el lungit și ochește ținta, sergentul major îi face molitva de încurajare: mă, Frunză, spune el, vezi tu cizma mea după capul tău? de nu lovești, ți-o trîntesc cu tocul în ceafă!—zis și făcut.—Lui Frunză îi țîșnește sîngele pe nas și pe gură, din pricina izbiturii cu fața de pămînt.

Ofițerii, de cum au venit, au dat roată mult, până și-au găsit un biet loc, la umbra unui canton de pe șosea. Stau întinși pe-o rogojină, așternută deasupra gunoiului de găini alungate de lîngă păretele umbrit. Pe-o așa vreme, într'o umbră care te înădușă, nici nu-ți vine să vorbești. Ca să n'adoarmă, au pus un soldat de pază: nu cumva să-i dea în gînd colonelului să vină ca să vadă cum merge cu ținta și-atunci... ținete 'nchisoare! dacă-i găsește dormind. Mai fac și ei haz de necaz: din cînd în cînd s'aude gura unuia din ei, care se tot laudă că n'a pierdut noaptea fără folos; altul are o ură strașnică pe civili, pentru că își dau voe să vorbească fel-de-fel de lucruri despre ofițeri; iar altul spune că el într'o zi o să facă turtă pe un bacalaureat din compania lui, pentru că nu se dă la brazdă cu meliția; cel cu gura leșie doarme.

Soarele dogorește de-abinelea. În zare, căldura își joacă firele galbene-aprinse, le încrucișează rupîndu-le în bucăți, le depărtează iute, le-apropie din nou și apoi, învîrtindu-le în aripi de moriscă, le-aruncă în nemărginire. O mare rară și ușoară de căldură—în care abea se ivește cîte o pasere sălbatică, rătăcită

de cîrd, cu gura căscată, zorită către baltă,—umple văzduhul; iar jos se văd, din depărtare, capete nedeslușite de oameni, ce par că plutesc rostogolindu-se singure, ori suind lin costișe fermecate cari se sparg deodată și 'ngroapă, sub pînza lor străvezie, chipuri de oameni întregi.

Frunză stupește pușca de necaz, apoi o șterge repede de frică și se preface c'o grijește, în vreme ce are o strașnică dorință s'o sfărîme în bucăți, ca s'o învețe minte și să nu-l mai dea de sminteală altă dată.

—Douăzeci și cinci de cartușe!—gîndește el—douăzeci și cinci de focuri, nu-i unul, ori două, ca să zici că greșește! două bune și douăzeci și trei rele!... ba încă-i bun dom-sergent-major, că a spus furierului să scrie cincisprezece bune și zece rele!... bun, zău bun!—Nu zic! oiu fi și eu rău de mînă, dar știu că n'oiu fi ca jidanu să'nchid ochii cînd bufnește pușca!.... Să fie afurisită mîna Neamțului, care a făcut pușca!... al dracului mai smincește! mă doare umărul.

—Măi leat, întreabă Frunză pe ceilalți, pe voi vă doare umărul, măi!

—Da ce, noi am avut perine la umăr?

—Cîte bune măi?

—Da tu cîte?

—Cincisprezece bune, măi—spune el ștergîndu-și cu mîneca drumurile de nădușeală, care-i brăzdează fața și bărbia.

Rîd cu toții și rîd nu de altă—că doar nici ei nu-s mult mai procopsiți—dar rîd pentru că acuma sînt mai în răgaz și parcă-l văd pe Frunză cum s'a sculat el de jos cu nasul boit și plin de țărînă.

—Ce spui tu, măi?

—Zău, cinsprece!

—Ei, las'o încurcată, măi zmintitule!...

Iar rîd și-și curăță înainte puștile. Frunză scuipă vîrtos într'o cîrpă, o dă prin țărînă, freacă oțelele înciudat și vorbește singur, ca și cînd ar fi doi: «Frunză Ion!... ...zent!... în-car-că!... un-doi-trei-patru!... la oooo-chiu... foc!... iaca na! am lovit!... ce? nu stă fanionul țintei drept? se mișcă? ptiu!... mă doare...» Și-ar vorbi el și-ar dondăni mult-și-bine, dacă nu l'ar trezi pentru o clipă hohotul tovarășilor, care se uită la dînsul cum freacă și vorbește cu gîtul cam într'o parte.

—Ce spui tu, măi? îl întreabă ei.

—Cine, măi?

—Tu, măi!

Apoi iar își caută de treabă și se tot pipăe la git, după ureche—unde tot pune țărnă ca să nu mai curgă singe din rana făcută de tocul cizmei sergentului major și dondănește mereu ca un tont.

Frunză Ion se pare că nu mai știe acuma nici ceala, nici hăisa. În capul său, plin cu hodorogeală ca de moară, s'alege abia un gînd, care se rupe curind și nu-l poate prinde nici pe-acela întreg: de ce nu i-au dat și lui armă ca lumea? că doar o grijește el într'o părere!—O clipă și pe urmă iar îi huește în cap. Se uită la care cum vine de la tras și-l intreabă «cite bune?» Cei cari au venit de mult rid, cind il aud; cei cari vin acum, nu i răspund.

Se dă încetarea, apoi adunarea. Frunză mai freacă arma, dar nici nu vine la rînduri. El se uită la bucățile din cizma cea strîmtă pe care a tăiat-o și-a aruncat-o cit colo. Ar vrea să plece, cînd il chiamă pe nume, dar lui tot i se pare că uită ceva, tot caută împrejur și nu găsește.—Doi sanitari il pun pe targă și-l aduc pe sus, în urma oștirii.

Sp. Popescu.

Un colaborator al Curierului romînesc

— Teodor Diamant —

Afară de Ion Ghica și de Nic. Crețulescu nimeni n'a scris nici un cuvințel despre *Teodor Diamant*, un nebun după unii, un entusiast după alții, un Romîn cu inimă, după Ghica, care îl laudă, zicînd că el „poate a contribuit mai mult decit s'ar crede la starea de astăzi, deși nu trăia la 1848".

Lui I. Ghica și la mai mulți din generația lui „Diamant le-a fost dascăl; ideile sale îl făcură vrednic de prietenia șefilor liberali dela 1835—1840, care erau I. Cîmpineanu, Gr. Cantacuzino și Iancu Roset; Diamant era și francmason, alăturea cu Gr. Alecsandrescu și I. Voinescu II, literați tineri. Afară de acestea Ghica mai povestește, cum T. Diamant a încercat să intemeieze un falanster la Scăieni în Prahova, pe moșia lui Manolache Bălăceanu, cum guvernul îngrijat l-a trimes în exil la Snagov, cum, eșind de-aici, s'a făcut inginer topograf și hotarnic, cum s'a bolnăvit în munții Telegei și cum a murit la Cîmpina. Și Ghica sfîrșește c'o apoteoză: «Mulți, foarte mulți din oamenii cari au jucat un rol în țară, îi datoresc lui Diamant ideile *generoase* și patriotice... Nu am cunoscut un om mai blînd, mai modest și mai devotat decit dînsul. Filantrop și umanitar, era din neamul acelora din cari au eșit apostolii, martirii și sfinții».

Un om extraordinar. Și totuși, după Ghica numai N. Crețulescu a mai spus cîteva vorbe despre el, confirmînd impresia ce ne-o lasă Ion Ghica. (In *Ateneul romîn*, 1894, p. 589—590). Incolo, vorba lui Ghica din aceiaș scrisoare către V. Alexandri: Diamant fusese «Romîn cu inimă, despre care nu am văzut să se fi scris un rînd măcar».

Din norocire a vorbit el însuși, deși foarte puțin. Teodor Diamant a colaborat adecă la *Curierul romînesc* al lui I. Eliade Rădulescu, fapt, despre care nici Ion Ghica nu știa nimic, cînd și-a scris amintirile. El iscălia *T. D.*

Fusese Saint-Simonist, era Fourierist; deci se poate ghici ușor cum va fi vorbit el. Totuși ce-a *scris* el, este interesant ca dovadă materială despre ce-a învățat pe cei ce mai tîrziu au făcut revoluția dela 1848. Deși dovezile sînt numai fragmente, ele merită să fie reținute.

Cîteva notițe adaose la fragmentele lui sînt menite să confirme documental afirmarea lui Ion Ghica despre influența lui T. Diamant.

Notițele privesc pe I. Eliade, redactorul *Curierului rominesc*, al cărui *colaborator Diamant a fost în anul 1834*. Ele sunt de nevoe pentru a explica o firească întrebare, care este: cum a putut colabora cu Eliade un Fourierist, care era tovarăș de idei al multor oameni mai tîrziu vrăjmași ai lui Eliade și vrășmași tocmai din cauza ideilor lor prea înaintate?

Ch. Fourier fusese o dragoste din tinerețe a redactorului *Curierului rominesc*. Și va fi o problemă a biografului științific să cerceteze toate urmele, pe care Fourier le-a lăsat în opera lui Eliade. Mie mi se cuvine să arăt aici numai cum a fost cu putință ca T. Diamant să colaboreze la Curier sau cît ținea Eliade la Fourier și Fourieriști.

Plecat în exil, făcînd planuri mari, Eliade simte nevoia de a receti pe vechiul său amic și scrie din Chio către Gr. Grădișteanu (*Scrisori din exil*, p. 166): „*Imi sunt de mare necesitate* operele complete ale lui Charles Fourier, adică *Théorie des quâtre mouvements*, *Théorie de l'unité universelle*, *Le nouveau monde industriel*. Du-te, te rog, cînd ai timp, la librăria falansteriană, peste Seina. Acolo am lăsat vre-o cîteva exemplare din Proscrisul *(Souvenirs et impresions)*. De se vor fi vîndut, de va voi să priimească în schimb și *Mémoires...* și să-mi iei aceste opere ale lui Fourier, bine; de nu, cumpără-le...".

Mai tîrziu, după vr'un an și jumătate, Eliade revine la Fourier într'o scrisoare către N. Russo (*Op. cit.*, p. 239) și vorbește și mai entusiasmat despre el: „Operele lui Fourier nu cuprind o utopie, ci o invenție, care desvoltată de dînsul deveni o știință. Știința iar nu poate avea numele acesta, de nu va fi filia adevărului, adevărul însuși. Adevărul iar nu e de două sau mai multe feluri, unul este și numai într'un fel".

Fourier=Adevărul: iată convingerea lui Eliade!

Acestea le scria Eliade la 1852 și 1853. La 1848 Eliade fusese de sigur acelaș cald aderent al lui Fourier. Putem merge însă și mai departe.

Se poate hotărî și ultima limită de timp, de cînd Fourier începe să influențeze pe Eliade. Ne a spus-o tot el, în mai multe rînduri chiar. Dar un citat ne-ajunge. Il iau din *Equilibru între antithesi*, p. 157: „...Din aceste toate mă orientai și văzui că știința socialismului își avea originea în economia politică și că tatăl ei, ca să zic așa, a fost *Carol Fourier, ale cărui opere le citisem și le studiasem încă dela 1832*. Acesta fu maestrul socialismului, însă pe nicăiri el nu dete doctrinelor sale un asemenea nume... Plagiarii aceștia (socialiștii), furind pe Fourier, îl parodiară... De unde să-mi poată mie trece prin minte că socialismul avea vre un început în doctrinele lui Fourier?" Insemnăm ideea lui Eliade că, după felul cum înțelesese el pe Fourier, acesta nu-i vinovat de ivirea socialismului. Fourier avea, mai zicea

Eliade, și „aberații inherente la toate începuturile", dar și cu ele el tot rămînea un „mare geniu", care-a produs adevăruri încorporate apoi „științei pozitive a comerciului". Acești „profeți și martiri (Fourier și Proudhon) veniră"—adaoge Eliade—, «ca să „regenereze lumea, ca și cristianismul la începutul lui, a face din comerciant un adevărat creștin". *(Op. cit.*, p. 346).

Așa gîndia Eliade.

Și la omul, care începuse de vre-o doi ani să gîndească în acest chip, vine de-a dreptul dela Fourier un Romîn, care-l și ascultase pe acesta, care nu-l citise numai! Se înțelege că Eliade și Diamant se făcură prieteni.

T. Diamant începu dar să scrie la Curier, să caute aderenți. Cît va fi scris nu pot ști bine, de oarece exemplarul Curierului din biblioteca Academiei este foarte defectuos.

In tot ce-a scris se pare că n'a fost nici odată șiret. Cuvintele bune ce le are pentru stăpînirea de atunci nu sunt menite a ascunde ceva, de oarece alt-fel el vorbește foarte lămurit; ele sunt o expresie sinceră a convingerii că falansterul nu trebue să neliniștească nici chiar un guvern protejat de marele Țar al despotismului.

Eu am găsit numai trei articole. Pe cel mai însemnat îl voiu lăsa la urmă. Celelalte două cuprind notițe scurte.

In numărul dela 10 Iunie 1834, *T. D.* se ocupă cu *chestia instrucției*, vorbind despre o carte nemțească a unui Dühring, care declara că dușmanii omenirii sunt neînvățătura și superstiția, iar împăciuitorul ei învățătura, și anume învățăturile cu folos practic, care «să se poată a se aplica la trebuințele vieții sau destoinice ca să facă pe cineva cinstit, norocit și folositor în profesia în care va fi orînduit.» *T. D.* comentează aceste idei, constatînd că până acum instrucția n'a fost așezată nicăiri pe astfel de baze, ci în vederea producției de ostași, doctori și mai ales administratori care să se mănînce unii pe alții. Dar „*în țara noastră*, cei ce au așezat bazurile învățăturii s'au arătat mai cu prevedere, hotărînd în regulamentul instrucției publice ca să se facă și școli pentru învățătura agriculturii și meșteșugurilor; dar să nădăjduim că această folositoare idee nu va rămînea numai în proiect, ci se va pune și în faptă cît mai curînd, mai virtos acum cînd școalele pot să se organizeze astfel, încît copiii *dela vîrsta de patru ani* să poată să-și cîștige hrana vieții lor cu chiar a lor muncă.»

In numărul dela 21 Iunie *T. D.* se ocupă cu *dăjdiile* ce dau locuitorii deosebitelor state: Dăjdiile sunt mai mari de cît la noi, dar locuitorii cîștigă mai mult; «și de vom baga de seamă găsim că mărimea (dăjdiilor) este în proporție dreaptă cu întinderea mașinelor". Dintr'o comparație cu Franța, *T. D.* conchide că Țara romînească ar trebui să încaseze biruri 6.250.000 galbeni, dar în vistierie abia intră 500.000 galbeni. «De aci fieșicare poate socoti cît de săracă este Țara romînească». Pricina este, că Romînii n'au nici mehanici, nu au cunoscut nici econo-

mia politică, nici legile lucrării pămîntului." Și el îndemna: „Să ne punem deci pe aceste învățături, căci filosofia, istoria și frumoasele arte singure nu fac decît să ne ațițe ambiția și poftile fără a le mulțumi». El cerea apoi să se introducă și la noi *„sistema cea nouă* de organizație de sate aflate în Franța, care are putere să sleiască izvorul leneviei și să combine interesul particular cu cel de obște", producînd îmbelșugarea între norod și „veniturile guvernului nostru se vor înpătri fără înpovorarea lăcuitorilor».

Articolul de fond al *Curierului* din 7 Iunie 1834 pomenise și pe Carolu Furier (sic). La Paris era vorba de «formația unei soțietăți cu acțioane» avînd scopul să colonizeze proprietățile franceze din Africa: „Dacă orașele în Africa se vor organiza după sistema d. Carolu Furier, ce *de puțină vreme* trage atenția tutulor oamenilor celor învățați și voitori de îmbunătățiri, putem să încredințăm că acest pămînt barbar va ajunge în puțină vreme și va întrece pe cele mai civilizate noroade din Europa". După această promisiune, *T. D.* descrie orașul fourier-ist. Cred, că-i interesant să arătăm forma, în care *Curierul* făcea propagandă pentru reforma lui *T. D*:

„Un oraș organizat după sistema aceasta trebuie să fie ca de 400 familii sau 2000 individe (barbați, mueri și copii) și aceste familii să aibă, pentru-ca să lucreze, un pămînt de 2000 stînjini în lung și 2000 în lat.

„Fieșcare poate să se îndeletnicească după dorința sa, la lucrarea cîmpului și a grădinilor, la meșteșuguri, la științe, la menaj (căsnicie), la educația pruncilor și la frumoasele arte. Pentru că într'acest oraș sunt grădini frumoase, teatru, pensioane de băeți și fete, toate felurile de meșteșuguri, școli și toate cîte pot fi pentru învățătura, folosul și plăcerea oamenilor. Intr'un astfel de oraș nu va fi nici praful cel pricinuitor de oftică al caldărimului, nici aerul cel vătămător al orașelor celor mari, ci verdeață și aer curat, care va întîmpina cele mai multe boale.

„Intru acest fel de organizație fieșcare particular îș găsește folosul și cîștigul său în cîștigul și folosul de obște. Doftorii cu cît mai puțini bolnavi vor fi în soțietate, cu atît mai mult vor cîștiga; cismarii și croitorii, cu cît mai mult vor ținea cismele și hainele, cu atît mai mult vor cîștiga; asemenea și sticlarii și toți ceilalți meșteri. Mecanizmul aceștii organizații îl *vom arăta cu plăcere la vreme și la loc*[1]. Acuma facem cunoscut că fieșicare primește din cîștigul de obște (după ce administrația orașului plătește cheltuelele ce se fac pentru binele de obște), fieșcare, zicem, primește trei părți: una după munca sa, alta după talentul și iscusința sa, prețuite cu voturi de către tovarăși competenți și o al treilea parte după capitalul său, pentru-că după această sistemă fieșcare trebue să intre în tovărășie măcar cu

1) N'am găsit nimic. G. B. D.

cinci sute lei, ca să fie interesat la cîștigul de obște și să se silească ca productul moșiii să se mărească cît mai mult.

„Intre alte fericite rezultaturi (isprăvi) ale aceștii sisteme de organizație de orașe sînt și cele următoare: copiii dela vîrstă de patru ani găsesc să-și cîștige hrana vieții cu chiar munca lor și într'aceeaș vreme, ce cîștigă bani, își înmulțesc cunoștințele cele folositoare în viața omului și petrec cu mare plăcere, pentru-că munca după această sistemă se face foarte plăcută și drăgăstoasă, productivă cît se poate mai mult și instructivă (învățătoare) pentru toți de obște, pentru bărbați, femei și copii, cari se obicinuesc la muncă din vreme, lucru ce le este de mare folos.

„Economia este foarte mare după această organizație. Fieșcare poate să-și dobîndească mîncare bună și îndestulă, îmbrăcăminte curată și comodă și lăcaș sănătos cu de patru ori mai puțină plată decît acum. Și toți, bărbații, femeile și copiii, meșteri și învățați găsesc lucru în toată vremea, după plăcerea, puterea și învățătura lor, cu bună plată și cu putință de a varia (schimba), adică să treacă de la cusătură și scris la un lucru de grădină și meșteșug ce dă mișcare trupului și păstrează sănătatea.

„Acum vedem pe neveste și pe copii pînă la vîrstă de 12 și 15 ani că nu cîștigă mai nimic și trăesc mai numai din ostenelile tatălui de familie, care de multe ori nu poate găsi nici de lucru, mai vîrtos iarna. Pentru aceasta este atîta sărăcie. După sistema cea nouă lucru nu va lipsi nimului, nici într'o vreme: vara se vor îndeletnici oamenii mai cu seamă la lucrările cîmpului și grădinilor ce au trebuință de bună vreme; iar iarna vor lucra mai vîrtos la meșteșuguri, în săli încălzite, spre pildă veșmintele, cismele, mobilele și altele asemenea, făcîndu-se iarna croitori, cismari, tîmplari; și ceilalți meșteri (ce după această sistemă vor dobîndi cunoștințe de mai multe feluri) pot eși vara să răsufle aer curat și îmbălsămit de mirosul florilor, la lucru cîmpului și al grădinilor, împreună cu tovarăși iubiți și coenteresați, printr'o întrecere desfătătoare și desăvîrșitoare a lucrului lor.

„Am zis că după această sistemă economiile vor fi foarte mari, munca foarte drăgăstoasă, încît toți oamenii, bărbații, nevestele și copiii își vor găsi plăcerea lor la lucru. Dar la ce lucru o să se îndeletnicească ei? Copiii și nevestele la lucru grădinilor, florilor, meșteșugurilor, frumoaselor arte și la altele, iar barbații, fiind mai tari, își vor găsi plăcerea lor a sparge cu plugu ăst mult pămînt înțelenit și îl vor face roditor. Și așa va trăi și norodul mai în îmbilșugare și *venitul proprietarilor* se va înpătri".

T. D. era îndrăzneț. Articolul acesta era numai un început. El anunță deci și alte scrieri: *„O deslușire mai pe larg acelor mai de căpetenie amănunturi* ale aceștii sisteme, cu mulțumire

o vom publica în numerile următoare. Și fie ca barbați iubitori de a lor fericire și a aproapelui, pătrunși de *adevărul*[1]) și de folosurile aceștei sisteme să o pue și în lucrare, prin care atunci *acest binecuvîntat pămînt de natură al Țării romînești și Moldovii să poată a se face lăcașul fericirii* și poate și pildă altor neamuri ce se fălesc cu civilizația".

Indrăzneț era *T. D.*, dar nu și original. Chiar și apelul la care boerimea romînă—apel care o prins numai la Manolache Bălăceanu,—era o repețire din Fourier, care zicea d. e.: „Un pair de France a placé récemment 3 millions dans la faillite Paravey. Si on trouve tant d'hommes aventureux pour les affaires dangereuses, n'en trouvera-t-on pas un pour une affaire exempte de danger ?" Și tot astfel fu și cu ideile din articol. Mai toate se pot cita paralel cu pasage corespunzătoare din Fourier: *T. D. își cunoștea bine biblia sa*[2]).—

Inainte de a sfîrși țin să arăt cum se dovedește exactă și părerea lui Ghica, care pune pe Diamant printre preparatorii anului 1848, voesc să mai indic un reflex chiar surprinzător din Fourier. *T. D.* zisese în articolul de mai sus: „Fieșcare particular își găsește folosul și cîștigul său în cîștigul și folosul de obște." Această frază se găsește și la I. Eliade de nenumărate ori, cînd mai explicită, cînd mai concisă. Iat-o, de exemplu, și în proclamația dela 1848: „Scularea aceasta e pentru binele, pentru fericirea tuturor scărilor societății, fără paguba vreuneia, fără paguba însuși a nici unei persoane". Tot acolo, Eliade vrea dreptate, deci contribuție generală: „Aceasta înavuțește patria și o patrie avută e în folosul tuturor și prin urmare în paguba nimenui". Este ideea repartiției proporționale din Fourier, este vorba acestuia: *contenter toutes les classes, règne de la vérité* etc.

Dar de ce să fie tocmai din Fourier? Iată de ce. Pela 1860 Eliade tipăria o *Bibliotecă portativă*, in care publica *Diverse*, scrieri în proză și versuri de feliurită natură. Odată vorbind iarăși despre „foloasele generali fără paguba nimenui", el spune că așa a strigat el și la 1859, 1856, 1848 și adaoge vorbele decizive. (Biblioteca portativă *XV*, *Diverse*, collectio de berbenei și viorele. București, 1860, p. 251), că aceste strigăte „*sînt o consequință a convicțiunilor mele încă dela 1832*". Decît, precum am văzut mai sus, evenimentul intelectual din 1832, în viața lui Eliade, a fost cunoștința lui Fourier: Fourier l-a impresionat pe Eliade atît de puternic, încît, scriind proclamația din 1848, scria și în graiul lui.

1) Vorbă și a lui Eliade. G. B. D.

2) *Le nouveau monde* etc. (1829, p. 138).—Biblioteca Sf. Sava care devenl biblioteca centrală, poseda din Fourier *Le nouveau monde industriel et sociétaire* (1829) cu însemnarea *Appartenant à la bibliothèque de Theodore Diamant* (Azi la Academie, sub No. 317/17) și *Pièces et charlatanisme des deux sectes Saint-Simon et Owen*.

I. Ghica avu deci dreptate să zică că sunt mai mulți Romîni, care-au învățat ceva dela Fourier. Și Teodor Diamant,—de cîte ori nu va fi discutat și el cu Eliade acel principiu fundamental ? !

Ori unde se vor găsi în Eliade urme fourier-iste, va fi greu să nu ne gîndim și la Diamant, care-l întărise în credințele acestea [1]).

24. V. 1906.

G. Bogdan-Duică.

1) T. Diamant ne-a dat despre sine cîteva date biografice în *Curierul romînesc* dela 25 Mai 1836 (p. 124): El a învățat patru ani cursurile de matematică, filosofie și altele la Sf. Sava, apoi doi ani în școala ostășască dela München și apoi patru ani la Paris. S'a întors cu diplome. Stăpânirea i le-a cercetat și i s'a dat voe să fie inginer și hotarnic, cum zice el; actul stăpînirii s'a publicat în Buletinul oficial (No. 12). El locuia pe podul Mogoșoaei în casele Dumnesei Cocoanii Catinchii Arion, cu No. 601, lîngă Dumnealui biv vel vistier Grigorie Grădișteanu, unde chema clienții ce au nevoe de el.

Notița aceasta autentică lămurește greșelile de memorie în biografia lui Ghica. Astfel: 1) Diamant n'a putut fi elev lui Lazar, deoarece, calculînd cei zece ani din urmă, ajungem la 1826, sau dela 1834 la 1824, cînd Lazar nu mai era în București, ci în pămînt.—2) Diamant nu s'a făcut inginer abia după arestarea lui Cîmpineanu în Ungaria, care s'a întîmplat la 1839, în Decemvrie—în Martie 1840 Cîmpineanu sosise în București,—ci de mai nainte încă, dela 1836.—3) Dacă este dreaptă afirmația lui Ghica că T. D. s'a făcut inginer numai *după*-ce guvernul a suprimat propaganda lui prin faptă, atunci aceasta trebue să se fi petrecut la 1835, an în care el nu mai scrie în Curierul lui Eliade.

In tot cazul, cronologiile lui Ghica nu pot fi privite drept exacte sau precize.

Schiță

Stă Madridu-i la picioare·
Mai bogat, nu-i alt burghez
Și-i puternic ca un rege
Don Diego Velasquez.

Toc, toc, toc! — Cu bună ziua,
Mare meșter madrilez,
Azi e Marți; pănă 'n trei zile
Chipul tu să mi'l lucrezi:

În profil, ochii albaștri,
Părul negru să-l buclezi....
De necaz să crăpe toate
Fetele din San Diez.

— «Ochi albaștri, ochi albaștri!»
Nu se poate, o, nu!... Vezi...
Am jurat.... Te rog mă iartă
Senorita Ximenez....

— Dar....
— Jurat-am pe Madona
Sfîntă din Aranjuez....
După ochii Carmencitei—
Alți albaștri nu pictez!

— Dar....Cît de frumoasă fata,
Don Diego Velasquez,—
Poate da de cît ce are?
Poate da mai mult?... Ce crezi?....

Nu știu ce-a răspuns la asta
Meșterul cel madrilez...

Era 'n vrîstă 'n vremea ceia
Don Diego Velasquez—

Ș'a rămas ne-gata chipul
Senoritei Ximenez.

Firenze **Gh. din Moldova**

Sfaturi vechi.

Bunicul, Manole Crețu, la noi în Viișoara, în răzășia luĭ, văzuse lumina lumiĭ aceștia, în răzășia luĭ își petrecuse vieața de om vrednic, și de acolo cu cinste trebuia să pornească la veșnicele lăcașurĭ, cum singur spunea c'un zimbet și c'o umbră de părere de rău în ochiĭ marĭ, întunecoșĭ.

«Din greŭ am muncit, maĭ zicea el mingiindu-șĭ mustățile scurte, zbirlite; cu amar am agonisit, de vreme m'a lăsat nevasta, de vreme și flăcăul și fata s'au zburătăcit,—acuma măcar o mingiere să am, înainte de a eși din găoace găina pe care are să mi-o dea peste groapă cumătra Zamfira: măcar cu nepoțiĭ aceștia din cînd în cînd să mă maĭ iau la harță..... Uite, măĭ băete,—îmĭ zicea mie—aici-s mustățile: întinde cît poțĭ; aicĭ e chica: trage, nu șăgui! Ahaha! halal nepot! d'apoĭ știĭ că nu șăguește?...»

Mama rîdea rumenită la față, în umbra odăiĭ de țară, o odae largă, răcoroasă, în care mirosea a sulcină, în care, printre perdelele lăsate, pătrundea soarele în pulbere lină de aur. Iar eu, un bunduc gras, rotund ca o minge, cățărat pe genunchii bătrînuluĭ, întindeam o mînă cu degete curmate spre mustața zbirlită, spre părul cărunt.

«Țĭ-ĭ drag bătrînul, ha?

—Mi-ĭ drag.

—Atuncĭ—tîta maaare, măĭ flăcăule!—Eu rîdeam dind din minĭ și din picioare, ca un bondar strîns între degete, pe cînd bunicul mă ridica pînă la mănunchiurile de florĭ uscate din grindă.

—Eheĭ! vorbea el înturnîndu-se spre mama, așa băet halal! Aista n'are să ne dea de rușine... Cînd a crește maĭ mare, îl ia bunicul peste Siret, la coasă, îl ia bunicul la vînat, în zăvoae... Haiduc am să fac dintrînsul, pe cinstea mea! Ițĭ place, Dumitrel dragă, să te scalzĭ?

—Imĭ place!

—Vezĭ că-ĭ place, Profirițo? Apoĭ dacă țĭ place, haĭ cu bunicul la moară. Te tăvăleștĭ prin apă, colo, și prin nisip, cît ți-a plăcea! Om zdravăn să te facĭ, bre; altfel nu prețueștĭ nicĭ două parale! Ințelesu-m'aĭ?

—Da.

—Poftim, a înțeles! Ce face? Ce zicĭ tu, dragă Profiriță? ce zicĭ tu, draga tateĭ? Că l-a arde soarele? Săracu' băet! auzĭ dumneata! l-a arde soarele! Dă-ĭ pălărioara cea roșie,—așa,—și haĭ cu bătrînu, hoțomanule!»

Și mă duceam cu bătrînul la moară, desculț, prin pulberea ferbinte a drumuluĭ. Acolo, prin apă, făceam o gălăgie cu alțĭ dracĭ de seama mea, goĭ pușcă, de fugeaŭ măcăind ca de uliŭ, toate rațele moraruluĭ.—Intram apoĭ, după ce mă tăvăleam bine prin mil și mă cufundam în apă ținîndu-mă de nas,—intram în moară după bunic și mă uitam cu o deosebită mirare la morar, care se deosebea de ceilalțĭ oamenĭ, maĭ ales fiindcă avea o pipă veșnic în colțul guriĭ, pe lîngă țeava căreia din cînd în cînd scuipa într'o parte, după care își trecea mînile noduroase pe supt mustață, peste buzele negre. Acolo apa cînta un cîntec surd, înfiorător; în coș fîșiiau din cînd în cînd grăunțele; în covată zvicnea în pulbere fină făina,—și eu priveam cu ochiĭ marĭ la toate ca la niște puterĭ suprapămînteștĭ. Iar din pod, scoțînd capul pe o gaură rotundă, deasupra bulboaneĭ de sub roată, priveam în unda limpede jocul peștilor carĭ fulgerau prin lumina apeĭ ca niște săgețĭ de argint.

Ne întorceam încet, pe cînd asfințea soarele, și țineam pe bunic de mînă. Mă opream și eu și ridicam în sus nasul, cînd el se oprea și stătea de vorbă, icĭ și colo, cu sătenĭ. Ascultam vorbele cu luare-aminte, dar nu înțelegeam nimic.

Dar cum trece vremea 'n zbor de rîndunică, iată mă treziĭ după anĭ, că înțeleg și ce zice bunicul cu glas limpede și așezat, încruntînd puțin din sprîncenele groase; iată că ajunseĭ și flăcău voinic trecut de zece anĭ, așteptînd cu bucurie vacanțele cu lunga sărbătoare a cîmpuluĭ, a apelor și a soareluĭ. Tata rămîne la afacerile luĭ în tîrg, domnu' Trandafir, cu școala, cu cărțile, cu toate ale luĭ ramîne în uitare, și eu cu mama, în trăsură, suim dealurĭ la pas, în cîntecul moale al clopotelor de la caĭ, coborîm repede văile în suflarea răcoroasă a vîntuluĭ, ca 'n zbor; trecem pe sub streșinĭ verzĭ de pădure, prin vechiĭ codri de fag, prin murmurul abia simțit, de vis, al frunzișurilor...—Și cînd a-

jungem in Viişoara coborind repede spre bradul strimb al lui moş-Vasile Bujor, şi cind ajungem la poarta casei mari, la poarta de ostreţe groase, pe care se caţără dind din coadă cinii cari ne cunosc,—ne ese şi bunicul Manole innainte, zimbind, nalt şi voinic, aşa cum il ştiam totdeauna, tare ca criţa.

«Ei, ce mai faceţi voi, măi băeţi?»

Imi ia pălăria din cap, imi dă in sus, cu degetele răşchirate, părul de pe frunte, se uită cu coada ochiului la mama.

«Ei, fata tatei, să ştii că aista-i Alisandru Machidon!»

Şi mama oftează. Şi eu acuma incep a înţelege că in mine are ea nădejdea cea mare: tata, om odată voinic, care muncise crunt în tinereţe, deodată se topise ca o luminare, şi toţi se temeau, şi mai ales mamei ii tremura sufletul gindindu-se la un sfirşit prăpăstios. Bătrinul se incrunta cind o auzea oftind aşa amar, apoi se intorcea spre mine, mă săruta fără de nici-un cuvint, şi odată se intorcea şi prindea să răcnească porunci la argaţi.

Ş'apoi incepeam cu bunicul o vieaţă ca aceia. Ii eram aşa de drag, că nu mai ştia ce să-mi facă.

«Măi Dumitrel tată, tufleşte-ţi, mă, cuşma pe-o ureche, pune-ţi floare'n stinga şi să nu-ţi pese; cintă şi petrece, că a ta-i lumea!... Cind eram eu ca tine, cine-mi sta in cale?»

Iar eu mă ţineam de toate drăciile şi nu-l slăbeam pe bunic pas cu pas. Unde era el, eram şi eu. Spunea el o vorbă, mă aninam şi eu ca un cirlig, şi-mi sticleau ochii ca la necuratul, cind aveam a porni amindoi la vre-o ispravă.

Mai ales în anul acela cind am sfirşit şcoala lui domnu' Trandafir, s'a durat intre mine şi bătrin o prietenie la cataramă. Mă apuca de după cap, se intorcea pe jumătate spre mine şi răcnea:

«Ce zici tu, frate? pornim să scuturăm lumea din temelii?

—Pornim!» rosteam eu cu ifos. Şi moşneagul incepea să facă un haz nemaipomenit.

Intr'o zi imi zice:

«Azi mergem, măi nepoate, peste Siret. Dormim in iarbă deseară, şi mincăm peşte de undiţă şi mămăligă de rişniţă; iar mini ne intoarcem cu carele de fin... Ce zici tu, ha?

—Eu zic bine, bunicule, ce crezi?»

Puse bătrinul telegarii la căruţa largă, zvirli două cergi miţoase, albastre peste bucceaua in care mama grămădise de-ale gurii, mă suii in stinga, biciuşca şuera pe deasupra capului, şi

pornirăm cu zgomot, ca vintul, pe poarta deschisă, prin nourii de praf.

Coboram la vale spre apa mare a Siretului şi caii mergeau acum domol. Pe pod, duruind, venea in trapul cailor o trăsură. Răsturnat in ea, un tirgoveţ in manta de doc şi cu pălărie de pae, trecu repede privindu-ne lung, cu sprincenele puţin încruntate.

«Cine-i boerul ăsta, bunicule? intreb eu.

—Care boer? rosti fără a zimbi bătrinul. Boer sint şi eu, e şi vecinul meu, fiecare e boer cu banul lui şi cu cinstea lui. —Nu-i aşa?

—Aşa-i!» răspund eu, incet.

Bunicul tăcu un timp apoi se intoarse blajin spre mine.

«Ăsta-i un ciocoiu, proprietar la Stolnici. A fost vechil, ş'acu are moşie.. Om bogat şi cu mare trecere, dragă băete. Asta-i! om mare, cu putere... Aşa-i in ziua de azi... Dacă poate, răpeşte şi pămintul unui răzăş de treabă... Dar vezi că răzăşul are cu ce se ţinea mindru, că are hirtoage vechi, cu peceţi care nu mai sint acuma, de la domnitori de cei bătrini, cari au făcut dreptate pe lume..

—Şi cum, bunicule, ţi-a luat pămint?

- Mie? poate-a vrut şi n'a putut.

—Şi cum? e om care are aşa putere?

—Cum? cind i-oiu pune laba 'n beregată şi genunchiul pe piept, he-he! atunci eu is mai tare! Atunci il intreb: De unde te au adus vinturile, veneticule?»

Bătrinul dădu două bice tari cailor; apoi, fiindcă podul era chiar la doi paşi, ii struni cu putere lăsindu-se pe spate. Trecurăm incet, şi eu priveam la apa care se strecura lină şi limpede plescăind domol in şăicile de dedesupt. Bunicul privea innainte, cu pălăria pe ochi, spre dealurile de dincolo.

«Şi-i om rău, bunicule? Nu pare-aşa de rău..

—Hm! cum? ce rău? Bun care nu se mai află.. Era intr'un rind să facă un bine şi nici acuma nu poate să-şi erte asemenea greşală.. Ehei, dragă nepoate, tu nu cunoşti ce-i pe lumea asta... Cite paseri zboară, tu crezi că toate se mănincă!... Ce ştii tu? tu te uiţi acuma la picioarele cailor şi te gindeşti cum fac ei la trap din copite: taca-taca-taca-taca—trac, trac, trac, trac!... La asta te gindeşti tu... Hm! nu?

—Nu, bunicule.—crezi că eu n'ascult ce spui?

—Aşa ? bine. Bine. Ia să-mi spui tu, băete, ce vrai să te faci tu pe lumea asta ?

—Eu, bunicule ?

—Da, dumneata !

—Apoi mama, cind eram mic, zicea că să mă facă ofiţer...

—Aşa ? Vezi dumneta cum nu şi-a mai venit în fire Profiriţa ?

—Ce zici, bunicule ?

—Nimic, vorbesc şi eu ca să nu tac. Dar tu, tu ce vrai să te faci ?

—Eu, bunicule, aşi vrea să mă fac ce eşti tu. Aşi vrea să stau cu tine aici, în Viişoara...»

Bunicul işi dădu pălăria pe ceafă şi se întoarse, uitîndu-se la mine de sus în jos. Caii suiau la pas, în bătaia domoală a clopotelor, pe cînd apa Siretului, sclipind, se încovoia în urmă prin desişurile verzi ale zăvoaelor.

«Cum ? tu ai vrea să trăeşti aici, ca bunicul ?

— Da, bunicule,—ce ? nu i bine ?

— Ba-i bine, dragă, cum nu ? dar de palme bătătorite ce zici ? da' de arat colo, pe ogoare ? da' de samănat ? da' de secerat? da' de cosit ? Da' de necazuri şi griji ? da' de nedreptăţi ? da' de ticăloşii omeneşti ştii tu ceva ? Nu ştii nimica ! Bine, băete, bine, fă-te şi tu ce-i putea, dar mai ales un om cum-se-cade să te faci ! Să nu răpeşti munca săracului, mă, înţelegi ? Şi să nu-ţi baţi joc de nevoiaşul care varsă lacrimi pe brazdă, mă ! Ai înţeles ? Hi, Murgule ! Hi Bălan ! Iiii ! cum n'ascultaţi voi ! Hiii ! dracilor ! Aşa, aşa ! să se simtă că mergem peste Siret, la iarbă cosită !...»

Caii porniră în trap iute ; un vînt cu miros cald de romăniţă îmi mîngîia obrajii. Dealul Fînăriei începea să se arăte la dreapta şi la stînga în lungul Siretului, ca o coamă verde uriaşă, deasupra căreia soarele juca painjeniş de raze strălucite. Şi în urmă, în depărtări, sate şi pîlcuri de pădure, supt o fumegare uşoară prin care toate se prede veau ca printre gene.

«Aşa, aşa, băete, cum spun eu !» zise bunicul dînd hotărît din cap. Apoi lăsă caii mai domol.

Eu tăceam. El iar se întoarse spre mine.

«Vezi tu mînile astea ? Vezi tu straele astea albe? Vezi? vezi tu pe moşneagul ista de lîngă tine ? Mă ! să fie o sută ca ciocoiul acela şi nu fac cît mine, nici cît degetul ist mic ! Inţelegi ? Ştii tu ce spun eu acu ? Eu spun, bre, lucru mare ! Aici e muncă cinstită, aici e muncă sfîntă !— Ce ? crede el c'am să-mi iau eu

pălăria din cap cînd trece pe lîngă mine ? Cine care-a lins farfuriile, care a mîncat ciomege şi după aceia a pupat mîna ce l-a bătut... Ştii tu ce spun eu acu ? Ştii ? inţelegi ?

— Inţeleg, bunicule ! şoptii eu,—şi priveam cam cu sfială la ochii lui plini de nouri de mînie.

— Aşa ? Bine. Dacă înţelegi, bine !»

Şi mînia dintr'odată-i căzu. Răsuflă odată adînc, îşi dădu c'o sfîrlă pălăria pe ceafă, îşi trecu braţul sting pe după capul meu şi mă alătură cu dragoste de pieptul lui.

«Aşa, măi gîndăcelule, iaca, ajungem... Iaca oamenii noştri... Ia uite la dînşii cum au pornit-o de repede cînd ne-au văzut.... Trimitem doi după peşte... Facem foc şi frigem chitici, măi tată, şi bem apă de la izvor de sub coastă, apă ca ghiaţa... Ne culcăm pe iarbă cosită şi visăm cîte'n lună şi'n stele... Aşa vieaţă halal, măi nepoate !... Măcar atîta mîngîiere pentru un biet bătrîn !... Ca mîni oale şi ulcele... Da' măcar un nepot ce-am avut să nu mă uite şi să-şi aducă aşa măcar din cînd în cînd aminte de mine... Ce zici, hoţomanule ?»

Eu mă uitam cu dragoste la bunic ; nu ştiam ce să-i răspund, dar îmi simţeam ochii umezi de înduioşare.

Trecea prin fineţe o adiere dulce, cu mirezmele florilor de cîmp, cerul se boltea deasupra siniliu, curat, nemărginit, şi coasele sunau limpede în întinderi. Din cînd în cînd o prepeliţă sfiriia pe deasupra erburilor, gonită de apropierea cositorilor ; cîte un cristel pîlpîia greoiu; departe, apoi, strigătul înnăbuşit: pitpalac, pitpalac ! abia se auzea ; nelămurită îmi venea la urechi vorba bunicului cu oamenii, pe cînd eu stam cu braţele sub cap între brazdele proaspete, îngropat, ameţit de miros dulce, de linişte, de lumină.

Şi cum seara creştea în juru-mi, cu umbrele-i calde şi nelămurite, după cina gustoasă cu scobai şi cu cleni pescuiţi în Siret, cum stam lîngă bunic şi priveam în sus cum se aprindeau în fundul negurilor de sus scîntei de aur, care tresăreau dintr'o dată născute din taina adîncurilor, cum stam toropit, cu sufletul uşor, uşor, un abur,—deodată, pentru întîia oară pătrunse pînă la mine, pînă în toate simţurile mele, acel fior fără nume, acel fior melodios, abia auzit, mai mult priceput, al cîntării de bucium. Nu ştiam dacă vine din timpuri trecute ori din întinderile care mă împresurau, nu înţelegeam dacă răsună în mine, în uşoara mea somnie fericită, ori e un închipuit glas al zării pe care rumeneau încă, ca o părere, lucirile de aur ale asfinţitului.

Nu înțelegeam încă această cîntare a lacrimilor și a durerilor trecutului, dar o ascultam înlemnit cum îmi adia prin suflet din adînca-i depărtare.

Tresării. Bunicul șopti lîngă mine:

«I-auzi buciumul..»

Eu tăceam. Bunicul zise iar:

«Tu poate nu înțelegi încă ce-i asta, gîndăcelule... Uite, bre, aici, cît vezi tu cu ochii, și mai este încă, toate ale noastre au fost, și acuma multe nu mai sînt ale noastre... Avem noi hîrtii, dar cine ni le mai ține în seamă? Uite, auzi cum zice buciumul de jale?.. Eh!—și aici bătrînul oftă adînc—așa a fost să fim noi fără noroc și să ne roadă încet-încet veneticii. De aceia ziceam eu..

— Ce ziceai, bunicule?...

— Cum ce ziceam? Cu cela, cu ciocoiul.... Să moară,—și mă uit în ochii lui și cușma în cap îmi rămîne, înțelegi? Și cine-i mai tare? Eu, mă, sînt mai tare, că-l pun genunchiul în piept și-l zdrobesc ca pe un vierme!...»

Bătrînul gemu greu, cu năduh, tăcu deodată și-și duse palmele la frunte.

Tăcu un timp; eu cercam să pricep prin ce valuri s'a zbătut odată bătrînul de vorbește cu atîta obidă. Nu-l întrebam și stam neclintit lîngă el, pe cînd noaptea creștea și pe cînd ca un abur plin și greu, se ridica în juru-ne mireazma puternică a erburilor cosite. Cîntarea de bucium tăcuse, dar mie tot mi se părea că o aud înmlădindu-se în taina depărtărilor.

Așa se încrunta de multe ori inima de răzăș mîndru a bătrînului, de multe ori i se turbura ochiul limpede, de multe-ori gemea cu mînie cînd era vorba de pămîntul lui, de puținul lui cu trudă și cu amar muncit; cu cărpănoșie și cu cruzime aduna ban lîngă ban,—dar în fața puilor, a gîndăceilor lui de nepoți, i se muia inima ca un sloiu de ceară la soare. Și așa, cu cît mă săltam, mai-mai să-i ajung umărul cu capul, cu atît ne împrieteneam mai tare. Și la cel mai mare preț în ochii bătrînului ajunsei cînd luai cea dintăiu cioară, cu pușca, din vîrful nucului. Atunci s'a sfîrșit, «atunci mergem la vînat, măi nepoate!»

Și 'ntr'o bună bună zi, pe la sfîrșitul lui August, îmi pune pușca'n mînă, trecem Siretul, și ne înfundăm în lunci. Pentru rațe ne apropiam cu luare aminte de vaduri, pentru epuri, ne ațineam la marginile poenilor, pe cînd cinele se înfunda în tufișurile mărunte.

«Ia seama, nepoate, îmi zice într'un timp bătrînul; cinele dă semn, fii cu luare-aminte....»

Și nici nu sfîrșește bine vorba și odată, cu un zăpăit mai puternic al cinelui, zvîcnește în salt larg urechiatul dintr'o tufă, la patru pași de mine. Eu eram să dau pe spate, așa de pe neașteptate se petrecuse totul. Nici n'am cînd pune pușca la ochiu, numai o întind, trag, și o pocnitură cumplită bufnește de se cutremură poiana.

Bunicul rîdea de se prăpădea, pe cînd epurele, scăpat de desiș, se întinsese la fugă nebună, zvîrlindu-se în copce mari.

«Ehei, nepoate, nepoate,—așa se lăuda un Neamț, cum ai să te lauzi tu: Văd epurele, trag în el—poac! și unde începe, măi tată, a fugi de mînca pămîntul!...»

Cam rușinat, pornii înainte după bătrîn. Trecu un stol de rațe, el trăsni una de la linia vîrfurilor sălciilor; trecu un epure, el îl pocni și-l răsturnă peste cap.

Acuma era și mai vesel. Își lega vînatul la torbă și mă dăscălea cu voe-bună.

«Ei, nepoate, ce zici? Bună meserie e și asta; cam greu merge la început, dar cu vremea ai să te deprinzi și tu, de asta să n'ai grijă... Numai liniște trebue, să nu te grăbești de loc, aici e tot meșteșugul... Înțelegi?»

Și tot vorbindu-mi, eșirăm într'o poiană largă. Arini nalți închideau pe margini lumina soarelui în asfințit, o pajiște verde ca buratecul întindea un covor moale mătăsos în jurul unei fîntîni cu cumpănă. O găinușă, zburînd la fața pămîntului, se înfundă în întunerecul dumbrăvii,—și la colacul de piatră de sub ciutură ne oprirăm într'o liniște pe care nici cel mai ușor zgomot n'o turbura. Soarele strecura fulgere prin vîrfurile arinilor și răcoarea amurgului începea să izvorască din pămîntul jilav al pădurii.

«Aici e vînatul oprit, zise zîmbind bunicul. Aici îs locurile ciocoiului celuia.... știi tu.... Dar ce? vînatul e-al lui? Vînatul e-al celui ce-l prinde—și s'a sfîrșit! Ce? Mi-a eșit odată înainte cu pușca. Zice: Ce cauți? ce cauți aici, pe moșia mea?—Ce caut? caut vînatul meu! Și i-am mai spus o vorbă, și m'am uitat urît la el. I-am spus: Să știi că eu, într'o țavă pun poște! Dacă n'ai știut-o pînă acuma, s'o știi de-acuma 'nnainte! Și atîta a fost, gata! și am rămas buni înțeleși... Pricepi tu, gîndăcelule? Înțelegi?

— Înțeleg».

Bătrînul aplecă cumpăna, scoase ciutura rasă, băuĭ apă rece, bău și el, își șterse mustățile și se intoarse iar spre mine.

«Doamne, băete, atita amar am și eu în vieață: nu pot suferi pe ciocoĭ! S'a sfîrșit,—dacă nu-ĭ pot suferi, ce-aĭ să-mĭ facĭ? Aĭ să mă taĭ? Tae-mă! Cînd a fi un ciocoiŭ fată, tae-mă și n'are să curgă nicĭ-o picătură de sînge din mine! S'a sfîrșit!»

Ne așezarăm pe colacul de piatră. Tăcea și privea în jur, și ochiĭ luĭ, calzĭ acum, par'că se umpleau de frumusețile care se desfășurau tăcute în juru-ne. In fundul dumbrăviĭ, departe, tresări risul moale al unuĭ porumbel sălbatec, pe cînd gîlgîitul înnăbușit al porumbițeĭ se auzea încet și dulce ca o plîngere.

Bătrînul tăcea, apoĭ mă atinse ușor pe umăr și-șĭ înălță capul. Priviĭ și eu în sus. Pe de-asupra poeniĭ, din asfințit, veneau șiragurĭ de dumbrăvencĭ. Fîlfîiau des prin lumina de sus a amurgituluĭ, zburau în zvîcnirĭ scurte mișcîndu-șĭ cozile lungĭ, și penele luceau albăstriĭ, ca bătute cu pietre scumpe, prin aurul luminiĭ. Treceau zecĭ și sute, șiragurĭ lungĭ, nesfîrșite, prin albastru, sus, și eu priveam dus, pe cînd din dumbravă, din jur, creștea umbra înserăriĭ, ca din răsuflarea pămîntuluĭ.

«Se duc dumbrăvencile la cîmp...» zise bunicul Manole cu glas domol. Și adăogi privindu-mă cu ochĭ calzĭ:

«Ți-ĭ drag la noĭ, gîndăcelule?—Cînd eĭ fi om cu greutate și cu necazurĭ la tîrg, adă-țĭ aminte și de noĭ, că-ĭ frumos și pe-aicĭ...»

Apoĭ, dragă frate, aceasta a fost cea din urmă prietenească rătăcire cu bunicul, cea din urmă lecție pe care mi-o da acest om tare, cu suflet blînd și simplu. Așĭ fi putut să-țĭ spun și maĭ multe,—dar la ce-ar fi folosit atîtea amănunte? E prea destul poate și atîta,—și din ce țĭ-am spus, veĭ înțelege multe lucrurĭ, multe apucăturĭ de ale mele, și maĭ ales această nestăpînită dorință a mea de pribegire, prin locurile noastre, prin munțiĭ noștri, prin văile noastre, prin cîmpiile noastre, prin această țară a necăjituluĭ plugar.

A fost cea din urmă tovărășie.—In vacanța următoare m'au ținut părințiĭ la tîrg pentru că trebuia să fac pregătirĭ marĭ de învățătură: «vremurile sînt grele și trebue cu orĭ ce preț să izbuteștĭ ca să intri la internat, la *Academia Mihaileană*». Pe urmă, nicĭ în vacanța a doua nu era să mă duc, dacă nu venea vestea că bunicul trage să moară.

Știĭ ce vînt de ghiață mi-a năvălit în suflet? Știĭ ce junghiŭ de durere m'a străpuns? Dar nu plîngeam; priveam înnainte, încruntat, ca bunicul, pe cînd mama izbucnea din cînd în cînd în suspine, cu batista la gură, și pe cînd caiĭ fugeaŭ în trap grabnic pe drumurĭ așa de cunoscute, spre Viișoara din vale, nu departe de apa Siretuluĭ, spre bradul strîmb al luĭ Vasile Bujor, spre casa largă, spre gospodăria curată a bătrînuluĭ care se pregătea să se călătorească spre țărmurĭ de tăcere, de întunerec și de uitare.

Cînd am intrat, cu ochiĭ ca de jaratec, în odaia largă, toate neamurile erau adunate,—dar eu nu m'am uitat la nimenĭ. Eu numaĭ la bunic m'am uitat. Și era, săracul, așa de slab, după boala iute care-l copleșise,—cu niște mustățĭ rare, c'o frunte lucie, galbenă ca coaja de alămîe, culcat în pat, puțin pe-o coastă, cu ochiĭ spre ușă.

Cînd m'a văzut, a zîmbit deodată, c'o lumină de fulger în ochĭ,—și eu am izbucnit în plîns. Vedeam că nu maĭ are mult, că poate să se stingă din clipă în clipă. Apoĭ, cînd m'am maĭ ușurat, m'am așezat ușor lîngă el, pe marginea patuluĭ,—ș'atuncĭ, urmărind ochiĭ bunicului, am văzut lîngă mine pe cea maĭ tînără mlădiță a neamuluĭ, o nepoată mititică, numaĭ de patru anĭ, cu ochiĭ albaștri, vioĭ și așa de deștepțĭ, că parcă jucau în eĭ două luminițĭ. Cu fața albă puțin întunecată, se uita fără umbră de zîmbet la bătrîn, așa de cuminte și așa de gingașă, cu părul bălan aburit parcă intr'o cunună de raze în jurul fruntiĭ.

«Te-aĭ făcut flăcău mare!» șopti bunicul Manole abia auzit, cu un zîmbet care nu maĭ era decît o slabă lucire. Și își întoarse ochiĭ spre fetița, care-l privea neclintită.

«Bunicule, bunicule!... șopti ea cu un glăsușor moale, argintiu.

— Ce-ĭ, draga moșuluĭ?

— Mată aĭ să morĭ, bunicule?....

— Da, gîndăcelule, da, de-acuma se duce moșneagul...»

Și c'o lumină de lacrimĭ privea neclintit înnainte, îndărătnic, c'o lumină de lacrimĭ și durere nemărginită. Și din clipa aceasta, nu maĭ rosti nicĭ-o vorbă.—Iar în spre seară, cînd colțu luĭ se umplu de umbră, adormi pe veșnicie bătrînul cu suflet drept, care mi-a fost mie așa de drag.

Mihail Sadoveanu.

Un Ungur despre chestiunea naționalităților

Dr. Baron Eötvös Iozsef, *Chestiunea de naționalitate* traducere de *Sever Bocu*. Arad. Tipografia Nichin, pp. 169. Prețul 2 cor.

Redactorul responsabil al *«Tribunei»* din Arad, profitînd de vremea cît i-a fost dat să stea în temniță, pentru procese politice, drept mîngiere a singurătății între patru ziduri și cu ușa încuiată dinspre lumea așa zisă a libertății maghiare, a făcut un lucru bun, pentru folosul obștiei romînești: a tradus studiul unui senin și cuminte bărbat politic maghiar, ale cărui nume și lucrare se indică în capul acestor șire.

Lucrarea d-lui *S. Bocu* e cu atît mai bine venită, cu cît actualele împrejurări politice pretind de la cărturarii noștri nu numai inimă, ci și cunoștințe, spre a putea duce la bun sfîrșit lupta politică, în care sîntem angajați, pentru validitarea neamului nostru în regatul Sf-lui Stefan.

Treizeci și cinci de ani de pasivitate politică, dacă au fost pentru massa poporului nostru o perioadă de demoralizare politică, pentru intelectuali a fost, în mod fatal,—nu ne sfiim de a întrebuința o expresie cam tare—o abrutizare intelectuală, o atrofiare în «far niente» (vorbind de pătură, nu de individualități marcante din pătura intelectuală a «conducătorilor»).

Lupta de redeșteptare politică s'a inaugurat la noi acum; și viitorul numai așa ne va oferi garanții de real progres, dacă intelectualii noștri (cît de mici și modești), vor fi orientați asupra evoluției (fie chiar și reactive, șoviniste maghiare) a ideilor politice din țara noastră. In acest înțeles, cartea lui *Eötvös*, ce ni se dă în traducere romînească din limba maghiară, este bine și la timp potrivit venită.

Dar pînă să trecem la aprecierea cărții în chestiune, ne permitem a face, incidental, o paranteză, pentru a pune față în față principiile relative la organizarea unei «Austrii Mari», ale distinsului nostru scriitor politic d. *Aurel Popovici* și principiile cuprinse în cartea lui Eötvös, pentru rezolvarea chestiunii naționalităților din Ungaria (o parte de căpetenie a chestiei

naționalităților din Austro-Ungaria și care în special ne privește pe noi Romînii de sub Coroana habsburgică—(cu excepțiunea Bucovinei, care e în alte condiții de viață și dezvoltare).

D. A. Popovici, în *«Statele-Unite ale Marii-Austrii»* face un proiect de constituție pe baza principiului federalizmului după naționalități. Nu socotim de neîntemeiată concepțiunea sa, dar iată cum argumentează însuși d. *A. Popovici*: «Nu știm, dacă «conducătorii statului nostru (*Austro* Ungaria) vor avea curagiul «să întreprindă o astfel de reconstrucție a Marii-Austrii,—dar știm «că *o mînă puternică* ar fi încă în stare să o realizeze....» Și cine să fie acea «mînă» puternică? întrebăm noi, privind spre înălțimea Tronului și, pe rînd, până la cel ce varsă sînge și sudori de sînge pentru... alții. Și nu o vedem! Și mai știm și înțeleptele cuvinte ale dulcelui cronicar moldovan Miron Costin, că, «nu sînt vremile sub cîrma omului, ci bietul om sub vremi»; și poate că și în filozofiia lui Nietzsche este un strop de adevăr: vremea o reprezintă cei tari.

E vădit că și până la intervenția «mînei puternice», acțiunea noastră nu se poate stînjeni....

«Chestiunea de naționalitate» în Ungaria, a baronului *Iozsef Eötvös*, e mai ales interesantă, pentru noi, prin aceia că prezintă astfel de principii, prin realizarea cărora s'ar putea porni la treptata cucerire a revindicațiunilor noastre romînești, fără ca Maghiarii să piardă din ceea ce li se cuvine.

Dar socotesc că prealabil nu este de prisos să arăt geneza operei lui Eötvös, în legătură cu evenimentele politice.

Revoluția Maghiarilor de la 1848, care proclamase drepturile omului-maghiar, a fost înfrîntă de Austria centralistă. Urmînd era absolutizmului austriac, pe cît de favorabilă (în împrejurările de atunci) pentru dezvoltarea individualităților naționaliste nemaghiare din patria noastră, pe atît de urgisită de maghiarime, organizarea provizorie a absolutizmului nu poate dura; căci parte în urma agitației externe, bine chibzuită, deși fals țicluită, parte în urma rezistenței în țară a elementului maghiar, dar mai ales în fața evenimentelor externe, care apăsau greu asupra Monarhiei noastre, a trebuit să se facă o apropiere între elementul maghiar și coroană. Și aci nu le-a lipsit Maghiarilor barbații «providențiali», care înțelegînd situația neamului lor și mai ales a țării, au pregătit netezit și deschis calea pactului dualistic din 1867 și a constituționalismului—unguresc.

Revoluționarii din 1848, Kossuthiștii, se organizează ca opoziție în noul parlament, iar cîrmuirea țării este dată pe mîna reprezentanților unui curent «pactist»—ca să-i zicem așa—eșit din sînul poporului maghiar, în frunte cu Deàk Ferencz, Andràssy și Eötvös. Opera guvernului *Deàk* este legea de naționalități, menită să satisfacă—măcar în parte—egalei îndreptățiri (cu oarecare «ferestre deschise» pentru curentul hegemoniei maghiare). Acea lege, nu numai că n'a fost executată de guvernele ulterioare lui Deàk, ci volnic și în răsunetul aplauzelor

șoviniștilor, care se tot întăreau în parlament, a fost călcată și ciuruită prin ordinațiuni și abuz de putere din partea forței executive.

Pe timpul, însă, cînd se pregătea împăcarea Maghiarilor cu coroana, ca pregătitori ai pactului dualistic, au muncit cîți-va bărbați politici maghiari, indicînd rezolvarea problemelor care aveau să tragă în cumpănă la pregătirea organizării statului, și dintre lucrările din acest domeniu face parte și cartea lui Eötvös, tipărită la 1865, a cărei traducere ni-a dat'o dl. *S. Bocu*.

Să vedem care sunt părerile lui *Eötvös*[1]) asupra chestiunii de naționalitate din Ungaria. Cităm:

> «Ca și cum părerea, pe care și-o exprimă Sfîntul Ștefan către fiul său, că o țară cu o limbă și obicei e slabă—*unius linguae uniusque moris regnum imbecille et fragile est* (Decret. lib. I. c. VI. § 3)—ar fi fost primită de descendenți drept axiomă de guvernare: puterea regală n'a nizuit spre asimilarea diferitelor popoare ale țării, din contră, ea și-a înțăles misiunea mai ales așa, ca susținînd particularitățile unor ținuturi ale imperiului, relațiunea, în care acele stăteau cu coroana, să nu se schimbe».

Aceasta a fost la întemeierea statului ungar; relațiunile etnice nu s'au prea schimbat în o mie de ani și Eötvös a înțăles că înțelepciunea din bătrîni se reazemă pe legea firii, pe care zadarnic se încearcă oamenii zvăpăiați să o schimbe.

> «Locuitorii de diferite limbi ai acestei patrii—continuă Eötvös—opt veacuri de-a rîndul s'au simțit cetățănii unei țări, care după limbă au rămas *Slavi*, *Romîni*, *Germani*, dar niciodată un moment n'au încetat de a fi ungari (magyar) și la care, *tenacitatea cu care s'au legat de propria-le limbă, niciodată n'a primejduit unitatea patriei noastre*».

Vorba fiind, până aci, de acele vremuri cînd conștiința națională nu era un factor al vieții popoarelor, să vedem, cum schițează Eötvös evoluția chestiunii de naționalitate în Ungaria în forma în care se prezintă, ca conflict între elementul parvenit la dominațiune și neamurile asuprite.

> «Progresul rapid pe cîmpul politicei, care la noi a exercitat efect mai nemijlocit asupra desvoltării principiului de naționalitate (veacul XVIII), pentrucă cea mai mare parte a *claselor privilegiate aparținînd de fapt naționalității maghiare*, contrastul, ivit în epoca discuțiunilor politice asupra intereselor nobililor și

[1]). Lucrările mai însemnate ale acestui autor sînt (ungurește): Ideile dominante în veacul XIX.—Ueber die Gleichberechtigung der Nationalitäten in Oesterreich (Ed. 1850. 1851. 1871).—Die Garanzien der Macht und Einheit Oesterreichs (1859).—Die Sonderstellung Ungarns vom Standpunkte der Einheit Deutschlands (1860).—Chestia de naționalitate (1865), lucrarea despre care vorbim aci.

> nenobililor, a făcut mai vie simțirea osebirii de naționalitate».

Și cum caută să niveleze oare «contrastu'» firesc, acel neam, care s'a ridicat la 1848 în numele libertății și frăției? Eötvös ni-o spune sincer și clar:

> «Să ne pună oare în mirare, cînd interesarea ce s'a deșteptat între cetățănii patriei față de propria-le necesitate, eclipsea tot mai mult dragostea patriei comune?.... Să ne mirăm oare, cînd eram nedrepți față de dînșii și *atribuiam agitațiunii meșteșugite a unora, ceea ce nu era decît fireasca desfășurare a lucrurilor*, urmare numai a celor mai nobile și cu ale noastre înrudite sentimente?»

Din aceste expuneri, vedem că stăm în fața unui cap luminat, care după cum o putem recunoaște și din alte idei din operile sale, vede posibilitatea soluției chestiunii de naționalități în Ungaria, *numai în asigurarea deplinei libertăți*. Dar, ca să încheem cu însăși spusele lui Eötvös, lăsăm să urmeze un pasagiu, foarte clar, real și directiv:

> «Neputînd oprima sentimentele ce izvorăsc din ideia naționalistă, aceasta, ca pin'aci, așa cel puțin o vreme oarecare, va exercita și de aci încolo influență hotărîtoare asupra tuturor împrejurărilor noastre, dar modul acestei influențe depinde cu totul de la noi; și fiind pe deoparte siguri că în această parte a Europei nu se poate forma stat mai mare cuprinzînd mai multe naționalități; pe de altă parte, nici cei mai înfocați aderenți ai naționalității maghiare neputîndu-se legănă în speranța cu una cu două a contopi aceste naționalități în cea maghiară; și dupăce, prin urmare orice s'ar întîmpla, diferitele naționalități ale patriei noastre nu pot aștepta dela viitor mai mult, decît ca *condițiunile de înaintare ale naționalităților să fie asigurate în stat* și noi Maghiarii nu putem cere altceva, decît ca compatrioții noștri de diferite limbi să țină cu deopotrivă credință la patria comună; pentru înlăturarea divergențelor, pricinuite prin mișcarea naționalistă, ba chiar pentruca sentimentele naționaliste să devină cea mai sigură garanță a statului și libertății noastre, nu e nevoe de altceva, decît ca în locul viselor frumoase (Șoviniste maghiare N. R.) să ținem înaintea ochilor noștri starea-ne reală și să abdicăm la dorințe, a căror realizare, judecînd cu minte, o recunoaștem înșine de imposibilă. Alegerea e în mîna noastră, dar nu e neîndoios și aceasta este, că urmările aceleia, fie bune fie rele, le va simți, nu una ori altă naționalitate, ci toate de-o potrivă; și tocmai în această comunitate a intereselor noastre consistă chezășia, în care eu văd rezolvirea norocoasă a acestei chestiuni».

Aceste sînt ideile baronului *Eötvös*, fost ministru al cultelor și instrucțiunii publice în cabinetul Deák, relative la chestia de naționalități din Ungaria și rezolvarea ei. Cum l'au înțeles și urmat Maghiarii, o vedem în ironica parvenire la cîrma țării a vrăjmașilor pactului dualistic, a celor mai impetuoși șoviniști.

Pentru rezolvirea crizei din Imperiul Habsburgic ar trebui ca opinia publică maghiară să se întoarcă la ideile eötvösiane; iar la aceasta vor fi chemați să contribuie și Romînii, în special politicianii romîni,—și de-aici importanța popularizării între politicianii romîni a cărții *«Chestiunea de Naționalități»*, a cărei apariție în limba romînă și apreciare, ne-a provocat reflexiunile de mai sus.

In cadrul acestui șir de idei am mai putea discuta chestiunea, dacă ar fi bine, ca Romînii din Ardeal (și părțile ungurene cu Banatul) să caute a cultiva apropierea de Viena (principial comună lui I. Slavici și A. Popovici), așa zisa politică tradițională, sau să încerce a se apropia de Maghiari (tentațiune dibuită de oarecare cercuri romînești și nu străină aliaților noștri slovaci și sîrbi)—ceea ce însă astăzi s'a dovedit de imposibil, cu șoviniștii dela putere! Aceasta însă, o vom discuta poate în cadrul altui articol, întrucît s'ar impune ca o chestie la ordinea zilei.

Incheem dar, întorcîndu-ne la însăși traducerea în romînește a cărții lui *Eötvös Jozsef*, făcută de dl. S. Bocu și facem constatările următoare:

Lipsesc acestei cărți adnotațiunile necesare, indicațiunile istorice și bibliografice—ceea ce ne-am încercat să suplinim prin această dare de samă. Limba în care e tradusă cartea, mai ales în părțile de la început, nu e, ca frazeologie, în totdeauna destul de romînească,—ceea ce în mare parte poate proveni din greutatea traducerii unei limbi atît de deosebită în ce privește structura ei, față cu limba romînă, la care se mai adaugă stilul maghiar arhaic al lui Eötvös. Cu toate acestea însă, cartea d-lui *S. Bocu* poate fi cetită cu mult folos și destul de ușor de cărturarii romîni.

Arad **S. Secula**

SCRISOARE

Îți mai aduci aminte de vremile trecute,
De rîsetul zburdalnic, de zîmbetele mute,
De zilele de vară, de sările cu lună,
Cînd ne cădea pe frunte a florilor cunună,
Iar noi, porniți cu gîndul în lumile albastre,
Visam cu fața 'n palme la dragostile noastre?....

Eram pe bănci de școală, cu haine roase 'n coate,
Știeam bucoavne multe—istețe și netoate—
Pe Liviu'l comentasem,—algebră și chimie,
Grecește, franțuzește, și chiar astronomie
Și cîte și mai cîte, vorbarețe și mute.
Ca papagali din bîlciuri, știeam pe nevăzute...
Cînd, într'o zi de vară, din zori de dimineață,
Un dascăl bun la suflet și fire șugubeață,
Ne-a pus în mînă-o carte: «Tu nu mai ești copil—
Ne-a zis cu ochii veseli—citește-l pe Vergil!»
Ș'atunci cu toată setea de vieață și lumină,
Ce sta mocnită'n pepturi, cu inima senină
Ce nu știea durerea, cu toată frenezica,
Cetit'am cu ochi lacomi întreagă-i poezica...
Și sufletu-ne tînăr visa tot Amazone...
Și lacrimi ce vărsat-am cînd se jălea Didone!

Cu tine făurit-am la visuri măestrite,
La brațul tău urcat-am palate strălucite,
Bătut-am împreună la pragul de cleștar
Tot așteptînd cu groaza că batem în zădar...
Ne auzeam răsuflul, credeam că-i o vecie,
Pe fermecata Dido, pîndind'o să ne vie....

Şi ne-a venit crăiasa visată, din poveste,
Cu 'ntreaga ei suită, năprasnic, fără veste,
Sub baldachin de purpur, în haine de mătasă,
Cu zimbet blînd pe buze, cu ochi ce nu te lasă
Şi'n mînă purtînd sceptru-i: un fir de păpădie....
Porunca ei—o vorbă—întreagă simfonie,
Un singur pas—poeme de genii plăsmuite,
Un singur gest—dulci graţii de îngeri tăinuite!...

Noi am fi fost în stare, în vremile acele,
Să ne 'ncleştăm cu Cerìul, să ne urcăm la stele,
De-ar fi voit-o soarta, chiar firul Penelopii
L'am fi ţesut de-a 'ntregul—de dragul fetei popii!

Şi iar mi-aduc aminte cînd sările de vară
În mitice podoabe pămîntu 'l îmbrăcară,
Cum noi, în veci pribegii, sub bolţile albastre
Ne povesteam fiorul din inimile noastre.
Atuncia scinteiarea plăpîndă de lumină
A stelelor din ceriuri şi muzica 'n surdină
A vîntului din trestii, cu şoaptele-i limbute,
În marea noastră taină erau întreţesute...

Aşa eram odată: pierduţi în ideale,
Turnam măreţe visuri în versuri sculpturale....
Cînd ne-a 'nşfăcat vieaţa, cu ghiara ei de pradă
Şi ochilor luat-a putinţa ca să vadă
Ş'urechilor auzul.... Am stat năuc o clipă—
Un puiu golaş ce 'ncearcă să deie din aripă....
Tîrziu, din toropeala ce-atunci m'a abătut,
Redeşteptat, simţit-am o lume că-am pierdut....

O! unde mai e satul şi casa largă-a popii,
Şi unde'mi e grădina şi unde mai sînt plopii,
Şi ochii ei... şi mîna-i, ce lin mă mîngîea,
Şi vorba-i dulce, caldă, ce'n vraja-i mă ţinea?....

(Viena) **Eugen Vlădan**

PĂDUCELUL

(Crataegus Oxyacantha L.)

Păducelul e un ciritel tufos şi foarte spinos, care creşte pe marginile pădurilor, prin tufişuri şi crînguri atît la ţară cît şi la munte. El infloreşte în luna lui Aprilie şi Maiu; are floare albă, care miroase a migdale amare, şi pomiţe roşii ca *cicădirele*, însă cu mult mai mici de cît acestea şi mai turtite la coadă.

În Moldova se numeşte acest ciritel, ca şi'n Bucovina: *Păducel;* în Ţara-romînească: *Gherghin*, *Gheorghin*, *Mărăcin-alb*, *Mărăcine*, *Mărăcine-alb*[1]) şi *Păducel*[2]); în Transilvania: *Mărăcin*, *Mărăcină*, *Mărăcină-ablă*, *Mărăciune* şi *Păducel*[3];) în Crişana: *Mărăcin*[4];) în Ungaria: *Păducel*[5]); iară în Banat: *Goglin*, *Gogline*, *Păducel*[6]) şi *Spin-alb*[7]).

Despre ciritelul acesta există atît la Romînii din *Bucovina* cît şi la cei din *Moldova* următoarea legendă:

„Zice că *Dracul*, duce-s'ar pe pustii şi-ar mînea acolo unde a înserat, văzind că *Dumnezău* a făcut fel de fel de pomi, unul mai arătos de cît altul, cari fac tot feliul de poame, l-a rugat să-i deie şi lui unul ca să aibă şi el pomul său.

«*Dumnezău* însă, nu ştiu cum şi din ce pricină, destul atîta că l-a tot amînat cu vorba de pe-o zi pe alta şi nu i-a dat nemică.

„*Dracul*, văzind că *Dumnezău* îl tot poartă cu vorba şi nu voeşte să-i dăruească nici un pom, l-a rugat să-i dee macar un copac.

— „Şi cam ce fel de copac ai voi tu să-ţi dau?—îl întrebă *Dumnezău*, văzind că nu poate cu una cu două să scape de dînsul.

— „Ce fel de copac?... da fie ori care va fi, numai să

1) Dr. D. Brînză: *Limba bot.* publ. în *Columna lui Traian* an. IX t. III. p. 228;—Idem: *Prodrom* p. 539;—Panţu: *Vocab.* p. 13;—G. Crăiniceanu: *Nomenclatura* publ. în *Convorbiri lit.* an XXIII. p. 885 şi 894.

2) Rădulescu-Codin: *Cîntece pop.* p. 65:—Gr. G. Tocilescu: *Materialuri folkloristice* vol. I P. II. p. 736.

3) Vict. Onişor: *Doine* p. 26;—Porcius: *Flora* p. 195;—Panţu: *Vocab.* p. 13.

4) *Familia* an. p. 7.

5) Com. de dl. Vas. Sala: vezi şi doina pop. reprodusă mai la vale.

6) En. Hodoş: *Poesii pop.* 172 şi 188.

7) Sim. Mangiuca: *Cinciseci de etimologii* publ. în *Familia* an. XX. p. 66: „Cuvintul *Goglin*, *Gogline*, inseamnă în graiul bănăţănesc *Spin-alb*, spina alba (Oxyacantha) germ. Weissdorn. Pe alocurea se numeşte *Spin-alb*, pe alocurea *Goglin-negru*, care este o specie de *Spin-alb*, acesta face boabe (boambe) roşii, cela boabe negre. *Goglinul-negru* nu trebue confundat cu *porumbele* germ. schlehe, fr. prunelle."

fie!.. bună oară *Carpănul*, că acesta şi aşa e afurisit!—respunse *Dracul* oţărît.

— „Ba eu nici *Carpănul* nu ţi l-oiu da, că nu face poame, dă ţi oiu da *Păducelul*, că el face!—zise *Dumnezău*.

„Şi cum a zis, aşa a şi făcut. I-a dat *Păducelul*, care face nişte pomiţe roşii şi foarte făinoase, pe cari de multe ori nici *Dracul* nu le mănîncă, da încă oamenii. Iar cel ce le mănîncă, n'are voe şepte ani de-a rîndul să intre în biserică, fiind că *Păducelul* e *pomul Dracului*"[1]).

Pentru aceea însă *Păducelul* e bun de boala, numită asemenea *păducel*, care se face de regulă la tălpile picioarelor şi care produce o mîncărime aşa de mare, încît că cel ce îl are îi vine să pue piciorul în foc. [2])

Cel ce voeşte să piardă *păducelul* acesta, acela ia mai multe rămurele de *Păducel* şi le pune într'o oală cu apă la foc să fiarbă. După ce au fiert de ajuns lasă zama, ce-a ieşit dintrînsul, să mocnească puţin, şi apoi oblojeşte *păducelul*, adică se spală cu dînsa [3]).

O samă însă ard rămurelele de *Păducel*, fac cenuşă dintrînsele, din cenuşa eşită fac leşie, şi cu leşia aceasta spală apoi *păducelul* [4])

Unii oameni, dar mai cu samă unii boi, carii umblă foarte mult îngiugaţi, şi mai ales pe umezeală, capătă *păducei* nu numai la tălpile picioarelor, ci şi după cap.

Deci cei ce voesc să vindece pre asemenea oameni sau pre boii ce au astfel de *păducei*, rad scoarţa de pe rădăcina unui *Păducel* şi o pun, aşa proaspătă rasă, cum este, pe *păducei*,[5]) sau iau lemn de *Păducel*, îl ard în foc, şi din cenuşa lui, amestecată cu smîntînă, precum şi din cenuşa ce iesă dintr'un guler de cămeşă bărbătească, care asemenea se arde, fac o a-

1) După spusa Rominilor din Bucovina, com. Broscăuţ, şi a celor din Moldova, dict. de Niculaiu Chirion Bagiurea şi com. de d-na El. Nic. Voronca.

2) După spusa Rom. din Frătăuţul-vechiu, dict. de Zamfira Ignătoaei: „*Păducelul* e bun de *păducelul*, care se face la picioare. *Păducelul* acesta zice că se capătă atunci, cînd cineva aruncă cenuşa din zolniţă pe locul unde umblă oamenii şi anume [illegible] calcă cenuşa aceea. *Păducelul* nu doare, ci numai mănîncă foarte tare şi trebue neincetat să-l scarpini. Il capătă oamenii şi vitele şi se lecuesc într'un feliu";—M. Lupescu: *Medicina populară* publ. în *Şezătoarea* an. I. Fălticeni. p. 121: *Păducelul* se face în talpa piciorului la cei ce umblă desculţi. El aduce o mîncărime atît de grozavă încît cel ce îl are îi vine să pue piciorul pe foc. De *păducel* scapi greu. *Măceşul* înfierbîntat în foc şi pus pe el să-l ardă te scapă. *Păducelele* coapte şi puse pe el fierbinţi, încă-s bune;—S. Liuba şi I. Iana: *Medicina pop.* publ. în *Familia* an. XXVIII. p. 6: „Măncărimea degetelor dela picioare şi tălpi se numeşte *păducei*. Ea se capătă atunci cînd piciorul umblă mult prin umezeli şi nu se desculţă mai multe zile d. e. păcurarii".

3). Dat. Rom. din Frătăuţul-vechiu, dict. de Zamfira Ignătoaei;—a celor din Siretiu, dict. de I. Lipaş: „Cine are *păducel* la vreun picior fierbe lemn de *Păducel* şi cu apa aceasta spală apoi piciorul ca să piardă *păducelul*".

4). Dat. Rom. din Frătăuţul-vechiu, dict. de Zamf. Ignătoaei.

5). Dat. Rom. din Braşca, distr. Gura-Humorului, dict. de Gherasim Roşca.

mestecătură—un fel de alifie—şi cu alifia aceasta ungînd apoi grumajii oamenilor sau ai boilor, pe loc se vindecă [1]).

Fiindcă lemnul de *Păducel* e foarte vînjos şi tare, de aceea unii Romîni îndătinează a face din rămurelele sale *răstee* şi *cuie prin juguri*. [2])

Alţi Romîni, însă se vede că tot din causa tăriei sale, spun că dacă vei bate un par de *Păducel* în mormintele *Strigoilor*, aceştia nu învie mai mult. [3]).

Păducelul nu creşte nici cînd înalt, ci mai totdeauna pitulat, tufos şi spinos. Din causa aceasta apoi mulţi Romîni îl întrebuinţează şi la facerea de *garduri vii* [4]).

Dovadă despre această datină a Rominilor avem şi următoriul proverb:

„*Cu un Mărăcine numai nu poţi îngrădi*", adică: cu nemică nu mai faci ce-va. [5]).

Alte proverbe, în cari provine asemenea numele *Păducelului*, sînt cele următoare:

„*Nici Mărăcinele struguri scoate, nici Scăietele smochine*", —adică: cei rei şi cumpliţi bunătăţi nu fac. [6]).

„*Focul cînd s'aprinde prin Mărăcini uscaţi*, arde şi pe cei verzi";—adică: reul pe lîngă cei rei cade şi pe cei buni, precum la resboae. [7]).

«Cei mai frumoşi Ghiocei prin Mărăcini se găsesc»,—adică: cele mai frumoase printre cele proaste, şi cei mai buni printre cei mai mici [8]).

Păducelul provine adeseori şi 'n poesia poporală, rar cînd însă în sens bun, ci mai totdeauna ca scut pentru unele animale stricăcioase sau amfibii veninoase, precum şi pentru unii oameni răutăcioşi sau geloşi.

Aşa într'o baladă din *Crişana* dăm peste următoarele şire, care ne spun cum un şerpe veninos stă ascuns lîngă un *Mărăcin* adică *Păducel*:

In grădină
La stupină
Ascuns lîngă'un *Mărăcin*
Este-un şerpe cu verin,
Din gură verin îi cură,
Din coadă sînge-i picură, [9])

Iară o chiuitură din *Ungaria* sună precum urmează:

Hop leliucă scurtă 'n conciu,
Săruta-te-aşi, nu te pociu,

1). Dat. Rom. din Ungaria, comitat. Bihorului com. de dl. Vas. Sala.
2). Dat. Rom. din Bucovina şi din Moldova, com. de dl. Art. Gorovei.
3). Cred. Rom. din Calafindeşti, dict. de M. Molociu.
4). Porcius: *Flora*, p. 195.
5). Zanne: *Proverbele Rominilor* Vol. I. p. 209.
6). Zanne: *Proverbele Rominilor* Vol. I, p. 208.
7). Idem de eadem p. 176.
8). Idem de eadem p. 188.
9). *Familia* an. XXVII, p. 7.

Săruta-te-ar pupăza,
C'aceea-i de gura ta.
Hop leliucă cu mărgele,
In gură fără măsele.
Hop leliucă cu cercei,
Merg la mă-ta să te cei,
Mă-ta fuge'n *Păducei*
Ca și-o scroafă cu purcei! [1]).

In fine o doină din *Banat*, în care *Păducelul* figurează chiar în șirul prim, sună așa:

Sub tufă de *Păducel*
Șede-un tinăr voinicel
Și merge mîndra la el
Cu turtiță caldă'n sin
Cu cupa plină de vin.
Mîndra zice: «Na de bea!»
El din gură-i zice-așa;
—Io n'oiu bea, nici n'oiu mînca,
Ci pe tin' te-oiu întreba:
De cînd am plecat din sat
Cîți voinici te-or sărutat?
—Cîți voinici, bade, ca tine
Toți m'or sărutat pe mine! [2])

Sau o altă doină, tot din *Banat*:

Auzi, mîndră, *dau* [3]) n'auzi
Cum te strigă badea 'n frunză?
In frunză de *Păducel*
La gură de ogășel,
Să te'nduri, mîndră, de el! [4])

In fine mai e de 'nsemnat încă și aceea, că de familia *Păducelului*, despre care ni-a fost pînă aice vorba, se mai țin încă doi ciritei, cari asemenea li-s Rominilor cunoscuți după nume. Iară aceia sînt:

Păducelul sau *Mărăcinele*, lat. Crataegus monogyna Iacq. care crește pe lingă păduri, prin rărișuri de păduri și prin mărăcinișuri, și care înflorește în luna Maiu și Iunie. [5]).

Zama din pomițele acestui *Păducel* se întrebuințează ca leac contra *pîntecăriei*, *vintrei* și *trînjilor*. [6]) Și:

Păducelul sau *Goglinul-negru*, lat. Crataegus nigra W. et Rit. care înflorește asemenea în luna Maiu și Iunie ale cărui fructe sînt negre. [7])

S. Fl. Marian

---

1) Din colecția mea inedită.
2) En. Hodoș: *Poezii pop.* p. 188;—Comp. Victor Onișor: *Doine* p. 26.
3) *Dau* = sau — au.
4) En. Hodoș: *Poezii pop.* p. 172.
5) Dr. Grecescu: *Conspect.* p. 220;—Porcius: *Flora* p. 195.
6) Dr. N. Leon: *Ist. nat. med.* p. 57.
7) Sim. Mangiuca: *Cincizeci de etimologii* publ. în *Familia* an. XX p. 66—și dat. Rom. din Bucovina, com. Fundul-Moldovei.

Patru zile în Ardeal

— Impresii fugitive —

IV

Spre Seliștea.—„Anița crîșmărița".

E cald. Soarele ne bate drept în față, dar nici nu gîndim să ne ascundem cu coperișul „landoului" strălucirile înconjurimii:

Tropotul măsurat al cailor bate șoseaua între lanuri de grîu, al căror verde intens sclipește în licăriri de roș aprins al macului în floare; în șanțuri, parcă sămănate de mac, ce împrejmuesc lanurile ca niște mari brîne de purpură, abia răsbate prin desișul cupelor roșii verdele tînăr al ierbei de Maiu; mai încolo, în fînețe, verdele se deschide încă într'o împestrițare vie, în care predomină galbănul romaniței și vînătul gingaș al clopoțeilor; mai departe încă, din cînd în cînd, pe covorul înflorit al cîmpului lucește în frînturi de oglindă albia Săbiului; iar în zare la stînga se întunecă siluetele vînjoase ale munților, cu vîrfuri încă albe de zăpadă, și în radiarea lor rece parcă se mai potolește scinteerea razelor aprinse....

Și în liniștea drumului pustiu de Duminică, ce șerpuește prin dealuri și văi, nimic nu tulbură acest imn al naturii de primăvară, în culori și lumini....

Dar, nu. Iată o disonanță: drumul intretae două linii de șine de fier.... Pe stîlp o inscripție maghiară... Poate fi ceva mai caracteristic pentru concepția de „stat național maghiar", decît această inscripție, menită să ferească de primejdie pe trecători, dar făcută din „patriotism" într'o limbă neînțeleasă pentru nimene în acest ținut curat romînesc, în care chiar Sașii diferitelor dialecte se slujesc între ei de limba romînească?....

Dar calea ferată e o „instituție de stat"! Și iată așa, în

Ungaria, un stat poliglot și o țară de mare tranzit, toate inscripțiile de pe la gări sînt numai în ungurește (în statul-gemene al Austriei inscripțiile se fac în trei și chiar în patru limbi). Cît m'am căznit în primele mele treceri prin Ungaria până ce am învățat înțelesul a vr'o patru inscripții: *etterem, kymenet, nek-nök* (al dracului, iar am uitat pe cealaltă!...) Dacă cunoști o limbă slavă, una germanică și una romanică,—poți călători prin toată Europa și America, și ori unde, afară de Ungaria, nu mai riști să nimerești la gări în *etterem*, în loc de *nek-nök* (adică de cealaltă, pe care am uitat'o)!... Dar Ungurii s'ar crede micșurați, ca națiune, dacă ar cruța străinilor un ast-fel de *qui pro quo*....... Aceasta li e singura nădejde de a sili pe străini să învețe această limbă ciudată, care nu samănă cu nici una alta?...

De asemenea la intrarea în sate, în care nu se află un picior de Ungur, dai de o tablă în această limbă, — pecete de jug...—Un țăran de ai noștri, cînd trece pe lîngă ea, rar își poate stăpîni ispita de a o lovi cu toporul, — și mulțumită îngrijirii administrațiunii ungurești de prestigiul «statului național» aceste table pretutindeni strălucesc de noutate,—n'au vreme să se învechească....

Lăsăm la dreapta noastră *Săcelul*, un frumos și mare sat romînesc, cu acoperișurile sale de țigle,—o mare pată roșie pe verdeața cîmpului.

Trecem prin *Cristian*, locuit în mare parte de Sași, dar în care s'a început deja procesul de infuziune romînească: o îngrămădire de case vechi și tăcute; în stradă aproape nu se văd copii; pe lavițele de lîngă porți stau niște femei îmbătrînite înainte de vreme și bărbați blegi, cari privesc în nemișcare la trecerea noastră; se simte o viață stînjenită și tristă a unui popor ce se duce... Pentru a opri acest proces de istovire, locuitorii au stăruit și au dobîndit ca în sat să fie încartierată o trupă de soldați;—iată și căzărmile, în care stă o companie de Săcui, ce trebue să fie mîndri de rolul de regeneratori ai rasei lui Göthe și Schiller....

Prin contrast e încă mai intensă impresiunea de putere și viață, ce ne produce *Orlatul* romînesc, la care ajungem peste vr'un sfert de ceas.

Vechiul sat de grăniceri, cari și acum și-au păstrat în ținuta lor ceva ostășesc, e plin de sgomotul și veselia Duminicii; în jurul horei, în care bat pămîntul flăcăii de dudue valea și se învîrt fetele, își face de cap o droae de copii sburdalnici; gospodarii stau la sfat cu lulele în gură; nevestele voinice, de lîngă o portiță, se ridică la trecerea noastră și ne salută.

Ne oprim în poarta crîșmei, să se mai odihnească caii.

E tot mai cald; sîntem moleșiți cu toții; pe fruntea lui Goga—un șir de bobițe de rouă; Brediceanu e parcă și mai negru; iar eu sînt și mai muiat, simt toată greutatea kilogramelor adunate, în timpul de viață așezată... Numai părintele Cristea sare vioiu din trăsură...

Se deschide portița, și în portiță,—luminîndu-ne cu obrajii rumeni și săgetîndu-ne cu ochii albaștri,... «Anița crîșmărița»...

Unde-i Laie Chiorul?...

«Zi, măi Laie, înc'un cîntec
«De-o cămașă cu altiță,
«Și de-un drac cu ochii vineți,
«De-o Aniță crîșmăriță»...

Parcă-i mai răcoare...

Frumoasa crîșmăriță reazimă portița cu spinarea-i de voinică grăniceră, și cu un gest vesel ne chiamă înlăuntru:

— Poftiți la umbră, Domnilor!

Sar cît pot mai sprinten din trăsură, iar după mine Goga și tînărul Brediceanu, și intrăm în curte, sub umbra unui păr bătrîn.

— Ia, Aniță, dă-ne ceva să ne mai răcorim!

Dinții albi scînteează, și aflăm că pe Anița o chiamă Maria (ei, așì, Aniță!).

Și iată așa, vioae ca o sfîrlează, fulgerînd din albastrul ochilor, roșul obrajilor, și albul dinților, Anița ne împarte paharele și ne toarnă vin și «borvisz»...

Ei, frate Octaviene, de ași fi trăit la 20 ani prin meleagurile astea, în loc să fac studii etnografice prin colțurile prăpădite ale pămîntului, așì fi fost poate și eu un poet!...

Răcoriți, plecăm în cele două trăsuri înainte și peste vr'un ceas, iată-ne în Seliștea, cea frumoasă...

V

Mărgăritarul Ardealului.—Horă.—Discuție literară.

$4^1/_2$ după amiază.

O stradă podită cu pietre (în sat!),—cu grădini mari și case frumoase acoperite cu țigle roșii, cu obloane verzi, pe de lături,—ne duce drept la horă.

Deși în aer liber, hora are loc pe un podiș de scînduri, adăpostit de un vast acoperiș,—«pavilionul de joc», lîngă rîu.

Sosirea noastră a provocat un moment oare-care mișcare: părinții Cristea și Ivan sînt oaspeți de cinste, dar pedeasupra a venit Octavian Goga, cu alți tineri din oraș și un „domn din Rominia".

Fac cunoștință cu d. Dr. N. Comșa, un Romîn zdravăn cît un munte, mi se pare fost deputat și primar al Seliștii, cu notarul comunei d. Henț, care poartă voios cei peste 60 ani ai săi, cu un căpitan din armata Imperială, fiu al Seliștii, d. Florian, venit din Alba-Iulia, unde stă cu garnizoana.

Ne așezăm pe niște laviți lăturalnice, ca să nu turburăm jocul.

Am auzit mult despre frumusețea Seliștencelor, dar pe mine nu m'a impresionat atîta această frumusețe,—deși n'am rămas nesimțitor nici eu, sărmanul de mine,—cît acea cultură sufletească superioară, care respiră din toate mișcările lor.

Inaintea noastră sînt numai fete și feciori de țărani, dar cînd vezi cum un flăcău salută invitînd o fată la joc, cum—după joc—o duce *la braț* la locul ei, cum fata, cu un zimbet discret, mlădiindu-și trupul, s'apleacă ușor spre a-i mulțumi,—pierzi simțul realității, ți se pare că prin o viziune profetică întrezărești în viitorul îndepărtat, cum poate să fie *toată* țărănimea noastră, în împrejurări fericite...

Toate fetele sînt în port țărănesc: o catrință,—două șorțuri negre lungi, înseninate jos cu două dungi discrete de cusătură aurie, în crăpăturile catrinței se vede o fustă albă ca zăpada, crohmolită; o cămașă albă, cu cusături tot negre,—o simfonie în alb și negru; în cap—o broboadă de matasă, totdeauna de o culoare discretă,—viorie, vișinie, vînătă, *închise* sau albă, foarte elegant legată, lăsînd descoperite fruntea și părul înălțat din față; în picioare—păpucei cocheți, peste ciorapi negri sau albi...

Și să vedeți cu cîtă grație neîmprumutată poartă aceste haine austere trupurile svelte și zdravene! A, domnișoarele din saloanele noastre ar putea mult învăța dela aceste fete de țărani, dacă... asemenea lucruri s'ar putea învăța...

Dintre flăcăi unii, deși puțini, sînt și în haine nemțești, cu o floare la butonieră!...

Jocul urmează înainte:

Cîte două părechi, flăcăi și fete, la început desprinși, se mișcă încet, salutîndu-se și parcă provocîndu-se:

«Un pas înainte și doi înapoi,
«La dreapta, la stînga, 'nainte
«Un pas»...

Apoi se prind, fetele și flăcăii, cu mînile unora pe după spatele celorlalți, și încep, cu picioarele apropiate, cu trupul puțin înclinat înapoi, să se învîrtă, în tactul muzicii, repede, tot mai repede; și în vîrtejul acesta, în care un pas greșit poate rostogoli la pămînt pe tus-patru, numai tineretul vinjos al Seliștii știe să păstreze, cu tot avîntul nebunatic, o grație nespusă.

Băteam și eu cu piciorul tactul îndrăcit; și parcă trebuia să mă țin cu mînile de bancă, ca să nu dau dracului în viforul acesta de joc și pe „domnul profesor", și pe „domnul director" și pe toți domnii ăia gravi la un loc, pe cari îi cuprinde vasta mea personalitate... Ce cap ar mai face să mă vadă nenorocitul de Fritz Tischler (Emmanuel Kant) de la Neurihrer!...

Dl. Henț bate în palme, muzica încetează.

— *Romanul!...*

Se prinde în joc însuși d. Henț, cu o fată voinică, cît un brad, cu obrajii aprinși și părul negru încrețit; și sprintenul căpitan Florian, cu o bălae ștrengăriță, frumoasa satului, al cărei chip a înveselit paginile atîtor reviste ilustrate nemțești; oacheșul Brediceanu a invitat la joc o sveltă și subțire brună cu ochi negri mari, adînci ca marea, cu o pieliță care ar turba de invidie pe toate cucoanele mari (nici «musca de frumusețe», naturală, nu-i lipsește în colțul guriții de mărgean!)...

Dintre musafiri, numai partea preuțească și cu mine, smeritul dascăl, pe care soarta nu l'a învrednicit în tinerețe să învețe jocul,—rămînem ca privitori... cu jind.. Ba și Goga stă într'un colț gînditor, cine știe la ce visează poetul, ce probleme îi frămîntă gîndul... sau poate „domnița lui bălae"?...

Romanul e un danț de salon, combinat din jocuri naționale, foarte complicat.

Bătrînul Henț conduce, în prima păreche, jocul;—cu mîna ridicată sus, cu capul aruncat înapoi, cu barba căruntă în vînt, mîndru de rolul său, el sare ușor, cu o eleganță căutată, accentuînd «figurile» încurcate ale danțului pe care le comandă cu o voce de stentor; oacheșa copilă, ce joacă cu el, trebuind să-și ridice și

ea mina prea sus, umblă în virful degetelor și zimbește, vădit, mulțumită și ea de arta căruntului ei cavaler...

Bravul căpitan Florian, care și-a încredințat sabia mie, zornăe cu multă energie din pinteni, spre marea plăcere a sburdalnicei și blondei sale tovarășe de joc...

Tăcut și serios, cu „distincție", lunecă Brediceanu, urmat de zîna-i cea sveltă, cu ochii adinci ca marea,—și pe pielița ei albă gingaș înfloresc trandafirii...

Deliciul tuturor e un flăcău din Seliștea, în haine nemțești cafenii, cu un enorm bujor alb la cheutoare;—cu pălăria-i sură căzută pe ceafă, el complică nespus toate figurile jocului, descriind cu picioarele-i parcă turbate niște desenuri fantastice; chiar cînd trebue să stea în repaos dînsul tropotește pe loc, ba în călcăe, ba în virful degetelor, ba lovind un picior cu celalalt, cu capul plecat înainte, cu genunchii puțin încovoiați, fixîndu-și ochii cu cea mai netulburată seriozitate la virful picioarelor.... Părechea lui,—un drăcușor mic și vioiu, cu niște ochi mici de cărbuni lucitori,—rîde de abia se ține în picioare, fără să-l tulbure, în conștiința gravei misiuni, ce-și îndeplinește în hora satului....

Părechile se prind și se desprind, se invirt și tropotesc, se împletesc în cerc, într'o ghirlandă de fete tinere și vesele, și iar se desfac...

In jurul celor ce joacă, în «pavilion» și în afară, stau grupuri de flăcăi și fete, ce n'au putut intra în joc; codane, cu ochi vii și cuminți, ce nu sînt încă în vrîsta de horă; neveste și bărbați de toate vrîstele. Și impresia cea mai vie ce am din aspectul acestei mulțimi de cîte-va sute de oameni (impresia ce am avut-o peste tot în Ardeal) e, înainte de toate, *sănătatea*,—multă sănătate trupească și sufletească: nu vezi fețe galbene, trupuri chircite, chipuri mohorite... Nu e de mirare, că cu atita sănătate se îmbină atita frumusețe!... Cită finețe în trăsăturile figurii, cită grație în mișcări, cită mîndrie în ținută, cită demnitate conștientă în priviri, la acești țărani... *țărani*, o Doamne!..

Mă ridic și mă amestec în mulțime. Trecînd pe lingă un grup de fetițe în vrîstă de școală, aud cum o fetișcană oacheșă de vr'o 14—15 ani, cu nasul mic în vînt, și dinții albi, șoptește alteia: „Asta-i profesorul de la *Viața romînească* din Iași". Au și aflat, micile fiice ale Evei!...

Mă întorc repede:

— Ai cetit «Viața romînească»... *domnișoară?* (simt, fără

voe, că nu mă pot adresa alt-fel, la această copilă de *țăran*...).

— Am cetit, domnule!—Și ochii negri mă privesc vesel drept în față, fără sfială.

— Și ce ți-a plăcut mai mult, domnișoară?

— Ce scrie domnu Șărcăleanu...

— Și pentru ce ți-a plăcut Șărcăleanu?

— Pentru că vorbește bine de domnu Goga...

— Dar iți place mult Goga?

— Imi place... (Și o privire pe furiș în spre colțul în care stă nesimțitorul Goga...).

Se încinge o discuție literară în toată regula.

— Mie imi place mai mult domnu Coșbuc,—spune o blondinetă, un cheruvim cu părul bălaiu buclat și cu seninul din zare în ochi-i visători.

— Mă rog, și după Coșbuc?

— Domnu Iosif...

— Și după Iosif?

— Vlăhuță...

A, micelor patrioate de clopotniță, în sfirșit, v'am smuls și numele unuia din ai noștri...

Dar cînd voiu putea sta de vorbă, dincolo de munți, cu copile de țăran, despre Vlăhuță, Coșbuc, Goga?.....

...*Romanul* s'a isprăvit.

Imi iau rămas bun de la tineretul aprins de joc:

— Petrecere bună, domnișoarelor!

— Mulțumim, domnule,—spune zîna cea sveltă cu ochi negri, adinci ca marea,—și prin trupuri mlădioase trece ca unda salutul grațios, și parcă mă inneacă valul de priviri zimbitoare și gingașe ale ochilor de agată neagră, cu puține luciri printre ele de albastrul peruzelelor...

Lăsînd pe cei tineri să-și caute de tinereța lor, plecăm puțin prin sat, împreună cu d-nii Comșa, Henț, și voiosul căpitan Florian, care nu tocmai în voe bună a renunțat să se numere printre cei tineri...

Lingă o portiță, un piciu, de vr'o trei ani, durduliu, cu buci roșii umflate, cu multă seriozitate, își ia pălăriuța și ne salută.

— Să trăești, piciule! Cum te cheamă?

— Vasilică a lui Ion Cozocalu...

Cojocar!... E un puiu din zdravenii meșteșugari ai Seliștii...

VI

O privire în trecut.—Situația economică și culturală

Seliștea e așezată aci, sub culmea Netedului, „de cînd îi lumea“: în documentele cele mai vechi despre partea locului ea apare ca o așezare vechie, și o așezare *romînească*.

Cîtă continuitate ne înfățișază viața ei socială se poate vedea din faptul, că într'un proces,—ce au purtat Seliștenii, pe la 1570, cu Sașii din Cristian,—e citat ca reprezentant al Seliștii primarul ei *Coman Comșa* „și alți oameni bătrîni și cuminți—*circumspecti ac providi*—Dumitru Kriste senior, Stan Roman etc“[1],—și astă-zi după 336 ani, în fruntea Seliștii e tot un *Comșa!*... Cîți „prinți“ de ai noștri ar putea să-și stabilească o genealogie, de aproape patru veacuri, ca acest „țăran“, care nici în fața unui ministru n'a voit să-și lese portul romînesc?...

Și doar cît de sbuciumată a fost această viață a Romînimii din Seliștea! Mai ales de la așezarea Sașilor în Ardeal, față de tendințile lor de cotropire și subjugare, ea se prezintă ca șepte veacuri de necontenite procese și lupte cu „magistratul“ din Sibiiu, adesea cu vărsare de singe,—pănă ce energia și mîndra conștiință de sine a Seliștenilor n'a sfărmat toate lanțurile făurite pentru ei de meșterii nemți ai Sibiiului.

Iată de pildă un epizod din aceste lupte, cum e povestit de istoricul Seliștii, din care ne permitem să cităm o pagină:

„După ce la 1773 Săliștenii din nou se împotriviră și cereau cu stăruință ștergerea dijmelor, magistratul sibiian a hotărît trimiterea unei comisii, care însoțită de o companie de cătane înarmate (sub conducerea căpitanului Kökös) a și sosit la Seliște în 7 Iulie 1774, chiar înainte de Sîn-Petru, venind aci cu gîndul să-i silească pe Selișteni prin puterea armelor la plătirea restanțelor și la încheierea unui contract pe placul lor... Comisarul Mihail Glantz, după ce a sosit în Seliște, s'a dus de-adreptul la casa judelui, care era pe atunci *Aleman Nan* (după muere: „*Borcea*); a chemat aci pe bătrînii satului și a voit să-i înduplece la subscrierea unui contract, prin care ei în numele scaunului întreg să se învoiască, ca să dee pe an 2 zloți de familie, să lase Sașilor dreptul de crișmărit și să plătească taxe „pentru stăpînirea munților. Dar' neînvoindu-se bătrînii la aceasta

1) *I. Lupaș*.—„Cîte-va pagini din trecutul comunei Seliște“, Sibiiu 1903, p. 7.

„s'au conchemat pe ziua de Sîn-Petru la Seliște toți fruntașii comunelor din scaun, ca sfătuindu-se împreună, să poată ajunge „la o învoială. Venind aceștia au aflat casa judelui și toată strada „în care se găsea acea casă, străjuită de o mulțime de cătane „și au oblicit îndată, că nu-i lucru bun. Comisarul a chemat în „casă pe vre-o 20 dintre cei mai fruntași, iar mulțimea poporului „rămînînd pe stradă s'a îmbulzit în jurul casei lui Aleman Nan „și a zătonit amîndouă stradele, căci Aleman Nan-Borcea sta cu „casa chiar la colțul răspîntiei în strada Vale... i-au chemat pe „cei 20 de inși să iscălească, și prin șiretlicuri i-au dus de i-au „băgat într'o pivniță amenințîndu-i, că de nu vor iscăli așa, după „cum poftesc ei, îi vor lega și între baionetele cătanelor îi vor „duce la Sibiiu, în temniță.

„Atunci judeceasa, care se numea *Peanța Borcea*, simțind „primejdia, a eșit în uliță, strigînd în gura mare: Săriți că i leagă! „Cîți-va din popor, care au putut străbate prin șirul cătanelor „au și dat năvală asupra ușilor și a porții, iar poporul a început „a lărmui 'nfricoșat. Căpitanul Kökös ca să-i sparie, a comandat foc, dar' cătanele au pușcat numai în vînt, ca să înspăimînte poporul. Insă oamenilor nu li s'a făcut frică, ci tot cu „mai mare furie cereau să-i sloboadă pe cei prinși în cursă. „Atunci căpitanul Kökös cu sabia scoasă a început a-i lovi, ca să-i „împrăștie, până cînd un fecior curagios s'a repezit la el cu „bîta sa ciobănească de corn și cînd l'a lovit preste mînă, i-a „căzut sabia la pămînt, ruptă în două, iar căpitanul a rămas „amețit. Acum încăierarea fu gata. Cătanele au început a pușca „în oameni, iar aceștia cu bețe, cu sburături și cu petre svirleau în cătane, așa, că s'a făcut zarvă mare, de au rămas „vre-o 10 oameni morți, iar alții vr'o 10 s'au prăpădit după aceia din pricina rănilor, ce le au căpătat atunci.

„Dar și comisarii săsești s'au spăriat de această împotrivire „înverșunată și au plecat la Sibiiu cu cătane cu tot. Au început „apoi a se jelui pe la guvern, că uite cum au pățit și că poporul din Seliștea e rău și neascultător, ba pricinaș chiar...[1])“

De aici s'a născut un proces, plin de epizoade dramatice,—soli trimiși la Viena, aruncați apoi în temnițile ungurești (fiii aleși ai Seliștii, în calea aceasta spre Viena, au precedat pe solii neamului întreg, cu acelaș rezultat...),—proces care din instanță în instanță a ținut până la 1874, cînd—după un veac!—judecata

1) *I. Lupaș*, op. cit. p. 19—11.

se stirşi prin biruinţa desăvirşită a Seliştenilor.. Săşimea Ardealului, astăzi nu se mai gîndeşte la expansiune ci, neputincioasă, se sbate împotriva înaintării triumfale a Rominilor...

Această energie şi puterea de stăruinţă, ne poate lămuri şi succesele Seliştii în sfera economică şi, în consecinţă, propăşirea ei culturală. Căci Seliştea nu-şi datoreşte starea înfloritoare darurilor naturii: pămîntul ei sărac, sub poalele munţilor, e puţin prielnic pentru agricultură. Din vechi, Seliştenii creşteau numeroase turme de oi, cari păşteau nu numai toţi munţii din împrejurime, ci treceau şi dincolo, în Romînia. De cînd însă lumea s'a înmulţit şi în Romînia, şi păşunile s'au îngustat, încît oierii Selişteni au fost siliţi să se întindă cu turmele lor până în Dobrogea, şi apoi mai departe, dealungul ţărmurilor Mării Negre, în stepele Rusiei, în Taurida şi chiar până la poalele Caucaziei,—oieritul a încetat să mai fie ocupaţia principală a Seliştenilor, deşi şi astă-zi zicătoarea lor ciobănească zice:

«Săracă pălărie,
«Tu tragi tot a sărăcie,
«Dar căciula cea buhoasă
«Aduce de dulce-n casă»...

Seliştenii s'au dedat la negoţ (în toate satele din împrejurime nu e un picior de negustor străin) şi la meşteşuguri (sînt 130 familii de meşteşugari în Seliştea),—şi au dovedit că pot mînui minunat, în lupta pentru traiu, arma modernă a asociaţiunii şi a cooperaţiunii,—arma ţărănimii triumfătoare de pretutindeni.

Instrumentul principal în această luptă a fost societatea cooperativă de credit şi economie,—*«Casa de păstrare (reuniunea) din Selişte»*,—înfiinţată la 1884 cu cîteva mii de coroane, şi care, după două zeci ani, în 1904 (ultimul bilanţ publicat) dispunea de un capital de peste un milion 600 mii de coroane (1 k.=1 leu 6 b.), făcînd operaţiuni pe an de peste *opt milioane!*

Din bilanţul pe 1904 se vede că «Casa de păstrare» şi-a adunat un *fond de rezervă* (în coroane, las la o parte peste tot centimele) de 90.037, un *fond de binefaceri* de 48.073, un *fond al spitalului public din Seliştea* de 20,606...

Din beneficiul net al anului 1904 de 19,330 K. s'au împărţit dividende în suma de 4,916, adică cam 5% asupra valoarei reale a mizelor sociale (97,500), în fondul de rezervă s'a vărsat—5,424 (se poate uşor închipui ce repede trebue să crească în asemenea condiţii fondul de rezervă, acest nerv vital al cooperativelor de credit!),—*pentru scopuri de binefacere 8,136*, adică aproape **o jumătate** din profit!...

Această din urmă sumă a fost distribuită ast-fel: o cincime (1,627) pentru *fondul* de binefaceri, (care prin urmare a ajuns la 50 mii!)—iar restul: 40% (adică 2,603 k)—pentru spitalul public, 20%—pentru grădina de altoi, 20%—pentru fondul cultural, şi 20%—ajutoare de natură filantropică (mai ales pentru burse), adică cîte 1,301 coroane pentru fie-care din cele trei din urmă scopuri [1].

Inţelegeţi din aceste cifre ce rol însemnat joacă în viaţa socială şi culturală a Seliştii acest puternic aşezămînt. Pe lîngă nenumăratele binefaceri de ordine culturală (noua clădire a şcoalei, spitalul public, etc), sprijinului lui se datoresc multe întreprinderi reuşite, cum ne-o arată un exemplu recent de tot:

Cu vr'o lună înainte de vizita mea la Selişte, «Casa de păstrare» a pus la dispoziţia intelectualilor satului (prim-pretorul, protopopul, notarul, învăţătorii, etc.) suma de 5000 de coroane pentru înfiinţarea unei *lăptării cooperative*, pentru ca gospodinile din Seliştea să nu piardă nici un păhar de lapte fără de rost.

Cooperativa s'a şi înfiinţat îndată, sub nume de *„Insoţire pentru valorizarea laptelui în Selişte"*.

«Insoţirea» nu primeşte laptele decît de la asociaţi: 1) pentru a îmboldi pe cît mai mulţi să intre în societate şi 2) pentru ca cu toţii să aibă interesul de a furniza numai laptele curat şi bun, ca dividendele să fie mai mari.

«Insoţirea» plăteşte societarilor pentru laptele furnizat 10 fileri litrul şi chiar de la început primeşte peste 1000 litri de lapte pe zi (se speră a îndoi această cantitate),—în prima lună de funcţionare, până la 1 Iunie a. c., s'au prelucrat (în unt) peste 30,000 litri de lapte şi s'au plătit societarilor peste 3000 coroane pentru laptele furnizat: sînt gospodine cari într'o lună au încasat pentru laptele lor *mai bine de 30 coroane*,—venit ce înainte se pierdea fără nici un rost! Păşunile vestite ale Seliştii asigură produselor lăptăriei o calitate superioară, încît piaţa Sibiiului le-a fost imediat cîştigată, şi ele au pătruns chiar îndată până în Budapesta.

Vă puteţi închipui ce consecinţi va avea această lăptărie cooperativă nu numai pentru mărirea veniturilor harnicelor gospodine, pentru creşterea vitelor etc., ci şi pentru propăşirea economică şi înălţarea culturală a Seliştii în genere.

E caracteristic, că după statutele „Insoţirei" 25% din pro-

1) *Anuarul Băncilor romîne pe 1906*, Anul VII. Sibiiu 1905, pag. 46—47.

fitul net se împarte pentru *premii economice*, iar dobînzile fondului de rezervă se vor vărsa în fie-care an epitropiei protopresbiteriale pentru *fondul cultural* (pentru şcoli, etc.); şi fondul de rezervă şi aici de sigur va creşte foarte repede, dividendele neputînd întrece 5% asupra mizelor sociale.

Şi aci prin urmare, ca şi în «Casa de păstrare», se urmăreşte ca din activitatea economică să rezulte şi progresele culturale ale obştiei [1]).

Spiritul de asociaţie a dat naştere în Selişte şi la multe alte societăţi cu scopuri economice, culturale şi filantropice. Pot enumera aici numai pe cele mai principale, despre cari am aflat: asociaţia meşteşugarilor („Reuniunea meseriaşilor din Seliştea"), societatea de lectură (cu o „Cazină publică"), „Grădina economică" (căreia am văzut că în 1904 «Casa de păstrare» i-a dat 1301 k. din beneficiile sale), «Reuniunea de cîntări», «Societatea de înfrumuseţare a Seliştii», „Reuniunea de înmormîntare"...

Prosperitatea economică şi darul de organizare ne explică îndeajuns, cum Seliştenii pot întreţinea, numai cu mijloacele lor, fără nici un ajutor din partea statului, şcoalele lor frumoase: şcoala de «repetiţie» (elementară), de „azil" (pentru copii mici de tot), de meserii, splendida şcoală cu *zece profesori şi şase clase*, în realitate, cu un curs de şcoală secundară,—un adevărat liceu!... Prin această şcoală trec **toţi** copiii, băeţi şi fete, din Seliştea,—se poate spune, un sat de bacalaureaţi şi bacalaureate!

Seliştenii au avut curajul să adune în acelaş local—o mare şi frumoasă clădire nouă, cu două rînduri, zidită cu ajutorul «Casei de păstrare»—clasele de fete şi băeţi, ba chiar să facă unele clase comune pentru amîndouă sexele.

Şi, desigur, înrîurii acestei scoli comune trebue să atribuim în mare parte acea dulceaţă de moravuri, cultura sufletească superioară, graţia gingaşă şi politeţa delicată, de care ne dă dovada tineretul Seliştii, vestit prin curăţenia vieţii morale în tot Ardealul.

Un detaliu: în şcoala din Seliştea nu se învaţă numai cîntul de către toţi copiii, ci D-şoara *Veturia Muciu Ureche* predă cu mult succes fetelor *cîntarea din pian!* Dumnezeule sfinte, fete de ţăran, *ţărance—Romînce*, cari cîntă la pian!...

Pălăria jos, domnilor, înaintea acestor oameni *liberi* cari

---

1) *Oct. Sglimbea*,—„Inaintarea economică a comunei Selişte", în *Telegraful romîn*, No. 61—62, 1906.

sînt mîndri de numele de *ţăran*, care n'au cunoscut iobăgia, care şepte veacuri au putut ţinea în frîu poftele «magistratului» din Sibiiu, şi care şi în viitor vor şti să zădărnicească toate încercările de subjugare, realizînd în viaţa lor frumoasă de sat, *adevărat* romînesc,—idealul unei democraţii sănătoase şi temeinice!...

VII

In „Cazină".—Gheorghiţă lăutarul.—Doina.

La $6^1/_2$ seara ne adunăm la „Cazina publică", administrată de d. Brote (fratele d-lui Eugeniu Brote).

Sub preşedinţia veselului patriarh, d. Henţ,—care şi-a consacrat Seliştii toată viaţa şi nu numai conduce hora Duminica, (un sacrificiu ce-şi găseşte răsplata în sine însuş) dar jertfeşte tot ce are înălţării şi înfrumuseţării satului,—se aşează în jurul unei mari mese de pe terasa «cazinei»—părinţii Cristoa şi Ivan, d-rul Comşa, căpitanul Florian, ceilalţi musafiri, şi cîţiva tineri Selişteni.

Ne serveşte însu-şi d. Brote, d-şoara Florica şi d-na Brote (tot în frumosul port ţărănesc al locului).

D-şoara Florica,—un tip de acele blonde de miază-zi, cu razele soarelui împletite în păru-i bogat, cu o pieliţă aurie de persică pe obrăjorii fragezi, înaltă, mlădioasă şi subţirică,—asta a pus vîrf aleanului meu,—dorului de ce nu mai poate fi...

Şi iată-mă, nemernicul de mine, îndrăgostit (nu rîde, Şarcălene!) de toate fetele, şi de toate nevestele, şi chiar de toţi flăcăii voinici şi veseli, ce-mi ies în cale!...

—Octaviene, nu mă duc acasă! vreau să mai văd, *trebue* să mai văd şi alte sate de pe aici!

—Mergem mîne la Reşinari!

Reşinarii! Locul de odihnă a lui Andrei Şaguna, şi locul de naştere a lui Octavian Goga!...

Şi neastîmpăratul căpitan, „pentru a cinsti această nobilă hotărîre", unde-mi porunceşte un vin, „un vin simpatic, foarte simpatic, d-le profesor",—şi unde tot mă îndeamnă:

—Ce, eşti antialcoolist?

—Nu sînt antialcoolist, n'am jurat să nu beau, dar nu-mi place...

—Nici eu nu sînt antialcoolist, şi n'am jurat să nu beau, dar îmi place!...

Al dracului!..

Şi vine Gheorghiţă lăutarul, frate cu Laie Chiorul, «meşter a nouă sate»,—şi deşi pentru ziua de sfinta Duminică abia se ţine pe picioare, unde-mi zice Gheorghiţă lăutarul nişte «invirtite» din cele îndrăcite, ce cind ard ca focul, cind sint dulci ca mierea,—şi unde-mi zice şi o doină: încep să cinte şi patriarhul preşedinte, şi focosul căpitan, şi învăţatul Lupaş, şi chiar tăcutul Bredicean, şi duiosul Octavian, şi tinărul Ionel Comşa, feciorul mîndrului fruntaş al Seliştii, şi fruntaşul mîndru insu-şi, şi alţi mulţi,—şi... o voce—nu mai spun a cui—ce poate ţine la întrecere cu ori-ce alta, dar care mulţumită „urechei muzicale" scoate din cumpăt pe insu-şi Gheorghiţă lăutarul...

Şi plinge arcuşul in mînă la Gheorghiţă, şi... pling şi eu...

De la o vreme, cheful luînd proporţii homerice, feţele bisericeşti se retrăseseră pe furiş de pe terasă,—numai tînărul diacon Tulbure stă neclintit la postu-i de onoare.

Părîndu-mi-se nu ştiu cum, că poate părinţii se plictisesc unde-va fără noi, mă duc un moment să-i caut, şi-i găsesc în faţa „Cazinei" îndeplinindu-şi datoria păstoricească intr'un cerc de fiice sglobii şi drăgălaşe ale Seliştii,—nu le mai tulbur misiunea apostolică, şi mă întorc cu Dumnezeu pe terasă.

Dar nu vă mai spun ce a mai urmat, că de ar fi aflat Fritz Tischler, ar fi pierdută in ochii lui, în vecii vecilor, slava Universităţilor romîne...

VIII

Înnapoi la Sibiiu.

Mult după nouă ceasuri, după toasturi în trei etaje, după atitea strîngeri de mînă şi îmbrăţişări repetate, ne suim, in sfîrşit, în trăsuri, şi plecăm spre Sibiiu.

Se intunecase dealbinelea; cerul se înnourase peste tot; numai spre răsărit, pe fondul de catifea neagră, sclipesc cîte-va stele de argint, şi dinspre munţii, ce-i simţi în îndepărtare, bate un vint rece.

Ridicăm coperişul „landoului", şi'n întunericul beznă începem cu Goga o discuţie aprinsă asupra literaturii ruseşti, pe care o cunoaşte bine din traduceri nemţeşti, îi judecăm pe Gorki, Andreev, Cehov, Tolstoi...

Nu ne vedem de loc, se zăreşte numai capătul aprins al ţigării lui Goga, şi numai cind o pune în gură, într'un mic cerc de lumină nedeslușită răsare cite un colţ din mustăcioara-i roşcată, virful nasului, şi o sclipire roşietică în ochelari...

Părintele Cristea aţipeşte puţin, şi din cînd în cind se aude cum oftează prin somn; în colţu-i întunecat, Brediceanu tace ca intotdeauna, nu ştiu de ne ascultă sau doarme şi el...

Din afară se aude cite o vorbă domoală, aruncată birjarului de către Lupaş, care s'a suit pe capră; cite odată sforăe un cal, şi din cînd în cind ne trimite glas tinărul Tulbure din cealaltă trăsură, ce ne urmează...

Lătratul de cîni ne vesteşte trecerea prin satele adormite....

Aproape de miezul nopţii intrăm în Sibiiu, în luminile frînte ale fulgerelor şi în detunările trăsnetului; incep să cadă picături grele de ploaie, cînd ne oprim în faţa otelului Neurihrer....

—Mîne la Reşinari!

—Ne intilnim la zece, la Asociaţiune...

—Noapte bună!...

Sguduit de toate emoţiile acestei prime zile petrecute în mijlocul Rominimii mîndre din Ardeal, urc scările întunecoase...

In colţul coridorului doarme pe scaun, cu capul răzimat de părete, Fritz Tischler—ce ştie el nenorocitul!—din gura-i căscată răsună perindîndu-se prin coridor două note nazale: de bariton răguşit şi de tenor falţet....

(Va urma)

C. Stere.

DIN ARDEAL

— IN AJUNUL UNEI REFORME —

(Sufragiul universal in Ungaria.—Situaţia Rominilor)

Dacă e să se ţină de angajamentul luat, actualul guvern din Ungaria va trebui încurind să întocmească un proiect de lege care să revizuiască legea electorală dela 1874, cea mai reacţionară din Europa. Iar revizuirea aceasta trebue să ducă negreşit la—*sufragiul universal*. Ţara întreagă îl vrea, pentrucă nicăiri nu sunt scoşi din viaţa parlamentară atiţia cetăţeni ca la noi. Partidul Kossuthist, are majoritate in Dietă, a şi făcut, prin cei mai valoroşi membri ai săi, declaraţiuni în acest sens. Dacă nu vrea să fie dovedit că a escamotat încrederea alegătorilor, Kossuth trebue să realizeze această reformă democratică.

După semnele d'acum însă, nu prea îndrăznim a crede că noua reformă să ne dee un sufragiu universal în înţelesul europenesc al cuvîntului. Nu, ci conduşi de vederi strimte de rasă, de interese de clasă şi mai ales de antipatia ce o au faţă de naţionalităţi (nu mai trebue, socot, dovedit acest lucru), Kossuthiştii şi aliaţii lor din guvern vor face o lege pe care vor numi-o numai sufragiu universal, să se poată astfel mîndri în faţa popoarelor din Europa şi să se achite şi faţă de Coroană. In realitate însă vor cinsti din drepturile noastre d'acum.

E destul, de pildă, să pună o singură condiţie: *scrisul şi cetitul*, pentruca să ne dee o mare lovitură.

Ce să tăgăduim adică: e fapt, că Rominii au cei mai mulţi analfabeţi.

Iată un raport comparativ:

Dintr'o mie de	Romini ştiu carte	144
« «	Unguri « «	537 [1])
« «	Germani « «	629
« «	Slovaci « «	527
« «	Sîrbi « «	319

---

1) Procentul acesta este aşa de ridicat mai ales in urma contingentului dat de Ovrei, socotiţi la un loc cu Ungurii şi care ştiu carte aproape toţi.

Işi poate deci închipui ori şi cine cît de tare am fi loviţi, dacă drept de vot s'ar acorda numai celor ce ştiu şi scrie şi citi.

Mai ales că nu merităm această pedeapsă. Nu din vina noastră suntem adică în cei din urmă în ce priveşte ştiinţa de carte, ci din causa sărăciei şi multelor vicisitudini din trecut.

De pildă: pînă la 1848 n'am fost recunoscuţi ca naţiune, stăpînă pe soarta sa, ci am fost o turmă de iobagi, puşi la absoluta discreţie a boerilor (nemeşi) privilegiaţi. Pînă la 1864, chiar bisericeşte eram sub ierarchie sîrbească (şi e greu de închipuit că patriarhul de la Carloviţ şi-a dat silinţa să ne cultive), iar Statutul Organic, care ne garantează biserica şi şcoala, s'a făcut abea la 1868... D'atunci incoace şcoala romînă şi-a cheltuit însă şi vlagă şi bani în lupta de apărare, căci—dela 1879 încoace mai ales—n'a trecut an fără a se aduce legi care rînd pe rînd au făcut spărtura în Statutul Organic, această operă a marelui mitropolit Şaguna. Intăi s'a introdus obligativitatea limbei maghiare în şcolile secundare, apoi în cele primare, iar anul trecut, prin simplă ordonanţă, ministrul Lukács, aşa zicînd a desfiinţat Statutul Organic, măcar că poartă sancţiunea M. Sale şi iscălitura celui mai celebru bărbat de stat ungur, baronul Eötvös: în urma acestei ordonanţe, contra căreia autorităţile noastre bisericeşti, precum şi Saşii, au protestat, confesiunilor li au mai rămas doar abea dreptul—să plătească pe învăţători!

Chiar dacă n'ar fi trebuit să purtăm lupte de apărare, ci să fi avut dreptul cel mai larg de a ne instrui în limba noastră, şi dacă statul ni-ar fi ajutat iar să nu plătim încă osebit (darea benevolă aşa zisă de cult, care în unele părţi e mai mare de cît darea către stat) pentru susţinerea şcolilor, peste trei milioane coroane pe an,—ş'atunci e greutatea geografică la mijloc.

Să ne explicăm.

Cele 2.799.479 suflete Romîni (statistica dela 1900) locuiesc în:

Ardeal (12 comitate)	706	cu populaţie pînă la	500 suflete
	638	» » »	1000 »
Ungaria (8 »)	534	» » »	500 »
	551	» » »	1000 »

Vorbim aci de aşa zisele comune romîneşti, unde avem adică majoritate. Cîţi Romîni sunt apoi împrăştiaţi prin Nordul Ungariei, colţ cu Ardealul, pe şesurile Ungariei propriu zise şi alte comitate ungureşti [1]). Oraşe cu majoritate romînească avem 6, iar unde suntem minorităţi ceva mai însemnate 27.

Şi să se noteze, că cele mai multe sate romîneşti sunt la munte, resfirate, în cît toamna tîrziu şi iarna nu e de umblat p'acolo. Apoi sunt colosal de sărace.

Cum pot astfel de comune să întreţină şcoli? Mai ales că statul nu le ajută!

Iată dar că nu din vina noastră numai, am rămas atîţia analfabeţi.

---

1) Vezi mai pe larg: *Romînii din statul ungar*, pag. 251.

Și mai rău, ni-ar lovi cînd s'ar pune condiția să știm citi și scrie *ungurește*. Se vorbește adică și de aceasta.

Carte tot știm 144 dintr'o mie.

Ungurește nu știm de cît 69.47 dintr'o mie.

Cîți ar rămîne însă la alcătuirea listelor electorale?

Desigur nici 2%, căci administrația ar avea latitudinea să înscrie numai pe cine îi place.

Ceea-ce ar fi cu atît mai mare nedreptate, cu cît în ce privește averea și contingentul militar, nu suntem cei din urmă, ci avem zeci de mii de alegători care azi se bucură de dreptul electoral în virtutea dării ce plătesc (după avere imobilă) pe cînd, dacă s'ar pune una dintre cele două condițiuni sus arătate, ei toți și-ar perde dreptul.

In proiectul nostru de răspuns la mesagiul regal, noi deputații naționaliști tocmai de aceea am cerut, anul trecut (luna Mai) *sufragiul universal fără nici o restricțiune.*

Dar să zicem că s'ar face această ideală lege: sufragiu universal, vot secret, votare în comună. Și atunci guvernamentalii de azi au rețeta gata pentru a ne da gata: *arondarea cercurilor electorale.* „Budapesti Hirlap" dela Rusalii, o și spune că «nu-i alt chip de a pune capăt expansiunei și hidrei naționale» de cît arondînd cercurile așa fel, în cît heghemonia absolută ungurească să fie asigurată pe veci. Se va reduce adică numărul actual al cercurilor cu populație romînească (slovacă și sîrbă: celor germane poate li se va face grație, de oare-ce și așa tot deputați guvernamentali furnisează), iar unde locuim amestecați cu Ungurii[1]), le vor întocmi artificial, să asigure ast-fel majorități acestora.

Natural, în același timp se vor spori mandatele orașelor ori ale comitatelor maghiare, mai ales că aici, într'adevăr, sunt mai mulți științori de carte. Vom avea atunci nenumărate cazuri ca cel dela Baia de Criș ori Caransebeș, unde 5—7 mii alegători romîni aleg un deputat, pe cînd 139 Unguri la Bereczk și 168 la Szèk și așa mai departe, aleg și ei cîte un deputat.

Și cu toate acestea, presa maghiară obiecționează că pînă ce media alergătoriior în cercurile ungurești este de 3380, în părțile locuite de Romîni tot cîte 1143 alegători aleg un deputat. Ceea-ce, se înțelege, se poate dovedi și în străinătate face efect, scoțînd oare-cum în evidență liberalitatea și inima largă ungurească.

Numai cît raționamentul acesta este cît se poate de pervers. Căci în realitate cum stăm azi cu alegătorii din Ardeal

1) In cele 2981 comune locuite de Romîni sunt 167.330 Unguri, 119.882 Germani, 17.149 Sîrbi, 8.632 Slovaci, 42.000 alte neamuri, iar în satele străine sunt 50.849 Romîni (Statistica dela 1909).

(unde marea majoritate o formăm noi), cum sunt făcute aici arondările?

Iată cum:

Comitatele (cercurile rurale) locuite de 1,351.000 Romîni și cari plătesc 5.229.184 coroane dare, aleg 20 deputați, din 70. Restul îl aleg orașele și comunele rurale locuite de Unguri și Sași.

Cît de mult sunt favorisați Sașii de pildă, resultă din următoarele:

Orașele săsești cu populație abia de 107.926 locuitori și cari plătesc dare 594.078 coroane, aleg 23 deputați. Va să zică 226.899 suflete Sași, cîți sunt în orașe și sate, au mai multe cercuri de cît un milion 351.000 Romîni, după cum și cei 682.762 Unguri au 27 cercuri.

De altminteri vorba vine că Romînii aleg 20 deputați. Ar fi bine așa. Legea escepțională, cu cens mare pentru Romînii săraci, dar cu *drepturi istorice* pentru Ungurii săraci și pentru Sașii pururea cu privilegii, și mai ales *sistemul de alegere practicat în cercurile romînești* ni-a silit să stăm în Ardeal în pasivitate, dela 1869 și pînă la 1905. Iar acum, după ce s'a decretat activitatea, frații Ardeleni abia au reușit să aleagă 6 deputați în Dietă, pe cînd Sașii au 12, restul—Unguri.

Ca să se învedereze dreptatea cu care s'a măsurat la împărțirea mandatelor, e destul să dăm următoarele:

Comitate romînești:

Hunedoara,	cu 303.823	locuitori[1])	alege	6 deputați
Făgăraș,	» 92.801	» [2])	»	2 »

Comitate ungurești:

Ciuc,	cu 128.382	locuitori	alege	4 deputați
Treiscaune	» 137.261	»	»	7 »

Va să zică două comitate romînești cu populație de 406.624 suflete aleg 8 deputați, iar două comitate ungurești cu 265.643 locuitori aleg 11 deputați. Adică 50.828 Romîni aleg 1 deputat, pe cînd același drept îl au și 24.149 Unguri.

Și chiar cu astfel de arondări, în statul ungar sunt 180 cercuri cu majoritate nemaghiară, cercuri naționaliste, cum se zice. Nu jumătate, dar a patra parte dacă ar putea alege deputați naționaliști, și am fi mulțumiți, pentrucă în cele din urmă în Dietă nu țintim să învingem cu numărul, ci să convingem cu argumente.

E vorba însă că așa cum sunt legile și mai ales obiceiul, pentru noi campania electorală e curată loterie și are aspectul și aproape toate elementele unui răsboiu civil. Ș'acum, la alegerile din urmă, au fost omorîți 7 Romîni, iar răniți o mulțime. Anul trecut i se sparse capul septegenarului George Pop de

1) 84% Romîni
2) 90.2% Romîni

Baseşti, presidentul partidului naţional romin. Iar alegerea dela Dobra a întrecut pe toate. Întîia oară cînd candidatul romîn a ajuns la majoritate, preşedintele pur şi simplu a suspendat alegerea, pretextînd că poporul s'ar fi încăierat cu jandarmii. A doua oară s'au trimis în cerc 620 jandarmi şi 200 husari, alegătorii au fost opriţi cu puterea să iasă din sat ori să între în Dobra, aşa că e un semn de nespus curagiu şi hotărîre, că tot s'au găsit 220 alegători romîni cari să ajungă la Dobra şi să voteze pentru candidatul naţionalist dr. Răsvan, rămas în minoritate cu diferenţă de 30 voturi, după-ce de alt-fel, oamenii săi de încredere au fost arestaţi, escortaţi şi preşedintele n'a primit votul a peste 20 Romîni.

La Boroş-Ineu dr. I. Suciu a avut să lupte împotriva a 160.000 coroane, căci atîta a cheltuit archimilionarul baron Solymosi.

Fără vot secret, votare în comună şi fără o arondare dreaptă, nu se poate susţine serios că în Ungaria cetăţenii îşi manifestă voinţa cu prilejul alegerilor.

Dar chiar dîndu-se toate acestea, dacă se votează (ceea-ce în proiectul de lege a lui Kristóffy era cuprins) paragraful, că *cine a fost osîndit pentru agitaţie naţională nu poate fi ales*, pentru naţionalişti s'au închis uşile Dietei. Căci ce e mai uşor de cît să ne facă proces de agitaţie? Cînd ne vom duce să ţinem vorbire-program, ori cît de domol am vorbi, fibizăul iute o să ne retragă cuvîntul, sub pretext că am agitat, se porneşte procesul, ajungem la curţile cu juraţi şi d'acolo la Vaţ ori Seghedin.

Iar pentru introducerea acestei clausule în viitoarea lege electorală, aşa vedem: e mare dispoziţie în sînul partidelor maghiare.

Primul-ministru Wekerle în discursul-program rostit în Dietă, nu s'a pronunţat lămurit că vrea sufragiu universal în toată concepţia europeană a cuvîntului. Ba a zis destul de clar că se va da drept de vot celor cari merită... Polónyi, ministru de justiţie a spus-o încaltea verde: se va da drept de vot numai Ungurilor, ori celor ce vor să fie Unguri!... Iar despre contele Andrássy se ştie că e un mare reacţionar, înainte de a intra în guvern s'a pronunţat hotărît în contra sufragiului universal. A trăit şi crescut în tradiţia asta... Cel care a combătut chiar la 1848 (şedinţa dela 30 şi 31 Martie) sufragiul universal, a fost contele Andrássy Gigula, tatăl actualului ministru de interne. Pe atunci deputaţii Madarász Lászlo şi Kubinyi Ferencz, faţă de restricţiunile ce s'au pus (ca nenobilii numai sub anume condiţii să aibă drept de vot) au susţinut sufragiul universal, zicînd că «libertăţile sunt bunuri cari nu li se pot retrage nimănui; ele nu pot fi condiţionate de posesiunea unei porţiuni de pămînt, ci se cere numai cap treaz»... Cel care s'a împotrivit mai cu vehemenţă realizării acestui principiu şi a determinat votarea proiectului de lege reacţionar, a fost Andrássy.

Madarász spusese atunci un adevăr, pe care legiuitorii maghiari nici pînă azi nu l'au înţăles. „Acolo—zisese el—unde libertatea e garantată, nu trebue să fim îngrijoraţi de soarta neamului. Nu ne-am temut pînă acum de robi. Cum să ne fie d'aci încolo teamă de oameni liberi?... Eu presupun despre cetăţeanul liber că va iubi mai ales patria care i-a dat libertăţi"...

Din parte romînească şi-a ridicat vocea pentru a se acorda poporului drept de vot Petru Mocsonyi, deputat al Torontalului.

*

Fără a se introduce cel puţin acum sufragiul universal, Ungaria rămîne cea din urmă dintre statele culte în ce priveşte dreptul electoral.

Pe cînd dintr'o sută de locuitori sunt alegători în:

Englitera . .	16.28
Franţa . . .	28.18
Germania . .	22.23
Belgia . . .	33.90

p'atunci în Ungaria dintr'o sută cetăţeni, au drept de vot abea 6.32.

Dr. Harrer Ferencz (în opera sa „A parlamenti valasztójog") şi scrie: «Între statele culturale din Europa, azi Unga«ria are cei mai puţini alegători, ba chiar în unele state bal«nice dreptul electoral este mai larg»... Ceeace nu împedică pe bărbaţii de stat maghiari ca în tot ce priveşte viaţa de stat, întotdeauna să compare statul ungar cu cel—englez!

Nici nu este de altfel parlament în Europa, în care elementul aristocrat-reacţionar să domine ca în cel ungar. Toate partidele maghiare sunt pline de conţi şi baroni. Sufletul kossuthiştilor este contele Apponyi; capul partidului constituţional e contele Andrássy, al celui poporal (clerical) e contele Zichi. Cei fără titluri prin naştere şi fără latifundii (majorate, averi mari) sunt numai umpluturi în toate partidele. N'au cuvînt decisiv.

Cît priveşte Camera Magnaţilor, ea e compusă numai din conţi şi baroni şi un foarte restrîns număr de membri, numiţi de guvern. Va trebui o puternică zguduire socială până să răsbească prin astfel de corpuri legiuitoare, cîte o idee mai democratică.

Numai aşa se explică faptul că nici cu prilejul reformei dela 1874 corpurile legiuitoare ungare n'au făcut nici un pas înainte, ci s'a menţinut o lege care face deosebire între cetăţeni *după teritoriu*. Alte disposiţiuni în Ardeal, decît în Ungaria propriu zisă. Acolo e o lege conform căreia o parte însămnată a Romînilor votează *indirect*, prin delegaţi aleşi „după fumuri", iar census şi comparativ şi relativ, mai urcat ca în Ungaria mult mai bogată. Acolo secuiul slugă la Romîn, are drept de

vot, fiindcă e din „neam nobil", pe cînd de pildă în cele 84 sate romîneşti din cercul Dobrei abea sunt 400 voturi romîneşti... Cine-i de vină că nu s'au născut „nobili" şi Romînii, ori că n'au avere cît să scrie în lege ?!..

In fericita noastră patrie, n'au ajuns încă nici până acum ideile convenţiunii franceze, care în constituţia dela 24 Iunie 1793, asigura atitea şi aşa de largi drepturi cetăţenilor, şi pariez că legiuitorii noştri nici acum nu vor înţelege ceea ce Eötvös le spusese încă la 1861: „interesul patriei este să fie egalitate desăvîrşită,—ori ceea ce spune chiar acum Herczeg Mihály, fostul rector al universităţii din Budapesta: „cu cît mai multe libertăţi acordăm naţionalităţilor şi confesiunilor, cu atît mai tare, mai stabil şi mai credincios le alipim de noi". [1])

Iată de ce a fost timpul suprem ca să intrăm în activitate. Pasivitatea naţionalităţilor a fost adică proprie, ca în Dietă să fie uitate şi nesocotite marile tradiţii. Epigonii crescuţi în şcoala şovinistă a unui Tisza Kálmán, care ameninţa în plin parlament că «trebue zdrobite naţionalităţile», cei ce mai zilele trecute (5 Iunie) aplaudară pe Bánffy, pentru-că răspunzînd deputatului romîn dr. Al. Vaida zicea: «Ţara Ungurească numai aşa are inţeles să fie, dacă într'însa toată suflarea va deveni maghiară»,—bine înţeles că au deraliat de mult de pe calea trasă de Eötvös şi Deák.

E rolul nostru să le amintim nu numai de marii lor bărbaţi, dar peste tot: să punem în discuţie idei mari, căci până acum toată lupta din parlament era dată pe chestii de drept public. Sentimente mai generoase, principii a căror aplicare să ridice la bună stare massele poporului, au lipsit din camera unde ajunsese virtute civică a injura ca la uşa cortului, a rupe pupitre şi a bate pe soldaţii puşi să apere siguranţa personală a miniştrilor (şedinţa dela 23 Dec. 1904)... Toate acestea pentru comanda maghiară în armată, pretenţiune de care onorabilii kossuthişti nu mai vorbesc acum, cînd au ajuns la putere şi pot să ne *îmblătească* pe noi.

De fapt, intrarea naţionalităţilor în Dietă a şi schimbat faţa lucrurilor. Anul trecut, deşi certatu-s'au între dînşii pe chestii de drept public, totuşi vrînd-nevrînd, la discuţia adresei, zile de-arîndul maghiarii au fost opriţi pe loc şi s'a încins o discuţie pe *chestia naţională. Intăia oară* apoi, un partid politic—*cel naţional* romîn—afişează principii moderne: sufragiu universal, darea progresivă, parcelarea moşiilor statului, justiţie gratuită etc. Măcar că partidul naţional nu era atunci represen-tat în Dietă de cît prin zece deputaţi. Acum, că sunt 24, şi s'a deschis teren larg de muncă şi discuţii, partidul naţionalităţilor (ori cît în prima şedinţă s'a strigat că nu există, nu vor să-l recunoască), s'a impus nu numai prin curagiul, dar şi prin vederile largi desfăşurate de membrii săi.

Şi dacă înţelegem îngrijirea partidelor maghiare, obicinuite până acum să fie singure stăpîne pe situaţie şi s'ajungă mai

1) „A magyar államnyelv jogai," p. 29.

lesne la mandate, nu admitem ca bărbaţi de stat ca Wekerle, să se preteze jocului kossuthist până la aşa grad, în cît să permită sălbatăcia petrecută în primele şedinţe ale Dietei.

Intăi de toate e cert, că deputaţii romîni (precum şi sîrbi şi slovaci) reprezintă poporul romîn. Asta s'a dovedit atît prin alegerile din 1905, cît şi prin alegerile din anul 1906. Tot aşa e fapt, că poporul romîn aprobă atitudinea deputaţilor săi. De anul trecut adică şi până acum, adesiunea crescîndă se poate arăta cu cifre.

In anul 1905 cei 8 deputaţi [1]) romîni întruniseră 8978 voturi
« « « « 17 candidaţi căzuţi « 5959 «

In anul 1906 trei deputaţi romîni [2]) s'au ales cu unanimitate, iar ceilalţi 12 au întrunit 14076 voturi;
cei 29 căzuţi « « 19000 «

Cei 8 deputaţi romîni au ţinut anul trecut aproape 100 adunări poporale, la cari au participat cam 400.000 cetăţeni. Pretutindeni s'a cerut sufragiul universal.

E părerea noastră a tuturora, că statul ungar numai aşăzat pe baze largi democratice poate progresa. Şi dacă stăpînii zilei esită a da sufragiul universal, de teama că *sub un regim nou democrat*, mai drept de cît sistemul de clasă actual, *naţionalităţile* or să prospere şi ele, comit o nedreptate împotriva naţionalităţilor şi mai presus de toate *combat însuşi rostul existenţii statului ungar.*

Intr'un studiu al său [3]) contele Andrássy, actualul ministru de interne, arată că «misiunea Ungariei era să ajute desvolta-«rea Orientului conform cerinţelor culturii apusene. *Indată ce a «devenit improprie pentru acest rol, existenţa sa a încetat de a «fi interes european*».

Au venit deci Habsburgii, să îndrepteze naţia care singură—se dovedise—nu putuse a-şi îndeplini misiunea ce i se destinase în centrul Europei.

Adaugă apoi Andrássy:

„S'a fost lucru înţelept că am primit pe Habsburgi.....
„....Şi în viitor numai aşa ne vom putea susţine, dacă ne vom „păstra sentimentul puternic de rasă, dacă fără a scădea acesta „în adîncimea şi sinceritatea sa, *îl vom pune însă în armonie „cu principiile mai largi şi mai umanitare ale lumei moderne*, „cu spiritul europenesc şi dacă pe lîngă dragostea noastră fer-„binte şi neînfrîntă de rasă, vom putea *să rămînem fără ură „faţă de alte neamuri.* Consciinţa situaţiei noastre primejduite „a deşteptat în noi sentimentul de solidaritate şi consciinţa asta „a fost norocul nostru în trecut. Asta *să ne păzească şi în vii-„tor de şovinismul prost*, care nu e putere, nu e conştiinţa li-

1) In comitatul Aradului: Dr. I. Suciu (Boroş-Ineu), Ioan Russu Şirianu (Chişineu), dr. St. Pop (Şiria). In Banat: dr. A. Novac (Sasca). In Ardeal: dr. T. Mihali (Ileanda-Mare), dr. N. Comşa (Selişte), Vasile Damian (Baia de Criş) şi dr. A. Vlad (Orăştie).

2) La Orăştie dr. A. Vlad, la Baia de Criş V. Damian şi la Arpaş dr. N. Şerban.

3) „A magyar állam". vol. I, pag. 52.

„niştită, singura ce-i este omului şi naţiei spre podoabă şi folos, „ci *fudulie goală*, care orbeşte şi face pe om şi naţie de-opotrivă „de ris şi slabă [1]".

Adevărat că lucrurile acestea li-a scris nobilul conte la 1901, cind nu era intovărăşit cu partidul kossuthist. Credem insă că ocupind fotoliul ministerial, Andrássy n'ar trebui să abandoneze principiile din trecut, ci tocmai dinpotrivă: să stărue pentru realisarea lor, introducind astfel pe Unguri între popoarele culte europene.

Sufragiul universal, fără indoială, este ceva modern şi tinde la crearea unei situaţiuni politice şi economice mai drepte şi mai umane. Introducerea lui in patria noastră ar însemna că se incetăţeneşte şi in Ungaria spiritul europenesc, fără de care —aşa zice Andrássy—statul ungar nu are rost, nu-şi indeplineşte misiunea, n'are indreptăţire de existenţă, nu-i interes europenesc să dăinuiască!

Iar cel care a oferit şi Ungurilor şi celorlalte popoare sufragiul universal, a fost M. Sa Împăratul şi Regele Francisc Iosif I, *capul Habsburgilor*, şeful dinastiei care in veacul XVI îşi luase greaua sarcină de a-i familiariza pe Unguri cu «spiritul europenesc» atit de frumos formulat mai sus de contele Andrássy. Se ştie anume că atit Gautsch in Austria cit şi Kristoffy in Ungaria, din ordin preainalt au anunţat că M. Sa bătrinul nostru monarh doreşte introducerea sufragiului universal.

Dacă acum Andrássy şi ceilalţi magnaţi din jurul seu tot amină realisarea, ori vor reforma actuala lege electorală in sens reacţionar, cel mult se va mai da o dovadă, cea mai tristă, că Ungaria şi azi e condusă de elemente cari nu vor să admită că „şovinismul e lucru prost ce nu-i este omului şi naţiei spre podoabă", ci stărue cu „fudulia goală" care orbeşte şi face pe om şi naţie de-opotrivă de ris şi slabă".

Zadarnic guvernanţii se mîndresc cu constituţie liberală, cu parlamentarism modern: totul este numai de ochii lumei, azi mîne ajungem ca in Rusia.

Ce ne spune însă istoria? Iată ce: De nenumărate ori feudalii s'au împotrivit dorniţelor dinastiei. Aceasta totuşi şi-a realisat dorinţele, adesea ducînd lupte crincene şi nu odată ajutate de naţionalităţi!

Se vor încumeta oare guvernanţii de azi să se împotrivească dorinţei M. Sale şi cînd această dorinţă are în vedere numai şi numai binele tuturor popoarelor? Inchide-se-vor iară în cerc îngust şi după cum odinioară Statele (cele două camere de nobili) se provocau la drepturi istorice de clasă, vor veni acum, in veacul XX, să invoace *interesul naţional* pentru a lipsi de drepturi *naţionalităţile?*

Viitorul cel mai apropiat ne va da răspunsul.

Un lucru să se ştie: pentru aceleaşi greşeli, aceleaşi remedii!

Arad, 15 Iunie 1906. **Ioan Rassu Şirianu**

1) Op. citat, pag. 72.

Din Bucovina

— Ospătării pentru pelagroşi. —

Cea mai actuală chestiune in ţările locuite de Romîni e de sigur *chestiunea ţărănească*. Rezolvirea favorabilă a problemelor multiple, ce se leagă de această chestiune ţine încordată în timpul din urmă atenţiunea şi interesul celor ce au ajuns la convingerea nestrămutată, că această chestiune complicată e strins legată de viitorul neamului nostru. Deslegarea problemelor, care constitue această chestiune nu se poate deci dară face în grabă şi nici în mod provizor; soluţiunii acestei chestiuni vitale pentru noi trebuie să-i premeargă serioase studii şi cercetări temeinice. Chestiunea aceasta trebuie privită din diferite puncte de vedere; trebuie adunat materialul necesar—cel mai bine ar fi în feliul de monografii bune—ş'apoi să se propuie soluţiunea. Ca o mică şi neinsemnată contribuţie la marea chestiune a regenerării ţărănimii aşi dori să fie privite şi şirele, ce urmează.

Intr'una din frumoasele zile de Mai m'am îndreptat întovărăşit de colegul meu d. E. Iliuţ spre apropiatul sat Tişăuţ. Scopul vizitei noastre era să cunoaştem frumoasele instituţii poporale din acest sat, roadele unei munci neobosite depusă desinteresat de însufleţitul adevărat păstor sufletesc, părintele *Eugen Sirbu*: *şezătoarea satului* (cabinetul de lectură), *filiala „Prăvăliei romîneşti"*, *banca raiffeisiană* şi *ospătăria pelagroşilor*.

Mă cred neputincios de a reda în vorbe mulţumirea sufletească şi impresia plăcută cu care ne-am despărţit de amabilul nostru conducător; oare intregi am stat şi am ascultat cu evlavie povestea unei lupte de zeci de ani cu toate elementele rele, aşezate din nepriceperea noastră în comunele romîneşti, cu viclenia străinilor, spiritul pervers al citor-va stricaţi şi conservatorizmul înrădăcinat la mulţimea greoaie. Astă-zi satul Tişăuţ, poate trece de sat model; elementele rele, zurbagii, au fost izolate şi cei vrednici, drepţi la suflet, cîştigaţi prin blindeţe şi răbdare au înţeles, care e cărarea adevărată şi s'au grupat cu dragoste în jurul conducătorului lor sufletesc. Azi satul merge spre renaştere.

Păr. Sirbu a fost cel mai intim amic al răpăusatului Filimon. Tişăuţul a fost locul favorit a celui trudit de muncă; aici

afla linişte, sfat prietenesc, mingiiere şi ajutor in ceasuri de disperare. A fost deci numai natural, că la discutarea atitor chestiuni, care erau terenul de activitate a lui Filimon să vie vorba şi despre dinsul şi vorbitorul ni-a povestit cu durere despre sfirşitul tragic al acestui bărbat. Sint multe lucruri demne de ştiut din această tragedie zdrobitoare—dară despre acestea altă dată.

Trec acuma la ospătăria pelagroşilor.

Localul, unde se află întrunite instituţiunile poporale din Tişăuţ e o clădire modernă spaţioasă, înaltă, cu fereşti mari—a fost inainte vreme crişmă.

Odaia cea mare, în care se află mese şi lăiţi serveşte ca odaie de lectură şi ca sală de mincare; intr'o altă odaie e cancelaria băncii raiffeisiene şi a conducătorului Ospătăriei, care e părintele E. Sirbu. Pe păreţii acestei odăi stau două table: *ordinea casei* şi *lista de bucate;* despre cea din urmă va fi vorba mai tîrziu. Sub acelaşi acoperemint se află brutăria, cămara necesară, eară din faţă prăvălia. La realitatea aceasta aparţin două grădini, care se lucră pentru ospătăria pelagroşilor.

Nefiind specialist în materia aceasta mă voiu mărgini a vorbi despre lucrurile generale, arătînd rezultatele la care s'a ajuns în anul prim. Am ales Tişăuţul dintre cele trei, patru sate, în care au existat astfel de ospătării nu numai din motivul că pe acesta l'am vizitat, dar şi din considerarea, că după raportul oficial aici s'au obţinut resultatele cele mai favorabile; în decursul expunerii voiu considera însă şi celelalte comune, alăturind mai ales pentru comparare tabele statistice. Cifrele necesare le iau din raportul referentului sanitar al ţării *Dr. Klukzenko* litografat şi pe urmă publicat în jurnalul *«Das oesterreichische Sanitätswesen»* organul consiliului sanitar superior redijiat în departamentul sanitar al ministeriului de interne (vezi No. 14—19).

Deja înainte de citeva decenii s'a constatat lăţirea pelagrei în ţinuturile locuite de Italieni în Goriţia—Gradisca şi Tirol. Incercările făcute atunci de guvern de a pune stavilă lăţirii n'au dat rezultate favorabile. Inainte de cîţi-va ani s'a constatat pelagra şi în Bucovina. Organele guvernului au făcut cercetările necesare şi au adunat materialul statistic trebuincios spre a putea începe o acţiune de stavilire.

Pe baza anchetei făcute s'a ţinut în 15 Dec. 1904 sub prezidiul Dr. Octav. cav. de Bleyleben, prezidentul ţării, o consfătuire asupra măsurilor ce trebue de aplicat în contra pelagrei, care ameninţa sate întregi cu pierzarea. La această consfătuire au participat toţi factorii interesaţi, reprezentanţii dietei, ai consiliului cultural, ai camerei de comerciu, ai consiliului şcolar şi ai medicilor. După o discuţie amănunţită s'a hotărît crearea de ospătării şi brutării pentru pelagroşi in ţinuturile bintuite de acest flagel. La fondul trebuincios pentru acoperirea speselor anului prim, a contribuit guvernul central cu 15000 coroane, iară ţara cu 5000 coroane.

Pe baza rapoartelor înaintate de medicii însărcinaţi cu examinarea satelor cu locuitori pelagroşi, s'au creat ospătării în Ravancea, (districtul Cernăuţului), în Volovăţ (districtul Rădăuţului) şi în Tişăuţ, (districtul Sucevei), pentru Tişăuţ şi Lisaura; iară în Văslăuţ (districtul Cernăuţului) s'a deschis o brutărie. Din chiar această repartizare a ospătăriilor se poate vedea, că părţile locuite de Romîni sint mai tare bintuite de această boală.

Pentru comunele Tişăuţ (793 loc.) şi Lisaura (570 loc.) s'a înfiinţat ospătăria în Tişăuţ şi s'a încredinţat conducerea păr. Eug. Sîrbu. Numărul pelagroşilor a fost 38. Ospătăria s'a deschis la 3 Mai şi s'a închis la finea lui Septembre, a funcţionat deci dară 151 de zile.

Frecvenţa zilnică în diferitele luni a fost următoarea:

Mai	21	pelagroşi
Iunie	37	«
Iulie	37	«
August	38	«
Septembre	38	«

Considerind timpul cît au fost ospătaţi pelagroşii avem următoarea tabelă:

51— 60	zile	au	fost	ospătaţi	2	pelagroşi
71— 80	«	«	«	«	1	«
91—100	«	»	«	«	1	«
111—120	«	«	«	«	2	«
121 - 130	«	«	«	«	9	«
131—140	«	«	«	«	4	«
141—151	«	«	«	«	19	«

Concluzia din aceste două tabele este că frecvenţa a fost regulată, căci nu trebue să se uite că instituţiunea era ceva nou, că mulţi erau morboşi şi trebuiau serviţi acasă şi că întirzieri n'au fost suferite.

Principiul fundamental al alimentaţiei pelagroşilor este *pregătirea tuturor bucatelor fără porumb.* Cred, că lista de mincare, despre care am amintit mai sus va prezinta oare-care interes şi o comunic. Observ spre a nu fi silit să repeţesc, că dimineaţa au primit regulat cu excepţia de Duminică, fie-care pelagros 0.3 litru de lapte dulce nesmintinit şi 200 gr. piine.

Lista de bucate pentru amiazi şi seara e cea următoare, care se înţelege că poate fi şi modificată după imprejurări:

LISTA BUCATELOR

ZIUA	AMIAZI	CINA
Duminică	$^{4}/_{10}$ l. supă, 35 gr. ficat 200 gr. carne salată sau hrean, 250 gr. piine.	150 gr. orez cu ½ l. lapte la aceasta ceva zahăr, scorţişoară şi 250 grame piine.

ZIUA	AMIAZĂ	CINA
Luni	$^{4}/_{10}$ l. supă, 35 gr. crupușoare (griș) 200 gr. carne sos de usturoi și 250 gr. piine.	300 gr. fasole cu răutaș din 25 gr. făină 10 gr. untură 5 gr. ceapă ceva oțet și 220 gr. piine.
Marți	$^{4}/_{10}$ l. zamă de barabule, 200 gr. carne sos de ceapă și 250 gr. piine.	200 gr. tocmagi, 10 gr. untură și $^{1}/_{2}$ ou și 250 gr. piine.
Mercuri	$^{4}/_{10}$ l. supă, 35 gr. orez 250 gr. carne cu castraveți sau salată și 250 gr. piine.	300 gr. mămăligă de hrișcă și ½ l. lapte și 250 gr. piine.
Joi	$^{4}/_{10}$ l. borș, 35 gr, orez, 250 gr. sfecle roșii, 250 gr. carne, 200 gr. fasole cu 10 gr. untură și 250 gr. piine.	150 grame orez cu zahar, scorțișoară și 250 grame piine.
Vineri	$^{4}/_{10}$ l. supă, 250 gr. carne sos de usturoi și 250 gr. piine.	300 grame mămăligă de hrișcă ½ l. lapte și 250 gr. piine.
Sâmbâtă	$^{4}/_{10}$ l. supă, 35 gr. ficat 200 gr. carne cu castraveți sau legume și 250 gr. piine.	200 gr. tocmagi cu 10 gr. untură $^{1}/_{2}$ ou.

Rezultatele obținute în ospătăriile pelagroșilor au fost satisfăcătoare Medicul comunal a vizitat odată pe săptămînă, iar cel districtual odată în 14 zile ospătăria și a examinat bolnavii însemnînd progresele făcute. Rezultatul final al anului prim pentru ospătăria Tișăuț, reiese din tabela următoare:

Greutatea bolnavilor a crescut cu:

1	kg.	la 2	pelagroși
2	kg.	« 10	«
3	kg.	« 5	«
4	kg	« 2	«
5	kg.	« 1	«
6	kg.	« 2	«
7	kg.	« 2	«

urmează deci dară că 24 din cei 38 s'au îndreptat bine; pro-

centul celor, la care s'a constatat o îmbunătățire simțitoare a sănătății, e de 87% (33 din cei 38). Numai puțin s'au îndreptat ceilalți 5 adecă 13%; nici unul n'a rămas în stadiul în care a intrat; o agravare a morboșilor n'a provenit și nici un caz de moarte. Comparînd cifrele statistice ale celor 3 ospătării constatăm că rezultatele cele mai favorabile din toate punctele de vedere le-a obținut ospătăria din Tișăuț In general însă rezultatele obținute și la celelalte ospătării deși n'au fost atît de favorabile ca în Tișăuț, pot fi numite totuși mulțămitoare, căci n'a provenit nici o agravare, n'a fost—cu escepția Ravancei, unde au murit 3, cari n'au cercetat serios ospătăria—nici un caz cu sfîrșit letal și nici un bolnav din comunele acestea n'a cerut primirea în spitalele din orașele învecinate, pe cînd în decursul verii anilor trecuți, un mare contingent de bolnavi îl da pelagroșii. Cauzele cari au făcut că unii pelagroși nu s'au însănătoșit ori s'au îndreptat numai puțin, sînt vrîsta înaintată, complicarea cu alte boli și totuși nici la cei mai înaintați în vîrstă nu e esclusă posibilitatea însănătoșării. Păr. Sîrbu ni-a comunicat cînd l'am vizitat un caz interesant. In anul acesta s'a îndreptat o babă de 70 de ani în decurs de trei săptămîni intr'atîta, încît s'au constatat la cîntar o creștere de greutate cu 5 kg.

In comuna Volovăț au fost și pelagroșii, oameni avuți, cari n'a voit să vie la ospătărie. In decursul verii 1905 au murit 8 pelagroși, cari n'au fost ospătați în ospătăria generală, iară la cei mai mulți s'a constatat o agravare a bolii.

Pentru mersul bolii și pentru rezultatele obținute prin tratamentul alimentației fără porumb, joacă un rol și vîrsta morbosului. Pentru comuna Tișăuț n'avem o statistică în privința aceasta, avem însă pentru Volovăț.

Cei 52 de pelagroși din Volovăț s'au repartizat cu privire la etate în modul următor:

	bărbați		femei		suma
20—30 ani	*1* sau	6·3%	2 sau	5·6%	*3*.4%
30—40 «	*1* «	6·3%	*14* «	38·8%	*15*
40—50 «	*2* «	12·6%	*11* «	30·6%	*13*
50—60 «	*5* «	31·2%	*6* «	16·6%	*11*
60—70 «	*4* «	25%	*2* «	5·6%	*6*
peste 70 «	*3* «	18·7%	*1* «	2.8%	*4*

Nu mai puțin interesantă este tabela, care arată durata bolii la pelagroșii ospătați:

½	an	bolnavi	au	fost	1	pelagros
1	«	«	«	«	3	pelagroși
2	ani	«	«	«	16	«
3	«	«	«	«	15	«
4	«	«	«	«	4	«
5	»	«	«	«	6	«
6	«	«	«	«	2	«
7	«	«	«	«	4	«
8	«	«	«	«	1	«

Majoritatea bărbaților morboși a stat în virsta de 50—70 de ani, iară a femeilor în cea de 30—50 ani, la cei mai mulți dintre morboși boala avea durata de 2 ani.

Rezultatele obținute în Volovăț se pot constata din tabela care urmează, în care e considerată virsta morboșilor și durata boalei.

Durata bolii în ani	Etatea pelagroșilor și rezultatele obținute în ospătăria din Volovăț.			
	Îmbunătățire considerabilă a bolnavului	Schimbare minimală	Starea stabilă	Agravare
½	42			
1	45	50, **60.**		
2	68, 45, 56, 24, 53, 40, 35, 36. 42.	**67**, 56, **70**, **63**, 57.	46	
3	55, 47, 65, 40. 46, 40, 30, 36. 38. 56.	22, 28, 45, 37.	87	
4	32, 64, 40.		65	
5	40, 45.	50, **60**, 42.	75	
6		**79**, 55.		
7	47	40, 36.	32	
8	55			

Cite-va cuvinte asupra părții financiare:

Pentru ospătăria din Tișăuț s'au preliminat suma de *5800 coroane*. Din această sumă s'au cheltuit 1586 cor. 64 b. pentru reperaturile necesare la casa luată cu chirie pentru instalarea întocmirilor de trebuință, vasele necesare au costat 213 cor 36 b., suma de 3228 cor. 1 b. s'a cheltuit pentru victualii și pentru lemnul de ars, iară personalul de serviciu a costat 414 coroane. Rămiind la închiderea ospătăriei din dotațiunea de 5800 coroane un rest de 357 cor. 99 bani, s'a întrebuințat pentru activarea unei brutării pentru timpul din Octombre, pînă ce a fost cheltuită întreaga sumă. Pelagroșii căpătau în timpul acesta tot a doua zi, o cantitate de 1500 gr. piine.

In timpul de la 3 Mai până la finea lui Septembre, s'au împărțit pelagroșilor 5005 porții. Alimentația zilnică a unui pelagros a costat 72.7 bani, calculind toate spesele *1 coroană 8 b.* Și în privința aceasta arată ospătăria din Tișăuț situația cea mai favorabilă. In Volovăț a costat un pelagros zilnic *73.64 b.* calculind toate spesele, 1 coroană; nu trebuie uitat că aici pelagroșii n'au căpătat cină.

Spre a înlesni o privire generală asupra acestei chestiuni, dau alăturat o statistică generală, în care se află consignate toate cifrele necesare.

STATISTICA GENERALĂ

asupra ospătăriilor de pelagroși în anul 1905.

SPECIFICARE	Comunele în care s'au înființat ospătării pentru pelagroși				SUMA
	Rarancea	Vășlăuț	Volovăț	Tișăuț	
Suma dotațiunei în coroane	4640	2460	6840	5800	19.740
Chiria localului respectiv contribuția pentru adaptarea localului în coroane.	578,30	180,62	1400	1586,64	3745.56
Inzestrarea primă a localului în coroane.	110,56	68	362.50	213,36	754,42
Plata personalului de serviciu în coroane.	1064,04	44	1260	414	2782.04
Suma cheltuită pe victualii și pe lemnul de ars	2732,66	544,08	3539.77	3228.01	10044,52
Restul de bani la închiderea ospătăriei (1 Oct.)	154,44	1623.30	277.73	357.99	2413,46
Valoarea inventarului în coroane.	100	68	362,50	213,36	743,86
Suma porțiunilor zilnice	5787	1522	6535	5005	18,849
Costul unei porțiuni zilnice în bani	77,3	18,1	100	106	
Ziua deschiderei	15/4	21/8	3/5	3/5	
Ziua închiderei	30/9		30/9	30/9	
Ospătăria a funcționat prin	169	31	153	151	502

SPECIFICARE		Comunele în care s'au înființat ospătării pentru pelagroși								SUMA	
		Barancea		Văslăuț		Volovăț		Tișăuț			
Frecvența zilnică în mediu în diferitele luni	Mai	20				49		21		90	
	Iunie	26				52		37		115	
	Iulie	38				52		38		128	
	August	46				51		38		135	
	Septembre	49		49		50		38		186	
Starea bolnavilor s'a îndreptat simțitor		No.	%	No.	%	No.	%	No.	%	No.	%
		17	38			28	53·8	33	87	78	57·4
Îndreptare minimală		25	55.5			19	36·6	5	13	49	36.8
Starea a rămas neschimbată		2	4·5			5	9·6			7	5·1
Agravare		1	2·0							1	0·7
Caz mortal											

Referentul consiliului sanitar, își încheie raportul său cu următoarele cuvinte: „Pe baza expunerilor de mai sus ajungem la concluzia: cele 3 ospătării pentru pelagroși activate în Bucovina în anul 1905, au dat rezultate extraordinar de favorabile și sînt o măsură eminentă pentru combaterea cu succes a pelagrei".

Suceava, în Iunie 1906. **George Tofan**

Din Basarabia

Cerul din nou se întunecă. Succesul opoziției în alegerile pentru Duma, pe de o parte—zăpăcise administrația, care nu mai știa la ce să se aștepte, pe de altă parte—în masele populare se născuse un moment nădejdea, că adunarea reprezentanților poporului va fi în stare să pună bazele unei alcătuiri politice și sociale mai drepte.

A trecut abia două luni de atunci,—și totul s'a schimbat: administrația e mai hotărîtă ca ori cînd să opună năzuinților populare străvechile abuzuri în numele „ordinei", iar poporul pierde din nou credința în posibilitatea unei transformări pacinice, pe cale legală, cu ajutorul Dumei.

Biurocrația,—și aci e cea mai mare anomalie a situațiunii,—nu se mai poate sprijini în opera de salvare a «ordinei» sale pe nici una din clasele sociale, nici pe armată, nici măcar pe puterile poliției propriu zise,—ea e silită să facă apel la toate drojdiile sociale, la toți vagabonzii și criminalii de rînd: destăinuirile făcute în Dumă de prințul Urusov, fost guvernator al Basarabiei, fost ajutor al Ministrului de Interne,—cunoscut și în Romînia, unde a reprezentat pe țar la serbările din Iași în toamna anului 1904,—nu mai pot lăsa nici o umbră de îndoeală în privința complicității salvatorilor „ordinei" cu asasinii și tâlharii de rînd, plătiți pentru a masacra și prădà acele elemente ale societății ruse, cari sunt mai primejdioase „ordinei" generalului Trepov & Comp.

Prințul Urusov citează fapte precize și nume: amintim numai pe acel ofițer superior al corpului de jandarmi, Commisarov, care declară, că e în stare să *«aranjeze» «pogrome»* (un termen *tecnic* pentru aceste masacre combinate cu tâlharii) de toate mărimile și de toate felurile: pe zece oameni, și pe zece mii de oameni; pentru motive naționale, sociale, religioase, revoluționare și contra-revoluționare....

Vă puteți închipui emoțiunea Dumei, cînd un om ce acum trei luni făcea parte din guvern, i-a comunicat, că pentru 3 Februarie să plănuia la Kiev «aranjarea unui pogrom pe 10,000 de oameni», intelectuali și evrei!...

Rezultatele alegerilor au suspendat pentru un scurt timp

această activitate, dar «pogromul» din Bielostoc semnalează reînceperea operaţiunilor.

Pentru Basarabia aceasta s'a manifestat de o cam dată numai prin incendiarea tipografiei „Basarabiei" şi a „Basar. jizni." şi prin confiscarea numerelor «Basarabiei» cu călcarea tuturor formelor legale, dar cine poate şti ce ne aşteaptă mîne?

E caracteristic că o dată cu operaţiunile *en grand*, prin «pogrome», s'au început şi atentate sporadice în contra persoanelor şi a averilor, cari,—după cum arată presa opoziţionistă,—nu se săvîrşesc decît în localităţile declarate în stare de asediu şi rămîn nepedepsite.

In străinătate cu greu se poate închipui atmosfera în care trăeşte astă-zi toată Rusia;—pentru a vă da măcar o slabă idee despre aceăsta, voiu cita *numai din două numere* ale ziarului «Bessarabeţ», luate la întîmplare, din 20 şi 21 Iunie c., toate acele fapte, cari denotă desorganizarea complectă a organismului social şi fac intolerabilă viaţa în Rusia;—şi încă las la o parte toate grevele şi acele conflicte între lucrători şi patroni, cari nu sunt însoţite de violenţe şi tâlhării.

Trebue să notaţi, că *Bessarabeţul* publică *numai telegramele agenţiei oficiale*, şi că numerile citate cuprind faptele săvîrşite *numai în două zile*: 18 şi 19 Iunie.

Iată acest suggestiv pomelnic (în ordinea în cari sunt publicate telegramele):

In ziua de 18 Iunie:

1) Meetingul soldaţilor în lagărul din *Crasnoe-selo*, cu revendicări revoluţionare.

2) Asemenea în *Peterhof*, aproape în faţa împăratului.

3) *La Odessa* pentru ca să poată pleca din port un vapor, se scoate armata.

4) In *Varşovia* e prădat ziua în amiază-mare, în stradă, casierul uzinei de gaz.

5) Tot acolo, şi în aceleaşi condiţiuni, e prădat casierul primăriei.

6) La *Bielostoc* sergentul de oraş postat lîngă casa guvernatorului general trage mai multe focuri de revolver.

7) *Pavlograd*, panică, încetarea comerţului.

8) *Poltava*, se aşteaptă „pogromul", se scoate armata.

9) *Moscova*, nişte oameni mascaţi pradă, ziua, casa fabricei de parfumerie.

10) Tot în *Moscova*, un grup de lucrători trage focuri de revolver în sergenţii de poliţie.

11) *Varşovia*, răniţi de focuri de revolver trei străjeri de poliţie.

12) *Tiflis*, cinci tătari omoară pe moşierul Agasarov, atacă cu revolverele poliţia.

13) *Batum*, panică, armata, oprirea armelor.

14) *Vilna*, oameni mascaţi atacă o cofetărie, un sergent omorît, răniţi un sub comisar şi alţi doi sergenţi.

15) *Tiflis*, împuşcat un sergent.

16) şi 17) *Cita*, două deraieri provocate de rău-făcători.

18) *Cremenciug*, asasinaţi doi sergenţi.

19) *Elisavetpol*, asasinat un sub-comisar.

20) *Bielostoc*, opt oameni armaţi au atacat şi au pradat fabrica Zbira.

21) *Meşhed*, rănit un director de bancă.

22) Tot acolo, rănit un cazac.

23) *Biriuci*, ţăranii au devastat şi au ars economia contelui Şeremetev.

24) *Iuzovca*, ţăranii ard şi devastează proprietatea Lagher.

25) *Varşovia*, o bandă înarmată a atacat casa sub-comisarului Şasiuter, şi l'a împuşcat.

26) *Varşovia*, împuşcat de necunoscuţi un student.

27) *Iuzovca*, panica, aşteptarea «pogromului», armata.

In ziua de 19 Iunie.

28) *Tomsk*, pradată casieria din Novanicolaev.

29) *Iaransk*, pradată poşta.

30) *Riga*, pradat casierul fabricei de hîrtie.

31) *Riga*, omorît un străjer de poliţie.

32) *Iuriev*, pradată de ţărani o magazie a statului, cu spirt.

33) *Ligov*, ţăranii au distrus telefonul şi telegraful în tot judeţul.

34) *Varşovia*, rănit un sub-comisar.

35) Tot acolo, în altă stradă împuşcat un sergent.

36) Tot în *Varşovia*, prădată de o bandă înarmată o prăvălie.

37) Tot în *Varşovia*, în altă stradă, prădat un magazin.

38) *Vasilcov*, tulburări agrare, armată.

39) *Homel*, panica, aşteptarea „pogromului", armata.

40—44) *Varşovia*, după amiazi, în *cinci locuri deosebite*, în acelaş timp aproape, atacuri de bande înarmate,—răniţi doi comisari, doi sergenţi, un străjer de poliţie.

45) *Harcov*, omorît şi prădat casierul societăţii miniere......

Toate acestea numai, repet, în 48 de ore, aproape cîte un „număr" pe ceas! şi în gazete pătrunde, de sigur, o parte neînsemnată din grozăviile ce se săvîrşesc.....

Cînd se vor isprăvi, *cum* se vor isprăvi grozăviile acestea? Un lucru e sigur: nici guvernul, nici Duma nu le mai pot pune capăt.....

C.

PS.—Aproape în fie-care număr al „*Basarabiei*" se publică „poruncile" şi „plîngerile" diferitelor sate romîneşti din Basarabia.

Reproducem după No. 9 al ziarului pe una din comuna *Cojușna*, jud Chișinău:

„In Duma Imperială, a mai jos iscăliților locuitori din sa-„tul Cojușna, ținutul Chișinăului—Plîngere:

„In vremea grea de astă-zi, care o duce Patria noastră, noi „nădăjduind un mai bun viitor și așteptînd schimbarea traiului „nostru, din adîncul sufletului bine-cuvîntăm lucrările Dumei Im-„periale spre folosul obștesc, și îndrăznim cu mare plecăciune a „ruga Duma, ca să pue înaintea Măriei Sale Impăratul și plîn-„gerile noastre, cari se închee în următoarele: înființarea teme-„iurilor, vestite prin manifestul Măriei Sale de la 17 Octomvrie „anul 1905; îndestularea cererei noastre cei mai de samă în „ziua de astăzi, a nevoiei de pămînt, și ridicarea luminării noas-„tre cu obștescul și fără de plată învățămînt al copiilor noștri „*în limba părinților noștri.*

„Anul 1906, Iunie în 20 zile

„locuitorii satului Cojușna"

(urmează 64 iscălituri).

*

Precum se știe No. 5 al „Basarabiei" a fost confiscat.

Am avut norocul de a pune mîna pe un exemplar al aces-tui No. din care reproducem următorul apel:

„Către toți Basarabenii

„Pentru expoziția națională

„*Frați Moldoveni!*

„Munca cinstită și rodnică a fraților noștri de peste Prut „va fi sărbătorită printr'o mare și înălțătoare expoziție, care se „va deschide în București, capitala Romîniei.

„Voi toți, cari știți cum simte și cugetă Rominul vă veți „simți mîndri a veni în număr cît mai mare, la această săr-„bare de renaștere națională. Cu această ocazie veți vedea și „chipul sfînt al marelui voevod, Regele Carol, care a știut să „rupă lanțurile robiei și să aducă lumină cît mai multă în inima „asuprită a Romînilor.

„Veniți, căci aceasta este sărbătoarea mare a Rominimii, „de la care nimene nu trebue să lipsească, și de la care poate „într'o zi, va atîrna și viitorul nostru..... Veniți!...."

Oare acest nevinovat apel a motivat confiscarea? Nu știm, și nu știe nimene, căci cum declară confratele din Chișinău—mo-tivele confiscării n'au fost comunicate direcției ziarului.....

Basarabiei

Pamînt sfințit prin crîncene razboaie,
Tu ce-ai fost leagăn de ne'nvinși eroi,
Cît timp rabda-vei juguri de nevoi,
Cît timp—aleanul ce te încovoaie?...

Înalța fruntea ta îndurerată:
Venit-a vremea ta să cucerești
A legei tale mîngieri cerești
Și-a graiului tău miere nestimată.

Robită glie, mama noastră bună,
La glasul tău, ca 'n vremea cea străbună
Vom alerga să-ți facem falnic scut;

Iar de-om peri, tu, maică, nu ne plînge:
Din zbuciumat și caldul nostru sînge
Eroi s'or naște—liberi ca 'ntrecut!....

Sergiu V. Cujbă

Miscellanea

LOGODNA LUI O. GOGA

«Mireasa cea albă cu chipul bălaiu» a răspuns la chemarea cîntărețului drept vestitor «al unei vremi ce va să vie» și și-a îmbinat tînăra ei viață cu visurile și avînturile unui poet....

E grea, dar sfîntă misiunea de a însenina fruntea poetului, de a-l feri de proza nimicurilor vieții, de a păstra neamului tot darul, toată puterea înălțătoare de simțiri, trezitoare de viață a acelui glas, în care pentru noi —

«Trăește 'nfricoșatul vifor
«Al vremilor răzbunătoare»....

Logodna lui *Octavian Goga* cu frumoasa d-șoară *Hortensia Cosma* s'a întîmplat să fie serbată în ziua de 16 Iunie — în capitala Romîniei, și nu putem exprima mai puternic urările noastre de bine, de cît reproducînd aici părțile esențiale din cuvîntarea rostită, în pavilionul de la Expoziție al Romînilor de peste hotare, cu prilejul acestei logodne de părintele *Dr. E. Miron Cristea*, din Sibiiu:

Iubiți tineri și onorată asistență.

Cred, că nu este un lucru întîmplător, ci un lucru voit de provedința divină, ca prietenul nostru Goga, cîntărețul iubit al întreg neamului romînesc, să prăznuiască actul însemnat al logodirii cu aleasa inimii sale, tocmai acum cînd acest întreg neam romînesc sărbătorește amintirea izvodirii sale pe aceste plaiuri mănoase ale Daciei lui Traian și jubileul vieții sale de 18 veacuri . . . .

Nu poate fi întîmplător nici faptul că această logodnă s'a îndeplinit în acest templu sfînt, nu numai pentru Romînii de peste hotare, ci pentru întregul nostru neam, căci în el — în acest pavilion — sunt acum depuse cele mai scumpe amintiri și tradiții ale trecutului nostru, atît bisericesc cît și național.

Talentul puternic, ce-l are iubitul nostru mire și duhul romînesc, ce transpiră din toate versurile-i fermecătoare de până acum, mă îndeamnă să văd în această coincidență un simbol, un semn dela Dumnezeu care va deștepta de sigur în sufletele tuturor dorul, ca activitatea-i literară din viitor să fie cît mai mănoasă, să-i înalțe renumele cît mai sus, să-i răspîndească glasul fermecat în toate palatele, în toate clasele și în toate colibele obștiei

romînești de pretutindinea și să producă un curent puternic, care să deștepte și îndrume pe toți spre o nouă viață.

Logodirea, încredințarea voastră, iubiților tineri, ne înveselește peste măsură nu numai pe noi, cari ne mîndrim a vă fi prietini și cunoscuți, înveselește nu numai inima iubiților voștri părinți, care se uită la voi, ca la cele mai scumpe odoare; ci vestea ei va umplea de bucurie întregul neam romînesc în nădăjdea, că tu logodnice, împreună cu logodnica, ce te-a fermecat, veți întemeia o casă și masă romînească de model, veți întemeia o casă și masă așa, precum atît de frumos o prevezi și o descrii în admirabila-ți poezie „Dorința", veți întemeia o vatră, al cărei foc va încălzi nu numai cercul îngust al familiei voastre, ci va încălzi și aprinde spre cele mai înalte idealuri romînești întregul neam de pretutindeni, veți întemeia o vatră liniștită, de la care vestala și muza ce ți-ai ales-o îți va inspira lucrările, pe care neamul le așteaptă de la tine, mărit mire.

Fie ca în veci bine cuvîntat să fie locul în care am încheiat aceste legături și Dumnezeu să vă învrednicească ca, în pace și sănătoși, să încheiați cît mai curînd și o fericită cununie pentru rugăciunile nu numai ale mele, smeritul slujitor la altarul Domnului, — care mă simțesc mult onorat a fi îndeplinit această logodnă, — ci și pentru rugăciunile iubiților voștri părinți, pentru rugăciunile tuturor Romînilor care de sigur vă doresc tot binele și deplina fericire, acum și pururea și în vecii vecilor. Amin.

Amin !...

APUCĂTURI TRISTE

Un „adversar" al d-lui N. Iorga n'a găsit mijloc mai bun de a-l «combate», decît lansînd într'un ziar știrea despre o boală gravă a savantului nostru istoric.

Răsunetul ce l'a avut această știre falșă peste munți, unde — cum spune un ziar de dincolo — lumea «nu și poate închipui, că un profesor universitar își poate permite astfel de apucături,» — ni-a inspirat multe reflecțiuni triste asupra moravurilor noastre.

Dl. N. Iorga poate avea multe neajunsuri, — și ne-am făcut datoria de a le semnala ori de cîte ori credeam că trebue să o facem în interesul culturii noastre — dar acest savant e una din mîndriile noastre, și cel puțin, cînd e vorba de bunurile culturii, ce le avem în comun cu toată Romînimea, ar trebui să ne impunem mai multă rezervă, din respect pentru cea ce nu aparține numai generațiunii actuale din trunchiatul Regat al Romîniei...

„POLEMICĂ"?

Dl. N. Iorga, — după ce tot d-sa ne învinuia de calomnie și perfidie, — acum nu vede decît nedreptate și micime în observațiile noastre, foarte rezervate, pe care le numește «polemică» (cu drept cuvînt în ghilemete), — și încheie: „este și un public cinstit și drept care cetește, compară și judecă. Eu scriu pentru *acela*".

Și noi asemenea.

IDEALURILE PATRIOTICE ȘI SOCIALE ÎN POEZIE.

In *Săptămîna* (No. 48, 1906, «Amintiri de la Junimea din Iași») d. Panu ne povestește următoarele:

„Intr'o sară se citi de Eminescu faimoasa satiră din care

„o parte nu era de cît un pamflet contra liberalilor şi în special „contra lui Costache Rosetti.

„Se înţelege că am gustat cu toţii partea eroică privitoare „la Mircea cel Bătrîn şi clasicul dialog al lui Mircea cu Sultanul. „Cînd insă Eminescu a început a ceti ignominiile de pamflet politic „în contra liberalilor, cînd am auzit rostindu-se cuvinte ca «hi- „doasa pocitură», etc. m'am sculat indignat şi am strigat:

„—Aceasta nu mai e satiră, este o murdărie.

„*Junimea* conservatoare luă apărarea lui Eminescu, iar eu „în căldura indignării le-am spus multe adevăruri.

„Intre altele mi-aduc aminte că am zis:

„*—După teoria d-stră estetică, nu numai politica, dar „chiar patriotismul nu este un sentiment care se producă emoţii „estetice. Această teorie a-ţi susţinut'o cît timp poeţii liberali „vă înjurau pe d-voastră conservatorii. Cînd astăzi vine un „poet conservator şi înjură în mod grosier pe liberali, atunci „găsiţi că politica e un material admirabil poetic şi injuria un „isvor de emoţii estetice*".

Noi am spus'o întotdeauna că esteticianii de felul d-lui Maiorescu neagă *existenţa* tendinţilor în artă, pentrucă nu le convine *anume* tendinţi.

D. Panu are dreptate: Dacă nici patriotismul, un sentiment mai general, mai sociabil, care poate grupa pe toţi oamenii dintr'o ţară şi care este mai veşnic, cel puţin atita cît vor exista popoare, patrii deosebite, dacă patriotismul era declarat de Junimea ca un sentiment care n'are ce căuta în poezie, atunci cum putea admira *Junimea* o poezie—Satira III—în care era vorba de un sentiment mai puţin general, mai puţin sociabil, care nu putea grupa de cît o clasă, clasa reacţionară?

Este clar că nu «patriotismul» displăcea *Junimii*, ci «patriotismul» patruzecioptist, pentrucă *Junimea* avea alt ideal— permiteţi-ne cuvintul—social! Şi cînd s'a găsit un poet, Eminescu, ca să le exprime idealul lor social, atunci ei au aplaudat o poezie, care avea ca punct de plecare un sentiment îngust şi trecător: ura împotriva introducerii civilizaţiei apusene.

Dar, se va zice, Eminescu exprima *cu talent* idealurile sale sociale!... Asta e altă vorbă. *Junimea*, prin pana d-lui Maiorescu, nu susţinea că «patriotismul» exprimat fără talent n'are ce căuta în poezie, căci e clar, că nici un sentiment exprimat fără talent nu poate da naştere unei poezii. *Junimea* alunga din poezie „patriotismul" şi „idealurile sociale", ca atare.

Şi încă ceva.

D. Maiorescu, în raportul său despre poeziile lui Octavian Goga, nu vorbeşte de poeziile izvorite dintr'un sentiment social, nici nu le citează, deşi sînt din cele mai frumoase: „Rugăciunea", „Clăcaşii" nu cedează întru nimic ca talent, părţii a doua din Satira III-a a lui Eminescu, poate sînt mai presus decît ea...

Şi, vedeţi, d. Maiorescu apreciază mult Satira III-a, pentrucă în ea se ridiculizează lucrurile împotriva cărora d. Maiorescu a luptat toată viaţa sa şi, d. Maiorescu nu relevează «Clăcaşii», pentrucă în această bucată se exprimă, dureros, suferinţele unei clase, pentru care d. Maiorescu n'a luptat,—şi dispreţul, ura împotriva „stăpînilor gliei", în contra cărora d. Maiorescu n'a luptat.

Şi acum, încă o consideraţie. *Dacă* e vorba să preferăm una din aceste poezii alteia, plecind de la punctul de vedere al sentimentului exprimat, apoi e sigur că preferinţa unui om la înălţimea cugetării şi a moralei veacului, trebue să fie pentru „Clăcaşii", în care se zugrăveşte suferinţile acelei clase, care e aproape însăşi naţia întreagă, în care se zugrăvesc năzuinţile spre fericirea acelei clase care sînt năzuinţi pentru mărirea acestui neam, spre un viitor înalt al Rominismului...

DIN „ABILITĂŢILE" VIEŢII LITERARE.

Viaţa Literară ne priveşte atît de sus, încît reproduce din No. 4 al revistei noastre poezia lui O. Goga întreagă, fără să catadixească a indica isvorul.

Sintem gata să contribuim la îmbogăţirea şi înflorirea paginilor *Vieţii Literare*, şi nici nu pretindem să indice izvorul,— dar avem dreptul să-i cerem, ca cel puţin să nu ne încadreze literatura.... „citată" în observaţii critice de felul acelora ce însoţesc, din exces de abilitate, poezia lui O. Goga (întru nimica vinovat), începînd cu afirmarea originală: „sintem în plină primăvară a poeziei noastre *mai nouă*" (probabil, am putea fi şi în primăvara «poeziei noastre mai vechi») şi sfirşind cu cugetarea adîncă; „Filozofia lui e simplă, dar comunicativă şi convingătoare...."

Sintem atît de lipsiţi de orice pretenţiuni faţă de *Viaţa Literară*, încît asemenea „abilităţi" sunt inutile.....

„LE COURRIER EUROPÉEN" DESPRE BASARABIA.

Dl. M. Craiovan rezumă sub titlul «Le réveil de la Bessarabie», în *Courrier Européen* (No. 27) articolele şi notiţele asupra Basarabiei din *Viaţa romînească* ale colaboratorului nostru d. *M. Costea*,—dar şi d. M. Craiovan socoate de prisos să indice izvorul..... sau e o simplă omisiune?....

P. Nicanor & C-o

Cronica Literara

(„Reproducerea" realității)

Am vorbit altădată (Cronica literară din No. 2 a acestei reviste) de aprecierea realității de către scriitor, de atitudinea scriitorului față cu viața zugrăvită in opera sa, față cu *realitatea* transplantată in opera sa. Am arătat că in acea atitudine găsim toată personalitatea poetului, cu atita mai mult cu cit are una mai puternică. Melancolia rasei anglo-saxone in Shakespeare, orgoliul acelei rase in Byron, humorul in Swift; individualismul ca protestare impotriva turtirii individului de către societate in Ibsen; disprețul pentru viața măruntă și prozaică a „burghezului" in Flaubert; lipsa de idealism, religia plăcerii și deci frica de moarte in Maupassant; religia suferinței și disprețul pentru normalitate in Dostojewski etc.

Dar cum redă „realitatea" un scriitor? *Care* realitate?

„Realismul", zugrăvirea realității pentru realitate, concepția unui scriitor—placă fotografică, n'a fost susținută nici de cei mai încăpățînați „realiști", pentrucă această ipoteză e in dezacord cu principiile elementare de psichologie. Nici chiar vechea concepție psichologică asociaționistă, care consideră pe om ca un receptacol pasiv de senzații, nu poate justifica această teorie a artei, pentrucă chiar acea concepție psichologică susține că senzațiile și asociațiunile lor sint determinate de ceea ce se numește masa aperceptivă a individului, masă care variază de la om la om,—care, deci, imprimă o *personalitate* asociațiilor.

Dar teoria aceasta psichologică e părăsită azi. Nu e locul aici să intrăm in detalii psichologice, vom aminti numai de marea insemnătate ce o are azi in concepțiile psichologiei, *spontaneitatea* individuală.

Organul nostru psichic *selectează*, alege, și combină absolut intr'un chip personal, deci original. Teoreticianii artei pentru artă, care consideră pe scriitor ca o pinză pe care se așază, *fără preferința lor*, imaginile lumii din afară, vorbesc in numele unei concepții psichologice, care n'a existat nici cind, pe care n'ar putea-o primi nici ei. Teoria artei pentru arta nu este concluzia teoriilor lor psichologice. Teoreticianii artei pentru artă, dacă ar căuta să-și justifice teoria lor prin psichologia, pe care au invățat'o in școli—fie și vechea psichologie—n'ar putea-o face.

Și de aceea, nici „realiștii" cei mai incarnați n'au putut să nu recunoască colorarea realitații de către personalitatea scriitorului. „Arta, zice Zola, care a fost un sectar al *naturalismului* și un estetician nul (deși d. Maiorescu il citează ca autoritate) este un colț de natură trecut printr'un temperament". In contra artei pentru artă ajunge și atita, dar din punct de vedere al adevărului, nu e complect.

Ce „colț"?

Acest „colț" nu este oricare, ci variază de la un scriitor la altul. Mi se pare că Amiel e acela care a spus că un peisaj e „un état d'âme," o stare sufletească. Și acest pătrunzător analist de sine insuși știa bine ce vorbește. Și dacă sisteme filozofice, ca al lui Schopenhauer, Nietzsche, etc.

nu sint de cit expresia unor „stări sufletești", autorii lor fiind niște temperamente de artiști, apoi este aproape de mintea omului că o operă de artă va fi, cu atit mai mult, expresia unei stări sufletești, al unui „état d'âme".

Orice operă de artă, romanul ca și poezia lirică ca și drama, este expresia unei concepții asupra vieții—o filozofie a stărilor sufletești, o „philosophie d'états d'âmes".

In Ibsen e un Nietzsche temperat, deci sănătos; in Maupassant e un Taine, chiar un Schopenhauer mai obiectivist. Da, poetul, aci, e mai obiectivist de cit filozoful.

Și, dacă este așa, atunci e clar că poetul nu numai *va percepe* realitatea conform cu temperamentul său, dar incă *va selecta*, va alege din realitate, ceea ce, intr'un senz sau altul, va fi expresia sentimentalității sale, *justificarea* sentimentalității sale.

Un Ibsen va alege acele conflicte intre pornirile individului și morala socială, in care individul are dreptate (Stilpii societății, Nora, etc.): un Zola va alege, de pildă, acel aspect al amorului, in care bestia ucide omenescul. (Une page d'amour); un Dostojewski va alege acele conflicte, in care individul normal triumfează prin stupiditatea-i asupra celor anormali (Idiotul) etc.

Să iau din literatura noastră un exemplu de care m'am mai ocupat.

Un critic a pretins că d. Sandu-Aldea nu putea să nu simpatizeze cu Niță Mindrea, in contra țăranului Doca, pentrucă Doca e, și reprezintă pe țăranul rău, pe țărănimea aceea care e o primejdie pentru acumularea tihnită a bogăției arendășești. Foarte bine! Dar, cind in țara aceasta sint țărani care sufăr *ei* din pricina arendașilor, și *acest* conflict e incă cel obișnuit, *alegerea* unui conflict, și incă a celui neobișnuit, in care țăranul e cel vinovat și *perzistența, frequența* in alegerea *acestui* fel de conflict, nu este significativă,—cum e significativă la Ibsen alegerea conflictelor in care individul are dreptate?

Va inchipuiți pe Ibsen alegind acele conflicte, in care morala curentă să aibă dreptate? Pe Flaubert, alegind acele conflicte, in care „burghezul" să fie idealizat și intelectualul ridiculizat? Pe Eminescu ilustrind egoismul și stupiditatea omenescă intr'o scenă din vremea și cu participarea răzeșilor lui Ștefan cel Mare? Pe Goga zugrăvind suferința unui „stăpin" al gliei din pricina răutății unor „clăcași"?

„Stilpii societății" e exprimarea unei stări sufletești și a unei concepții, ca și „Madame Bovary". Și de aceea „Niță Mindrea" nu e egal numai cu sine insuși, este significativ pentru starea sufletească a d-lui Sandu-Aldea.

Artistul e un *om*, un om mai puternic de cit noi, cu preferinți și cu sentimente mai adinci de cit noi,—și—incă odată!—nu numai că ne vom permite, dar vom socoti ca o datorie a noastră să-l intrebăm ce fel de om e,—să vedem ce „realitate" il atrage și cum o apreciază.

Cele ce spunem aice nu sint concepții arbitrare ale noastre: sint concluzii inevitabile ale primelor elemente de psichologie, care se găsesc in tratatele elementare ale acestei științe.

Ca preferăm unui *vir dicendi peritus*—este și aceasta mare lucru: talentul—pe un *vir bonus dicendi peritus*,—așteptăm incă pe acela care să ne-o reproșeze.

G. I.

Cronica Ştiinţifică

— Ceva despre Mecanică —

Inchipuiţi-vă un om de ştiinţă, un naturalist, un fizician, care scrie o carte (sau chiar numai un articol) de popularizare—prin urmare în formă populară şi pentru un public mai întins—asupra unei anumite chestii de ştiinţă.

Dacă acest autor nu ţine anume să se adreseze la un public prea puţin pregătit, cum ar fi de exemplu absolvenţii unei şcoale de adulţi, atunci poate presupune că cei ce'l vor ceti păstrează măcar slabe amintiri din cunoştinţele generale ce se predau în licee. De exemplu, pentru o chestie de Zoologie se poate măcar atît presupune, că cel ce citeşte o scriere de popularizare işi aduce aminte din liceu de: ce este Zoologia, cum se imparte, despre ce tratează—deşi mai totdeauna işi aduce aminte şi mai de multe lucruri de cît atît.

Tot aşa pentru Geologie, pentru Chimie şi pentru alte citeva Ştiinţe.

Numai pentru Mecanică nu. Pentru că Mecanica nu se predă în licee. Afară numai dacă cumva nu se socot ca îndestulătoare cele citeva noţiuni (in 8 lecţii) ce se predau la inceputul Fizicei, în clasa a VI reală. Dar pentru acei ce socotesc ast-fel, citez dintr'o conferinţă a profesorului Poincaré la Muzeul Pedagogic din Paris, următorul exemplu nostim:

> Priviţi la tinărul elegant care trece în trăsură—desigur e bacalaureat; priviţi'l cum şi-a proptit picioarele şi cum împinge trăsura crezînd că ajută astfel la mişcare, ca şi cum nici odată n'ar fi auzit de principiul mecanic al reacţiunei.

Tinărul bacalaureat de care vorbeşte Poincaré e francez şi a învăţat elemente de Mecanică în liceu. Ce să zicem la noi, unde nici elemente măcar nu se propun în liceu.

Şi de-aci cîte neajunsuri!

Mai întăiu în Universitate: dacă s'ar propune în învăţămîntul secundar cunoştinţe cît de restrînse de Mecanică, studentul care intră în Universitate ar găsi în amintirile lui din liceu un fundament pentru studiul mai departe al acestei ştiinţe, în ori-ce caz s'ar putea măcar presupune că este lămurit asupra înţelesului Mecanicei şi a împărţirei acestei Ştiinţe.

Apoi, în ce priveşte popularizarea chestiilor de Mecanică: scrierile de acest gen, la noi nu pot avea niciodată un caracter cît de puţin ştiin-

ţific [1]); ele sunt condemnate să rămîie nişte simple explicări vulgare. Căci orce explicare ştiinţifică, cît de simplă, presupune un început de sistem, o înşirare regulată a cunoştinţelor. Dar cum să presupui la un public întins, prin urmare compus din nespecialişti, cunoştinţe regulate despre o materie care nu se predă în liceu.

In aceste împrejurări cred că cititorii acestei Reviste nu vor găsi de prisos articolul de faţă în care se vorbeşte, în puţine cuvinte, despre înţelesul Mecanicei ca ştiinţă, despre metoda şi despre împărţirea acestei ştiinţe.

*

Dintre toate fenomenele naturale *mişcarea* corpurilor materiale este fenomenul cel mai obişnuit. Am putea chiar zice că este fenomenul cel mai general şi, din acest punct de vedere, se şi cuvine să fie cercetat înaintea altor fenomene particulare.

Studiul mişcării este obiectul Mecanicei.

Mişcarea devine obiectul unei cercetări ştiinţifice în două moduri: sau o considerăm ca un fenomen al naturei materiale şi căutăm să explicăm condiţiile sub care se produce; sau o considerăm ca un mod particular de generaţiune al figurilor geometrice în care se ţine seamă atît de drumul percurs, cît şi de timpul întrebuinţat pentru a'l percurge. De explicarea mişcării ca fenomen al naturei materiale se ocupă ştiinţa numită *Dinamică*; iar ştiinţa care cercetează proprietăţile geometrice ale mişcării se numeşte *Cinematică*.

In Cinematică, prin urmare, faptul mişcării corpurilor materiale se ia ca un fapt dat şi i se cercetează numai proprietăţile în raport cu timpul.

Cinematica, cu ajutorul Geometriei şi al Calculului, găseşte proprietăţile generale ale mişcării. Dar cum se face că un corp material urmează în mişcarea lui cutare lege şi nu alta? La această întrebare se încearcă să răspundă Dinamica.

Cu alte cuvinte: Dinamica vrea să ne arate *cum se produce* mişcarea pe cînd Cinematica ne arată numai *cum este* mişcarea.

Cum se vede dar, descrierea geometrică în orce fenomen de mişcare este tema Cinematicei pe cînd explicarea fizică a fenomenului se ţine de Dinamică.

Aceasta se mai poate exprima şi aşa: Cinematica este o ştiinţă *geometrică* pe cînd Dinamica este o ştiinţă *fizică*. Deosebirea între aceste două ştiinţe se va înţelege şi mai bine cînd vom spune, că Cinematica îşi poate propune ca probleme de cercetat, legi de mişcare cari în lumea materială nu sunt niciodată realizate.

Dacă ar mai trebui vre-o asemănare, am putea aminti deosebirea ce se face în Logică între adevărul *formal* şi adevărul *material*. Logica, precum se ştie, nu se ocupă de cît de adevărul formal. Cercetarea adevărulu

---

1) Afară numai dacă, sub formă de pregătire nu i se dau cetitorului noţiunile ştiinţifice necesare—în care caz articolul devine un fel de manual „für Selbstunterricht".

material nu este tema Logicei. Intr'o poziție analoagă se găsește Cinematica față de Dinamică. In acest înțeles se și poate zice că Cinematica este partea *formală* a Mecanicei; partea *materială* fiind Dinamica.

*

Științele ce se predau în liceu se pot deosebi, după metodele lor speciale în:

Științe descriptive ca Zoologia, Botanica;

Științe experimentale: Fizica, Chimia;

Științe demonstrative: Geometria, Aritmetica.

E firesc, față de această clasificare, să se întrebe cineva ce fel de știință este Mecanica? Vorbim, se'nțelege, numai de Dinamică, pentru că Cinematica, știință geometrică cum am numit'o, este firește o știință demonstrativă.

Dinamica, după felul obiectului ei, e primitoare de oare-care din cele trei metode științifice și poate, prin urmare, fi expusă sub orcare din cele trei forme.

Forma experimentală a fost forma cea dintâi sub care a fost privită știința Mecanicei: aceasta era și necesar pentru instituirea Mecanicei ca știință.

Sub formă de știință demonstrativă, Mecanica nu datează de cît de vre-o două sute de ani, adecă de la lucrările lui Galileu și Huygens.

Mai înainte Mecanica era tratată ca o știință descriptivă, prin descrieri, clasificări și definițiuni. Și astăzi chiar, în școalele technice inferioare Mecanica se predă ca o știință descriptivă pentru că așa este mai ușor de înțeles. Diferitele cunoștințe relative la mișcarea corpurilor materiale se grupează, se așează într'o ordine sistematică și se institue astfel un sistem de știință.

O astfel de tratare a Mecanicei este foarte potrivită pentru școalele elementare și se obișnuește și la predarea unor științe esențial demonstrative. Logica de exemplu, este o știință demonstrativă, însă pentru începători e mai ușor să se propue ca o știință descriptivă. Tot așa se poate trata și Geometria—de exemplu în clasele primare.

Mecanica, sub formă de știință descriptivă, este mai ales potrivită pentru aplicațiile practice. De exemplu: căderea corpurilor către pămînt, s'a putut supune unei legi mecanice: de cîte ori un corp cade spre pămînt, noi putem prezice cu siguranță toate împrejurările acestei mișcări.

Cu alte cuvinte: forma descriptivă, pentru expunerea Mecanicei, este mai ales potrivită atunci cînd e vorba de a aplica la cazuri individuale adevărurile generale ale științei mecanice.

Cînd însă este vorba de cercetări, de descoperiri, de experimentări (în Universitate, cu deosebire, unde învățămîntul științelor trebue menținut la nivelul cel mai înnalt) Mecanica trebue expusă sub formă de știință demonstrativă.

*

Se cuvine dar să ne lămurim, cît de pe scurt, asupra înțelesului deosebit al Mecanicei ca știință demonstrativă.

Geometria, cunoscută din învățămîntul secundar, este cu drept cuvînt privită ca un model de știință demonstrativă. Ea pornește de la un număr restrîns de adevăruri elementare, cari sunt de la sine evidente și deduce prin ajutorul demonstrațiunii adevăruri particulare din evidența adevărurilor generale.

Metoda Geometriei este dar *deductivă*.—Și în Geometrie, ca și în științele descriptive, se întrebuințează descrieri, clasificări și definițiuni, dar ceia ce caracterizează Geometria este forma demonstrațiunei.

Mecanica pornește ca și Geometria de la un mic număr de adevăruri fundamentale și din acestea se deduc apoi toate celelalte. Se poate dar zice că Mecanica, știință demonstrativă, este virtual cuprinsă în principiile fundamentale.

Ce propoziții trebuesc luate ca principii fundamentale ale Mecanicei și pe ce se întemeiază certitudinea acestor principii?

Iată două întrebări de cea mai mare însemnătate—dar răspunsurile ce se cuvine să le dăm acestor întrebări sunt departe de a fi căpătat forma definitivă. Din potrivă, în momentul de față, în lumea specialiștilor, discuția asupra principiilor Mecanicei este chestia la ordinea zilei: totul e adînc cercetat, multe lucruri vechi schimbate, iar întreaga mișcare își găsește ecou pînă și în cărțile elementare de Mecanică, ceia ce cred că e nechibzuit.

Nepregătit, precum este publicul mai întins pentru chestii speciale, nu putem da aci nici măcar o idee vagă de ceia ce înseamnă această mare mișcare de revizuire a principiilor pe care se reazimă Mecanica.

Un lucru însă se cade să fie spus.

Principiile Mecanicei nu sunt evidente de la sine. Din potrivă: a trebuit un lung șir de inducții și geniul multor oameni de știință, pentru a le scoate la iveală din noianul de fenomene ce se petrec în lumea materială. Aci și stă diferența între principiile fundamentale de la cari pornește Mecanica și adevărurile elementare cari se găsesc la baza altor științe demonstrative, de exemplu: Logica sau Geometria. Principiile pe cari se întemeiază Logica *demonstrativă* ca și adevărurile elementare ale Geometriei sunt de la sine evidente. Și, după cum prea bine s'a observat, chiar dacă adevărurile elementare ale Geometriei nu s'ar fi formulat niciodată în propoziții deosebite, lipsa aceasta n'ar fi făcut demonstrările lui Euclid mai slabe.

Principiile Dinamicei, din potrivă, nu sunt adevăruri cari să se impue, *a priori* minții noastre. Cel mult dacă pot fi oarecum întrevăzute din observarea unor fenomene astfel alese, în cît aceste principii să fie mai ușor de descurcat din mulțimea faptelor.

Cu alte cuvinte: principiile Dinamicei sunt adevăruri suggerate de experiențe, dar cari nu pot fi verificate prin experiențe. Ele pot fi verificate numai în mod indirect prin consecințele ce le deducem, dacă luăm aceste principii ca premise într'un șir de raționamente riguroase. Aceste consecințe s'au arătat totdeauna în perfect acord cu faptele direct observate. Mai ales acordul dintre mișcarea corpurilor cerești, așa cum o cunoaștem din observare directă și aceiași mișcare așa cum rezultă ca din legile Mecanicei—este una din probele cele mai puternice pentru adevărul real al principiilor pe cari se întemeiază Dinamica.

*

Este însă o observare de făcut în privința propozițiilor generale din Mecanică, ca și din orce știință fizică aplicată la lumea reală.

Dacă ar fi să ținem seamă de toate însușirile corpurilor materiale (fie chiar numai cu privire la mișcare) cele mai simple probleme de Mecanică ar deveni nespus de încurcate și nici nu s'ar putea introduce nici o regulă și nici o prevedere în Mecanică. Căci o cercetare științifică nu se poate institui de cît pe temeiul unor fapte bine cunoscute. Tocmai la aceasta se opune imensa complexitate a fenomenelor: în adevăr natura, în orce moment, nu ne înfățișează de cît un chaos. Din acest chaos alegem noi anumite fenomene, privite ca mai simple, și întemeiem, după regulele Logicei, sisteme de știință.

Această izolare a fenomenelor, în complexul naturei, oarecum artificială adecă prin o procedare de raționare, se întrebuințează și în Mecanică (sub forma ei demonstrativă) și de aceia Mecanica se mai numește și *rațională* (alții îi zic abstractă sau teoretică).—Un exemplu: corpurile materiale solide își păstrează, în general, forma; noi presupunem, în Mecanica rațională, că un corp solid este indeformabil—deși, în realitate, nu există corp care, în anumite condiții, să nu fie desagregat.

Dar atunci ce valoare poate să aibă această știință cu astfel de ipoteze fundamentale? Are valoare: și teoretică, pentru că este un sistem de cunoștințe—și practică pentru că, în anumite margini hotărîte de aplicații, Mecanica rațională ne dă pentru problemele lumei reale soluțiuni destul de apropiate. Nici un corp solid nu este indeformabil, dar sunt multe corpuri cari sub acțiunea unor puteri, nu prea mari, se poartă aproape ca și cum ar fi indeformabile: pentru aceste corpuri Mecanica rațională ne dă soluții cît se poate de mulțumitoare.

Cu alte cuvinte: alegerea ipotezelor fundamentale se face astfel ca știința instituită să ne dea pentru problemele practice soluții destul de apropiate. Această preocupare o înțelege orcine: Mecanica este o știință care servă în aplicații; iar o astfel de știință care n'ar împrumuta, din lumea din afară de cît elemente neîndestulătoare n'ar fi de cît o predilecție individuală și nici de cum o știință folositoare.

Pentru problemele pe cari și le propune știința Mecanicei—Mecanica rațională ne dă cea de'ntăiu aproximație.

Pentru a îndrepta această soluție apropiată, adecă pentru a ne apropia și mai mult de lumea reală trebuește o cercetare nouă, o știință și mai complicată și mai grea: aceasta este Mecanica Fizică [1].

D. Pompeiu.

[1] Într'un chip mai dezvoltat și sprijinit cu demonstrații matematice, acest subiect a fost tratat de autor în lecția de deschidere a cursului de Mecanică, profesat anul acesta la Facultatea de științe din Iași.

Cronica Internă

— Discursul d-lui P. P. Carp —

Dl. P. P. Carp, orator briliant ca în tot-deauna, n'a spus în discursul d-sale din sala Eforiei nimic nou pentru noi: vechea teorie a d-sale, după care nu avem nevoe de reforme politice și sociale, ci numai de o „bună administrație", nu ne mai impresionează,—și acest discurs, foarte plăcut ca formă, a trecut aproape neobservat în țară. Nimene n'a întrebat măcar, dar pentru ce n'am ajuns încă să avem o administrație bună, cu toate că de multe ori am avut fericirea de a fi guvernați de dl. P. P. Carp și de amicii d-sale,—și prin ce minune această bună adminstrație ar putea în sfîrșit să capete ființă...

Dar pe neașteptate acest discurs a ajuns să fie mult comentat în afară de țară, fiind-că prin el din nou s'a manifestat acea necunoștință a situațiunei reale în provinciile romînești din statele vecine, care e atît de caracteristică pentru oamenii noștri politici, și care cu drept cuvînt jignește pe Romînii din afară de Regat.

Această lipsă de cunoștinți exacte asupra stării de lucruri la Romînii de peste hotare ne pune, în adevăr, adesea într'o situațiune nesuferită, care ar fi comică, de nu ar fi atît de dureroasă,—mai ales că ea nu ne împiedică de a ne aroga rolul de supremi judecători ai faptelor și ai oamenilor de dincolo.

Am asistat, nu de mult, la o scenă caracteristică.

Un domn din țară, al cărui nume e legat de toate manifestările noastre naționaliste, întîlnind pe un tînăr Basarabean, începe să-i dee, cu un aer de protecțiune, sfaturi „înțelepte": ca Romînii din Basarabia să se înțeleagă cu d. P. Crușevan din Chișinău..

La cuvintele tînărului, care,—pronunțînd un neologism ce există și în limba rusă, greșit, în felul rusesc,—i-a spus: „Nu suntem antisemiți, ci *gumanitari*,"—acest naționalist îi aruncă un cuvînt înaripat:

—„Ba sunteți... gugumanitari !..."

Admiratorul d-lui P. Crușevan, un om fără îndoială sincer, nu se crede dator, înainte de a da sfaturi, să știe: că acest Crușevan denunță administrației, *cu știință fals*, ca „vîndută guvernului romîn" gazeta național democratică „Basarabia" din Chișinău; că el amenință pe Romînii de peste Prut cu „vărsarea unui ocean de sînge"; că Basarabenii au reușit după un veac de suferinți mute, să înființeze un ziar în limba lor și pot nădăjdui la des-

chiderea de școli naționale *numai* mulțumită mișcării revoluționare rusești, in care Evreii joacă un rol insemnat; că „crușevanismul" deci e, inainte de toate, contrar *interesului lor național*..

Ignoranța, desigur, nu poate justifica nici sfatul, nici mai ales apostrofa, a cărei delicateță supremă cetitorii noștri de sigur o vor gusta și fără comentariile noastre,—dar ea le dă explicarea cea mai blindă, căci alt-fel ar trebui să presupunem, că patrioții de felul acesta sunt intăi antisemiți, și apoi Romini..

Discursul d-lui P. P. Carp care, desigur, n'are nimic comun cu gestul... urit al naționalistului nostru, decit doar aceiași lipsă de cunoștinți exacte asupra lucrurilor, a avut un răsunet viu in Bucovina.

„Gazeta Bucovinei" consacră acestui discurs un articol de fond, plin de reflecțiuni drepte, dar dureroase pentru noi, din care pentru edificarea noastră a tuturora,—și fiind că și in sine insuși are o mare importanță,—reproducem cite-va pasagii:

„Pentru noi, Rominii bucovineni, spune confratele bucovinean, e „absolut indiferent de ajung la putere in Regat conservatorii d-lui P. Carp „sau liberalii d-lui D. Sturza sau rămine guvernul prezent al d-lui G. Cantacuzino sau al d-lui Tache Ionescu—dar absolut indiferent, căci cum „ni-i unul, așa-i și altul, adecă *toate ni sunt și ni rămin indiferente, neavind „—după experiențele făcute—a aștepta nimic nici de la unii, nici de la alții*.

„Ceea ce suntem insă in drept a aștepta de la frații noștri, fie ei „unde vor, este ca cel puțin să urmărească cu duioșie procesul descompunerii noastre accelerate, să nu-și inchidă ochii in fața dureroasei tragedii, „ce mine-poimine se va incheia pe aceste locuri sfinte pentru Romini. „Și cel puțin o lacrimă să mai rezerve pentru noi—in locul unei ironii..

„Romînia ne-ar putea da un puternic sprijin moral și chiar material „in lupta noastră desperată pentru existență—dar, durere, o spunem odată „hotărit și fără teamă de a fi desavuați, *nu primim din partea invecinatului Regat absolut nici un sprijin*...

„...Ar putea... da, ar putea, insă dacă nu poate, sau nu voește să o „facă, atunci *cel puțin să ne lese in voia intimplării, uitați pentru vecinicie*, căci ne-am deprins de mult cu gindul acesta"...

Rezumind apoi discursul d-lui P. P. Carp,—care pentru ilustrarea teoriilor sale—citează ca exemplu administrația bucovineană ce ne-ar fi păstrat pe „țăranul romin din poeziile lui Vasile Alexandri"—*Gazeta Bucovinei* continuă:

„Toți ne invidiază pentru fericirea nemăsurată de care suntem părtași, toți seamănă să ne ție de cei mai inaintați și mai resfățați fii ai „neamului rominesc, de la vlădică până la opincă, iar in țăranul romin „bucovinean, Domniile lor văd prototipul adevăratului Romin, neaoșul ar„caș al marelui Stefan . . . Iar administrația acestei țări—ce ironie—vor „să o arăte drept model de administrație ințeleaptă!

„De abia acuma ințelegem totala nepăsare a fraților noștri din Regat „față cu totul ce e incă rominesc in această țărișoară. De abia acuma trebue să ajungem la convingerea, că pentru noi nu mai există nici o scăpare, căci suntem izolați cu desăvirșire, ca o insulă aruncată din intimplare in oceanul nesfirșit al străinismului".

Ziarul din Cernăuți opune afirmărilor d-lui Carp trista realitate, arată

cit de rău stă țăranul bucovinean in ce privește școala și biserica, cum e silit să-și instrăineze moșia strămoșască și să emigreze in Canada,—sau rămine in țara lui „rob al strainului":

„Iar de cum se desprimăvărează și până'n toamnă, sate intregi de „țărani romăni bucovineni pribegesc la Moldova, pe intinsele moșii ale lui „Moki Fischer et Comp., unde sunt angajați la lucru incă de cu iarnă, iar „pe moșiile fondului nostru religionar, ca și pe alte moșii ale proprietarilor, precum și pe la toate fabricile cum e cea de zahar sau ferestreele „prin cari trec pădurile noastre, se importează nenumărați galițieni, cari „devin—prin protecția guvernului nostru providențial—stăpinii acestei țări. „O, e model administrația pe la noi!"...

Mai arată confratele bucovinean, cum țăranul e minat de pelagră și alte boli, fără ca laudata administrație să iee măsuri mai eficace...

„Dar cel puțin, cetim mai departe, țăranul bucovinean e mulțămit „cu posesiunea de pămint și nu mai cere și altul, imi va răspunde dl. *P. P.* „*Carp*, iar drept răspuns am să-i destăinuesc, că referințele de la noi in „punctul acesta atit de gingaș sunt intocmai ca cele din Regat, cu acea „deosebire, că noi nu avem oameni, cari să se pună in fruntea mișcării „agrare, fiind toți intelectualii eșiți din poporul *„care vrea pămint,"* ocupați in servicii publice și prin urmare neavind nici timpul, nici curajul, „a organiza mulțimea semiproletarilor agricoli, cari adese și fără organizare știu să vire frică in oasele celor puternici, cum s'a intimplat de „pildă in anul 1898 cu prilejul arendării moșiei fondului *Tolova* mică la „un străin.

„Tot așa și prăsila de vite e la noi pe sfirșite. Avem sate rominești „de cite 5000 locuitori, cu peste una mie familii și numere, cari toate la „un loc n'au mai mult decit 300 de cai mizerabili, 500 de vaci hitioane și „numai 79 boi de jug, așa că o păreche de boi vine la 24 gospodari. Ei, „domnilor din Regat, veți mai voi a ne ține drept model?... Volume intregi am putea scrie pe tema aceasta, dar credem că ajung și aceste notițe aruncate in fuga condeiului.

„Să mai amintim, că pe ori-care alt teren noi suntem cei mai rău „tractați? Școli medii nu avem, iar gimnaziul necomplect din Cernăuți zis „romin—e *al treile* gimnaziu de stat, premergindu-i in mod necesar, după „concepția administrației celei providențiale, gimnaziul german și apoi cel „rutean. Biserica noastră e lipsită de ori-ce autonomie, numindu-se atit „consilierii consistoriali cit și profesorii de teologie, ba chiar și preoții și „insuși arhiereul după bunul plac al guvernului, care de obiceiu nu e condus de principiul aptitudinei și al adevăratelor interese bisericești, ci de „considerațiuni de gogolire politică a rutenilor ucrainomani. Nici aceasta „nu se știe incă in Romînia? Vor auzi-o generațiunile viitoare, cetind „undeva intr'o istorie germană sau franceză, de nu chiar rusască, despre „ultimele sforțări ale unui neam ce se stinge. Să mai spunem și alte păsuri „de-ale noastre? *E de prisos, căci nu e cine să ne asculte. Cine cetește, „mă rog, in Romînia jubilară de azi modesta noastră gazetă, ce o edăm „cu sudori de singe? Cine se interesează acolo de mersul lucrurilor la noi „in țară? Cine simțește acolo groaza instrăinării noastre?"*...

Și nu se va dogori de rușine obrazul marilor noștri „bărbați de stat" la auzul acestui strigăt de durere?

A !....

Să vă gindiți numai că in situația noastră, in acest moment istoric, cind vijie furtuna peste Prut, cind se aude clocotul încă surd al vulcanului de peste munți, cind ne aflăm pe pragul unor evenimente epocale, cari vor decide de soarta neamului intreg,—să vă gindiți, că in locul poporului nostru s'ar găsi, să spunem, Ungurii sau Bulgarii : ar găsi ei acest moment potrivit, de pildă, pentru a arunca milioane in mlaștinile de la Filaret, sau a se război cu... Grecii ?!...

Dumnezeule sfinte, pentru ce acest moment ne găsește în această nemernicie. ?...

Au dreptate frații din Bucovina, au sfintă dreptate,—dar in ce privește cazul special al d-lui P. P. Carp, imi permit să pledez „circumstanțe ușurătoare" :

E păcătoasă administrația din Bucovina, dar cea din Regat e și mai păcătoasă...

E mizerabilă starea țăranului din Bucovina, dar a celui din Rominia *liberă* (o !...) e și mai mizerabilă...

Dl. P. P. Carp, să zicem, modest, s'ar mulțumi cu stările din Bucovina... pentru țăranii noștri...

Dar d-sa nu-și dă seama că nici aceasta *nu e cu putință* fără adinci reforme, căci in starea actuală a lucrurilor țara e dată pradă unei minorități privilegiate și lipsite de scrupule, administrația e unealta ei, popa e redus la rolul de agent electoral (și ce spectacol dureros sunt preuții aduși de subprefecți „pe căprării" în ziua alegerilor in colegiul al 3-lea,—și nici dl. Carp nu socoate necesare „alegeri libere" !...), invățătorul trebue să fie un adevărat erou, ca să-și poată face datoria, și e in totdeauna un martir, dacă are conștiința demnității de om...

Cind ni se vor deschide ochii asupra acestui adevăr? Cind vom înțelege, că de ar fi chiar cu putință „administrația bucovineană" la noi,— ea nu poate dispensa, *mai ales in momentul de față*, de reformele impuse de cerințile vremii ?...

Și de nu vom înțelege această necesitate imperioasă, o *vom simți* in curind,—și să dee Dumnezeu să nu fie prea tirziu......

C. S.

Cronica externă.

—Situația in Franța.—

Inceperea unei noi legislaturi crează in Franța o stare de lucruri, pe care se cuvine s'o cercetăm cu deamănuntul, ca să putem ințalege adevărata semnificațiune a ultimelor alegeri și ca să putem determina influența lor, asupra evoluțiunei generale a democrației franceze.

Ultimele alegeri, prin isbinda strălucită a elementelor republicane inaintate, au fost concluzia logică și incoronarea intregei politici, pe care Franța a urmat'o de 7 ani incoace. De la 1870, de cind Republica a fost proclamată, sau mai bine zis smulsă din minile forțelor reacționare cu un vot de majoritate, și până la 1897, Franța nu a reușit să dea politicei sale o indrumare sigură și bine lămurită. Puterea reacționară care se sprijinea pe firea francezilor, fire atit de credincioasă amintirilor, atit de robită trecutului și care era mai ales susținută de aparatul atit de falnic și atit de bogat in meșteșugiri al Bisericei Catolice, această putere ținea in loc toate reformele republicane și prin atacuri repetate amenința existența insăși, a regimului republican.

In asemeni condițiuni, Republica ajunsese să fie mai mult un așăzămint de drept, de cit un așăzămint de fapt. Iar consecința era, că toate temperamentele moderate, toate conștiințele șovăitoare, toți cei care nu caută in convingerile lor elementele de judecată a lucrurilor, ci le imprumută adierilor schimbătoare ale timpului; toți aceștia ajunseseră la concluzia, dealtminteri cu atita dibăcie pregătită și exploatată de reacționari, că republica reprezintă inlocuirea ordinei prin anarhie, că este intronarea nesiguranței inăuntru și a slăbiciunei in afară.

Și atunci a cunoscut Franța, Franța lui Ludovic XIV, Franța Revoluțiunei celei mari și a uimitoarei epopei napoleoniene, zilele de tristă amintire ale Boulangismului și ale Panamalei. Iar cind, din intimplare, țăria republicanilor convinși, isbutea s'o smulgă din adincimile in care reacționarii căutau s'o atragă, pentru a o distruge, republica nu mai avea destulă putere ca să mai inzăstreze Franța cu reforme mari și demne de o democrație. Așa incit toate forțele vii ale Franței, ajunseseră să se piardă in această invălmășală politică și socială. Corabia republicană se rătăcise pe mari acoperite de cețuri, și in zadar căutau să-și croiască un drum conducătorii ei. Cind intorceau cirma spre dreapta, erau amenințați să se sdrobească de stinci, cind o indreptau spre stinga, ii amenința furia talazurilor.

Dealtminteri, vina acestei stări de lucruri nu era numai a reacționa-

rilor. Republicanii inşişi, făcuseră o greşală neertată după proclamarea republicei şi această greşală, acest viţiu iniţial, isbise încă de la început acţiunea republicană, de slăbiciune şi de nepulinţă. Intr'adevăr, in loc ca intemeetorii republicei, să fi aşăzat regimul republican pe o temelie democratică, şi să se fi infăţişat in faţa poporului francez cu o formulă inaintată, cu o politică de reforme sociale insămnate şi adinci, ei au aşăzat republica pe o temelie reacţionară şi s'au infăţişat in faţa poporului francez însetat de libertate, de progres şi de reforme, cu concepţiuni invechite şi nepotrivite cu aspiraţiunile timpurilor noastre, cu formula vestită a lui Thiers „La Republique sera conservatrice ou elle ne sera pas".

O asemenea formulă fiind negaţiunea insăşi a concepţiei republicane, trebuia să piară, dar cit de grea era lupta in potriva ei. Purtind această pecete, republicanii nu aveau de luptat numai in potriva reacţiunei, deja aşa de puternice in afară, ci trebuiau să lupte şi in potriva pericolului reacţionar ce pătrunsese in propriile lor rînduri. Dacă Franţa ar fi avut norocul să se fi dat republicei încă de la început un caracter democratic, ea n'ar fi trecut prin toate sbuciumările zadarnice prin care a trecut, şi nu ar fi dat reacţiunei mulţumirea, de a găsi in guvernele insăşi ale Republicei, un sprijin in lupta lor antirepublicană.

Aşa fiind e lesne de inţăles, că atita timp cit republicanii rămineau credincioşi formulei lui Thiers, sau cit timp aveau punctul lor de reazăm pe dreapta, pe partidele reacţionare, ei nu puteau nici să invingă reacţiunea, nici să aşăze Republica pe temelie puternică. Şi aşa s'a şi intimplat.

Pină la 1897 guvernele s'au succedat şi s'au prăbuşit unele după altele, fără să lase nici o urmă, dind lumei tot mai mult impresia de nelinişte şi de slăbiciune, ce Republica ii dăduse de la 1870 incoace.

La 1897, lupta intre reacţiune şi republicani ajunsese insă atit aprigă, afacerea Dreyfus, prin patimele pe care le scormonise in toate stratele sociale fără deosebire, împinsese conflictul pină acolo, incit soluţiunile mici şi compromisurile, nu mai erau cu putinţă; trebuia Franţa să aleagă, sau intre concepţiunile trecutului sau intre concepţiile viitorului; gravitatea momentului impunea o soluţiune radicală şi definitivă.

Atunci apăru din mijlocul invălmăşelei, care purtase pe cele mai inalte culmi fel de fel de personalităţi, un om de stat, care a avut tăria să deschidă ochii tuturor republicanilor asupra pericolului ce ii ameninţa şi care a ştiut, indreptind forţele repuplicane spre stinga, sprijinindu-le pe elementele democratice prin alianţa cu socialiştii şi prin intrarea d-lui Millerand in minister, să răstoarne vechea concepţie a intemeetorilor republicei, inlocuind formula nenorocită şi nelogică a lui Thiers: „La Republique sera conservatrice ou elle ne sera pas" prin formula raţională şi mintuitoare „La Republique sera democratique ou elle ne sera pas". Acest om a fost Waldeck Rousseau. De la dinsul ca prin minune, toate ceţurile ce impresurau Republica s'au imprăştiat; corabia a inceput, in miinile acestui cirmaciu puternic, să se indrepteze cu linişte şi cu siguranţă spre o ţintă bine hotărită, strecurindu-se printre toate stincile şi infruntind fără grijă furia tuturor valurilor. Indrumarea ce i-a fost dată atunci, Republica n'a părăsit'o pină azi. Ea a urmărit calea inceputā, cu o continuitate şi cu o tenacitate admirabile, care au redat democraţiei prestigiul ei, increderea deplină a proletariatului şi care este fără indoială, cea mai bună răsbunare a republicei in potriva birfelilor cu care reacţionarii o prigoniseră şi cel

mai bun răspuns ce se putea da acelora ce pretutindeni, răspindiseră credinţa că democraţia nu este in stare să facă decit operă negativă şi destructivă.

Azi democraţia franceză, poate să infrunte cu succes şi cu mindrie orice comparaţie. A putut practica şi evoluţionista Anglie, să urmărească in ultimii ani cu continuitate politica ei imperialistă; a putut cu tenacitatea caracteristică rasei britanice, să nu se indepărteze o clipă de la atitudinea ei protivnică Irlandei, dar n'a putut să nu ajungă la alegerile generale din toamna trecută, cari prin izbinda neaşteptată a partidului muncei (Labour Party), schimbă cu desăvirşire aspectul parlamentului şi introduce in viaţa publică a Angliei un factor care, răstoarnă politica din trecut cu continuitatea şi tenacitatea ei cu tot. Dar in Germania, poate să fie comparaţie intre politica schimbătoare a Impăratului Wilhelm, intre reformele lui cind favorabile agrarienilor, cind favorabile industrialilor, poate să fie comcomparaţie intre precupeţirea de voturi, la care sărmanul Principe de Bülow e nevoit să recurgă, pentru a transforma in realităţi, dorinţele sau fantesiile impărătescului său stăpin, şi intre politica atit de neşovăitoare, ce a dus pe republicanii francezi la isbinda ultimelor alegeri? Să luăm rind pe rind fasele acestei politici şi vom vedea că nu numai ea infruntă toate comparaţiile, dar că ea adus in citiva ani Franţa la reforme, care i-au transformat cu desăvirşire situaţia internă şi pentru a căror indeplinire ea a luptat fară preget de la Marea Revoluţiune incoace.

Care a fost primul act al lui Waldeck Rousseau? Să afirme unitatea democraţilor in potriva reacţionarilor; şi cind pe această bază largă, unirea tuturor forţelor inaintate s'a făcut, el a reuşit cu ajutorul unor majorităţi tot mai numeroase şi tot mai hotărite, intăi să ţie pept tuturor atacurilor reacţiunei, pe urmă să demascheze şi să dejoace toate tacticele şi toate perfidiile ei, şi in fine să restabilească ordinea prin resolvarea afacerei Dreyfus şi prin darea in judecată a d-lui Deroulède şi celor ce impreună cu el, luaseră parte la complotul pentru răsturnarea republicei. Acest prim pas fiind săvirşit, Waldeck Rousseau s'a intors el in potriva vrăşmaşilor republicei şi i-a atacat in inima lor, in congregaţiunile catolice, in acele focare de reacţiune cari prin instrucţiunea clericală, inzestrau Franţa cu o tinerime reacţionară şi cari prin tezaurele lor nesfirşite şi prin spaima religioasă, susţineau toate luptele antidemocratice. Legea asociaţiunilor, a deschis in Franţa lupta dintre Biserică, care era cetatea tuturor reacţiunilor, simbolul lumei de eri — şi intre stat, care represintă interesele democraţiei şi formula lumei de miine. Alegerile din 1902 au venit, şi prin numărul republicanilor inaintaţi ce au trimis Cameră, au consfinţit această politică. Waldeck Rousseau obosit şi bolnav a părăsit atunci cirma statului. Dl. Combes l'a inlocuit, chemat de democraţie, ca să aplice legea predecesorului său. El a aplicat'o in intregime şi fără cruţare; a arătat poate uneori prea multă patimă in potriva catolicismului şi prea puţină milă pentru unele congregaţiuni, a avut poate o concepţie prea restrinsă şi prea sectară a libertăţii omeneşti, dar n'a fost faptă a lui pe care Camera să nu fi o ratificat printr'o covirşitoare majoritate, n'a fost lovitură dată clericalismului, care să nu fi fost cu entusiasm imbrăţişată de toate straturile democraţiei. Şi cind vrăjmaşii tradiţionali ai Republicii, au fost astfel imprăştiaţi in toate colţurile lumei, cind Franţa a fost astfel

căpată de tutela seculară și inăbușitoare a Bisericei Catolice, cind concepțiunile marei revoluțiuni asupra organizării unui stat laic, au fost in fine o realitate, dl. Combes a putut să fie silit a părăsi guvernul, din causa unor greșeli ce făcuse și mai ales din causa exagerațiunilor, la care generalul André recursese pentru a democratiza armata. Aceasta n'a impedecat blocul republican să rămie neclintit și să ducă fără nici o șovăire și fără nici o schimbare, inainte, politica inceputâ sub Waldeck Rousseau. Majoritatea hotărită să rupă cu Biserica in sfirșit invinsă, ultimele legături, legăturile de drept, a găsit in ministerul d-lui Rouvier guvernul care să treacă prin Cameră și prin Senat, legea separațiunei Bisericei de Stat, lege care inlăturind din organizarea statului toți germenii reacționari, asigura isbinda definitivă a democrației, prin desvoltarea neimpedecată a tuturor aspirațiunilor civilisațiunei moderne. Alături de aceste reforme care au pus pe o temelie nouă, concepția statului francez, a venit o serie de alte reforme, între cari cea mai insămnată este legea pentru asigurarea lucratorilor,— care toate au imprimat politicei franceze un caracter sincer democratic și au trezit in spiritul amărit și trudit al proletariatului increderea și speranța in viitor.

Verdictul poporului n'a inșălat așteptările partidelor inaintate și n'a desmințit politica blocului republican. Alegerile de astă primăvară au chemat in număr și mai mare in parlament, pe representanții partidului ce a votat 7 ani dearindul neclintit, pentru politica inaintată și democratică. Și, ca și cum ar fi vrut să arate și mai bine, că nu admite o altă republică decit o republică hotărit anti-clericală și larg democratică, corpul electoral nu s'a mulțumit să aleagă foarte mulți deputați republicani inaintați, ci pretutindeni a refuzat să dea increderea lui candidaților partidului, care deși se numește republican, și numără in rindurile sale cite-va personalități de o netăgăduită valoare și de o mare autoritate ca D-nii: Méline și Ribot, totuși nu a incetat in cei 7 ani din urmă, să voteze alături cu partidele monarhiste, in potriva republicanilor și să respingă sistematic toate reformele mari, prin cari democrația și-a asigurat isbinda cu care ea se fălește atît de mult. Ceea ce e și mai curios, e că acelaș fenomen s'a produs și in rindurile partidelor reacționare. Alegătorii și acolo au dat increderea lor candidaților cari representau reacțiunea adevărată, reacțiunea inverșunată, dar respectabilă și mândră, și au părăsit fără milă, pe toți cei ce sub numele de naționalism, căutau să facă o impăciuire ciudată și interesată, între principiile lor reacționare și necesitățile democratice ale timpului, pe toți cei ce cu alte cuvinte căutau spre folosul lor și spre nenorocirea Franței, să readucă republica la o formulă conservatoare, ca formula lui Thiers.

Această atitudine a corpului electoral, a avut marele merit să limpezească pe deplin atmosfera politică și să inlăture din viața publică, sau cel puțin să distrugă influența tuturor partidelor, ce nu reprezentau curente sociale puternice și bine lămurite, lăsind față in față numai pe acele partide, ce representau curente mari și adinci, isvorite din interesele opuse ale deosebitelor clase sociale. Pe cind acum 7 ani parlamentul era impărțit intr'o mulțime de partide care pluteau intre stinga și dreapta, azi in Camera franceză, nu se mai zăresc decit două mari divisiuni: democrați inaintați și reacționari indirjiți; intre ei nu mai e loc pentru nici un fel de

alternativă. Și cum democrații sunt mult mai numeroși decit reacționarii și nimic nu li se mai impotrivește, a venit ceasul ca să se pue pe muncă și să desfașure o activitate bogată și rodnică. Insă aci se ridică singura greutate ce intunecă orizontul politicei franceze, și ce mine va amenința poate isbinda insăși a republicanilor inaintați. Căci dacă este adevărat că opera republicanilor de la Waldeck Rousseau incoace a fost măreață, nu e mai puțin adevărat că in tot acest rastimp, reformele făcute și legile votate, au avut mai mult caracterul unor măsuri de apărare, decât de construcțiune democratică. Legea asociațiunei, legea separațiunei, toate acestea au inlăturat pericolul clerical, nici una nu a satisfăcut nevoi sociale existente. Prin urmare adevărata epocă constructivă, pentru democrația franceză, incepe abia azi. Și dacă este așa, naște intrebarea: in ce spirit democratic să intreprinde opera constructivă, pe temelia căreia din numeroasele școli ce o formează, are de gind să'și ridice edificiul și până unde vrea să'și impingă reformele. Este evident că dacă blocul rebublican putea să rămie strins unit, atita timp cât era vorba să respingă atacurile vrăjmașilor republicei, fie că acești vrăjmași erau reacționari, ascunși sub scutul naționalismului, fie că erau monarchiști, ascunși indărătul congregațiunei, nu mai e de loc sigur că acest bloc republican va răminea strins unit, cind e vorba de a inzăstra democrația modernă, cu toate elementele cerute de nevoile și de aspirațiunele ei. Acest lucru e cu atit mai puțin sigur, cu cit in rindurile partidelor republicane inaintate, ce formează impunătoarea majoritate din Camera franceză de azi, există in această privință două curente, despărțite prin deosebiri fundamentale. Pe de o parte este curentul radical care susține că opera democrației invingătoare, trebue să conste in dobindirea maximului de reforme favorabile proletariatului, fără a se atinge insă principiile fundamentale ale organisațiunei sociale moderne, adică libertatea individuală și respectul proprietății; și pe de altă parte școala socialistă, care susține că democrația nu se va arăta la inălțimea isbindei sale, că va amăgi speranțele proletariatului, că va fi osindită să facă operă efemeră și șubredă, atita timp cit nu va indrăzni să atace temeliile insiși ale organizației sociale de azi, cit timp nu va recurge la exproprierea capitalului pentru causă de utilitate publică, și la colectivizarea pămintului și a mijloacelor de producțiune. Numărul insămnat de socialiști ce au intrat in Camera franceză prin ultimele alegeri, influența mare ce ei o exercită asupra proletariatului francez, dă acestei deosebiri de vederi o gravitate, mai iminentă decit se credea. Partidul radical, deși deține puterea, se găsește din această cauză pus in următoarea dilemă: sau să primească măcar in parte, deocamdată, cerințile socialiștilor, dar atunci el se expune să calce credințile lui, să ajungă la soluțiuni pe care rațiunea lui nu le poate primi și cari realizate deodată, fără pregătirea necesară, vor arunca de sigur Franța in cele mai periculoase frămintări, sau in cele mai nesocotite rezistențe; sau să respingă in intregime concepția școalei socialiste, dar atunci să fie expus a nu mai găsi in toată opera lui constructivă, nici un sprijin din partea socialiștilor, să fie silit de a se sprijini iarăși pe partidele din dreapta și să apară as'fel in ochii parlamentului ca o nouă reacțiune. Această alternativă e cu atit mai gravă pentru radicalismul francez cu cit in acest caz masele populare li vor retrage toată increderea lor, și vor da-o intr'o măsură mult mai largă socialiștilor, precipitind reformele

extreme, iar radicalii, prinși pe de o parte între reacționari și pe de altă parte între socialiști, nu vor putea să facă decît reforme așa de sfioase, așa de ciuntite, așa de nepotrivite cu aspirațiunile și cu așteptările crescînde ale claselor muncitoare, încît prestigiul însuși al partidului radical, va rămînea știrbit și el va apare lumei, ca un partid care n'a știut să fie la înălțimea marei meniri și a strălucitei situațiuni pe care a avut'o.

Fiind că problemul se pune sub această formă, de aceea declarațiunea d-lui Sarrien și programul cu care el s'a înfățișat în fața Camerei, au provocat îndată marele duel de principii dintre d-nii Jaurès și Clémenceau. Dacă dl. Clémenceau a eșit învingător din această luptă, nu trebue să ne închipuim că chestiunea a fost resolvată sau că a fost închisă. Chestia de a se ști, dacă soarta claselor muncitoare se poate serios îmbunătăți prin individualism sau prin colectivism, chestia de a ști dacă lupta aprigă dintre capital și muncă, ce de cîți-va ani a intrat într'o fază decisivă, se poate resolva numai prin excluderea capitalului, sau dacă nu va fi resolvată printr'o soluție, care nu va fi nici exclusiv cea a școalei radicale, nici exclusiv cea a școalei socialiste, este o chestiune prea complexă pentru ca mintea omenească să o poată cu claritate întrevedea în întunerecul ce o înconjură încă. De pe acum e sigur însă că acest problem e prea grav, pentru a fi oprit în mersul său prin sarcasmele mușcătoare ale d-lui Clémenceau, sau pentru a fi pe dată resolvat, prin imaginațiunea poetică și sclipitoare a d-lui Jaurès; de pe acum e sigur, că el se impune astăzi cu mai multă tărie și mai multă urgență, decît declarațiunea ministerială a d-lui Sarrien pare a o presupune. Intr'adevăr nu trebue să uităm că clasele muncitoare, au început pretutindeni să se organizeze, că constiința drepturilor lor a pătruns adînc în masele populare, că suferințele îndurate de atîtea milioane de desmoșteniți, că simțul de revoltă sufletească a celor ce pe acest pămînt nu cunosc de cît munca și truda, că speranțele unei mai mari fericiri, ce ultimele evenimente au sămănat în toate colibele și în fundul tuturor minelor, că toate acestea ne-au adus pe pragul unei evoluțiuni generale a omenirei și ne impun fatala necesitate a unor transformări adînci, în organisarea socială modernă.

In asemeni condițiuni, legislatura ce se deschide în Franța nu ne pare chemată a începe încă opera constructivă a democrației, ci mai mult a căuta baza pe care această operă trebue întreprinsă. Cu alte cuvinte, legislatura aceasta va fi o epocă de reculegere a democrației, de dibuială, în timpul căreia discuția cu atîta elocuență deschisă de d-nii Clémenceau și Jaurès se va prelungi. Iar din ciocnirea de idei ce toate partidele vor aduce în desbateri, vor scăpăra scînteile, ce vor lumina calea grea a democrației. Sau dacă nu putem determina cu precisiune formula constructivă la care partidele înaintate din Franța se vor opri, putem de pe acum să vedem influența, pe care această politică a avut'o asupra evoluțiunei generale a chestiunei sociale în lume. In primul rînd este netăgăduit că raporturile internaționale au fost puternic influențate de schimbarea de direcțiune a politicei interne din Franța. Politica externă de ințălegere și de împăciuire pe care d-nu Declassé a inaugurat'o și pe care el a opus'o politicei amenințătoare și jignitoare a Impăratului Wilhelm, diplomația nouă prin care Franța și-a atras amiciția Angliei, a Italiei, a Spaniei și a mai tuturor statelor mici din Europa, această diplomație a înfipt spiritul democratic în toate colțurile lumei.

Afară de aceasta, prin faptul că democrația stăpînă pe destinele ei, a săvîrșit în cîți-va ani numai, o operă pentru care Franța luptă de atîta vreme, și prin faptul că a îndeplinit'o cu o continuitate și cu o tenacitate fără seamăn, multe din elementele șovăitoare, cari în societățile moderne se temeau să treacă de partea democrației, fiind că o considerau ca o formă anarhică de guvernămînt, mulți din aceștia și-au schimbat cu desevîrșire părerile și au dobîndit acum în viitorul democrației o încredere cu atît mai mare, cu cît, pe cînd Franța prezenta lumei spectacolul unei evoluțiuni atît de mărețe, popoarele care au mai rămas credincioase formulelor reacționare, se isbesc de greutățile de cari se isbește Austria, se descompun încet și rușinos ca Spania, sau se prăbușesc cu sgomot și cu groază ca nenorocita împărăție a țarilor. Mai mult, faptul că Franța nu a putut să redobîndească o situațiune externă, demnă de trecutul ei, decît de atunci de cînd democrația a învins înăuntru, distruge legenda care împedică pe mulți să pășească pe calea democrației, legenda că numai o formă reacționară de guvernămînt, poate să asigure unei țări o bună situație externă. In fine evenimentele ce s'au petrecut în ultimii ani în Franța, au stimulat mult energiile cam lîncezinde ale democrațiilor din Europa.

Cine ar fi crezut de pildă că în Anglia, chestiunea socială care în tot decursul veacului trecut fusese înăbușită prin reformele liberale, ce oamenii de stat și clasele privilegiate engleze au avut ințălepciunea să dea proletariatului, treptat cu cerințele lui, cine ar fi crezut, că această chestiune va isbucni la ultimele alegeri cu tăria cu care a isbucnit? Și cine ar putea să nege că Franța a redat vlagă partidului muncitor englez, că pilda ei, a fost acea care l'a trezit din amorțeala în care zăcea. De asemeni cine ar putea nega că isbînzile democraților francezi, nu au avut o înrîurire puternică și asupra redeșteptărei revendicărilor naționale? Pentru popoarele asuprite, ce n'au dreptul să se bucure încă de limba și de ocărmuirea lor, pentru acelea cari nu cunosc decît o libertate individuală ciuntită și umilită, deplinătatea drepturilor ce democrația asigură tuturor, e un imbold mai mult, în lupta pentru neatîrnarea neamului. Naționaliștii din Austria, revoluționarii din Rusia și toți cei ce în Balcani trezesc popoarele la o viață de sine stătătoare, întorc privirile lor cu admirațiune către poporul în care luptele politice se reduc la lupte de idei, la ciocniri de curente sociale mari și reale, la discuțiuni de principii atît de înalte, încît părăsesc domeniul politicei pure, pentru a pluti în sferele mai senine ale filosofiei. Cum să nu fie această politică luminoasă și largă, în care totul se spune și se desbate pe față, în care toate forțele sociale își găsesc expresia și desvoltarea, cum să nu fie ea un ideal pentru toți cei ce cu durerea în suflet, văd în țara lor chestiunile cele mai mari, problemele cele mai vitale, înăbușite prin uneltiri de culise, compromise prin considerațiuni meschine de persoane, pentru toți cei ce sunt osîndiți să privească neputincioși, la forțele vii ale popoarelor dispărînd în umbra tainelor, sau perzîndu-se prin tirania facțiunilor.

I. G. Duca.

RECENZII

Elena Farago (Fatma). *Versuri*, Budapesta, editura „Luceafărul". Prețul 2 lei.

D-na Farago este stăpinită de un mare sbucium sufletesc, ceea ce este o garanție indestulătoare că in versurile sale, al căror fond principal il formează dragostea, ne va spune adevărul și nu se va mulțumi numai „a compune". D-sa posedă indestul de bine limba literară și, cu mici escepțiuni, forma versurilor sale este aproape desăvirșită. Păcat numai că munca spre această desăvirșire este prea vădită. Să se tortureze scriitorul—Heine este o pildă strălucitoare—dar rezultatul să fie așa, incit să ne deie impresiunea că acea desăvărșire a formei nu l'a costat nici o muncă.

Și incă o observație:

Caer blind, resfiră-te,
Fir duios, inșiră-te,
Caer tainic, spune-le,
Nu lăsa nici unele...

Se roagă Muzei, poeta.—Poezia insă nu-i o simplă inregistrare; nu este permis să „nu uiți nici unele" ci trebuie dinpotrivă să faci o selecțiune in sentimentele tale, ori-cit ar fi ele de puternice și de importante pentru tine; căci nu toate au o valoare poetică, nu toate au darul de a fi suggestive. Iar d-na Farago — analistă conștiincioasă cum e—iși notează toate sentimentele, cu toate motivele, nuanțele și fluctuațiunile lor.

Apoi i-ași imputa și un abuz—cum să-i zic? — de *precizīune*. Prea nu ne lasă să punem și noi ceva din sufletul nostru in versurile sale, pe cind poezia nu e, doară, de cit, bagheta magică care lovindu-ne sufletul, il face să-și ridice, din propria-i substanță, „mii de umbre"... Vreau să zic că poezia sa uneori nu e suggestivă și pentru cuvintul că ne dă o așa *notă*, incit aceasta să stinge in suflet la moment, fără a produce acea vagă sonoritate care, in acustică, se numește „armonicele unui sunet".

N'ași putea să ilustrez mai bine, prin contrast, cele spuse mai sus, de cit reamintind versurile lui Eminescu:

Cind amintirile 'n trecut
Incearcă să mă cheme,
Pe drumul lung și cunoscut
Mai trec din vreme 'n vreme.

Deasupra casei tale ies
Și azi aceleași stele,
Ce-au luminat atit de des
Induioșării mele....

Cine nu-și simte răsfrintă, in aceste cite-va rinduri, o bună parte din tinereța sa? Iar sentimentul profund ce ne pătrunde *pe toți*, vine tocmai din faptul că versurile nu *precizează* amănuntele, ci mulțumindu-se numai să evoce, *ne spun fiecăruia ceia ce am simțit fie-care.*

Poate insă că volumul unei dragoste femeești nu poate fi criticat, cu comprehensiune, de cit tot de o femee.

Atunci, nevoia unei „critici femenine" se resimte mai ales in țara noastră, unde numărul poeteselor este așa de mare.

*

Eugen Lovinescu. *De peste Prag*. Dramă in trei acte, București, Librăria Națională. Prețul 1 leu.

D. Lovinescu s'a miniat pe mine intr'un stil foarte frumos, foarte spiritual și foarte săltăreț. Așa dar pricepeți că, dacă vorbesc de d-sa acuma o fac pentrucă datoria de recenzent mi-o impune. Sint foarte incurcat, mărturisesc: mă tem să nu ia ca răzbunare ceea ce voiu spune rău de drama dumisale, și ca o consolare ceea ce voiu spune bine de această dramă.

Am cetit drama d-lui Lovinescu cu interes și n'am putut-o lăsa din mină până ce n'am isprăvit'o. Știu că nerăbdarea de a vedea „ce s'a mai intimplat" mai departe, interesul pentru subiect, nu e nici dovadă de gustul estetic al unui cetitor, nici de valoarea unei scrieri: băeții de patrusprezece ani fac sacrificii enorme de somn, cind cetesc *Dramele Parisului*, —oricum, o carte care te „captivează", trebue să aibă ceva din ceia ce se chiamă „valoare", și deci drama d-lui Lovinescu, o declar de la inceput, *trebue* să aibă oarecare din insușirile, a căror sumă face o adevărată operă de artă.

Dar am un scrupul. Cum să vorbesc despre o „dramă" *cetită?* Am pus in ghilemele „dramă" și am subliniat *cetită*, pentrucă o dramă cetită e un non-senz. Drama, prin definiție, este acțiune și n'o poți gusta ca „dramă", decit dacă asiști la *reprezentarea* ei. Să facem puțină pedanterie didactică—mai ales că sintem intre „dascăli" —și să amintim acel adevăr elementar că, pe cind genul epic—romanul, nuvela. etc.—e istorisirea unei acțiuni trecute, genul dramatic e reprezentarea unei acțiuni prezente. Cind mă indeletnicesc cu o operă in genul epic, aflu de intimplări cari s'au petrecut odinioarea sau acum două mii de ani, cind gust o dramă, văd intimplări cari se produc in prezent, in fața mea.

Așa dar, *De peste Prag*, este pentru mine o nuvelă. Le spun toate acestea pentru a putea face declarația că nu mă pot incumeta să judec valoarea „dramatică" a acestei drame. Pentru a o judeca ar trebui s'o văd reprezentată. Dacă un critic și-o poate reprezenta in minte *jucată*, il felicitez pentru puterea sa de imaginație și il invidiez.

Această *nuvelă* a d-lui Lovinescu pune o problemă veche și interesantă: efectele teribile ale dragostei nelegale, antilegale. Din cauza unui adulter, se distrug o mulțime de vieți.

Iorgu, un om bun, blind, visător, un om de studiu, străin de interesele și sufletul femeei sale, este inșelat de această femee, Ana, care, din dragostea cu Sandi, capătă și un copil, Lolota. Acțiunea incepe după sinuciderea lui Iorgu, cind Sandi, plecat in străinătate la moartea lui Iorgu, se reintoarce și cind se reintoarce și Luca, fiul Anei și al lui Iorgu, care fusese indepărtat de Ana, in străinătate, pentru a evita prezența lui supărătoare. Afară de aceste personaje, mai sint două, Maria, fiica Anei și logodnicul ei. Luca simte că sinuciderea tatălui său trebue să fie in legătură cu purtarea mamei sale, pe care o bănuia. Sandi, alungat din nou de Ana, care se simte vinovată față cu mortul, vrea să-și ia pe Lolota, s'o răpească chiar... Faptele merg așa incit Luca află de tot trecutul vinovat al mamei sale, care i se spovedueşte cu exasperare și care apoi se sinucide...

Cam acesta e subiectul dramei.

Bucata e foarte morală,ași indrăzni să spun, dacă n'ași jigni scepticismul D-lui Lovinescu... Dar să vedem dacă

tipurile sint vii,—atunci şi acţiunea va fi verosimilă...

Mai intâiu, d. Lovinescu ştie să meargă răpede: acţiunea nu lincezeşte nicăiri, ceea ce este un mare merit. D. Lovinescu ştie să extragă metalul din minereu, să ne dea numai ceea ce este necesar, să aleagă numai faptele significative,—şi, ajutat de cultura sa literară, d. Lovinescu *ştie* să pună in gura personajelor cuvinte evocătoare de stări sufleteşti intregi, cuvinte care devin cauze eficiente, căci intr'o dramă, totul rezultă din vorbele pe care şi le spun personajele.

Şi, totuşi, drama d-lui Lovinescu e, mai mult, opera unui critic literar, deprins cu literatura, observator al meşteşugului, e un cintec din cap, cum se zice, şi nu din piept. E o combinaţiune: Autorul n'a văzut tipurile, ele *nu trăesc* şi pentru aceasta, am o dovadă care nu se poate răsturna: Cine a cetit bucata, gindească-se bine şi va vedea că tipul cel mai bine definit, acela care se poate clasifica imediat intre categoriile de oameni pe care-i cunoaştem, e tipul lui Iorgu, al celui sinucis, care nu intervine in piesă, pe care, deci, nu-l putem cunoaşte din faptele şi vorbele sale, ci din zugrăvirea lui de către d. Lovinescu, prin gura personajelor, care-şi amintesc de el. Şi e natural să fie aşa: Un om de cultură, cu cunoştinţi de psichologie, va putea să ne zugrăvească in cuvinte un tip (o fac şi autorii de psichologii), dar, dacă e numai om de cultură şi n'are *instinctul* artistic, viziunea, nu va putea să ni-l facă cunoscut, cind va voi să ni-l arate in fapte şi vorbe. Sint sigur că d. Lovinescu ştie bine ce fel de tip a voit să fie Ana, şi dacă ne-ar fi zugrăvit prin cuvintele d-sale tipul, l'am şti şi noi din ce categorie e, dar Ana ni-i dată prin fapte şi vorbe şi de aceea n'o putem clasifica aşa de uşor ca pe Iorgu, ba mai de loc....

Tipul cel mai *vizibil*, afară de Iorgu, e al Lolotei, *dacă* la nouă ani o fată poate fi aşa de... mare.

Apoi am să-i reproşez d-lui Lovinescu, criticului (căci o putea face şi in calitate de critic, nu numai de artist) puţina scoatere in relief a insuşirii de victimă fatală a lui Sandi, a tragediei soartei lui,—şi, in genere, a disproporţiei intre cauză—„un instinct atit de van", „o epilepsie de citeva secunde"—şi efect: distrugerea fizică şi, cea mult mai grozavă, morală a atitor vieţi nevinovate.

Oricum, in mijlocul atitor opere de agramaţi şi minţi obtuze, care te inspăimintă prin inconştienţa indrăznelei cu care se indeasă „corporaţia Parnasului", bucata *inteligentă* a d-lui Lovinescu este o plăcere pentru cetitor.

O ultimă observaţie: Prevăd—atita pot prevedea!—că, reprezentată, bucata n'ar reuşi din cauză că prea adesea, şi multă vreme, n'ar fi pe scenă decit două persoane. „D'ale Carnavalului" pusă pe scena Teatrului Naţional, n'a mai putut fi reluată: defectul cel mare al acestei pline de spirit bucăţi şi desfătătoare la cetit, este acela pe care-l prevăd piesei d-lui Lovinescu.

G. I.

***

Titu Lapteş, *Freamăt*, H. Goldner. Iaşi, 1906.

Până la publicarea volumului „Balade şi Idile", d. Coşbuc, cu toate că-şi tipărise deja cele mai multe din poeziile sale prin gazetele şi revistele de peste munţi şi chiar de aice,—era totuşi aproape necunoscut publicului din Rominia; tot astfel d. Octavian Goga, care de mult deja dădea paginilor „Luceafărului" o deosebită strălucire prin puterea talentului său,—n'a stirnit, in publicul mare, acea vilvă de care numele lui se bucură azi, până nu şi-a adunat in volum unele din poeziile lui. Şi lucrul e foarte explicabil: numai intr'un volum ai putinţa de a aprecia intenzitatea talentului scriitorului şi de a inţelege sufletul complex al omului in diferitele lui manifestări.

Dar pentru un incepător e oare un bine să apară deodată cu un volum de versuri, fără să fi publicat mai intăi prin reviste incercările sale? Volumul d-lui Lapteş ne dovedeşte că nu.

Dacă autorul celor două-zeci şi cinci de poezii apărute sub titlul pus in fruntea acestei notiţe, ar fi tipărit unele din bucăţile sale prin vre-o revistă literară, ele nu s'ar prezenta acum aş de pline de defecte cum sint: i s'ar fi dat atunci sfaturile atit de trebuitoare ori-cărui incepător şi i s'ar fi indicat indreptările, de care versurile d-sale aveau nevoe.

Şi oare-care insuşiri, care răsar din paginile incă nesigure ale d-lui Lapteş, ne arată că lucrările d-sale meritau oare-care indrumări. Căci, dacă parcurgind cele o sută de pagini ale volumului „Freamăt", de multe ori ai făcut o schimă de nemulţumire la citirea unui vers cu totul prozaic, ai rămas nelămurit in faţa unei cugetări nebuloase, ori in faţa incheerii neaşteptate date unei poezii şi ai fost gata să inchizi volumul din pricina vre-unei expresii cu totul nepotrivite şi a lipsei de autocritică a scriitorului, in schimb te-ai oprit cite-odată la un vers frumos turnat, ai fost surprins plăcut de exprimarea fericită a unei cugetări, te-a mişcat duioşia unui accent, te-a mulţumit justeţa unei observaţii ori plasticitatea unei imagini.

Volumaşul conţine in genere poezii scurte, cite-va strofe de obiceiu, fără adincime: o impresie fugitivă prinsă 'n cite-va versuri („Viaţa"), un contrast uneori banal spus in prea multe versuri („La ţară..."), o ironie uşoară („Poezie şi proză"), un aspect al naturei („Seceta"), o intrebare filosofică („Intrebare"), o scenă din viaţă („Lume nu-i?") şi altele, iar la sfirşit o poveste foarte obscură—gindiri frumoase, dar răzleţe, neinchegate intr'un tot—, fără fabulă, in care poetul pare că ar vrea să cinte ridicarea sufletului său prin iubire. Şi peste toate acestea pluteşte un nour de tristeţă vagă, nelămurită, care apasă sufletul omului, fără să ştie singur din ce pricină. Dl. Lapteş vede lumea printr'un văl de melancolie.

Din intreg volumul, cite-va poezii sint drăguţe: „Trinitate", „Ideal", „Galateea" (in care totuşi „cu *masa* 'ntinsă"—evocarea ideei de *mincare*—nu se potriveşte cu idealismul bucăţii); altele au părţi bune, dar sfirşitul slab: „Requiescat", „Zina lacului"; iar cele mai multe sint slabe in mare parte şi au numai sclipiri mai luminoase, care totuşi nu le pot salva.

Aşa cum se prezintă volumaşul d-lui Lapteş, ar fi fost mai bine dacă nu era publicat, deşi versificaţia in genere corectă, limba ingrijită, suflul poetic care circulă in tot volumul şi faptul că autorul pare impins să scrie de o nevoe sufletească,—te fac să te opreşti puţin asupra lui. Credem insă că, mai tirziu, dacă d. Lapteş va căuta să se ferească de nebulositatea in care par-că anume imbracă une-ori cugetările sale, dacă işi va ingriji mai mult alcătuirea versurilor şi işi va dezvolta simţul critic, pentru ca să nu mai strice une ori o intreagă poezie prin vre-o strofă ori vre-un vers imposibil, vom putea aştepta de la d-sa versuri, care să se poată ceti cu adevărată plăcere.

*

Dimitrie Bolintineanu, *Elena*, roman. Ediţie nouă — Alcalay, Bucureşti.

Cei cari se ocupă mai in deosebi cu literatura romină cunosc in Bolintineanu şi pe poetul de un erotism bol-

năvicios, și pe romancierul slab și fals, și pe autorul de piese teatrale imposibile ca acțiune și ca tratare, și pe istoricul fără pregătire și spirit critic, și pe publicistul de multe ori lipsit de orice strălucire. Dar publicul mare îl cunoaște pe Bolintineanu ca poet patriotic, plin de sentințe și cugetari înălțătoare, admirator și cîntăreț al faptelor eroice naționale. E nevoe ca acest public să-l cunoască alt-fel? Socotim că-i o pagubă și pentru poet și pentru public. Iată de ce nu ni s'a părut nimerită reeditarea romanului „Manoil" a lui Bolintineanu de către „Biblioteca pentru toți", acum cîți-va ani în urmă, și iată de ce ni se pare acum și mai puțin nimerită dezgroparea din negura uitării, de către aceiași Bibliotecă, a romanului „Elena" al aceluiași scriitor.

Ca și „Manoil", romanul „Elena" e fals ca psihologie și situații, exagerat ca tratare, injust ca observații de moravuri, fără tipuri vii, declamator până la ridicol și defectuos ca stil.—așa că nu poate aduce nici un bine pentru cultura literară a celor ce-l citesc, iar pentru autor retipărirea lui e cel mai prost serviciu ce i se poate face.

Dar nu aceasta ne interesează în primul loc acum. Că cei mai mulți dintre cititori vor pierde ceva din considerația ce au pentru Bolintineanu—e lucru secundar. Altă ceva voim să observăm cu prilejul acesta.

„Biblioteca pentru toți," care prin eftinatatea ei poate pătrunde în cercuri foarte largi de cititori, ar putea să aducă un imens folos literaturii și culturii romîne. De aceia felul cum e condusă această bibliotecă nu poate să ne rămie indiferent.

La noi, din pricini pe care nu e locul să le adîncim aci, se traduce foarte puțin din limbi străine și chiar ceia ce se traduce nu se poate răspîndi mult din cauza prețului ridicat. Și poate de nimic nu e mai multă nevoe pentru dezvoltarea gustului literar, pentru lărgirea cercului de cititori, la un popor relativ tînăr, de cât de traduceri bune și eftine din operile cele mai însemnate ale lumii. Operile originale în mod fatal trebue să fie mai scumpe și deci mai puțin accesibile mulțimii, autorii ținînd să dee o formă cît mai prezentabilă volumelor lor; numai traducerile pot uni valoarea literară cu eftinătatea. Ei bine, „Biblioteca pentru toți" ar trebui să fie la noi ceia ce „Universal-Bibliothek" a lui Reclam e la Germani, unde chiar și în casele celor din urmă țărani au pătruns, mulțumită eftinătății, multe din scrierile cele mai de samă ale tuturor națiunilor. La noi, mai mult de cît la Germani și la celelalte popoare care au ele înși-le o foarte bogată literatură, e nevoe de traduceri bune. La noi, mai mult de cît ori unde e nevoe de cărți eftine pentru că gustul pentru citit nu e dezvoltat și omul nu e dispus să facă sacrificii pentru cărți.

Firește, asta nu înseamnă că suntem contra editărei în această bibliotecă de popularizare a scrierilor romînești. Chiar „Universal-Bibliothek", pe care o dăm ca model, publică opere naționale și nu avem nimic de zis cînd ni se dau în „Biblioteca pentru toți" scrieri de-ale lui Creangă, Alexandri, Ion Ghica, Sadoveanu și alții. Dar de ce Romanele lui Bolintineanu, care nu au nici o valoare literară? De ce piesele d-lui Haralamb Leca, Suspinele d-lui Madan ori Fleacurile d-lui Pop.

Înțelegem să ni se dea, alături cu traducerile capodoperilor străine și scrieri originale romînești, dar numai din cele mai bune, din acele care folosesc culturii și pot s'a alături cu scrierile însemnate ale altor popoare. Chiar „Biblioteca pentru toți" a tipărit unele traduceri din scriitori mari streini. De ce a rărit cu tipărirea lor? De cît folos nu ar fi pentru desvoltarea gustului literar la noi traducerea unora din romanele lui Dickens, Elliot, Thackeray, Tourgueneff, Dostoievsky, Tolstoi etc. și răspîndirea lor prin edițiuni eftine?....

M. C.

* * *

Henry W. Nivenson,— *„The Dawn in Russia, or scenes in the Russian Revolution,"* Harper and Brothers, London, 1906.

In cartea de față *Nivenson* apare numai ca un reporter conștiincios, care comunică cetitorilor săi cele văzute și auzite de el însu-și,—fără să facă multe generalizări și teorii.

Autorul a sosit la Petersburg în Octombre, în momentul nădăjduirilor trandafirii, după manifestul din 17 Octombre; în Decembre el e la Moscva, e față la grozăviile răscoalei și nemiloasa ei represiune; își riscă viața îngrijind pe răniții în baricade;— și după finalul „septăminei moscovite,"—cînd sub comanda unei bestii galonate, colonelul Min, regimentul de gardă „Semenovski" a trecut prin foc și sabie marea sub-urbie *Presnea*, locuită de muncitori,— Nivenson pleacă în sudul Rusiei, de acolo în Polonia, provinciile Baltice, vede cum sunt executați copii de 13—14 ani, cum sunt incendiate de cazaci sate întregi și ruinate până la istov regiuni întinse...

Povestirea se isprăvește cu descrierea mersului alegerilor pentru Duma imperială (Aprilie 1906). Din aceste descrieri obiective, cetitorul înțelege pentru ce, cu toată anarhia groaznică, lipsa de prestigiu și slăbiciunea guvernului, revoluțiunea n'a reușit să'l răstoarne și să pună mîna pe cîrma statului: pentru că ea se înfățișează ca o deslănțuire de puteri elementare, neorganizate, lipsite de un organ de direcțiune.

Nivenson prevede, că noua Adunare reprezentativă a Rusiei va juca rolul unui ast-fel de organ, încît după alegeri revoluțiunea rusească va căpăta în curînd o altă înfățișare.

Cetitorii noștri își aduc aminte, că înainte de apariția cărței lui Nivenson, analizînd rezultatele campaniei electorale în Rusia, („V. R.", No. 3: *Cronica externă*), noi am ajuns la aceleași concluziuni.

Ar fi de dorit ca această scriere să fie tradusă în limba franceză, pentru ca să fie accesibilă unui cerc mai larg de cetitori, întrucît mersul lucrurilor în Rusia interesează de aproape toate popoarele civilizate, chiar din punctul de vedere al îndrumării politice proprii.

C. S.

* * *

Fr. Paulsen, etc. *Die allgemeinen Grundlagen der Kultur der Gegenwart* (Berlin, editura Teubner, 1906; 19 Kr.) este titlul celui dintăi volum, din monumentala enciclopedie (Die Kultur der Gegenwart), ce a început să apară în Germania sub conducerea lui P. Hinneberg și avînd drept colaboratori pe cei mai de seamă învățați din țările germane. Această lucrare pleacă de la nevoia simțită de a face din ori care specialist, adîncit în ocupațiunile sale de predilecțiune, un om întreg, dîndu-i putința de a căpăta o privire generală asupra rezultatelor și îndrumărilor scoase din toată activitatea omenească, punînd la îndămîna tuturor un tablou desăvîrșit, fascinator, de mersul evolutiv al gîndirei omenești.

Volumul apărut, formînd prin sine o unitate, e produsul colaborărei a nu mai puțin de 17 autori. In el ni se prezintă principiile fundamentale ce vor călăuzi înjghebarea întregei lucrări, servind astfel de temelie clădirii proectate. El cuprinde definiția, desvoltarea și condițiunile adevăratei culturi, se arată care e concepțiunea modernă asupra educațiunei, care sunt factorii ce o condiționează și mijloacele prin care se poate apropia de ideal.

In special acest capitol, datorit lui Fr. Paulsen, e cel mai cu căldură scris,

Puterea școalei în educațiunea generală e zugrăvită în chip convingător, iar profesorimea găsește în aceste pagini cea mai înaltă răsplată morală pentru sprijinul însămnat, dar nebăgat în samă de mulți, ce dă modesta lor activitate mersului progresiv al omenirei. Paulsen ajunge la următoarele încheeri în ce privește viitorul școalei: a) necontenita creștere a grijei sociale mai ales pentru educațiunea claselor de jos, b) deslipirea școalei și a factorilor de educațiune, din cadrul administrațiunei generale a statului, căpătînd o autonomie relativă cu importanța lor socială și mai ales smulgîndu-le de sub influența politicianilor. „Educația nu trebue să aibă a face cu politica. Activitatea politicianilor și a funcționarilor politiei e legată de present, ei trebue să îndeplinească ceea ce momentul cere; activitatea educatorului e legată de viitor; el are în vedere numai ideia desăvîrșitului".

După aceste idei directive, urmează o amănunțită examinare a mijloacelor de educațiune, dîndu-se o deosebită importanță și întindere școalelor diferite, de la cele primare până la universități (un alt capitol de Fr. Paulsen), apoi muzeelor, expozițiilor, muzicei, teatrului, ziaristicei, cărții, bibliotecelor, etc. Încheierea volumului e un capitol asupra organizațiunii științei, în care se face apoteoza străduinței omului, de la mic la mare, de la bogat la sărac, de a ajunge tot mai la lumină, de a cunoaște cît mai de aproape adevărul. „Ori-cine caută măcar o clipă în sus, din învălmășala grijilor vieței pămîntești atingînd cu buzele arse băutura științei și prin ea fiind cuprins de libertatea gîndirei, acela lucrează împreună la opera veșniciei".

Contrar multor altor lucrări nemțești, volumul e scris destul de lămurit, fără terminologie grea de înțeles așa în cît e cu putință chiar celor ce nu posedă complect limba nemțască, să prindă adevărurile cuprinse în el.

Dr. I. S.

***

Al. Lăpědatu, *Episcopia Strehaii și Tradiția Scaunului Bănesc de Acolo*, studiu istoric. Buc. 1906.

Autorul aduce oare-care lumini nouă asupra faptului că în Muntenia, în a doua jumătate a sec. 17, a existat pe lîngă episcopia Rimnicului și a Buzeului, o a treia episcopie la *Strehaia*, subordonată asemeni Mitropoliei Ungro-Vlahiei, fapt arătat întăiu de dl. Bianu, într'o notă istorică comunicată Academiei Romîne. Această episcopie, care a avut o existență scurtă, poate între anii 1673—1688, pare că a fost creată anume pentru episcopul ei Daniil. Faptul creărei acestei episcopii a fost de sigur un eveniment foarte însemnat pentru mănăstirea lui Matei Basarab, de aceea amintirea lucrului s'a lăsat urmașilor, printr'o pisanie scrisă pe zidul mănăstirei, pisanie care astăzi nu mai există acolo. Autorul însă după copia unui pomelnic din 1835, o dă în întregime, lucru care lămurește chestiunea aceasta, de oarece între altele, ni arată și natura acestei episcopii, dînd'o ca o reîntemeere a vechei episcopii oltene, care mai înainte de a fi mutată la Rimnic, ar fi avut scaunul aici în Strehaia.

Împrejurările care au contribuit la înființarea episcopiei, după autor, stau în strînsă legătură cu criza bisericească provocată în Muntenia pe la 1672, prin caterisirea mitropolitului de atunci Theodosie și înlocuirea lui cu Dionisie Grecul, ca un fel de răzbunare contra episcopului Stefan al Rimnicului, care neascultînd de mitropolitul său, s'a găsit cu cale de a se pedepsi în *chip legal*, micșurîndu-i-se jurisdicția eparhială prin crearea unei episcopii nouă.

În privința lui Daniil episcopul, autorul se deosebește și de dl. Bianu și

de d. Iorga, arătînd că acest Daniil n'ar fi nici fostul mitropolit de la Sofia, nici Andreeau Panonianul, cel cu *Îndreptarea Legei*, căci inscripția de mai sus îl dă pe acest Daniil, ca fiind „străin, din țara Moldovei".

În partea a doua a studiului său, autorul se ocupă cu lămurirea tradiției care spune că într'o vreme a mai fost o episcopie la Strehaia, motivînd astfel noua ei înființare de la 1673.

Se dovedește anume cum că Strehaia făcea parte din proprietățile vestiților boeri *Craiovești*, a căror însemnătate ca bani, în istoria Munteniei este cunoscută. Stăpînirea aceasta își avea aici la Strehaia, cel puțin pentru veacul al 16, o așezare temeinică, aproape domnească, cu acareturi întinse, biserică de piatră etc., așa cum obișnuiau să trăiască mai dedemult aproape toți boerii mari ai noștri. Dacă punem acum în legătură lucrurile acestea cu locul din *Istoria Țării Romînești de cînd au descălecat pravoslavnicii creștini*, unde ni se spune că de la Severin scaunul baniei s'a mutat la *Strehaia* și apoi la Craiova atunci poate ne-ar surprinde faptul că acolo ni se vorbește de banoveții *Basarabi*, iar nu de boerii *Craiovești* adevărații stăpînitori ai acestor locuri. Explicarea este, că la epoca cînd s'a fixat prin scriere tradiția despre descălecatul Munteniei, adecă în primele decenii ale veacului 17, boerii Craiovești absorbiseră cu totul pe Basarabi, cu cari se aliaseră prin căsătorie încă din vremea lui Țepeluș, care luase de femee pe o soră a Craioveștilor. Prin urmare în epoca scrierei cronicei, prin *Basarabi*, nu se mai înțelegeau vechii *Dănești*, neam slăbit cu totul, ci acea familie nobilă *a Craioveștilor*, care luase numele Basarabilor, continuîndu-l și domni ca Radu Șerban și Matei Basarab, înrudiți cu Craioveștii numai prin femei.

Dacă trecem la tradiția scaunului bănesc din Strehaia, vedem că ea se adeverește, căci după ce Banatul Severinului trece la Unguri, banii dispar și, numai mai tîrziu apar la Craiova, anume prin preajma veacului al 16. Fiind-că continuitatea scaunului bănesc nu era pusă la îndoială, s'a răspuns că în tot timpul veacului 15, reședința acestor bani n'a putut fi decît la *Strehaia*, locul Craioveștilor. Tot acest drum l'a urmat și tradiția bisericească, anume că într'o vreme mai dedemult a mai fost episcopie la Strehaia. Căci în Severin a fost de asemeni și prima mitropolie, mutată mai tîrziu la Rimnic; și fiindcă era obiceiul ca autoritatea superioară bisericească să urmeze pe cea politică, după cum banii s'au mutat de la Severin la Craiova *prin Strehaia*, tot așa și episcopatul s'a mutat de la Severin la Rimnic, tot *prin Strehaia*.

Așa s'a alcătuit tradiția existenței la Strehaia a unei episcopii mai vechi a Olteniei.

Acest studiu este bine documentat.

D. D. P.

***

Alexander Myller, *Gewöhnliche Differentialgleichungen höherer Ordnung in ihrer Beziehung zu den Integralgleichungen*. Göttingen, 1906.

Dizertația inaugurală, cu care compatriotul nostru și-a obținut gradul de Doctor la Universitatea din Göttingen, este o lucrare interesantă și se referă la o teorie foarte importantă, deși abia de curînd sistemizată. *Ecuațiile integrale*—a căror studiu temeinic, datorit cercetărilor lui Hilbert, n'a început de cît de la 1902 încoace—se întîlnesc des și în Fizica Matematică și în Analiză și studiul lor este prin urmare de cel mai mare interes. Contribuția pe care ne-o aduce dl. Myller este dar bine venită și cu atît mai prețioasă; ea ne arată, la tînărul Doc-

tor, darul invențiunei matematice și calități deosebite de metodă în expunere.

D. P.

***

Leonidas Bodnarescul, *Einige Osterbräuche der Rumänen*, Czernowitz 1906. Bukowinaer Vereinsdrukerei.

O interesantă contribuție la știința Folklorului romînesc. Autorul schițează mai întâi felul cum petrec Romînii din Bucovina „Lăsatul de sec" și apoi descrie toate obiceiurile legate de sărbătorile Paștelor. Este mai cu samă interesant capitolul în care se ocupă cu ouăle roșii, mai ales prin aceea că la sfîrșit, într'un supliment, se dau patru tabele în care sînt reproduse desenurile cu care țărancele le împodobesc. Intr'un alt supliment autorul reproduce un descîntec pentru o vacă „fărmecată". Ca și lucrarea sa anterioară, „Einige Weinachts-und Neujarsbräuche der Rumänen. Czernowitz 1903", și aceasta este tot așa de binevenită, mai cu samă că fiind scrisă în limba germană, poate face servicii și Folkloriștilor străini.

B.

Revista Revistelor

Sămănătorul—Iunie, 1906.

In No. 24, d. N. Iorga publică prefața ce a scris pentru cartea d-lui *D. C. Moruzi*,—„Rușii și Romînii" (asupra căreia poate vom reveni și noi), iar în No. 27 despre „Un poet basarabean: C. Stamati".

Interesîndu-se acum, spre marea lui cinste, mult de Basarabia, e firesc, că d. Iorga a ajuns la concluzia că, dl. P. Crușevan e un „dușman al Romînilor" și un „renegat" („N. R." No. 16). Totuși d-sa (în „N. R." No. 17) laudă articolul din „Courrier européen" asupra Basarabiei, —„cumpătat, *bine informat și plin de fapte*".—fără să fi fost relevat la timp articolele și notițile d-lui *M. Costea* în „Viața Romînească" (mai ales în No. 4) al căror palid rezumat e articolul d-lui M. Craiovan,—care n'a avut alt izvor de *informație* decît revista noastră, din ea a luat *faptele* (afară de *unul*, despre care n'ar fi trebuit să vorbească), ce i-au atras bine-voitoarea atențiune a d-lui Iorga, de care n'a avut parte d. M. Costea....

Junimea Literară (Suceava, Iunie 1906).

Frumoasa și scumpa soră a Moldovei, pe care o vedem atît de tristă, din dealul Pașcanilor ori al Fălticenilor, învăluită în ceața albastră și îndepărtată a munților ei mari, e locuită de un popor, care se zbate cu durere, copleșit de atîtea neamuri străine, care nu ele au udat cu sîngele lor acest pămînt... Orice mișcare romînească de acolo are o valoare deosebită, ca și orice mișcare din așa de îndepărtata Basarabie... Și de aceia, ori de cîte ori primim revista, care sintetizează cultura Bucovinei, sîntem cuprinși de un sentiment de duioasă pietate.... Cine or fi acei oameni de pe plaiurile de unde ne vine frumoasa noastră apă Moldova: Iancu I. Nistor Loichiță, Codrean și ceilalți?... Pe unul singur îl cunoaștem, pe prețiosul nostru colaborator, d. George Tofan, știm cine e, unde trăește, fără însă să-l fi văzut vreodată...

In numărul acesta, pe lîngă poezii pline de simțire, toate duioase și triste,—ori e numai impresia noastră subiectivă?, pe lîngă interesanta conferență a d-lui Iancu I. Nistor, pe care o așteptam să se isprăvească,—mai găsim și un cuminte, clar, documentat și cinstit articol al d-lui George Tofan, pe care îl rugăm să ne erte că fiindu-ne colaborator, îl lăudăm. D-sa vorbește despre jubileul de 40 de ani al „Convorbirilor". După ce arată că se ivesc semne bune pentru romînism pretutindene, în Ungaria, prin triumful în alegeri, în Basarabia, grație revoluției, „se pare, în fine" că și în Bucovina,—zice d-sa cu un început de tristă nesiguranță—; după ce își exprimă speranța în întărirea și mărirea Romîniei libere prin rezolvarea ches-

tiei ţărăneşti, „chestiune de existenţă pentru un stat ca Romînia".—D-sa face *bilanţul* culturii noastre de 40 de ani, făcînd istoria Junimii şi a Convorbirilor Literare. D-sa recunoaşte toate meritele Junimii, necăzînd nici in greşala acelora care o bulese, reducînd totul la o simplă „legendă literară", nici in a acelor care voese să deprecieze orice altă mişcare numai şi numai spre a preamări peste măsură mişcarea junimistă.—Insfîrşit, d. G. Tofan arată partea cu care a colaborat Bucovina la mişcarea „Convorbirilor" făcînd o justă clasificare intre aceia care au fost numai prin origină Bucovineni şi aceia care au rămas Bucovineni,—cei mai interesanţi, pentru că numai aceia reprezintă nota bucovineană in armonia culturii romîneşti.

Această revistă fiind in anul *al III-lea*, ea este o dovadă de perzistenţa spiritului romînesc in Bucovina şi, totodată, de dorinţa cărturarilor de acolo de a contribui cu bogăţia sufletului lor la cultura naţională romînească....

Orizontul, Mai-Iunie, No. 5-6.

Acest numar incepe cu un articol politic, *„In faţa adevărului"*, iscălit de dl. *Vasile E. Moldovan*. Interesantă e nota de simpatie pentru socialişti: „Elementele cinstite ale poporului ma-„ghiar, spune autorul, se grupează „deja pe lingă steagul social-democrat, „—singura lor mintuire din ghiarele „unor magnaţi lacomi şi egoişti,—ale „unor *capitalişti infami* şi ale unei „administraţii bestiale.—In potriva a-„cestor bande *să le dăm şi noi aju-„torul*.—Să ne organizăm, de oare-ce „se apropie lupta uriaşă, care va „schimba faţa patriei, doborînd de pe „piedestalul de abuzuri *clica magna-„ţilor şi capitaliştilor* şi terorizmul ad-„ministraţiei, sub care pătimesc *na-„ţionalităţile şi pătura de jos a poporu-„lui maghiar, muncitorii, deopotrivă*...."

In acelaşi sens găsim şi pasajul următor din „Momente": „Socialiştii, sin-„gurul element cinstit al poporului „maghiar, răspund ministrului Polonyi „(la ameninţări in potriva naţionali-„tăţilor) precum nu se aşteptase: D-le „Ministru!—scrie ziarul lor *Népszava*—„ai făcut o socoteală greşită cînd ai „ameninţat cu stradele pe deputaţii „naţionalişti, cari luptă pentru sufra-„giul universal. Nu uita că stradele „Budapestei sint ale noastre,—iar la „caz că aţi incerca să comiteţi mişelia „cu care ameninţaţi, să fiţi pregătiţi, „că acei 100.000 de muncitori, cari au „demonstrat pacinic acum un an, in „faţa parlamentului, vor demonstra şi „atunci, - dar *nu pacinic*"...

Comunitatea de interese crează in mod firesc această simpatie şi unitatea de acţiune intre naţionalităţile oprimate şi clasa muncitoare maghiară,—acest lucru n'ar trebui sa-l uite aceia ce vor să judece de pildă situaţiunea din Basarabia....

Articolul d-lui Moldovan se sfîrşeşte prin o violentă ieşire in potriva intelectualilor romîni, cari au tradat cauza naţională in ultima campanie electorală,- dar autorul face şi cîte-va *generalizări*, cari—ni se pare—ar putea lipsi.

Afară de poezii numeroase şi cîteva bucăţi literare in proză, originale şi traduse, relevăm şi o interesantă „Introducere la istoria culturală a Romînilor Bănăţeni", de d. Dr. Ştefan Pop.

Viaţa Nouă (Iunie, N-rul 9) consacrează două articole lui Ibsen, care dovedesc incă odată, că realitatea e mai tare de cît teoria. Teoreticianii „artei pentru artă" de la această revistă, se ocupă de operele lui Ibsen, judecîndu-le mai ales din punct de vedere al *tendinţilor* lor, cetiţi: al *tendinţelor*. E vorba de „mîndria de solitar a lui Ibsen", de „Ibsen dispreţuitor al mulţimii", de „dispreţul pentru

plebe", care „explică toată revolta lui", o „revoltă distrugătoare, care se preface intr'un indemn spre acţiune"... „Să nu ne oprim niciodată la ce au crezut alţii etc", e filozofia lui Ibsen, Apoi „Ibsen pune problemele sociale cele mai grave şi le rezolvă intr'un chip... etc." „Ibsen este un nemulţumit de viaţa societăţei de azi"... In cutare piesă sint „aspiraţiile şi idealurile autorului".... „Viaţa de familie aşa cum se intemeiază astăzi, este foarte deseori obiectul lovirilor lui Ibsen"... „Eroii cătră care se indreptează simpatia scriitorului norvegian... sint aceia care urmăresc un ideal de viaţă, altul de cît al societăţii in care trăesc"... „Ibsen voeşte distrugerea a tot ce e putred... Trebue o societate nouă"... Apoi, dacă aşa judecaţi opera lui Ibsen, pentru ce vă ridicaţi impotriva teoriei că artistul e tendenţios? Şi, se poate, ca d-voastră să fiţi prea „tendenţionişti", să fiţi *tezişti*, căci prea afirmaţi că Ibsen *„crea"* lucruri, care poate, rees numai din opera sa, din atitudinea sa faţă cu viaţa...

Mai e, in acest Nr. un articol just al d-lui Mazilu, care insă se incearcă să facă spirit asupra noastră. D. Mazilu are o minte prea aşezată şi serioasă şi, de aceea, nu poate face spirit.

In Nrul 10, d. Pompiliu Eliade, un fel de ministru plenipotenţiar al culturii franceze la noi, spune unele lucruri bune şi altele greşite in privinţa raportului d-lui Maiorescu despre poeziile lui Goga. Dar d. Pompiliu Eliade e dintre aceia, care niciodată, cind scrie, „nu se poate uita pe sine": D-sa caută in totdeauna efecte de stil... D-sa face intotdeauna „pe franţuzul"...

Aprecierile asupra scriitorilor, la „Cronică", sint ca'ntotdeauna, dictate de un straşnic gust estetic: Revista care a vorbit cu dispreţ de Goga, descopere talent in D. Karr, etc.

Săptămîna.—(Iunie). O admirabilă „revistă" a chestiilor la ordinea zilei, scrisă de un om de o inteligenţă „in afară de linie" şi de o cultură variată, care-i permite să-şi dea părerea sa intotdeauna interesantă—o primeşti ori n'o primeşti. D. Panu e un gînditor şi intotdeauna are o consideraţie originală ori picantă asupra chestiei pe care o abordează.—Cine vrea să fie lămurit de un spirit clar in privinţa chestiilor politice interne, să citească această revistă.—In luna aceasta d. Panu s'a ocupat cu chestia conflictului nostru cu Grecia. In acest conflict, zice d. Panu, principiile internaţionale sint in contra noastră, pentrucă Grecia nu ne-a atacat pe noi *direct*, nici in supuşii noştri, nici in privinţa tratatelor noastre cu ea, nici faţă cu autorităţile noastre. Dar, zice d. Panu, noi avem drept să rupem relaţiile, pentrucă Grecia comite barbarii pe socoteala unor populaţii (care din intîmplare ni sint consingene) şi deci, se arată ca un popor barbar,—cum Anglia a rupt relaţiile cu Serbia. Şi mai avem dreptul să indemnăm şi pe celelalte popoare să nu uite nici ele principiile de umanitate şi civilizaţie.—Aiurea, d. Panu numeşte „sălbătăcie" punerea de supratàxe asupra supuşilor greci, căci dacă nici in caz de războiu cu armele nu se face aşa, cu atita mai puţin intr'un războiu diplomatic, care trebue dus de la guvern la guvern, de la frontieră la frontieră, şi atita tot. La noi, zice aiurea d. Panu in chestii de politica externă se caută „intenţia", şi nu rezultatul: un guvern e aprobat de opinia publică, nu cind capătă un rezultat, ci cind dovedeşte o intenţie „patriotică", fie chiar că dă naştere la incurcături şi nu duce la nici un rezultat...

O altă chestie, de care s'a ocupat mult d. Panu in luna aceasta e „expoziţia naţională", pe care o consideră numai ca un *număr*—scump—din programul serbărilor jubilare. D-sa o socoate inutilă pentru noi, utilă nu-

mai pentru Austria și Ungaria, care fac, la noi, reclamă mărfurilor lor. Și in mai multe numere d-sa ridiculizează „exhibiția" de la București cu acea mușcătoare ironie, care este una din fețele cele mai strălucitoare ale spiritului d-lui Panu.

Din „Amintirile de la Junimea", in afară de cea ce am relevat la „Miscellanea", mai amintim ceea ce ne spune d-sa despre Conta: cum și-a inceput acesta cariera de filosof, prin imprumutarea de la d. Panu, a cărții lui Spencer „Primele Principii". Apoi faptul că in 1879, cind s'a'ntors d. Panu de la Paris, *Junimea* deja nu mai reprezenta o doctrină, nu mai era o școală literară.

Intr'un articol despre portul Constanța, d. Panu crede că chestia cea mai importantă pentru viitorul nostru, in vederea căreia trebue să ne combinăm toată politica și forța militară, este păstrarea Dobrogei. D-sa crede că e venită vremea a se intrupa definitiv Dobrogea Regatului, prin acordare de drepturi politice.

Graiu bun (Revistă Aromânească,—Iunie, Anul I. No. 3). D. N. Macedoneanu arată marea nevoe ce se simte in Macedonia de cărți didactice, precum și de o literatură ușoară in dialect. In acest articol, d-sa ne mai spune că, dacă acum sint mai multe școli in Macedonia, dacă chestia Romînilor de acolo e mai la ordinea zilei in Regat,—in schimb, acum 20 de ani „poporul care ținea cu noi" era mai entuziast.—D. Th. Capidan susține nevoia ridicării dialectului macedonean la rangul de limbă literară, din două considerații: a diferenței mari dintre acel dialect și cel daco-roman și din cauza situațiunii geografice, care expune pe Aromîni a fi asimilați de popoarele de prin prejur, dacă nu-și faurese „incă din școală acel egid național, care nu-i decît *dialectul literar*". Intr'un articol „Fluerul la Romini", se spune că etimologia dată de colaboratorul nostru, d. Pascu, „nu-i admisibilă". D. Pascu nu e aici. Dacă va crede de cuviință, va răspunde. In afară de acestea, revista mai cuprinde bucăți literare in dialect.

Revista Generală a Invățămîntului (București, Iunie).

Cu acest No. revista intră in al doilea an de existență. Activitatea din intăiul an e rezumată de d. *Lupu-Antonescu* in un „*An de Muncă*".—D. *Spiru Haret*, in „*Un cuvint despre recrutarea profesorilor universitari*", arată campania ce o duc ciți-va dintre colegii d-sale impotriva acelei părți din legea de la 1898 care privește recrutarea corpului didactic superior.

D-sa declară că „ia act de modul cum a procedat Universitatea din București, cu ocazia unora din numirile din urmă, că legea a fost nesocotită cu totul, și că s'au produs toate incidentele la care da altă dată loc concursul, și cari fuseseră inlăturate prin legea din 1898."—Dl. *Sp. Popescu*, in „*Controlul Invățămîntului*," se ocupă in special de revizorii școlari.

Cultura Română (Iași, Maiu-Iunie).—In, „*Regele Carol I ca pedagog*", d. *I. Găvănescul* pune in evidență ce se datorește Regelui, cu privire la reformele mari realizate in organizarea școlilor, in cursul celor 40 de ani de domnie.

Mercure de France. — In N-rul de 15 Iunie, d. P. G. La Chesnais scrie un articol despre Ibsen, in care, mai cu samă, vrea să caracterizeze personalitatea poetului, in jurul căruia s'a creat o legendă: că ar fi fost un personaj tragic, vecinic stăpinit de o mînie surdă, fără prieteni, fără patrie, dușmănos, etc.— In realitate, el a fost omul datoriei— datoria față cu sine, față cu menirea ce și-a dat'o vieții, față cu opera sa. Prietenilor le cerea mare discreție față cu persoana lui și, in schimb,

le-o acorda și el. — El trata arta sa cu un spirit științific, observa necontenit și personajele sale au existat: Nora, spunea el, era numele scurtat al unei Lenore.—Avea obiceiul să nu spună nimărui ce scrie, nici ce bucăți concepe, nu-i păsa de critică, nu polemiza... de cit prin operele sale. In opera sa completă, nu s'au putut aduna de cit cinci discursuri. Știa nemțește, italienește mai puțin, puțin englezește, nu știa franțuzește. Cetea puțin, n'avea mare cultură. Pe Shakespeare l'a cetit foarte tirziu. In tinerețe se ocupase cu pictura, pentru care avea talent, și-și alcătuise o colecție de tablouri ai pictorilor Renașterii italiene, pe care o purta cu dinsul. La inceput in Norvegia, a fost contestat ca autor dramatic, dar i s'a recunoscut in to'deauna calitatea limbei: la 'nceput scria in limba literară daneză.—A fost un om plin de incredere in el, pe care nimica nu l'a făcut să se indoiască; această concentrare a forțelor spre un scop este caracteristica lui Ibsen, după Brandes. El n'a simțit „ironia soartei omenești" de cit in ultima perioadă a vieții, atunci cind, cum declara, scopul său nu era de cit să zugrăvească oamenii. Dar in maturitatea sa, cind a produs capodoperile sale, el își făcuse din viața sa un apostolat: Toate piesele sale sint ilustrarea unor probleme, sint atacuri viguroase impotriva acelor fapte și concepții sociale, pe care le socotea ca primejdioase, ca injositoare pentru dezvoltarea omului ca om. A spus de mai multe ori ce *voia* prin dramele sale.— Acest mare scriitor, acest om de o adincă senzibilitate, avea o atitudine hotărîtă și clară față cu viața. Această atitudine nu numai că pătrunde prin opera sa, dar el chiar voește s'o facă manifestă... S'ar putea spune că el a fost un *tezist*—și, s'a spus in această revistă, nu ori cui îi e permis să fie tezist. Ibsen a fost așa de mare, că dramele sale, de și teziste, fac parte din arta nemuritoare, din acele opere care caracterizează un veac și rămîn pentru totdeauna.

La Nouvelle Revue, Iunie 1906.

Léo Claretie, in „La Crise Hongroise", publică un memoriu al contelui *Apponyi* asupra situațiunii politice in Ungaria, pe care il insoțește cu oare-cari comentarii.

Memoriul contelui Apponyi nu ne interesează; ni e cunoscută această concepție, care nu vede in criza actuală, decit „lupta pentru libertate și „suveranitate națională in potriva puterii absolute, care caută să știrbească „(lézarder) zidurile străvechii noastre „constituțiuni",—fără nici o aluzie la situațiunea naționalităților.

Dar și insu-și d. Léo Claretie, in comentariile sale atinge această situațiune numai in treacăt in următoarele două pasagii caracteristice:

„Transilvania e mai ales locuită de „Romini, e Alsacia-Lorena a Rominiei, „care nu și-a perdut incă nădejdea „să-și regăsească o dată pe fie-sa is„gonită. Aceasta crează intre cele două „popoare vecine o ură ireductibilă"...

Și in alta parte:

„La Budapesta,—unde sunt amestе„cate prea multe rase și-s prea mulți „evrei (acest oraș e poreclit *Juda-„Pesta*),—partidul patriotic e impedi„cat și ingreuiat de oare-care apatie. „El insă iși ia revanșa in provincie, „acolo unde nu se lovește de indife„rența Sașilor, Svabilor, *Rominilor*, „Slovacilor, Săcuilor (sic!)"...

Toate acestea nu deschid ochii d-lui Léo Claretie...

Și acest domn, care de atitea ori a vizitat țara noastră, n'a reușit să-și adune informațiuni mai exacte și mai complecte...

Cea-ce de alt-fel nu va impiedica de sigur o nouă sărbatorire la București a acestui „filoromin"...

La Revue, Iunie 1906.

Cititorii noştri au văzut, din articolul „Alianţele de azi" al colaboratorului nostru I. G. Duca, publicat în No. trecut al „Vieţii Romineşti", slăbirea triplei alianţe şi cauzele care au provocat-o. In aceiaşi ordine de idei, credem interesant să rezumăm articolul, publicat în urmă de revista franceză şi intitulat *Naşterea şi moartea Triplicei*, în care Alexandre Ular stabileşte aceleaşi cauze ale întemeerii şi slabirii acestei alianţe între popoare. Principala cauză care a adus desfiinţarea legăturii atît de îndelungate dintre Germania, Austria şi Italia, este schimbarea imensă care a intervenit în ideile popoarelor în ceia ce priveşte conducerea intereselor lor: de unde pe vremea congresului de la Berlin, cînd s'a făurit triplicea, interesele popoarelor erau conduse de dinastii şi de diplomaţi la întuneric, pe ascuns, —acum, la conferinţa de la Algésiras, cînd se pune în evidenţă desfacerea triplei alianţe, tratativele diplomatice se conduc la lumina zilei, în văzul tuturor; de unde altă dată ziariştii trebuiau să recurgă la tot felul de mijloace pentru ca să afle cite ceva din dezbaterile vre-unui tratat, acum chiar diplomaţii le dau toate informaţiile şi documentele spre a le împărtăşi lumii întregi. Astfel popoarele îşi dau samă de interesele lor şi fac presiune asupra hotarîrilor ce trebuesc luate, şi de aceia nu mai poate dăinui o alianţă, care nu se bazază pe interesele popoarelor şi pe sentimentele lor. Ce a dat naştere Triplei alianţe? Dorinţa a trei autocraţi de a se apăra reciproc şi de a-şi asigura avantajele cîştigate de curînd. Germania se temea de Franţa care se ridica repede după 1870, de panslavismul Rusiei, de puterea Angliei şi de Papalitate, care dezlănţuise în Germania acea luptă—Kulturkampf—care putea să distrugă unitatea naţională atît de greu închegată. In acelaşi timp şi Austria şi Italia aveau interese contrare unor din aceste puteri. Austria era duşmănită de Rusia pentru avantajele ce le căpătase în ţările balcanice şi se temea de Anglia, care avea interese în Orient. Mai ales contra tendinţelor panslaviste ale Ruşilor, aveau interes Germania şi Austria să facă un bloc puternic german. Cît despre Italia, ea datora mai întăi Germaniei Roma şi Veneţia, adică unitatea ei; apoi ea avea nevoe de sprijin contra Papalităţii, căreia îi luase Roma,—lucru pentru care Italia îşi atrăsese dez-probarea Franţei. Mai avea Italia teamă şi de Austria, cu care era în continuă încordare în Tyrol şi la Triest, şi a cărei dinastie sprijinea Papalitatea; şi dacă în contra Austriei nu avea cu cine să facă alianţă, numai prin mijlocirea Germaniei îşi putea asigura liniştea. Natural toate aceste combinaţiuni se făceau în cercurile conducătoare şi serveau interesele dinastiilor,—popoarele nu ştiau cum se sacrifică interesele şi sentimentele lor, intereselor dinastiilor şi ambiţiunii diplomaţilor. Popoarele continuau a se purta aşa cum simţeau ele: împotriva alianţei oficiale, poporul italian iubea pe Francezi şi ura pe Austriaci; Austriacii, la rîndul lor urau pe Italieni şi alianţa s'a făcut numai fiindcă a fost impusă de Germania; cît despre Unguri, ei au văzut că Tripla alianţă era numai un mijloc de dominaţie a Germaniei în Austria, şi că mulţumită ei li s'a refuzat limba de comandă naţională în armată. Astfel, în ceia ce priveşte pe Italia şi Austro-Ungaria neoficială, tripla alianţă apare ca ceva factice, ne popular, şi contrar intereselor naţionale. Pentru Germania, iarăşi nu poate fi populară această alianţă cu nişte popoare slabe ca Austro-Ungaria cea frămîntată de lupte interne naţionale şi Italia. Şi încă tot mai mergea cîtă vreme aceste două ţări făceau interesele Germaniei: Italia ca putere maritimă pe Mediterana,

contra Franţei, Austria ca putere Orientală contra Rusiei. Dar de îndată ce aceste două popoare au început a arăta oare-care veleităţi de independenţă şi au început a face angajamente pe sama lor, fără să ceară consimţimîntul Germaniei,—ori ce consideraţie pentru Triplice a dispărut şi în Germania. Astfel desfacerea triplei alianţe s'a făcut de fapt mai de mult; dar a rămas latentă, pentru că a lipsit prilejul ca ea să izbucnească. Incidentele diplomatice din urmă şi ciocnirile de interese care fac desfacerea ei oficială inevitabilă, nu au interes decît că arată clar dinastiilor şi diplomaţilor, că combinaţiile lor făcute contra intereselor şi sentimentelor popoarelor nu mai pot isbuti astăzi.

La Revue Socialiste, Iunie.

Indrăzneala şi sinceritatea cu care scriitorii nordului abordează cele mai dificile chestiuni sociale, îl fac pe C. Bos să se ocupe cu *problema egalităţii sexelor în literatura scandinavă*. Autorul explică mai întăi cauzele care au făcut ca scriitorii scandinavi să se ocupe mai mult de această chestiune; fiind protestanţi sînt preocupaţi mai mult de problemele morale—şi problema sexuală e dintre cele mai însemnate—; avînd o morală mai „dificilă" de cît popoarele latine, ei au exigenţi de conştiinţă nebănuite la aceştia din urmă; problema sexuală e în legătură cu femenismul, care preocupă foarte mult spiritele; absenţa prejudiţiilor le îngădue să îmbrăţişeze mai viu ideile cele mai nouă, şi să înţeleagă toată întinderea teoriilor lui Darwin, ale lui Taine şi ale lui Stuart Mill; apoi, nefiind încurcaţi de tradiţia clasică, realismul nu le inspiră nici o teamă, aşa că îndrăznesc să adîncească ori ce chestiune Cum se prezintă problema egalităţii sexelor la scriitorii scandinavi? Pot fi două soluţii ale acestei probleme: ori să înceteze privilegiile nedrepte ale bărbatului, ori să se dea şi femeei aceleaşi privilegii. Prima soluţie o găsim la Bjoernson. In piesa „Mănuşa"; Svava Ries părăseşte pe logodnicul ei pentrucă el a avut relaţii sexuale cu alte femei, pe cînd ea e pură; tot ast-fel Magnhild, părăseşte pe soţul ei, chiar din sara nunţii. Aşa le dictează conştiinţa lor acestor femei scandinave. Piesele aceste, în special cea dintăi, au avut foarte mare influenţă asupra femeilor în Norvegia mai ales.—Cealaltă soluţie (libertate egală pentru femei ca şi pentru barbaţi) o găsim la Garborg şi la Strindberg. In piesa „Tinereţa", fata Ann Malene nu se consideră mai vinovată de cît Jens fiindcă a păcătuit cu el, iubindu-l; şi cînd acesta se însoară mai tîrziu cu o fată din oraş, şi ea se mărită—are *dreptul* să facă aceasta—cu Per. Astfel femeia, la Garborg, poate avea şi ea un trecut al ei, cum poate avea şi barbatul. Acelaş autor arată, în piesa „La mămuţa", inconvenientele vieţii de virgină, pe care societatea o impune fetelor. Mai puternic arată aceste inconveniente—une ori adevărate dezastre—Strindberg în „Domnişoara Julia": aceasta după ce rupe cu logodnicul ei, se aruncă aproape nebună în braţele unui servitor. Astfel natura îşi reclamă drepturile ei.—Din toate acestea se vede că scriitorii scandinavi se pun din punctul de vedere al dreptăţii pure, şi această înfrîngere a prejudiţiilor e originalitatea lor.

La Nature 28 Aprilie 1906.—*Dr. E. Brumpt*, şef de lucrări practice la Institutul de medicină colonială (Franţa). *La Maladie du Sommeil*. Autorul, bine cunoscut în lumea ştiinţifică prin lucrările sale asupra Tripanosomilor (paraziţi din sînge) producători de boale (tripanosomose), ni dă un rezumat foarte clar şi instructiv asupra boalei somnului produsă în special de *Tripanosoma gabiense*, parazit în sîngele omului, descriind în

acelaşi timp localizarea, simptomele, cauzele acestei boale precum şi mijloacele de a lupta în contra ei.

I. *Distribuţia geografică.* Boala somnului a fost semnalată în mai multe localităţi de pe coastele Africei, cuprinse între Dakar la nord şi Benguella la sud. Boala e localizată în special de-alungul riurilor. In interiorul continentului negru, această boală e endemică în mod sporadic cum e d. ex. în Mayomba franceză, în Congo de jos, precum şi pe marginea marilor fluvii de la Stanley pool până la postul Noul Anvers, unde ea a apărut de cîţi-va ani. Cazuri izolate au fost semnalate şi in toate posturile belgiene prin're soldaţi şi lucrători. Ouganda, contaminată in 1896, a suferit în 1901 ravagii teribile cauzate de boala somnului.

II. *Etiologie.* In urma descoperirei lui Castellani şi a cercetărilor misiunei engleze şi franceze, să ştie azi că boala somnului e datorită introducerii în singele omului a unui mc animal parazit cunoscut sub numele de *Tripanosom*. Acest parazit face parte din grupul Protozoarelor flagelate şi e uşor de văzut în singe din cauza mişcărei lui sprintine. Lungimea lui e de 25—30 miimi din milimetru. Structura lui se poate studia luînd o picătură de singe infectat de acest parazit fixind-o pe o lamă de sticlă, colorind-o după diferite metode, în genere simple şi privind'o la microscop. Acești Tripanosomi sunt inoculabili mai la toate mamiferele.

III *Modul de transmisiune.* Boala somnului nu e nici contagioasă nici ereditară. Din observaţiile făcute, s'a constatat că populaţiile dealungul fluviilor şi a izvoarelor umbrite sînt în special contaminate pentru că aci se găseşte, în mare numar, o specie de muscă care e agentul de transmisiune a boalei. In adevăr, după ce Castellani a descoperii parazitul acestei boli, Brumpt a emis în 1903 ipoteza că acest parazit se transmite de la individul bolnav la cel sănătos prin intermediul unei insecte înţepătoare specială Africei şi că acest insect nu poate fi de cît musca numită popular în Congo *tse—tse* (*Glassina palpalis*), după cum frigurile de baltă (*malaria*) se transmite la noi prin inţepăturile unei specii de ţînţar (*Anopheles*).

IV. *Musca tse-tse* sau *Glosina palpalis* sînt insecte differice, a căror talie variază între acea a muştei domestice şi acea a albinei, după speciile ce examinăm. Se cunosc până la 7 specii de aceste muşte bine caracterizate. Toate au caracterul comun de a prezenta aripele îndoite pe spate în plan orizontal, intocmai ca lamele unei perechi de foarfeci, cea-ce le distinge uşor de celelalte muşte inţepătoare de pe la marginea riurilor cum sint d. ex. şi taunii, cari au aripele răşchirate pe spate.—Azi e dar perfect de bine stabilit că *Glossina palpalis* transmite parazitul boalei somnului. Din experienţele făcute de D-rul Grieg reesă că şi *Glossina fusca, Gl. pallipedes, Gl. fusca,* şi *Gl. longipennis* pot transmite boala somnului. Dar, din toate aceste specii, Gl. palpalis e cea mai răspîndită în Africa occidentală şi centrală şi prin urmare cea mai de temut.

Azi, graţie lucrărilor lui E. Austen şi Brumpt se cunoaşte distribuţia geografică a acestei periculoase insecte. Ouganda, care acum cîţiva ani nu cunoştea boala somnului, a perdut azi aproape cu totul populaţia sa bogată de pe marginele lacului Victoria. Tot astfel şi în multe alte localităţi de pe marginea Nilului de sus, Congului şi aproape a tuturor afluenţilor Congului. *Glossina palpalis* traeşte în mare număr numai pe marginea riurilor, de acea satele situate la 2—3 Km. departe de riuri n'au boala somnului.

Transmiterea parazitului care produce boala somnului se face în modul următor, aproape identic cu transmiterea parazitului malariei.

Cînd musca *Glossina palpalis* înţapă un om deja bolnav, o dată cu sugerea sîngelui înghite şi un număr mare de Tripanosomi paraziţi cari se înmulţesc în urmă in stomacul muştei, în general femelă. Din stomac, aceşti paraziţi pot trece şi în glandele salivare de unde apoi se pot mai uşor inocula la alt om. Aşa, cînd o muscă astfel infectată înţapă un individ sănătos, ea transmite acestuia şi parazitul boalei.

V. *Simptomele boalei.* Indată ce parazitul boalei a făcut erpuţie în singe, bolnavul, după o incubaţie de o lună (Dutton), e atins, la intervale de timp mai mult sau mai puţin lungi, de accese de friguri neregulate însoţite de slăbiciuni. Această stare poate dura maximum 6—7 ani sau minimum un an. Tratamentul chininei n'are nici o influenţă in combaterea boalei. Acestei stări urmează faza meningitică, o fază de hypnoză sau boala somnului, manifestată prin o slăbire musculară considerabilă a bolnavului, dîndu-i aparenţa unui individ adormit. Somnolenţa zilei contrastează adesea cu o agitaţie nocturnă insoţită adesea de delir şi la urmă producînd moartea.

VI. *Lupta în contra boalei somnului.* Terapeutica şi seroterapia n'au dat până acum nici un rezultat satisfacător în combarea boalei.

Mijloacele profilactice recomandate de Brumpt, care a studiat chestia la faţa locului sunt:

a) De a impiedeca emigrarea populaţiilor infectate de boala somnului în alte regiuni sănătoase unde există şi musca transmiţătoare de paraziţi precum şi a populaţiilor sănătoase în regiunile infectate.

b) De a se studia distribuţia geografică exactă a muştei *Glossina palpalis* în o ţară determinată. Şi cind se găsesc localităţi îndemne să se stabilească acolo sate, avînd grija de a se tăia arborii din împrejurimele izvoarelor, unde se aprovizionează indigenii şi de pe la marginea fluviilor unde ei pescuesc.

Doctorul Brumpt a expus la congresul Colonial din luna Iunie 1904 toate aceste măsuri profilactice pe care guvernul francez le-a şi pus în aplicare la Loango.

Nuova Antologia, Iunie 1906.

Intr'un articol intitulat *Condamnarea lui Rousseau la Geneva,* Carlo Segré analizază lucrarea, de curind apărută, „L'affaire J. J. Rousseau" a lui Ed. Rod. Autorul aduce laude criticului francez pentru modul cum a expus chestiunea, pentru sirguinţa, cu care a cercetat toate documentele relative la ea, pentru analiza judicioasă a împrejurărilor vieţii politice şi sociale de pe vremea aceia, şi face şi un rezumat al afacerii. Cîte-va săptămîni după apariţia lui „Emile" (in Mai 1872), Parlamentul din Paris ordonă ca scrierea să fie arsă şi autorul arestat. Dar Rousseau avu timp să fugă în Elveţia. Aice însă, cinci zile după sosirea lui, „Micul Consiliu" pronunţă o sentinţă analoagă cu cea din Paris, bazîndu-se nu numai pe „Emile", dar şi pe „Contractul social." Astfel se naşte „afacerea". Cetăţenii din Geneva protestează contra violării libertăţei, cu ocazia procesului Rousseau, printr'o „representaţiune" către marele Consiliu. Magistratul dînd răspuns vag şi nesatisfăcător, protestările se reinoesc şi afacerea devine o adevărată chestiune constituţională: e vorba dacă „Micul Consiliu", organ al puterii executive are facultatea de a decide asupra „representaţiunilor" cetăţenilor, sau e dator a convoca, pentru a lua deciziuni în asemenea cazuri, „Consiliul General". Se formează două partide: „negativii" cari nu admit necesitatea de a convoca Consiliul general, şi „repre-

sentanții" cari o susțin. Tronchin susține primul punct de vedere în „Lettres de la campagne" și Rousseau îi răspunde, susținînd teza contrară, în „Lettres de la montagne".—Dar grupul clerical montează poporul de jos contra lui Rousseau și acesta e nevoit să părăsească Șvițera și să rătăcească prin țări streine, lăsînd în urma lui flăcările discordiei civile. Astfel „afacerea" Rousseau e tot odată o pagină din istoria Genevei, pe care Ed. Rod a știut s'o dea în toată lumina ei.

Rivista d'Italia, Iunie 1906.

Intr'un studiu bine informat despre *propaganda antimilitaristă și antimilitară*, Felice de Chaurand de St. Eustache, un ofițer superior, ne dă date foarte interesante asupra chestiunii inarmării.

Autorul, ca ofițer ce este, susține militarismul ca o garanție pentru pace și justifică enormele cheltueli, ce se fac cu întreținerea armatelor, prin folosul pe care ele îl aduc prin aceia că asigurînd pacea, înlesnesc progresul omenirei pe terenul economic și cultural. Totuși cifrele pe care ni le dă, sînt mai elocvente de cît toate deducțiunile autorului și ne arată cîtă dreptate au toți acei cari luptă pentru desființarea acestei instituții, iar argumentele adversarilor militarismului, pe care le rezumează, sînt mult mai convingătoare de cît ale sale în favoarea inarmării. — Cele dintăi propuneri în sensul unei păci generale, le găse[illegible] autorul în secolul XVII, formulate de Hugo Grotius în scrierea sa „Dreptul ginților", prin care propune restricțiuni împotriva tendințelor de cucerire; mai apoi Sully, ministrul lui Henric IV, public[illegible] în 1630 o schemă a unei federațiuni europene; nu mult după aceasta, Abatel[illegible] de St. Pierre formulează un [illegible]oect de pace perpetuă între popoare, care are mare răsunet. In Italia barbați ca Parini, Muratori, Alfieri și alții au fost partizani hotăriți ai desființării războaelor. Impotriva ideilor acestora, J. de Maistre opune, în secolul al XIX-a, teoria luptei perpetue și are ca discipoli pe Proudhon, Lacordaire, Bagehot, Moltke, de Vogüe, Carducci și alții. Dar și mai mult se mărește numărul partizanilor păcii: Rousseau și Kant, Benthan și Saint-Simon, Fichte și Bastiat, V. Hugo, Cobden, John Bright și alții sînt contra războaelor; dar fie care e din alte motive și de multe ori faptele nu li se împacă cu vorbele: astfel un Alfred Nöbel întemeiază premii pentru propaganda contra războaelor, el care a descoperit nitroglicerina, unul din cele mai teribile mijloace de luptă. De la 1814 cînd apărură în America și Anglia „Societăți ale păcii" cu caracter religios, ele se răspîndiră tot mai mult, trecură pe continent luînd un caracter umanitar și social-politic, și avură de urmare Congresele internaționale pentru pace, care au început la 1843 la Londra și s'au urmat tot mai numeroase. Astfel s'a reușit ca unele diferende între popoare să se rezolve pe cale pașnică,—ceia ce n'a împiedecat ca chiar Nicolae al II-a, marele partizan al păcii universale, să poarte cunoscutul războiu cu Japonejii. Din această cauză și pentru că statele, din neîncredere, se înarmează mereu, conferințele pentru pace nu au mare succes.—Propaganda contra militarismului se face cu mult succes pe terenul economic. Deja Montesquieu, în „Esprit des lois", punea în evidență pagubele pe care le aduce lumii ținerea sub arme a o mulțime de oameni. De-atunci încoace, pe baze statistice, s'a arătat de către oameni de știință urmările grozave ale militarismului: pagubă de oameni, de brațe și de avuție; după Passy, Leroy-Beaulieu, De-Block se pierd, în timpurile moderne, prin războae milioane de oameni și miliarde de franci; iar după un calcul al lui Flammarion, omenirea ar fi pierdut în

războae 1200 miliarde de oameni, ceia ce ar veni 46 oameni pe ceas în timp de patruzeci de secole. Afară de aceasta, în timpul războaelor, statele se înglodează în datorii, iar particularii sărăcesc. S'a propus, ca remediu contra războaelor, dezarmarea generală, dar—nici un stat nu vrea s'o pue în aplicare cel dintăi, ba, din potrivă, toate se înarmează tot mai puternic. Totuși o propagandă intensă în contra militarismului se face și prinde din ce în ce mai mult. Socialiștii, reprezentanții muncitorimii, care nu are de cîștigat nimic din lupte, ba din potrivă, are totul de pierdut, duc o campanie susținută contra acestei instituții. Apoi diferiți oameni de știință, literați și artiști luptă pe toate căile ca să discrediteze militarismul. Din conferințele lui Guglielmo Ferrero ținute la Milan în 1898 și tiparite apoi, din „Criminalogia sociale" a lui Colaianni, din „Psychologia militarului profesional" a lui Hamon, din ultimele scrieri ale lui Tolstoi și altele, rezultă că violența și spiritul de cotropire, din care naște războiul, e cauza decăderii societății, că armata e un mijloc de nedreptățire, că militarismul are o influență demoralizatoare asupra tinerimii, că oprește libera dezvoltare a individului, că virtuțile luptătorilor au devenit azi caracteristica răufăcătorilor și altele. Pe de altă parte scrieri ca „Mica garnizoană" a lui Bilse, „Războiu și pace" a lui Tolstoi, „Jos armele" de Berta Sutner și altele au discreditat războiul și militarismul. Astfel se observă în public oare-care dușmănie contra instituției armatei, mai ales că uneori e întrebuințată contra poporului nemulțumit. Autorul, îngrijorat de simptomele care se manifestă, propune remedii: să se facă propagandă în favoarea militarismului, să să dea instrucție analfabeților în armată pentru ca să se vadă că armata aduce foloase oamenilor, să se dea mai mare dezvoltare educației fizice, să se infiltreze în sufletele copiilor din familie și din școală sentimente patriotice etc. Articolul e strigătul de alarmă al unui om interesat pentru armată și starea sufletească a autorului ne arată cît de mult s'au răspîndit în Apus ideile favorabile unei înfrățiri generale între popoare.

Rendiconti del Circolo Matematico di Palermo (Tomo XXI, fascicolo 1) conține un articol *Sur la dynamique de l'électron* al profesorului H. Poincaré.

Aberația luminii și fenomenele optice și electrice cari se raportă la aberația luminii păreau la început că ne vor da mijlocul de a pune în evidență mișcarea absolută a Pămîntului, adecă—nu mișcarea relativă, raportată la astre — ci mișcarea raportată la eter. Fresnel încercase, dar a recunoscut că mișcarea Pămîntului nu influențează legile refracției și ale reflecției. Alte experiențe analoage, în care nu se ținea seamă de cît de termenii de gradul I-iu, în privința aberației, au dat rezultate negative. In sfîrșit *Michelson* a imaginat o experiență în care termenii de gradul al doilea, în privința aberației, deveneau apreciabili—dar rezultatul a fost tot negativ.

Se pare deci că neputința, în care ne găsim, de a pune în evidență, în mod experimental, mișcarea absolută a Pămîntului este, nu o întîmplare nenorocită, ci o lege a Naturii. Care este această lege? Lorentz și Fitz Gerald au presupus, la început, că corpurile sufăr o contracție, în sensul mișcării Pămîntului, proporțională cu pătratul aberației. Totuși ipoteza aceasta, care explică experiența lui Michelson și a predecesorilor lui, nu-i suficientă în cazul general. Atunci Lorentz a căutat să'și modifice și să'și complecteze teoria pentru a o pune în perfectă concordanță cu postulatul re-

lativităţii (*Electromagnetic phenomena in a system moving with any velocity smaller than that of light*, în Analele Academiei din Amsterdam, 27 Mai 1904).

Ideia lui Lorentz este următoarea: dacă putem imprima unui sistem o translaţie comună fără ca nici unul din fenomenele aparente să fie modificat pricina este că ecuaţiile unui mediu electromagnetic nu sunt alterate de anumite *transformări*: două sisteme, unul nemişcat şi altul în translaţie, devin imagini exacte unul a celuilalt.

Despre această teorie a lui Lorentz se ocupă Poincaré în articolul său. Rezultatele lui Lorentz le regăseşte Poincaré pe cale matematică, cu ajutorul *teoriei grupelor* şi complectează teoria în multe părţi însemnate. Aşa, de exemplu, Poincaré determină forţa care explică în acelaş timp şi contracţia şi translaţia.

Deutsche Revue (Iuni, Stuttgart). *Baronin Babo-Vivenot* (Tokio) „Coreeanii de astăzi". Se ştie că negocierile marchizului Ito, cel mai mare om de stat al Japoniei, au fost încununate de izbîndă şi că astfel Coreea a consimţit ca pe viitor conducerea politicii ei externe să fie încredinţată Japonezilor. Autoarea crede că acest fapt trebue considerat ca un succes al civilizaţiei şi că va contribui mult la menţinerea păcii în extremul Orient. Pentru a dovedi rolul civilizator pe care Japonia îl va juca în urma convenţiunii de curînd încheiate, autoarea arată pe scurt drumul percurs pînă acum de Coreea.

Invăţătoarea Coreei a fost China, în acea epocă îndepărtată, care astăzi e numită clasică. Obiceiuri şi moravuri precum şi scrierea şi erudiţia imperiului ceresc străbătură în Coreea şi odată cu acestea şi doctrina lui Confucius. De atunci încoace Coreeanii n'au mai făcut nici un progres; toată educaţia lor de astăzi se rezumează în sforţarea de a forma oameni după tipul tradiţional al celor de acum 1500 de ani. De aici la dînşii o desăvîrşită lipsă de pricepere a prezentului şi a cerinţilor lui. Din Coreea, civilizaţia şi-a luat drumul spre Japonia şi în curind avu loc un însemnat contact între regatul insulelor şi între peninsulă; din anul 50 a. Ch. datează prima menţionare a Japoniei în istoria coreeană. Cu cît însă Japonia se ridica cu atît Coreea decădea. Cu toate acestea, pe cît de vechi sînt relaţiile între aceste două popoare pe atît de veche este şi antipatia pe care Coreeanii o au faţă de Japonezi.

Această antipatie — aproape ură — izvoreşte din totala deosebire de caracter şi de concepţii. Japonezii sînt un popor iubitor de arme, al căror suprem ideal e de a muri pe cîmpul de luptă; Coreeanii din potrivă, despreţuesc armele şi nu au de cît ambiţia de a cîştiga o erudiţie prin care să se asemene cu Confucius. Coreeanii consideră Budhismul ca cea mai de jos treaptă a cultului şi despreţuesc adînc o ţară în care acesta a ajuns în floare, cum e în Japonia. Apoi, pe cînd Japonezii sînt oamenii cei mai exacţi şi cu cea mai mare băgare de samă a detaliului în orice lucru, Coreeanii sînt oamenii cei mai nebăgători de samă şi mai neglizenţi de pe faţa pămîntului; ei niciodată nu gîndesc să-şi facă vreun plan pe care apoi să-l execute, ci se mulţumesc cu procedeurile tradiţionale. De asemenea o complectă deosebire şi în ceremonialurile lor; Japonezii sînt cunoscuţi pentru politeţa lor extremă, Coreeanii dimpotrivă, consideră semnele de politeţă ca ceva nedemn. Ca impresie generală, pentru cine i-a văzut de aproape, Coreeanii sînt detestabili: murdari, leneşi, necinstiţi, ignoranţi şi plini de superstiţii; cultura poporului e absolut neînsemnată: nu numai 50 de şcoli populare cu 3180 şcolari, pentru o populaţie de 12 milioane. Acuma cînd

Japonia şi-a luat asupra sa protectoratul acestui stat degenerat, de sigur că lucrurile au să se schimbe cu mult în bine în toate privinţile.

Deutsche Rundschau (Iuni, Berlin). *Heinrich Morf*, „Pierre Corneille pentru a trei suta aniversare a naşterii sale".

Timpul în care Corneille a apărut în literatura Franciei, zice autorul, era un timp de fierbere: Agitate lupte literare erau deja deslănţuite sau se pregăteau. Literatura de renaştere a sec. XVI era în ruină şi din Chaos pornea să se întruchipeze o nouă viaţă. Supt conducerea lui Malherbes poezia lirică fusese disciplinată. Poezia dramatică creştea încă selbatic. Tragedia şi Comedia imitate după cei antici, dispăruseră pe la 1625 chiar şi de nume; formele dramatice stăpînitoare erau Farsa, Pastorala şi Tragicomedia. Acel care, înainte de Corneille, stăpînea scena franceză era Alexandre Hardy. Punerea în scenă era încă după sistemul medieval: toate localităţile cerute de acţiune erau dela început reprezentate unele lîngă altele, (scène à compartiments). Supt înrîurirea însă a Italienilor, Pastorala sufere o schimbare: se introduce regula unităţii de timp (la règle des vingt-quatre heures). Cel întăi autor francez care i se supune este Mairet cu a sa Silvanaire (1629). Noua modă însă n'a cîştigat favoarea marelui public ci numai a saloanelor şi de aceea lupta care se dă în jurul acestei regule este o luptă între „doctes", care se sprijină pe Aristot şi pe Italia şi între „ignorants", care nu iau în considerare de cît gustul lor. Prin anii 1635—36 victoria unităţii de timp este asigurată, dar vechile „scènes à compartiments" continuă încă, deşi teoreticianii cereau acum şi unitatea de loc, care însă n'a fost stabilită de cît mult mai tîrziu. In aceste împrejurări apare Corneille.

Intăia sa lucrare „Mélite, pièce comique", încredinţată actorului Mondory, avu mare succes la Paris. Celelalte piese (La Veuve, La Galerie du Palais, La place Royale, La Suivante) intitulate de Corneille „comédies", se urmează repede unele după altele şi nu conţin altceva decît intrigi galante din societatea înaltă, fără nicio descriere de moravuri. In preteţe Corneille se sileşte de a sili „regula timpului" la oarecare concesiuni, cum e de pildă cerinţa de a lungi cele 24 de ore la cinci zile pentru cinci acte. Prin ele atrage atenţia lui Richelieu, care-l cîştigă ca colaborator pentru teatrul său. După „Medée" (1635) şi „Illusion Comique" (1636), Corneille scrie „Le Cid," tragicomedie. Piesa este imitată după scriitorul spaniol G. de Castro (Las mocedades del Cid, 1612). Corneille lasă la o parte toate părţile epice, face să dispară coloritul spaniol şi din toate amănuntele biografice ale eroului aşază ca punct central conflictul între iubire şi datorie în inima lui Cid şi a Chimenei, şi astfel, dintr'o biografie dramatică a unui erou naţional, face o dramă de iubire. E cunoscută furtuna de critici stîrnită de această operă, care furtună cu vreo 40 de pamflete şi broşuri durează pînă la 1683: Scudéry e în fruntea protivnicilor, Mairet relevează cel întăi plagiatul, Scarron e de partea lui Mairet, iar Sorel ia apărarea lui Corneille. Două documente caracterizează cele două faze prin care a trecut lupta: „Les observations" ale lui Scudéry şi „Sentiments de l'Académie sur la tragicomédie du Cid". După doi ani, în care Corneille, zdruncinat dureros de această ceartă, n'a scris nimic, începe seria cunoscutelor sale opere: Horace, Cinna, Polyeucte, Pompée, Le Menteur, Rodogune, Théodore, Héraclius, Don Sanche d'Aragon, Andromède, Nicomède, Pertharite (1640 pînă la 1652).

După nesuccesul suferit cu Pertharite, se hotărăşte de a părăsi scena, de oarece, cum a zis el, „era prea bă

trin spre a fi la modă". Acum el tipări traducerea sa in versuri a operei „Imitatio Christi", o parafrază de 13000 versuri, şi intreprinse şi o nouă ediţie a operelor sale, in fruntea căreia puse trei disertaţii dramaturgice şi in care insoţeşte fiecare operă cu un „Examen". Această ediţie apăru in 1660.

O invitaţie a ministrului Fouquet, face să se deştepte iarăşi pornirea poetică şi in următorii 15 ani (1659—1674) Corneille mai dă 11 opere de teatru. La 1 Octombrie 1684 Corneille moare.—Toată arta lui Corneille stă in efecte puternice; el reprezintă mai cu plăcere grozăvia pe care nu uită a o impodobi totdeauna cu galanteria saloanelor contemporane; zugrăveşte cele mai puternice zguduiri sufleteşti dar fără o fină analiză psichologică. Totul il tratează el in mod retoric. Toată viaţa sa se simte incătuşat de regula unităţilor fără să aibă curajul de a-şi scutura lanţul. Nici arta sa scenică nici analiza psichologică nu e distinsă; arta sa are ceva grosolan, ceva de bîlciu. Marele poet al tragediei franceze nu e Corneille ci Racine.

Deutsche Monatsschrift (Iuni, Berlin). *Dr. Hermann Tardel.* „Literatura dialectală germană şi viitorul dialectului".—Autorul se ocupă cu mişcarea literară din sudul Germaniei, in dialectul numit „neuplattdeutsch". Naşterea acestei literaturi se poate pune in anul 185?, anul in care *Klaus Groth* şi-a publicat opera sa „Quickborn". Acesta este intăiul poet de talent care s'a servit de dialect. Nu după mult timp a apărut un al doilea mare talent: *Fritz Reuter.* Succesul acestor doi poeţi fu aşa de mare, incit—cum era şi natural—se formă indată un puternic curent in favoarea literaturii dialectale. Individualitatea acestor doi scriitori şi felul succesului lor, sint fundamental deosebite. Groth este un poet liric, care caută ca intr'un chip adevărat popular să-şi obiectiveze simţirile sale puternice; succesul lui a fost fulgerător, insă nu durabil. Fritz Reuter, din contra e un poet epic, care zugrăveşte cu cea mai mare fidelitate şi cu un caracteristic umor, adevărata viaţă a poporului. Succesul i-a venit incet, dar s'a vădit ca mult mai dăinuitor decit al lui Groth. Editorul lui a socotit vinzarea operelor sale pină in anul 1904, la 2,700,000 de volume Acuma, cind dreptul reproducerii operelor sale a ajuns a fi comun, răspindirea sa va deveni cu mult mai mare. Speranţele pe care apariţia acestor doi mari scriitori, le-a deşteptat, in privinţa unei infloriri a literaturii dialectale, nu s-au realizat. Nu e vorbă—după bibliografia lui Seelman—dela 1852 şi pină astăzi, sint cel puţin 300 de scriitori cari au publicat măcar o operă in dialect, dar aproape tuturora le lipseşte actualitatea interesului. lipsesc opere care să fie izvorite din viaţa adevărată a prezentului.—Interesul viu, pentru cultivarea dialectului, a dat naştere şi la o mulţime de traduceri in dialect, făcute cu scopul de a-l cultiva şi a-l face mai apt pentru literatură; astfel s'au tradus Homer, din Shakespeare, Ibsen, R. Burns etc. Cultivarea şi menţinerea acestui dialect insă, care e numai o limbă ţărănească, spune autorul, este mai mult o chestie socială decit culturală. In adevăr, prin legi putem interveni să scăpăm de peire vechile monumente de piatră ale trecutului, dar cum putem să salvăm un monument de cultură viu? Putem salva această limbă populară numai dacă menţinem in aceiaşi stare economică pe cei ce se servesc de ea. Dar odată cu industrializarea ţării şi cu atracţia din ce in ce crescindă spre oraş, clasa ţărănească din sudul Germaniei se impuţinează din ce in ce şi dialectul după legi fatale va trebui să dispară.

Sozialistische Monats-Hefte (Iuni. Berlin). *Roman Streltzow.* „Duma şi Socialiştii". Tactica boicotului alegerilor pentru Dumă, din partea Socialiştilor, spune autorul, s'a dovedit ca o foarte mare greşală. In adevăr ce urmăriau Socialiştii prin această boicotare? Intăiu ei şi-au inchipuit că vor fi destul de puternici pentru a impiedeca ţinerea alegerilor şi in consecinţă in unele localităţi au incercat mijloace violente ca ruperea listelor, imprăştierea adunărilor. In curind insă, pricepură că o asemenea tactică nu aducea alt folos decit acela de a discredita partidul socialist in ochii marei mase a poporului, şi atunci se luă hotărirea de a se renunţa la acest boicot activ. Acesta fu primul nesucces. După el veni al doilea: renunţind la boicotul activ, Socialiştii se mingăeară cu speranţa că prin abţinere dela alegeri, prin boicot pasiv, vor zădărnici rezultatele alegerilor. Ei işi inchipuiau că in Dumă nu vor pătrunde decit reacţionari şi o Dumă reacţionară, de sigur, nu ar fi putut avea nicio influenţă asupra poporului in imprejurările actuale. Lozinca abţinerii insă, nu fu nicăiri complect urmată şi rezultatul fu cu totul neaşteptat: poporul, dindu-şi samă de interesele sale, trimise in Dumă o majoritate liberală. Astfel toată campania Boicotiştilor fu o lovitură in apă şi n'aduse alt rezultat decit izolarea partidului socialist şi pedeasupra incă contribui ca partidul Cadeţilor—care a susţinut o energică agitaţie—să cîştige o mare influenţă asupra unei părţi a muncitorilor. Aceasta au recunoscut-o singuri Socialiştii, care in ultimul lor congres, au hotărit ca in districtele in care se mai fac alegeri, să candideze şi reprezentanţi de-ai partidului. Acuma in Dumă sint vreo 14 socialdemocraţi, care impreună cu aşa numita grupă a muncii in număr de vreo 70, formează stinga socialistă.

Contemporary Review (London, Iunie).—In „*Forţele noastre auxiliare*", *Lt.-Col. Alsager Pollock* arată importanţa armatei de uscat pentru Anglia şi preconizează o nouă organizare. Autorul crede că pentru organizarea militară a Marii Britanii, azi e absolut necesar: 1) să se intemeeze o armată regulată mai bună decit cea existentă, in stare de a fi mobilizată in două săptămini dela ordinul de mobilizare; 2) să se pregătească o armată de rezervă, cel puţin de 500,000 soldaţi, care in timp de pace să facă destul exerciţiu militar, aşa ca in caz de război, in curs de două luni, să poată fi la nivelul armatei regulate. Idealul autorului e ca Anglia, pe lingă o flotă puternică, să aibă şi o armată de uscat tot atit de mare şi de bună ca a Germaniei; atunci Anglia nu va mai avea război cu nimeni, căci nimeni nu va indrăzni să o atace.

Articolul conţine o analiză amănunţită a diferitelor categorii de armată şi deslușeşte rolul ce trebue să aibă in apărarea ţării *armata regulată*, *miliţia*, *corpul voluntarilor*, „*The Imperial Yeomanry*" şi *cetăţenii* in general. Autorul adaugă la urmă şease tabele statistice pentru a întări cele susţinute in corpul articolului. — Dl. *H. W. Massingham* in „*Succesul Guvernului*", analizează situaţia Cabinetului. Actualul Guvern işi datoreşte puterea nu numai meritului propriu, dar şi faptului că n'are rival: Partidul Conservator n-are nici un prestigiu in ţară. Partidul Ministerial din Marea Britanie—caşi cel din Franţa—nu e de o singură coloare dar sprijină Ministerul in „*Bloc*". „*Blocul*" conţine *Imperialişti*, *Liberali Moderaţi*, *Radicali*, *Semi-Socialişti*, reprezentanţi ai *Partidului Muncii* şi *Naţionalişti Irlandeji*. Dintre aceştia Radicalii sint mai puternici şi au reuşit, ca şi in Franţa, să coloreze Puterea Executivă, cu toată influenţa ce o exercită primul grup. Grupările mai puţin stabile ale majorităţii sint partidul *Naţionaliştilor Irlandeji* şi reprezentanţii trimeşi de „*The Labour Party*". Ambele aceste grupe insă nu au legături nici de sim-

patie nici de interes cu opoziţia. Cît timp Guvernul îşi păstrează fizionomia de guvern radical şi democratic nu se poate ivi nicio primejdie pentru existenţa lui în *Camera Comunelor*. Primejdia poate răsări numai din raporturile între Camera Comunelor, care azi are o înfăţişare cu totul modernă, şi Camera Lorzilor care aparţine trecutului. Pentru a evita conflictul, Guvernul e silit să facă concesii, dar această tactică de a-şi risipi energia în mici compromisuri poate sămăna neîncredere şi dezgust în sufletul celor nerăbdători. Guvernul trebue să aibă şi tactică dar şi curaj, ca să nu piardă terenul solid pe care azi se sprijină. Decizia Cabinetului de a părăsi soluţia eroică a secularizării educaţiei naţionale a înlăturat o criză acută, dar n-a contribuit la întărirea lui în viitor. Marile chestiuni, ce vor trebui să fie numai decît rezolvite de acest Guvern, îi impun mare răspundere faţă de ţară şi o înţeleaptă activitate în acord cu opinia publică sănătoasă.

North American Rewiev (New York, Iunie).—Seria articolelor începe cu *„Un apel către Milionarii noştri"*. Autorul anonim e recomandat cetitorilor ca „cel mai profund filosof al Statelor-Unite de azi". Scopul apelului e de a convinge pe cei bogaţi că adunarea milioanelor e o primejdie pentru viitorul poporului. Mulţimea nu găseşte nici o justificare morală pentru acei care, sau au moştenit sau au stors, prin ei înşişi, milioanele lor. „Cît timp, protestări nu s-au ridicat şi clasele muncitoare nu au avut conducători, şi mai presus de toate nu au avut o literatură care să pue întrebarea asupra înţelepciunii şi dreptăţii învoirii de a aduna marile averi, a fost posibil să trăim aşa cum încă trăim, crezînd fiecare că totul a fost făcut perfect în această lume perfectă; dar acum situaţia a început să se schimbe şi cerul senin de altă dată e acoperit de nori ameninţători". Banul cîştigat, conchide autorul, trebue să reprezinte un echivalent de serviciu adus societăţii. „Oricine cîştigă un dolar fără să fi dat societăţii valoarea lui în schimb, capătă un dolar necinstit, şi dacă îl păstrează, e un om necinstit, orice frază frumoasă ar întrebuinţa spre a-şi acoperi necorectitudinea. Însă un om necinstit nu poate fi folositor unei comunităţi cinstite".

„Efectele vieţii de şcoală asupra sănătăţii copiilor", datorit d-lui *Dr. George Woodruff Johnston*, aduce interesante contribuţii în această chestie. Autorul se plînge de lipsa de studii serioase în această chestie pentru şcolile din Statele-Unite. Deşi, după datele oficiale din 1903, Statele-Unite au o populaţie şcolară de 22,555.01, totuşi mai multe şi mai precise sînt datele asupra mersului dizenteriei porcilor ori pestei bovine decît asupra stării higienice a acestei imense populaţii şcolare. In Europa s-a dat o mai mare importanţă acestei chestii: specialişti şi comisiuni oficiale au constatat că procentul copiilor *suferinzi din causa şcolii*, în şcolile de băeţi, este de 20% în Marea Britanie; 29% în Danemarca; 30% în Germania; 37% în Suedia. In şcolile de fete procentul e de 16% în Marea Britanie; 41% în Danemarca; 50% în Germania; 62% în Stockholm. Media morbidităţii în şcolile din Europa e dar de 29% în şcolile de băeţi şi 42% în şcolile de fete.

Se constată apoi, că curba morbidităţii creşte în raport direct cu sporirea orelor de lucru în şcoală. In şcolile superioare de fete din Germania s-a constatat că 70% erau atinse de afecţiuni nervoase şi 20% aveau somnul neregulat. Durerea de cap se găseşte în proporţie de 50% mai în toate şcolile din Europa. In Boston, în un singur an, procentul celor care au fost opriţi de a urma cursul superior al

şcolilor publice s-a urcat la 20%; în Cleveland la 75% în şcolile de fete şi la 33% în şcolile de băeţi.

Prin acest sistem de selecţie şi eliminare, pe un timp hotărît, se împiedecă zdruncinul sănătăţii elevilor în şcoală şi se întemeează buna reputaţie ce o au şcolile din America în privinţa sănătăţii şcolarilor. Această sănătate însă, aşa de mult lăudată nu este a întregii populaţii şcolare ci numai a acelor aleşi. Fetele din şcolile superioare americane nu sînt tipul fetei americane, ci sînt numai elemente selectate. O anchetă sistematic făcută a constatat că din 705 absolvente a 12 din cele mai renumite şcoli superioare din America, 19,6% şi-au perdut complect sănătatea în şcoală, şi 59% după căpătarea diplomei, au rămas cu sănătatea zdruncinată. Din aceste 705 diplomate, 28% s-au căsătorit, dintre care 37% după 6 ani de căsătorie n-aveau încă nici un copil. Acele care au devenit mame au avut, în mijlociu, mai puţin de 2 copii, şi dintre ele 12% au murit născînd sau imediat după naştere.

Review of Reviews (London, Iunie).—*„Character Sketches"* al acestui număr conţine un foarte interesant articol al d-lui *Stead* despre *„Partidul Muncii şi cărţile care au contribuit spre al forma"*. Dl. *Stead* voeşte să-şi aducă contribuţia sa la educaţia clasei muncitorilor: „Doresc să atrag deosebita atenţie a tuturor celor interesaţi în educaţia tinerilor, în deosebi a tinerilor din clasele industriale, asupra acestui articol". Din 51 deputaţi, membri ai Partidului Muncii, 45 au răspuns d-lui Stead la întrebările puse în scrisoarea-circulara, ce le-a fost trimisă în vederea acestui articol. Toate aceste răspunsuri sînt inserate în articol; şi, cetind acele scrisori rămîi convins că sub modestul titlu de membri ai Partidului Muncii, au pătruns, în Parlamentul englez, adevărate figuri eroice. Sînt între ei oameni care şi-au început cariera ca muncitori de mine, muncind cîte 13 şi 14 oare pe zi, sub pămînt, la vrista de 10 ani, şi care, luptînd cu sărăcia, cu durerea şi cu tot felul de greutăţi au ajuns victorioşi, neciuntiţi ca oameni, pînă în Camera Comunelor. Te surprinde în deosebi faptul, că toţi aceşti reprezentanţi ai Muncii sînt oameni culţi, în toată puterea cuvîntului; că nu e operă de prim renume în literatura universală care să nu le fie cunoscută. Organizarea minţii lor e departe de neajunsurile autodidacticului. Pe lîngă o cultură foarte variată ei aduc în serviciul statului britanic caractere de oţel şi minţi bine disciplinate.

Positivist Review (London, Iunie).

Dl. *Frederic Harrison*, în *„Problema Sclăviei"*, pune din nou în discuţie dreptul ce-şi arogă *„albii"* de a tiraniza populaţiile indigene din colonii. Comerţul cu negri s-a desfiinţat aproape de o sută de ani şi de şaptezeci de ani sclăvia nu mai există *legalmente* nici în o colonie britanică. Ceea ce a făcut sentimentul înalt de umanitate, acum aproape o sută de ani, azi e distrus de lăcomia de îmbogăţire a parveniţilor albi din colonii. O sclăvie deghizată, încă mai odioasă se stabileşte azi în colonii. Singurele relaţii între albi şi autohtoni, în colonii, sînt acele dela stăpîn la serv, dela apăsător la apăsat. Oroarea pe care o aveau Englejii de orice formă de sclăvie, în prima jumătate a veacului al nouăsprezecelea, astăzi s'a evaporat sub diferite pretexte. Coloniştii englezi au, despre indigenii din colonii, aceleaşi idei pe care Grecii din antichitate le aveau despre „barbari"; pentru ei bieţii indigeni sînt creaţi pentru a produce bogăţiile „albilor". Cei care au părăsit ţara împinşi de setea aurului voesc să schimbe nu numai legile, dar şi principiile de morală, pentru a se îmbogăţi cît mai iute. Ei stăruesc să-şi

păstreze stăpinirea prin orice chip. Cind izbucneşte vre-o revoltă a indigenilor, ei cer să fie ajutaţi de armată, şi să dicteze mijloacele de potolire, adică masacre, pedepse şi confiscări, după bunul plac. A-i opri înseamnă a încălca drepturile inalienabile ale „englezului liber". Autorul conchide, că onoarea Angliei e azi necinstită de oameni, care şi-au părăsit patria pentru nişte regiuni barbare, unde au libertatea să exproprieze şi să spolieze pe locuitorii gasiţi.

Russkoe Bogatstvo, Mai, 1906.

Redacţia intr'un cuvint „către cetitori", ast-fel povesteşte tribulaţiunile prin care a trecut:

„In ultimul număr al „*Russkoe Bo-*
„*gatstvo*" „din Decembre 1905, a fost
„publicat articolul „Despre libertatea"
„presei... şi revista noastră a fost
„oprită, iar V. G. Korolenko dat în
„judecată... Ne-am hotărit în loc de
„R. B." să scoatem „*Sovremennie Za-*
„*piski*" sub direcţia d-lui N. Annen-
„ski... Dar şi „S. Z.", după cel din-
„tăiu număr a fost oprit, după mo-
„tivarea oficială, pentru că această re-
„vistă continua pe „R. B.". Noi am ar-
„mat o nouă corabie: d. Peşehonov avea
„autorizaţia de a scoate revista „*Coge-*
„*tarea şi Viaţa*"... N'a apucat revista
„să iasă, şi A. V. Peşehonov e arestat,
„şi noua corabie remine fără cîrmaciu...
„Am aruncat peste bord încă un titlu
„de revistă, colaboratorii din *R. B.* şi
„*S. Z.* s'au mutat pe a patra corabie,
„care pe cîrmă şi-a inscris numele—
„*Sovremennost*... In sfirşit, cum văd
„cetitorii, îşi reîncepe campania ve-
„chiul lor cunoscut — „*Russkoe Bo-*
„*gatstvo*"...

Salutăm falnicu-i steag!...

Revista a putut să reapară, fiind-că în împrejurările schimbate, procesul intentat directorului s'a isprăvit prin achitare.

In acest No., *A. Petrişcev*, într'un articol intitulat „Bătălia decisivă" povesteşte sprijinit pe documente toate grozăviile săvirşite în numele „ordinei" ambele guverne ale Rusiei—cel oficial şi cel ocult, „camarila," direct şi cu ajutorul „huliganilor", — faptele, cari au provocat atita sensaţie în întreaga lume, după ce au fost destăinuite în Dumă de către prinţul Urusov.

Pentru a caracteriza atmosfera, în care trăeşte astă-zi Rusia, cităm un singur caz:

„In tirgşorul Greazi un căpitan de
„jandarmi Bielorucev *s'a proclamat pe*
„*sine însu-şi general-guvernator*, şi
„înainte de toate a cerut de la primă-
„rie bani pentru încălzitul şi lumina-
„tul *cartierului său de general-guver-*
„*nator*. Primăria refuzind, căpitanul
„general-guvernator trimite cu de la
„sine putere locuitorilor *procesele ver-*
„*bale de impunere*—minimum 30 ru-
„ble de cap. Bieţii oameni, înspăimin-
„taţi, au plătit această dare fără să
„crîcnească"...

Faptul nu numai a rămas nepedepsit, dar nici n'a fost anchetat, fiind-că căpitanul Bielorucev e unul din acei „general-guvernatori" nenumăraţi, de cari e plină azi Rusia, şi cari salvează ordinea, împuşcind şi spînzurind pe nenorociţii de ţărani cu miile, fără nici o formă de proces,—„pe cale administrativă"...

Biloe.—No. 5, Mai 1906.

„Biloe" (Trecutul) e o revistă istorică, în care acum pentru prima oară se publică multe acte relative la trecutul mişcărilor revoluţionare în Rusia.

M. K. Lemke în „Dosarul N. G. Cernişevski", dă la iveală actele procesului, prin care celebrul publicist şi literat rus a fost condamnat la munca silnică.

Se pot face unele apropieri emoţionante: se publică în facsimile nişte acte *falşificate de „secţiunea III-a"* pentru a smulge senatului (curtea de casaţie) condamnarea lui Cernişevski,—cu toate acestea hotărirea de condamnare e lipsită de ori-ce temeiu, şi ar fi neexplicabilă, dacă un membru al înaltei curţi

nu ar fi mărturisit, că în *camera de deliberare şeful secţiunii a III-a le-a arătat nişte acte secrete*...

In Franţa Dreyfus a reuşit să fie achitat, la urma urmelor,—dar Cernişevski a stat 30 ani în Siberia!...

In Rusia, în tot aparatul enorm al statului nu s'a găsit un Piquart... şi societatea întreagă a tolerat, impasibilă, această parodie de justiţie...

Narodni Ucitel, No. 6, Iunie 1906.

Revista învăţătorilor din Basarabia, ce apare la Chişinău, nu e un organ consacrat exclusiv intereselor şcolare, —în primul articol se face apel la toţi învăţătorii de a urma pilda tovarăşului Sever (deputat în Dumă), de a lupta „pentru pămînt şi libertate:" „Invăţa-
„torii stau aproape de ţărani, pot face
„mult. Aceasta e datoria lor, misiunea
„lor sfîntă... Camarazi! In momentul
„luptei decizive pentru binele poporu-
„lui încordaţi-vă toate puterile, nu daţi
„ascultare glasului mişelesc al instinc-
„tului de conservare!"...

In articolul „Şcolile popeşti" se arată, că chiar autorităţile îşi dau seama de cauza adevărată a „indiferenţii pentru lumină" a ţăranilor basarabeni, într'un raport oficial se scrie:

„Nu putem tăcea *şi despre aceia*—
„e frumos acest *şi*—că învăţătorii au
„a face cu copii de *străini*, cari in-
„trînd în şcoală nu ştiu nici un cuvint
„ruseşte. Acasă la părinţi elevii, *se în-*
„*ţelege*, vorbesc numai moldoveneşte şi
„în timpul vacanţei *uită cuvintele* (!)
„*şi expresiunile ruseşti ce le-au învă-*
„*ţat în cursul anului*, încît cu înce-
„perea anului şcolar următor trebue
„*din nou* (!) *să-şi însuşească cuvin-*
„*tele şi expresiunile învăţate anul tre-*
„*cut*"... (cursivele şi semnele de exclamaţie sunt ale autorului, ce iscăleşte *Idem*).

— Aceasta-i *luminarea poporului*, cum o înţelege regimul ce moare...

Mişcarea intelectuală în străinătate

FILOZOFIE

I. Arthur Thomson. *Herbert Spencer.* Dent.—Influenţa filozofiei lui Spencer asupra gîndirii contemporane.

G. H. Luquet. *Idées générales, de psychologie.* F. Alcan, Paris.

E o expunere cam aridă a psichologiei moderne, după modelul profesorului Bergson de la collège de France. Autorul consideră finalitatea—munca în vederea unui scop—ca singura explicare a conştiinţei; iar acest scop fiind viaţa, rezultă că nevoile vieţii condiţionează orice conştiinţă. Această constatare o urmăreşte autorul în tabloul complect al vieţii psihice, pe care-l desfăşoară înaintea cetitorului.

Ad. Landy. *Principes de morale rationnelle.* Alcan.—

Autorul reprezintă morala hedonistică, separîndu-se de moraliştii obligaţiunii şi de apostolii Imperativului.

Herald Höffding. *L'Histoire de la philosophie moderne.* Alcan.

Traducerea marei opere a celebrului filozof danez.

ISTORIE

Mr. T. Comyn-Platt. *The Turk in the Balkans.* Rivers. 176 pp. 3 s. 6 d. net.

O contribuţie la chestia Macedoniei. Autorul a trăit doi ani şi jumătate în Turcia, în care timp a adunat observaţiile ce le dă azi publicului. Volumul cuprinde multe ilustraţii interesante.

Mr. Nevinson. *The Dawn in Russia.* Harpers. 319 pp. 7 s. 6 d. net.

Autorul pune în evidenţă care sînt forţele vii care lucrează azi în Rusia.

Guglielmo Ferrero. *Grandeur et Décadence de Rome, III. La fin d'une Aristocratie,*—tradus din italieneşte.—Celebrul istoric vorbeşte despre epoca istoriei romane dela moartea lui Cezar până la bătălia dela Filipi.

Eugène Jung. *Les Puissances devant la Révolte Arabe.* Hachette 230 pp.

Autorul arată treptata dezmorţire a spiritului arab, şi prevede o mare criză pentru Puterile Europei, atunci cînd cele 12.000.000 de Arabi vor dori cu orice preţ independenţa.

Ioseph Reinach. *Histoire de l'affaire Dreyfus,* cinquième volume: Rennes.

In acest al cincilea volum al interesantului studiu asupra afacerii Dreyfus, autorul, cu aceiaşi documentare bogată şi sigură, cu aceiaşi pricepere în coordonarea materialului, cu acelaş stil sobru şi limpede, au aceiaşi imparţialitate, ca în celelalte volume, se ocupă în special cu procesul dela Rennes, acea grozavă conspiraţie contra adevărului şi a nevinovăţiei—al căror triumf nu l-a putut totuşi împiedeca.

SOCIOLOGIE, CHESTII SOCIALE ŞI POLITICE.

Albion W. Small.—General sociology; Chicago, 1905.

Autorul caută a expune un sistem de sociologie abstractă pe alte baze, ca compatriotul său L. Ward. Metoda sa e prea *formalistă*, încît adesea cade în scolasticism, totuşi lucrarea e interesantă prin mai multe analize şi observaţiuni critice.

Hélène Suess-Rath, *Die Frau.* Eine studie aus dem Leben. Wien Oesterreichische Verlagsanstalt F. und D. Greipel.

Autoarea caută să-şi motiveze credinţa sa, că femeea, fără a eşi din sfera impusă ei de însăşi natura, trebue totuşi să se bucure de aceleaşi drepturi, în toate împrejurările vieţii, ca şi barbatul.

Lassudrie — Duchêne, *Jean-Jacques Rousseau et le Droit des gens* (teză de doctorat), Jouve.—

Arată acţiunea enormă a ideilor lui Rousseau asupra progresului naţionalităţilor.

Jacques Bardoux, *Essai d'une Psychologie de l'Angleterre contemporaine.* Alcan.

Se compară Englezul de azi cu cel de eri.

Miss Eager. *Six Years at the Russian Court.* Hurst. 6 s.

Autoarea e fosta guvernantă a fiicelor actualului ţar. Volumul a fost publicat cu aprobarea ţarinei: „Atît de multe neadevaruri s-au publicat până acum asupra acestui subiect, încît e o fericire să avem o povestire absolut adevarată despre Curtea Rusască".

CRITICĂ LITERARĂ ŞI ARTISTICĂ, BIOGRAFII.

Edward Carpenter, *Days with Walt Whitman,* George Allen.

Autorul istoriseşte impresiile sale asupra marelui poet american.

Charles Chestre. *La Révolution Française et les poètes Anglais,* Hachette.—

Influenţa ideilor revoluţiei asupra poeţilor engleji contemporani cu ea.

Gustave Flaubert, *Lettres à sa nièce Caroline,* Fasquelle.

Interesante mai ales pentru că ne fac să asistăm la concepţia şi la chipul său de a lucra. E vorba mai ales de *Saint-Antoine* şi *Bouvard et Pécuchet...*

W. F. Lord, *The Mirror of the Century,* John Lane.

„Oglinda veacului" o obţine autorul zugrăvind opera autorilor „intens englejí": George Elliot, W. E. Norris, Jane Austen, surorile Brontë, Thackeray, Dickens, Lytton, Kingsley, Lord Beaconsfield, A. Trollope, Ch. Reade.

Mr. Sherard. *Life of Oscar Wilde.* Laurie 448 pp. 12 s. 6 d. net.

O foarte interesantă biografie a marelui nefericit. Autorul nu caută să desvinovăţască pe acela de suferinţile căruia Societatea nu s-a înduioşat, dar arătarea împrejurărilor speciale în care poetul a trait şi a căzut impune o compătimitoare simpatie pentru victimă.

Georges Riat, *Gustave Courbet,* Floury.

O monografie, ilustrată cu excelente reproduceri din operele marelui pictor francez.

Auguste Dorchain, *L'Art des Vers,* „Bibliothèque des Annales".

O serie de studii asupra ritmului, rimei, cezurii, încălcării, etc.

Mr. Podmore. *Life of Robert Owen.* Hutchinson, 2 vols. 667 pp. 24 s. net.

O foarte conştiincioasă biografie, fără alt defect de cât acela că e prea lungă şi pre amănunţită. Deşi lucrarea e lipsită de strălucire, totuşi personalitatea marelui om se conturează în deajuns, pentru a-i simţi temperamentul vizionar şi extraordinar de optimist.

ȘTIINȚI

Alfred Binet, *Les révélations de l'écriture d'après un controle scientifique.* F. Alcan, Paris.

Pentru a stabili valabilitatea grafologiei ca știință, autorul a făcut o anchetă, dînd la diferiți grafologi scrieri de-ale unor persoane cunoscute, ca să determine vrista, sexul, inteligența și caracterul lor. Răspunsurile au fost cu totul nemulțămitoare, mai ales din cauza metodului grafologilor. Totuși este în observațiile grafologice germenele unei științe și cînd va adopta metoda experimentală, grafologia va putea deveni o știință.

Henry Coupin, *Promenade scientifique au pays des frivolités.* Vuiber et Nony.

„Frivolitățile sînt pietrele prețioase, penele de pălării, florile, mozaicul pentru împodobitul caselor. Autorul studiază origina și întrebuințarea acestora în stare naturală. Apoi arată modul cum se falșifică pietrele prețioase și ingeniositatea pe care omul o desfășoară pentru a-și mulțumi nevoia de lux.

LITERATURĂ

Emile Goudeau, *Des Fous*, Ollendorf.

E vorba despre ceea ce medicii numesc monomani rezonanți.

Maxime Formont, *Le baiser Rouge*, Lemerre.

Istoria unui amor extraordinar. Eroul, un fel de Don Juan împrăștie în juru-i iubire și durere.

Antonio Beltramelli, *Il Cantico*, Milano, Treves, 1906.

Roman puțin verosimil ca intrigă, dar foarte captivant prin sinceritatea și originalitatea autorului și foarte plăcut de cetit din cauza frumuseții și armoniei stilului.

J. H. Rosny, *Sous le fardeau*, Plon, Paris.

O lucrare în care micile mizerii ale vieții de toate zilele sînt foarte sugestiv redate. Ca și eroul lucrării, doctorul Saint-Claire, cetitorul simte cu durere apăsarea acestei greutăți, care e viața cu luptele-i nesfîrșite și cu durerile ei împovorătoare.

A. von der Passer, *Claudia Porticella.* Ein sang aus dem Trentino. Leipzig. 1905. I. von Schalscha-Ehrenfeld.—Un epos al cărui subiect îl formează povestea iubirii mîndrei patriciene Claudia Porticella cu episcopul Karl Emanuel. Ediția întăi a avut un așa succes încît în zece zile s-a epuizat.

Tolstoi, *Les Révolutionnaires*, Fasquelle.

O culegere de cugetări și de nuvele.

Henri Davignon, *Le courage d'aimer.* Plon.—

Psichologia unei femei, care nu știe bine dacă va iubi pe acela pe care-l iubește.

Matilde Serao, *Dopo il Perdono*, Biblioteca della „Nuova Antologia", Roma.

Un nou roman al cunoscutei scriitoare, în care cunoștința adîncă a vieții e unită cu vivacitatea povestirii.

Grazia Deledda, *La via del male.* Biblioteca della „Nuova Antologia".

E unul din primele romane ale acestei scriitoare azi deja cunoscută, pe care autoarea îl retipărește acum, după ce l-a refăcut aproape cu totul.

Eduard Mörike, *Sämmtliche Werke.* Herausgegeben und eingeleitet von dr. Gustav Keyssner. Stuttgart und Leipzig, Deutsche Verlags-Anstalt. Marele poet șvab a ajuns astăzi a fi considerat printre poeții clasici germani. Acuma dreptul editării lui ajungînd a fi comun, edițiile operelor sale se înmulțesc pe fiecare zi. Prezenta ediție face parte din colecția de clasici, într'un volum.

VOIAJ

Ferdinand Bac, *Vieille Allemagne.* Fasquelle.

O serie de plăcute și picante impresii de voiaj. Mai multă disertație și povestire de emoție de cît descripție și observație.

Lafcadio Hearn, *Lotos. Blicke in das unbekannte Japan.* Einzig autorisierte Übersetzung aus dem Englischen von *Bertha Franzos.* Rütten & Loening, Frankfurt a. m. 1906. — Autorul, mort de curînd, a fost profesor de limba și literatura engleză la Tokio un mare admirator al nației Japoneze, în care intrase naturalisîndu-se, el descrie poetic farmecul piesajelor, bogăția credinții populare, modestia și grația acestui minunat popor.

ECONOMIE POLITICĂ

Fabrizio Natoli, — *Il principio del valore e la misura quantitativa del lavoro, Palermo, Reber*, 1906.

Istoria și critica teoriei valoarii, de care este legat numele lui Karl Marx. Autorul arată, că valoarea mărfurilor atîrnă nu numai de „cantitatea de muncă socialminte necesară", de natura și timpul sforțării de muncă, ci și de împrejurări, de mijloacele de producțiune și circulațiune.

René Worms, *Etudes d'économie et de legislation rurales.* Paris, Giard et Brière, 1906.

O colecțiune de articole interesante și pentru Romînia: autorul, care crede că soluțiunile extreme nu pot fi acceptate de țărani,—propune cooperațiunea și asociațiunea micilor agricultori, pentru a ețteni producțiunea și a organiza desfacerea produselor, legiferarea raporturilor între proprietari și lucrători (tocmelile agricole), organizarea creditului, oprirea de a urmări pentru datorii a unei părți de pămînt și a instrumentelor de muncă...

Par'că suntem în Romînia...

A. Chevanchez.—*Les caisses d'épargne en France.* Paris, Chevalier et Rivière, 1906.

Casele de economie, particulare și naționale, în Franța posedă 10.000 de biurouri, 11½ milioane de librete și 4¾ miliarde de depuneri.

Autorul discută dacă e rațională plasarea acestor fonduri în hîrtii de stat, și propune ca ele să servească pentru mărirea mijloacelor societăților cooperative de credit.

Ugenio Rignano. — *Partito socialista e partiti proletari molteplici.*

Autorul arată antagonismul diferitelor elemente ale proletariatului, care iese la iveală în discuțiunile din năuntrul tuturor partidelor socialiste.

Charles Gide,—*La Cooperation, conférences de propagande* 2-e edition, Paris, Larose et Tenin, 1906.

Adunare de conferințe, ținute în cursul celor 20 ani din urmă de acest aprig propagandist al cooperațiunii. Și cei ce nu împărtășesc optimismul autorului—care vede în cooperațiune, prin desființarea salariatului și a profitului, o adevarată și definitivă soluțiune a problemei sociale, nu pot tăgădui că Gide a știut să ne arate foloasele mari și *imediate*, pe cari le aduce cooperațiunea, mai ales, cea de consumațiune. Pe lingă aceste foloase de ordine materială,—marfă bună și eftină,—cooperativele sunt și un minunat mijloc de educațiune a maselor, desvoltă spiritul de economie și prevedere, de solidaritate și disciplină morală, deprind toată lumea cu conducerea și discuțiunea intereselor generale.

Compilator

Bibliografie

(Asupra unora din cărţile de mai jos vom reveni la recenzii)

Rominii din Bucovina. Privire scurtă asupra desvoltărei lor pe terenul cultural şi economic de la încorporarea Bucovinei la monarhia austro-ungara *1775* până la *1906*,—compusă şi redactată cu ocaziunea *„Expoziţiunii Generale Romine din 1906"*. Cernăuţ, 1906.—Cuprinde *Istoricul literaturii romine din Bucovina. Momentele cele mai remarcabile din viaţa şi activitatea „Societăţii pentru cultura şi literatura romînă din Bucovina", Istoricul mai multor societăţi şi instituţii de cultură. Dări de samă despre viaţa economică, etc.* Se poate cumpăra, cu preţul de 3 lei, în pavilionul Rominilor bucovineni de la Expoziţia din Bucureşti.

N. Nicoleanu, *Poezii şi Proză*; **Vasile Cârlova,** *Poezii*; **C. Stamati,** *Poezii şi Proză*. Publicaţie îngrijită de G. Bogdan-Duică.—Minerva, Preţul 1 leu 50 bani

Caton Teodorian. *Prima Devere.* Nuvele, schiţe şi impresii. Bucureşti. Göbl. Preţul 2 lei 50 bani.

Generalul-Maior N. D. Butowsky, *Comandantul Modern*, traducere de Locot. Eugeniu Ignat. Galaţi. Tipo-Lit. Bălăşescu. Preţul 2 lei 50 bani.

Mihăescu-Nigrim. *Londra.* Bucureşti. Socec.

V. Erbiceanu. *Tendinţile Noi în Drept.* Iaşi. Tipografia „Dacia" Iliescu, Grossu et Comp. Preţul 8 lei.

Prof. Eliodor Constantinescu. *Qualis Plauti tempore mulieris conditio fuerit*, Bucureşti. Minerva.

Zulnia C. Isăcescu. *Satul şi Invăţătorul*, piesă de teatru popular. Piatra-N. Preţul 2 lei 50 bani.

Daniel C. Klein. *Cîteva cuvinte în chestiunea ţărănească.* Bucureşti „Clementa".

Nicolae Epure, *Consideraţiuni asupra Puterei Regale.* R.-Vîlcea.

Sofronie Ivanovici, *Maniacii condeiului*, N. 6 Emil D. Fagure-(Honigman). Bucureşti.

Biblioteca Societăţii „Steaua", *Dare de samă.* 1901—1905. Bucureşti. Göbl

Dr. Vasile Bologa. XX. *Anuarul şcoalei civile de fete cu internat şi drept de publicitate a „Asociaţiunii pentru literatura romînă şi cultura poporului romîn"*. Cuprinsul: 1. *Eminescu ca pedagog*, de Dr. Ion Borcea. 2. *Ştiri şcolare.* Sibiiu (Nagyszeben). Tipogr. arhidiecezana.

N. Iorga. *Două conferinţi Craiovene.* I) Rostul Olteniei în mişcarea pentru neam II) Ce am făcut şi ce trebuie să facem.—1906 Craiova, Socec & Co. Preţul 1 leu.

Biblioteca „Romînia Muncitoare". *Patruzeci de ani de sărăcie, de robie şi ruşine.* Galaţi. 1906. Tipo-Litografia „Moldova". Preţul 20 bani.

C. Dobrogeanu-Gherea. *Din Ideile Fundamentale ale Socialismului Ştiinţific.* Conferinţa, Bucureşti 1906. Tipografia Speranţa. Preţul 50 bani.

TIPOGRAFIA „DACIA" ILIESCU, GROSSU & Comp.—IAŞI

Pentru Autori

Autorii, cari doresc ca manuscrisele nepublicate să le fie înapoiate, sînt rugaţi a le însoţi de mărcile postale necesare.

De asemenea rugăm ca, odată cu trimiterea manuscrisului, să ni se comunice şi onorarul dorit. In cazul contrar onorarul se va fixa de către Direcţiunea Revistei.

Pentru tot ceea ce priveşte redacţia: manuscrise, reviste, ziare, cărţi etc., a se adresa d-lui **G. Ibrăileanu, strada Romînă, 4, Iaşi.**

Pentru tot ceea ce priveşte administraţia: cereri de abonament, mandate, înserare de anunciuri, etc., a se adresa d-lui **I. Botez, strada Manolescu, 2. Iaşi.**

Persoanele, care doresc să se aboneze la *Viaţa Romînească,* sînt rugate să înştiinţeze administraţia prin o carta poştala.

Pentru învăţători

Primim scrisori dela mai mulţi d-ni învăţători, prin care sîntem rugaţi a mai reduce încă preţul abonamentului. Inţelegem greutăţile învăţătorilor. Dar din nenorocire, faţă cu dimensiunile revistei noastre, chiar cu preţul actual, cu greu putem acoperi toate cheltuelile.

Numai răspîndirea mai mare a revistei ne-ar putea permite coborîrea preţului, fără risc de a înceta publicaţiunea din lipsă de mijloace.

Invăţătorii însă care voesc să citească această revistă, s'ar putea asocia cîte doi, trei sau chiar mai mulţi pentru un singur abonament.

TIPOGRAFIA „DACIA" ILIESCU, GROSSU — COMP.—IAŞI

1906. ANUL I. AUGUST No. 6.

Viaţa Romînească

Directori: C. STERE şi P. BUJOR

SUMAR

IAŞI

Redacţia: Str. Romînă 4.—Administraţia: Str. Manolescu 2.

1906

Viaţa Romînească apare lunar cu aproximativ 150 de pagini. — Abonamentul în ţară: un an 18 lei; jumătate de an 9 lei. Numărul 1.50. — Pentru învăţători, preoţi de sat şi studenţi: un an 15 lei, jumătate de an 7.50. — Pentru Austro-Ungaria: un an 15 coroane; jumătate de an 7 coroane 50 h. Numărul 1 cor. 50 h. — Pentru Basarabia: un an 8 ruble; jumătate de an 4 ruble. Numărul 80 de copeici. Pentru străinătate: un an 22 lei; jumătate de an 11 lei. Numărul 2 lei. — Pentru detalii a se vedea pagina următoare.

Viaţa Romînească

REVISTĂ LUNARĂ

Sub direcţia D-or Prof. Univ. C. STERE şi P. BUJOR

Cu colaborarea d-lor: *G. Bogdan-Duică, Dr. P. Bogdan (docent), C. Botez I. Botez, Octavian Botez, I. Al. Brătescu-Voineşti, Vintilă I. Brătianu, prof. univ. Dr. I. Cantacuzino, M. Carp, Dr. P. Bazacu, I. Ciocîrlan, Ana Conta-Kernbach, I. G. Duca, Evan, A. N. Gane, N. Gane, Octavian Goga, G. Ibrăileanu, V. Loichiţă, Dr. N. Lupu, prof. univ. Dr. M. Manicatide, S. Fl. Marian, I. Mironescu, S. Măndrescu, Gh. din Moldova, Const. Morariu, St. Morărescu, V. G. Morţun, I. Nădejde, Dr. Aurel cav. de Onciul, G. Pascu, D. D. Pătrăşcanu, Horia Petra-Petrescu, prof. univ. A. Philippide, Dr. D. Pompeiu, Matilda Poni, Sp. Popescu, Dr. St. Popescu (docent), Aurel C. Popovici, D. Popovici-Bayreuth, Dr. N. Quinez, I. Raian, I. Russu-Şirianu, M. Sadoveanu, Sever Secula, prof. univ., Dr. I. Simionescu, A. Stavri, C. Sărcăleanu, D. A. Teodoru, George Tofan, Al. Tzigara-Samurcaş, Al. Vlăhuţă şi alţii.*

Condiţiile de abonare

IN ŢARĂ:

Pe an	18 lei
Pe jumătate de an	9 „
Un număr	1 leu, 50 b.

Pentru învăţători, preoţi de sat, primari şi secretari comunali rurali, studenţi şi elevi, pe an 15 lei.—Aceştia pot plăti în modul următor: la început trei lei, apoi cîte un leu pe lună cel puţin, până la achitare.

IN AUSTRO-UNGARIA:

Pe an	15 coroane
Pe jumătate de an	7 cor. 50 h.
Un număr	1 cor. 50 h.

Abonamentul anual se poate achita în trei rate de cîte cinci coroane, din patru în patru luni.

IN BASARABIA:

Pe an	8 ruble
Pe jumătate de an	4 ruble
Un număr	80 copeici

Abonamentul anual se poate plăti la fiecare două luni cîte 2 ruble, până la achitare.

IN STRĂINĂTATE:

Pe an	22 lei
Pe jumătate de an	11 „
Un număr	2 lei

(vezi urmare pag. 3-a a copertii)

Viaţa Romînească

TABLA DE MATERII

In lumea dreptăţei

(Sfirşit)

Printre avocaţi erau doui, inscrişi in barou in urma lui Andrei, băeţi tineri, fără experienţă, pe care Andrei îi privea cu sentimentul cu care te uiţi la un portret al tău insuţi de ciţi-va ani din urmă. Unul dintre ei e Titu Vasilescu, cu care pleacă acum de la tribunal.

— Mergi spre casă, domnule Rizescu?

— Da.

— Mergem impreună.

Şi iată-i mergind alături.

— Zău! ce dreptate ai dumneata, domnule Rizescu, cind zici că ţi-e silă de meseria asta. Mă uit la noi cum stăm dimineaţa pe sala tribunalului, ca tăetorii de lemne la Bucureşti pe piaţa sfintului Gheorghe, aşteptind să ne pice un impricinat în mină.... Să stai să te cerţi cu samsarii care forfotesc de colo pină colo şi întind clienţii de minică.

— Aşa e? răspunde Andrei.

După o tăcere Vasilescu zice:

— Am văzut azi ceva!...

— Ce?

— Marinescu a făcut azi un act, prin care nevasta vindea bărbatului nişte pămînt. Lăsase actul pe masă. Din întimplare mi-am aruncat ochii pe el. Văz: vînzătoare Maria P. Diaconescu, —cumpărător Petre Diaconescu. Cînd a venit să-şi ia hirtiile il întreb: «Sînt rudă părţile din actul ăsta?» Zice: — «Da, e nevastă-sa».—«Păi», zic, «actul e nul, nevasta nu poate să vînză bărbatului». Ei! ce crezi c'a făcut?

— Ce?

-- Zice: «Ti! bine că-mi atrăseşi atenţia. Mă duc să-l

dau judecătorului de instrucție, că el nu pretinde să-i citești actul dacă părțile știu carte—și n'o să bage de seamă». Și a băgat actul.

— Ei ași!

— Pe onoarea mea!

După o nouă pauză Vasilescu urmează:

— Știi care mi se pare mie ăl mai imoral dintre toți?

— Berlescu?

— Nu, Beneș. Lasă că are în permanență trei samsari. Bine, aşi mai înțelege să se siujească de samsari un începător, dar el, om cu stare, fost prefect.... lasă că l'am auzit de nu știu cîteori înfricoșind pe martorii protivnicului și învățîndu-i ce să spue.... dar chiar în afară de meseria avocăturii. Moral lucru e să intri în casa omului, să profiți de prietenia lui, ca să-i furi cinstea și încă să te și lauzi, cum face el cu Văleanu?... Imi spunea Panțu mijloacele perfide care le întrebuința ca să întoarcă capul veri-si. I le-a spus chiar ea. Zice că ori unde o întîlnea îi șoptea: «Unei femei tinere și frumoase îi trebue un cadru demn de tinerețea și de frumusețea ei. Virtutea e o calitate negativă....» Altă dată îi zicea: «Lumea tot vorbește că...»

A! poate să spue de acum Vasilescu ce-o vrea, că tot nu-l mai aude Andrei.

Ajunși la o răspîntie îi întinde mîna.

— La revedere.

— Ziceai că mergi acasă.

— Mi-am adus aminte că trebue să merg într'un loc.

Și pleacă. Unde? Nici el nu știe. Așa înainte.. unde-o fi... unde-o nemeri... ah! numai de-ar fi un loc unde să-i piară din minte gîndurile chinuitoare care-i sfredelesc creerii.... E cu putință! Elena lui la care se închină ca la o icoană! Mama lui Radu!

— Ei! Ei! păzește! păzește! strigă cît poate un birjar, care numai printr'o minune nu-l calcă.

A! acum își explică distracția ei de alaltăeri, cînd s'au plimbat pe punte, după ce i-a întîlnit împreună! și nu e o săptămînă de cînd la sindrofia de la căpitanul Toporanu ea era la pian, iar el îi întorcea foile notelor, aplecat peste dînsa. Ticălosul! de sigur și ei îi cînta în urechi acelaș cîntec: «Virtutea e o însușire negativă...»

Ce nedrept e în prepusurile lui. Dacă ar ști el în ce chip demn și hotărît Elena a tăiat lui Beneș orice nădejde, chiar atunci, în ziua în care i-a întîlnit împreună. Dacă ar fi văzut și ar fi auzit privirea și tonul cu care-i spusese: «Ce decăzută ar trebui să fie o femee, pentru ca să schimbe un bărbat bun și cinstit ca al meu, cu un om amoral ca dumneata!» Dacă ar ști că neliniștea ei din ziua aceia era pricinuită numai de indignare și de sforțările pe care le făcea, să nu-i spue lui nimic, ca să nu-i sporească nemulțumirile... Dacă ar ști toate astea poate n'ar mai suferi chinul care-l face acum să întinză cît poate de gulerul care-l strînge de gît, îl înăbușe. Cu toate că, mai știi? împotriva astei otrăvi nu e leac. Atunci și-ar zice: «da, a rezistat acum, dar o să poată rezista totdeauna?» Acum îi răsună în urechi cuvintele lui Beneș, auzite de atîtea ori în camera avocaților: «Femeile sînt ca perele: toate cad; totul e să știi să le culegi la vreme», ori: «Dacă o femee rămîne cinstită, e că sau e prea proastă, sau nu e de loc ajutată de împrejurări».

Și ce rost avea să-i vorbească Vasilescu de nevasta lui Văleanu și de vara lui Panțu, dacă nu ca să-i deschiză lui ochii? Și iată că lucruri, cărora nu dase odinioară nici o luare aminte, iau acum o însemnătate înspăimîntătoare. Acum își aduce aminte numele tuturor femeilor de care se vorbește că au avut legături cu Beneș... Compară îmbrăcămintea lui simplă cu eleganța desăvîrșită a celuilalt.—Stîngăcia pe care i-o dă miopia și neaverea lui, cu grația și siguranța, pe care o dau mișcărilor lui Beneș, averea și conștiința izbînzilor lui. Cu ce gentileță știe el să ofere *șampanie* cocoanelor la cofetărie și cu ce liniște știe să se scoale de la masa de cărți la care a pierdut două-trei sute de lei!....

Dar, încet-încet, aerul curat, plin de miros de sulfină, în care umblă de mai bine de un ceas, primenește sîngele, gonește otrava, îl liniștește, îi aduce gînduri bune. Nu, e o nebunie! Ce? nu cunoaște el mintea sănătoasă și inima cinstită a Elenei? Nu e cea mai bună mamă ce se poate închipui? Nu! ochii ăia frumoși și limpezi, care nu au altă pereche pe lume decît ochii lui Radu nu pot să înșele niciodată....

Ceasurile sînt aproape opt, cînd se întoarce acasă, unde pe banca de la poartă îl așteaptă Șerb Călugăreanu, un țăran chiabur din Cărbuneni.

— Iar pentru afacerea aia ai venit? îl întreabă Andrei.

— Da, răspunde omul.

— Ți-am mai spus odată că nu se poate. Pămîntul nu e al dumitale, e al copiilor și nu poți să-l ipotecezi dumneata.

— Dacă vreţi dumneavoastră se poate, domnule Andrei, şi plătesc bine.

— Haide! haide! ţi-am spus: nu se poate! răspunde Andrei intrînd în curte şi închizînd poarta.

Sub boltă îl aşteaptă Elena îngrijată.

— Unde ai fost?

— M'am plimbat spre via lui nenea doctoru. Ce frumos era!

Işi sărută copilul, o sărută pe ea stringînd-o la piept cu putere şi silindu-se să întoarcă înapoi un suspin care i se urcă în gitlej.

— Iar te-ai supărat la tribunal, zice Elena.

— Nu, zău nu, răspunde el vesel.

Dar Elena simte şi-şi zice: «bietul băiat! nu mai vrea să ne amărască şi pe noi istorisindu-şi neajunsurile», şi jucîndu-se cu mîna în părul lui:

— Las că am să-ţi cînt ceva frumos după masă, să-ţi treacă.

— Da, să-mi cînţi.....

— Taticule, să-ţi cînt eu ceva care-ţi place ţie. Am învăţat-o intradins pentru tine. Ştii, partea aceia din Cavaleria: *«Voi lo sapete, o! mama....»*

* * *

Au trecut două luni, două luni lungi, lungi, nesfîrşite.

Indoiala d'atîtea ori batjocorită şi gonită, dar întoarsă tiptil, pe căi piezişe în nopţile de nesomn, pune acum stăpînire pe sufletul lui cu brutalitatea şi cu cruzimea unui cuceritor. Rezerva lui Beneş faţă cu Elena, vădita lui ferire de a vorbi cu dînsa, el care mai înainte, de cîte ori îi întîlnea trecea strada ca să le stringă mîna, iau acum în mintea lui înţelesuri chinuitoare. Teama de a nu jicni pe Elena îl împiedică de a-i cere ei lămurirea acestei schimbări; iar ea pune neliniştea lui în socoteala lipsei de procese, care-i face să intre în vacanţa de peste cîteva zile mai săraci ca oricînd.

Ce ticălos vierme e gelozia dacă poate lăsa în sufletul soţului unei femei bune şi cinstite ca Elena, veninul gîndurilor, care-l împiedică acum să închidă ochii, venin care-i aduce pînă şi în gură un gust coclit, ca de otravă! Nu-i era lui deajuns sbuciumările din afară, de la tribunal? Nu mai departe, ieri, pe cînd vorbea cu unul, se întorsese Berlescu ne'ntrebat şi-i zisese: „Eu mă mir ce cauţi aici dacă nu-ţi place avocatura. De ce nu te faci subşef la muzică? O sută cincizeci de lei pe lună, ăţia sunt bani. Aud?—Ii răsună încă în urechi vorbele astea, care-l usturaseră ca o plesnitură de gîrbaci în obraz... Nu-i era deajuns indignarea pe care i-o pricinuia în fiecare zi duplicitatea lui Zărnescu? Şi pentru ce-şi permiteau oamenii ăştia să se poarte aşa cu dînsul, decît pentru că-l ştieau sărac? Dar cel puţin îi rămînea fericirea şi liniştea căsuţei lui, la care se 'ntorcea ca la un liman, cum se întoarce corăbierul în port după o noapte vijelioasă... Şi acum... a pierdut şi fericirea asta!.. Şi ce să facă? Să se scoboare la ticăloşia de a-şi supraveghia, de a-şi urmări pe Elena lui? E! şi dacă s'o încredinţa că prepusurile lui sînt întemeiate, ce o să aibă de zis? Ce? n'are dreptate Beneş? Are dreptate ticălosul! „Frumuseţii şi tinereţii unei femei îi trebue un cadru vrednic de ele»—; şi ce cadru face el tinereţei şi frumuseţii Elenei? Firea lui mohorîtă de om mihnit şi amărît? Bucăţica de pîine de toate zilele? Pălăriile şi rochiţele ale de zece ori cîrpite şi prefăcute, la care privesc zîmbind femeile celorlalţi? A! acum înţelege pentru ce nu vrea ea să meargă mai nicăieri sub pretextul că nu prea e bine. Acum pricepe ce trebue să se petreacă în sufletul ei, cînd aude pe altele istorisind cum au petrecut la Constanţa, ce frumos era la Bucureşti la teatru, la curse, ori la bătaia de flori...

Incă o noapte în care n'a închis ochii nici măcar o clipă; şi acum slujnica, intrată în vîrful degetelor ca să aducă apă, văzînd că nu doarme, îl înştiinţează:

— Domnule, te aşteaptă un om afară.

Se îmbracă pe tăcute, ca să nu deştepte pe Elena şi iese. E Şerb Călugăreanu, ţăranul de la Cărbuneni, care se roagă de Andrei de atîta vreme să-i dea lui cu împrumut banii cocoanii Zinchi Sărdăresi.

— Faci rău că nu vrei, domnule Andrei... Da, aşa e, nu e pămîntul meu, e de la nevastă-mea; dar să n'ai grijă; nu-şi pierde femeea banii. Nu-i iau decît pentru un an. Eu sînt om vrednic şi acum am o ocazie care cine ştie cînd s'o mai ivi: o pădure mare pe care pot s'o iau pe nimic şi din care pot cîştiga mai bine de o sută de mii de lei. Sînt în stare să dau ori cît pretindeţi. Are douăsprezece mii de lei? iau eu zece şi dumneata două.

Două mii de lei! Ce n'ar putea face cu suma asta? Cinci sute de lei Elenei să se ducă la Bucureşti cu mama-Tilda să-şi cumpere ce-i trebue;—cu alţi cinci sute şi-ar putea mobila

odaia in care e pianul și să implinească astfel dorința d'atitea ori visată și exprimată de Elena: „Știi, Andrei, dacă ar da dumnezeu să-ți meargă bine, al d'intii lucru pe care ași vrea să-l facem, ar fi să mobilăm salonașul, să am și eu unde primi pe ale patru-cinci prietene la care mă duc“... Și ar putea chiar să plece cu Elena și cu copilul, să trăiască liniștit măcar două săptămini, undeva, departe de tribunal, de Zărnescu, de Berlescu, de toată atmosfera asta otrăvită, inveninată...

Andrei, nu face asta! Știi bine că Șerb Călugăreanu nu e un om muncitor cum zice; chiar marea sumă, pe care ți-o dă ca plată, dovedește că ia banii să-i risipească in petreceri desfrinate, cum și-a risipit toată starea lui. Andrei, riști fericirea și viitorul fetiței frumoase cu codițele pe spate, pe care ai văzut'o dăunăzi. Andrei te vede dumnezeu!

Care dumnezeu? Dumnezeu care ingădue parodia de dreptate la a căreia desfășurare asistă zilnic la tribunal? Dumnezeu care nu numai că trece cu vederea netrebnicia unui om ca Berlescu, dar face ca toată lumea să se descopere cu respect inaintea lui? Ce! nu știe el că de atitia ani s'a hotărit de minister impărțirea la țărani a moșiei Păunești; că toate lucrările de plan și de parcelare sunt sfirșite și că de cinci ani, in schimbul unei mituiri grase din partea arendașului, Berlescu impiedică impărțirea moșiei, țăranilor rupți, hărtăniți, galbeni de foame și de mizerie, pe care ii vede in fiecare iarnă cird in curtea prefecturii, veniți să cerșească un pumn de porumb stăpinirii!? Dumnezeu care-i trimete in fiecare zi cite o amărăciune și care ingădue să i se răpească până și ultima comoară, ultimul liman, ultimul balsam?!...

* * *

— Coconașul maichi, scoate-mi un ghimpe de la inimă. Toată noaptea n'am dormit. Adevărat să fie ce am auzit, c'ar fi murit Șerb?

E adevărat. Andrei o știe de acum o săptămină, de cind s'a intors din călătorie. In vremea asta a putut să-și făurească liniștea cu care acum răspunde cocoanii Zinchii:

— Da, a murit.

— Vai de mine, maică! Ce mă fac eu cu ipoteca mea?

— Cum ce te faci? Dumitale nu-ți era dator Șerb; iți e datoare moșia. A murit el, plătesc moștenitorii. N'or vrea să plătească? Scoatem in vinzare moșia, care face de trei ori atit.

— Păi maică, mi-a spus un vecin că i-a spus un om de

la munte, d'acolo de unde e Șerb, că pămintul care mi l'a zălogit mie n'ar fi al lui, c'ar fi de la nevastă.

Cum perdelele sint lăsate, lumina cenușie a odăei in care se găsesc, impiedică ochii bătrinei de a vedea schimbarea feței și tremurarea miinilor lui Andrei.

Cu o voce străină, pe care parcă nu și-o recunoaște răspunde:

— Te iei după o vorbă aruncată așa de un om din lume, ca să te frămînți degeaba.. E al lui pămintul... Am cercetat eu inainte de a te sfătui să-i dai banii.

— Dumnezeu să-ți dea bine, cocoșelul maichii... Nu știi ce ghimpe inveninat imi scoți de la inimă... De, ce să faci cu pustia de frică? dar mă gindeam eu că nu se poate.. că dumneata ești un om cinstit și cu frica lui dumnezeu.... Și-ți mulțumesc că mi-ai risipit grija c'o vorbă bună.

— ......

— Ați fost de v'ați plimbat, coconașul maichii.

— Da.

— Ați fost departe?

— Am fost pe la Brașov, pe la Sibiu și ne-am intors pe valea Oltului.

— Frumos!.. Eu nu m'am putut invrednici să mă duc nici odată, dar imi spunea bietul răposatul că e grozav de frumos la Brașov și prin munți.

— Da, frumos de tot...

In curte cocoana Zinca intreabă:

— Ai fost bolnav, maică, ori oboseala drumului? c'ai mai slăbit, ești tras la față.

— Acum, de-o săptămină, de cind m'am intors nu prea mi-a fost bine...

Și luindu-și rămas bun, bătrina pleacă vorbind singură... In tăcerea serei care se lasă, se aud unele vorbe: „cinstit.... cu frica lui dumnezeu“...

Da, cu frica lui Dumnezeu și o frică grozavă care l'a impiedecat să guste toată fericirea călătoriei in locuri frumoase, intovărășit de drăgălășia Elenei și a copilului; o frică grozavă, care o să-i mănince și cel din urmă dram de liniște sufletească și care o să-l mistue, incit toți au să se mire: „Cum a imbătrinit Rizescu și numai acum, de curind, de vre-o cite-va luni!“

* * *

A trecut un an. In vremea asta a avut două momente în care se miră cum nu și-a pierdut judecata. Unul, cel mai grozav, a fost cînd a aflat de la arhiva tribunalului, că moștenitorii lui Șerb Călugăreanu au pornit proces de anularea ipotecei și cînd i s'a părut, că tăierea răsuflării ce simțea, era pricinuită de năruirea întregei clădiri a tribunalului peste dînsul... al doilea a fost cînd i-a venit cocoana Zinca cu citația. In răstimpul trecut de la aflarea despre pornirea procesului pînă la darea citației în priimirea bătrînei, avusese vreme să culeagă niște informații care-l mai liniștiseră.

A putut dar îndura sbuciumarea, pe care i-o pricinuia spaima și durerea bătrînei.

Venise liniștită, cu citația în batistă.

— Mi-a adus azi un om de la tribunal hîrtia asta și a lăsat-o în mîna slujnicii, că eu eram dusă pentru un parastas la cimitir, coconașul maichii. Eu zic că-mi pune în vedere c'a murit Șerb.

Ia vezi dumneata.

Cînd a auzit pe Andrei zicînd: „Ce șarlatani! Incearcă marea cu degetul, s'o prinde ori nu s'o prinde? Te chiamă în judecată, ca să strice ipoteca", a închis ochii și s'a făcut la față ca turta de ceară; —dar tăria de convingere cu care îi zisese Andrei: „Să n'ai grijă, cocoană Zinco, sînt eu aici ca să te apăr" și mai ales iluziile de existența dreptății ce poartă în suflet mai toate femeile, o făcuseră să-și deschiză ochii, să ia și dînsa miinile lui în miinile ei tremurătoare și să-i zică: „Da, sufletul maichii, să mă aperi... să aperi norocul... și viitorul... și cinstea fetiței... să le aperi, sufletul meu... că eu așî muri"...

Se oprise ca să-și șteargă ochii.

...«Și ce s'ar face ea singură... frumoasa maichii... un copil... fără sprijin... fără un ban... pe drumuri... ca fetele lui Nisipeanu»...

* * *

Acum e mai liniștit. Muzica de care s'a reapucat cu patimă îi aduce un ritm egal în mersul sîngelui și ordine în judecată — și are mare trebuință de ordine în judecată... A fost la Cărbuneni, unde s'a încredințat cu ochii lui cum stau lucrurile. De nenumărate ori și-a spus sie însuși pricina și s'a încredințat c'o s'o ciștige... A lăsat Călugăreanu doi moștenitori: un băiat de două zeci și patru de ani și unul de șapte-spre-zece — și a rămas pe urma lui, ca avere a sa proprie, casa și ograda de două pogoane. De la moartea tatălui, băiatul cel mare, care era băgat la o prăvălie în Ploești, s'a mutat în casele tatălui său, pe care le-a stăpînit și le stăpînește și acum; — a vîndut prunele și fînul din livede, a luat banii care s'au găsit asupra lui tată-său, patru mii de lei. A declarat el că renunță la moștenire, dar aia nu se prinde, să declari că renunți și să stăpînești... prin urmare el răspunde de datoria tatălui său, nu numai cu ce a moștenit de la el, dar și cu averea moștenită de la mamă-sa. Și ce bine a făcut că a chemat și el în judecată pe moștenitori, ca să-i plătească banii împrumutați și că a cerut și înființare de sechestru pe partea de avere a băiatului vîrstnic, rămasă de la mamă...

I se pare limpede ca lumina zilei și inima lui plină de dorința nemărginită de a ciștiga procesul îi făurește și iluzii. Ce? cînd o auzi tribunalul cum spun martorii găsiți la Cărbuneni și pe care o să-i aducă la înfățișare, oameni bătrîni, doui dintre ei chiar cei care au cumpărat prunele și fînul — alți trei care erau de față cînd s'au numărat banii găsiți la Șerb, patru mii de lei luați de băiatul vîrstnic, — n'are decît să deschiză gura ca să ciștige procesul...

Da, așa ar fi, dacă protivnicul cocoanii Zinchii ar fi un bătrîn neputincios ca dînsa, cu locuința la două poștii de Cărbuneni, — dar protivnicul ei e un băiat ager la minte și la mișcări, chiar d'acolo din Cărbuneni, dintr'un sat cu martorii; așa ar fi, dacă avocatul băiatului ar fi un avocat naiv, nepriceput ca dînsul, — dar adversarul lui e Vineanu, adînc cunoscător nu numai al codului dar și al tutulor regulelor «de tactică și de strategie»... Și iată că în ziua procesului are certificat de la primăria din Cărbuneni, care sună ritos că băiatul vîrstnic «n'a stăpînit nici un moment averea rămasă pe urma defunctului său părinte Șerb Călugăreanu»... și iată că și martorii nu știu nimic, se miră de ce i-a «prepus» martori; abea doui care îngînă fără convingere că da... l'au văzut și pe băiatul ăl mare prin casa lui Șerb, dar dacă stăpînește ori nu...

Zădarnic se frămîntă Andrei cu desnădejde. Zădarnic, cu toate protestările lui Vineanu de a lăsa ca întrebările să se facă de „onoratul tribunal", se apropie el de martor și-l întreabă privindu-l în ochi: „Nu mi-ai mărturisit dumneata mie pe bătrîne-

țele dumitale, că erai de față cînd s'au numărat ăi patru-mii de lei găsiți la Șerb și că i-a luat dumnealui ?" martorul răspunde cu tărie: «Ferească Dumnezeu!».

Are dreptate tribunalul să hotărască anularea ipotecei, rămînînd ca creditoarea să se despăgubească urmărind casa, casa care nu face nici două mii de lei...

Bătrîna n'a înțeles cum s'a rostit tribunalul. Ședința fiind suspendată, e îmbrîncită pînă la ușă de lumea care dă năvală să iasă. Acolo se îndură s'o lumineze aprodul, care-i strigă în ureche:

— Ai pierdut, cucoană. Ți s'a anulat ipoteca.

Ea cade pe banca de lîngă ușă vorbind fără șir: «Viorica... viitorul... norocul... fără sprijin... fetele lui Nisipeanu»... și văzînd pe Andrei care iese, îi zice, cu mîna dreaptă întinsă a blestem:

— Dumnezeu să-ți plătească și să te miluească!

El pleacă, scoboară scara și repede-repede cotește pe după tribunal; p'acolo ajungi iute la zăvoiul din marginea orașului, unde e o fîntînă cu un șipot de apă rece ca ghiața. Ajuns, își smulge gulerul și legătura de la gît, le bagă în buzunar, se apleacă și pune capul în bătaia apei. Aaa! ce bine face răceala asta care-i curge în creștet! Cum potolește svicneala din tîmple și sgomotul din urechi... Multă vreme stă așa; apoi se scoală se șterge și pornește prin zăvoiu spre punte...

* * *

Atîta vreme de cînd umblă într'una și nici frumusețea locurilor prin care a rătăcit, pline de miresme și de cîntice de greeri, cu orizontul ăla frumos de dealuri verzi și de munți cu atîtea nuanțe de albastru, nimic nu i-a putut goni din auz sunetul propriilor lui cuvinte spuse odinioară doctorului: «Avem fiecare mintea și puterea noastră și dacă nu le întrebuințăm înintr'un anumit scop, crez, da, crez cu toată tăria, că intervine o minte și o putere mai mare»...

Cu ele în urechi a plecat de la tribunal acum patru ceasuri și tot cu ele în auz intră acum în strada Speranței.

Ce înseamnează asta?... Două trăsuri în fața caselor lui?... Lume adunată la poartă? Copii spînzurați pe uluci? Grăbește pasul după ritmul bătăilor inimei. In curte îl întîmpină nenea Mache: «Nu e nimic, nu te speria, nu e nimic». El îl îmbrîncește și intră în sală. Acolo, îi iese înainte Antonescu.

— Ce s'a întîmplat? îl întreabă Andrei cu o voce stinsă?

In locul lui Antonescu răspunde glasul doctorului din odaia de alături:

«Nu așa. Ridică-i capul mai sus, mai sus». Aceste vorbe aduc în mintea lui lumina orbitore a unui trăsnet.

Dă năvală în ușa odăii de culcare, care se bate de perete... Intr'o privire de o clipă vede tot: Elena leșinată...., doctorul..... două femei... sticle... ligheanul plin de sînge și copilul!!... Vrea să înainteze dar nu poate și scoțînd un răcnet înspăimîntător, ca de urias înjunghiat, se nărue în pragul ușei...

* * *

— Fraților, zice Urziceanu intrînd în camera avocaților, să vă spui o veste tristă. A înebunit bietul Rizescu.

— Tocmai ce le spuneam și eu, adăugă altul.

— Da, întîlnii chiar acum pe doctorul Georgescu; venea d'acolo; plîngea săracul. Copilul scapă, e în afară de orice primejdie.

— Eu, zice Berlescu, în totdeauna îmi ziceam că are s'o sfîrșească așa omul ăsta. Ce era mania aia a persecuției de care suferea?...

(SFÎRȘIT)

Ioan Al. Brătescu-Voinești

n. trad lui St. Iosif și semănat. anul 1903

Lenora

(Baladă de G. A. Bürger).

Lenora 'n zori s'a deșteptat
Din vise-apăsătoare:
«Ești mort, sau, Vilhelm, m'ai uitat?
Cît să te-aștept eu oare?»—
Cu oastea lui Frederic-craiu
Plecase 'n luptă cu alaiu
La Praga, făr' să-i scrie
'Napoi cînd o să vie.

Ci craiul și dușmanca lui
N-au mai avut ce face;
De vrajbă însfîrșit sătui
Ei încheiară pace;
Iar oștile în cînt și chiu,
Cu sunet, zingăt, chiot viu,
Veneau împodobite
Cu ramuri înverzite.

Din sus, din jos, din șes, din deal,
Pe drum și pe cărare
Curgea poporul ca un val
Spre-a lor întîmpinare.
«Bine-ai venit!» strigau soții,
Mirese vesele, copii.
Dar vai! printre feciorii
Re'ntorși, nu-i al Lenorii.

Șiragu 'ntreg ea l-a 'ntrebat
De Vilhelm și-a lui știre,
Dar înzădar, căci n'a aflat
Ea nici o lămurire.
Cînd oștile trecuse 'n jos
Ea păru-i mîndru de-abanos
Iși zmulse 'n desperare
Și'n plînsete amare.

Ci mama blînd o mîngăia
La sînul ei: «Părinte
Ceresc, îndură-te de ea!
Copilă! fii cuminte!»—
«Ah mamă, mamă! E pierdut!
De-acuma toate s'au trecut!
Nici Dumnezeu nu cată
La soarta-mi blăstămată!»—

«Te 'ndură, Doamne și 'mpărat!
Zi tatăl nost, copilă!
Ce Domnul dă, e bine dat.
De noi ai, Doamne, milă!»—
«Ah mamă, mamă! e 'nzădar!
Ce mi-a dat mie-i chin amar!
La ce-a fost ruga bună,
Cînd totul e minciună?»—

«Dar mare-i mila Domnului,
La dînsu-i mîngierea,
Grijania, cu voia lui,
Ți-a ușura durerea».
«Ah mamă, de ce boală zac
Grijania nu e de leac!
Nici ea, oricît să fie,
Pre morți nu-i mai învie».—

«Copilă! dac'al tău iubit
In țeara ungurească
Pentru-alta el te-a părăsit,
Și legea creștinească?
Copilă, lasă-l la pustii!
Nu-i va prii printre cei vii:
Călcîndu-și jurămîntul
L-a frige și mormîntul».—

«Ah mamă, mamă! s'a trecut!
Pierdut—pierdut rămîne!
O, dacă nu m'așì fi născut
Să fiu de azi pe mine!
Ah! curmă-te-al vieții fir!
Al zilelor amare șir!
Căci Dumnezău nu cată
La soarta-mi blăstămată!»—

«Ah Doamne! nu te potrivi
Acestor seci cuvinte!
Ea nu se poate stăpini
Şi-i brudie la minte!
Copilă uită acest rău,
Gîndeşte-te la Dumnezău,
Şi-i dobîndi drept mire
In suflet fericire!»

«Ce-i, mamă, fericirea? vai!
Ce-i chinul, mamă, plînsul?
Cu Vilhelm lumea este-un raiu,
Un iad fără de dînsul!—
Ah! curmă-te-al vieţii fir!
Al zilelor amare şir!
Căci fără al mieu mire
Nu este fericire.»

Sărmana fată ne 'ncetat
In cruda-i desperare
Cu Pronia tot s'a certat
Şi in durerea-i mare
Zbătindu-se s'a chinuit
Până ce soarele-a sfinţit
Şi-a stelelor mulţime
Luci din înnălţime.

Atunci sună un trop trop trop
De-a roibului copită;
Un călăreţ sosi'n galop
La poarta zăvorită.
Zăvorul slab atins, nătîng
Sloboade-un tainic zîng zîng zîng!
Şi-apoi străbat aceste
Cuvinte fără veste:

«Ei, hei! Ei, hei! iubita mea!
Veghiezi sau dormi tu oare?
Iţi plînge inimioara ta?
Sau rîzi ca mîndrul soare?
«Tu, Vilhelm, eşti cu-adevărat?...
Eu plîns-am şi te-am aşteptat;
Ce chinuri suferite!
De unde vii iubite?»

«Chiar din Boemia sosesc,
Şi înnoptase bine,
—Căci numai noaptea călăresc—
Drăguţă, hai cu mine!»—
«Ah, Vilhelm, vîntul vue viu!
La piept întăiu vin' să te ţiu,
Să te 'ncălzeşti, iubite,
In braţele-mi dorite!»—

«Vuiască vîntul cît va vrea,
Copila mea iubită,
Aici eu nu pot rămînea,
Căci calea mi-e grăbită.
Incinge-te, te-avîntă, sai
Pe roib l'a mele spate, hai!
Căci mile pîn'acasă
Avem o sută rasă».

«Un drum aşa de 'ndepărtat
Tu nu vei cere doară!
N'auzi că clopotu-a sunat
A unsprezecea oară?»—
«Priveşte! luna luce clar,
Si noi, şi morţi, zburăm amar,
Te duc chiar azi, crăiasă!
In patu-ţi de mireasă»—

«Dar unde-i cămăruţa ta?
Pătuţul tău, fărtate?»—
«Departe! rece, mic, aşa
Opt scînduri încheiate!»—
«Incap şi eu?»—«Da! amîndoi!
Incinge-te, te-avînt' apoi!
Nuntaşii stau, iubită,
Şi-odaia-i pregătită».

Iubita 'n pasu-i săltăreţ
Se avîntă călare,
Ţinîndu-se de călăreţ
In dulce 'mbrăţişare;
Şi 'n urra urra, hop hop hop!
Ei zboară 'n volburos galop,
Iar pieptul lor zvîcneşte,
Scîntei prundul ţîşneşte.

La dreapta și la stinga lor
In zarea cea de lună,
Dispar livezi, cîmpii, ogor,
Și podurile tună!—
«Ți-e groază, dragă?... Ceru-i clar!
Hehei! cei morți alearg' amar!
De morți au groază-ți face?»
«O, nu!... dar dă-li pace!»—

Ce sunet, cînt, răsună 'n cring?
De corbi ce filfiire?....
Trag clopotele, oameni pling:
«Eterna-i pomenire!»
Un funerar convoiu, cu greu
Pășind, s'apropie mereu,
Și'n bocet se cunoaște
Orăcăit de broaște.

«Dar după miezul nopței voi
Grijiți de 'nmormîntare!
Acuma haideți toți cu noi,
Veniți la «masa mare!»
Tu, dascăl, corul tău fatal
Să'ngîne cîntul nupțial!
Tu, popă, cască-ți gura:
Sfințește-mi legătura!»

Convoiu și bocet, cînt, dispar
L-a lui poruncă 'ndată,
Dar într'un val-virtej amar
In urma lor s'arată.
Tot mai departe hop hop hop!
Ei zboară 'n volburos galop,
Iar pieptul lor svîcnește,
Scîntei prundul țișnește.

La dreapta și la stînga zbor'
Și munți și lanuri late,
La stinga, dreapta, stinga lor
Dispar cetăți și sate!—
«Ți-e groază, dragă?... Ceru-i clar!
Hehei! cei morți alearg'amar!
De morți au groază-ți face?»
«Ah, lasă morții-n pace!»—

Ci, colo, sus, pe eșafod,
In raze diafane
De lună, joac' un joc nerod
Năluci aeriane.
«Sa-sa! nălucelor! în jos!
Veniți cu noi in șir frumos!
L-a noastră 'mbrățișare
Să 'ntindeți «hora mare»!»—

Nălucele cu iș-iș-iș
Sosesc fîșiitoare,
Ca un virtej prin aluniș,
Prin frunze seci, ușoare.
Tot mai departe hop hop hop!
Ei zboară 'n volburos galop,
Iar pieptul lor zvicnește,
Scîntei prundul țișnește.

In sbor nebun se'nvirteja
Cu dînșii tot pămîntul!
Și stelele de sus zbura
Pe ceriu 'ntins, ca vintul!—
«Ți-e groază, dragă?... Ceru-i clar!
Hehei! cei morți alearg' amar!—
De morți au groază-ți face?»—
«Vai! lasă morții-n pace!»—

«Roib! Roibule! glas de cucoș
S'aude, cred; aleargă!
Roib! Roibule! nu-i cerul roș?...
Roib! urma-ți să se șteargă!
Nebunul zbor e-acum sfîrșit!
Vezi, patu-așteaptă pregătit!
Cumplit aleargă morții! –
Ajuns e pragul porții».

Cu frîul slobod, în asalt
Iau poarta ferecată,
Forțînd, în zidul cel înnalt,
Zăvorul cu lăcată;
In zingănit asurzitor
Preste morminturi trec în zbor;
Stau pietre mormîntale
In luciul lunei pale.

Dar vai! o groaz'așa mai rar!
Ca iasca 'n bucățele
Al călărețului pieptar
Căzu de pe-a lui șele!
Golaș de păr e hidul cap,
O tidvă goală ca un nap,
Trupu-i schelet cu coasă,
Ceas de nisip din oasă.

Sălbatec roibul sforăi
Din nări scînteietoare.
Deodată, hu! se prăbuși
Subt ale ei picioare.
Un urlet surd pe-aripi de vînt,
Un gemet greu de subt pămînt!
Iar tînăra fecioară
De groază sta să moară.

Apoi nălucele pe loc
L-a lunei blîndă zare
Se prinseră 'n fantastic joc
Urlînd în gura mare:
«Copilă 'nvață-te-a răbda!
Cu Dumnezău nu te certa!
De trup ești liberată,
De-acum de suflet cată!»

Rădăuț Iorgu G. Toma

Rasa și clima ca factori determinanți ai psichologiei popoarelor.

Vom cerceta aici prealabil care este, în general, valoarea fiecărui din acești factori sub feluritele lor aspecte, în formarea sufletului unui neam.

Și mai întăi care este însemnătatea factorului rasă în determinarea psichologiei etnice? Știința încearcă să distingă azi în cuprinsul rasei albe mai multe subrase, care diferă între ele prin variația unora din caracterele lor anatomice și sufletești, în deosebi craniul, indicele cefalic și culoarea pielei, voința și inteligența.

Aceste rase secundare sunt: așa zisul *homo europeus*, plăviț la față, temperament sanguin, mușchi puternici, păr lung bălan sau roș, ochii albaștri limpezi, ușuratic, subtil, dibaci. El are statura înaltă și puternică, fața lungă, nasul subțire, drept sau convex, gîtul lung, corpul și membrele lungi și indicele cefalic 0.74, cea ce traduce un craniu relativ lung sau dolicho-cefal. In opoziție cu acesta este *homo alpinus*, ale cărui caractere fizice și sufletești sunt cu totul opuse: fața oacheșe, părul negru sau castaniu, ochii negri, craniul larg și puțin lung (brachicefal) nasul concav, relativ larg, fața largă, talia mijlocie sau mică. Ca punct de trecere între aceste două varietăți este *homo mediteraneus*, care are culoarea lui homo alpinus și particularitățile anatomice ale lui homo europeus.

Din tipul lui homo europeus fac parte populațiile germanice, elementul teutonic și anglo-saxon. Tipul homo mediteraneus se găsește la populațiile iberice în Spania, în Nordul Africei în Sicilia, în Italia meridională și la rasele semite.

Homo alpinus este tipul populațiilor celtice și slave. După părerea d-lui Fouillée acest tip este răspîndit în Franța în provinciile bretone, în Auvergne, Savoia, în Elveția, în Bavaria, în Romînia, Albania, Irlanda ș. a.

Ceea ce deosebește populațiile blonde dolichoide de cele oacheșe, brachicefale, este că cele dintăi pe lîngă o inteligență repede și pătrunzătoare mai au o activitate și o energie neinvinsă, o voință tare adesea violentă și foarte tenace, pe cînd

brachicefalii, se deosebesc prin vioicitatea lor de spirit, prin mobilitatea și veselia lor, ei au mai multă inteligență de cit voință. Intr'un cuvînt oamenii blonzi sint oameni de caracter și de voință tenace dominante; iar oamenii oacheși, cu fruntea lată și scunzi sint inteligențe schimbătoare, lipsiți de energie și fără caracter. Antropologiștii, cel puțin unii din așa zișii savanți în chestiunile antropologice, așa caracterizează aceste două tipuri omenești. Ei atribue toate calitățile alese oamenilor blonzi și nalți și toate defectele oamenilor oacheși și scunzi. După dînșii unii constitue elita, aristocrația speții umane, ceilalți paria, vulgul, pleava omenească. Lucrul este streveziu, aceste teorii își au origina lor in cranii dolichoide. Știința mai serioasă le tratează azi de invenții fanteziste, bune de utilizat prin romane.

Oameni și popoare brachicefale cum au fost Romanii, au făcut probă de cea mai tenace și intensă putere de voință, deși le lipsea indicele cefalic, pe care-l prevăd pseudo-savanții antropologiști; pe cind oamenii blonzi, de la Nord, care sint caracterizați numai prin puterea lor de voință, au dat probă de o inteligență vastă, desvoltată in detrimentul chiar al voinței elementare. Astfel această rasă dolichoidă a dat pe Kant, care a fost inteligența cea mai curată și cea mai vastă. De asemeni, populația scandinavă de azi, care împlinește in chip ideal condițiile rasei pur dolichoide, nu se ilustrează de loc prin însușiri de voință, prin fapte care să depășească pe acelea ale altor popoare.

Această teorie antropologică se bazează însă pe cîteva fapte și imprejurări a căror valoare n'a fost just interpretată. Intre altele, știut este că centrii motori sint localizați in partea posterioară a encefalului, iar această parte fiind mai desvoltată la dolichocefali a făcut să se tragă concluzia că aceștia au o voință superioară, statornică, tenace și sint mai energici decit populațiile oacheșe. Aceștia din urmă fiind brachicefali au regiunea centrilor motori mai puțin dezvoltată și mai dezvoltată regiunea anterioară a centrelor de ideație; de aci s'a tras concluzia că ei sint inferiori in privința voinței, schimbători, inteligenți, cu o imaginație vie, toate aceste însușiri care îi fac mai slabi decit pe dolichocefali. Această considerație *a priori* a fost confirmată de împrejurarea că majoritatea oamenilor de talent sau de geniu au fost blonzi, dolichoizi, și de acea că in decursul istoriei universale, rasele dolichoide de la Nord, au fost in chip statornic superioare populațiilor brachicefale de la sud, căci acestea din urmă au fost totdeauna invadate, învinse și stăpînite de cele dintîi. De altfel, această din urmă împrejurare esplică singură de ce numărul oamenilor distinși a aparținut rasei blonde.

Găsindu-se, in mai toate societățile moderne, în situația unei clase dominante, negreșit că ei au avut în favoarea lor toate mijloacele de instrucție și de cultură pentru a dezvolta dispozițiunile pe care le-au avut de la natură. Aceste condiții fac,

după *Candolle*, că un om din clasa superioară are de opt ori mai multe șanse să se distingă decit cel din clasa mijlocie, și de șease sute de ori mai mult decît cel din clasa inferioară. „Esplicarea acestui fapt, se 'ntreabă Dl. Fouillée, nu trebuia căutată în greutățile pe care le încearcă talentul in manifestarea sa? Ușor este unui zidar să-și manifesteze pe poetul înăscut ce este in el?"

Chestiunea principală în această problemă, rămîne să se știe dacă n'au fost alte cauze, independente de meritul lor intrinsec, care au făcut superioritatea istorică a populațiilor de Nord. Năvălirea lor spre Sud și triumful lor asupra unor populații pacinice și civilizate nu presupune numai de cit avantagiile rasei lor, ci, poate, desavantagiile patriei lor nordice și a stării lor de barbarie, care 'i dispunea către răsboiu, in care, fiind mereu deprinși trebuiau să ajungă superiori brachicefalilor pacinici de la Sud. Goniți de ariditatea solului și de asprimea unei clime reci și lipsită de soare, oțeliți în lupte vecinice, ce purtau sau contra aridității solului și asprimei climei, sau între ele, era firesc să apuce drumul țărilor luminoase, calde și fecunde și să învingă, spre a domina in urmă, populațiile ce le găsim acolo. Aceste avantagii trecătoare au fost deci efectul unor desavantagii firești. Am zis avantagii trecătoare, de oare-ce populațiile de Nord înecate în masa celor de la Sud, brachicefale, deși se găsesc în poziția lor socială avantajată de clasă dominantă, tind a se împuțina, a se elimina treptat și a dispare dinaintea acestora din urmă. Superioritatea lor, dacă n'ar fi discutabilă, este totuși învederat trecătoare, căci tocmai de aci provin tînguirile antroposociologiștilor ca Laponge și Ammon „Toți antropologiștii sunt de acord a recunoaște că de fapt dolichocefalia va fi înlocuită printr'o brachicefalie".

In realitate, caracterul anatomic dolichoid al populațiilor blonde de Nord, desvoltarea părții posterioare a craniului este determinată de chipul lor de viață. Populația răsboinică, ducînd totdeauna o viață de luptă, ale cării condiții erau mai grele din cauza sgîrceniei naturii, a fost firesc că la ea centrii motori, regiunea cerebrală unde reșed centrii cari regulează acțiunile de atac și de apărare, să se desvolte. De aci desvoltarea unei voințî energice, a unui caracter tenace, constant la populațiile blonde de Nord. Tot așa este și cu desvoltarea în lărgime a frunții la populațiile brachicefale. Forma rotundă a craniului lor decurge firesc de la modul lor de viață, așezată, pacinică, dedată la industrie, la arte, la științe și la toate formele de activitate a oamenilor civilizați.

Dupe Virchov, „dacă capul se lărgește, dupe cum trebue s'o facă încă și mai mult cu timpul, este pentru ca să dea loc la tot ce ne va face să cîștigăm progresul cunoștințelor: forma rotundă este aceea care îngădue să îngrămădești cea mai mare massă cerebrală în spațiul cel mai mic".

In această privință, deci, departe ca brachicefalia să fie

un caracter anatomic inferior, ea este tocmai condiția cea mai favorabilă a reușitei în viața modernă. Ea este o anticipație a viitorului. Celor pe care-i caracterizează, acelora le va aparține viitorul.

Aceasta-i una din cauzele cari fac că populația blondă, dolichoidă se rărește și dispare dinaintea populației brachicefalice. Cea ce a făcut-o superioară, în trecutul de barbarie și de războiu al neamurilor, o va face inferioară în viitorul de civilizație și de pace. Rasa blondă, dolichoidă, dacă nu s'ar schimba, ar deveni nepotrivită cu modul de viață pacinică ce pare a se putea spera în viitor. Intr'adevăr, civilizația și creșterea cunoștințelor științifice va desvolta tot mai mult partea anterioară a craniului și prin urmare brachicefalia.

Pe de altă parte, trebue ținut seamă că dimensiunile craniului, fie în lărgime sau în lungime, prin ele însile, nu vor să zică nimica. Creerul, constituit într'un fel sau în altul, este un instrument pe care trebue să vie anume împrejurări istorice sau curente sociale nimerite, care să'l pună în mișcare și care să'l facă să lucreze conform constituției lui. In cît, în afară de aceste împrejurări și curente, ele n'au nici o valoare; iar în aceste împrejurări sau curente, cînd lucrează, toată valoarea esplicativă a funcționării lui aparține acestor condiții de împrejurări și curente. Așa se face că dolichoizii, oameni cu craniul lung, sînt leneși și inactivi în Spania, în Sicilia și în Italia meridională, pe cînd brachicefalii din Italia de nord desfășură o activitate care egalează, la Milan, pe acea a Englezilor și a Americanilor.

O altă obiecțiune care dărîmă teoria rasei introdusă în interpretarea însușirilor psichice a popoarelor este acea că, nu se găsește nici un popor format din o rasă curată, căci dolichoizii și brachicefalii se amestecă, în proporții foarte felurite, la diferitele popoare și apoi dolichoizii se găsesc în mare număr chiar în mijlocul celor mai diferite rase colorate în galben sau negru. „Dacă forma lungueață a craniului ar avea vre-o importanță, pentru voință și inteligență, cum se face că populațiunile negre, aparțin, în cea mai mare parte tipului dolichoid?"

Dacă vroim să desprindem acum sensul comun al tuturor acestor considerații, făcute asupra părții determinante ce trebue acordată factorului rasă, observăm, întâiu, că rasa are valoare determinantă numai atunci cînd lucrează în concordanță cu împrejurări istorice și cu curente sociale potrivite ei, dar independente de ea, al doilea că, întru cît rasa se consideră după forma rotundă, brachicefală, sau lungueață, dolichoidă, a craniului, această formă ea însăși variază, am văzut, cu modul de viață socială pe care-l duc populațiile respective. Ea depinde de viața combativă sau sedentară, pacinică și civilizată pe care o duc populațiile între ele. Nu vorbim de înălțimea taliei, de culoarea părului sau a ochilor, cari nu pot avea nici o legătură cu forma activității unui om; de oare-ce sunt caractere anatomice externe, foarte superficiale, fără nici o legătură esențială cu organele ac-

tivității sau ale inteligenței. Niște caractere externe fiind, se schimbă și ele, dupe climă și latitudine. De unde resultă că rasa este ea însăși o însușire a oamenilor, care derivă de la felul vieții sociale, pe care o duc; și că dacă are vre-o valoare în psichologia popoarelor, o împrumută de la curentele sociale și împrejurările istorice actuale în care, odată formată, este pusă să se manifeste. In rezumat, îndărătul factorului rasă, cu cît aprofundăm chestiunea, găsim că se ascunde tot factorul social și că rasa nu este de cît o consecință directă a condițiunilor istorice și sociale a popoarelor.

Valoarea esplicativă, în psihologia etnică, a factorului rasă, considerată din punct de vedere fizic, este deci foarte mică, de aceea și noi 'i vom da puțină însemnătate în esplicarea caracterului și mintalității romînești.

Dacă însă privim rasa ca un complex de însușiri sufletești simple, elementare, atunci neapărat că o vom ține în socoteală, întru cît privește aceste însușiri ca fiind niște date inițiale, primordiale a căror interpretare istorică și socială este cu neputință de urmărit.

Valoarea factorului fizic: climă. Unul din adevărurile cele mai strașnic așezate și primite de toți în știința socială contimporană este că, valoarea factorului fizic se micșorează în măsură ce civilizația crește și în măsură ce știința și tecnica se desvoltă și ne dau mijloacele trebuincioase pentru a predomina natura. In luptă cu natura, popoarele înapoiate, inculte, trebue să se supue naturii și să se adapteze ei, să se schimbe ele după cerințele mediului fizic; iar popoarele înaintate, civilizate, se deosebesc prin acea că ele mai curînd schimbă ele mediul fizic în care trăesc și-l adaptează cerințelor lor, pe cînd ele rămîn relativ neschimbătoare. Valoarea factorului fizic în determinarea psichologiei etnice variază deci după gradul de civilizație al popoarelor. Pentru o națiune înapoiată, atît timp cît ea a fost și este înapoiată, cum este cazul neamului romînesc, mediul fizic și geografic joacă un mare rol. Acest rol descrește pe măsură ce ea va înainta în civilizație. Nici odată însă puterea de determinare a mediului fizic nu va dispare cu totul. Dacă el a putut diferenția speța umană în diferite rase, cum a făcut-o negreșit la început, cînd materialul omenesc era mlădios și inform, mediul fizic nu va inceta nici mai tîrziu de a înrîuri întorsătura spiritului și caracterul popoarelor.

Clima. Este neîndoios că întinderea și intensitatea activității unui neam are urmări și asupra caracterului și asupra inteligenții lui. Modul cum va lucra, va înrîuri fatal modul cum va simți și cugeta el; iar modul cum lucrează cineva este determinat, în general, și în mare parte, de fenomenele climaterice în care omul este pus să lucreze. Mai mult, chipul în care cugetă și simte omul, sensibilitatea și senzațiile lui sunt înrîurite direct de climă, „In țările unde aerul este uscat și electric, zice dl. Boutmy, fibra se încordează și țăsăturile se strâng, iar impresiunile pătrund mai iute. Reacțiunea pe care ele o provoacă

este aproape spontanee. Solemnitatea înceată a şefului arab ascunde un foc care arde ascuns, care va isbucni într'un şir de mişcări repezi şi sigure, de acţiuni tari şi pasionate. In Anglia sensibilitatea este mai puţin deşteaptă şi mai leneşe în răspuns. In aceste corpuri mari şi albe, vecinic scăldate în aer umed, senzaţia pătrunde mai încet, circuitul acţiunilor reflexe este mai lung de străbătut. Impresiunile şi percepţiunile sunt de sigur mai puţin numeroase în aceaşi unitate de timp şi ascuţimea lor este mai mică".

Ca şi sensibilitatea, „imaginaţia lor fizică—facultatea de a'şi reprezenta senzaţiile a rămas tîrzielnică şi îngustă".

Ar putea cineva presupune că influenţa climei se mărgineşte numai la funcţiunile inferioare ale spiritului unui neam. Lucrul este uşor de admis pentru acestea şi devine mai greu pentru funcţiunile mai înalte ale minţii. Cu toate acestea, imaginaţia creatoare şi chiar procesul ideaţiunii şi al abstracţiunii se resimt la un popor tot atît de puternic de variaţiunile climei în care trăeşte. Ast-fel după dl. Boutmy: „limpezimea aerului care înveleşte obiectele, frumuseţea luminei care le scaldă, gradaţiunea bogată a reliefurilor, delicateţea contururilor, strălucirea şi varietatea culorilor sunt o serbătoare pentru ochi. Sensaţii foarte deosebite între ele şi de o nesfîrşită felurire ocupă şi încîntă spiritul; ele îl fac să se intoarcă către lucrurile din afară. Din toate aceste înfăţişări netede şi nuanţate nasc în grămadă ideile clare, cari se clasează în de ele singure în creer. Spiritului îi place să le treacă adesea pe dinainte şi să le manevreze. Gurei îi place să le traducă în cuvinte de mai multe silabe, cuvinte vesele, sonore, pronunţate încet în aerul cald care le aduce încet în urechi. Cugetarea şi graiul sunt aici în mod firesc analitice... Plimbat prin atîtea impresiuni felurite şi delicate, omul nu le părăseşte de cît cu părere de rău pentru a lucra; totdeauna este grăbit să se reintoarcă la priveliştea însufleţită pe care firea şi mintea lui i le înfăţişează în ori ce clipe. Un fel de diletantism pasiv şi rafinat este isvorul de la care se duce să soarbă bucuriile sale cele mai vii".

Dacă schimbi cu totul acest decor al firii şi pui un popor să se desvolte în pervazul unor condiţii geografice şi climaterice cu desăvîrşire deosebite, alt-fel se va desvolta şi mentalitatea lui. Iată cum prezintă tot dl. Boutmy, influenţa climei asupra Englezului din acest punct de privire:

„Desvoltarea intelectuală, zice dînsul, s'a produs cu totul altfel sub cerul britanic. In această atmosferă brumoasă sau înecată de ploae, contururile se şterg, reliefurile dispar, culorile fine se îneacă într'un cenuşiu uniform. Numai strigăturile sgomotoase ale culorii roşie şi verde rezistă: acestea vor fi culorile englezului. O senzaţie, care-i obicinuit tristă, monotonă şi lipsită de interes pierde iute puterea ce are asupra sufletului şi îl lasă, pentru ca să se întoarcă către obiecte mai atrăgătoare. Lumea lăuntrică îl prinde în mrejele ei; îl absoarbe; şi dacă ese de acolo în urmă, la chemarea neaşteptată a vre unei impresiuni mai lămurite şi mai atrăgătoare, ese cu o capacitate acumulată de a se bucura de această impresie, care se vădeşte prin tăria şi adîncimea accentului, adesea, şi mai ales, cu tovărăşie de icoane şi idei prelucrate în lunga sa retragere; el le scoate din propria-i substanţă şi le împrăştie cu belşug asupra lucrurilor. Nici odată vre-o sensibilitate n'a primit mai puţin de afară şi n'a savurat mai viu, în felul său, puţinul ce-i fusese dat prin excepţie".

Cu alte cuvinte, după dl. Boutmy, şi cu drept cuvînt, dacă sufletul unui popor capătă obicinuinţa a trăi mai mult în afară şi a se lăsa să fie guvernat şi copleşit de această lume, aceasta vine de la limpezimea aerului, de la frumuseţea luminei, de la vioiciunea culorilor şi a formelor. Din contră, o lumină leneşe, urîtă, un aer greoiu, ceţos, care îneacă formele, silesc spiritul omenesc să se închidă în el însuşi, să se nutrească din propria-i substanţă şi să impue lumii din afară felul lui lăuntric de a fi. Viaţa sufletească reflexivă, profundă, întoarsă către interior, individualistă, sau acea espansivă, superficială, strălucitoare în afară, sunt determinate, şi una şi alta de două modalităţi de a fi, bine deosebite ale atmosferei.

Un cadru firesc, cald, plin de soare, face din spiritul unui popor un fel de oglindă sufletească convexă; din potrivă, un cadru ceţos, posomorît, închis, cu soare leneş şi şters, dă spiritului forma unei oglinzi sufleteşti concave. Una proectează tot conţinutul ei în afară, cealaltă îl concentrează în profunziunile sale lăuntrice.

Dar chiar activitatea spiritului sub forma sa cea mai înaltă poartă pecetia particularităţii climaterice în care se desfăşoară viaţa omului. Ast-fel, obicinuinţa şi facultatea unui popor de a concepe şi construi ideile generale, de a se delecta în teorii generale sau într'un empirism tiranic atîrnă, în cea mai mare parte, de felul de viaţă pe care-l duce, care, la rîndu-i, atîrnă de condiţiile climaterice şi geografice în care trăeşte acel popor.

„Orice generalizare, zice d. Boutmy, are ca temelie un caracter abstract, bine determinat, care este recunoscut cu atît mai uşor şi se distinge mai cu relief, cu cît oamenii pot să se lase să fie atraşi mai îndelungat de către impresiunile în care el se coprinde. Această primă condiţie lipseşte Englezului. Aci omul este absorbit mereu sau răpit de către nevoia de acţiune, ...generalizarea şi abstracţiunea nu pot avea loc liber decît dacă spiritul nu este mereu readus, din chiar motivul nevoei de acţiune, către realităţile concrete,.. căci aceste realităţi îl descurajează descoperindu-i cea ce este în mod fals simplificat, în mod practic falsificat în toate afirmările sale mai coprinzătoare. Rasele cari s'au distins în producerea ideilor generale sînt acelea cărora belşugul şi netezimea senzaţiilor le-au îngăduit, fără osteneală, priveliştea percepţiunilor tari şi numeroase, limpezi şi felurite»... Aceste condiţii le găseşte d. Boutmy împlinite la Grecii antici şi la Francezi. La Englezi este cu totul din contra «...ră-

rimea și nedistrugerea inițială a reprezentărilor spiritului, greoaia și nesigura lor gravitare, nu le fac proprii apropierii lor dese și felurite, din care trebue să se-desprindă abstracțiunile în belșug. Apărînd ici și colea întunecate, singuratice, ele nu formează un grup organizat, capabil de mișcări destul de bine ordonate și potrivite pentru a se ridica împreună în regiuni superioare, și pentru a se deda aci la construcții speculative largi» De sigur dacă Englezul este mereu atras și ținut de nevoia de acțiune, este din cauza climei, a puținei rodnicii a solului, a luptei cu natura, care, fiind mai sgîrcită, își dă mai anevoe comorile sale omului.

Această predomnire a activității, ajutată de chipul în care impresiile naturei se înfățișează spiritului: obscure, rari și șterse, fac ca poporul Englez să nu se dedea la idei și teorii generale. Tocmai din potrivă a fost cu poporul Francez, care s'a dezvoltat în condiții climaterice opuse. De aceea, faptele concrete și ideile generale vor avea o soartă diferită în mentalitățile celor două popoare. Pe cînd *Royer Collard* va zice: «je méprise un fait» Englezul Burke va zice din contra «je hais jusqu'au son des mots qui expriment les abstractions».

In sfîrșit, după d. Boutmy, condițiunile de climă, de lumină și variațiile lor ar avea înrîuriri hotărîtoare chiar asupra celor mai înalte concepții filosofice ale popoarelor. Astfel, popoarelor de la miază-zi, cari sînt vecinic deschise la impresii clare, definite, repetate, li se impune în mod fatal o concepție naturalistă a lumii și a omului, de către modul de a fi al lucrurilor din prejur. Speculațiile metafizice sunt aci favorizate de mediul fizic, chiar și aceste speculații au totdeauna un caracter naturalist. Cu populațiile nordice, potrivit condițiilor lor de climă, lucrul este tocmai din potrivă. Un fel de misticism practic și individualist este particularitatea care caracterizează spiritul lor.

Intrucît clima lucrează asupra spiritului, în mod indirect, prin mijlocirea transformărilor fiziologice ce ea determină în organism? D. Fouillée a rezumat admirabil influența ei în termenii următori: «Climatul, zice dînsul, lucrează asupra temperamentului, pentru ca prin mijlocirea acestuia să lucreze asupra spiritului... Căldura extremă face că cursul sîngelui și al fluidelor să fie prea repede; ea mărește secretarea și eliminarea substanțelor apoase și solide, ceace face organismul mai puțin capabil de încordare și de muncă. Ațițînd sîngele și deschizînd porii, ea face ca pielea și nervii să fie prea impresionabili. Din cauza aceasta oamenii sînt mai simțitori, imaginația lor este ațițabilă peste margine. Insfîrșit, prea multă căldură ajunge să obosească și să sece simțirea însăși». Cu frigul este desigur din potrivă.

„Frigul, zice dl. Fouillée, adaugă forțe corpului, pentru că hrănirea corpului este mai bogată și mai bine distribuită în totalitatea organelor; de acolo rezultă o mai mare atragere către lucrurile anevoioase. Această energie fizică aduce cu sine o mai mare energie morală, o trebuință de a lucra, de a se mișca de a se cheltui.

Frigul contractează și fibrele pielei, de unde rezultă o respirație mai mică, vibrațiile par atunci mai puțin ușoare de produs în toate părțile contractate ale corpului, simțirea este mai anevoe de deșteptat. Dar odată trezită, și de motive ne apărat mai serioase, patimile sunt mai adînci și mai durabile".

De opotrivă de simțitoare sînt pentru temperamentul popoarelor în particular umiditatea, limpezimea și starea de agitație a aerului. „Umiditatea statornică zice autorul ce citarăm, astupă mai ales porii pielei, întîrziază circulația umorilor, micșorează forța sistemelor vaso-motor, ia ceva din energia corpului întreg, tocește simțirea și activitatea morală, într'un cuvînt predispune la încetineala și inerția temperamentului flegmatic" sînt clime care predispun la melancolie, după cum sînt de cele cari fac pe om vesel și nepăsător. Stările de suflet sînt într'adevăr influențate de veselia luminei sau de posomorirea ceții și a negurilor. Și aceste însuș... ale momentului, cînd se repetă sfîrșesc prin a trece în temperam...".

Intre ce limite se întind însă aceste înrîuriri ale climei este greu de hotărît. Sigur este însă că puterea lor scade, în măsură ce inteligența și tecnica omenească dau omului putința să lupte și, în parte, să se apere în potriva acestor înrîuriri. Și căldura și frigul pot fi în bună parte domolite pe cale artificială.

In afară de aceasta, sînt multe casuri în cari aceeași clima n'a produs aceleași resultate morale la popoare diferite. Amintim spre pildă că nestatornicia ar fi o însușire sufletească datorită, după părerea lui Montesquieu, climei temperate, cum se face, să întreabă dl. Fouillée, că milioane de Chineji trăiesc în aceiași climă ca și Francezii, fără ca să aibă aceiași predilecție pentru schimbări, care ar fi, zice-se, una din trăsăturile Francezului. Apoi aceiași climă a produs pe Grecii vechi, pe Turcii moderni ca și pe Hotentoți. Dovadă că clima caldă, și chiar cea prea caldă, nu poate împedica formele mai întinse ale activității, stă și faptul că civilisația omenească își trage începuturile tocmai din țările tropicale. Fenicienii, Egiptenii, Aztecii și Mexicanii au pus bazele civilizației omenești într'o climă arzătoare.

D. Drăghicescu

Visul Bradului

Trei feciori avea moș Bradu:
Sandu, Pintea și cu Radu:
Nici o fată, nici nur[illegible],
Ci curat cei [illegible] feciori.

Și 'ntr'o zi-i chiema la dînsul
Și 'necîndu-l parcă plînsul,
Bietul prinse-a le grai:
—Nu știu eu de-oi mai trai.

Ca să'mi văd cu ochii visul...
Fie-care cum i-i scrisul!...
Dar de-o dată,—bune știri:
Strînge țara trei oștiri;

Una Prutul să mi'l treacă,
Spre Cordun a doua pleacă,
Iar a treia, peste deal,
Primblă moartea prin Ardeal...

Eu, bătrîn mă simt acuma,
La plăcinte doar bun numa,
Istovit de ani, greoi,
Dar în schimb,—vă am pe voi!

Caii jos bat din copite,
Flintele sînt hodinite,
Luați una de flăcău
Și porniți cu Dumnezău!

* * *

Către țara Bucovinii
Ce-o înădușă străinii
Jurînd moartea neamului, –
Calea ta-i... a Sandului...

Pașii tăi, băete, du-ți'i
Până 'n Sneatin și Pocuții
Unde-avem ș'acuma rost—
Doar, din vechi, a noastre-au fost!

Iar dovada de izbîndă,
Să ne-aduci nouă dobîndă,
Din semințele-arăpești,
Herghelii împărătești.

* * *

Radule, al tău e locul
Peste Prut... E vajnic focul,
Dar și tu, Radule, faci
Singur tu, cît cinci Cazaci!

Pan'la Nistru 'ntreg poporul,
Ca Isus, Mîntuitorul,
Din mormîntu-i, ferecat,
Pentru noi a re'nviat.

Lui închină-i brațul, gîndul,
Și de-a vrea cu noi Preasfîntul—
Să ne-aduci la toți plocon
Herghelii de peste Don.

* * *

Pinteo, tu spre munți te urcă,
Unde-ai noștri au de furcă,
Și le du într'ajutor
Brațul tău cuceritor.

Iar la 'ntors... cobori pe Mureş...
Cum eşti tu voinic şi gureş,
Nalt cît bradul din păduri,
Cîte inimi n'ai să furi!...

Dar ca'n Sălişte, baete,
Nicăiri nu-s aşa fete...
Tu 'ntr'acolo să te duci
Mie noră să-mi aduci,

Ca şi mata-i din Săcele,
Tot meleagurile-acele...
Şi cu-amar noi o jălim,
De cînd doarme 'n ţintirim.

* * *

Şi tăcu aici bătrînul...
Un suspin îi umflă sînul
Şi pe-obrazu 'ntunecat,
Două boabe-au lunecat...

Cei feciori dreapta-i sărută,
Sar în scări cu „doamne-ajută"
Şi se duc tot într'un gînd,
Prafu 'n urmă ridicînd.

Şi se scurge vreme lungă
Făr' la noi să mai ajungă
Veste bună, alte ştiri
De la cele trei oştiri

* * *

Iată-abia 'ntr'un miez de noapte,
Pe sub ziduri s'aud şoapte...
—Cine-acolo-i?—E om bun:
Sandul tău dus în Cordun.

—Ţi-a zimbit ori nu izbînda?
– Vine 'n urmă şi dobînda!
Eu prin Sălişte fuseiu,
Ţie noră 'ţi aduseiu!

Şi trecu vr'o lună iară...
Cînd căzu Radu 'ntr'o sară.
—Radule, tu ne soseşti
Făr' de caii căzăceşti?...

—Nici o grijă să n'ai, tată,
Vine 'n urmă prada toată!—
Eu prin Sălişte m'am dus,
Ţie noră ţi-am adus!

Şi'ntr'o zi şi Pintea... iată'l...
Dar nu-i zice-o vorbă tatăl,
Ci porunci tot dă grăbit
Pentru trei nunţi de gătit...

Şi feciori 'ncungiurîndu-l,
Ei nuntesc un an de-arîndul,
Ca-au dat tatei trei nurori
Şi Moldovei,—trei surori.

Gh. din Moldova

Sfintul Vasilie

De-o săptămînă, de cînd m'am întors iar în grădina copilăriei, drept îți spun, prietene, că nu m'am plictisit de fel. Am dat într'o mare zvoană,—un lucru rar, nemaivăzut, ne mai-auzit. Toată lumea, frate, se zvîrcolește și se frămîntă. Dimineața, după ce pornesc gospodarii la lucru, femeile es la porți, se string pe podețe și încep a melița; seara, cînd se întorc oamenii, alt clocot: se opresc rînduri-rînduri în ulițî și stau și vorbesc și vorbesc, parc'ar pune la cale țările lumii! Așa-ceva, in cuget curat mărturisesc, n'am văzut, de cînd maica m'a făcut! Sătenii noștri nu se aprind așa ușor; ei așteaptă să vie întîmplările și le primesc cu liniște; bucuriile, necazurile nu-i prea scot din fire; durerile mari le primesc ca pe ceva ce *trebuia* să vie, de undeva, din necunoscut, de la Dumnezeŭ, și împăcarea e cea mai mare tărie. Dar aicî e cu totul altceva; acum și-a eșit poporul din fire.

Mai ales săracul Manole crîșmarul prin greu val trece. Pe el mai ales îl ustură toată această afacere. A venit la mine și s'a plîns:

„Domnule profesor! mare comedie!... Au de gînd să nebunească oamenii *iștia!*

— Cum au de gînd să nebunească?

— Apoi bine, erau oameni pe cari pînă mai eri alaltăeri nu-i puteam scoate din crîșmă, ș'acuma, poftim, de-atîtea zile nu mi-au făcut alișveriș batîr de-un franc! Apoi treabă e asta? Hm! Spun *sirios*, e un caz foarte grav!"

Cazul era în adevăr foarte grav și Manole mi-l lămurea scărpinîndu-se pe rînd, cînd cu dreapta, cînd cu stînga, în capu-i mare cît o baniță, cu un păr așezat acolo cu țăpoiul parcă. Și era cu atît mai grav, cu cît de cînd nu-i mai călcau mușterii în prăvălie, se cam îmbolnăvise de supărare: slăbise, vorbea moale, cu ochii adormiți și i se umflase, i se înroșise nasul..

Mihnirea lui și fierberea Viișorenilor aveau, ce-i dreptul, o pricină destul de însemnată. Era vorba de un *sfînt*, sfînt în carne și oase, care eșise în lume și propovăduia cuvîntul adevărului! Nu era o glumă. Oamenii, în sfaturile lor, uimiți, vorbeau numai de minunile sfîntului; un fel de Sisoe nou, care umbla cu crucea prin lume și prigonea pe necuratul ori unde-l întîlnea. Acest Necurat sălășluia mai ales în rachiu, în *holercă*, și asta mihnea așa de tare pe Manole crîșmarul, și de asta sătenii nu se mai apropiau de pragul șandramalei lui pornite într'o parte, șoldite, ca un om afumat, care stă strîmb din șele.

Pe sfînt îl chema Haliciuc. Se ridicase din Bucovina, deacolo, dintr'un sat, și începuse să grăiască norodului împotriva băuturii. El, de neamul lui, era Rusnac, și tată-său și maică-sa fuseseră niște bețivi fără pereche. Dar zice-că într'un rînd, adormind la coasă, pe cîmp, a visat flăcăul că se coboară din cer spre dînsul, pe o scară de aur, sfîntul Ilie. Și parcă i-a zis: «Eu alung pe diavol din cer, bătîndu-l cu varga de fier, înroșită în foc; a venit și vremea ta, Vasilie, să te ridici și să alungi pe Necuratul de pe pămînt! Du-te și propovăduește printre oameni că rachiu-i diavolul, și-i izbăvește pre ei de diavol!»

Cuvintele acestea, sfîntul Ilie i le va fi spus pe rusește lui Vasilie, că în altă limbă, după cum noul Sisoe arăta, nu prea vorbesc aștile sfinților cari păzesc la poarta Raiului.

Și de la visul acesta a pornit omul a umbla și a împrăștia, ca pe niște semințe dumnezeești, în cele patru vînturi, propovăduirile împotriva băuturii. Și zice că sate întregi se luau după adevărurile limbei lui, se închideau crîșmele și se înălțau cruci de piatră pe care creștinii scriau cu jurămînt strașnic, precum ca să se știe că din ziua aceia gospodarii toți s'au lepădat de *Ucigă-l-Crucea*. Și sfîntul se ducea înnainte din sat în sat, printre Ruteni și printre Romîni, făcea cruci mari, ridica mînile spre cer și vorbea, și făcea minuni de rămînea lumea cu gura căscată!

Crîșmarii cari săriseră la el să-l omoare, noaptea, căzuseră fulgerați cu brațele frînte... Și din minune în minune, din sat în sat, iată-l pe Vasilie că se apropie și de tărîmurile noastre, și iată pe Manole trăgîndu-se de cap, și iată poporul plin de neliniște. Se apropie omul lui Dumnezeu și cu dînsul vin vremuri nouă!

Asta e povestea, și-ți închipui cu cîtă jale se uita crîșmarul la mine, scărpinîndu-se în stogul de deasupra ochilor. Ce puteam să-i fac? Asta era pentru negustoria lui o mare pacoste.

Imi spunea bietul om că are de gind să se dea cu capu 'ntr'o fintină. Dacă inchide crișma, ce să facă? «Să mă apuc iar de muncă, ca ori-ce țăran de rind? Cum? Asta nu se poate cu nici un preț! Absolut! Doar acum am inceput a fi in rind cu lumea *cealaltă*....» In rind cu noi, adică, cu pantalonarii. Și era nenorocit, grozav de nenorocit. Și eu imi inchipuiam că are dreptate, că-i intr'o mare primejdie, mai ales că mirosea omul a diavol de mă trăsnea!

Acuma ce-avea de făcut? Zice că are de gind să se pregătească de luptă. «Pin'la moarte merg! Nu mă las! Ce? să rămin calic? Să mor de foame? să intind mina la pod? Ce să fac, hn? Spune și dumneata, ce să fac?...»

Iar sfintul Haliciuc se tot apropie. Și oamenii, cu apropierea asta, intră tot intr'o mai mare neliniște și fierbere! Sint ca niște copii cărora le-ai spus o poveste ciudată. Stau și vorbesc, vorbesc mult, deodată apoi rămin pe ginduri in fața unei intrebări a unuia.

Două zile nici n'au lucrat. S'au adunat la preot și s'au sfătuit, s'au adunat la primărie și s'au sfătuit; au venit și la mine, m'au intrebat, m'au intrebat, și iar s'au sfătuit.

Părintele Năstase al nostru e un bătrin foarte cuminte. Știa el că au să vie poporanii lui să-l intrebe despre sfint. Cum i-au impestrițat oamenii ograda largă, a eșit in cerdacul casei. Cum s'a aratat el, cum s'a potolit murmurul mulțimei.

«Părinte! a zis unul. Se aude de unul care vine făcind minuni.... Zice că-i sfint!...

— O fi! grăi părintele Năstase. Dar la noi, la carte, nu scrie... Cum il chiamă?

— Ci-că Vasilie Haliciuc...

— Apoi nu, in carte nu-i scris așa sfint...»

Oamenii se uitară unii la alții. Manole incepu să mugească: «Ce-am spus eu? Un pungaș, un ticălos! acela-i sfint? Poftim! Scrie la carte? ce-am spus eu? Să nu lase el pe oameni să se bucure, acolo, la un păhar dulce!...

— Stăi, Manole! stăi, Manole! vorbi zimbind părintele. La carte nu scrie; aista-i un sfint nou, ce vrei?

— Bine, da' ce are el cu băutura mea?

— Nu știu, Manole! aud și eu. Să vedem, zice că are să vie și pe la noi...

— E sfint, părinte, ori nu-i sfint? intrebă un gospodar cu oare-care nerăbdare.

— Nu știu, bre Costache, să vedem. De unde se poate ști, așa pe de-asupra? La carte nu scrie. Dar poate-i sfint. Să vie aici, să vedem cu ochii noștri...»

Ce zarvă a fost după asta! Striga crișmarul Manole ca un leu, dind din mini și scuturindu-și pletele unsuroase. Iar oamenii nu-și mai găseau astimpăr. Unii țipau că-i sfint, alții că nu scrie la carte; unii innălțau bitele, alții arătau pumnul; erau să apuce pe crișmar la bătae, erau să se incaere și ei... Și așa intrară la primărie...

Acolo alta.

«Domnule primar, s'aude de-un sfint...

— Aud și eu, zice primarul, ce-i cu sfintul?

— Vine ori nu vine la noi?

— Dac'a avea pașaport in regulă, poate să vie. Cine-l oprește?»

Aici era greu de ințeles. Sfint cu pașaport, cine dracu-a mai văzut? Dar dac'așa-i legea țării, ce să-i faci? Și altă răscoală pornește: dacă are sfintul pașaport ori nu.... Și Manole iar prinde să urle, de parcă-l scutură toți dracii...

Și zi cu zi halimaua crește, crește; zi cu zi tot mai multe minunății se povestesc despre sfintul Vasilie Haliciuc.

Cea *mai așa* este una pe care cu multă taină o impărtășesc tuturora Rusnacii lui Sisoe. E vorba despre obirșia acestui om al lui Dumnezeu. Spun anume că sfintul s'ar fi trăgind din Ion-cel-Nou, de la Suceava, sfintul cel așa de iubit de Huțuli și de Ruteni, cari la 24 Iunie, ziua cea mare a lui, vin din toate intunericurile satelor lor ca să sărute pulberea din jurul bisericei unde odihnesc sfintele-i moaște, cari cu ciubotele și cu cojoacele lor unsuroase fac zid nestrăbătut acolo, cari pentru credința lor au rupt, odată cu sărutarea de evlavie, pină și nasul dumnezeescului om, ca să aibă os sfint, bun de leac.

Cind au auzit că Vasilie ar fi avind asemenea părinte, oamenii noștri din Viișoara, ca Rominii, au cam clătinat din cap. «Hm! o fi!» Și au mai dat o raită pe la preotul Năstase și pe la domnul primar.

Părintele, cuminte ca totdeauna: «Nu știu, n'am de unde să știu dacă să rudește cu sfintul Ion-cel-nou... Doar sfinții sint schivnici depărtați de lumeștile păcate. De unde se poate ști? Dar dacă vrea Dumnezeu, se poate!....»

Primarul a fost mai scurt: «Ce mai la deal, la vale? trebuie să aibă act de naștere!....»

Din vorbe de astea oamenii însă nu se săturau. Drept aceia s'au dus pe la bătrînii satului să vadă n'or ştii ei mai mult decît tineretul acesta necredincios din ziua de azi. Dar moş-Vasile Bujor nu ştia decît cele ce-auzise de la nepoţi, adică ce ştia şi lumea cealaltă; iar moş-Alisandru Ciobanu, cel care umbla încins cu frînghie de papură şi purta în sîn *Epistolia* şi *Visul Maicei Domnului* aflase prea multe. Acuma de unde le-o fi auzit el, nu se ştie, dar nu mult în urmă toată lumea vorbea şi despre aceste lucruri care se întîmplă numai în minunatele poveşti, de pe cînd se potcovea puricele cu nouăzecî-şi-nouă de ocă de fier la un picior.

Aşa, zice-că Vasilie ar fi avînd un balaur îmblînzit, pe coama căruia încalecă şi se înnalţă pe alte tărîmuri, în nouri de foc, ca să vorbească cu alţi sfinţi mucenici, undeva, nu se ştie unde.... Zice-că are un ţincu-pămîntului cu ochii roşi, care vorbeşte omeneşte şi care-l vesteşte lătrînd, cînd vine Ucigă-l-toaca, —şi cîte altele, de ţi să încrîncenă carnea pe trup cînd le-auzi.

Şi nu departe de Viişoara, în sat în Valea-Merilor ci-c'a intrat Vasilie deodată, cînd nimeni nici nu s'aştepta. Numai morarul l-a văzut. Şi acest morar, cu pletele pline de făină, cu pipa veşnic în colţul gurii şi cu sticluţa cu holercă totdeauna în tureatcă, jura cu mîna pe sfînta cruce că sfîntul venea într'o căruţă—uite, o căruţă ca toate căruţele!—dar la care nu se afla înhamat nici-un cal. Şi zice-că venea aşa, singur, şi nici n'atingea pămîntul, venea ca într'un abur de foc. Şi cum a intrat în sat, au prins a se auzi nişte vaete lungi prin văzduh, pe de-asupra; şi morarul a văzut cu ochii lui cum sfîntul ameninţa cu mînile în sus, şi a priceput că pe-acolo, pe sus, sînt duhuri necurate, care fug ca alungate de spaimă, ameninţate de omul acela căruia Cel-de-sus îi dăduse putere.

Şi cu cît zvoana creştea, cu atît vestea apropierii sfîntului Vasilie intra mai cu tărie în toate sufletele, cu atît nenorocitul Manole se prăbuşea într'o disperare neagră, de moarte. Şi iată că'ntr'un rînd, după amiazi, soseşte un călăreţ, un om care trecea numai prin sat, cu afaceri. Poposeşte la crîşmă, bea o litră de vin şi începe a spune că a văzut nu cu mult înnainte, ci numai cu două zile, a văzut pe sfînt într'un sat, l-a văzut cu ochii lui.

«Să fiu al dracului, dacă nu l'am văzut!» zicea creştinul mîngîindu-şi mustăţile umede.

L-a văzut. Uite, era vuet mare în sat, sunaŭ clopotele în turnul bisericei, oamenii se îmbulzeaŭ, femeile cu copiii eşeaŭ de prin ogrăzi, se strîngeaŭ buluc ca oile,—şi în freamătul întins, în îngrămădirea de iarmaroc, pătrunde o căruţă vopsită verde, trasă de doi cai mărunţi, negri.

Din căruţă se înnalţă de-asupra capetelor un om mărunt slab ca un schelet, cu capul gol, cu părul bălaiŭ pieptănat bine cu cărare la mijloc, cu doi ochi arzători înfundaţi în găvanuri negre, pe un obraz uscat, alb, fără pic de sînge parcă.

Şi trupul subţire, îmbrăcat în strae albe foarte curate stă nemişcat acolo, pe capra căruţii, şi ochii mari ca două găuri negre cercetează mulţimea....

«Cum? avea căruţa cai? întreabă cineva din mulţime.

— Fireşte că avea!» răspunde liniştit străinul şi duce cana cu vin la gură.

Oamenii se uită uimiţi unii la alţii. Apoi bine, frate, morarul spunea că venea fără fugari, într'un nour de foc. Cum aşa? asta nu se poate.

Manole începu a rîde:

«He-he-he-he! nour de foc! Ce nour de foc?—Balaur, bre! Avea ş'un balaur?

— Care balaur?» întreabă călătorul căscînd ochii mari.

Crîşmarul începu a rîde cu poftă, bătîndu-se cu palmele pe genunchi.

«Cum care balaur? Balaurul lui! he-he-he-he! Vezi, vezi? Ce-am spus eŭ? Şi pe urmă cum a mai fost? Hm! Balaur, nour de foc.... Poftim! Hm! Cum a fost?....

— Cum să fie? zice creştinul. Asta a fost, c'a început să vorbească... Bre, da' cum grăia, bre.... Phiii!.... straşnic! Dintr'odată i s'aŭ rumenit obrajii, şi spunea, şi spunea....

— Romîneşte vorbea? întreabă crîşmarul, dintr'odată întunecat.

— Romîneşte, da,—cum vrai să vorbească? cine-l înţelege altfel?... Şi spunea ce ticăloşie e pe la dînşii, în neamul lor, cum i s'a arătat Dumnezeŭ în vis, cum *holerca* e băutură spurcată, a Necuratului, şi spunea că de nu s'or lăsa creştinii de băutură, vor veni vremuri amare cînd copiii, ticăloşiţi de păcatele părinţilor, au să blesteme şi ţîţa pe care aŭ supt-o de la mamele lor!»

Omul tăcu. În juru-i şi mulţimea bulucită tăcea, cu ochii la el.

Cineva întrebă domol:

«Da' şerpii? s'aude că scoate şerpi din poloboacele cu rachiŭ....

— Nu, n'a scos nicî-un șerpe..» răspunse liniștit călătorul.

Și oamenii iar tăcură, gînditori.

Străinul încălecă, își învîrti harapnicul plesnindu-și ușor calul, și porni. In urmă-i mulțimea prinse a se mișca ca bătută de vînt. Trebuie să vie și pe la eî, nu se poate, numaidecît trebue să vie, azî-mîni, cel mult poimîni; trebue să se îngrijească să se tragă și la eî clopotele, trebue să-i facă primire cum se cade...

«Da! strigă cu tărie Manole, ca deșteptat din somn. Da! primire cum se cade trebue! Vine sfîntul? Halal să-i fie! Ceva așa ca un praznic trebue să pregătiți, ceva petrecere....

— Nu se poate!» ziseră cîțiva cu tărie. Mulți începură a rîde: «Vrabia mălaî visează!»

«Cum nu se poate? răcni cu disperare crîșmarul. Dar la o bucurie omul mai bea un pahar, se maî încălzește....

— Nu!»

Manole rămase țeapăn, privind drept spre oameni, apoî necuratul care era în el îl trase ușor la dreapta și la stînga.

«Eî bravo! halal creștini! Nu vă pare răŭ de sufletelul și de munculița mea?»

Oamenii rîdeaŭ, murmuraŭ adînc, se depărtaŭ încet-încet.

Diavolul trase pe crîșmar domol înainte, apoî îl brînci scurt îndărăt și dintr'odată îl pironi locului, scoțîndu-i pieptul în afară.

«Măăă! o să dați seamă înaintea luî Dumnezeŭ, că m'ați sărăcit! m'ați topit! m'ați lăsat sărac lipit pămîntuluî! Să vă rămîie de cap sfîntul vostru! Un păgîn ș'un iritic! Ce? nicî nour de foc, nicî balaur,—numaî o hodoroagă de căruță!... Pfui! să se bucure el la calicia mea.... Ducă-se dracului! mînca-l-ar temnița pămîntuluî....

— Tacî, măî creștine, nu sudui degeaba!

— Cum? ce să nu suduî?—Și-și trase un pumn grozav în piept.—Știți voî cît venin mi-a pus sfîntul vostru la inimă? Știți voî cîtă băutură am înghițit eŭ de scîrbă? De scîrbă, mă, de inimă rea! vaî de sufletul meŭ! vaî de Dumnezeul meŭ! vaî de măiculița mea! Cu parul am să-i trag în cap sfîntuluî vostru, cu parul!» Și începu a-și repezi mîna dreaptă înainte, parcă voia să și-o zmulgă din umăr.

Și cu parul, în adevăr cu parul eraŭ să-i tragă oamenii în cap luî bietul Manole. Se pornise o fierbere, o îmbulzeală, o mînie de glasuri de nu se auzea nicî în cer, nicî în pămînt,—și

cum a scăpat bietul om nicî acuma nu mî daŭ seama. Furnicarul s'a împrăștiat, s'a împărțit pe la podețe, pe la porți și prepusurile și poveștile iar porneaŭ din gură în gură. Nevestele, cu mîna la gură, țineaŭ morțiș și la balaur și la nourul de foc; fără de ele nu putea să fie sfînt; uniî din gospodari o lăsaŭ maî eftin; alțiî căutaŭ împăcare: în unele locuri intră în nour de foc, în altele se coboară cu balaur, în altele vine ca toată lumea;— și ciorovăiala nu maî contenea;—iar bietul Manole, zmintit cu totul, înfricoșat în nemernicia luî, cum veni seara, aprinse lămpile și deschise largî ușile crîșmei. Treceaŭ oameni la deal, treceaŭ la vale și nicî întorceaŭ capul spre *stabilimentul* luî de băuturî spirtoase; iar el, săracul, disperat, înșfăca cîte-o sticlă, trăgea cîte-un gît lung, apoî eșea în prag și o zvîrlea în drum spre oameni, cu mînie:

«Na! ducă-se dracului!»

Apoî a început să cînte. Urla, nu cînta. Plesnea din degete și juca mărunt în bătătură, cumpănindu-se în toate părțile, cu un zîmbet de mare fericire pe fața puhavă și vînătă.

S'a pus apoî să strige, cu mîinele în șolduri, lăsîndu-se tare pe spate:

«Mă! am să mă duc la Mitropolit, mă! am se vă *dimunț*!

— Poți să te ducî și la *Rusalim!* îî răspunse un om de pe drum.

— Da, am să mă duc! am să-l vîr în ocnă pe iriticul vostru! la muncă silnică! Ce crede el că-i țara'n pradă? Ce are el cu comerțul meŭ, mă!»

Înjura groaznic, gîlgîia din sticle și le zvîrlea în drum:

«Mă! eŭ vă daŭ dracului pe toți, mă!»

După aceia s'a rătăcit cu totul. Juca în felurite chipuri, chiuia ca la horă. Se oprea și vorbea singur, rîdea, dădea din mînî și se pălea cu degetul peste nas; deodată apoî se cucoșea, clătina din cap și amenința cu degetul pe cineva nevăzut dinnainte-i.

Cineva de pe drum se opri în întunerec și zise:

«Il vezî? Cu cine vorbește el acŭ?—spune!

— Cu *Caraoțchi!*» răspunse un glas subțire de femee.

Acuma omul s'a zmintit cu totul: așa aud. Șede ca o bufniță în ușa crîșmeî cu părul buhos pe ochî și se uită urît la oameni. Zvoana despre sfînt a slăbit, tot să depărtează zgomotul sfîntuluî ca un tunet în depărtările zăriî; satul, cu livezile

luĭ, cu creştinii luĭ paşnicĭ, cu durerile şi bucuriile luĭ, işĭ intră în cursul obişnuit; izbitura aceasta de vînt care aducea veştĭ neobişnuite din Cordun, de pe satele ruseştĭ, se stinge,—şi iată că oamenii se vor aduna într'o bună zi, însetoşaţĭ, şi vor descoperi că la crîşma luĭ Manole nu maĭ este nicĭ-un strop de băutură.

Va veni şi necazul acela,—şi va trece şi el cum a trecut zvoana cu sfintul Vasilie Haliciuc.

Mihail Sadoveanu.

Geschichte des rumänischen Volkes

von N. Iorga.

A eşit în 1905, în două vol. la Gotha şi umple un gol în istoria Rominilor. Nu puteau editorii «Istoriei statelor europene» (A. H. L. Heeren, F. A. Ukert, W. v. Giesebrecht şi K. Lamprecht) să nimerească om maĭ în stare a le da o istorie bună, luminoasă şi cu îngrijire scoasă din documentele interne şi externe; căci dl. N. Iorga nu numaĭ a cercetat tot ce s'a publicat, unde-va, în legătură cu istoria Rominilor, dar şi singur a dat la lumină mulţime de documente şi, une locuri, munca d-sale neobosită l'a făcut să dea peste documentul unic care dezleagă o problemă, asupra căreia alţii au adunat în zădar vravuri de citaţii. Cartea d-lui N. Iorga e manualul de la care trebuie să plece oricine va voi să mai adincească părţile întunecoase încă ale istoriei noastre; căci d-sa a ţinut seamă de tot materialul cunoscut şi-a trimis în note numeroase la izvoare, aşa că spusele şi părerile îi pot fi în totdeauna supuse la cercetare, iar documentele nouă ce se vor mai ivi vor putea fi puse în legătură cu cele cunoscute până la data lucrărei autorului.

Dl. Iorga arată că mai toţi cei ce au scris despre istoria Rominilor n'au avut nici cunoştinţi îndestulătoare şi nici mintea slobodă de ură sau părtinire, deci au ajuns la idei neadevărate, pe cari nepricepuţii le-au luat drept bune, le-au primit şi răspîndit.

De cine vorbeşte? De cei cari au susţinut că Rominii nu sînt de origină romană, c'au părăsit fără a lăsa vre-o urmă ţerile de la Miazi-Noapte de Dunăre, făcînd loc Maghiarilor; apoi de cei cari au scris că «Arăminii» n'au jucat nici un rol în regatul al doilea «bulgăresc», precum şi de cei cari au scris că Rominii n'au fost în stare să aibă o cultură a lor şi că tot ce au e de la Maghiari şi de la Grecii noi.

Aceştia sînt duşmanii, dar nici prietenii n'au fost mai de seamă, zice dl. N. Iorga; căci au scris că Rominii sînt urmaşii curaţi şi neschimbaţi ai Romanilor vechi,—iar nu ai Romanilor balcanici,—că limba noastră e cea veche latină, că am păstrat cultura antică şi că în multe am fost înainte mergători popoarelor apusene, de pildă în privinţa principiilor revoluţiei franceze,

cari s'ar fi dat la iveală mai intiiu la ţeranii răsculaţi peste munţi etc.!

Autorul ne spune că d-sa se află pri'ntre cei puţini la număr, dar nepărtenitori. Iubirea către poporul romin nu i va intuneca adevărul istoric. D-sa nu a scris istorie imboldit nici de ură nici de dragoste, ci intemeiat pe izvoare, pe cari le-a cercetat şi tălmăcit, iar adevărul ce-a putut scoate din ele, l'a intrebuinţat spre a intocmi istoria culturală a poporului romin.

Nu s'a pierdut în amănunte, ci le-a cercetat, pentru ca sprijinit pe dinsele, să poată prinde totul in ceea ce e mare, caracteristic şi ca atare face parte din istoria universală.

«Mai intiiu am voit să zugrăvesc dezvoltarea neamului rominesc, nu prin oamenii lui mai mult sau mai puţin mari, ci am privit neamul insuşi ca o fiinţă vie şi i-am urmărit dezvoltarea. De oamenii cei mari şi de cei mici am vorbit numai intrucit au ajutat la această dezvoltare timp de două mii de ani.

«Al doilea am căutat să zugravesc această dezvoltare in legătură cu popoarele vecine, ca inriuririle ce acestea au avut asupra Rominilor, cit şi cele ce au avut ei asupra vecinilor, să se poată intrebuinţa pentru istoria universală a culturii».

Volumul intiiu incepe c'o ochire asupra izvoarelor istoriei Rominilor, de la cronicari până la colecţiile de documente ce se publică şi acuma. In citeva rinduri judecă pe scriitor şi lucrarea lui, foarte drept, ca regulă, deşi, dese ori, prea aspru.

Aşa *Histoire de la Moldavie et Valachie* a lui J. Carra (1877) dă o descriere folositoare a ţerei, dar cuprinde numai istorie superficială. *Geschichte des transalpinischen Dakiens* a lui J. Sulzer (1781—1782) e lucrarea unui autodidact priceput, dar prea increzător în sine, foarte preţioasă pentru cunoaşterea Rominilor din Muntenia sub Turci in veacul al XVIII lea. Despre cartea lui Andreas Wolf in privinţa Moldovei (1805) spune de partea intiia că are date statistice şi geografice foarte de seamă, iar că a doua, mai mult de cit alte scrieri ale străinilor, cuprinde istoria Moldovei intemeiată pe izvoare locale. *Istoria Munteniei şi Moldovei* pină la 1801, de *J. Chr. von Engel*, e lucrată după izvoare, cu mare ingrijire, şi are multe lucruri preţioase. *Hronica Rominilor* a lui Gh. Şincai are, bun şi reu, cunoscut şi necunoscut; se sprijină pe mult material netipărit. Dionisie Fotino a lucrat *Istoria Daciei vechi*, după izvoare locale, fără a cunoaşte lucrările lui Engel şi Şincai. Astăzi are preţ numai partea unde autorul vorbeşte de intimplările din vremea lui şi partea descriptivă, care e un adaos. *Histoire de la Valachie, de la Moldavie et des Valaques transdanubiens* (1837) a lui M. Kogălniceanu e după Engel; nu cuprinde nimic nou. Tot aşa e şi Istoria, cea neisprăvită, a Valahiei de Aaron Florian.

Inşiră apoi toate revistele şi colecţiile de documente publicate până acuma, iară-şi caracterizindu-le printr'un cuvint două, după cuviinţă. Laudă *«Fragments des chroniques moldaves et valaques pour servir à l'histoire de Pierre le grand, Charles XII etc.»*, publicate in 1845 de M. Kogălniceanu. Despre «Uricariul» lui T. Codrescu, XXV de volume, zice că s'a publicat fără plan, fără note şi fără nici un fel de critică. *Tesaur de monumente istorice* al lui Papiu Ilarianu cuprinde mai mult lucruri tipărite aiurea. Despre dl. Hasdeu ne spune că e un spirit universal, care s'a chinuit cu greutăţi iscodite; iar de volumul din *Istoria critică a Rominilor* zice: «cuprinde „Essays" strălucit scrise, dar pe ton de prooroc, despre partea cea intunecoasă a trecutului rominesc». Despre *Documente privitoare la Istoria Rominilor*, a lui Eudoxiu Hurmuzachi, ne spune că sint de mare preţ şi că au schimbat ceea ce se credea dovedit in multe privinţi. Despre adaosele la aceste documente, prin cercetări in arhivele străine, ne spune că s'au publicat di'ntr'untiiu reu ingrijite, lăsind a se inţelege că se publică bine acuma. Aşa şi e; căci se publică sub ingrijirea pricepută şi sirguitoare a d lui N. Iorga chiar. Vorbeşte de *Chronique d'Ureki* 1878, de Emile Picot, care in adevăr e istoria Moldovei până la 1600. De notele lui Picot spune că sint numeroase şi insemnate. Despre *«Manual de Istoria Rominilor»* de dl. Gr. Tocilescu spune că e plin de greşeli şi că nu priveşte faptele mai de sus nici nu le simte legăturile şi că astăzi nu mai poate fi intrebuinţat, deoarece autorul n'a ţinut seamă de descoperirile nouă. Despre cele opt (cu cele două despre Cuza) volume de *Istoria Rominilor* de dl. A. D. Xenopol zice că sint lucrare mare, in care nu lipseşte agerimea, că are părţi interesante, pricepere modernă pentru viaţa popoarelor, dar că informaţia despre fapte e neindestulătoare; căci autorul nu s'a folosit de actele şi manuscriptele din Arhiva Statului, din Biblioteca Academiei şi de aiurea. Şi mai slabă e ediţia franceză din 1896. De dl. D. Onciul spune c'a publicat lucrări asupra părţii celei mai vechi a istoriei Rominilor şi că părerile d-lui Onciul se deosebesc adesea de ale d-sale. Despre *Istoria Rominilor* de V. A. Ureche zice că are o mulţime de documente din vremea fanarioţiior, folositoare şi nefolositoare (1774—1821).

Urmează o introducere etnografică istorică, împărţită in trei: I *Stramoşii traci*, II *Provinţia romană Dacia şi Romania resăriteană până la impărţirea impărăţiei*, III *Elementul roman la resărit, între Bizanţ şi Barbari, pînă la ivirea poporului romin.*

I. **Strămoşii traci.**

Pe la sfirşitul republicei, Romanii n'aveau graniţi statornicite nici spre Miază Noapte nici spre Resărit, dar visau domnia lumei şi erau încredinţaţi că Germanii barbari aveau să şi plece cindva grumazii sub ascultarea Romei. Deocamdată inse sosise rindul altora, al Ilirilor şi Tracilor, cari se intindeau in Alpi şi la Resărit in Panonia precum şi in ţinuturile Carpaţilor şi Balcanilor.

E de mirat că dl. N. Iorga vorbeşte de Galo-Iliro-Traci ca de un neam de oameni, pe care il socoate ca de o potrivă

cu Germanii şi cu Slavii. Pe cit ştim, Iliro-Tracii erau în adevăr acelaşi popor şi puteau fi puşi ca de-opotrivă cu Germanii sau cu Slavii, ba încă pe lingă Iliri şi Traci se numere şi Ligurii. Liguro Iliro-Tracii sint Arienii cari s'au întins mai întiiu peste ţerile aflătoare mai înainte vreme sub Iberi şi Pelasgi. Galo-Italo-Grecii sint al doilea soiu de Arieni, cari s'au şi despărţit în trei popoare deosebite. D'Arbois de Jubainville în *Les premiers habitants de l'Europe* fixase definitiv această chestie. Şi e mai mult de cit ciudat că dl. N. Iorga pe d'Arbois de Jubainville nici nu-l pomeneşte şi împărecheazâ aşa de ciudat pe Gali cu Ilirii şi cu Tracii.

Cucerirea Ilirilor ne o povesteşte în scurt după scriitorii vechi şi noi.

Despre Traci dă amănunte după Herodot, Tomaschek şi Livius, arată că moartea n'o despreţueau, ca Grecii şi Romanii, ci o căutau. Erau mai mult păstori, nu aveau oraşe şi rătăceau cu turmele de oi şi de cai de la munţi la şesuri şi îndărăt. Erau de la vîrfurile Balcanilor până la Marea Egee; dar şi la Miazănoapte de Balcani, unde purtau numele de Moesi.

Vorbind de luptele între Lysimachos regele Tracilor şi Dromichaites al Geţilor şi Sciţilor, dl. Iorga îşi dă cu părerea că Ἧλις la Dunărea de jos, capitala lui Dromichaites o fi Chilia, ba chiar închipuie prefacerile fonetice (!?) din Ἧλις în Χήλη, *Chele*, *Chilia*. Χήλη (rostit Kele şi Kili) poate să fie, foneticeşte; dar Ἧλις nu, căci s'ar fi rostit Helis sau Elis. Slăbiciunea d-lui Iorga în linghistică începe iar a se areta.

Dl. N. Iorga socoate pe Sciţi popoare Uralo-altaice. (pg. 10, vol. I). Prin urmare Sciţii, pe cari specialiştii i au dovedit cu bună-seamă ca Indo-europeni din grupa asiatică, rude de-aproape cu Perşii, dl. N. Iorga îi face uralo-altaici, adecă finezi sau mongoli! In d'Arbois de Jubainville sint dovezile aduse; ba, culmea culmelor, chiar în „Dacia înainte de Romani" a d-lui Tocilescu nu lipsesc.

Ne arată la Iliri şi la Traci încercările de organizare sub feluriţi «regi».

Ne arată cum un popor German. Bastarnii, cuceresc ţerile unde e acuma Moldova, Besarabia şi delta Dunărei, supunînd o parte din Geţi şi din Sciţi şi silind pe ceialalţi Geţi să se mulţumească a stăpîni Transilvania. Acolo iau numele de Daci, după un trib al lor şi ajung de temut sub regele Boirebista sau Burobostes.

Desfăşoară pe scurt, dar limpede, istoria Dacilor şi luptele lor cu Romanii, înainte de Traian şi cu Traian. Războiul întîiu a fost în 101 şi s'a isprăvit în 102 cu cucerirea Banatului de azi şi cu aşezarea unei garnizoane romane în Sarmisegetuza şi aiurea. Dacia era provincie romană cu rege naţional. Traian face podul de la Turnul Severin ca să stea în legături cu ea. In 105 se începe din nou războiul şi Romanii înaintează asupra Sarmisegetuzei şi pe la Turnul Roş, pe unde fac drum. Războiul se închee în 106 prin luarea capitalei şi prin uciderea de sine a lui

Decebal. După luptele cu Roxolanii în Dobrogea se înalţă monumentul de la Adamklisi[1]), şi în apropiere se întemeează oraşul Tropaeum Traiani.

II. **Provinţia Dacia şi Romania resăriteană până la împărţirea împărăţiei.**

Toată lumea iliro tracă era sub Romani. După înfrîngerea Dacilor se întemeează provincia Dacia, care cuprindea Transilvania de azi, Banatul şi Oltenia. In Moldova erau Roxolanii, în şesul Tisei, Iazigii. Dl. N. Iorga nu crede că Dacii vor fi fost mai mult de o sută de mii de inşi şi că partea cea mai mare din bărbaţi au căzut în lupte. Mulţi, şi mai ales femeile şi copiii, au căutat scăpare la barbarii din vecinătate. Iliria şi Tracia la Miazăzi de Dunărea s'au romanizat prin lucrarea administrativă şi prin militarii barbari romanizaţi şi ei; în Dacia aurul a făcut să se adune lume din toată împărăţia romană şi deci romanizarea s'a făcut mai răpede şi nu numai prin mijloacele obicinuite. Sub Commodus o mulţime din Dacii cari locueau di'ncolo de hotarele Daciei s'au aşezat în provincie în şesul Tisei, şi s'au romanizat.

Nu admite învinuirea ce d-sa face lui Hadrian c'ar fi stricat podul lui Traian.

Urmează istoria încercărilor Germanilor şi a altor barbari în potriva Daciei şi-a ţerilor de peste Dunărea, cari au silit pe Buri, pe Costobochi şi alte triburi dace a-şi găsi adăpost în Dacia romană.

In acest răstimp se face creştinarea în Dacia şi Tracia, dovadă terminologia latină.

Un popor traco-roman se formează la Miazănoapte şi la Miazăzi de Dunăre.

In veacul al treilea încep năvălirile Goţilor, cari se întind nu numai în Dacia, dar şi la Miazăzi de Dunăre până foarte departe, pe apă şi pe uscat. Năvala Goţilor s'a făcut din Rusia de azi.

Absorbirea Tracilor, Dacilor, Germanilor în lumea romană o zugrăveşte foarte frumos limpede şi convingător, ţinînd seamă de psihologia locuitorilor romanizaţi, dar de obirşie barbară şi ei în cea mai mare parte.

La pg. 51 vorbeşte despre părăsirea Daciei, arătînd că au părăsit'o legiunile, slujbaşii şi familiile mai bogate; pe cind agricultorii, păstorii, săracii, barbarii şi cei pe jumătate barbari, dar romanizaţi au remas pe loc, în bună înţelegere cu Goţii, Iuthungii şi Vandalii bătuţi de Aurelian şi siliţi a se supune ca federaţi ai împărăţiei romane.

La pg. 55, vorbind de Constantin cel Mare şi de expediţia lui la Miazănoapte de Dunăre, nu primeşte ideea că va fi făcut pod la Celei peste Dunăre. Crede că valurile din Dobrogea sint din vremea lui Constantin.

---

1) Dl. Teoharie Antonescu zice: cu Bastarnii etc. la 102.

La pg. 56 vorbeşte de un popor slav sau uralo-altaic, format în Panonia şi care întrebuința ca strigăt de războiu vorba *marha! marha!* Atunci ar fi fost Slavi şi ar fi dovedit că erau în Panonia încă de pe vremea lui Constantin (veacul al IV-lea după Hr.)

Navala Hunilor (pe cari dl. N. Iorga nu-i crede sosiţi atunci din Asia, ci că s'au sculat numai de sub mîna Germanilor) a silit pe Goţi să părăsească Dacia şi chiar părţile resăritene ale Europei.

Vine Cap. III. **Elementul roman în resărit între Bizanţi şi Barbari până la ivirea istorică a poporului romîn.**

Arată cum Germanii se retrag di'naintea Hunilor şi, după desfiinţarea puterii Hunilor, pleacă atraşi de partea apuseană a împărăţiei romane. Peninsula balcanică, Panonia, Dacia erau pustiite, oraşele dărămate, locuitorii siliţi a se sălbătăci şi viaţa se simplifică. Arată cum, după plecarea Germanilor, ţinuturile acestea erau goale de locuitori şi ogoarele în parte mare părăsite. Se făcuse loc şi Slavii l'au umpiut. Aceştia veneau ca păstori şi agricultori, cînd se putea pacinic, numai la nevoie cu arma în mînă. Arată cum Iustinian, folosindu-se de cearta sîngeroasă între Sclavini şi Anţi, cari în unire bătuseră pe Chilbudius prefectul Traciei, în Muntenia de astăzi, încheie pace cu dînşii, lăsîndu-i să se aşeze în Muntenia, ca prieteni ai împărăţiei şi apărători în potriva popoarelor de neam turc, cari se grămădeau în preajmă. Oraşul Turris (Nicopolul mic), poate Turnul-Măgurele de astă-zi, era loc de comerţ între Slavi şi Romani.

In nota de la pg. 65 vorbeşte de încercarea d-lui Hasdeu a descoperi pomenirea Romînilor încă de pe vremea lui Iustinian. Iordanes spune că Slavii au început a se aşeza în împrejurimile cetăţii Noviodunum, «Novietunensis civitas». Un copietor scrisese pe margine «Sclavinorum», adică Noviodunul Slavilor. Altul a băgat nota în text şi-a eşit «Noviet sclavinorum unensis». Dl. Hasdeu ceteşte Novi et Sclavino rumunensis!

Incercarea lui Iustinian izbuteşte şi la Dunărea de Jos e linişte. Dar alţi Slavi, Serbo-Croaţii pustiesc partea apuseană a peninsulei balcanice.

La spatele Slavilor se ridică domnia Avarilor, urmaşi ai Hunilor şi cu pretenţie de a stăpîni pe Slavi şi de a moşteni toate ţerile stăpînite odinioară de acei Germani pe cari îi biruiseră. Impăraţii de la Constantinopol se folosesc de Slavi în potriva Avarilor şi di'mpotrivă. Vin Bulgarii, alt popor turc, şi cuceresc Mesia cu Slavii şi Romanii de-acolo. Impăraţii de la Bizanţ chiamă în potriva Bulgarilor alţi barbari, şi astfel sosesc Ungurii, Pecenegii, Cumanii.

Specialiştii (vezi Hunfalvy. Die Ungern oder Magyaren. 1881) privesc pe Unguri ca popor finez, care într'o vreme a trăit alături şi sub înrîurirea unui popor turc. Dl. N. Iorga, fără a-şi areta pricinele, fie şi 'ntr'o notă, îi socoate popor turc amestecat cu mulţi Finezi. (pg. 73). Neapărat că greşeala e a d-lui N. Iorga. Şi aci filologia îi joacă un renghiu!

Ţarii bulgari îşi supuseseră pe toţi Slavii din peninsula balcanică şi din Panonia: domneau peste remăşiţele de Germani şi Turci din Panonia, peste Slavii şi Romanii din Dacia. Maghiarii năvălesc în Panonia, nu prin Muntenia sau Transilvania, ci peste Carpaţi, pe la Miazănoapte. Maghiarii găsesc Slavi şi Romani atîrnători de Bulgari, dar sub voevozii lor [1]). Sub Stefan I-iu, după 1000, se întinse domnia Ungurilor şi în Transilvania, unde se înfiinţă o capitală în locul celei bulgăreşti, Belgrad (Alba).

Dl. N. Iorga nu se uneşte cu înţelesul ce atîţia istorici romîni dau vorbelor Βουλγαρία ἐκεῖθεν τοῦ Ἴστρου, care se găseşte numai o dată în Simeon Magister, şi nu crede că e vorba de-o Bulgaria la Miază noapte de Dunărea, în Muntenia, ci că, ἐκεῖθεν poate însamnă şi di'ncoace în loc de di'ncolo ori că e vorba de Bulgaria de la Volga?! (pg. 77 vol. I.).

Cam romantic! Şi cu toate acestea la pg. 74, vorbind de stările în Panonia, la Dunărea, Tisa pe Drava, după desfiinţarea Avarilor şi a domniei lui Sviatopluc, ne arată că aşa zişii «rectores» ai împăratului Bulgarilor domneau peste Slavi, remăşiţi de Germani şi Turci şi peste păstori romîni. Iată deci di'ncolo de Porţile de fier o Bulgarie peste Istru şi nu se vede de ce n'ar fi fost una şi mai spre resărit de Porţile de fier şi de ce Ţarul Bulgarilor nu şi-ar fi întins puterea şi aci la Miazănoapte de Dunărea peste Slavi şi păstorii romîni. O fi dl. N. Iorga contra pentru că au avut alţii această părere? De-aceea spune ritos că Bulgarii n'au avut niciodată stăpînire aci?

Arată pricinile ce-au făcut pe Maghiari să părăsească Atelkuzul şi să se aşeze în Panonia, de unde s'au întins şi asupra Transilvaniei.

In cîteva cuvinte ne arată plastic istoria Pacinaţilor, de la luptele lor în potriva Maghiarilor şi pînă ce se aşază di'ncolo de Dunărea şi pier în urma unei răscoale, iar cei de la Miazănoapte de apă cad sub Comani, după lupte înverşunate, pe cari dl. N. Iorga le povesteşte pe scurt după Anna Comnena.

Tot aşa zugrăveşte, după scriitori contemporani, istoria Comanilor, de la ivirea lor ca duşmani ai Pacinaţilor pînă la fuga lor desnădejduită di'nnaintea Tatarilor, parte în Ungaria sub Cuten, parte peste Dunărea. Intre altele vorbeşte de acea expediţie a lui Manuel Comnenul la Miazănoapte de Dunărea în potriva Comanilor, pe cari îi bate în pădurea Tenuorman la poalele Carpaţilor. Bizantinii se aliază cu Slavii din această parte, cu Iaroslav de la Halici, dar şi cu alţi doi Premislav şi Rotislav, despre cari nu ne spune unde domneau [2]). Manuel a pus stăpînire pe Chilia. In altă expediţie prin Romînia de astăzi, cu Bizantinii merg şi Romîni în potriva Ungurilor, în Transilvania.

1). Ceea ce nu va împiedeca pe Dl Iorga a nu primi ideea că Bulgarii au domnit peste ţeri de la Miazănoapte de Dunăre!

2). Nu pune pe unul din aceştia în legătură cu Seneslav de la Argeş, in 1247.

Deci aci primeşte Dl. N. Iorga părerea altor istorici, dar nu ştim dacă pe-a d-lui Hăjdeu sau pe a d-lui Xenopol. Totuşi şi după aceasta la Miază-noapte de Dunărea domnesc încă multă vreme Comanii, aşa că nu se vede de ce nu-i pomeneşte la acea expediţie. Rostul Comanilor, ca sprijinitori a lui Asan şi Ioaniţiu Borilă etc. în potriva Bizantinilor şi Cruciaţilor de la Constantinopol, il pune de asemenea în lumină.

Ajungem la Partea I-a.

«Romanii tesalieni şi cei dacomesici ai resăritului până la întemeerea Valahiei».

In cap. I al acestei părţi, la pag. 86 şi următoarele, într'o notă dă literatura chestiei asupra aşa zisei teorii a lui Rösler, însoţind pomenirea fie-cărei cărţi cu cîte-va vorbe de critică.

Rominii se ivesc mai cu temeiu în istorie, zice dl. N. Iorga, abia în veacul al 11-lea şi al 12-lea, căci cuceritorii, pe lîngă altele, le-au răpit şi dreptul de a fi pomeniţi.

Romanii au găsit în peninsula balcanică, în munţi, feluriţi Traci, în oraşe, de-alungul drumurilor comerciale şi lîngă mare, Greci. Tracii s'au romanizat, Grecii nu. Ba Tracii, înainte de a se romaniza, începuseră a se greciza. Dl. Iorga nu crede că 'n Balcani au putut să se păstreze Bessii până târziu. Di'mpotrivă Ilirii din munţii Albaniei de azi au scăpat de romanizare desăvîrşită, pentru că munţii selbateci şi săraci nu atrăgeau pe nime, măcar că erau vecini cu una din cele mai infloritoare provincii romane, Dalmaţia, şi măcar că influenţa romană era mult mai puternică pe ţermul Adriaticei.

Nu vedem de ce n'ar fi remas în părţile selbatece ale munţilor resăriteni, până în veacul al VI-lea, şi Bessii. Doar fiind-că Dl. Hasdeu şi alţii cred c'au remas? Dar ce facem cu Gestitirum?

De mirat, mai ales cind singur pomeneşte un şir de popoare străvechi, cari s'au păstrat în munţi, (pag. 92)!

Dl. N. Iorga e de părere că 'n Dalmaţia s'a făcut o limbă romanică deosebită de cea romină. Asta e lucru dovedit de Dl. A. Filipide.

In munţii resăriteni ai peninsulei se află Vlahi, păstori şi hoţi, pomeniţi din veacul al 10-lea, cind ucid pe David, unul di'ntre fruntaşii Bulgariilor răsculaţi. Felul de luptă al acestor Bulgari dovedeşte că oştile lor se alcătueau mai ales din Romini şi Albanezi, ca şi mai tîrziu în partea resăriteană, cind cu răscoala căpiteniilor de păstori Petru Asan şi Ioaniţiu, cari erau Romini. Dl. N. Iorga nu e zgîrcit de loc în cheltuirea de vorbe ocăritoare pentru Rominii din peninsula balcanică şi cum uită a spune că 'n privinţa cusururilor Bizantinii îi 'ntreceau, ne face, nu ştiu cum să credem că simte plăcere a înjosi pe strămoşii noştri din acele vremuri, vorbind de ei mai cu acelaşi despreţ ca şi Kekaumenos. Aşa despre răscoala Asăneştilor zice c'a fost o *epopee adevărat rominească, măreaţă, singeroasă şi grosolană*. Şi aiurea (pag. 97): «A încheia un tractat cu dinşii, e ca şi de prisos, căci boerii romini se mută de la un partid la altul, pentru trecerea de vreme se'nsoară, ucid şi vînd prietenii, ca şi cum ar face lucrurile cele mai obicinuite ale vieţei».

Dar, cum vom vedea, dl. N. Iorga în patriotismul d-sale îngust nici nu-i socoate pe aceşti Romîni ca de-ai noştri; căci despre cei de la noi zice: «Astfel de viaţă nu o găsim niciodată la Rominii de pe partea stîngă a Dunărei: aceştia sînt, cum vom vedea, agricultori, pacinici şi liniştiţi, cari se fac păstori numai de nevoie». Păcat că uită tocmai istoria acestora cu toate grozăviile ei, grozăvii cari, de altfel, erau ale timpului.

E foarte ciudat că nu ţine seamă de dovezile aduse de dl. N. Densuşianu în «Revoluţia lui Horia» despre rolul ostăşesc al Rominilor în armatele bizantine, ca mai pe urmă în cele ungureşti.

Despre greşeala cea mare a d-lui Iorga în privinţa Arminilor şi Rominilor, pe cari îi socoate, fără nici o dreptate, ca două popoare cari s'au format şi au crescut deosebite, am vorbit în No. 4 al «Vieţei romîneşti», deci nu mai stăruiu.

Ne pare reu că teoria aceasta greşită pune o pată pe lucrare. De altfel d-sa a izbutit a învia foarte frumos şi, credem că adevărat, răstimpul, cind s'a făcut neamul romînesc în Pind, în Balcani şi în Carpaţi. A ştiut a se folosi foarte cu măestrie de numele de sate, munţi, rîuri şi să le dea o lămurire ce pare cea adevărată.

Chipul cum se foloseşte de amănunte, cum din faptele caracteristice scoate lumină asupra unor vremuri atît de întunecate, poate sluji ca model şi dovedeşte că avem în dl. Iorga un istoric, cu care ne putem mîndri. A făcut greşeli, căci istoria cere cunoştinţile cele mai felurite şi mai anevoie a le avea întrunite acelaşi om.

Ce frumos, de pildă, arată cum datorim şirului de popoare de neam turcesc, cari s'au perindat prin Rusia de miazăzi şi peste ţările noastre, faptul că Slavii de la miază noapte, Ruşii, n'au putut să-şi dea mîna cu cei de la miazăzi şi cum acele popoare barbare ne-au păstrat un loc gol şi pentru noi şi ne-au pregătit la rolul greu şi primejdios de-a fi despărţitori între două lumi slave, dar totodată ne-au cîştigat şi apărători în Europa, cari nu ne-au lăsat să ne înghită oceanul slav.

Trebuie să citească oricine cum se foloseşte dl. N. Iorga de cunoştinţele ce are despre viaţa oraşelor în timpul năvălirei barbarilor, de rostul episcopilor etc. Va vedea ce viaţă capătă, pentru noi, acele timpuri depărtate, cind strămoşii noştri apărau romanitatea, creştinismul şi civilizaţia de noianul barbar, care le îneca. In această privinţă d-sa urmează pe Jung.

La pg. 120 începe un capitol intitulat: **«Cele mai vechi ştiri bizantine despre trecutul Rominilor la Dunărea. Rominii de la Dunăre şi regatul bulgaro-romîn. Cele di'ntăi întemeeri de state. Lupte pentru neatîrnare».**

Aci vorbeşte de expediţia lui Manuel Comnenul în potriva Ungurilor în Transilvania, trecînd pe la noi cu o mulţime de Romini de la miazănoapte de Dunăre. Nu ştim de ce dorul de

a fi original face pe dl. N. Iorga a traduce ἐκ τῶν συνήθων καὶ πάλιν αὐτοῖς χωρίων, nu cum au tradus'o atiția «din locurile cunoscute lor și de mai înnainte», ci prin «din locurile, cari mai înnainte *fuseseră unite* cu *el*». Fuseseră unite în loc de *cunoscute*, *obicinuite* e peste putință, iar αὐτοῖς=*lui* e extraordinar!

După veacul al 12-lea, cronicarii bizantini nu se mai interesează de țările noastre. Cronicarii Serbilor și Bulgarilor n'au vederi mai întinse, deci nu ne pomenesc nici ei. Numai din documentele ungurești poate eși lumină.

Dl. Iorga se întoarce iar la Ioanițiu Nu crede că el, deși se știa Vlah, a putut afla că Vlahii sînt urmașii Romanilor, cum s'ar părea din scrisorile papii. Ioanițiu vroea să fie împăratul *Bulgarilor și Grecilor*. Incearcă apoi a explica în ce chip a ajuns a i se zice lui Ioniță «Impăratul Bulgarilor și Vlahilor» și țărei Vlahia. Ioniță își zicea în hrisoave etc., împăratul Bulgarilor și Grecilor sau pe grecește «τῶν Βουλγάρων καὶ Ῥωμαίων» In cancelaria papei s'a tradus acest titlu prin «Imperator Bulgarorum et Romanorum». Dar așa nu se putea răspunde; căci s'ar fi jignit Latinii de la Constantinopol. Ce face papa? Ii scrie că Ioniță e Roman de obirșie și Romani supușii lui, iar ca titlu îi dă «Bulgarorum et Blachorum rex». Cea mai bună dovadă c'a nemerit adevărul minciunei papale, o vede dl. Iorga în faptul că papa vorbește despre Samuel, Petru și Simeon, regi bulgari curați, tot ca de niște, *reges Bulgarorum et Vlachorum*».

Nu credem că are dreptate dl. Iorga. Dacă știau Kekaumenos și Anna Comnena, Cinamus și alții de Vlahi că se zic a fi coloniști veniți de mult din Italia, cum n'ar fi știut diplomații de la curtea papei de urmașii Romanilor de la miazănoapte și de la miazăzi de Dunărea, cînd erau în aceste părți până tirziu episcopi cari scrieau latinește și cari atirnau de Roma? Afară de acestea, lui Ioanițiu și țărei lui îi zic Blac și Blaquie[1]) și cruciații și cronicarii apuseni. E deci absurd de crezut că Petru, Asan și Ioniță nu știeau că o parte din supușii lor sînt de obirșie romană. Despre cele 5 episcopate răpite de Unguri de la împărăția lui Ioniță, arată bine dl. Iorga că nu puteau fi în părțile noastre, ci în Serbia până la Niș, cucerite de Emerich, regele, Ungariei pe la 1202 sau 1203.

Stefan cel sfînt al Ungariei cucerește Transilvania, întemeiază o capitală a ei pe Mureș pe locul Belgradului slav și Geisa o colonizază cu Germani[2]). Aurul și sarea atrag pe coloniști cari găsesc în țară Olahi (Romini) și Bisseni (Pecenegi). De pe vremea lui Stefan erau 7 cetăți, de-aceia Nemții i-au zis Siebenbürgen. Această părere a d-lui Iorga nu o primesc toți și unii țin mult la Cibinburg, adică numele ar fi venit de la Sibiiu, vechiu Sibiniu. Așa dar în Transilvania care era *Terra et Sylva Blacorum et Bissenorum*, a așezat regele, în puterea dreptului

1). Și dl. Iorga citează pe Rysbroek cu *Valachia terra Assani!*
2). Dar acest Belgrad îl apăraseră Rominii (pg. 199).

său de suzeran, pe Germani. Germanii erau sub comiți sau grebi, Pecenegii sub iobagiones; iar Vlahii, sub un voevod după obiceiurile lor. In partea resăriteană a Transilvaniei, la hotarul spre Moldova, a așezat regele pe Secui, Unguri grăniceri, poate prin veacul al 11-lea. Printre Secui erau și Romini sub cnezii lor și făceau aceiași slujbă.

In potriva Cumanilor din Muntenia de astă-zi, cari pătrundeau în Transilvania prin trecătoarea Rucăr-Dragoslavele (credem că și prin altele mai răsăritene) a adus regele Ungariei cavaleri germani și i-a așezat în țara Birsei, unde au făcut cetăți pentru apărarea Ungurilor, Secuilor și Rominilor. In 1222 li s'a dat și țara de la Carpați până la Dunăre și spre răsărit până la Brodnici, Romini din Moldova deluroasă. Cavalerii au intemeiat Cimpulungul din Muscel, iar Cumanii începeau a se liniști sub stăpînirea maestrului Dietrich.

Dar regelui nu i plăcură apucăturile Germanilor și-i izgoni ca pe niște șerpi din Cimpulung și din țara Birsei, supunîndu-și de-a dreptul Cumania. Din o scrisoare a papei se află că Valahii din aceste părți aveau episcopi de rit grec.

Regele Ungariei înființă între Mureșul de Jos și Dunărea banatul Severinului (1233). Severinul îl explică dl. Iorga de pe numele unui om și nici c'o legătură cu împăratul Sever, cum cred greșit atiția din istoricii noștri.

Vorbește de dania ce regele a făcut comitelui german Conrad, mai multe locuri la apus de Olt în Transilvania și ce va putea cuceri la miazăzi de Lotru, ne spune de castelele Lothurvar și Tălmaciu. Ținutul se numea Loviște, ceea ce dl. Iorga tălmăcește prin *confluență*, de și Loviște înseamnă loc de *vînătoare*.

Crede că pe Tatari i-a chemat unul din urmașii lui Ionițiu în potriva Ungurilor. Năvala s'a făcut în 1241 și-a prefăcut în pustie și țintirim Ungaria. Dl. Iorga, sprijinit pe cercetările lui Strakosch-Gassmann, publicate în 1893 sub titlul de «*Der Einfall der Mongolen in Mitteleuropa in den Iahren 1241 und 1242*,» spune că Bezerembam, de care vorbește Fazel-Ullah-Rasid, nu era în ținuturile romînești, deci că nu poate fi vorba de-un Basarab ban, cum crede dl. Hasdeu și atiția după el. Tatarii au prădat episcopia Cumanilor, pe Milcov, Muntenia și Moldova, firește că în deosebi Transilvania și Ungaria. Nu văd însă de ce se ferește dl. Iorga a vorbi de Caraulaghi.

Vorbește de dăruirea ce face Bela al IV-lea Ioaniților în Oltenia și'n Muntenia, de voievodul oltean Litovoi și de cel de la Argeș, Seneslav, amîndoi romîni. Dl. Iorga crede că Feketig sau Feketehalom, pe care îl dă Ioaniților regele era în țara Birsei. Dar cavalerii n'au putut prinde rădăcini aci. Istorisește năvălirile și amestecurile Tatarilor Nogai peste Dunărea. D-sa crede, și, cu drept cuvînt, că Stefan, fiul mai mare al lui Bela, a petrecut vre-o zece ani în Muntenia mare de azi, în înțelegere cu Seneslav, căutînd a întemeia aci un regat și purtînd lupte peste Dunărea până la Constantinopol.

Vine apoi domnia Nogailor. Pe la 1323 era întemeiat statul Ungrovlahiei sub suzeranitatea Ungariei cu Ivanco sau Tuhomir (Tocomerius) (pg. 144). In 1330 Basarabă, fiul lui Ivanco, bate pe suveranul său. Iar Tuhomir sau Ivanco o fi fost fiul lui Seneslav. Cum a unit însă și țara lui Litovoi cu a sa? Dl. N. Iorga e de părere că prin bună învoială sau încuscrire cu Barbat, fratele lui Litovoi. De ce n'ar fi dat însă regele Ungariei lui Ivanco și Oltenia? Litovoi și frații lui, poate înțeleși cu Bulgarii de la Vidin și de bună seamă cu Dorman de la Crașău (1272) se răsculaseră doar împotriva Ungariei și fuseseră învinși.

Unde rămîne însă toată istoria domnilor Olteni, povestită de dl. Hasdeu și felul cum credea d-sa c'a dovedit întemeerea Transilvaniei sau Ungrovlahiei?

Nu le combate nici macar intr'o notă! Dl. Onciul cu teoria d-sale are tot așa de puțin noroc la dl. Iorga.

In partea II-a **«Viața economică și sufletească a poporului romîn»**, în Cap. I, vorbește de păstori, călători și de plugari așezați. Impărțirea Romînilor în munteni și țărani din cîmpie; în al II-lea **Despre orașe**; în al III-lea **despre satele romînești**.

Romînii se ivesc în istorie ca popor de păstori și plugari, atît în Pind cît și în Carpați [1]). Plugăria le-a fost cu putință chiar în Carpați, nu însă și pe părțile cele stîncoase ale Pindului. Documentele arată că Romînii aveau, pe lîngă pășuni în munți, locuri de arat, ca și celelalte neamuri. Nu rare-ori vedem că lăzueau din codri, de-și făceau locuri de arat, unde sămănau săcară, meiu, mai tîrziu chiar porumb. Asta chiar Cîmpulungenii din Bucovina o spun.

Dă frumoase amănunte în privința deosebirei între țărani și Mocani sau Moți, în privința îmbrăcămintei și obiceiurilor. Vorbește despre împărțirea țerei după rîuri și izvoare, obiceiu luat de Romîni și de Unguri dela Slavi.

In privința orașelor arată că le-au întemeiat mai pe toate străinii. Așa Baia din Moldova au întemeiat'o Sașii din Bistrița și a purtat și numele de Moldova. Dl. Iorga a găsit multe scrisori *nemțești* de la graful și de la judecătorii din Baia către rudele lor din Bistrița. Romînește grafului îi ziceau Șoltuz, iar Sașilor Nicolaus și Georg le ziceau Giurgiuman și Nicoară; dar nu odată vorbesc documentele de Sașii de la Baia. Intr'o notă vorbește de o pecete a orașului Baia cu data 1200 [2]). Asta ne amintește de-o piatră de mormînt din 1297 găsită acolo de reposatul N. Beldiceanu. (Hic jacet Bartolomeus dei servus functus Sacerd[os]).

Romanul l'a întemeiat Roman vodă; cetatea Smeredova de lîngă el Stefan cel Mare. Administrația era ca la Baia și

1). La pg. 98 și mai înainte vorbea alt-fel: îi făceaț pe Armîni numai păstori.

2). Pg. 160 v. I unde trimite la *Studii și documente* VII (pg. 104 No. 8).

pecetea cu inscripție latină sau slavă dar cu litere latine. Și la Roman au luat Unguri și Sași parte la întemeerea orașului.

La sfîrșitul veacului al XIVlea a întemeiat Petru Mușat mănăstirea Neamțului. Lîngă schit se pomenește cetatea Neamțului (din v. al XV lea). Acolo erau doi pârcalabi și lîngă cetate un tîrg, Tîrgul-Neamțului. Dar mai înainte fusese în acest loc un așezămînt făcut de Sașii de la Bistrița, cari se îmbogățiseră aci păzind trecătoarea de la Bicaz spre Valea Seretului.

Deci dl. N. Iorga nu primește ideea că aici a fost odinioară o cetate a cavalerilor așezați în țeara Bîrsei la începutul veacului al XIII-lea și pune totul în legătură cu Bistrița, ca și la Baia. Iar cetatea pare a o atribui domnilor moldoveni (în veacul al XV-lea) cum spune de altfel și în altă lucrare.

Dar, de ce-i ziceau Cetatea Neamțului?

Mai departe însă (pg. 267 vol. I) ne spune că pe la 1352 cetatea era și'n ea așeză regele Ungariei oaste!!

La Bacău face-o scăpare din vedere ciudată, căci spune că e la locul unde Moldova se varsă în Siret! In adevăr acolo e însă Romanul, iar Bacăul e pe Bistrița nu departe de locul unde se varsă în Siret (pg. 162) Bacăul e și după nume unguresc. Trotușul de asemenea l'au întemeiat Ungurii. Intr'o vreme Trotușul era mai mare de cît Bacăul, comerțul cu Brașovul se făcea pe aice și tot în Trotuș erau vameșii lui Vodă. Pe aci mergeau la Brașov negustorii armeni și nemți din Polonia. In apropiere de Trotuș era Ocna și pecetea orașului avea pe ea ciocanele șaugăilor.

Ajudul e de asemenea întemeiat de Unguri și Sași. Focșanii sînt oraș nou. Pe la 1738 trăiau nepoții unuia, care făcuse plugărie în satul Stroești, unde s'a întemeiat apoi tîrgul Focșani. Până în veacul al XV-lea era pe Putna, cetatea Crăciuna, iar tîrgul Putna se pomenește ca loc de vamă în drumul spre Muntenia, în 1460. Cine-a întemeiat Crăciuna? Nu cavalerii?

Tot așa e în partea muntoasă și deluroasă a Munteniei. O scrisoare a papii, din 1234, arată cum au trecut la biserica resăritului o mulțime de Unguri și de Germani cari se așezaseră între Romîni, în episcopia Cumanilor (între Buzău și Bacău). Buzăul se pomenește încă din 1431, dar era mai vechiu. Acolo era un episcop resăritean. (N'o fi *Busau* al cavalerilor ?) Cîmpulungul l'au întemeiat cavalerii germani la începutul veacului al 13-lea. Aci făcuseră un Marienburg și un Marienkloster. Schitul și-a lăsat numele de Cloașter până astăzi. Dl. N. Iorga crede că și cavalerii n-au găsit locul gol, ci că erau acolo Nemți mai dinnainte încă. Organizația orășănească era germană cu graf sau jude și pîrgari etc. Privilegiile Cîmpulungului s'au păstrat până tîrziu și'n parte până azi. Tîrgoviștea era încă din veacul al 15-lea cel mai însemnat din scaunele domnești. Și aci erau Sași și organizația orășănească germană cu jude și pîrgari. Elementul romînesc ajunsese însă cu totul cumpănitor în veacul al 16-lea. Săcuenii, după care se numea ținutul „Saac",

îl crede a fi fost de asemenea înființat de Sași [1]). In colo în partea muntoasă și deluroasă a Munteniei și Olteniei nu se mai întîlnește nici un oraș întemeiat de Sași și Unguri. Pricina e că nu erau căi de comerț, cari să atragă negustori. Toate celelalte orașe le-au făcut din sate domnii. Intre cele mai vechi e Argeșul, unde ședea Seneslav pe la 1247 și mai înainte; Gherghița, Piteștii, Cărbunești sau Tîrgul Bengăi. Tîrgul Jiului era la începutul veacului al XVI-lea, sat. Mircea Ciobanul l'a luat de la stăpîn pentru viclenie, l'a dăruit altuia și tot odată l'a făcut și tîrg. De-atunci pe lîngă pîrcălabul satului au început a fi acolo jude și pîrgari. De la o vreme orășenii s-au răscumpărat. Rîmnicul Vîlcei ca și Rîmnicul Sarat sînt orașe făcute din sate de lîngă cîte un rîmnic. Dl. Iorga spune că la Rîmnicul Sărat se făcea sare din apa sarată a unui iaz (?). Piatra din Moldova era de asemenea un sat prefăcut în oraș, fără amestec de străini. Orășenii erau mai toți plutași și butnari.

Intre Siret și Nistru sînt multe orașe vechi. Cernăuții l'au făcut di'ntr'un sat. Siretul e întemeiat de Nemți și avea orășeni nemți pe la sfîrșitul veacului al 14-lea. Suceava de asemenea, în strînse legături cu Bistrița. Sașii, împlinind oareși cari forme, se bucurau în Suceava de dreptul cetățenesc german; de asemenea Sucevenii în Lemberg și aiurea. In 1544 graful și cetățenii jurați din Suceava scrieau nemțește.

Pe lîngă Nemți au mare rost negustorii armeni și carele lor. In veacul al 14-lea se așezaseră Armenii fugiți din Asia în Lemberg și în orașele răsăritene ale Moldovei. Cei d'intăi domni ai Moldovei au găsit în Suceava și aiurea, pe lîngă comunități săsești și armenești, sub șoltuzul și pîrgarii lor armeni. La începutul veacului al 15 lea se pomenește Dorohoiul, un sat mai apoi tîrg, pe unde trece drumul la Hotin și Camenița. Mai înainte vama Dorohoiului era la Siret, iar a Hotinului la Cernăuți. La începutul veacului al XV-lea Botoșanii era sat și nu se pomenește în privelegiile negustorești din acea vreme; se face apoi tîrg, atrage pe Armeni și înflorește; căci era pe aici un drum mare de comerț la Chilia. Armenii s'au așezat în satul Botășani și lor s'ar fi datorind orașul. Botășanii atîrnau di'ntr'untîi de Hîrlău, care n'a fost nici o dată oraș, dar avea șoltuz și pîrgari. Armenii aveau un *jus armenicum*, de care se foloseau și cei din Moldova. Biserici armenești, de piatră, din veacul al 14-lea, se aflau sau se mai află în multe orașe moldovenești [Siret, Suceava, Botoșani, Roman, Iași, Galați, Cetatea Albă, poate și Tighina]. Cotnarul avea și el șoltuz și pîrgari, cu locuitori sași și unguri până în veacul al 18-lea. Cotnarii erau tîrg; dar era și un pîrcalab domnesc. Iașii au fost un sat al unuia Iaș; Iașii era tîrg sub Petru Rareș și avea în frunte un voit și pîrgari. In privilegiile vechi nu se pomenește ca oraș. In a doua jumatate a veacului al 16-lea capătă privilegiile orășenești. Locuitorii erau Romîni, dar crescînd orașul, s'au adunat și străini de tot felul.

1) Mai curînd ai zice că e vorba de Secui, dacă n'ar fi alte dovezi.

Din basmele cu *Municipium Iassiorum* sau cu Iazigii nimic! Vasluiul ca tîrg e mai vechiu de cît Iașii și se pomenește în cele di'ntăi privilegii comerciale. Avea și-o populație ungurească. Hușii nu stau în legătură cu Husiții, ci au fost satul lui Hus. Lîngă Huși erau, ca și la Cotnari, Unguri și podgorii. Fălciul ca și Piatra poartă numele de oraș și nu de tîrg. Avea un pârcalab domnesc, un voit și pîrgari.

Vine rîndul Bîrladului, care ese foarte jumulit de slava ce și o făcuse pe temeiul documentului plăzmuit al lui Ivanco Rotislavovici!

Plăzmuit e documentul și încă prost de tot, cum a aratat dl. I. Bogdan. In 1134 nu era încă Haliciul. Mesembrienii erau ruinați, Galații s'au înființat în veacul al 16 lea, iar orașele unguresti, de cari vorbește documentul, nu se înființaseră încă! O fi fost Ivan Berladnicul la Bîrlad? Poate o fi fost acolea un «grad» de unde Ivanco o fi privigheat peste pescarii de la Dunărea. Dar nici atîta măcar nu e de crezut. Bîrladul s'a ridicat, cînd a început a fi bătut drumul de negoț, care lega Lembergul prin Suceava sau Siret, dar mai ales prin Siret, cu porturile tătărești. Armenii din Bîrlad veniseră din alte orașe moldovenești, iar aceștia din Galiția. Dar în Galiția nu sînt mai vechi de cît veacul al 14-lea! Pe vremea lui Ivanco, Liovul și Cracovia n'aveau nici un rost, Cracovia s'a făcut oraș abia pe la 1257, cînd s'au așezat acolo Nemți, iar Liovul a început a înflori în veacul al 14-lea, după așezarea Armenilor. In veacul al 12-lea, între cursurile de jos ale Prutului, Siretului și Nistrului erau numai sate răzlețite, într'o pustie. Nu era cale de comerț. In veacul al 15-lea însă avea Bîrladul organizația după dreptul german al Magdeburgului, cu șoltuz și pîrgari.

Tecuciul s'a întemeiat în jumătatea întăia a veacului al XV-lea. In 1453 Tecuciul, ca și Vasluiul, nu erau încă tîrguri, adecă loc cu bâlciu, pe cînd Bîrladul era tîrg. Pe la 1650 era însă oraș cu șoltuz și pîrgari, dar nu mai erau negustori străini bogați.

Galații nu erau pe vremea înființărei Moldovei, ci s'au făcut mai tîrziu di'ntr'un sat sărac de păscari, cînd țara a căzut sub Turci. Renii sînt mai vechi; dar până în veacul al XVI-lea, n'a avut nici odată organizarea orășenească. Pe la mijlocul veacului al XVI-lea erau în Reni mulți negustori greci. Intre Nistru și Prut, Hotinul s'a întemeiat lîngă cetatea de aparare în potriva Tatarilor. Asemenea cetăți erau la Soroca și la Tighina. Soroca însă e din veacul al 16-lea. La Tighina, pe vremea cînd Tatarii stăpîneau Cetatea Albă, era trecătoare în țările tătărești spre Caffa. Soroca și Tighina nu erau tîrguri. Orheiului i-a dat un domn dreptul orășenesc al Magdeburgului. Lăpușna lîngă codrul Chigeciului avea în veacul al XVII lea dreptul Magdeburgului cu șoltuz, pîrgari și oameni buni. Chilia și Cetatea Albă erau porturile comerțului german cu răsăritul. Negustori nemți și armeni de o parte, greci, raguzani și armeni de alta.

Chilia s'a intemeiat pe-o insulă a Dunărei. O fi Χήλη sau Χηλή din vremea lui Iustinian și Mauriciu? La pg. 188 și dl. Iorga se leapădă de Ἤλις a lui Dromichaites, cum ne-am lepădat și noi. In veacul al 12-lea o pomenesc cronicarii. Aci l'au ajuns prigonitorii pe fugarul Andronicos. Acest Andronicos e cel care încercase mai înainte vreme a fugi spre Haliciu de-l prinseseră și dăduseră urmăritorilor. Vlahii. In veacul al 13-lea surghiuneau aici pe patriarhi. In veacul al 14 lea, sub nume de Cheie sau Lycostomion, era a patriarhului. Genovezii, căpătind monopolul comerțului în Marea Neagră și alte ape grecești, la 1381, aveau la Chilia un consul al lor și un massarius, iar vasele lor cercetau Mangalia, Constanța, Sulina, Sf. George, de luau griu și piei crude. La 1403 Chilia căzu in minele lui Mircea cel Mare. De la Munteni a trecut la Unguri, până la 1465, cind a luat'o Stefan cel Mare.

La 1484 au luat'o Turcii și-au tăiat calea comerțului. La gura Nistrului era o cetate slavă, de piatră, Belograd, cetatea Albă. Bizantinii îi ziceau cetatea negră, Maurocastron. O găsim pomenită din vechiu. La 1330 era în puterea Tatarilor. Genovezii au stăpînit'o poate în veacul al 14-lea, apoi Moldovenii, de la sfirșitul acestui veac. La 1410 se pomenește ca o colonie genovează. In veacul al 14-lea, înnainte de vremea Genovezilor, soseau la Cetatea Albă vase dela Trapezunt etc. Apoi a fost cetate latinească, deci genoveză. Armenii, firește, nu lipsiră; dar erau și negustori romîni, cunoscuți până la Lemberg; orașul era sub un jupan și sub bătrînii orașului. La 1484 cade sub Turci, dar întru cîtva rostul comercial și-l păstrează.

După infringerea Ungurilor și a lui Radu dela Afumați, la 1526, au pus Turcii stăpînire și pe orașele dunărene ale Munteniei, fără lupte. Intre acestea, în frunte era Brăila. A fost un sat de păscari, unde s'au așezat negustori greci. Numele e dela un Brăilă. La 1368 se pomenește in privilegiul dat Sașilor de Vlaicu Vodă și că ăștia mergeau pe acolo la Constantinopol, în Bulgaria și Turcia. Chalkokondylas, in veacul al XV-lea, spune că Brăila era port foarte însemnat și orașul cel mai mare al Munteniei. Din acest veac s'a pastrat o scrisoare a comunităței Brăilei către cea din Brașov, în privința lui Mihoci Raguzeanul, cetățean al Brăilei. De-acolo se vede că orașul avea jude și pîrgari, că orășenii plăteau o sumă hotărită lui Vodă și avea, în schimb, judecată neatîrnată în treburi negustorești, după obiceiul altor orașe. Din veacul al XVI-lea, înnainte de-a cădea sub Turci, e altă scrisoare de-același fel. Și sub Turci comerțul Brăilei a remas înfloritor (1569). Dar drumul Brașov—Brăila se părăgini. Peștele îl trimitea nazirul la Constantinopol. In fața Hirșovei, între cele două insule ale Dunărei, era tîrgul Floci, pomenit din veacul al XV-lea. Flocii n'a căzut sub Turci, avea dreptul Magdeburgului chiar în veacul al XVII-lea. Locuitorii erau Romîni și Bulgari. Călărașii e un sat slujitoresc, unde stăteau călărași, cari aveau a sluji la curtea domnească. Dl. N. Iorga nu crede că Giurgiul o fi intemeiat de Genovezi, cum zice dl. Hasdeu, ci că a fost satul

unui Giurgiu, că în veacul al 14-lea și al 15 lea era cetate la trecătoarea Dunărei, și a căzut sub Turci. Giurgiul n'a fost nici o dată oraș cu dreptul Magdeburgului. Turnu Măgurele e pe locul unde a fost castelul Turris al bizantinilor. Turcii l'au ridicat din nou. A fost cunoscut ca Nicopolis minor. N'avea nici negoț, nici drepturi orășenești. Celeiul era păscărie vestită încă dela 1247. Calafatul era în veacul al XV-lea un loc de vamă, care n'a avut nici odată a face cu calfatarea vaselor genoveze, cum crede dl. Hasdeu. Dar de unde acest nume ciudat, altfel, nu ne spune. Severinul e un loc intărit, numit dela un Severin oareși care; deci nici vorbă de împăratul Sever. N'a fost nici odată oraș. Craiova nu e nici dela Cumani, nici dela Bulgari, cum zice dl. Hasdeu. N'a avut organizație orășenească, deși se numea oraș. Dl. Iorga pune între basme spusele lui Mauro Orbini (sfirșitul veacului al XVI-lea) că ar fi Craiova în legătură cu Marcu Cralievici din Serbia. Slatina era loc de vămuit, încă de pe la 1368, pentru mărfurile ardelene ce mergeau la Severin. Asta e dovadă că era mai de mult granița spre Oltenia, aci.

Bucureștii încep a fi capitală sub Radu cel Frumos, care vroea să fie cit mai aproape de cetatea turcească Giurgiu. Cetatea Dîmboviței, care era și pe la începutul veacului al XV-lea, se afla la izvoarele Dîmboviței în munți. Acolo plăteau Brașovenii vamă. Bucureștii s'au alcătuit în jurul unei cetățui pe satul lui Bucur. Drumul de la Giurgiu spre Ardeal și așezarea capitalei aci, aduseră înflorirea lor. Cel mai vechiu document, privitor la organizația lui orășenească, e din 1578. De atunci au fost judele și pîrgarii. Caracalul s'a întemeiat pe vremea lui Mihaiu Viteazul. Despre Antoniu Caracalla nimic, dar nici despre Cară-căl, Turnul negru, față cu Turnul roș!

Intemeerea orașelor se datorește străinilor în Moldova, Muntenia, dar și în Ardeal. Nici Ungurii, nici Romînii n'au putut să se ridice dela sine la viața orășenească. Sate romînești au putut ajunge tîrguri cu bilciuri, dar orașe industriale, nu.

Ajungem la sate. Dl. Iorga crede că sat vine dela *satum*, latinește și nu dela *fsat*, albanez. De ce nu primește părerea d-lor Ov. Densușianu și Hasdeu? Pentru că i-ar încurca părerea că Romînii sînt popor deosebit de Armîni?!

Arată că în vechime locuitorii satului erau rude de sînge, coborîtori di'ntr'un strămoș di'ntr'un *bătrîn*. D-sa crede însă că ori de cîte ori întîlnim într'un sat doi sau trei bătrîni, satul e alcătuit din tot atîtea sate mai vechi. Părerea e de bună seamă greșită și bătrînii au fost neapărat frați, cari și-au împărțit moșia. Ori de cîte ori se făceau împărțiri moșia se desfăcea în bătrîni mai mulți. Dl. N. Iorga nu dă nici o dovadă în sprijinul părerei d-sale; ne mulțumim, aci, deocamdată a ne arăta părerea noastră deosebită și credința că nu se poate primi ideea că mai multe sate să făceau lipite la un loc. Nici documentele dela noi, nici cele din Transilvania și Maramureș nu dau drept a primi spusa d-lui Iorga. Vorbește de înțelesul cuvîntului *moș*, *moșie*, *moșneni* și

moșteni. Dar nu se încearcă a ne da vre-o etimologie latină pentru *moș*, care e rădăcina tuturor și care pare înrudit cu un cuvînt albanez. De ce?

Face deosebire între ocine sau moșii ohabnice [1]) moștenite de la părinți, iar daniile domnilor, le crede că purtau di'ntru'ntîiu numele unguresc de uric, nume care mai apoi s'a dat documentului de danie. Credem că se înșeală dl. N. Iorga, căci și uric tot proprietate vecinică înseamnă. Iar de documentele atît de numeroase, din cari se vede că daniile di'ntru'ntîiu se făceau pe un timp mărginit, cît și despre înțelesul ce aveau daniile făcute de domni, nu cheltuește nici o vorbă. Se simte de pe-aice înriurirea ideilor reacționare, care i-au stricat, în parte, mai ales istoria mai nouă a Rominilor.

Dl. N. Iorga constată că drepturile tuturor celor di'ntr'o familie [frați și surori, băeți și fete, soție etc.] erau deopotrivă. Dă cuvîntului silişte înțelesul de Mark, adecă de întinderea stăpînită de locuitorii satului, deși în documente însamnă numai vatra satului, sau vorbește cum toți erau frați de moșie și cum un străin, ca să poată cumpăra partea ce se cuvenea unui frate de aceștia, trebuea să fie primit de ceialalți să se căsătorească în sat. D-sa crede că frații de moșie, moșnenii, aveau drept ori cînd să arunce banii străinului și să-l scoată din moșie, chiar dacă frații de moșie nu voiseră să cumpere partea și străinul o cumpărase numai după ce să făcuse această formă.

Asta n'o putem crede! In orice caz, n'o dovedește prin nimic, nu citează nici un document.

La pg. 205 arată că între felul de proprietate al Rominilor și zadruga Slavilor de la miazăzi sau mirul Rușilor, nu e nici o asemănare.

In II Cap. 3, stăruie asupra faptului că Rominii n'au fost niciodată numai și numai păstori, ci că întotdeauna au lucrat și pămîntul. Lucrul se vede din literatura poporului și din documentele din toate țările locuite de Romini și tot așa era până pe vremea Dacoromanilor.

Dovedește că țara era locuită cu mult înnainte de întemeerea Moldovei și Munteniei, din timpuri străvechi; în partea muntoasă neîntrerupt. Așa numitele pustii ce le dăruește domnul, mai ales în Moldova, erau moșii pustiite, dar erau cuprinse între moșii cu hotare statornicite. Tot așa trebuie înțeleasă vorba *desertum* în documentele de la regii ungurești.

Arată apoi felul de traiu al Pecenegilor (Bisseni), al Rominilor, al Sașilor și al Secuilor, în Transilvania. Din toate documentele se vede că Rominii erau acolo mai vechi de cît celelalte neamuri aci pomenite.

1) Că dl. N. Iorga se'nșală în privința lui *ohabă* ne dovedește, între altele, dl. I. Bogdan în numărul jubilar al „Convorbirilor literare". Ne arată că ohabă vrea să zică scutire și se zicea așa moșiilor pe cari domnii le închinau boerilor sau mănăstirilor, scutindu-le de dări și slujbe către domn, ca să le dea și facă celui miluit.

Dar în privința istoriei proprietăței la noi și-a înțelesului daniilor, cît și în privința schimbărilor prin cari s'a întemeiat și la noi proprietatea mare, va trebui să stăm de vorbă mai pe îndelete cu dl. N. Iorga, altă dată.

Intre așa zișii *iobagiones castorum*, apărători ai cetăților, dovedește că erau Romini, încă de la începutul veacului al XIII-lea și de bună seamă mai di'nainte. Ba tot apărători ai cetăților erau și înnainte de vremea lui Stefan cel sfînt, deci îndată după 1000. Dar și în armatele ungurești Rominii luau parte, chiar în luptele ce le purtau în afară de granițele țării, de pildă împotriva lui Ottokar al Bohemiei (1260). Mai tîrziu nobilii, după ce mai întîiu se fac stăpîni pe castelele regești (1238), coboară și pe acești militari la treapta de țărani de rînd, supuși judecății nobililor, afară de'n fapte criminale. Dar drepturile acestor țărani asupra pămînturilor lor și datoria de a se lupta sub steagurile nobililor se păstrează. Ungurii găsiseră nenumărate sate rominești la venirea lor în Ardeal. Intre numele de Romini pomenite în documente vedem un *Crez* (Creț) (1219) *Nagul* (Neagul) (1221), întîia pildă de nume articulate; un *Micou* (deci cu *mi* pastrat) (1221); muntele *Vecul* și un om «Budul», «Mogorenn, Pastorenn», deci «Mogoreni, Păstoreni», sate.

Documentul de la 1231,—cel vestit de cînd cu încheerile ce-a scos dl. Hasdeu din el pentru domnia Bulgarilor în Făgăraș, c'o sută două de ani mai înnainte, dl. N. Iorga îl socoate fals. Tot fals e documentul pretins din veacul al 14-lea, în care niște locuitori romîni din ținutul Bistriței vorbesc de vechimea strămoșilor lor pe acele locuri.

Arată că Rominii s'au creștinat foarte din vechiu, de vreme ce numele cele mai însemnate ale credinței sînt din latinește: *Crăciun, Ajun, lege, preot, Cîrnelegi, Cășlegi, păresimi, frupt, Sîngiorz, Sînvăsîiu, Sîntămărie, Simmitru, Sînziene, Sinnicoară, Sîntoader, Indreu*, pe lîngă cele pomenite la pg. 43: *Dumnezeu, cruce, biserică, botezare, botegiune, cuminecare, sînt* (sanctus), *altar, inger, păgîn, creștin*.

La pg. 227, vorbind de credințele Rominilor, trece peste cuvîntul *ursitoare*, fără a se întreba cum se face, că un cuvînt de felul lui, grecesc, a putut pătrunde așa de adînc la Romini și la Armîni și anume într'o vreme în care *si* nu se mai prefăcea în *și*. La pg. 232 socoate că *hora* e cuvînt grecesc vechiu intrat în limba latină pe vremea colonizărei Daciei; dar nu vede că din grecește χώρα s'ar fi făcut *coară* și deci că *horă* trebuie să fie intrat prea tîrziu pentru ca *o* să se mai poată preface în *oa*.

La pg. 234 VII Cap. 3 vorbește despre *«întocmirile mai vechi din timpul neatîrnărei satelor»*. Arată că înnainte de legile bizantine și alături cu dînsele a fost *obiciul pămîntului*, *legea țărei*, de care se țineau și care regula certele și învoelele.

In Transilvania se vorbește neîncetat de *«ritus Vlachie»*, de *«ius Volachie»* de *«lex districtum volachicalium universorum»* și aceste obiceiuri se urmau la așezarea și măsurarea hotarelor, regulînd mai ales proprietatea și cele ce stau în legătură cu ea. Pe lîngă alte amănunte ce a dat mai sus, vorbind de obiceiurile Rominilor, mai arată aci că înnainte de a vinde un frate

de moșie partea sa la un străin, era dator a da de știre în trei Dumineci sau sărbători la ușa bisericei Vorbește de rostul marturilor și al adalmașului, pomenește de *birșag* (Transilvania) sau în Moldova și Muntenia *ferie* sau *herie*[1]), sumă de bani ce se hotăra să plătească partea care ar începe din nou un proces odată regulat prin împacare sau judecată. Nu face însă deosebire că alte ori această ferie se și plătea la visteria domnească. Arată aci blestemele ce se scrieau în zapisele de vinzare la străini în potriva rudelor cari ar căuta totuși să turbure pe cumpărător, după ce odată s'au lepădat de partea scoasă în vinzare. Și aci spune iarăși că megieșul rudă tot putea veni și arunca banii.

Judecata în sate o făceau *oamenii buni și bătrini*[2]). Ei *pun zi*. Ca să judece li să plătește: *a da lege*. Așa e și azi la Moți. In ziua judecății șed bătrinii *în scaun* și *țin legea*, judecă, deaceea le și zic *scăuneni*. Părțile aduc acte, *cărți* (zapise), în care *au pus degetele* marturii. Părțile mai aduc jurători nu numai ca să dovedească faptele, dar mai ales ca să mărturisească despre parte că e vrednică de credință. Acest obiceiu îl socoate german și prin Slavi ar fi pătruns la Romini. Dacă partea cealaltă nu mai are ce zice, *s'au rumpt legea*, partea pentru care au jurat a ciștigat, iar ceealaltă *a remas de lege*. Apoi se face o carte. Dacă nu se mulțumește cel remas, trebue să aducă îndoit pe atiția jurători: i se dă *lege peste lege*. Se poate merge și mai departe, până ce o parte nu mai poate aduce jurători[3]) in număr îndoit.

Rominii aveau între ei și nobili. Documentele unguresti vorbesc de ei din veacul al XIII-lea; în Transalpina iarăși nu lipseau, documentul de la 1247 îi numește *maiores terrae*. Dar în Ungaria începură, de la o vreme, a fi luați în seamă numai cei catoliciți; dar care se catolicea, se și pierdea pentru neamul nostru.

Vorbește despre voievozii noștri și despre cnezi și juzi. Din cercetările d-lui I Bogdan a reușit să vază că într'o vreme cneaz, chinez și jude era același lucru și deci că chinezatul era tot una cu judecia sau județul. Dar n'a pus nici într'o legătură această instituție cu forma veche a proprietății. (pg. 246 vol. I). Și despre feudalismul nostru se păzește a vorbi.

Partea a III-a e despre **«Timpul neatirnărei și al atirnărei slabe de împărăția otomană. Stat războinic de țărani slobozi»**. In cap. despre **«Luptele împotriva Ungariei pentru neatirnare în principatul Valahiei. Intemeerea principatului Moldovei. Starea cea mai veche în aceste state și cea di'ntâiu organizare a lor»**.

1). Ciudat că pare a nu știa că *ferie* e cuvint turcesc.

2). Acești oameni buni se găsesc și în dreptul german. Se găsesc și astăzi la Albanezi și la Arminii păstori.

3). Dl. N. Iorga amestecă dreptul vechiu rominesc cu dreptul german, primit de la Unguri. D-sa nu vede dreptul german în documentele din Transilvania și Maramureș și nici în cele din Moldova și Muntenia. Lipsa de cunoștinți juridice, ca și cea de cunoștinți filologice, i-a jucat renghiuri multe. Nu era nici o greutate de văzut dreptul german la orașe; dar pentru dreptul în deobște era mai greu. Dar despre influința dreptului german, o să vorbim pe larg altă dată.

Valahia se întemeiază prin unirea celor două Voevodate despărțite prin Olt și prin întinderea statului astfel format peste ținuturile cheneziale de la Dunăre. Contopirea are nevoie de vre-o 200 de ani. In vremea aceasta se înființează și principatul Moldovei.

Am arătat în urmă cum își închipuie d-l Iorga istoria întemeerei Valahiei Aci arată înrîurirea Bulgarilor și prin aceștia a Bizanțului asupra organizărei țărei. Face istoria lui Basarabă, fiiul lui Tugomir, poate nepotul lui Seneslav, de la care n'a remas nici o scrisoare, nici un document. Nici de-un schit sau vre-o biserică nu-i e legat numele. Biserica nu avea mitropolit, nici episcopi în toată regula, ci niște vlădici în schituri, de cari atirnau popii de prin sate. Cărțile le aduceau din Bulgaria și se luau în totul după episcopul de la Vidin sau după cel de la Vicina (Dobrogea). Limba în biserică și în treburile statului era cea slavă ca în Bulgaria. Boeriile erau ca la Bulgari, în cea mai mare parte. Totuși din 10, trei nu se aflau la Bulgari.

Și aci d. N. Iorga nu primește ideile d-lui Onciul, că s'ar fi întins stăpînirea regatului celui di'ntîiu ori a celui de-al doilea bulgar și asupra Valahiei. Voevozii cei di'ntîiu ai Rominilor se aflau în partea muntoasă a țărei și nu la Dunăre mai aproape de Bulgari. Dar de la început au stat în legături de prietenie și înrudire cu mai marii Bulgarilor. Impreună cu Mihail de la Vidin, Basarabă a luat parte într'o luptă cu Serbii, în care luptă la Velbujd, Mihail a căzut mort, iar Basarabă a trebuit să fugă cu Rominii și cu Tatarii lui prin Banat, căci expediția se făcuse pe acolo. Folosindu-se de-această pățanie, Carol Robert al Ungariei, crezu că va putea să-l zdrobească pe Basarab; dar lucrul eși alt fel și nu numai că pierdu războiul, dar cu anevoie scăpă cu viață. Iși răzbună însă luindu-i Severinul în 1334—35.

D. N. Iorga arată veniturile și slujbele ce avea domnul: dijma din roade și dări de pe oi, porci, albine.

Aci arată că *popor* insemna ținutul de podgorii cari plătea vinăriciul la un loc și mai apoi orice grupă de țărani slobozi cărora li se dădea să facă o slujbă hotărită. Această constatare lovește părerea d-lui Candrea că *popor* nu e de la *populus* (c'o schimbare de accent) ci de la *popă*.

Mai avea domnul gloabele, adecă pedepsele în vite, ce dădeau vinovații, și pe cari le adunau cnezii satelor sau alți slujbași. Mai erau podvozile, calul ce trebuea să-l dea fiecare cneaz la urcarea în scaun a domnului și calul la schimbarea de stăpin a unei moșii.

Dar banii erau rari și intrau mai numai de la vămile pe mărfurile străine

Cu acest prilej arată, după actul de danie al unui schit și după cel mai vechiu document domnesc (20 Ian. 1368) care e întărirea privilegiilor mai vechi ale Brașovenilor,—căile negoțului. Sașii de la Brașov urmau la dus și la întors: drumul prin Rucăr

Dragoslavele, prin Cîmpulung la Giurgiu şi peste Dunărea apoi drumul spre Brăila, care de pe atunci era port însemnat la Dunărea. Acest din urmă era prin trecătoarea Buzeului. Pe drumul dintîiu plăteau la Cimpulung $^1/_{30}$ din cît făceau mărfurile; iar pe al doilea plăteau numai pe mărfurile resăritene ce aduceau. De la Sibiiu era drumul pe la Turnul Roş şi trecătoarea la Calafat, unde plăteau vamă.

Afară de Saşii de la Braşov şi Sibiiu, făceau negoţ aci Grecii şi Raguzenii. Intr'un privilegiu serbesc al acestor din urmă (1349), işi capătă de la regele Serbiei dreptul de-a trece fără vamă în ţara lui Basarab.

Din Transilvania veneau floreni, denari şi aspri; de peste Dunărea perperi bizantini şi bulgăreşti şi aspri de argint. Tot perperi le ziceau şi banilor ce domnii munteni au început a-şi bate din veacul al 14-lea în Transilvania.

Pe lîngă cnezi se ridică şi o boerime, doritoare de fapte mari. Mai ales erau mulţi boeri în Oltenia.

După Carol Robert urmează Ludovic I-iu (1342); după Basarabă, Alexandru (pe la 1340). Alexandru ese înnaintea lui Ludovic în Transilvania şi i se închină.

Dl. N. Iorga crede că Nicolaus, Stanislaus, Ladislas şi fiul acestuia Carapciu, Aprosya şi Neagu, cari s'au închinat lui Ludovic, i-au făgăduit credinţă lui şi bisericii catolice, au primit moşii lîngă graniţa Munteniei şi titlurile de comites, erau fii de-ai voevozilor din Muntenia, nemulţumiţi de întărirea puterei domnului lor şi deci *pribegi*. Alexandru fusese însurat c'o serboaică de la care avea un fiu, Vlaicu; acuma regele Ungariei l'a însurat cu Clara, fiica lui Ianuş Meister, un nobil romîn şi catolic din Transilvania.

Neculae Alexandru muri la 16 Nov. 1364 şi l'au înmormintat la Cîmpulung în mănăstirea întemeiată de el.

Ludovic a colonizat Maramureşul, aşezînd acolo Unguri şi Saşi şi organizînd pe chenezii romîni. Carol Robert începuse încă de la 1324, lupte cu Tatarii din Moldova de astăzi, iar la 1332 cerea episcop pentru Milcov, dar Ludovic le-a dus la sfîrşit bun.

Să vedem acuma cum ne povesteşte d. N. Iorga întemeerea Moldovei.

Galiţia şi Lodomeria nu le mai stăpîneau Ruşii, ci Polonii, Tătarii şi Lituanienii. Locuitorii ortodoxi ţineau mai mult cu Tatarii. Dar la 1341 Polonii bat pe Tatari.

Dl. N. Iorga crede, împotriva d-lui Mihályi, că Bogdan cel care se răsculase în potriva lui Carol Robert, e tot cel care la 1360 a întemeiat principatul neatîrnat al Moldovei. In iarna din 1342—43 s'a fost răsculat. Regele i-a luat slujba de voevod, dar alta n'a avut ce-i face, căci poate îl sprijineau şi Lituanii din Haliciu. In 1349, fiind Ludovic la Bistriţa, în potriva Lituanilor, vin de i se plîng nişte chenezi marmurăşeni în potriva lui Bogdan şi a părtaşilor lui. Nu se vede însă ce i-a făcut regele. In 1352 intră Tatarii din Moldova pînă în ţara Secuilor şi nimicesc cetatea Varhégy de la graniţă. In 1352 regele bate pe Tătari; dar luptele le urmează voevodul Transilvaniei. Bogdan, poate silit, se supune din nou; iar un cneaz Sas, poate fiul lui Dragoş, capătă întîiu de la voevodul Transilvaniei apoi şi de la rege un ţinut dincoace de Carpaţi, unde era Moldovabania (Baia), întemeiată încă de mult de Saşi din Bistriţa. Totodată în Cetatea Neamţului puse oaste regească spre trecătoare; episcop pentru Milcov avea gata numit din 1347.

In 1360, Rominii din «ţara moldovană» caută să-şi scuture atîrnarea de Ungaria, la moartea lui Sas. In zadar se grăbeşte Balc, fiul lui Sas, să alerge din Ungaria, unde se afla în slujba regelui, căci Bogdan ajunge înnainte în Moldova, îl bate, cîţi-va fraţi de ai lui Balc cad în luptă, iar el scapă cu greu în Ungaria. In 1365 regele dă lui Balc şi Drag moşiile lui Bogdan în Maramureş. Bogdan se ţine bine, Polonii îl sprijină, ba îi bat şi bani.

Două lucruri ciudate întîlnim în această parte. Intîiu e cu Cetatea Neamţului. Aci spune că pe la 1352, înnainte de răscoala dela 1360 a lui Bogdan şi cîştigarea neatîrnărei Moldovei, Cetatea Neamţului nu numai că era, dar că regele a pus în ea oaste, care să apere trecătoarea spre Bistriţa împotriva Tatarilor. Pe cînd aiurea [pg. 161] ne spuse numai însă că se pomeneşte cetatea aceasta din veacul al 15-lea, aci [pg. 267] ne spune că regele a pus oaste în Cetatea Neamţului în veacul al XIV-lea şi că era mai veche. Ba în «Sate şi tîrguri» ne spusese ritos că cetatea au ridicat'o domnii Moldovei!!

Alta e că în istoria întemeerii Moldovei cum o face, după izvoarele ce arată, nu ne spune că Dragoş ar fi domnit în ţara Moldovei, ci începe cu Sas, pe care regele îl face Voevod; iar în lista domnilor Moldovei pune pe *Dragoş, Voevod în numele regelui Ungariei, pe la 1352—1353!!*

La pg. 276 vorbeşte de înfiinţarea mitropoliei Ungrovlahiei şi ne spune că Hyakinthos, cel dintîiu mitropolit, fusese până atunci episcop la Vicina în Dobrogia şi cum patriarhul a numit apoi şi pe Antim peste o parte din Ungrovlahia.

Insemnată parte e la pag. 277 unde arată că popa Nicodim a înfiinţat mănăstirea Tismana, pe timpul lui Vlaicu (Vladislav) şi cum aci a fost întîia şcoală de călugări învăţaţi, diaci pentru cancelaria lui vodă.

In cap. 2 vorbeşte despre organizarea Munteniei sub Mircea I-iu şi a Moldovei sub Alexandru, certele pentru tron şi luptele cu Turcii.

Ca şi până aci, dl. N. Iorga are grijă a lumina purtarea domnilor noştri, arătînd întîmplările din ţările vecine, cari singure ne fac să înţelegem, de ce une ori îndrăzneau a scutura vasalitatea ungurească etc. şi alte ori alergau de se închinau. Ce bine înţelegem astfel faptele, cari par, dacă ne ţinem numai la istoria Rominilor, dişanţate sau absurde! Şi s'au găsit cri-

tici, cari să-i impute autorului că prea se întinde la istoria vecinilor!

La istoria de pe la începutul Moldovei, dl. N. Iorga schimbă iarăși unele din lucrurile ce se credeau mai bine statornicite, afară de însăși întemeerea de care am vorbit. Așa lămurește foarte bine luptele întîmplate după moartea lui Lațcu, fiiul lui Bogdan. Dl. Iorga crede c'a putut alege pe vitejii sau cavalerii marmureșeni, pe mai marii Rominilor mai vechi în Moldova, apoi pe ai Rusniacilor din partea resăriteană. Localnicii ar fi adus pe cneazul lituanian Iurie Coriatovici, deci s'ar fi adus aminte de înrîurirea mai veche a Lituaniei în aceste părți. Altă credință veche și înrădăcinată pe care dl. N. Iorga o leapădă e că ar fi fost o familie a Mușăteștilor. D-sa arată că a fost o principesă Margareta zisă și Mușata, soția unui Ștefan, carele a căutat să apuce tronul după Iurie. Aceasta a avut pe Stefan, pe Petru și pe Roman. Un document de la Roman (1392) o numește pe mă-sa Mușata, altul, de la alt fiiu al ei, Petru, o numește Margareta. *Sin mușatin* din cronică ar fi însemnînd de asemenea *fiiul Mușatei* (Onciul). Margareta era rudă cu regele Ludovic. Ea a zidit o biserică pentru catolici la Siret. Intre Stefan și Petru au fost luptele de cari vorbește Dlugosz că ar fi avut loc la 1359, pe cînd ele au fost la 1377.

Insemnate sunt căile de negoț ale Moldovei: drumul tătăresc, care ducea pe la Tighina în Crimea, drumul moldovenesc între Siret și Prut și apoi peste Prut la Chilia și Cetatea albă; drumul pe valea Siretului, care ducea în țara lui Basarab, la Brăila sau la Giurgiu și de acolo peste Dunărea. Intre aceste drumuri era o legătură de la Suceava prin Siret și Cernăuți la Camenița, alta din valea Siretului pe la Tărgul Frumos la drumul moldovenesc. Se înțelege că nu vom uita drumurile de la Bistrița la Baia și de la Bistrița la Cetatea Neamțului cari erau și mai vechi; apoi drumul din Transilvania spre Trotuș și Adjud.

Mai departe, cît e vorba de istoria lui Ștefan cel Mare și-a vremei lui, putem să ne lipsim, căci dl. N. Iorga a publicat și romănește, măcar că pentru popor, istoria acestui domn și a timpului lui.

Dar interesantă e comparația ce face între Moldova și Muntenia în privința veniturilor domnului și mai ales în privința boerimei și a culturei, însă tot pe-atîta de ciudat e cum își închipuie d-sa că s'a întemeiat vecinătatea țăranilor!

In privința comparației între Moldova și Muntenia:

Moldova, la începutul domniei lui Ștefan cel Mare, era mai mare, mai puternică și mai luminată de cît Muntenia.

La curtea lui Vladislav sau a lui Țepeș vezi boeri munteni puțini, cei mai mulți fără titluri, fără nume de familie și fără șir hotărît, deci fără ierarhie. La curtea lui Ștefan cel Mare însă vezi o mulțime de boieri mîndri și puternici, a căror obîrșie se poate lesne urmări din documente. Șirul ierarhic

e aproape neschimbat: după domn vin părcălabii [1]) de Hotin, de Cetatea Albă, de Neamț, Roman și Orheiu, apoi slujbașii mari de la curte: vornicul, spătarul, visternicul, postelnicul, paharnicul, stolnicul și comisul.

In Muntenia erau mulți străini fugari de peste Dunărea, Bulgari, Serbi, Greci și foarte puțini Unguri sau Germani; în Moldova foarte puțini străini de peste Dunăre și mai mult Unguri, Nemți și Ruteni.

In Moldova erau mulți și puternici boeri mari, în Muntenia mai mult boeri mici, aproape țărani. Aci domnul nu avuse de unde da pămînt boerilor în partea muntelui, iar în apropiere de Dunărea găsise cu cale a așeza sate numerorse de țerani bulgari și serbi, dîndu-le privilegii.

In Muntenia erau boeri mulți, dar mărunți, trăeau pe moșioarele lor și starea muncitorilor era mult mai rea.

Muntenia nu avea capitală statornică. Județele își pierduseră rostul. Domnii cînd vorbesc de sate le arată de pe apele lîngă cari sînt. In Oltenia boerimea păstrase multă neatîrnare, iar banul, care de la începutul veacului al 16-lea se mutase de la Severin la Craiova, avea grapă (steag) deosebită și puteri de domn.

Biserica muntenească era în anarhie, abea în veacul al 16-lea o organiză un prelat grec. Mănăstirea de la Tismana a lui Nicodim, Snagov și Tinganul, n'au dat roadele culturale așteptate, nici măcar caligrafi, nu mai vorbim de cronicari.

In Moldova, Suceava fu capitală statornică pînă la 1550. Țara era împărțită în ținuturi. Biserica era organizată de la Alexandru cel bătrîn și neatîrnată de patriarhia de la Constantinopol. La mănăstirea Putnei, sub egumenia lui Ioasaf, folosindu-se de însemnările unui călugăr de la Bistrița, s'a scris cronica Moldovei. La Neamț erau caligrafi pricepuți și învățați, cari au lasat scrieri foarte bune slave și cu icoane. Pretutindene se înnălțau biserici făcute de artiști vestiți (ruso-poloni).

Cu toate că d. N. Iorga pare influențat de patriotism local moldovenesc retrospectiv și de-o părtenire vădită pentru boerii mari, — ce-va tot este.

In privința vecinilor primește, c'o naivitate cam ciudată și bănuită, părerea lui Cantemir.

Iată ce zice la pag. 333 vol. I.

«După toate prefacerile, întîmplate dela încercarea izbutită a lui Bogdan întemeetorul țerei, se aflau în Moldova două feluri de țerani. Băștinașii (localnicii), pe cari cuceritorii îi găsiseră, și au păstrat moșiile și erau, ca și mai înnainte, sub juzii sau vătămanii lor; la curtea lui Vodă se arătau numai cînd veneau de se judecau la o instanță mai înnaltă în certele pentru pămînt;

1) O ciudățenie: la pg. 328 dl. Iorga zice: îndată după domn veneau (în documente) *Burggrafii*, apoi demnitarii mari ai țărei militara, *părcălabii!*

Dar burggraf și părcălab nu e tot una?!

tot domnul îi judeca pentru fără de legile ce făceau; domnului îi dădeau dijme. Pe lîngă aceştia însă domnul dăduse monăstirilor şi boerilor pămînt în «pustie» şi aduseseră, cu învoirea lui Vodă, colonişti străini: aceştia se aflau faţă cu statul în aceeaşi stare ca şi ceialalţi ţerani, dar mai aveau a da şi stăpînului clacă şi, după învoeală, şi alte slujbe şi daruri. Pe moşiile mănăstireşti egumenul avea drept pe vămile domneşti, pe mori şi pe păşuni şi judeca pe supuşii săi.

«Acestor ţărani străini, cari se aşezaseră la dînşii din pricini politice, le ziceau cei localnici *vecini*, iar ei înşişi aveau o stare mai bună: în Valahia le ziceau *moşneni*, urmaşi a întemeetorului satului, iar în Moldova *răzeşi*, (dela rază în înţelesul lui *rayon* la Francezi). Dar şi străinii, în acea vreme de traiu împreună armonic, cînd clasele nu-şi stăteau faţă'n faţă ca duşmane, cînd ţara era tare în unirea sa dela cel mai mic ţăran până la cel mai de sus, până la Domnul încoronat al ţăranilor,- -libertatea născătoare de curaj».

Mai departe arată că neliberi erau Tatarii domnului, pe cari îi dăruea o dată cu pămîntul; poate ţăranii ruteni şi romîni din ţinutul Sepenicului şi Pocuţiei, pe cari îi luaseră de la Poloni, apoi toţi pribegii din ţeri străine, de pildă Secuii, apoi Ţiganii. Dar nici aceştia nu erau robi personali, căci îi puteau vinde numai cu sălaşul întreg pentru că lucrau nu în case, ci la pămînt.

Mai vorbeşte dl. Iorga de vecini în vol. II, dar aci pune temelia şi o pune foarte greşit. Ciudat e că n'a luat în seamă că vorba vecin în acest înţeles se găseşte şi în ţerile apusene şi că dl. N. Densuşianu a citat'o din Du Cange în studiul D-sale asupra ţărei Făgăraşului.

Dar despre obîrşia mult mai vinovată a vecinilor vom vorbi altă dată. E destul însă să spun că după ideea d-sale, nu s'ar vedea de unde s'a făcut în Muntenia rumînii. Aceia doară nu erau tot de peste graniţă veniţi. Şi cum s'au făcut în Muntenia din ţărani liberi—rumîni neliberi, tot aşa au putut a se face şi în Moldova. A confunda pe vecinii sau rumînii localnici, băştinaşi, cu străinii colonizaţi e lucru de mirat, la un bărbat aşa de ager şi de învăţat ca dl. Iorga. Dar boala reacţionarizmului ce nu poate face?

(Va urma) I. Nădejde

O rază

Miresei mele

Te-apropie, te-apropie de mine
Şi-ascultă-mă, frumoasa mea minune:

Eu sînt supusul firii înţelepte,
Închinător la glie şi la soare;
M'au învăţat poruncile ei drepte,
Îndemnul lor cuvîntul meu îl spune.
Sînt cîntareţul celor fara nume,
Un strigat zmuls de-a vremilor vîltoare
Din viforul durerilor din lume.
Mult tainuita firii îndrumare
M'a plămădit din ură şi iubire,
Mi-a dat durerea lumii moştenire,
Amarul ei să-l ocrotesc pe strune.

Te-apropie, te-apropie de mine,
Vreau mîna ta, minunea mea bălaie:
Azi, sub aprinsa cerului văpaie,
În strălucirea mîndrei bolți albastre,
Să se'nfrățească sufletele noastre,
Să se topească 'n firea 'ndrăgostită
Atît prisos de viață netrăită
Ce răzvrătit îmi fulgeră prin vine.

Azi sufletul, trudit ceteț de stele,
Străjerul treaz al visurilor mele,
Într'aripat străbate bolta'ntreagă;
Pătrunde sus și 'n drumu-i se 'nveștmîntă
Cu revărsarea cerului senină,
Cu cingătoare albă de lumină,
Cu tot argintul pulberii mărunte;
În drumul lui din stele-și face punte,
Pătrunde sus, în bolta care cîntă,
Și-atîtea taine-acolo sus dezleagă.

Azi mintea mea purcede să'nțeleagă
Al vieții mele rost ascuns în stele,
Căci stelele îmi spun cuvînt anume:
Că'n patima îmbrățișării mele
Și-a ferecat iubirea ei o lume.

Toți cei lipsiți de-a dragostei povață,
Rătăcitori prin negură și ceață,
Toți cei feriți de-a soarelui căldură,
Îngenunchiați de rele și de ură,
Înfrigurate suflete muncite
De-o vecinică, zădarnică arsură,
Ce n'au primit iubire în viață,
Cu patima durerii lor unite
Își înfrățesc aprinsa mea pornire,
Îi dau avînt și nouă întărire,—
Și glasuri nouă struna mea învață.

Mă chiamă țara celor fără soare,
Durerea lor și azi mă înfioară.

Privește-o rază blîndă cum coboară
De sus din cer și-a noastre frunți sărută:
Solie sfîntă, tainică și mută,
A pribegit din lumea ei de ghiață
Spre lamura văpăii noastre sfinte,
Dorind iubire strălucirii sale.

Frumoasa mea, ea se va duce'n cale,
Rătăcitoare, undeva departe,
Lîng'un bordeiu părăginit de soarte,
Unde-o fecioară harnică, trudită,
Cu chipul stins de-a lipselor otravă,
Ce moarte-au scris pe fruntea ei bolnavă,
Cu acu 'n mîna albă, ostenită
A adormit pe pînza chinuită;
Tremurător va trece prin fereastră
În chiliuța umedă de lacrimi,
Lăsînd un strop din fericirea noastră.

În clipa asta tainică și mare,
Cînd noi topiți în dulce 'mbrățișare,
Jertfim iubirii sufletele noastre,
Tremurătoarea rază călătoare
Alintă somnul trudnicei fecioare
Și-i luminează fața ostenită,
Cu vraja ei întruchipînd un zimbet
Fericitor pe buza ofilită.

Octavian Goga

Patru zile în Ardeal

— Impresiuni fugitive —

IX.

Luni, 8 Maiu

Ploaie.—Cunoștinți nouă.—I. Sterca-Șuluțu.

8 ore dimineață.

Abia îmi deschid ochii în semi-întunericul odăii cu perdelele lăsate,—și aud răpăiala rece a picăturilor de ploaie izbite de geam....

Repede la fereastră!

Toarnă. Prin sita dungilor umede, de la înălțimea rindului al doilea mă uit în stradă: pe trotuare un șir de cortele negre, grăbite, lucesc de apă; de sub streșina lor se zărește numai cîte-un colț de fustă ridicată cu îngrijire sau marginile suflecate ale pantalonilor.

Orizontul a dispărut după un văl cenușiu, care parcă desparte acest mic furnicar posomorit de întinsul nesfîrșit al lumii, lăsîndu-se greu peste îngrămădirea de acoperișuri ascuțite,—și-mi umple odaia cu o abureală rece....

A, neîntrecutul Fritz!

— Adu-mi, te rog, un ceaiu cu lapte, puțin unt și două cornuri!

— «Puțin unt și două cornuri»....

Dar eu nu-mi mai repet porunca, ci mă uit țintă în fața acestui «biped fără pene» (se vede că și Platon a dat de un Fritz, în viața lui!), care își holbează și el ochi-i spălăciți la mine.

Tăcere mormîntală.

Stăm așa cîte-va momente privindu-ne „comme des chiens de faïence",—și, însfîrșit, după o adîncă cugetare, vădit, înțelesul

cuvintelor mele pătrunde, cine știe după ce ocoluri, în acest creer de plumb, până la „centrele aperceptive" ale lui Fritz; chipul lui deșirat începe o înceată rotațiune, pe pârete se proectează întâiu în profil un nas scurt, cu un mic bumb în vîrf, o gură întredeschisă, o bărbie moale; apoi mi se arată spinarea-i încovoiată, înșurubată în dreptul șelelor; o ușoară clătinare—și Fritz își tîrie, legănindu-se, picioarele spre ușă....

I-am aflat meșteșugul! Se cer numai puține exerciții de răbdare. Și aceasta-i poate menirea providențială a Fritzilor pe pămînt...

După ceaiu, îmi notez în carnetul meu de călătorie impresiunile din ajun, îmi fac corespondența, trimit acasă mai multe cărți postale cu tipuri frumoase din Seliște,—ca... o justificare peremptorie a absenții prelungite peste termenul concediului familial...

La 10 ore îmi iau cortelul și mă amestec în șirul cortelelor negre de pe trotuar, în drum spre «Asociațiune».

Acolo, la secretariat, îl găsesc pe Goga, și fac cunoștință cu d-șoara Aglae Goga, o brună vioaie, și cu d-șoara Adelina Olteanu, blondă, cu bunătatea veselă, scrisă pe față, (A. Maior,—astăzi fiind căsătorită cu dl. Oct. Tăzlăuanu, nădăjduim că va însenina puțin pe gravul director al «Luceafărului» din Budapesta).

Petrecem cîteva clipe plăcute într'o conversație veselă, în care gentilele domnișoare, nu fără succes, își ascut săgețile de ironie împotriva entuziasmului meu exuberant pentru frumoasele fiice ale Seliștei.

Dar iată, în camera noastră intră, drept și sprinten, un bătrîn cu ochi vii și plete leonine, ce-i încadrează chipul uscățiv cu unde argintii. E d. I. Sterca Șuluțu de Cărpeniș, prezidentul „Asociațiunii". Și deși mă salută cu multă afabilitate și politeța unui adevărat gentleman și cavaler, conversația trece însă pe dată asupra temelor mai grave.

Privesc nu fără emoție la acest „ultim Mohican" al mîndrei generații de la 1848.

Coborîtor dintr'una din puținele familii nobile din Ardeal ce nu și-au pierdut legătura cu neamul, născut la 1827,—el ajunsese în acea epocă de frămîntare la cea mai frumoasă vrîstă de vigoare și entuziasm: era în relații personale cu aproape toți fruntașii mișcării revoluționare, în casa lor se adăpostise o vreme Bălcescu, cunoștea de aproape pe Avram Iancu, cu a cărui biografie a înzestrat literatura noastră.... Și astăzi, luptător și cercetător al trecutului, își poartă încă mîndru și senin cele aproape opt decenii...

Am fost surprins că d. Șuluțu mă cunoaște din scurta mea activitate parlamentară.

Conversația trece, în chip firesc, asupra oratorilor noștri, gust paralela între d-nii Delavrancea și Iorga, ca oratori, pe cari îi admiră d. Șuluțu.

In adevăr, deși atît de deosebiți, unul—artă desăvîrșită în fiecare frîntură de frază, altul—totu-i spontaneitate impetuoasă,—fiecare din acești vorbitori e maestru în genul său.

După ce cu recunoștință primesc o broșură cu discursurile rostite de d. Șuluțu în calitate de președinte al «Asociațiunii» cu ocazia serbărilor din anul trecut, ne despărțim mulțumiți că ne potrivim în aprecieri, spre a vizita cu Goga localul cel nou al «Asociațiunii».

X

„Asociațiunea" din Sibiiu.

Intelectualii Ardeleni au prins obiceiul de a critica activitatea «Asociațiunii pentru literatura romînă și cultura poporului romîn» din Sibiiu.

Și la prima vedere, faptul, că Asociațiunea în cei 45 ani decînd ființează abia a putut aduna mai puțin de un milion, s'ar părea că justifică aceste critice, mai ales cînd privim scopul ce ea și-a propus să-l realizeze.

In «Regularea mijloacelor spre ajungerea scopului Asociațiunii», întocmită în adunarea generală de la Șomcuta-Mare în 1869, găsim înșirarea următoarelor probleme:

1) lățirea productelor literare de tot felul;

2) introducerea mașinilor agricole;

3) înființarea școalelor de pomărit și vierit;

4) disertațiuni din domeniul economiei, industriei și comerciului, și popularizarea acestor ocupațiuni;

5) inițiarea de însoțiri pentru întreprinderi folositoare și altele asemenea.

Iar în statutele cele nouă ale Asociațiunii, votate la 1895 în adunarea generală din Blaj, acest scop e precizat ast-fel (art. 2):

«Scopul Asociațiunii este: *înaintarea culturii poporului romîn*, și anume prin *inițiare de studii* și scrutări și editare de *publicațiuni* literare, științifice și artistice; înființare de *biblio-*

«teci poporale, muzee și alte colecțiuni; acordare de *premii și* «*stipendii* pentru diferitele specialități de știință, artă și indus-«trie; *expozițiuni, producțiuni și conferințe publice*; înființarea «și eventual ajutorarea de *școli* și internate; organizare de *sec*-«*țiuni științifice* și designare de *referenți literari* în aceste sec-«țiuni, și în fine prin ori-ce alte întreprinderi legale, care vor «putea contribui la *prosperarea literaturii și culturii spirituale și* «*economice* a Rominilor din patrie».

Și pentru toate acestea un popor de 4 milioane n'a putut aduna în 45 ani, ca *fond*, nici un milion de lei!

Însă criticii parcă uită că în împrejurările grele, prin care a trecut Rominimea de sub Coroana Sf-lui Stefan, abia dezrobită de lanțurile feodalității, și mai ales după stabilirea dualismului, până la 1895 numărul membrilor Asociațiunii abia a putut stagna între 400—600,—și numai după această dată (cînd s'au elaborat și statutele cele nouă) ea a luat un avînt mai puternic (și astă-zi are aproape 2000 de membri), și că ea n'a întîmpinat sprijin din partea organelor publice, ci numai prigoniri și împiedicări la fie-care pas.

Și dacă privim totuși cele realizate de Asociațiune, cu aceste mijloace modeste, trebue să fim recunoscători bărbaților, cari au condus-o. Cei porniți să preamărească lipsurile ei să se gîndească numai la «Liga culturală» din Regat, a cărei adunare din anul acesta a respins și propunerile d-lui N. Iorga ce tindeau *să o apropie* măcar de «Asociațiunea» din Sibiiu!......

In adevăr, Asociațiunii se datorește înființarea (din 1886 încă) și întreținerea la Sibiiu a unei școli secundare de fete,—de sigur *cea mai bună din toate școalele romînești pentru fete*, superioară și tuturor școalelor de acest fel din Regat.

Școala (cu un internat) are un local propriu, în centrul orașului, o clădire monumentală, cu subsol, parter și două etaje, care a costat numai 120,000 k., fiind-că Ardelenii, cu drept cuvînt, nu împărtășesc gustul luxului nefolositor al zidirilor noastre de acest fel.

Alături de școala de fete, Asociațiunea și-a ridicat,—cu fațada spre parcul orașului, cu vederea asupra catedralei nouă romînești,—palatul pentru «Muzeul istoric și etnografic» (o parte din avuțiile căruia se pot vedea la expoziția din București),—iarăși cu subsol, parter și două etaje, care cu toate instalațiunile moderne, lumină electrică, calorifere etc., a costat numai vr'o 130,000 k. Inaugurarea palatului în anul trecut a slujit de

motiv pentru acea frumoasă serbare națională din Sibiiu, la care au luat parte Rominii din toate părțile.

In acest palat e așezată și biblioteca publică a Asociațiunii, cu peste 10,000 volume și broșuri.

Mai departe, «Secțiunile științifice-literare» ale Asociațiunii promit, mai ales sub noua administrație, de a deveni o adevărată «Academie ardeleană», iar publicațiunile din «Biblioteca poporală a Asociațiunii» pun la indămîna ori-cărui budget țărănesc scrieri de literatură, economie și popularizare științifică, etc.

Dar mai ales trebue să admirăm chipul cum e *organizată* Asociațiunea, prin care ea se înfățișează nu ca un cenaclu de auguri, ci ca o adevărată instituțiune națională, cu adînci rădăcini în popor.

Ea cunoaște o categorie de membri, cari plătesc numai o cotizațiune anuală de două coroane, și—împreună cu cei l'alți membri—se grupează după regiuni în «despărțăminte», după cum glăsuește art. 36 din statute:

«Membrii Asociațiunii cu privire la deosebitele ținuturi se «grupează în despărțăminte, în fruntea cărora va fi un comitet, «iar în fruntea comunelor din despărțăminte, cîte o agentură».

Un „despărțămînt" cuprinde în mijlocie cîte 50—100 de comune,—iar în tot Ardealul și Țara Ungurească sînt vr'o 50 de despărțăminte. (Vorbind despre Seliște am uitat să amintesc, că în ea se află și sediul unui despărțămînt al Asociațiunii).

Pe lîngă aceasta, art. 46 din statute stabilește, că „în fie-care comună, în care se află patru membri cel puțin, de ori-ce categorie, ai Asociațiunii, se poate înființa o agentură, în scopul de a servi drept organ al Asociațiunii, în nemijlocită atingere cu populațiunea respectivei comune."

Și în total se numără aproape o sută de astfel de «agenturi» ale Asociațiunii.

Scopul acestor organizațiuni locale statutele îl precizează ast-fel:

„Chemarea despărțămintelor este a conlucra la ajungerea „scopului Asociațiunii, *intrînd în mai de-aproape atingere cu po*-„*porul* și răspîndind la acesta învățătura în toate direcțiunile:

„a) prin colecțiuni de producte literare folositoare de tot felul;

„b) prin stăruința, ca pe lîngă școalele poporale să se înființeze și susțină școale de pomărit și vierit, de grădini și alte e-„conomii de model etc. în măsura mijloacelor disponibile;

„c) prin disertațiuni poporale și invățături despre economie, „industrie și comerciu;

„d) prin ingrijirea ca să se indemne poporul a imbrățișa deose-„bitele ramuri de industrie și de comerciu;

„e) prin indemnarea poporului la inființarea de insoțiri folosi-„toare pentru membrii lor, prevăzute cu statute speciale, cari „se vor inainta la autoritățile competente pentru aprobare."

Cit de rodnică e activitatea despărțămintelor se poate vedea din faptul, că ele au inființat (până la 1904) *108 biblioteci populare la sate*; fără să mai vorbim de neumăratele conferinți publice la sate, cu proecțiuni; de expozițiuri regionale de agricultură și industrie, etc ce in fie care an se organizează de „despărțămintele Asociațiunii." [1])

In aceste imprejurări adunările generale ale Asociațiunii, ce se intrunesc in fie-care an in alt oraș (anul acesta, de pildă, la Brașov, la inceputul lui Septembrie) apar in adevăr ca manifestarea vieții culturale a neamului intreg.

Să nu faceți deci „pe dificilii", domnilor!

Da, s'ar putea face și mai mult. Dar pășind inainte pe calea aceasta, se poate indoi cineva că Asociația cu timpul nu va realiza intreg programul său măreț?

XI

Institutul de credit și economie „Albina"

Cind am eșit cu Goga de la „Asociație", pe la orele 11½ ploaia incetase; prin vestmintul sdrențuit al norilor se zăreau ochiuri de albastru, și razele soarelui poleiau cu pete de aur cupola catedralei și cite un acoperiș de țigle.

Pornim, pentru a face cunoștință cu dl. Partenie Cosma, spre localul Institutului de credit și economie „Albina", care in viața economică a Ardealului joacă acelaşi rol ca „Asociațiunea" in viața culturală, și chiar mai mare.

In adevăr, plecind la 1872 de la inceputuri modeste „Albina", *prima* bancă curat rominească de peste munți, a știut in acești 34 ani de activitate să ajungă o adevărată Bancă Națională a Rominimei din Ardeal și Țara Ungurească.

Citeva cifre paralele relative la anul 1873,—primul an de

1) Vezi „*Astra*", —Informațiuni asupra scopurilor și instituțiunilor „Asociațiunii pentru cultura romină și cultura poporului romin", Sibiiu 1904.

gestiune regulată, și la 1905, după ultimul bilanț, ne vor invedera progresele realizate și insemnătatea de astăzi a „Albinii" pentru toată viața socială in sfera ei de acțiune (in *coroane*, lăsindu-se la o parte centimele):

Anii	Activ	Depuneri p. fructificare	Imprumuturi		Suma totală a operațiilor	Fonduri de rezervă, garanție și pensiune	Venit		Sumele date pentru scopuri culturale
			No.	Suma			Brut	Net	
1873	909,400	192,682	1,448	1.814,710	5.420.268	8,840	104,580	47,747	866
1905	26,405,260	13,833,376	73,863	28,316,431	87.643,887	1,298,709	1,420,711	263,010	14,000
De cîte ori a crescut	30	70	50	25	17	145	14	6	17

E aproape fantastică creșterea aceasta de 70 ori a depunerii spre fructificare, de 50 ori a numărului de imprumuturi, de 25 ori a totalului sumelor imprumutate. Aceste două cifre din urmă ne arată că acum se fac relativ cu mult mai multe *imprumuturi mici*; in adevăr la 1873 pentru un imprumut cade in mijlociu suma de 1285 k., pe cind la 1905 ea este numai de 385 k.,—adică aproape de *patru ori mai mică*.

Aci e taina succesului „Albinei": ea a știut să ajungă mai ales un *instrument de credit țărănesc*. Art. 16 § f. al statutelor anume prevede, că *Albina* „acordă imprumuturi simple țărănești (credite personale țărănești)", pe lingă că tot țăranii in majoritate se folosesc și de celelalte forme de credit.

Acest paragraf a fost introdus in statute numai la 1891, dar de la inceput chiar intemeitorii „Albinei" au avut in vedere *organizarea creditului țărănesc*, și pentru aceasta au recurs la mijloacele cele mai raționale,—inființarea „reuniunilor de credit",—adică ceea ce noi numim *bănci populare*,—spre a servi de intermediari intre „Albina" și țăranul ce are nevoe de credit.

In vederea acestui scop „reuniunile" *de la inceput* au fost puse pe baze sănătoase:

Art. 114 și urm. din statutele „Albinei" prevăd: „scopul „reuniunilor de credit, *inființate pe baza garanției solidare a*

„membrilor lor, este ca aceștia să poată folosi credite de la so-„cietate.—Minimul numărului de membri la atari reuniuni este de 20", etc....

Cu alte cuvinte, după concepția întemeetorilor ei, „Albina" trebue să joace rolul de *casă centrală* a băncilor populare sătești, dar dînșii au înțeles ceea ce „Casa Centrală" din Rominia n'a putut încă înțelege, că organizația creditului țărănesc, spre a-și îndeplini misiunea și a stirpi cămătăria din sate, trebue să aibă la bază *bănci populare întemeiate pe principiul de răspundere solidară.*

Altfel nu poate fi credit țărănesc serios. De aceia deși „Casa Centrală" de la noi dispune de mijloace nemăsurat mai mari de cît „Albina" (tot capitalul „Creditului Agricol" de 20 milioane, plus creditele deschise la Banca Națională), operațiile ei sînt cu totul nule în comparație cu ale „Albinei" (deși aceasta îndeplinește și rolul de Credit Funciar, de credit general comercial etc.)

Și acesta e unul din multele învățăminte, de care ne-am putea folosi de la Rominii de peste munți....

In fiecare an «Albina» jertfește sume însemnate pentru scopuri culturale. In anul 1905, de pildă, pentru acestea a fost destinată suma de 14,000 K. (cam $5^1/_2$%. din venitul net) care a fost repartizată astfel: 6,000—pentru «masa studenților» (vom vorbi îndată despre ea), 2000—pentru „Asociațiune", 600—pentru Școala reuniunii femeilor romîne din Sibiiu, 400—pentru Internatul reuniunii femeilor romîne din Brașov, iar restul a fost vărsat în sume cîte 200 și 100 K. „Reuniunii romîne de muzică din Sibiiu»,„Reuniunii romîne de muzică din Brașov",„Reuniunii de Agricultură din Sibiiu», „Reuniunilor pentru înfrumusețarea" orașelor Sibiiu și Brașov, societății «Rominia jună» din Viena, etc. etc.

In total, de la înființarea ei, «Albina» a cheltuit pentru scopuri culturale aproape 300 mii de coroane (din cari 20,000 pentru un internat de băieți, 10,000 pentru școala de fete a „Asociațiunii", etc.),—ajutînd toate inițiativele folositoare [1]).

Totuși mă simt dator să fac o observație: dividenda ce se împarte acționarilor e prea mare. In 1905 ea se urcă la 14%. asupra valorii nominale a acțiunilor, și se observă o tendință

1) Vezi *Petra-Petrescu.*—Monografia institutului „Albina". Sibiiu. 1897. *Anuarul Băncilor romîne*, Sibiiu. 1905.
A 34-a Adunare a Societății „Albina" (raport), Sibiiu. 1906.

constantă spre urcare. Aci constatăm un defect organic al statutelor,—într'astfel de instituție dividenda ar trebui limitată la maximum de 10%., și atunci pentru scopuri culturale s'ar fi putut destina sume și mai mari. Ori cît de însemnate sînt ele acum în sine, față de menirea națională a «Albinei» și față de mijloacele de care dispune, ele nu sînt îndestulătoare.

XII.

D. Partenie Cosma.—Școala de menaj și „Masa studenților".—Un conservator ardelean.

Intrăm într'o casă foarte modestă, cu un etaj, și,—în cabinetul directorial și mai modest, după gusturile perverse în această privință din Regat,—găsim, după un birou încărcat de hîrtii, pe un om înalt și spătos, cu gesturi rezervate și vorbă domoală, cu barbă căruntă, dar care pare mult mai tînăr decît cei aproape 70 ani, pe cari îi are.

E d. Partenie Cosma, care de 20 ani conduce „Albina" și căruia în mare parte i se datorește starea ei înfloritoare de astă-zi.

Tacticos și încet, d. Cosma îmi dă informațiuni asupra mersului «Albinei», apoi, după ce regulează cîte-va hîrtii, mă invită să vizităm Școala de Menaj, întreținută de «Albina».

Această școală se află într'o mică aripă chiar în curtea «Albinei», și e foarte rațional împreunată cu «Masa Studenților» —adică ospătăria unde capătă zilnic dejun și masă, gratuit, cîte 50 elevi romîni săraci, din școalele secundare ale Sibiiului. (Am văzut că pentru acest scop «Albina» cheltuește anual cîte 6000 k.).

De aci se vede minunatul dar de organizare al Ardelenilor. Ce rost poate avea o «școală de menaj» în care totul se mărginește la o predare *teoretică* a gospodăriei, fără nici o aplicare *practică*? Să vă gîndiți numai la somptuosul palat al școalei de menaj din Iași în care cele 6 (cetiți *șese*) eleve pentru practică au doar serviciul..... personalului de direcțiune!..... Sînt însă și în Iași studenți săraci, cari ar avea nevoe de o ospătărie gratuită, sau cel puțin eftină, dînd astfel și elevelor școalei de menaj un prilej pentru practica gospodăriei mai folositoare și mai variată, decît slujba în familia d-nei Directoare (care cu toată buna-voința nici n'ar putea da prea multă întindere și variație acestei «practice»)...

Cînd am intrat în localul școalei, elevele erau la masă și, nevoind să le deranjăm, am putut zări numai în indepărtare cîte-va siluete în rochii închise și șorțuri albe.

Sufrageria studenților era gata pentru serviciu, dar încă goală, iar în bucătăria de alături am dat numai peste o fată zdravănă și curățică, cu păr negru și ochi căprii, care pufnește de ris, văzînd că «domnii» își bagă nasul în toate tingirile pentru a-și da seamă de *menu*-ul studenților. Ea s'a întors pe jumătate spre părete și și-a ascuns fața cu cotul minei drepte ridicate până în dreptul obrazului, boțind nervos cu stînga colțul șorțului alb. Ii puteam vedea numai șuvițele de păr ce cădeau încirligate pe git, după urechea aprinsă, și spinarea ce se cutremura in sviciniri de hohot stăpînit.

La plecare, cu aerul meu cel mai solemn, salut pe vesela bucătăreasă, ducîndu-mi mîna cu pălăria aproape până în podele, —ea, lăsînd în plata domnului cazanul cu borș și tingirile cu papricaș, țișnește, furtună, pe lîngă noi pe ușă, și fuge, cu capul plecat înainte și minele strînse la piept, dealungul sufrageriei, numai îi scapără călcăele, de dîrdie toate geamurile din casă,—și de după ușa, prin care dispare, se aude un rîs argintiu...

D-l Partenie Cosma merge inainte, serios, par'că nici n'a băgat de seamă scena; după el Goga ride înădușit, numai ochii îi lucesc,—iar eu mă simt foarte mulțumit, că, în sfîrșit, printre norii gîndurilor grave inspirate de vizitele la „Asociația" și „Albina" a tremurat din nou o scinteere de veselie sănătoasă, atît de caracteristică Romînimii Ardelene.

Mergem în parcul orașului (Stadtpark), unde ne așezăm pe terasa berăriei, și, cu cîte o halbă de bere inaintea noastră, reluăm firul conversațiunii.

Dl. P. Cosma are reputația de conservator, dar în Ardeal, se vede, și spiritele conservatoare se află sub înriurirea dătătoare de viață a democratismului adinc al maselor populare.

— Prost stau țăranii la D-voastră—îmi spune d. Cosma,—și nu înțeleg, cum oamenii politici de acolo nu-și dau seamă de primejdia ce vă amenință, ce ne amenință pe toți. Am vorbit odată cu domnul.... (aici d. Cosma îmi numește pe un bărbat însemnat din partidul—vai!—*liberal...*), și i-am arătat, că această stare mizerabilă se datorește chipului cum s'a făcut împroprietărirea. Aici la noi, în Ardeal,—cînd s'au desfăcut legăturile feodale, țăranul a căpătat putința de a trăi de sine stătător, pe cînd în Romînia, pe lîngă că cei mai mulți nici n'au primit destul pămînt, dar încă li s'au pus atîtea sarcini, fără nici un ajutor pentru organizarea gospodăriei, încît ei a doua zi s'au trezit încă într'o mai mare atîrnare de boeri și arendași, pradă celei mai nemiloase exploatări. Și știți ce mi s'a răspuns?—„Acest lucru s'a făcut dintr'un mare *interes național* (sic!), agricultura noastră e înapoiată, proprietarii noștri n'au mașini, prin urmare a trebuit să ne îngrijim ca să nu rămînă fără brațe!"... Cum, va să zică la D-voastră țăranii sînt considerați numai ca un fel de inventar viu pe moșie, care trebue să suplească lipsa de mașini, și să precumpănească lipsa de cultură a proprietarilor? Dar n'au decît să învețe și să cumpere mașinile de nevoe! Cum au putut proprietarii de aici să se adapteze împrejurărilor nouă, și doar n'a pierit agricultura?! Lipsa de cultură a țăranilor? Dar cine-i de vină? Să vă uitați la popii D-voastră, pot ei fi agenți ai culturei? Sînt niște biete unelte în mînile puternicilor zilei. La noi popii se aleg, domnule, de tot poporul! Cînd am spus acestea unui boer din Romînia, dînsul mi-a obiectat, că acolo sînt alte condițiuni, că Romînia e o țară *liberă* și că *el nu poate tolera ca pe moșia lui un popă să-și iee nasul la purtare*! Până ce nu veți îndrepta lucrul acesta, nu veți avea preoți apostoli și luminători ai poporului. Și în ce situație adesea sîntem puși chiar noi cei de aici! O dată, fiind deputat, am adresat lui Tisza o interpelare din pricina intervenției abuzive a guvernului într'o numire de preot,—și dînsul mi-a astupat gura cu o singură vorbă: «*dacă voiți, d-le Cosma, să vă dăm legea de organizare a clerului din Romînia,—mîine vă satisfacem dorința!...*» Auzi, preoți și protopopi numiți de Minister!...

Așa vorbea d-l P. Cosma, și eu mă gîndeam, cît ar putea învăța unii din «liberalii» noștri de la acest *conservator*!... Și de ar da D-zeu ca oamenii noștri politici să vină mai des în contact cu cei de peste munți, ca să înțeleagă toată ticăloșia reacționarismului, ce de 20 ani bîntue în țară, cînd numai printr'un avînt neînfrînat, pornit din adîncurile neamului, putem înfrunta puhoiul dușman al «tradițiilor istorice», și a ne afirma ființa națională,—un popor răstignit, de 14 milioane!...

XIII

La fotografie—Pe terasa Frentz.—Trădarea!

La 12½ ne adunăm, după cum ne înțelesesem, din nou în restaurantul «Impăratului Romanilor»,—părintele Cristea, Goga

şi cu mine. Tînărul Brediceanu întîrzie, şi cînd în sfîrşit vine, gîfîind de grabă, se scuzează, cam încurcat, că s'a zăbăvit la... bărbier,—dar îl dădea de gol bărbia mai vînătă ca în ajun !... Şi atunci, las' pe noi !... Eu, care îl pîndeam de ieri, pentru zîna cea sveltă cu ochi adînci ca marea şi cu «musculiță» în colțul guriții de mărgean, tovarăşa lui de joc la hora din Selîştea, m'am răsbunat cu vîrf şi îndesat pentru... cele două decenii de diferență între noi....

Probabil ca să mai scape din încurcătură, delinquentul pune întrebarea, dacă ne mai ducem la Reşinari, că, deşi se răsbunase puțin, dar e a ploaie.

— Vom vedea,—îngăimă Goga, cu ochii fixați în farfurie.

Iată ! Prin gînd îmi trece un fulger, parcă presimțiam trădarea !...

In timpul mesei împrospătăm impresiunile din ajun, comesenii mei se întrec în comparații între Selîştea şi Reşinari, cari îmi aprind şi mai mult dorul de a-i vedea, apoi discută, până la ce oră putem pleca, că-i mult mai aproape, că-i zi de lucru, şi ca să ne îngrijim să-i găsim pe oameni acasă...

Toate acestea sînt presărate cu glume şi isbucniri de hohot sănătos, încît parcă tot restaurantul începe să iee parte la veselia mesei noastre: la o măsuță de alături doi militari, un colonel şi un sub-locotenent, cu o mustăcioară abia mijită, deşi nemți, vorbesc, ca să auzim şi noi, romîneşte,—o fi un semn de atenție discretă şi de recunoaşterea tacită, că suntem într'o *țară romînească* ?...

După masă pornim întâiu tus-patru la fotografia Emil Fischer ca să ne fotografiem în grup.

In timpul în care fotograful îşi aranjează aparatele,—firma-i ne spune, neapărat, că-i „Hoffotograf",—o tînără teutonă, cu trupul de Walkyrie, care m'a împăcat puțin cu Saşii, ne dă lămuriri asupra procedeurilor moderne de fotografie, ilustrîndu-le cu diferite mustre, dar—al dracului— ea caută mai mult să lămurească pe Goga, deşi—vădit !—eu am mai multă nevoe de lămuriri !...

La protestarea mea, Walkyria îmi spune, cu un accent delicios, că ea *nu stie rumaneste!*

— Te înşeli Domnişoară, vorbeşti minunat, şi cînd vorbeşti romîneşte te faci şi mai frumoasă !

Walkyria se roşeşte drăguț, ca şi cum prin lapte ar răzbate puțin sirop de zmeură, şi, părăsindu-l pe Goga, începe în-

tr'o romînească neîntrecută, să mă lumineze în privința deosebirilor între fotografia vulgară şi platinotipie. Şi vă asigur, că aşi putea să țin o conferență pe această temă !...

Eşind de la fotografie, ne oprim în cerc în stradă, şi cu nasurile îndreptate spre cer, discutăm: o să ploaie, n'o să ploaie, plecăm îndată, mai aşteptăm ?...

In momentul acesta, lunecă pe trotuar, ca o umbră de fee, frumoasă ca un vis de primăvară, o siluetă albă, cu chipul bălaiu...

Toți convorbitorii mei o salută,—şi Goga mai grăbit, schițează un pas, apoi se întoarce spre noi, se uită la ceas:

— Acuşi pleacă domnişoara Olteanu la Craiova.... trebue să-mi iau rămas bun.... am promis.... e doi paşi de aci.... peste cinci minute sînt îndărăpt, să mă aşteptați la Frentz...

Brediceanu, că şi el trebue numai decît să petreacă pe d-şoara Olteanu.

Şi eu, nevinovatul, nebănuind încă infamia, mă aşez cu părintele Cristea pe terasa din fața cofetăriei. Goga îşi lasă, zălog, mantaua pe un scaun de alături.

Trece un sfert de oră, o jumătate de ceas, trei sferturi; am mîncat două porții de înghețată, şepte prăjituri, am băut trei cafele negre (băiatul de la cofetărie începe să se uite îngrijit la mine),—Goga nu se arată; am discutat cu părintele Cristea pentru a suta oară, cîți chilometri sînt pînă la Reşinari, cum e drumul, cît timp ne trebue pentru dus şi întors, cît putem sta acolo; cu ceasul în mînă, vedem cum se scurtează soroacele; începe să picure ploaia,—Goga nu-i... Nici Brediceanu !...

Îl desleg pe părintele Cristea, că poate are altă treabă.

— Mă duc acasă, dacă cum-va vin, deşi-i cam tîrziu, să-mi dați de ştire; în orice caz ne vedem la masă, la $7^{1}/_{2}$ seara.

Rămîn singur să... păzesc mantaua lui Goga.

Trece încă aproape un ceas; am cetit din scoarță în scoarță nesfîrşita „Neue freie Presse", din „mica publicitate" aflai cu interes, că „un tînăr şi viguros locotenent de cavalerie, dintr'o familie de mare noblețǎ, caută pentru căsătorie o domnişoară sau văduvă, cu o zestre potrivită cu situația sa, vrîsta şi calitățile fizice indiferente"; Goga—nicăeri... Deşi d-şoara Olteanu o fi ajuns demult la Turnu-Roş...

Ploaia începe să toarne ca din găleată; toți consumatorii de mult au fugit de pe terasă;—însfîrşit, muiat lioarcă, încep să clănțănesc din dinți, şi mă hotărăsc să mă despart de prețiosul

zălog al mantalei lui Goga, pe care o încredințez băiatului;—și fug și eu la otelul meu să mă schimb, ca să nu mă aleg cel puțin, ca amintire de excursiunea la Reșinari, cu un junghiu, pe urma unei... *licențe poetice !...*

XIV.

Expoziția Comșa.—Un balcon.—La Arad!—Despărțirea.

5 ore.

Ploaia a încetat din nou, și cerul se răzbună. Mă hotăresc să vizitez expozițiunea de industrie casnică a d-lui Comșa, ce o știu deschisă într'o casă de la marginea orașului, și să mă mai primblu puțin prin cetatea Sașilor.

Dar soarta se vede a început să mă prigonească. Cînd ajung în localul expozițiunii, d. Comșa îmi spune, că e închisă de ieri, și lucrurile în cea mai mare parte sînt împachetate! Pot admira numai olăria și sculptura în lemn, și aflu cu surprindere că aceste avuții nu-și vor găsi loc la Expoziția din București...

Mă urc într'un vagon de tramway electric, și de pe peronul dinapoi privesc în juru-mi.

De odată, trecînd pe lîngă o vilă frumoasă, zăresc într'un balcon pe trădătorul Goga și alături, ca o umbră ușoară de fee, silueta cea albă cu chipul bălaiu, frumoasă ca un vis de primăvară...

Poetul adîncit, pe semne, în visuri eteree, nici că băgase de seamă chipul greoiu al unui biet muritor, ce trecea acolo jos, prin mulțimea anonimă, pe un vulgar peron de tramway...

. . . .

Umbrele sure ale amurgului cad cu încetul asupra orașului; în stradă se aprind lămpile electrice, și lumina lor palidă licărește discret, in luptă cu razele zilei ce moare. De după culmile albe, din Apus, cerul în flăcări aruncă pe ziduri tonuri viorii...

Se potolește tot mai mult sgomotul vieții trudite, și pe deasupra lui încep să răsară sunetele nopții de primavară, și cu ele o adiere ușoară aduce miresmele cîmpului înflorit, ce răcoresc suflarea grea a îngrămădirii omenești....

N'am fost la Reșinari!

Îmi vine fără voe în minte o povestire sentimentală, de mult cetită: un tînăr muzicant, admirator al lui Mozart, străbate pe jos toată Germania, suferind de foame și de frig, numai să-i audă muzica divină; dar cînd ajunge la pragul atît de dorit, vede prin geam făcliile aprinse în jurul sicriului maestrului... Tînărul entuziast, cuprins de aleanul dorului neîmplinit, pleacă în lume, în veci nemîngîiat...

Abia întrezării, ca prin vis, o viață frumoasă și sănătoasă, atît de bogată în posibilități...

Nu! Nu pot pleca împăcat numai cu atita, să mă întorc, la proza vieții așezate, de toate zilele...

Îmi iau inima în dinți, și mă hotăresc să mă reped încă pentru o zi la Arad,—am și acolo prieteni, cari mă vor ajuta să ridic mai mult vălul ce-mi ascunde această viață... Trenul pleacă pe la vr'o 11½ de noapte, mîine dimineață sînt la Arad...

. . . .

Pe la opt seara, după ce-mi făcusem geamandanul și eram gata să mă duc la masă, în camera mea intră Goga, și cu un aer nevinovat îmi spune:

— Unde ai fost, te-am căutat în toate părțile?

O!...

Și el, cu o jumătate de gură:

— Să rămîi pentru mine, mergem numai decît la Reșinari...

Fățarnicul!...

. . . .

Masa,—la care din nou și pentru ultima oară ne-am întîlnit, cei patru (Brediceanu nici nu mai căută să-și justifice dispariţiunea!),—nu mai răsuna de veselia sgomotoasă de dimineață.

Simțiam despărțirea apropiată,—in cele două zile s'au născut legături sufletești, a căror rupere nu putea să nu arunce un văl de melancolie asupra conversațiunii noastre:—cine știe cînd ne vom mai vedea?...

De cîte ori două linii de viață se întretae într'un singur punct, in nesfîrșitul nimicurilor existenții, și apoi urmîndu-și rostul se depărtează tot mai mult una de alta!... Un singur punct! dar cîtă simțire poate concentra el, și de cîte ori lunga cărare a vieții, în singurătatea sufletească, rămîne luminată de razele punctului acestuia de intersecțiune, încălzind inima de amintirea unei prietenii de cîte-va ceasuri, a unui frate de suflet, în ochii căruia numai cîte-va momente ți s'a oglindit tot adîncul cugetului și al simțirii,—apoi răslețit pentru veci...

Tradiționalul pahar de șampanie ne-a dat prilejul, ca

in totdeauna, să ne urăm mai mult decît poate fi, și să spunem mai puțin decît simțiam...

Ne ducem împreună la Hôtel Neurihrer, unde îmi iau rămas bun de la bietul Fritz, pe care fără voe il învăluiu acum în simpatia mea,—și el pare ceva mai vioiu deși, de sigur, e mișcat mai mult de forma materială în care caut, față de el, să întrupez melancolia mea, de cît de solemnitatea momentului,—și de acolo la gară, în același landou, în care în ajun am fost la Seliștea...

Ajungem la vreme, abia am timpul să-mi iau un bilet, să inbrățișez ingrabă pe părintele Cristea, pe Goga și Brediceanu, făgăduindu-ne din nou o apropiată intîlnire,—și iată-mă în vagon: o durmială de strigăte neințelese, un șuer, prin geam zăresc încă odată cele trei figuri prietenești,—și Sibiiul rămîne în urmă...

XV

In vagon.

Pentru mine prevăd iară-și o zi agitată, apoi mă așteaptă pănă acasă încă două nopți în vagon. Dar un dialog cu conductorul, cu ajutorul pantominei internaționale, îmi asigură un compartiment pentru mine singur, ca să pot dormi liniștit până la Arad.

Dar somnul nu vine. In minte îmi răsare mereu cîte o figură, cîte un gest, cîte o vorbă, cîte o frintură de peisaj, din impresiunile nesfîrșite ale acestor două zile.

Aprind o țigară, și mă las în voia gindurilor....

Și cînd gîndurile acestea începeau cu încetul să-și piardă limpezimea, pe cale de a se preface pe nesimțite în visuri,—de o dată ușa se deschide cu sgomot, și intră un călător nou.

Intâiu, fără să-mi arunce o privire, el se întoarce spre ușă și spune ceva conductorului cu o vădită supărare:

— *Böh—döh—töh—röh—pöh—pöh*!...

— *Mek—mek—mek—mek*,—clănțănește în răspuns conductorul cu o voce plîngătoare, ridicîndu-și umerii în semn de neputință și cu mînile reșchirate.

— *Böh—döh—töh—röh—pöh—pöh*,— bodogănește călătorul, întorcîndu-se din nou spre mine.

Conductorul se repede spre fereastră și închide geamul, apoi ridică pălăria mea de pe canapeaua din față și o pune sus, și începe să așeze lucrurile.

Călătorul tușește, (am aruncat țigara!) și, cu furie crescîndă, iar grohăe la conductor:

— *Böh—döh—töh—röh—pöh—pöh*!...

Bietul conductor se aruncă din nou la fereastră și redeschide geamul.

Călătorul, cu ciudă, se sgribulește într'un colț, învălindu-se pînă în nas cu un pled gros.

In fața mea e un tip de aceia, supărați din născare, din cari se recrutează blăstămata speță a călătorului vecinic nemulțumit, ce otrăvește toate călătoriile în drum de fier: o față uscată, verzue, o mustață stufoasă și incoloră ce par'că curge în jos, un nas încoroiat cu vîrful ce vrea să intre în gură, niște ochi suri mici, cu sticliri răutăcioase, ca două vîrfuri de ace...

După ce mă înțeapă cu acele lui, miniosul meu vecin își îndreaptă privirile spre ușă și pîndește trecerea conductorului.

După fiecare oprire la stație, abia se aud pașii conductorului în coridor, se începe din nou dialogul:

— *Böh-döh-töh-röh-pöh-pöh*!—mormăe vocea răgușită de bariton crăpat, de pe divan.

— *Mek-mek-mek-mek*!—plînge tenorul pițăgăiat din coridor...

Pas să dormi!...

Enervat de acest duet monoton, mă ridic și scot capul pe fereastră.

Frumoasă și adîncă se așterne întunecimea albastră a cerului, luminată de nenumăratele clipiri ale stelelor de aur, atît de reci, în indepărtarea lor străină...

Sint mai apropiate sufletele omenești?...

Vi s'a întîmplat într'o călătorie lungă, să treceți noaptea prin străzile pustii ale vre unui sat? Singuratici, fără răsunet, zăngănesc clopoțeii de la trăsură; din cînd în cînd numai licărește o ferestrue luminată. Cine știe ce durere și ce chinuri însamnă această veghere tîrzie? Dar gîndul ți-i stăpînit numai de dorul de a ajunge mai curînd la locul de popas... Iar de după geamul de veghe, cel mult, în cercul de raze roșietice se desenează o siluetă întunecoasă, atrasă de plînsul clopoțeilor... Și lumi de gînduri și simțiri trec la cîțiva pași una de alta, străine și indepărtate, ca și stelele de aur, ce clipesc nepăsătoare pe pînza nesfîrșită a înălțimilor întunecate și reci...

Intr'o noapte ca aceasta vorbea poetul cu stelele:

Aux étoiles j'ai dit un soir:
Vous ne paraissez pas heureuses;
Vos lueurs, dans l'infini noir,
Ont des tendresses douloureuses....

. . . .

Elles m'ont dit: «Nous sommes seules»....
. . . . Je vous comprends!
Car vous ressemblez à des âmes:
Ainsi que vous, chacune luit
Loin des soeurs qui semblent près d'elle,
Et la solitaire immortelle
Brûle en silence dans la nuit....

Simt, pe neașteptate, o mină pe umărul meu: tovarășul meu de vagon îmi spune ceva ce nu pot înțelege, dar ochii săi mici și suri sticlesc cu atita ură, cu mișcări ciudoase el închide geamul....

Mă culc cu fața la părete, și caut să-mi înăduș gîndurile.

Imi sfredelește urechile nesfirșitul duet între nenorocitul de pe canapeaua din față și biata lui victimă din coridor; de la o vreme îmi pare că tot trenul îl cîntă:

— *Döh—böh—töh—röh*,—mormăe roțile vagonului;

— *Mek—mek—mek*,—plînge șuerul mașinei, ca răspuns....

Și noaptea adîncă mă invinge....

(Va urma) C. Stere

Din Ardeal

— Dinasticismul nostru —

Incepînd cu sfîntul Stefan, primul rege al Ungariei, și terminînd cu Francisc Iosif I, vreme deci de 906 ani, viața publică a Ungariei este un șir neîntrerupt de lupte «pentru constituție»—zic unii istoricieni maghiari, dar în realitate luptele s'au purtat pentru a ciunti cit mai mult din drepturile regale și a mări puterea oligarchilor. Se și poate dovedi, că în Ungaria răsboaiele civile au fost mai dese de cit cele cu statele vecine. Atît sub regii casei arpadiane, cît și sub cei străini ce au urmat până la 1526, cînd intră în scenă casa de Habsburg, aproape n'a fost rege ungar care să nu aibă rival, adesea *încoronat*. Fiu contra tatălui, frate contra fratelui s'a ridicat cu oaste. Iar toate aceste rivalități și lupte erau puse la cale de oligarchi, de aristocrația *înaltă*, sprijinitoare a celui ce-i asigura mai multe drepturi și, prin urmare, punea mai mari sarcini pe nemeșii (nobilii) mici, pe *popor*. Chiar regi puternici, ca Matei Corvin, au avut de furcă, și drepturile înarticulate în legi, ori cît de nedrepte să fi fost, oligarchia și le-a apărat cu o stăruință de fer, cu o putere adesea uimitoare.

Numai așa se esplică faptul că s'a înarticulat în lege dreptul de insurecție «dacă regele nu observă legile», legi de cele mai multe ori stoarse cu sila. Aristocrația înaltă nu era apoi datoare să poarte răsboiu peste hotare, ci își ducea trupele *(p'atunci singura oștire a țării!)* numai în virtutea unei *tîrguieli*, totd'auna pe socoteala păturii de jos a poporului.

Insăși catastrofa dela Mohaci (1526) a fost o urmare a încăpățînării aristocrației. Zădarnic regele trimitea poruncă și arăta primejdia ce s'apropie, «domnii stegari ai țării», înalta nobilime, nu-l asculta, nu grăbea să și concentreze trupele; lipsea și unitatea în luptă, căci fiecare regiment asculta numai de porunca «domnului» seu; așa se explică și faptul, că oștirea ajunse să fie comandată de un archiepiscop (Tomory). Nu li-a fost greu Turcilor să zdrobească o astfel de armată, iar tînărul rege peri și el în luptă, înecîndu-se într'un pîrăieș (Cselle).

Puterea oligarchilor n'a putut fi frîntă nici sub Habsburgi, deși aceștia aveau deja oștire permanentă și mai presus de toate

autoritatea ce li-o da coroana de «impărat roman», ci la incoronare trebuiau să jure că vor păzi legile așa zicind *dictate* de aristocrațime. Chiar celui dintii rege din casa de Habsburg, aristocrațimea i-a pus un contra-rege, pe Zápolya Iános, și Ferdinand I nici n'a domnit de cit peste jumătate de țară, restul și Ardealul ajung d'aci incolo un fel de «atu», carte puternică în minile aristocrației, care se joacă d'aci încolo și mai mult «de-a regii», punind față în față cu Habsburgii cînd pe Bocskay, cînd pe Tökölyi, Bethlen ori pe Rákoczy-ești, luptele cărora ungurii le numesc «pentru libertate», in realitate însă luptele s'au dat in contra regilor încoronați, regi dintre cari aproape fiecare a căutat să se apropie și să se sprijinească pe *massa mare a poporului*. Aristocrațimea s'a întovărășit însă cind cu Turcii, cînd cu Francezii și Polonezii, numai pentru «a ține în șach» — Viena. Sub comanda lui Cara Mustafa Pașa lupta doar, la asediarea Vienei, și «regele neîncorónat» Tökölyi, cu floarea aristocrațimei maghiare... Și de cite ori era strimtorată Austria de vre-un dușman de-afară, aristocrațimea arbora și ea — «steagul libertății»!

N'aveam noi Romînii oameni cu carte pe acele vremuri, bărbați sus puși cari să ridice poporul, lămurindu-l asupra rostului luptelor ce se petreceau. Intreg poporul romînesc gemea însă sub jugul iobăgiei în care-l țineau *nobilii* (nemeșii) *inalți*, grofii (conții), baronii și vlădicii papistași. Asta o știa poporul. *Și mai ales o simțea!* Iar trupele cu ajutorul cărora oligarchii purtau lupte adesea în contra regilor și împăraților țării, din fiii poporului erau compuse, că atita nobilime nu era să facă regimente din ea. Instinctiv inimile acestor osteni și ai celor de acasă se îndreptau spre *purtătorul de Coroană* și se năștea în ei credința, că bun și milostiv trebue să fie de vreme-ce nemeșii, grofii și baronii, îl dușmănesc cu atita furie. E așa de firesc să-mi fie drag cel ce se răsboiește cu asupritorii mei!

Ori cît ne-ar fi lipsit apoi contactul cu frații din Romînia și ori cît am fi fost de puțin informați asupra lucrurilor ce se petreceau în lumea mare, erau evenimente care fatal au ajuns și la cunoștința bietului popor de iobagi... Când Turcii au trecut pe-aici pustiind și au ajuns la Viena (1683) s'o cuprindă, se știe: Șerban Cantacuzino s'a dus cu ei *de silă*: în jurul Vienei, pe-ascuns, dar *din inimă*, a făcut însă cele mai mari servicii armatei *creștine a Impăratului* și azi o cruce este pe locul unde oștirea romînă cu inima strînsă aștepta isgonirea Turcilor... Și ostenii Voevodului romîn însă, și Romînii duși cu sila în oștirea lui Tökölyi, și cei rămași acasă, au văzut și auzit cum Tökölyi, cu întreaga ceată de nobili maghiari, tremurau de dorul să învingă Turcul *păgîn* și au făcut tot ce au putut să ajute această învingere împotriva—Impăratului! Numai Ungurii au ținut cu Turcul păgîn: Voevodul romîn și craiul Poloniei, Sobiesky, au ținut cu — *Impăratul!*... Tot așa, armata creștină a Impăratului a cuprins Buda (cetate), de unde a isgonit pe Turcii păgîni cari

ținuseră țara în robie o sută cinci-zeci de ani, i-a zdrobit apoi la Zenta (1697) așa fel, că le-a luat, pentru totdeauna, curagiul de a mai trece încoace Dunărea cu gînd de cucerire.

Chiar dacă nu ar fi rămas în poporul romîn nici o dîră din tradiția că a fost adus aici de *împăratul* Traian, deja cele de mai sus, fapte istorice despre care a mers veste pînă în coliba iobagului, erau de natură a deștepta în el bune sentimente pentru—Impăratul. Mai ales că Impăratul nutria aceste sentimente: la 1683, de pildă,—numește (și astfel reabilitează!) baron pe mitropolitul Sava Brancovici, cel prigonit în chip mișelesc de oligarchie și isgonit din înalta demnitate ce ocupa, în urma intrigilor și procesului (de incest) ce-i ticluiseră pentru a-l nimici... Ce păcat însă: pe cînd a ajuns diploma de baronat, marele luptător pentru biserică și neam, încetase din viață. Știrea despre mila împăratului pentru marele prelat romîn de la Ienopolea se răspîndise însă, desigur, printre Romîni.

Ce se mai intimplă însă? Acelaș împărat care dă lovitura de moarte Turcilor păgîni sprijiniți de aristocrația maghiară, ia sub stăpînire Ardealul, și deși e silit să întărească prin diploma de la 4 Decembre 1691 toate drepturile de până acum ale nobilimii, curînd caută legătură cu Romînii. E adevărat, că țintește să-i treacă la catolicizm, dar nu e mai puțin fapt, că promotorii unirii, în primul rînd mitropolitul Teofil, se așteptau la o întărire *națională* și întreg actul unirii nu e de cit un contract cu augusta Casă Domnitoare, care avea să garanteze: „Romînii mireni, uniți cu biserica romano-catolică, să fie primiți și să fie înaintați în toate diregătoriile, ca cei de celelalte națiuni și religiuni din patrie, iar fiii lor să fie primiți în școalele catolice și la fondațiunile școlare".

N'are să judece nimeni aceasta ca o dorință s'ajungă în slujbe Romînii de atunci. Nu, căci nu procopseala singuraticilor se ținea, ci punîndu-se astfel sub scutul Coroanei, Romînii căutau scut bisericii lor, singura instituțiune națională pe acea vreme. Au și ajuns astfel că la 16 Februarie 1699 împăratul Leopold emite diplomă în care e vorba de *«națiunea Romînilor»*, diplomă în care Romînilor trecuți la unire cu Roma li se asigură «dreptul lor», și: «în respectul acesta — se zice în diplomă—ordonăm sever, sub amenințarea mîniei noastre regale, că de la publicarea acestei scrisori nimenia, fie de ori-ce stare, autoritate, demnitate, prerogativă și putere, să nu cuteze a se opune *declaratei libertăți bisericești a uniților de ritul grecesc*»...

N'are cineva de cît să citească despre uneltirile puse la cale de aristocrați, în mîna cărora era guvernul, și de Dietă, compusă și ea din nobili, cari căutau să zădărnicească planul Vienei, spăriind pe Romîni de la unire ori căutînd să-i atragă la calvinism, să rămînă astfel și bisericește sub jurisdicțiunea celor mai fanatici unguri: a episcopilor calvini,—pentru a se convinge de bunăvoința Coroanei față de Romîni. După Teofil, care moare înainte de a se desăvîrși unirea, Leopold numește

pe Atanasie «episcop națiunii romine în Transilvania» și emite *a doua diplomă* (19 Martie 1701), în care pe lingă scutiri de natură religioasă, se mai asigură: «Chiar și *țăranii*, dacă trec la unire, să fie considerați ca indigeni, *ca toți ceialalți fii ai patriei*, iar nu numai tolerați ca până acum» (punct 3), apoi: «Să se deschidă școale pentru Romîni, în Alba-Iulia, Hațeg și Făgăraș» (punct 8), și cel mai important: «Impăratul provoacă și obligă nu numai autoritățile civile, ci și pe *generali și pe întreg corpul ofițeresc*, ca ori cînd ar reclama și s'ar plinge uniții că li se disconsideră drepturile, *totdeauna să le stee în ajutor și să-i apere* (punct 14).

Impăratul asigura deci Romînilor (uniți) nu numai libertatea religioasă, dar le acorda și libertate cetățenească, punîndu-i în rînd cu Ungurii, Săcuii și Sașii, națiuni *recunoscute*, ridicîndu-i, prin urmare, din starea rușinoasă în care erau de veacuri: simpli sclavi ai boerilor...

Ca mușcați de șerpe au sărit atunci reprezentanții din Dietă ai celor trei națiuni, au protestat (în 1703 la Alba Iulia), au înaintat recurs la Curtea din Viena și în cele din urmă au făcut ca originalul diplomei să *dispară*... Leopold îi și ceartă pentru că: «voi conduși de o cerbicie invederată, spre disprețuirea autorității noastre regale, n'ați pus în lucrare până astăzi nici punctele din anul 1699»,—și le poruncește (la 13 Februar 1702) să pună în lucrare «atît numitele puncte cît și celelalte rezoluțiuni»....

Viena era însă departe, plingerile romine soseau acolo tîrziu, iar guvernul și Dieta erau compuse din nobilii cari au conspirat cu Bocskay și Rákoczy... Zadarnic marele *Ioan Inocențiu Klein* stărue cu petițiuni pe la Curte, a trimis și *dus în persoană* nu mai puțin de cît 24, sub Carol VI,—aristocrațimea știa cum să paralizeze activitatea lui, Romînii rămîn tot fără școli, „copiii lor sînt chiar opriți să umble la școală, sînt opriți de la învățarea măestriilor",—se plinge marele episcop. Abia la 1733 Dieta ajunge să discute afacerea națională și bisericească a Romînilor, abea atunci, *din grația împăratului*, un episcop romîn poate lua parte, *ca regalist*, la desbaterile Dietei și să apere cu ardoare *drepturile națiunii romîne*. Falnic s'a purtat episcopul Klein, apărînd și lămurind; după ce i s'a cerut conscripția Romînilor (pe care a și făcut-o), după ce comisia aleasă să se ocupe cu chestia abia la 1735 s'a întrunit să lucreze în merit, după-ce Klein a mai făcut o plîngere, pentru a mai amîna treaba, comisia abia atunci s'a hotărît să facă o cercetare mai amănunțită.

Exasperat, Klein aleargă iar la Viena, face un *memorand* în care inșiră nedreptățile și cere *scaun de consilier în guvern pentru ca nația romînă să aibă și ea un apărător acolo*. Consilierii Coroanei știau însă afla mijlocul—de *amînare*, ba la 31 Martie 1738 se plîng Impăratului că „Vlădica romîn prea dă de lucru."

Dar el nu s'a descurajat, ci cu aceiași stăruință se adre-

sază și Mariei Teresia, cerîndu-i *să facă a se executa a doua diplomă leopoldină și să decreteze pe Romîni a patra națiune politică*. Marea împărăteasă, se știe însă, chiar de la începutul domniei sale a avut războaie. Nu-i da mîna să se strice cu nobilii cari votau bani și soldați. Atîta tot a făcut, că în Iunie 1744 a chemat pe Klein la Viena, să fie de față cînd consiliul de miniștri discută asupra cererilor sale.

Aristocrațimea a și învins: episcopul Klein a ajuns acuzat de guvernul țării și silit să se refugieze la Roma, de unde n'a încetat să lupte pentru neamul său, ci a scris Impărătesei un memoriu, iar pe papa Benedict XIV l'a rugat să intervină pentru executarea diplomelor leopoldine și în genere, în favoarea Romînilor. Și la Roma aristocrația maghiară a fost mai tare: Klein e oprit a se mai întoarce în patrie, și își petrece restul zilelor trăind din pensia de 1200 fl. ce i-a dat-o împărăteasa.

Vorba e că s'a pornit curentul, s'a făcut, așa zicînd, școală. Până în cele mai îndepărtate sate ale munților Ardealului s'a știut că „a încetat persecutarea bisericei romîne în cea mai mare parte", așa a spus mitropolitul Teofil deschizînd sinodul din 1697, convocat la Alba Iulia, și bunătatea asta vine de la *Impăratul*. Tot despre milostivenia Impăratului a cuvîntat mitropolitul Atanasie (în 5 Sept. 1700) celor 54 protopopi și 1593 preoți, chemați la sinod, unde au subscris actul unirii, după cum și *diploma a doua leopoldină* a fost publicată nu numai în Dieta de la 1703 din Alba Iulia, ci și în două sinoade, așa că a mers vestea în țara întreagă, și pretutindeni printre Romîni, despre bunătatea și mila Impăratului, precum și despre piedicele ce pun domnii ca Romînii să fie împărtășiți și ei cu drepturi naționale. Petițiile numeroase ale lui Klein, și mai ales mergerea lui la Viena, unde a fost chemat de Maria Teresa să asiste la consiliul în care sfetnicii ei aveau să desbată asupra drepturilor Romînilor, prezența lui în Dietă, unde ajunsese tot din mila împărătească, toate acestea au întărit în Romîni credința că mila și bunătatea de sus, de la împărăție, vine. In *Impăratul și au pus deci nădejdea*.

Nu mai puțin a contribuit la întărirea dinasticismului între Romîni înființarea *regimentelor romîne grănițerești*. De la Dunăre, în Caraș-Severin, apoi întreaga granită de sud a Ardealului, precum și granița de nord era dată în paza Romînilor, organizați milităreşte și puși—așa zicînd—de a dreptul sub scutul împărătesc. In schimbul credinței lor și al sîngelui vărsat pentru tron, li s'au dat averi colosale, fiii lor au fost primiți în școli, în cît până la desființarea acestor granițe (urmare a inaugurării constituționalismului maghiar de la 1867) din sinul grănițerilor au eșit ofițeri iluștri, (general Doda, general Seracin, colonel baron Ursu, colonel Trapșa, etc.), și gimnaziul de la Năsăud din averile date de „împărăție" se susține, precum zeci de milioane prețuesc și pădurile comunității de avere de la Caransebeș, averi pe cari guvernele maghiare tot mai mult le

acaparează, în cît de vre-o 15 ani încoace se poartă o luptă desperată ca Rominilor să nu li se ia cu totul din mînă administrarea lor.

Cît despre donațiunile făcute de împărați mitropoliei greco-catolice romine (singură episcopia gr. cat. romînă de la Oradia are averi care prețuesc cîte-va milioane, iar institutul de educație și instrucție a tinerimii romine gr. cat. de acolo are pe frontispiciu numele lui Leopold), s'ar putea scrie o carte întreagă.

Și ce s'ar fi putut ajunge dacă am fi avut un al doilea Klein pe vremea marelui împărat Iosif II. Din nefericire, pe atunci națiunea romînă n'a avut nici un prelat mare, ci întreaga luptă națională era dirijată de țăranul Horea, care dacă a și știut să spună Impăratului suferințele Rominilor și să-l roage a împlini dorințele naționale, i-au lipsit însă calitățile de a se ști orienta prin complecsul de lucruri politice... O minte genială ca Inocențiu Klein ajuns-a isgonită de pe terenul de luptă stăpînit de aristocrați. Era fatal, ca aceeași aristocrație pe Horea să-l frîngă în roată.

Martiriul lui Horea, Cloșca și Crișan, capii mișcării de la 1784, n'a schimbat însă întru nimic sentimentele Rominilor, ci mai ales le-a întărit credința către Impăratul. Reîntorcîndu-se de la Viena, sub gorunul de la Țebia, Horea spusese norodului că Impăratul e bun și milostiv și are durere pentru suferințele Rominului; ar și ajuta din toată inima, dar îi stau în cale domnii (nemeșii)!... Ce era mai logic, pentru mintea simplă a țăranilor, de cît să *înlăture* din drum pe acei—domni ?!.. Așa s'a născut revoluția și pentru sîngele varsat, s'a pus lanț și mai greu pe cei-ce crezuseră că în felul acesta scutură jugul iobăgiei...

Nu-i greu de închipuit de altfel, ce fel de înălțare sufletească s'a produs în Romîni cînd au auzit că Impăratul a stat de vorbă ș'a ascultat plîngerile unui opincar. Așa ceva nu s'a mai pomenit. Ba a făgăduit să și lecuiască durerile. Ajunsese un fel de divinitate „înaltul Impărat".

Mai mult de cît toate, a contribuit la întărirea dragostei acesteia călătoriile pe care Iosif al II le-a făcut printre Romîni (în primăvara anului 1773). Rominii il așteptau îngenunchiați, la marginea satului ori în hotar. I-au dat nu mai puțin de cît 19,000 petițiuni. Se plîngeau cei mai mulți că *n'au pămînt*!... Iar Impăratul nu numai primea și cerceta plîngerile lor, dar și vorbea cu ei, *romînește*, căci învățase cîte-va vorbe. Ii orîndui-se la Sibiiu, pe foarte mulți, pentru a le spune ce a hotărît în privința petițiunilor date.

Cîtă nobleță de suflet avea acest suveran, în ce chip inteligent înțelegea el datoriile ce le are domnitorul față de supușii sei, și mai ales cît interes le purta chiar Rominilor, un popor de iobagi, se poate judeca mai bine din cele scrise de sasul Michel Konrad de Heidendorf, care, în calitate de comisar-conducător, însoțise pe Iosif al II-lea prin satele din jurul Mediașului (descriere publicată în „Archiv des Vereines für siebenbürgische Landeskunde", Sibiiu, 1880, volum 16).

Descrierea aceasta, cu atît mai prețioasă cu cît e făcută de un Sas, este totdeodată și oglindă fidelă despre mizeria în care trăiau Rominii de sub jurisdicția săsească. Intre altele, Heidendorf povestește Impăratului, că „Valachii *colibași*" au fost mutați cu forța dintr'un loc într'altul. Fiind-că nu prea voiau, căci erau duși dintr'un loc bun la un loc sterp, s'a dat foc colibelor lor (în numele legii, mă rog). Ei au amenințat atunci că se vor răzbuna. La anul, într'adevăr, s'au aprins și ars cîte-va case de ale Sașilor. Speriați, Sașii (din Hetzeldorf, Ațel) cereau acum, prin petiție, ca Valachii tăciunari, căci pe ei îi bănuesc de punerea focului, să fie mutați undeva departe. Impăratul a esclamat atunci : „Dar' asta e pedeapsă : a muta oamenii, înainte de a avea dovezi în contra lor"... Sasul mai spune Impăratului că li s'a adus la cunoștința Rominilor, din partea autorității, că dacă vor mai fi focuri în sat, o să plătească dinșii. Imparatul a observat : „Dar cum pot fi siliți Valachii să restitue paguba, dacă nu li se poate dovedi fapta ?"...

Sasul Heidendorf îi vorbea de rău pe Romîni, numindu-i leneși. Impăratul însă chiar atunci pune întrebarea : „Oare cum ar putea fi cultivați ?"... Ceea ce denotă preocupările înalte de care era animat. Lui Mișu Chiuțu, care-l ruga să-i „sloboadă acasă din cătănie feciorul," i-a răspuns „că oiu căuta" și i-a dat mai mulți galbeni.

E caracteristic—scrie Heidendorf—că „M. Sa n'a dat nicăiri nici o atenție magnaților unguri și aristocrației", „*masele de popor* au fost chiar amețite de purtarea prea grațioasă a monarchului"...

E de înțeles că venind a doua oară în Ardeal, peste zece ani (în primăvara anului 1783), țărănimea l-a primit ca pe Mesia și l-a năpădit încă și cu mai multe petițiuni care au avut și un *rezultat imediat* : încă din Sibiiu, înainte de plecare, Iosif al II-lea a dat un rescript *menit să îmbunătățească soarta iobăgimei*. Intre altele, le permitea iobagilor să învețe măestrii, să se poată însura fără a plăti tacsă și să se poată muta unde vor. Aristocrațimea însă, cancelaria aulică, încă în vara aceea a cerut printr'un memorand să revoace ordonanța, spunînd că iobagii din Ardeal sînt mai ticăloși de cît cei din Ungaria (se înțelege: fiind Romîni, iar nu Unguri !). Impăratul în răspuns i-a înfruntat pe consilierii săi ardeleni, iar în anul viitor printr'un edict *a cassat privilegiile celor trei națiuni* (maghiare, sase și secuești) și a ordonat ca d'aci în colo să aibă dreptul să ocupe slujbe toți, fără osebire de neam ori confesiune.

Și în contra acestor ușurări făcute *Rominilor* (în deosebi), oligarchii au înaintat un memorand, pe care însă Impăratul nu l'a învrednicit de răspuns, ci simplu l'a pus la dosar.

Ce păcat, că Imparatul Iosif n'a mai trăit de cît șase ani după aceștea, iar la sfîrșitul vieții sale situația precară a mo-

narchiei l'a silit să dee câștig de cauză aristocrațimii, retrăgînd multele măsuri de ușurare a sorții poporului și întărind toate privilegiile clasei nobile.

*

Actul cel mai clasic al politicei memorandiste a Rominilor este și va rămîne pentru totdeauna *suplica* („Supplex libellus Valachorum") dela 1791. Nu se știe pozitiv a cui operă este, dela cine a pornit ideia. Suplica a compus'o însă consilierul de Curte Méhes, a fost subscrisă de episcopii Bob și Adamovici și e mai presus de ori-ce îndoială că totul s'a făcut după inspirația și indicația *călugărilor dela Blaj*. Avem deci a face cu o mișcare care—așa zicînd—era în sufletul *poporului*, pentru-că acei călugări s'au inspirat dela popor, acei călugări, despre cari azi nu se mai vorbește, gîndiau, simțiau și *mai ales munciau și luptau în numele poporului* și pentru scuturarea jugului greu ce purta poporul.

Să dăm însă și Cesarului ce i se cuvine: e cert anume, că *Impăratului* îi venea la socoteală o mișcare de felul acesta a Rominilor și a celorlalte naționalități, pentru-că se afla în mare luptă cu Ungurii. Voise să introducă în Ungaria limba germană ca limbă oficială de stat. Ungurii protestau însă cu tărie și ziceau că, dacă e vorba de a se înlocui limba *latină* cu una vie, atunci să se introducă cea *maghiară*. Dela Curte li s'a răspuns că dacă e așa treaba, apoi și *celelalte limbi*, între care și limba romînească, *au același drept*. Vorba e că lupta pentru drepturile limbii s'a deschis, în fața protestelor unanime a comitatelor maghiare. Curtea n'a îndrăznit să introducă limba germană, dar nici Ungurii n'au putut să-și ajungă scopul, ci limba oficială a rămas tot cea latină.

Rominii s'au deșteptat însă și ei, dovadă *suplica* ce au înaintat Impăratului Leopold II. Cu un aparat de știință istorică demn de admirat, mai ales dacă avem în vedere vremea de atunci, cu un curagiu care poate înălța și generațiile veacurilor următoare, cu o claritate proprie numai celor ce apără o cauză dreaptă, memorandul acesta cu drept cuvînt este considerat de temelie a politicei noastre naționale.

Deja în primul alineat, «națiunea romînă» cere «divului Cesar» *să i se redee drepturile vechi*. Pe mai multe pagini arată apoi, și dovedește cu date istorice, calitățile eminente ale poporului romîn, care a dat țării bărbați distinși (cancelarul Olah, Corvineștii etc.), se provoacă la drepturile date de Leopold I (diploma II mai ales), la mărturisirile lui Iosif al II-lea, «care cu ochii proprii a văzut că națiunea romînă este și cu mult mai numeroasă de cît celealalte națiuni și foarte folositoare atît în pace cît și în războiu».. «Și fiind-că Rominii supoartă în proporțiune *sarcini egale* cu ceilalți (cetățeni), trebue să capete și drepturi și *beneficii egale*»... Superb pasagiul în care zice că: «Nu venetică, ci antică, cu mult mai antică de cît *toate* celelalte e națiunea romînă în Transilvania»... Și parcă ar scrie și pentru vremurile d'acum. Zice adică: «Nu a căutat ea (nația ro-

mînă) și nici nu caută răsturnarea principatului, ci mai mult reîntregirea aceluia, căutînd să fie restituită în *drepturile cetățenești* și regnicolare»... Nu-i trebue «de cît aceea-ce a avut mai înainte» și ce i-au răpit nu vre-o lege, ci reutatea vremilor!

Inșiră în cinci puncte ceea-ce cere cu venerațiune, s'anume: 1) numirile odioase (tolerați, admiși, neprimiți între staturi) să fie șterse; 2) națiunii romîne să i se dee locul cuvenit între celelalte națiuni; 3) preoților romîni aceleași drepturi și considerațiune ca preoților de alt neam, precum și nobilimea și *plebea* romînă să se trateze ca celelalte națiuni; 4) în comitate funcționari și *deputați* în număr proporționat și din nația romînă; 5) comitatele, scaunele, districtele și comunitățile orășenești cu majoritate romînească să-și aibă numirea și dela Romîni, unde-s locuitori de felurite limbi, să fie numire mixtă, iar dacă s'ar șterge numirea luată dela una ori altă națiune, să se mențină numirea după rîuri și cetăți.

Cel mai caracteristic pasagiu este însă încheierea. După-ce spune că decumva intențiunea Impăratului ar fi să comunice aceste cereri staturilor și ordinelor, urmează:

«Națiunea subscrisă se roagă cu toată umilința să se în«dure Maiestatea Voastră sacratisimă a permite în acest caz, «ca într'o *conferență națională*, despre a cărei modalitate și loc «ar avea să facă Maiestății Voastre sacratisime propuneri cît «mai în grabă cei doi episcopi ai națiunii, după-ce vor fi con«sultat pe cîți-va din cler, nobilime și statul militar, să se aleagă «și să se prevadă cu instrucțiunea necesară în acest scop *cîți-va «deputați* cari ori unde ar fi de lipsă, să reprezinte și să apere «cauza națiunii; și dacă acestei cauze, cu toată dreptatea ei, «i s'ar pune piedici, să arate toate gravaminele națiunii împilate «și redactîndu-le în scris, să le propună în scris spre milostivă «vindecare M. V. sacratisime».

Cine se mai îndoiește că în aceste șire s'a dat ideia *conferenței naționale* și a politicei de *apel la Coroană*?

Leopold al II-lea a primit cu multă bunăvoință memorandul Rominilor. Conform uzului constituțional, l'a trimis dietei provinciale. In rescriptul prin care își exprimă voința de a se da și Rominilor drepturi politice, scrie despre memorand ca dat «în numele întregii națiuni romîne din Ardeal» și provoacă dieta să cumpănească lucrurile, să ia măsuri de a fi beneficiați și Rominii, de a se ușura soartea preoțimii romîne de ambele rituri, *«și cum s'ar putea promova educarea masselor brute ale poporului valah»*...

Rescriptul, datat din 15 Maiu 1791 *(în Florența)* a fost prezintat Dietei Ardealului abia la 21 Iunie. Ne putem închipui că cele trei națiuni, prin reprezentanții lor, au făcut tot posibilul pentru a pune piedeci: l'au dat unei comisiuni, care la 30 Iulie și-a prezintat raportul. Nici atunci nu s'a discutat în fond chestia, ci actul s'a dat spre studiare și Sașilor, așa că abia la 5 August s'a pus la ordinea zilei. In Dietă Rominii nu aveau de

cît un singur representant: pe episcopul Ioan Bob. Ceilalţi deputaţi, revoltaţi de «indrăzneala Valahilor», au terorizat aşa de sălbatic pe înaltul prelat, în cît acesta s'a simţit silit să declare în plină şedinţă că nu aprobă stilul şi toate expresiunile dintr'însul, ci l'a subscris numai fiindcă socoteşte a fi cu dreptate a li se da şi Romînilor libertăţi, dar nu insistă pentru a fi declarată naţia romînă a patra naţie receptă.

Declaraţia aceasta, iarăşi e uşor de inchipuit, că a servit Ungurilor şi Saşilor ca armă puternică pentru a combate la Curte pretenţiile Romînilor. Momentul acela de slăbiciune—uşor de explicat, de altfel—a fost temelie tare pentru Dietă de a respinge unanim împlinirea celor cuprinse în *suplică* şi a răspunde Coroanei că «Valachilor nu li se pot permite drepturi şi libertăţi mai multe şi mai mari cetăţăneşti de cum au acuma, *fără a se sgudui constituţia*».

In rescriptul împărătesc se puneau adică patru întrebări: 1) Pe ce cale s'ar putea acorda petenţilor libertăţi şi drepturi cetăţăneşti? 2) Pe ce cale s'ar putea garanta exercitarea libertăţii religioase? 3) Cum s'ar putea ajutora soarta preoţimei de ambele confesiuni ale petenţilor? 4) Cum s'ar putea afla modalitatea educării poporului de rînd valach?

Răspunsul la întîia întrebare sună aşa că răspunde şi celorlalte şi frasa cu «sguduirea constituţiei» era menită *să sperie* Curtea.

Indrăzneala, cinizmul ci neruşinarea cu care se respundea rescriptului imperial reiese îndeosebi din răspunsul la a doua întrebare: că li s'a dat deja, îndeosebi Romînilor uniţi, atîtea drepturi, «în cît n'au avut motiv de a le mai cere din nou»... Bieţii Romîni se provocau tocmai la faptul că *nu li se dă ce li s'a asigurat în diplomele de mai de mult*, iar Dieta credea că se achită de ei dacă răspunde Impăratului că au deja Romînii destule drepturi—pe hîrtie!... Intocmai ca în zilele noastre...

Lupta, se înţelege, au cîştigat-o cele trei naţiuni recepte, căci noi *toleraţii*, n'aveam pe nimeni cine să ne susţie la Curte, şi astfel *suplicei* i s'a dat un respuns nici cald nici rece: «Coroana poartă grije şi de Romîni», «episcopii să grijească de popor», acesta să se supună legilor, să nu facă escese şi aşa mai departe.

Ba pe cînd în rescript se recunoştea că petiţia e dată «în numele întregei naţiuni valache», acum, după regretabila purtare în Dietă a terorizatului episcop Bob, în răspunsul dat se zice: *nu este dovedit că cei doi episcopi ar fi avut însărcinare şi împuterniciri dela întreg poporul romînesc ca să dee petiţiuni în numele acestuia*...

Ceea-ce nu a descurajat însă pe Romîni, nici în Ardeal, nici în Banat şi Ungaria propriu zisă, ci i-a îndemnat încă la luptă mai aprigă, după cum vom arăta în alt articol.

Bazna, 20 Iulie 1906. Ioan Russu Şirianu.

Viaţa romînească în Bucovina

— **Limba romînească** —

Spun pentru cine mă va înţelege că dacă vezi aievea, cum un popor întreg lunecă din clipă în clipă tot mai mult pe clina de de-asupra abizului [1]), din care nu mai e mîntuire, atunci ar fi o crimă să mai calculezi cu *ne'nduraţii ochi de ghiaţă* şi să ţii adevărul istoric în întunerec.

Soartea a voit să-mi încep cariera preoţească în comuna ruteană Toporăuţ lîngă frontiera Basarabiei (prefectura Cernăuţ), unde m'am transferat în toamna anului 1878. Unchiul meu, răposatul arhiepiscop şi mitropolit Silvestru Morariu, îmi spusese încă înainte că mai jumătate din locuitorii Toporăuţului trebue să fie Romîni, fiind că pe timpul, cînd el era protoprezviter al Cernăuţului, mai toţi Toporăuţenii ştiau romîneşte, epitropii bisericeşti erau toţi romîni şi în biserică sînt numai cărţi romîneşti. Ce decepţiune însă, cînd am trebuit să constatez la starea locului, că în acea comună frumoasă cu aproape 5000 de suflete ştiau romîneşte numai învăţătorul Mihail Gramatovici cu soţia sa şi copii săi, cantorul bisericei Nedelcu cu soţia sa şi cu patru copii ai lor, alt cantor bisericesc bătrîn Toderică Mitrofanovici cu soţia sa şi cu fiii lor Agripina şi Dionizie, economii Manoli şi Anton Cozub cu soţiile lor (copiii ne mai ştiind romîneşte), economul Neculai Popovici şi soţia unui George Ilaşciuc care era din comuna romînească Mahala, apoi slab romîneşte vorbiau secretarul comunal Mihail Vlad, o moaşă nemţoaică Schneider şi încă vr'o cîţiva, de al căror nume nu-mi aduc aminte. In faţa aserţiunii de mai nainte a unchiului meu

1). In primarticolul intitulat „*Discursul d-lui P. P. Carp şi noi*" din „*Gazeta Bucovinei*", No. 20 a. c., citim: „Ceea ce sîntem în drept a aştepta dela fraţii noştri, fie ei unde vor fi, este ca cel puţin să urmărească cu duioşie procesul descompunerii noastre accelerate, să nu-şi închidă ochii în faţa dureroasei tragedii, ce mîne-poimîne se va încheia pe aceste locuri sfinte pentru Romîni, şi cel puţin o lacrimă să mai verse pentru noi—în locul unei ironii".

Ironia zace în discursul rostit de dl. Carp la întrunirea conservatorilor junimişti din Lunea Rusaliilor în sala Băilor Eforiei din Bucureşti, discurs reprodus în numitul primarticol precum urmează:

fiecare îşi poate închipui, ce urgii au trebuit să se reverse asupra Toporăuţului, ca să se poată schimba raportul limbistic al locuitorilor săi atît de radical numai într'un timp scurt de cam 20 de ani. Despre semnele acelei urgii dau aici trei dovezi:

Murind primul meu paroh Kalinowski în 1880 şi fiind eu designat, ca cooperator, să fiu singurul păstor sufletesc interimar al Toporăuţului sub privigherea învecinatului paroh Teodor Tarnavschi din Rarancea, într'o zi vine la mine un om ca să-i înmormîntez un copil. Intrebîndu-l cum se chiamă, el îmi răspunde *Mac*! Il caut în conscripţie, dar aflu numai conumele *Makow*. Il întreb deci iarăşi pe om: poate te chiamă *Makow*, nu *Mac*?—Ba, îmi răspunde el, porecla mea e *Mac*! Il mai întreb, cum se chiamă soţia sa şi copiii săi şi răspunzîndu-mi, văd că spusele lui consună întocmai cu cele scrise în conscripţie la numele familiar *Macow*. Atunci din nou îl întreb: Cum mi-ai putea d-ta dovedi că te chiamă *Mac*? Omul îmi spune că a fost catană şi are *obşit* (certificat de dimisie din armată) pe numele *Mac*. M'am dus deci la înmormîntare şi am citit cu ochii mei în *obşitul* acela cuvîntul scris cu litere maşcate **Mack**, iar după ce m'am reîntors acasă, am şters cu negreală codiţa «*ow*» pretutindeni, unde ea provenia în cărţile matriculare, privind certificatul militar amintit drept document de cea mai deplină vrednicie de credinţă.

Tot în acel timp al sedisvacanţei de paroh l'am cununat pe un anume *Cojocariu* din Jucica, care s'a stabilit în Toporăuţ, şi l'am scris în cărţile matriculare conform cu certificatul său de botez adus din comuna sa, va să zică fără pic de gînd de a schimonosi ceva, ştiind prea bine că schimbările arbitrare de nume sau conume în documente publice, ca numitele cărţi, sînt absolut interzise. N'a trecut însă mult timp după ocuparea postului vacant de paroh de fostul profesor de religie Grigorie Worobkiewicz de la şcoala reală gr. or. din Cernăuţ, şi m'am încredinţat iarăşi cu ochii mei că codiţa «*ow*» i s'a adaos lui *Mac* din nou în cărţile matriculare şi conumele Jucicanului *Cojocariu*, celui cununat de mine, fu schimbat în rusescul *Kuschniriuk*. Istorisind odată procedura aceasta de slavizare cumnatului meu Ioachim Patraş, fostul paroh din Dăvideni şi actualul paroh şi protoprezviter al Storojineţului din Banila-moldovenească, el mi a spus că tot aşa s'au prefăcut numele familiare ale economilor *Prisacariu* şi *Olariu* din Dăvideni în *Paschischnek* şi *Hanczsariuk*, pe cînd în acea comună era paroh fostul profesor de cîntare Izidor Worobkiewicz, fratele lui Grigorie. Despre acestea slavizări de nume am scris în jurnalul bucovinean «*Revista politică*», anul II pag. 4 şi în cartea mea «*Culturhistorische und ethnographische Skizzen über die Romänen der Bucovina, Resicza. Wien 1888—1891*», pag. 8.

In sfîrşit am constatat după un pomelnic vechiu al economului *Petr u Morariu* din Toporăuţ, că numele familiar al acestui om a fost schimonosit întîi în *Melnék* şi mai pe urmă, ca în batjocură, în *Sucholotozki (Lătoc uscat*[1]).

Mi se umplea inima de durere şi de amărăciune, cînd vedeam tipul cel frumos rominesc al Toporăuţenilor înstrăinaţi de limba lor strămoşască, cînd vedeam firea lor blîndă, portul lor rominească şi datinele romîneşti, ori cînd bunăoară la botez unul sau altul începea a zice, în loc de «*Viruiu*», «*Cred întru unul Dumnezeu*»... de la început pînă la fine, şi dacă-l întrebam «*pricepi ce ai zis?*», el îmi răspundea că nimic nu pricepe, dar aşa l'au învăţat părinţii săi.

Ast-fel într'un răstimp de peste 7 ani, dela 1878—1886, cînd m'am strămutat, ca cooperator, la biserica sf. Paraschiva din Cernăuţ, am avut destul prilej de a cunoaşte că pe ruinele limbei noastre slavizmul se lăţeşte în mod îngrozitor. Şi în Cernăuţ, centrul, din care ar fi trebuit să se răspîndiască razele luminii asupra tuturor părţilor romîne ale ţării, era pentru noi în 1886 *tabula rasa*. Toate celelalte neamuri conlocuitoare cu noi, Rutenii, Jidovii, Nemţii, Polonii îşi aveau pe atunci organele lor de publicitate, numai Rominii băştinaşi se

„Mă uit, domnii mei, în jurul meu, trec graniţa spre Bucovina: sate curate, oameni sănătoşi, chipeşi, expresiunea adevăratului Romîn, cum am învăţat a-l cunoaşte şi a-l iubi în poeziile lui Alexandri, dar' cum începem a nu-l mai găsi în cîmpiile noastre acuma. Are el mai mult pămînt decît la noi? Nu. *Dar are administraţiune*; administraţiunea cere ca să se facă poliţie serioasă la sate, cere şi nu numai că cere, dar şi *obţine* realizarea cererei sale, ca poliţia sanitară să fie aspră şi nu ca două-trei muieri să poată distruge un sat întreg în timp de 10—15 ani (Aplauze). Administraţiunea se uită la locuinţe şi cînd vede un bordeiu prost, chiamă pe proprietar şi îi zice: D-le, ai să-mi distrugi bordeiul acela, căci casele nu se pot face la ţară, decît în cutari condiţiuni, căci în condiţiuni neigienice, cum e acest bordeiu, eu în numele administraţiunii nu le pot tolera. Administraţiunea se uită la preot şi supraveghează dacă el stă în contact zilnic cu ţăranul, dacă el îşi împlineşte datoria de conducător moral. Aşa e în Bucovina şi Transilvania. Şi cînd se găseşte că preotul nu stă în contact zilnic cu ţăranul, că el nu-i dă poveţe nici de muncă, nici de morală, atunci acel preot e scos din serviciul lui... (Aplauze)".

Citatul primarticol încheie aşa:

„S'a deschis expoziţia universală şi noi ne-am prezentat în elegantul pavilion, ce ni s'a pus la dispoziţie, în haina cea mai aleasă ce-o avem, în costumul cel mai frumos sărbătoresc, şi lumea romînească de pretutindeni o să rămîie încîntată de privelişteа neamului romînesc din Bucovina, pastelurile lui Vasile Alexandri vor defila maiestos şi impunător prin minţile fraţilor noştri, cari ne cunosc numai din auzite, iar noi cu trista realitate rămînem şi mai departe în mizeria generală în care am ajuns, bucurîndu-ne de progresul altora şi *întristat rămînînd sufletul nostru pînă la moarte, văzînd cu ochii cît de cumplit înaintează cutropirea* („noastră" trebuia să zică încă autorul) *din toate părţile*".

Nu cred să fie vre-un *Romîn sincer bucovinean*, care să nu iscălească cuprinsul citatului primarticol cu amîndouă mînile.

1). Autorul socoate, că cele susţinute de dl. Aurel Onciul în „Privitorul" sînt greşite şi ar fi „mînînd apa pe moara viitorilor istorici slavi".

Dl. A. Onciul ne-a trimis însă un articol, care va apărea în No. 7 al „V. R.", şi din care cetitorii vor vedea că nu se pot contrazice datele statistice şi că ele, de altfel, se pot foarte bine împăca cu observaţiile părintelui C. Morariu.

Nota redacţiei

mulțămiau cu călindarul editat din an în an de Societatea pentru cultura și literatura romînă în Bucovina.

Spre norocirea noastră, cîțiva bărbați inimoși din Suceava au început a tipări în acelaș an (1886) organul *«Revista politică»*, în care eu publicam toate știrile relativ la prigonirea limbii noastre, știri luate de unde mi se da ocazia a le auzi, așa știrea despre măgarul directorului Theil de la școala capitală normală din Suceava, auzită dela tatăl meu și dela răposatul călugăr Manasi Nastasi dela biserica catedrală din Cernăuț; știrea despre Warnicki, Malawski, Sabara și Paulowicz auzită dela protoprezviterul și parohul meu Olinschi; știrea despre Gorzecki, auzită dela cumnatul meu Samuil Petrescu, știrea despre *«curcanul cu carta poștală»* din primarticolul No. 19 ex 1889 auzită dela colegul meu, parohul Mihail Tarnavschi; știrea despre școala din Volcineț auzită dela profesorul Grigorie Halip, știrea despre școala din Slobozia-Rarancei auzită de la cantorul bisericesc Elisei Medvighi din Toporăuț, știrea despre incidentul de pe piața finului din Cernăuț auzită dela cantorul bisericei sf. Paraschiva Mihai Beuca-Costinean, știrea despre un învățător rus cu fiul său de la Gimnaziul din Cernăuț etc... Cîteva dintre știrile acestea sînt concentrate, după cum vom vedea mai la vale în o aspră filipică, care la timpul său a produs mare zvon. In No. 6 și 7 ale «Revistei»... din 1889 am publicat două corespondențe sub titlul «Limba romînească în Bucovina». Iată ce ziceam în No. 6:

«Avem în multe sate de ale noastre țărani romîni, cari aflîndu-se în contact zilnic cu conlocuitorii lor de alte nații, vorbesc în mai multe limbi. Intrebăm însă: Știu țăranii aceia, ce importanță are limba lor? Ii cunosc ei prețul? Pot ei să-i facă pe străini să li-o respecteze?... La anul viitor comisari împărătești iar au să meargă prin cele sate și au să facă o nouă conscriere a poporului din Bucovina, se înțelege că tot după parola: Umgangssprache (limba de comunicație). Badea Ion din nou va fi chemat înaintea d-lui comisar și va fi întrebat: Cum? în care limbă? doară romînește? Sau poate... nu știm? Da, badica Ion e Romîn, dar la catastih se va lepăda de omul cel vechiu. A cui va fi vina? Cine din conducătorii firești ai țăranului nostru și-a dat pînă acum silință de a face pe această blîndă oaie să priceapă și adînc să simțiască *prețul limbii* sale, pentru care astăzi se zbuciumă toate popoarele din lume? Și dacă și-a dat cineva silință, cari sînt rezultatele? Am dori să le cunoaștem pe calea publicității, ca să știm din procedura unuia sau altuia, ce mijloace am avea să întrebuințăm cu toții. Ni se pare însă că puține rezultate va avea de înregistrat «Revista»... și ea trebue să înregistreze, căci în punctul acesta astăzi am ajuns la «aut.... aut....»

Filipica amintită am publicat-o în *«Revista politică»* No. 20 și 21 din 1889. Citind'o, ca manuscript, înaintea amicilor mei Dimitrie Socolean și Grigorie Halip, ei mi-au dat cîte 5 fl., și m'au sfătuit să colectez mai departe suma de vre-o 30 fl., cu care din «Revista» s'o extrag separat în 1200 exemplare și s'o

împărțesc gratuit între poporul dela țară. Așa am și făcut. După ce a apărut în «Revista»..., juristul Victor Iliuț mi-a spus că prezidentul țării Pino l-a însărcinat pe consilierul guvernial, baron Stircea, să-i traducă Filipica în nemțește și Stircea a dat-o lui Iliuț de a tradus-o. Tribuna din Sibiu și-a făurit după dînsa două articole de fond, gazeta Transilvaniei și Călindarul poporului bucovinean au reprodus-o întreagă, așa că, după cum mi-a spus amicul meu Dimitrie Bucevschi, ea să fi ajuns la un tiragiu de vr'o 7000 exemplare. In grădina hotelului Weiss din Cernăuț pare că văd și acuma, cum într'o sară membrii societății academice «Junimea» fantazau numai de odorul limbei noastre. Unchiul meu Silvestru s'a exprimat înaintea ginerelui său, păr. arhiprezviter Artemie Berariu și în prezența mea, că în locul lui acuma eu m'am apucat să scriu apologii. In broșura *„Die Slavisierung der Bukowina im XIX. Jahrhundert... von einem bukowiner Rumänen* (Dr. Constantin baron de Hurmuzachi), *Wien 1900*, citim la pag. 16 relativ la primejdia rutenizării: «Comunicări foarte interesante despre aceasta (primejdie) se află în «Revista politică»—o foaie cu părere de rău apusă, care a apărut în Suceava (edată de Dr. Matei Lupu) și unica a înțeles bine pericolul totalei deznaționalizări ce amenință poporațiunea noastră rurală și neobosit a veghiat asupra agitației rutene.... Și dacă mai luăm în considerare că majoritatea capilor romîni de partid din ziua de azi nu va să știe nimic de o apărare contra pericolului rutenizării, ba respinge chiar cu impaciență o astfel de presupunere, apoi mai că am crede că în această dispoziție a Romînilor bucovineni e vorba de sufletul unui popor care moare voluntar». In special relativ la filipică citim în aceeași broșură nota de la pag. 19: «Cu părere de rău nu putem vorbi aici de întregul sistem școlar dușmănos Romînilor din deceniile de mai nainte. Chestia aceasta e tratată foarte detailat în deja amintita «Revistă politică» (Suceava, anul IV, No. 20 și 21), unde se arată, în ce mod grosolan fură siliți școlarii să părăsiască limba romînească, respective să învețe limba slavă la școalele capitale din Cernăuț și Suceava, anume în anii 1834—1850 sub directorii Warnicki, Malawski, Sabara și Paulowicz". Chiar mai dăunăzi zicea, «Gazeta Bucovinei» No. 17 într'o corespondență: *«Țaranul se rutenizează.... și nimeni nu-și ridică glasul, nime nu încearcă a pune stavilă primejdiei»*. De aceea, ca scriere de actualitate perpetuă pentru țărănimea romînă din Bucovina, dau aici întreg cuprinsul filipicei:

Către sătenii romîni bucovineni.

Numărul Moldovenilor sau al Romînilor din Bucovina se împuținează din zi în zi tot mai mult. Știți cu bună samă și voi, fraților săteni, că din zece în zece ani se trimit comisari împărătești prin satele țării noastre, ca să numere toate sufletele după limbile ce le vorbesc, și așa să se știe cîți locuitori are

Bucovina întreagă. Acuma ca să vedeţi, cum să împuţinează numărul nostru al Rominilor, iată aice o dovadă: In anul 1875 erau în Bucovina 221 mii de Romini, 202 mii de Ruteni sau Ruşi, 94 mii de Nemţi cu Jidani la un loc şi peste 13 mii locuitori de alte limbi, adecă: Poleci, Unguri, Lipoveni şi alţii. Nu trecură mai mult de cît 5 ani, şi la numărarea sufletelor din anul 1880 s'au aflat în Bucovina noastră 108 mii de Nemţi cu Jidani la un loc, 239 mii de Ruteni, *numai 190 mii de Romini* şi 29 mii locuitori de alte limbi. *Adecă numai în 5 ani de zile limba rusească a întrecut-o pe cea romînească cu 68 mii de suflete, şi încă şi celelalte limbi au dat înainte şi au sporit, iară limba romînească o dat tare înapoi, a scăzut cu 19 mii numai în 5 ani, lucru nemai auzit şi nemai pomenit pînă acuma pe faţa pămîntului.*

Primejdia pentru noi Rominii e nespus de mare. Noi sîntem încunjuraţi din toate părţile de limbi străine, cari se năpustesc asupra limbii noastre şi a neamului nostru, silindu-se din răsputeri să ni răpiască mai ales *dulcea, drăgălaşa şi scumpa noastră limbă romînească.* Şi oare de ce caută străinii să ni răpiască limba? Pentrucă ştiu ei prea bine că de odată cu limba noi ni perdem toate drepturile, ni perdem chiar şi viaţa. Ia'tă, sătenilor romini bucovineni, ce preţ mare are astăzi limba pentru un popor! *Limba este viaţa unui popor. Cum îşi perde limba, îi perdut şi el. Limba îi în ziua de azi comoara cea mai nepreţuită, odorul cel mai scump al unui neam de oameni.*

Avem dovezi că limba noastră romînească este prigonită, batjocurită şi urgisită de mulţi străini din Bucovina. Avem dovezi că unii din acei străini numesc limba noastră *«limba ţigănească»* iar limba rusască o numesc *«limba îngerească şi limba raiului»*, zicînd că numai acei oameni au să între în rai, cari vorbesc ruseşte. Şi oare de ce iscodesc ei nişte minciuni atît de neruşinate? Pentrucă vreu să-i bage cu de-a frica în gură limba rusască. Aceşti străini vreu adecă să se stingă neamul romînesc din Bucovina, iar neamul rusăsc să crească şi să se întăreasecă pe pielea Rominilor.

Veţi vedea mai la vale, fraţilor săteni romini, că acest plan diavolesc al străinilor se trage tare de lungă vreme, iar în ziua de azi el este atît de primejdios pentru noi, că numai decît sîntem siliţi să vă scriem scrisoarea aceasta, în care vrem să vă arătăm leagănul cel strălucit, din care se trage *limba romînească* şi să vă lămurim asupra drepturilor împărăteşti, cari chizeşuiesc şi ocrotesc întrebuinţarea *limbii noastre* la noi în Bucovina.

Citiţi dară, fraţilor, scrisoarea aceasta, citiţi-o cu toată luarea aminte, citiţi-o pe la clăci şi pe la şezători, citiţi-o Duminecaşi sărbătoarea pe la strînsuri de oameni, ca să ştie tot satul învăţăturile ei cele bune şi folositoare, şi toţi Romînii la un loc precum şi fiecare îndeosebi să prindă la minte, la virtute creştinească şi romînească, toţi să se treziască din somnul morţii de pîna acuma şi să nu-şi mai lese călcat în picioare *odorul cel scump al limbii romîneşti.*

Ştim noi că limba romînească v'a fost dragă totdeauna şi vi-i dragă şi acuma, dar ca s'o îndrăgiţi şi mai tare, trebue să ştiţi o istorie, anume

Istoria limbii romîneşti.

In Europa, adecă în partea lumii, în care trăim şi noi, este o ţară cu numele *Italia* şi în ţara aceea se află cetatea *Roma*. Cu 753 de ani înainte de Hristos locuia în *Roma* un popor care se numia *Romanii*. Luaţi bine samă: *„Romanii"* se numia poporul acela, iar nu *„Rominii"*.

Romanii aveau multe virtuţi, dară virtutea lor cea mai de căpitenie era *curajul*, adecă o tărie de suflet şi de inimă, cum n'a mai avut alt popor de pe lume. Pe cînd femeile Romanilor şedeau acasă, grijind de tors, de ţesut, de gospodărie şi mai ales de creşterea copiilor, bărbaţii şi feciorii lor erau duşi tot la bătălie. Ei se războiau necontenit cu popoarele vecine, ca să facă rînduială între dînsele, şi aveau norocul de a învinge totdeauna. In chipul acesta au învins Romanii pe toate popoarele dimprejurul lor şi s'au făcut stăpîni peste toată Italia. Dar ei nu s'au mulţămit numai cu atîta. Pe lîngă Italia au început să cuceriască şi alte ţări şi nu numai din Europa, ci şi din alte părţi ale pămîntului, anume din Africa şi din Asia.

Şi ca să nu lungim vorba, vă spunem pe scurt că în răstimp de 870 de ani *Romanii* şi-au supus toată lumea, cîtă era cunoscută pe atuncia. Impărăţia lor cuprindea 120 milioane de oameni şi era aşa de mare, cum n'a mai fost şi nu mai este altă împărăţie de cînd e lumea. *Romanii* au fost dară un popor fără pereche pe pămînt, *pentrucă numai ei singuri au domnit peste toată lumea, numai ei au fost domnitorii lumii.*

Unul din cei mai mari împăraţi ai *Romanilor* a fost *Traian*, care a domnit dela anul 98 pănă la 117 după Hristos. In ţările, unde locuiesc astăzi Ungurii şi Romînii, adecă în ţara ungurească, în Ardeal, în Banat, în Bucovina, în Romînia şi în Basarabia, locuia pe timpul împăratului Traian poporul Dacilor şi ţara lor se numia Dacia. Dacii erau un popor tare neastîmpărat, şi de aceea Traian s'a hotărît să-i stîngă de pe faţa pămîntului. Acest plan l'a împlinit *Marele împărat* în 4 ani de zile aşa de bine, încît Dacii fură mai că cu totul stîrpiţi şi Dacia cea pustiită de oameni fu prefăcută în anul 106 după Hristos în *ţară romană*. Traian a adus apoi în Dacia cea pustie *mulţime nemărginită de oameni* din Italia şi din alte ţări ale împărăţiei sale, va să zică a impoporat Dacia cu *Romanii*.

V'am spus că Dacia cuprindea ţările din ziua de azi: Ungaria, Ardealul, Banatul, Bucovina, Romînia şi Basarabia. Acum luaţi tare bine sama: Traian a adus în aceste ţări *mulţime nemărginită de Romani* ca să locuiască într'însele şi să le stăpînească. *Dela acei Romani aduşi încoace de Traian ne tragem noi Romînii din ziua de azi. Insemnaţi-vă bine, fraţilor săteni, că noi Romînii nu sîntem nişte lepădături ori*

niște venetici sosiți de eri ori de alaltăeri în scumpa noastră țară Bucovina, ci sîntem aice de 1800 de ani, sîntem cei mai vechi locuitori ai acestui pămînt. Strămoșii noștri sînt falnicul popor al Romanilor, noi ne tragem de la domnitorii de odinioară ai lumii, leagănul nostru este țara Italiei cu vecinica și strălucita ei cetate Roma.

Limba strămoșilor noștri romani, adecă *limba latinească* era cea mai frumoasă de pe lume, ea se învață încă și azi prin școalele din toate împărățiile pămîntului. *Dela limba latinească se trage și limba noastră romînească. Și ca să vedeți, cum de bine samănă limba noastră cu limba latinească*, iată aice cîteva dovezi: *Apa* o numiau strămoșii noștri romani *acva, fereastra* o numiau *fenestra, vițelului* îi ziceau *vitellus, porcului* îi ziceau *porcus, capului* îi ziceau *caput* și așa mai departe. Mai că toate cuvintele limbei romînești se trag din limba latinească și nu e dară lucru de mirare, dacă am citit odată în o gazetă, că venind oarecînd un domn englez, care știa vorbi latinește, la Galați, și dîndu-se la vorbă cu un țăran romîn, domnul acela, deși nu știa limba romînească, el tot îl pricepea pe țăranul romîn după limba latinească.

Dar nu numai *limba*, ci noi Romînii am moștenit dela strămoșii noștri romani și *marea virtute a vitejiei* în războaie precum și multe credințe și datine.

Pline sînt cărțile împărăției prea bunului și prea luminatului nostru împărat de laude pentru vitejii ostași romîni din Bucovina, din Ardeal și din Banat. Ori unde i-a chemat steagul împărătesc, în Italia la Solferino, în Boemia la Kenigreț, în Ardeal la anul 1848 subt căpitanul Iancu împotriva răzvrătiților Unguri, în Bosnia subt comanda generalului Filipovici împotriva Turcilor, pretutindeni ostașii romîni din împărăția Austriei au arătat că sînt urmași vrednici ai *Cuceritorilor lumii*, că pentru scumpa lor țară și *iubitul lor împărat* cu drag se duc să-și verse sîngele pe cîmpurile de luptă.

Dintre datinele moștenite dela străbunii noștri romani vă înșirăm aice numai cîte-va: Cum umblă băeții noștri de Crăciun și la anul nou cu colinda și cu uratul, tocmai așa umblau și băeții strămoșilor noștri, colindînd pe la casele din Roma. Cum aruncă Romînii din ziua de azi bani în groapa mortului, așa făceau și Romanii. Cum pun romîncele noastre subt cloște ouă fără pereche și a treia zi le cearcă în zarea luminei și în apă, ca să vadă cari sînt bune de clocit și cari nu, chiar așa făceau și femeile Romanilor. Și sînt încă alte multe credințe și datini păstrate de poporul romîn, cari toate le-au moștenit dela poporul domnitor al lumii, dela strămoșii Romani.

Știți însă și voi, fraților săteni, că nici o mărire lumească nu ține vecinic, ci odată tot trebue să vie o vreme, cînd orice mărire, orice strălucire trece ca roua ori se stinge ca fumul. Așa a trebuit să treacă și să se stingă și mărirea strămoșilor noștri romani. Pe la anul 375 după Hristos începură adecă a năvăli din Asia prin țara moscăcească de astăzi multe popoare sălbatece și cu totul necunoscute până atuncia, curgînd ca un potop asupra împărăției celei mari a Romanilor. Țările romînești din ziua de azi au fost cele dintâi, cari au întimpinat acel potop de oameni sălbateci. Strămoșii noștri din Dacia se luptau cu multă bărbăție împotriva lor, iară cînd puterile nu mai ajungeau, atunci își căutau mîntuirea prin crăpăturile și văgăunele munților Carpați, se ascundeau pe unde era mai îndămînă și așteptau până-ce potopul se mai strecura. Popoarele cele sălbatice atîta au năvălit asupra împărăției romane, pînă ce au mîntuit o de zile. Ele au cuprins pămîntul domnitorilor lumii, dară pe *poporul roman* tot nu l'au putut stinge. Căci precum ies din o trupină bătrînă și veche mlădițe nouă, așa au răsărit și din trupul cel vechiu al Romanilor alte popoare tinere, cari trăiesc și astăzi, anume: Franțuzii, Italienii, Spaniolii, Portughezii și noi Romînii.

Iată Romînilor săteni, noi avem mulți frați pe lume, că doară frați ni sînt Franțuzii, Italienii, Spaniolii și Portughezii pentrucă se trag de la același popor, de la care ne tragem și noi, adică de la vechii Romani, domnitorii lumii!! Limbele acestor frați ai noștri samănă și ele cu limba noastră, de oarece copiii acelorași părinți numai decît trebue să samene între olaltă și după limbă. Asta o recunoaște și lumea de azi și de aceea numește ea limbele Franțuzilor, Italienilor, Spaniolilor, Portughezilor și limba noastră romînească **limbi romanice**, *adică limbi cari s'au născut din limba* **vechilor Romani**.

Potopul popoarelor celor selbatece a ținut mai că o miie de ani. El a înghițit tot ce i sta în cale, iară asupra *poporului nostru romîn* a trecut ca peste niște stînci neclătite de munte. *Apa potopului s'a dus, iar stîncele au rămas.* Adecă strașnică tărie de viață mai au *Romînii*, dacă au scăpat ei teferi prin o mie de ani de chinuri și suferințe nemai auzite și astăzi sînt un popor de peste 12 milioane de suflete, un popor cunoscut și lăudat de toată lumea pentru rara sa vitejie și pentru strălucitele sale virtuți. Și oare cum de nu s'au stîns Romînii în potopul sălbaticilor? Prin ce fel de minune dumnezeească și-au mîntuit ei viața? Minunea aceasta ni-o arată vestitul scriitor Bonfiniu care zice așa: *Romînii s'au luptat pe timpul năvălirii sălbaticilor mai mult pentru păstrarea* **limbei**, *decît pentru păstrarea vieții.*

Iată, fraților săteni, cît de bine au cunoscut strămoșii noștri *prețul cel nespus de mare al limbei*! Dacă s'ar fi lăsat ei de *limba romînească* și ar fi prins a vorbi în limbi străine, astăzi noi Romînii n'am mai fi pe lume, pentrucă ne-am fi închegat în popoare străine cari ar fi crescut și s'ar fi întărit pe pielea noastră, iară de numele nostru nici nu s'ar mai pomeni. Dacă ar fi părăsit strămoșii noștri *limba romînească* și-ar fi grăit rusește, noi am fi astăzi Ruși; dacă ar fi grăit grecește, am fi Greci; dacă ar fi grăit ungurește, am fi Unguri. Astfel poporul romîn, dacă și-ar fi ucis limba, și-ar fi ucis și viața și azi el n'ar mai trăi după voia sa și după placul său, ci ar fi silit

să joace așa, după cum i-ar cînta străinii, de cari s'ar fi lăsat să'l înghită.

După potopul sălbaticilor *limba romînească* a fost schingiuită mai cu samă de popoarele rusești, de Greci și de Unguri. Pofta acestor popoare străine, de înghiți limba romînească, este și în timpul de față foarte mare. Ungurii vreau în ruptul capului să-i prefacă pe Romînii din Ungaria, Ardeal și Banat în Unguri; Grecii vreau să-i prefacă pe Romînii din Macedonia și din Albania în Greci; Moscalii se silesc să-i prefacă pe Romînii din Basarabia în Moscali; Galițienii întrebuințează apucăturile cele mai nerușinate, ca să ne prefacă pe noi Romînii din Bucovina în mazuri ori în boici. Și, lucru ciudat, toți străinii aceștia caută în toate chipurile să zugrume *limba romînească*, pentru-că știu ei prea bine că numai așa își pot ajunge ținta. Ungurii au băgat limba ungurească în școalele romînești, în cancelariile tuturor diregătoriilor, ei se silesc s'o bage și 'n bisericele romînești. Ungurii vreau, ca *copiii Romînilor*, învățînd în școală ungurește, să uite *limba romînească*, ei vreau ca *Romînii* să nu mai deie pe la diregătorii scrisori romînești și să nu mai audă *limbă romînească* prin bisericile lor. Și tot așa fac cu Romînii și Grecii și Moscalii. Dar nu se dau nici Romînii din acelea țări cu una cu două, ci se luptă și ei cu trup și cu suflet pentru drepturile și păstrarea limbei lor. Dumnezeu să li ajute, căci, Doamne, mare odor este în ziua de azi *limba romînească!*

Să vedem acuma, ce-a avut de pătimit *limba romînească* la noi in Bucovina.

Bucovina era odată o parte a Moldovei. La anul 1775 ea s'a adaos la împărăția *prea bunului și prea luminatului nostru împărat*, și în răstimp de 11 ani a fost cîrmuită de doi generali împărătești cari țineau în mare cinste *limba noastră*, orînduind să se întrebuințeze în școale, în biserici, în diregătorii și pretutindeni [3]). Va să zică, bine ni-au mers nouă Romînilor bucovineni subt acei doi generali împărătești. Dară vai și amar ni-au mers mai pe urmă!

Dela anul 1786 țara noastră fu împreunată cu Galiția, ea veni sub stăpînirea Polecilor galițieni, cari au fost varga lui Dumnezeu pentru noi.

Locuitorii Bucovinei erau mai toți *Romîni*. Dară de asta Polecii n'au vrut să ție samă, ci cum au primit stăpînia asupra țării noastre, i-au scos afară pe învățătorii romîni din școale, i-au scos pe diregătorii romîni din diregătorii și în locul lor au băgat tot Poleci. *Limba romînească* se stingea văzînd cu ochii prin mulțime de sate de ale noastre, pentru-că întrînsele curgeau necontenit cete întregi de mazuri galițieni cari vorbiau cu Romînii numai rusește, așa încît țăranii noștri din acelea sate, uitîndu-și limba cu totul, s'au făcut Ruși. Dară Polecii nu pri-

3) Vezi: Părți din Istoria Romînilor bucovineni, Cernăuț 1893, pag. 15—27.

goniau numai *limba romînească*, ci ei schimosiau pe polecie și *numele romînești* ale oamenilor noștri, făcînd din Mitrofan *Mitrofanovici*, din Țurcan *Țurcanovici* și așa mai departe. Luați tare bine sama, fraților, că încă și astăzi sînt unii domni străini cari vă schimosesc numele romînești, voi însă să nu suferiți o batjocură ca aceasta. *Limba romînească*, pe timpul Polecilor, nu era suferită nicăiri, iar în școale era chinuită și batjocurită cu o sălbătăcie fără margini.

Ca să vedeți și voi, fraților, sălbătăcia aceea, iată vă dăm aice cîteva dovezi scoase din gazeta noastră «Revista politică» din Suceava care scrie așa: *Sînt încă unii bătrîni cari povestesc, că pe vremea directorului Theil de la școala capitală normală din Suceava școlarilor romîni li era foarte aspru oprit de a vorbi între olaltă romînește. Și dacă totuși se'ntîmpla că oarecare școlar romîn vorbia în limba sa, atunci i se anina de gît un măgar tăiat din hîrtie ori zugrăvit pe o tablă de lemn, de care era legată o ață. Școlarul romîn trebuia să poarte măgarul acela în decursul întregei săptămîni până Sîmbătă. Sîmbăta se chemau apoi școlarii din toate clasele la un loc și toți aveau dreptul de a scuipi asupra păcătoșilor Romîni cu măgarii la gît.* Adecă pentru *vorba romînească* copiii romîni erau pe atuncia rușinați și scuipiți de alți copii străini.

Dar și mai chinuită era limba romînească între anii 1834 și 1850 sub învățătorii poleci de la școala normală din Cernăuț, anume: Warnicki, Malawski, Sabara și Paulowicz, căci iată ce scrie despre dînșii «Revista politică»: *«Învățătorii numiți alegeau dintre băeții fiecărei clase mai mulți cenzori, pe cari anume îi puneau să iaie sama, cari școlari vor vorbi romînește. Cenzorii aceia erau de două feluri, cenzori mai mari și cenzori mai mici. Fiecare laiță din clasă avea cîte un cenzor mai mare și unul mai mic, și toți cenzorii fără deosebire, aveau cîte o tăbliță de lemn, pe care era scris nemțește cuvîntul* **«Sämn pentru limbă»**. *Tăblița aceia era ciuma limbei romînești. Cum auzea un cenzor că oarecare școlar romîn vorbea romînește, pe loc îi da ciuma în mînă, și bietul băiet o primea cu lacrămi în ochi, căci trebuia s'o primească. Dar' ca să scape de urmările ciumii, băietul pîndea să audă vorbă romînească între alți școlari romîni și astfel da ciuma în mîna altuia».*

«Adunîndu-se adoua zi școlarii prin clasele lor, se'nțelege că ciumele trebuiau să se afle în mînile unor copii romîni și ele trebuiau să fie toate, adecă să nu lipsească nici una. Acuma cenzorii strigau: Dați tăblițele 'ncoace! Eșind cei cu tăblițele din laiță, cenzorii li poronciau cu asprime: Cărați-vă la locul de rușine! Locul acela era lîngă tabla școalei. Pe el se puneau în rînd școlarii romîni, ținînd tăblițele-ciume în mînile lor și plîngînd, pentru-că acuma aveau să fie pedepsiți».

«Intră poleacul învățător în clasă. Voi sînteți cei nepocăiți—le zice el celor de lîngă tablă—bățu 'ncoace! Acuma băeții erau întinși pe laiță, și sălbatecul învățător începea a li melița dosul, ca să le urce mintea la cap».

«*Dar' băţul nu era medicină numai pentru zugrumarea limbei romîneşti, ci el era întrebuinţat ca buruiană de leac şi pentru învăţarea limbii leşeşti*».

«*Şcolăriţelor romînce le ziceau învăţătorii poleci, cînd le auziau vorbind romîneşte: Ar fi copile frumuşele şi de treabă, dar' fe.... mi-i greaţă, că vorbesc ţigăneşte*».

De acestea batjocuri ale Polecilor ne-a mîntuit *prea bunul şi prea luminatul nostru împărat* în anul 1849. Maiestatea Sa a despărţit adică Bucovina de Galiţia *pentru totdeauna, i-a dat ţării noastre un guvern sau o cîrmuire deosebită în Cernăuţ*, şi ca să nu mai fie prigonită şi asuprită *limba noastră romînească, prea iubitul nostru împărat* a mai dat o lege foarte bună şi înţeleaptă, care este temelia împărăţiei Sale şi de care trebue să se ţie toţi supuşii Austriei. Legea aceaia a eşit în 21 Decembrie 1867 şi se află în ea articolul 19 care zice aşa: «*Toate popoarele Austriei au asemenea drepturi şi fiecare popor are dreptul nevătămat de a-şi apăra naţia şi limba şi a griji de dînsele. Impărăţia recunoaşte că toate limbile unei ţări sînt asemenea îndreptăţite în şcoale, în diregătorii şi în viaţa de obşte. In ţările, în cari locuiesc mai multe popoare, şcoalele au să fie întocmite aşa, ca fiecare popor, fără nici o silă, să capete mijloacele de lipsă pentru şcolire în limba sa*».

Legea asta împărătească are şi astăzi putere, dară unii străini tot ni batjocuresc **limba**. Iată dovezi din «Revista politică» care nu mai mult de cît anul trecut scria următoareie:

«*O femeie din Roşa (lîngă Cernăuţ) vine la un preot din apropiere şi grăieşte către dînsul ruseşte. Preotul, judecînd'o după port, îi răspunde romîneşte, dar femeea tot nu se lasă de limba rusească. Atunci se scoală un teolog, care era martor la vorba dintre femeie şi preot şi zice: D'apoi bine, leliţă, şi eu sînt din Roşa şi te ştiu, pentrucă mi-ai fost vecină. Atunci nu ştiai vorbi ruseşte, cum de ţi-ai uitat dară limba romînească? Să trăieşti, domnişorule, răspunse acuma femeia, şi dacă mă cunoşti, apoi ţi-oi spune dreptatea: Vîndusem odată lapte la un domn din Cernăuţ. Domnul acela mi-a ţinut într'o zi o cazanie frumoasă şi mi-a zis, că numai acela poate să aibă parte de rai şi de împărăţia cerului, care vorbeşte în casa sa limba lui Dumnezeu, adică limba rusească. Iară cine vorbeşte limba ţigănească, adică cea romînească, acela va sta afară la poarta raiului ca cînii, şi Dumnezeu s'a feri de a'l lăsa în rai, cum ne ferim noi astăzi a-i lăsa pe ţigani în ogrăzile noastre. De atunci mă feresc a vorbi în limba romînească împreună cu soţul meu şi cu copiii mei, şi tot aşa face şi o vecină de ale mele!*»

Vă 'ntreb acuma, fraţilor săteni, oare'n adevăr *domn* să fi fost acela care a vorbit către femeea din Roşa aşa? Doamne fereşte! El a fost o lepădătură neruşinată de venetic, un mişel şi un ticălos fără părechie, un duşman de moarte al limbei romîneşti şi al neamului romînesc. Şi se vede că sînt încă mulţi mişei de aceştia, căci iată, ce mai scrie «Revista politică»: «*In Mologhia, sat aproape de Cernăuţ, locuiesc în deosebite coturi ale satului trei părţi de Romîni, o parte de Ruteni şi una de Nemţi. Nu de mult se însurase un Romîn în cotul Rutenilor. Romînul acela merge într'o Duminecă la un preot tînăr şi preotul îi zice: Da bine, bade Simioane, la vărul d-tale este azi parastas, masă mare, cum de nu te-ai dus şi d-ta la dînsul? Azi e doară Duminecă, ai fi avut destul timp să te duci!*»

— «*D'apoi, d-le părinte, răspunde badea Simion, cine dintre noi Ruşii s'ar înjosi să meargă la un Moldovan la masă. Altă ceva dacă m'ar fi poftit un Rus, la el mă duceam cu dragă inimă, căci la masa unui Rus şi Dumnezeu şede, bea şi mănîncă cu plăcere, iar la un Moldovan nu!*

— *Şi cine ţi-a spus d-tale aceasta?—întrebă tînărul preot, plin de mirare.—Cine să-mi spuie?.... spusu-mi au ei mai mulţi domni!*»

Tot «Revista politică» scrie că la un parastas în Boian un Romîn a grăit aşa: *Odată vom fi cu toţii Ruşi şi ferice de acela ce ştie ruseşte, căci în rai se vorbeşte ruseşte, îngerii vorbesc ruseşte şi Dumnezeu asemenea, şi la vremea de apoi, cînd va veni Hristos să judece lumea, tot în limba rusească va vorbi.* Cine i-au spus Romînului vorbele acestea, el n'a voit să mărturisească.

«Revista politică» mai scrie şi acestea: *Un ţăran romîn cumpără pe piaţa de rîmători din Cernăuţ un mascur, se duce la scriitorul care dă ţidulele şi îşi cere ţidula în limba romînească. Scriitorul se răsteşte la el, strigînd: ce nu grăieşti ruseşte? Romînul îi răspunde dîrz: nu ştiu altă limbă, numai romîneşte!*»

Tot în Cernăuţ, pe piaţa fînului, un Jidan vre se cumpere lemne dela un Romîn din Roşa. Vine un al treilea om şi'l întreabă pe Romîn, de ce nu vorbeşte romîneşte? Acuma Jidanul răpede: Pentrucă în Bucovina nu-i ertat a vorbi romîneşte!»

«*Un învăţător dintr'un sat rusesc are un fiu la gimnaziul din Cernăuţ, care învaţă religia în limba romînă. Parohul din acel sat citeşte atestatul fiului şi-i zice învăţătorului să nu mai învețe fiul lui religia în limba romînească, căci Rutenii au să fie odată stăpîni în Bucovina*».

«Din toate, cîte le-aţi auzit despre prigonirile ce le-au suferit *limba romînească* la noi în Bucovina, începînd de la anul 1786 până astăzi, v'aţi încredinţat cu bună samă şi voi fraţilor săteni, că duşmanii *limbii noastre* au fost mai înainte Polecii, iar' acuma sînt unii domni din Galiţia, cari după cum aţi auzit— scornesc minciunile cele mai cornurate, ademenind pe ţăranii noştri să se lepede de limba romînească».

«Un Neamţ foarte învăţat, anume Hoffmann, a scris înainte de 50 de ani, că *limba romînească este atît de frumoasă şi bogată, încît cu deosebire s'ar potrivi să fie vorbită de cel mai luminat popor de pe lume*".

«Domnii boici venetici o ştiu aceasta. Domnii boici venetici ştiu şi aceea, că *limba romînească* se trage dela cea mai

vestită limbă de pe lume, adecă dela limba latinească, și că noi Rominii impreună cu frații noștri Franțuzi, Italieni, Spanioli și Portughezi sintem cea mai strălucită și mai mare familie de popoare din Europa, fiind la un loc aproape 150 milioane de suflete. Domnii, cari ne fac țigani și zic că cei ce vor grăi romineşte, au să steie ca cinii la ușa raiului, fac păcatele cele mai grele, batjocurind astfel *dreptatea dumnezeească*, inaintea căreia toate limbele pămintului au asemenea drepturi. Domnii aceia calcă in picioare și *articolul 19 al legii impărătești din 21 Decemvre 1867*, inaintea căruia toate limbile impărăției Austriei incă au asemenea drepturi. Dar ce li pasă domnilor acestora de toate acestea? Ei anume vreau să prefacă *adevărul* curat ca lumina soarelui in *intuneric*, ei anume aruncă cu glod in *mărgăritarul cel strălucit* al *limbei noastre*, de oarece ei știu prea bine că dacă țaranii romini din Bucovina își vor perde limba, atunci își vor perde și școala și biserica și toate averile și drepturile și acestea bunuri vor trece in minile lor».

«Cit timp Rarancea a fost sat rominesc, oamenii de acolo nu și-au perdut legea strămoșească; dar' indată ce s'a rusit, Rominii rusiți Rărănceni au trecut la *unie*. Iată, fraților săteni, o pildă ingrozitoare, că satele noastre ce se rusesc, sint in primejdie de a perde până și *credința in Dumnezeu!*»

«O, și multe sate romineşti s'au rusit la noi in răstimpul de peste 100 de ani, de cind ne aflăm la impărăția Austriei. Stănești, Calinești, Bobești, Cabești, Cuciurmic, Mămăiești, Rarancea, Hlivești, Orăzeni, Toporăuț, Gavrilești, Zopeni și incă alte multe sate au fost odinioară curat romineşti, iar astăzi — spre marea noastră daună — sint rusești. Prin acestea sate au venit galițieni goi, flaminzi, necăjiți ca vai de dinșii, căutindu-și pinea de toate zilele. Fiind ei foarte rătingi și inținați pentru limba lor rusască, țaranii romini au inceput a vorbi cu dinșii numai ruseşte, și-au perdut deci limba rominească și așa perdute sint pentru noi și satele acelea. Astfel treaba a ajuns așa de departe, că Rutenii sint azi in Bucovina 239 mii, iar noi Rominii numai 190 mii, și Moscalii au tipărit 10 porunci, impraștiindu-le prin multe țări și zicind in porunca a treia, că o parte a Bucovinei are să fie a lor».

«E deci timpul, fraților săteni, să vă treziți și să nu vă mai perdeți *limba rominească*, căci, precum vedeți, primejdia este foarte mare».

«Noi cu multă amărăciune am băgat de samă că unii din voi cu un hargat rus, cu un păzitor de noapte rus, cu Jidanii, cu o moașă ruscă ori cu alți ruși vorbesc numai ruseşte. Am mai băgat de samă ca dacă se află un Rus intre 10, 20 de Romini, Rominii hodorogesc cu dinsul numai ruseşte. Vă 'ntreb, dacă s'ar duce unul din voi la Galiția și ar vorbi romineşte, oare Rușii de acolo v'ar răspunde in limba voastră? Doamne ferește! Deci și voi, fraților, trebue să vă incumințiți numai de cit, trebue să grăiți cu Rușii, cu Jidanii și cu toți străinii din satele voastre *numai romineşte*, căci limba e azi sufletul unui

popor și dacă vi-i dragă viața voastră și a copiilor voștri, dragă trebue să vă fie și limba rominească. Pentru dinsa voi trebue să fiți de acum inainte *rătingi și inținați*, cum sint Rușii pentru limba lor».

«Dacă limba rominească a fost păstrată cu atita tărie de strămoșii noștri in timpul cel amar de o mie de ani al potopului selbaticilor, voi să n'o puteți păstra astăzi, cind aveți dreptul impărătesc din articolul 19 al legii din 21 Decemvrie 1867? Nu tăceți dară, cind cineva vă batjocurește limba, ci apărați-vă cu articolul 19 și batjocurile spuneți-le preoților sau invățătorilor voștri, ori puneți-le pe hirtie și trimiteți-le la «Revista politică» in Suceava! Tipărindu-se ele acolo și citindu-le noi Rominii luminați, pe batjocuritorii *limbii* romineşti ii vom trage la răfuială și ne vom plinge până și la *prea luminatul nostru impărat*, a cărui dorință și voință este, ca limba noastră să fie ținută in cinste, iar nu batjocurită».

«Și ca să vă cinstiți, fraților, voi singuri limba, trebue să grăiți romineşte nu numai cu toți străinii de prin satele voastre, ci și cu *preoții, invățătorii și scriitorii voștri sătești, cu domnii de prin toate diregătoriile și cancelăriile, mai pe scurt cu toată lumea din Bucovina. Asemenea grijiți, ca toate scrisorile, ce le faceți, să fie scrise numai in limba rominească.* Nu voi trebue să știți limba domnilor, ci ei trebue să știe limba voastră. Nime pe lume n'are dreptul să vă silească a grăi in limbi străine, și dacă ați grăi, ușor a-ți putea ave pagube foarte mari și iată cum: Se intimplă bunăoară că pică o năpaste pe capul unui Romin și el este pirit la criminal. Rominul acela poate știe grăi, cum se zice *«rupe-taie»* intr'o limbă străină, in care grăiește și judecătorul. Acum dacă n'are el atita minte să zică: *Domnule judecător, eu știu numai romineşte!* — apoi prea ușor se poate intimpla, ca la protocol Rominul să se incurce cu limba străină și așa să-și incurce și treaba, fiind pedepsit bănește ori cu inchisoare. Să luăm altă pildă: Un Romin vrea să-și facă un contract, un testament ori altă scrisoare. Făcindu-i cineva scrisoarea in limbă străină, el n'o ințălege și așa de multe ori o pățește foarte rău. Vă zicem dar' incă odată, fraților săteni romini, *limba rominească este un drept dumnezeesc și impărătesc, păziți-o, păstrați-o, apărați-o, cinstiți-o, că numai așa și voi veți fi păziți, păstrați, apărați și cinstiți de Dumnezeu și de oameni!*»

«Insă ca să impliniască *poporul romin din Bucovina voia lui Dumnezeu, adecă ca să crească, să se inmulțiască și să stăpinească pămintul strămoșesc, pe care locuiește de 1800 de ani*, voi, fraților săteni, pe lingă păstrarea ca ochii din cap a limbii romineşti, trebue să purtați grijă neadormită incă de două lucruri, anume de *păstrarea moșiilor voastre și de trimiterea copiilor voștri la școală ori la meșteșuguri.* Este lucru prea invederat că un popor fără de carte e așa de nenorocit ca un om cu totul orb. Și este iarăși lucru prea ințeles că un popor, ca-

re-și vinde moșia, își vinde pînea de toate zilele și hrana copiilor, și vine o vreme, cînd el trebue să piară».

«**Viața voastră,** fraților, este așa dară: **Limba romînească, moșia romînească și școala romînească.** *Păziți acestea trei odoare cu muncă și trezie necontenită și Dumnezeu va fi cu voi!*»

«Incă cîteva cuvinte, apoi sfîrșim. Avem știre că la anul au să meargă comisari prin satele Bucovinei, ca iar să numere toate sufletele din întreaga țară. Lucrul acesta este de *foarte mare însemnătate.* E dară de lipsă, fraților, ca și voi să vă pregătiți. Pregătirea nu-i grea: Cînd veți fi chiemați înaintea comisarului și el v'a întreba *«cum vorbești ori de ce nație ești?»* —atunci fiecare din voi cu fală și cu mîndrie să răspundă: *Romînește vorbesc, sînt Romîn!* Puneți-vă dar cu toții la cale, sfătuiți-vă de pe acum, ca nici un suflet romîn din Bucovina să nu se piardă la numărarea poporului din anul 1890, nici un Romîn să nu grăiască cu comisarul împărătesc în limbi străine, și așa din greșală să fie scris și numărat la o nație sau la un neam străin. Dreptatea aceasta o cere *prea luminatul nostru împărat,* căutați s'o împliniți numai de cît spre binele vostru și spre bucuria *Maiestății Sale!*»

* * *

Relativ la limbă am mai publicat în «Gazeta Bucovinei No. 43 ex. 1892» *«Hârtii vechi»* (trei zapisuri), în No. 58 «Sfaturi practice culese din istorie», în No. 83 și 86 „Hârtii vechi" (date mie de d. baron Eudoxiu Hurmuzachi în scopul citirii și publicării), în No. 85 «Hârtii vechi», în No. 3 ex. 1903 foița «O convenire socială», în No. 7 „Victima a două bilete de prezentare". Acelea bilete reale cu numerele indicate preciz, erau ale mele, căci încă din 1902 începusem lupta cu poșta din Cernăuți din cauza denegării recuizitelor poștale în limba romînă. Iată dovada:

No. 6878 ex. 1892. S.-Sale d-lui Constantin Morar, paroh(?) gr. or. în Cernăuți. Despre plîngerea dv. dată aice la protocol în 22 l. c. sînteți înștiințat că, conform cu cercetările făcute, proviziunea biletelor de prezentare tăiate și tipărite romînește cu părere de rău și din întîmplare se finise în 22 l. c., de acea respectivul oficiant postal, la moment, n'a fost în stare să vă dee un bilet de prezentare cu tipăritură romînească. Ca în viitor să nu se mai repețiască astfel de inconveniente, se iau întru una dispozițiunile de lipsă. Biletul de prezentare se înapoiază. Cernăuți 27 Iulie 1892. Pentru directorul superior i. r. al poștei: Lichtendorf.

La 1 Ianuarie 1904, deși ca candidat pentru postul de paroh la biserica s. Paraschiva stam foarte rău în ochii celor de la putere, totuși împreună cu cantorul meu Mihai Beuca și cu eclezierul Ioan Hlușcu am fost *primii* din Cernăuți cari ne-am luat salarele cu chitanțe scrise în limba romînească. Aceasta mi-a spus'o nepotul meu Constantin Ciocoiu, care cu urechile sale a auzit în localul ospătarului Paczynski, cum licuidatorul

Brettner s'a exprimat către profesorul Isidor Worobkiewicz, zicînd: Astăzi am primit primele chitanțe scrise în limba romînă dela preotul dela s. Paraschiva și dela cantorul și eclezierul său! Anunțările făcute în limba romînă la guvern din partea filialei din suburbia Cernăuțului, Clucuicica a Societății doamnelor romîne, prezidată de soția mea, și din partea cabinetului de citire «Lumina» din Clucuicica, prezidat de mine, le duceam—după cum era ordinul—în persoană la biroul prezidial al guvernului.

Intr'o seară din 1895 mă întîlnesc în localul Societății pentru cultură și literatură cu amicii Socoleanu și Halip, și ei îmi spun că comitetul societății politice «Concordia» a decis să publice un apel relativ la apărarea drepturilor limbei noastre, dar să'l adreseze numai preoților. I-am conjurat în tot chipul să împedice acest lucru scîrbos, cu care ne-am fi făcut de rîs înaintea lumii, și să îndemne pe comitetul Concordiei, sau să adreseze acel apel către toată suflarea romînească din Bucovina, pentru care limba e *bonum commune,* sau să suprime apelul cu totul. Comitetul Concordiei m'a invitat și pe mine la proxima sa ședință, deși nu eram membru, și m'a însărcinat cu stilizarea apelului în senzul meu. Iată-l întocmai așa, cum l'am compus și cum s'a publicat în fruntea gazetei Bucovinei No. 85 ex. 1905:

APEL

Fraților Romîni bucovineni!

Este fapt istoric deplin documentat[1]), că dela anul 1774 pînă la finea primului deceniu al secolului prezent, afară de limba germană, care se folosea numai în trebile interne ale oficiilor împărătești, *romîneasca a fost singura limbă,* în care s'a administrat țara noastră. Insă incorporarea cu Galiția dela 1786—1848, urmată de o sistematică persecutare a limbei romîne, a cauzat naționalității noastre dezastre, ale cărei funeste urmări le vedem și astăzi prin unele comune, unde spre exemplu întîlnim țărani cari acuma numai rugăciunile le mai spun romînește. Astfel trecutul și prezentul ni sînt martori vii, că neglijarea limbii noastre a fost și este cauza celei mai mari și mai dureroase rane de pe corpul nostru național. Deci la vindecarea acestei rane mortifere datori sîntem noi toți Romînii bucovineni să aplicăm remediile necesare cu insistența, ce o reclamă mîntuirea corpului nostru național de pericolul morții. Remediul cel mai sigur ni este garantat prin legea fundamentală de stat din 21 Decemvre 1867 (f. l. i. Nr. 142), anume prin articolul 19 care zice: *«Toate popoarele imperiului sînt egal îndreptățite și fiecare popor are dreptul nealienabil la conservarea și cultivarea naționalității și a limbii sale.* Egala îndreptățire a tuturor limbilor țării în școală, oficiu și în viața publică statul o recunoaște. In provinciile, unde locuesc mai multe națiuni, școalele publice

1) Vezi documentarea în: **Părți din istoria Romînilor bucovineni, Cernăuți 1893, pag. 15—24.**

au a fi astfel întocmite, ca fiecărei naţiuni, fără a fi silită a învăţa a doua limbă a ţării, să i să pună la dispoziţie mijloacele necesare pentru desvoltarea în limba sa proprie».

Relativ la chestia, ce ne preocupă, am mai putea cita şi enunţiaţiuni positive făcute de sacrata persoană a Monarhului, precum şi ordinaţiunile ministeriale respective date special pentru Bucovina, însă articolul 19 al legii citate vorbeşte atît de clar, încît şi cel mai simplu om trebue să înţăleagă, că exercitării dreptului limbii noastre nu i se poate pune absolut nici un impediment. Şi impedimente totuşi i se pun *de facto*, dară pe bază cu totul arbitrară.

Iată motivul, care îl îndeamnă pe comitetul societăţei politice „Concordia" **de a apela la toată suflarea romînească din Bucovina,** ca să perzistăm toţi şi fiecare la respectarea dreptului nealienabil în scris şi cu graiul viu *absolut în toate afacerile vieţii publice şi private*. Apelăm şi rugăm în special să stăruie toţi membrii naţiunii noastre energic şi solidar, ca limba romînească să-şi ocupe dreptul său legal în toate actele şi corespondenţele oficiilor comunale şi parohiale în toate actele şi răspunsurile primite dela oficiile publice ale ţării, în toate actele, corespondenţele şi scrisorile de caracter privat, în toate tipăriturele cu caracter de publicitate, cum sînt hîrtiile postale şi formularele de tot felului. In chestia vitală a limbii să nu bagatelizăm nici un incident, fie el cât de mic. Asalturile, ce se dau în timpul mai recent din atîtea părţi asupra limbii noastre, trebue să ni deschidă ochii la fiecare, că tocmai aceasta este forăreaţa, în care se află ascuns cel mai scump tezaur al vieţii noastre naţionale. In acest punct *solidaritatea noastră trebue să-şi ajungă culmea.*

Fraţilor Romini bucovineni

Dacă străbunii noştri, cum zice Bonfiniu, între barbari trăind, s'au luptat mai mult pentru *integritatea limbii de cît a vieţii*, noi, cari stăm pe terenul solid al celei mai stricte legalităţi, să şovăim sau chiar să ne tupilăm în dosul amăgirilor? Atunci istoria ne-ar stigmatiza cu drept meritatul epitet de *sinucigaşi*! Inainte deci, fraţilor, solidar înainte! Cînd e vorba de lupta pentru drepturile limbii noastre, gîndul la viitorul neamului nostru să ni zguduie inimele ca un fior sfînt şi prin creeri să ni fulgere cuvintele: Etsi fractus illabatur orbis, impavidum me ferient ruinae!

Comitetul societăţii politice „Concordia".

Toate articolele despre limbă din primii trei ani şi jumătate ai „Deşteptării", afară de două scrise de d. Dr. Constantin Hurmuzachi, sînt productul meu, şi mult m'au insufleţit la lupta aceasta şi două exemple din trecutul nostru trist, anume raportul din 1848 adresat conzistoriului de protopopul din Bosancea Lazar Grigorovici (vezi: Culturhistorische Skizzen, pag. 147—149), apoi clasica adresă a lui Alecu Hurmuzachi din 14/26 Martie 1862 către episcopul Eugenie Hacman (Ibid. pag. 192—206), precum şi exemplul viu al mult veneratului meu profesor universitar Dr. I. G. Sbiera.

*

Din luptele pentru limbă, ce le-am avut după strămutarea mea în 1896 dela Cernăuţ la Pătrăuţ pe Suceava, induc aice numai două cazuri:

In anul 1900 răposatul licuidator Hohenthal dela perceptoria din Suceavă îmi refuzase primirea unei chitanţe în limba romînă. Am adresat deci ministeriului de finanţe jalba următoare scrisă pe o coală înjumătăţită, anume pe prima jumatate textul romînesc, pe a doua, ca de curtuazie, traducerea acelui text în nemţeşte şi rubrum curat romîneşte:

Inalte Ministeriu i. r. de finanţe!

Respectuos subsemnatul paroh gr. or. din Pătrăuţ pe Suceava în Bucovina se simte necesitat a se tingui contra liquidaturei onorabilei perceptorii i. r. din Suceava, anume din cauza următoare:

Respectuos subsemnatul posedă, în calitatea sa de paroh, obligaţiunea de stat ddto Viena 1 August 1890 No. 161402 pe suma de 450 fl. drept preţ de răscumpărare pentru locuri cedate din sesia parohială în scopul construirii căii ferate, şi e avizat a lua interesele de la această sumă în două rate semestriale de cîte 18 cor. 90 bani dela onorabila perceptorie i. r. principală din Suceavă.

Fiind limba romînească în Bucovina limbă a ţării, respectuos subsemnatul, bazat pe respectivele stipulaţiuni legale, a crezut că îşi poate lua interesele amintite cu chitanţe scrise în limba romînească. Pe astfel de chitanţe onorabila perceptorie numită i-a şi dat acelea interese pe anul 1899 de facto şi fără nici o pedică. Dară chitanţa acluză aice fu respinsă de licuidatură în 1 Martie 1900 cu observarea, că ea e menită pentru Viena, prin urmare trebue scrisă în limba germană.

Contra acestei proceduri ilegale respectuos subsemnatul roagă să i se ofere scutul legal.—Pătrăuţ pe Suceavă în 8 Martie 1900 (Iscălitura).

La jalba aceasta am primit rezoluţia direcţiei de finanţe No. 413 / 1900 ddto Cernăuţ 30 Martie 1900: Cucerniciei Sale d-lui Constantin Morariu paroh gr. or. în Pătrăuţ pe Suceavă. Relativ la jalba S-tale din 8 l. c. adresată ministeriului i. r. de finanţe, că perceptoria din Suceavă de aceia nu voeşte să primească chitanţa alăturată pe 18 coroane 90 bani drept interese ale obligaţiunii ddto Viena 1 August 1890 No. 161402 pe suma de 450 fl., pentru că ea e scrisă în limba romînească, *perceptoria numită capătă întru una ordin* să primească şi să trateze chitanţa oficios, întru cît primirea ei fu refuzată numai din motivul că e scrisă în limba romînească.

(Iscălitura nelegibilă).

Cazul al doilea:

In 5 August 1901 comuna mea parohială m'a ales prezident al conziliului școlar local în locul simplului cărturar Ioan Solonariu, pentru care învățătorul superior local G. Nicoară purta toate scrisorile oficioase în limba germană. Consiliul școlar județan din Suceavă mi-a întărit alegerea și m'a numit și inspector școlar în loc. De la 18 Septemvre pînă la 30 Noemvre 1901 am adresat consiliului școlar județan 9 rapoarte scrise în limba romînă și ele au fost primite fără nici o obiecțiune. Dar la rapoartele mele din 3 Decemvrie 1901 No. 22 și din 10 Decemvre 1901 No. 25 consiliul școlar județean a adresat celui local de aice scrisoarea din 16 Decemvre 1901 No. 4175, provocîndu-l să poarte *corespondența oficioasă exclusiv în limba germană*.

La aceasta consiliul școlar local a răspuns așa:

„Nr. 27 ex. 1901. Onorabile consiliu școlar i. r. districtual! In urma emisului din 16 Decemvre 1901 Nr. 4175 subsemnatul consiliu școlar local raportează, că în ședința sa din 31 Decemvre 1901 a decis, conform cu protocolul ședinței, precum urmează: *„Se hotărește cu unanimitatea voturilor, ca corespondențele și toate scrisorile conziliului școlar local să se poarte în limba romînă, de oare-ce majoritatea membrilor acestui consiliu nu cunoaște altă limbă, și fiind-că este temeiu și în articolul 19 al legii fundamentale de stat din 21 Decemvre 1867 f. l. i. Nr. 142"* (urmează iscăliturile manuproprii alor 5 membri).

Cu toate acestea consiliul școlar județean sau districtual a cercat să impue celui local încă odată limba germană, și atunci consiliul ș. local s'a deplîns mai departe așa:

„Nr. 10. Inalte Ministeriu i. r. al cultelor și instrucției! In comuna romînească Pătrăuț pe Suceavă din Bucovina conziliul școlar local a funcționat dela început mai mult după nume decît după trebuințele comunei și s'a folosit, conform cu datina, de limba germană atît la alcătuirea concluzielor sporadice cît și în comunicațiunea cu alte autorități. Datina aceasta s'a străplîntat pînă în timpul mai nou, fără să se considere că chiar prezidendul consiliului școlar local nu cunoștea limbă germană și prin urmare, deși el era responzabil pentru corespondențele emise, totuși de multe ori nu-și era conștiut, ori de alcătuirea în scris a concluzielor consună de facto cu cuprinsul lor».

«Progresînd cultura școlară în poporațiune, în timpul mai nou au ajuns a fi membri ai consiliului școlar local bărbați, cari deși știu scrie și citi, totuși, din cauza mărginirii acestei științi a lor numai la cultura școlară poporală, o pot aceasta numai în limba romînă. Pentru a înlesni și acestor membri ca să se informeze din protocoalele ședințelor și din celelalte referate, consiliul școlar local, bazîndu-se pe drepturile garantate tuturor civilor austriaci prin legile fundamentale de stat și prin urmare și pe dreptul de a se folosi în oficiu și în școală de limba sa proprie (legea fundamentală de stat din 21 Decemvre 1867 f. l. i. No. 142), s'a decis să se folosească de limba romînă și în comunicația scrisuală în afară cu atîta mai mult, cu cît în genere se folosește numai de această limbă. In urmarea acestei deciziuni consiliul școlar local a și înaintat consiliului școlar i. r. districtual din Suceavă mai multe referate în limba romînă, cari au fost primite fără pedică și tratate oficios. Dară în contra a toată așteptarea și în contrazicere cu legile fundamentale de stat consiliul școlar local a primit emisul consiliului școlar i. r. districtual ddto Suceava 16 Decemvre 1901 No. 4175 (ut copia subt 1), după al cărui cuprins consiliul școlar local fu provocat de a se folosi de aice înainte în corespondența oficioasă excluziv de limba germană.»

«Stînd pe bază legală și pentru a spulbera și umbra suspițiunii de șovinizm pretextat de unele persoane din Bucovina atît de adese ori fără nici un motiv, consiliul școlar local a decis unanim în ședința sa din 31 Decemvre 1901 să se folosească în tot și în toate de limba romînă și prin urmare a raportat în limba romînă și la emisul amintit prohibitiv al consiliului școlar i. r. districtual din Suceavă. In urma acestui raport consiliul școlar i. r. districtual a poruncit să i se trimită protocolul despre hotărîrea ședinții citate și consiliul școlar local a și corespuns acestei porunci».

«Cu emisul consiliului școlar i. r. distr. din Suceavă ddto 15 Iulie 1902 No. 2296, intimat în 20 Iulie a. c. i s'a poruncit din nou consiliului școlar local, drept învățătură, în contra a toată așteptarea și în contrazicere cu legile fundamentale de stat, de a se folosi în comunicația oficioasă cu alte autorități și oficii, mai ales însă în scrisorile și referatele sale către autoritățile preposite exclusiv de limba germană, ca limbă valabilă în internul oficiilor și a se conforma stricte cu această poruncă întemeiată pe un emis al consiliului școlar i. r. al țării din 5 Iulie 1902 No. 3580, care să-și afle motivarea în emisul ministerial din 4 Iulie 1860 No. 2166, respective în emisul ministeriului de stat din 9 Decemvre 1860 No. 2860 (ut copia subt 2)».

«Prin porunca aceasta respectuos subsemnatul consiliu școlar local se simțește nu numai împedecat în activitatea sa, de oare-ce în lipsa unui membru, care ar știe temeinic limba germană ar trebui să-și îngrijească corespondența în afară cu ajutor străin, ci se simțește și scurtat în dreptul garantat prin legea fundamentală de stat, din care cauză el aduce jalba aceasta și cere ajutor în contra emisului consiliului școlar i. r. districtual din 15 Iulie 1902 No. 2296 etc...»

Rezoluție la această jalbă n'a venit pînă în ziua de azi și nici n'a mai veni.

Din cele spuse rezultă foarte clar că dreptul respectării limbii ți'l afli în Bucovina *numai decît*, dacă îl cauți. Dară pe cînd scriu acestea șire, iată ce citesc în „Gazeta Bucovinei", numărul cel mai recent (19) din anul curent într'o corespondență intitulată *„Limba noastră în oficii"*: „Unii nu voiesc să se folosiască de

limba maternă în corespondenţa cu oficiile publice pentru-că se tem că vor fi preferaţi la avansare, alţii se tem că li vor cădea copiii pela examene, alţii că după terminarea studiilor nu vor fi primiţi în vre-un oficiu. Ţăranul, care nu se teme de nime, n'o face aceasta pentru-că nu-şi cunoaşte drepturile şi cei cari le cunosc nu'l instruiesc. Rezultatul e... că noi suntem priviţi de străini în ţara noastră, că ţăranul romîn e tratat peste tot locul neomeneşte, copiii noştri nu mai află loc în oficiile publice, numirile geografice s'au schimonosit cu totul, ţara şi-a perdut caracterul naţional de odinioară şi poporul nostru se desnaţionalizează pe zi ce merge. In scurt am perdut aceea, ce am avut mai scump....... Inainte de cîteva săptămini am intrat în discuţie cu un amploiat administrativ dela prefectura din Gura-Humorului. Făcîndu-i între altele observarea că de bună samă îi face greutăţi limba romînă, el răspunse că de loc, de oare-ce nici nu se observă că districtul Gura-Humorului ar fi rominesc, căci nici cînd nu i s'a întîmplat să capete vre-un act scris în limba romînă şi astfel încă n'a fost constrîns din partea nimăruia să facă vre-un raport romîneşte. Mai observă amploiatul că poporul din Bucovina şi mai cu samă cel romîn n'a ajuns încă nici pe departe să-şi cunoască drepturile, prin urmare nici nu ştie că ar pute să se folosiască în corespondenţa sa cu oficiile publice de limba sa maternă. In fine aminti că poporul romîn trăieşte în buna credinţă, că ţara e nemţească şi toată corespondenţa oficioasă are să se poarte în limba germană".—Afirmînd mai departe corespondentul cu tot dreptul că *„mai cu samă inteligenţa romînă"* e vinovată de păcatul acesta şi mai citînd el dispoziţiunile legale respective, încheie în fine aşa: „Este deci şi substratul legal ce ni'l oferă însăşi administraţia, care ni dă posibilitatea de a vede respectată în toate limba noastră din partea autorităţilor publice—dacă vom respecta-o noi înşine. N'avem decît să ne bazăm pe ordonanţele citate şi astfel vom cîştiga respectul limbii romîne, vom recîştiga caracterul naţional al ţării şi locuri prin toate oficiile pentru copiii noştri, vom scoate omida străină din ţară, vom deveni stăpini la noi acasă şi vom ocupa locul de frunte ce ni se cuvine".

Da, aşa ar trebui să fie, dacă ne fălim cu emfază că suntem fii ai Romei, strănepoţii lui Muciu Scevola şi ai lui Traian şi avem şepte vieţi în pieptul de aramă—dar....

C. Morariu.

Scrisori din Basarabia [1])

Chişinău 1 August 1906

Cum a fost primit ziarul „Basarabia". Ziua de 24 Maiu 1906, este o dată de mare importanţă în viaţa poporului basarabean. In această zi apare „Basarabia" în limba romînească, organul partidului naţional-democratic. Dupe aproape 100 ani de lîncezire culturală, după atîta timp de dormitare etnică, iată că apare de-o dată, ca un izvor fermecător înrt'un deşert amărît, ziarul Moldovenilor, sfătuitorul şi mângîietorul, apărătorul de drepturi stravechi. Cine poate să spue efectul produs de apariţia ziarului, dacă n'a în trăit împrejurările de aci? N'a fost entuziasmul înflăcărat al omului crescut sub soarele libertăţii; dar ceva mai mult: a fost evlavia profundului credincios pentru *ceva* care a reînviat, pentru-că nu poate să piară. Cînd ţăranii Moldoveni au dat întăiaşi dată cu ochii de gazeta lor, *şi-au făcut cruce*. Prin multe părţi, prin sate uitate de Dumnezeu, pe-o parte şi pe alta a Nistrului, vedeai, tineri şi bătrîni, strînşi împrejurul unui cărturar, ce citea „Basarabia". Ei ascultau cu reculegere, adînc pătrunşi de adevărul celor scrise. „Dacă e pe moldoveneşte, trebue să fie aşa, cum scrie!" Iar bătrînii aveau ochii în lacrămi. „Basarabia" a servit ca semnal de raliare şi piatră de încercare pentru ori ce inimă romînească! De unde nu te aştepţi vin scrisori de simpatie caldă, de îmbărbătare, de bucurie frăţească. Ici un negustor modest din vr'un sat din Codru, colo vr'un preot cuvios în care pin'acum sentimentul licărea ca jăratecul sub cenuşă,— dincolo vr-un funcţionar în care sub calpacul oficial zăreşti cu uimire profilul fratelui de la Tibru—toţi într'un gînd pricep că ceva s'a întîmplat, care le zgudue peptul... Ceva tipărit „pe moldoveneşte"—minune! Cînd acum vr'o doi ani, introducerea unui abecedar romînesc era ceva subversiv...

Din statul Ohio de peste Ocean, Rominii din Cleveland trimet ca salut, ziarul lor „Rominul", cu reproduceri simpatice din „Basarabia", iar din Petersburg un înalt funcţionar de stat, moldovean de neam, trimite o scrisoare entusiastă în care se bu-

1) Incepînd cu această scrisoare „Viaţa Romînească" şi-a asigurat colaborarea regulată a unui scriitor de frunte de la „Basarabia" (N. Red.)

cură din tot sufletul de apariția ziarului... Din Bucovina, din Transilvania, din Regat, aceiași îmbărbătare pentru cea mai tînără gazetă romînească. Ce uimitoare solidaritate de neam!

Acum pricepi cum s'a întîmplat că sub potopul de neamuri străine, prin atîtea năvăliri, prin atîtea ocupațiuni, sub pinten ca și sub semilună, sub Fanar ca și sub Regulament, — acest neam și-a păstrat limba, legea și mîndria....

Dacă după atîta amar de vreme și atîta vreme de amar, „Basarabia" a putut să vadă lumina soarelui, aceasta se datorește desigur noilor împrejurări care domină Rusia de astăzi. Din reînoirea Rusiei va eși de sigur și reînoirea stării în Barasabia. De aceea programul gazetei și al partidului național-democrat, declară solidaritatea deplină cu mișcarea care cere pentru tot imperiul, drepturi cetățenești depline și o viață constituțională firească. Partea specifică a programului tinde la dobîndirea autonomiei culturale și administrative și la împlinirea măsurilor care vor satisface, *fără zguduire*, nevoia de pămînt a sătenilor. Acest program a fost primit cu încredere mai de toate nuanțele politice din Basarabia. Numai întunecații și oamenii ante-octobriști, acei care ar vrea să ție în loc progresul — privesc pieziș tînăra mișcare, acuzînd-o de anarhism, separatism și alte prăpăstii. Este drept că la început direcția a admis libertatea deplină a părerilor, neflind altă gazetă moldovenească, dar aceasta fără să se abată în principiu cu o iotă de la program, pe care publicîndu-l și explicîndu-l a adus cursul normal al ziarului. Atitudinea loială a direcției liniștește din ce în ce cercurile politice serioase care încep să se convingă cum că basarabenii lucrează la lumina soarelui și nu țintesc decît la dobîndirea personalității etnice, în unire cu poporul rusesc.

Limbă, pămînt și voe cetățenească, acestea sînt cele trei puncte cardinale din programul național-democrat. Chiar și unele cercuri progresiste care pentru Rusia nu admit decît soluțiuni violente, pe bază de argumente și documente solide, încep să se convingă cum că politica în Basarabia, trebue să corespundă firii poporului basarabean care spre deosebire de cel rus, *nu are încă în sufletul său* datele pentru rezolvirea în sens neindividualist a chestiunii pămîntului. Țăranul tremură pentru bucățica de pămînt, ar vrea să mai aibă, ar bine-cuvînta pe acel ce i l-ar procura, dar vrea să-l aibă în deplină proprietate, iar nu numai în usufruct. Ori ce soluțiune agrară cît de bună pe hîrtie, cît de potrivită pentru țăranul rusesc, trebue să se oprească pe malul Nistrului, dacă nu va corespunde firii și obiceiurilor originale ale poporului basarabean. De altfel și Polonii și celelalte națiuni cer o soluțiune *locală* și potrivită firii lor.

Pîn'la o soluțiune deplină care in ar fi de dorit să se se facă fără prea multe zguduiri, *soluția practică romînească*, a arendării moșiilor boerești *numai* la obștii de țărani, va putea să aducă mult bine chestiunii agrare așa de delicate la noi *oprnid să se cheltuiască fără folos* prețioasa energie a neamului. Acest sistem va fi un bun exemplu de politică experimentală și va fi o punte de trecere lină dar solidă, între sistemul trecutului și soluțiunile viitorului.

Tot ce dorește „Basarabia" de-o cam dată, este să dezvolte cultura în genere, gustul de citit, nevoia de judecare prin propriile forțe, simțul critic așa de sigur la țăranul moldovean. Numai atunci va putea să-și dea seamă de menirea sa și singur să-și croiască soarta.

Numărul cititorilor crește în fie care săptămînă. Publicarea programului și noua atitudine a ziarului a readus la mișcare o seamă de elemente moderate dar prețioase, care vedeau în tonul cam violent de la început, o piedică pentru conlucrare. Căci numai prin conlucrarea tutulor elementelor cinstite, basarabenii își vor dobîndi cererile.

Dată fiind încrederea adîncă cu care poporul citește ziarul „Basarabia" și impresiunea puternică ce o are asupra maselor, ziarul tinde să devie o putere cu care partidele politice au început să conteze.

Articolele se comentează totdeauna și tonul viu, generos, precum și factura modernă gazetărească sînt prețuite. Dacă ziarul își va avea o direcție prudentă și plină de tact, neabătîndu-se de la program, sau lărgindu-l numai după un studiu solid al împrejurărilor; dacă va căuta să militeze pentru soluțiunile după putință pașnice, solide și practice, atunci cînd nu trebue altceva — desigur că „ziarul moldovenesc" e menit să joace un mare rol în viața poporului basarabean.

S. V. C.

P. S. In noaptea de 29 Iulie un detașament de Cazaci, jandarmi și polițiști a încunjurat locuința d-lui *A. T. Sever*, fostul deputat al colegiului țărănesc din Basarabia în dizolvata Dumă Imperială. După o strașnică percheziție, ce a ținut până în ziuă, d. Sever a fost arestat, deși nu s'a găsit nemic „subversiv".

De trei septămîni se află în temniță și fostul secretar de redacție al „Basarabiei", d. *P. Cuboleanu*.

Martirologul Romînilor Basarabeni crește... să le dorim, tărie sufletească și credință, cari birue toate....

Miscellanea

O VOCE IN PUSTIU ?..

«Revista asociației învățatorilor» publică in numărul din Iunie trecut un «Apel», adresat de această asociație Ministrului de Instrucțiune publică.

Acest apel scoate la iveală o anomalie dureroasă in viața noastră publică, și în același timp denunță o nedreptate strigătoare la cer.

De vr'o cinci ani de zile în întunerecul satelor noastre s'a început o puternică și sănătoasă mișcare economică și culturală, care a acoperit țara cu nenumărate bănci populare, tovărășii pentru arendarea de moșii, desfacerea de producte, grădini de zarzavaturi, cercuri culturale, etc. etc.,

Inițiativa acestei mișcări se datorește mai ales învățătorimii noastre, care—în mijlocul putregaiului «claselor noastre diriginte»—a arătat că e pătrunsă de acel foc sacru, și are toată energia, spre a putea servi de pîrghie pentru uriașa muncă de renovarea vieții economice și culturale a țărănimii noastre.

Imi aduc aminte, că acum doi ani, d. Boiev, profesorul de Economie politică, rector al Universității din Sofia,—care a stat mai mult timp în țară, anume pentru a studia această mișcare,—îmi spunea cu melancolie, că ea nu e cu putință în Bulgaria, fiind-că zicea el: „noi nu avem învățătorimea D-v., de care trebue să fiți mîndri“...

Cei scîrbiți de petele întunecate ale vieții noastre publice, cei cuprinși de îndoială, să se coboare în mijlocul acestor eroi fără nume, ce duc toată lupta împotriva întunericului, să-i vadă la muncă;—acolo vor găsi puteri nouă și o nouă credință...

Și acești mucenici tăcuți ai culturii aveau tot dreptul să nădăjduiască la sprijinul celor de sus,—fiind-că la fie-care pas se ridică împotriva lor puterile vrăjmașe ale cămătarilor, și a tot felul de lipitori și asupritori ai satelor.

Și cuvinte de făgăduință nu le lipseau !...

Cel ce scrie aceste rînduri a luat parte alături de d. M. Vlădescu, actualul ministru de Instrucție publică, la congresul

Băncilor populare din Bacău. Abia un an a trecut de atunci, și sînt vii încă în amintirea tuturora îndemnurile călduroase, ce ministrul,—„în numele guvernului, din care fac parte“,—adresa învățătorilor...,

Și se părea că e sincer d. Ministru...

Dar acum,—*dacă e conștient de ceea ce face*,—am avea dreptul să'l învinuim, că a întins o cursă învățătorilor ce'i ascultau increzători în acest cuvînt ce vine de sus;—și fapta aceasta, n'ar avea nume, Domnule Ministru !...

In adevăr, *sub același Ministru, care îi îndemna la luptă*, astă-zi după cum rezultă din „Apel“ fruntașii învățătorimii sînt jertfiți urii și gustului de răsbunare al tuturor lipitorilor și dușmanilor țărănimii.

Reproducem cîte-va pasaje din acest *Apel :*

„In lupta ce noi, învățătorii, am întreprins pentru luminarea și „ridicarea satelor, pentru prefacerea elementului țărănesc—talpa țării—„într'un element de ordine și progres în Stat... cerem d-lui Vlădescu „să ne acorde tot sprijinul său puternic, așă cum l-am avut dela pre-„decesorul d-sale, d. Spiru Haret, după plecarea căruia dela depar-„tamentul instrucțiunei publice, o furie de răzbunare s'a dezlănțuit „asupra noastră, a învățătorilor, din partea tuturor acelora, cari s'au „văzut stînjiniți de activitatea noastră extrașcolară, în afacerile lor „necinstite și antipatriotice. Toți proprietarii și arendașii necinstiți „și hrăpăreți, toți cămătarii și cîrciumarii, etc. s'au năpustit cu toții „asupra noastră. Cei mai buni și mai harnici învățători sînt acuzați „de către aceștia, ca ațițatori ai revoltelor țărănești, ca incendiatori, „etc. Spectrul anarhismului e purtat din nou pe dinaintea celor de „sus. Noi eram deprinși a crede că aceste manopere, aceste trucuri „cusute cu ață albă s'au deochiat de mult și nu mai prind. Din nefe-„ricire, constatăm însă cu durere că ne-am înșelat: Invățătorii sînt „iarăși închiși, judecați, osîndiți și executați sumar: tot pentru acu-„zațiuni de acestea. Acum nu se mai văd învățători pedepsiți pentru „incapacitate, beție, etc., ci pentru activitatea lor extrașcolară:

„Invățătorul Caragea din Vlașca este arestat de pe catedră și „dus în lanțuri sub pretext că a revoltat pe săteni în contra arenda-„șului grec Ioanides, recte: pentrucă a sfătuit pe săteni să ia dînșii „în arendă, moșia pe care o dorea arendașul grec.

„Institutorul Chirițescu dela Scorțaru V. (Brăila) e acuzat tot „de revoltă, în contra arendașului local.

„Invățătorul Eftusescu (Roman) e dat în judecata consiliului „permanent pentru marea (!) vină că a pierdut simpatiile (!?) propri-„etarului local (sic).

„Invățătorul Iorga dela Băleni (Covurlui) e transferat pentru in-„vinuirea că ar fi îndemnat pe săteni să dărîme cu topoarele, casele „proprietarului local...

„Invățătorul Grigore Mușică de la Zimbreasca-Teleorman, vete-„ranul și fala învățătorimei noastre, pentru faptul că a căutat să ia „o moșie în arendă pentru săteni, în urma stăruințelor arendașului „local, care s'a văzut lovit în interesele sale, a fost dat grabnic în „judecată și condemnat la transferare. Colegul Mușică a mai fost

„transferat și altă dată pentru activitatea lui extrașcolară, tot sub „regimul actualmente la putere.

„Nu mai încape deci nici o îndoială, că ne aflăm în fața unui „sistem patental de persecuții"...

Pedepsirea președintelui Comitetului. «Asociațiunii învățătorilor» d-lui G. P. Salviu, pentru o petiție adresată Ministrului, în care relevează toate aceste fapte, pune vîrf acestor prigoniri rușinoase.

Cu drept cuvînt se întreabă învățătorii:

„Trebue oare să mai mergem înainte cu mișcarea noastră ex- „trașcolară (băncile populare, cercuri culturale, cooperative, etc.) în- „cepută sub atît de frumoase auspicii, pentru regenerarea satelor.... . „ori să ne dezistăm, să ne oprim brusc și mai bine să sfărâmăm din- „tr'o lovitură, edificiul la care începusem a clădi cu atîta dragoste, „care ne era așa de scump, dar care acum s'a transformat pentru „noi, într'o cauză permanentă de nenorociri și mizerii nesfîrșite și ne „mai auzite?!"...

Alăturăm și noi glasul nostru acestui Apel desnădăjduit. Va rămînea el „glasul celui ce strigă în pustiu"?...

D. Ministru al Intrucțiunii are prilejul să dovedească că a fost în adevăr sincer la congresul din Bacău și a căzut numai victimă a rapoartelor nedrepte ale subalternilor săi,—sau...

Opinia publică va ști să tragă concluziunile cuvenite...

AXENTIE SEVER.

In spitalul săsesc din Brașov s'a săvîrșit din viață bătrînul căpitan al revoluțiunii din 1848—Axentie Sever.

O fire neîmblînzită care nu știe să se adapteze, un om ce înainte putea să vorbească în numele neamului întreg Impăratului său, căruia rămăsese credincios în vremuri de cumpănă, —de patruzeci de ani, decînd Habsburgul însuși și a plecat grumazul în fața vechilor dușmani, bătrânul „tată" Axentie neputîndu-se închina compromisului,—ast-fel de caractere nu sînt pentru compromisuri,—singuratec, ca un vultur rănit, trăia străin de viața și luptele nouă, ce se duceau în jurul său...

Ziarele de peste munți consacră pagini pioase bătrînului erou, dar, cum spune «Gazeta Transilvaniei».

„Activitatea din 1848—49 a prefectului de legiune Axentie Sever „se va aprecia mai tîrziu după isvoarele autentice și figura legendară „a acestui bărbat extraordinar se va prezenta în adevărata lumină „Datele încă sînt prea puține și prea sarbede pentru ca să-și poată „cineva forma o idee despre rolul istoric, ce l'a îndeplinit Axentie „Sever"

Socotim, că a venit momentul pentru istoria nepărtinitoare să-și zică cuvîntul și despre acela pe care patima și hula vrăjmașilor l'a urmărit până în mormînt...

„LUPTA" DIN BUCOVINA.

Primim la redacție cîte-va numere din *„Lupta"*, «organul partidului social-democrat din Bucovina».

In No. 2, ziarul,—spre a se desvinovăți de învinuirea nedreaptă,—și puțin inteligentă,—de *antinaționalism*, ce i s'a adus, —publică următoarele puncte din programul său politic:

„1. Austria trebue transformată într'un stat federativ de națiuni

„2. In locul țărilor de coroană istorice sînt a se înființa teritorie „autonom-administrative delimitate după națiuni, legislativa și ad- „ministrația cărora ar avea să fie executată prin camere naționale, „alese pe baza votului universal, egal și direct.

„3. Toate teritoriile autonom-administrative ale uneia și aceiași „națiuni compun la olaltă o uniune națională, care își îngrijește afacerile sale naționale în mod deplin autonom.

„4. Dreptul minorităților naționale e scutit prin o lege deosebită, „votată din partea parlamentului central.

„5. Noi nu recunoaștem nici un privilegiu național, respingem „deci cererea unei limbi de stat; întru-cît e de trebuință o limbă „mijlocitoare, va hotărî parlamentul imperial...

Desigur, astă-zi un om civilizat nu poate defăima de antinaționalism un steag, sub cutele căruia se adună milioanele de muncitori din țările cele mai înaintate.

Desigur, astfel de învinuiri dovedesc numai neștiința sau reaua credința învinuitorilor.

De asemenea nu noi vom tăgădui, că un partid romînesc cu adevarat naționalist, în Bucovina trebue să stee și la straja intereselor economice ale țărănimei de acolo.

Dar.... e un mare «dar».

«Lupta» nu justifică necesitatea unui partid *social-democratic*, care presupune anumite împrejurări, în Bucovina, *țară de plugari....*

Chestiunea agrară încurcă partidele social-democratice și din alte țări (amintim numai lupta între E. Bernstein și Kautsky) dar ea acolo poate fi lăsată întru cîtva în voia întîmplării, față de faptul, că majoritatea covîrșitoare a muncitorilor sînt lucrători de fabrică.

Dar în Bucovina,—în chestiunea agrară se rezumă, putem spune, *toată* problema economică.

Atunci?

Mai mult. In Bucovina această problemă se complică cu acea națională și culturală, care *nu există* pentru muncitorimea franceză sau germană ce nu are nevoe să-și apere *ființa etnică*.

Nu spune nemic, de pildă, redactorilor «Luptei» faptul, că programul lor, citat mai sus, e luat aproape pe deantregul, din cartea unui „burghez", Aurel C. Popovici?

N'au ei ca apărători ai intereselor țărănimii romînești din Bucovina,—nemic de sprijinit în acțiunea «burghejilor» naționaliști de acolo?

De ce dar acest ton violent împotriva «Gazetei Bucovinei».?

Vremea va aduce îndreptările ei și pentru cei de la „Lupta", cari nu vor fi scutiți de încercările amare ce le-au avut social-democrații și în alte părți, în împrejurări analoage.....

Dorim din suflet, că până atunci să nu se stingă flacăra idealismului, ce îi încălzește în lupta pentru cei „urziți din lacrimi și sudoare", «Oștenii fără nume, ce duc războiul mare al tuturora»...

„VISUL BRADULUI"

Frumosul «Vis al Bradului» de dl. Gh. din Moldova, ce publicăm în numărul de față,—i-a fost suggerat de un motiv din poetul polonez *A. Mickiewicz*; din scrupule—poate exagerate—autorul ține ca să menționăm acest fapt.

Ne-am executat.

D. XENOPOL ȘI NEOLOGISMELE „VIEȚII ROMINEȘTI"

D. *Xenopol*—dacă ni se îngădue *acest* neologism—se ridică în revista sa împotriva limbii în care e scrisă „Viața romînească".

Să-l luăm în serios pe d. director al Arhivei? Să-i dovedim cu scrisele sale din chiar acelaș număr al revistei sale că se contrazice (d-lui Bogdan-Duică îi bănuește că scrie «inedit» și nu *needit*, iar d-sa tămîind, cu o pagină mai înainte pe d. Ghibănescu, vorbește de «documente *inedite*»)? Dar a făcut'o d. O. Densușianu, care, slava domnului, nu ni e prieten!—Să-i amintim, că nu se poate înlocui un neologism, mai ales *încetățenit* în limbă, prin perifraze de cîte trei și patru cuvinte chiar, cum recomanda D-sa? Dar ni-e rușine să răpim timpul cetitorilor cu considerații asupra unei regule atît de elementare!. Să-i dovedim că nu știe înțelesul cuvintelor romînești, la care ține așa de mult («Suiș» pe Ceahlău, zice d-sa că a făcut, luînd aere de agent geologic)? Dar a făcut'o tot d. Ovid Densușianu.—Să-i dovedim că nu știe gramatică („un merit netăgăduit a harnicului și mult priceputului cercetător a trecutului"—e vorba de... d. Ghibănescu)? Dar nu face, că n'are s'o'nvețe acuma.—Să-i dovedim că nu știe să scrie «amintiri», căci spune că pe cînd făcea „suișul» său, în adolescență, (cam pe la vremea Unirii?), și-a adus aminte de «frumoasa poezie a Ririei» (ce o fi acest neologism?) care se exercitează în ritmul lui Eminescu, și-i e deci posterioară? Inutil căci....

Acum ia să vedeți ce lecții de limbă dă directorul bătrînei «Arhive» „Vieții romînești".

Zice să nu scriem *germen*, ci «colț», *spontan*, ci «de la sine pornit, plecat»; *atenție*, ci «luare aminte»; *considerații*, ci «băgări în samă», *comprehensiv*, ci „cuprinzător", *inventa*, ci «iscodi»; *origina*, ci «început, obîrșie»; *cadru*, ci «privaz»; *adaptat*, ci «potrivit la»; *fugitiv*, ci «fugător»; *exact* ci „întocmai"; *impresie*, ci „întipărire".

Nu-l putem asculta, căci nu putem împărtăși băgările sale în samă limbistice,—care se găsesc în colț și la Aron Pumnul, chiar d-sa, în privazul revistei sale, de pildă în întipăririle fugătoare de la Ceahlău, nu se ține de ele. In lupta pentru traiu *al* vorbelor izbutesc unele, chiar fără voia noastră, ca și în lupta spițelor dobitoace, de care vorbește Darwin în „Inceputul Spițelor".

Limba are asămănare cu un fapt de la sine pornit și luarea aminte *al* noastră de la sine plecată este nemulțumită, cînd întîlnim cuvinte iscodite, pentru că aceste cuvinte n'au avut norocul să se potrivească la mijloc.—Limbistica este și ea o știință întocmai și n'o poți pricepe fără cuprindere.

P. Nicanor & Co.

Cronica Literară

— Artiştii „luptători" —

Ne găsim intr'o situaţie din cele mai curioase. Partizanii „artei pentru artă" au devenit tezişti. Acest mic accident li s'a intimplat din pricina morţii lui Ibsen, a cărui operă a devenit una din chestiile cele mai importante la ordinea zilei.

Adversarii noştri, reeditind cele spuse in Apus despre acest scriitor, fie că s'au luat mai mult după critica tezistă, fie din cauza exagerațiilor de limbaj, au vorbit despre Ibsen, făcind critică tezistă. Aşa de pildă in *Viaţa nouă*, d. Densuşianu şi un discipol al său, au publicat două articole in care se vorbea de „problemele" pe care le pune Ibsen, care sint foarte „grave" şi pe care poetul scandinav „le rezolvă" intr'un chip oarecare, „îndemnind la acţiune" etc. etc.

Am spus că ne găsim intr'o situaţie curioasă; adăogăm că e şi perplexă. Iată-ne siliţi să apărăm *noi* independenţa artei impotriva acelora cere ne invinuiau că cerem artistului să se transforme intr'un propagandist de idei.

Adversarii noştri au sărit prea departe: au devenit tezişti.

Ibsen pune probleme şi le rezolvă, îndeamnă la acţiune, etc.! Va să zică nu mai e vorba de redarea impersonală a realităţii? Dar nu mai e vorba nici de cea ce spuneam noi, de transpirarea unui ideal din opera de artă a autorului!

După cum am respins teoria unei „arte pentru artă", care nu există, tot aşa ne simţim datori, fără a lua aere de cavaleri ai „frumosului" in sine, să respingem şi teoria artei „teziste" sau „utilitare", care socoate pe artist ca un propagandist, ca un fel de clubist, care, in loc să organizeze partide, să scrie broşuri şi să ţină discursuri, se apucă să „rezolve" „problemele grave sociale" prin opere literare.

Dar e de netăgăduit că Ibsen face altă impresie decit un Flaubert, de pildă, sau, ca să luăm un exemplu extrem, decit un Hérédia. Această impresie specială e ceea ce a aruncat pe adversarii noştri in braţele tezismului.

Să vedem de ce Ibsen face altă impresie, să explicăm, in acelaş timp justificindu-l oarecum, saltul adversarilor noştri.

Cum am mai spus, *orice artist* e solilocvează pentru a crea. Artistul clădeşte o lume—opera de artă—fără nici o preocupare de public;

altmintrelea ar fi orator. *Dar*, in creaţiunea sa, el işi depune toată personalitatea sa, toate răspunsurile sale la lumea din afară, deci şi aprecierea sa asupra lumii din afară. Artistul, *cu voe sau fără voe*, nu poate să nu-şi arate preferinţele, simpatiile şi antipatiile sale. Aceasta este concepţia tendenţionistă a artei.

Dacă voim să concepem arta din punctul de vedere cel mai general, din care să privim orice operă de artă, ne mulţumim să spunem că „tendinţa" (atitudinea sentimentală faţă cu opera) transpiră, fără voe, din opera artistului.

Aşadar, un artist, chiar cind se pune anume să-şi ascundă aprecierea sa, ca „realiştii" francezi, el nu izbuteşte, nu poate fi absent faţă cu opera sa.

Dar sint artişti, care n'au această dorinţă, de a-şi ascunde preferinţile lor, care nu se jenează de „tendinţile" lor, care nu se sfiesc a-şi arăta aprecierea lor, care se primesc şi se admit aşa cum sint. Aşa au fost tragicii greci, Aristofan, Juvenal, Dante, Michel Angelo, Swift, Voltaire, Shelley, Hugo, Mickiewicz, Alexandre Dumas fils, Scedrin, Delacroix, Vereşciaghin, Ibsen, Bjornson, Dickens, ca să citez numai cite-va nume, necontestate, care-mi vin acuma in minte.

Pentru ce această deosebire? Pentru ce unii se feresc de a-şi exprima atitudinea, pe cind alţii o exprimă in chip eclatant?

Sint aceştia din urmă tezişti? De sigur că nu. Tezist e acela care, fără să fie *inspirat* de un sentiment, de o idee, de o credinţă, de un ideal, se apucă să scrie o operă spre a ilustra şi propaga acel sentiment, acea idee, credinţă, acel ideal. Dar Ibsen, de pildă, prin temperamentul său, prin ereditate şi prin influenţa imprejurărilor, *ajunsese* să aibă o concepţie clară şi puternică asupra vieţii, un ideal, o credinţă care *il inspira* şi pe care o punea in opera sa, prin imagini. El reda, in această operă şi viaţa, realitatea, „imaginile", şi cealaltă parte a sufletului său, aprecierea din punctul de vedere al unui ideal,—pe cind Flaubert, de pildă, făcindu-şi o onoare a nu avea un ideal—că transpira din opera sa, e altă vorba!—se silea să-şi exprime numai o parte a sufletului, imaginile, şi s'o ascundă pe cealaltă. Această „impersonalitate" a ajuns apoi „impasibilitatea" parnasiană şi in sfirşit decadentismul: „*forma* e totul".

In insăşi crearea operei de artă, concepţiile lui Ibsen erau o parte integrantă şi importantă şi el nu se ferea de a le exprima aşa cum erau in sufletul lui, de a le da tot accentul şi tot accesul in opera sa.—El nu voia să propage nimic, dar el işi punea in opera sa toată puternica sa personalitate, pe când la „impersonali" aprecierea lumii numai *scăpa* in opera lor.

A spune, ca d. Densuşianu, că el punea probleme şi le rezolva, este imprudent, este a face tezism, este a spune că el *mai intăiu* işi punea problema şi *apoi* o rezolva *printr'o* dramă. (In privinţa aceasta vezi Paul Stapfer: „Questions Esthétiques et Réligieuses").

Să vedem cum se explică deosebirea aceasta. Pentruce unii artişti se feresc de tendinţile lor, caută să le ascundă, iar alţii, din contra, li dau tot accesul in opera lor de artă.

In lume, nu vorbesc numai de artişti, sint două feluri de oameni: oameni care apreciază, care au simpatii şi antipatii, dar la care aprecierea aceasta, simpatiile şi antipatiile nu devin un motiv de luptă.

Ei nu *luptă pentru* ceea ce cred ei că e bine şi nu *luptă împotriva* a ceea ce cred ei că e rău. Majoritatea oamenilor e aşa. A trage însă concluzia că aceşti oameni sint „impasibili", „impersonali", ar fi o mare greşală şi nimene, de fapt, n'o face.—Dar sint alţi oameni, care fac din simpatiile şi antipatiile lor motive de luptă, care işi fac un ideal, (pe care-l urmăresc) de a stirpi ceea ce cred ei că e rău şi de a ajuta la triumful binelui. Aceştia sint oameni „luptători".

Ceea ce-i face luptători, e, de sigur, temperamentul lor, e faptul că la aceşti oameni reacţiunea voluntară e mai puternică şi mai concentrată.

Aceasta cunoscută deosebire intre tipul de neluptător şi cel de luptător, se găseşte şi intre artişti. Sint artişti—Rafael, Flaubert, etc—care n'au făcut parte din tipul „luptător". Tendinţile lor nefiind puternice, ne fiind o parte precumpănitoare in sufletul lor, nu numai că ele n'au străbătut cu atita putere in opera lor, dar ei *au căutat*, unii, ca Flaubert, conştient, nici să apară in opera lor.—Intr'un om ca Ibsen insă, tip de „luptător", tendinţile erau aşa de puternice, ele aveau aşa de mare insemnătate ori greutate in sufletul său, incit ele ii apăreau lui insuşi ca un element cu totul important al sufletului său şi deci nu numai că nu se ferea de ele, ci, cum s'ar zice, li dădea drumul cu toată inima, in opera sa.

Dar de aici nu urmează că le punea *anume* in opera sa. Nu ! Nu le inăbuşea, atita tot!.. Numai de *atita* „tezism" poate fi vorba la un Ibsen; nici de mai mult, nici de altul.

Aceasta ni se pare că este deosebirea intre un artist, pretins „impersonal" şi intre un artist „luptător", care insă nu trebue socotit ca tezist, căci nu se deosebeşte de celălalt decit *in grad*, pentrucă el se admite pe sine aşa cum este, intreg, pentrucă el işi depune in opera sa, cu o egală accentuare, şi imaginile, o parte a sufletului său creator, şi aprecierile sale, altă parte a sufletului său creator.

Şi să nu se inţeleagă că aşi vorbi de tendinţile *declarate* ale artiştilor, aşa cum se găsesc adesea la Balzac ori Dickens, care, prin consideraţii teoretice, se *amestecă* direct in opera lor, ceea ce este o slabiciune de procedeu literar. Vorbesc numai de acele aprecieri care se manifestează cu ocazia zugrăvirii vieţii, care se traduc prin serii de imagini ale vieţii aşa cum face Ibsen, pe care chiar genul in care scria—cel dramatic—l'ar fi impiedecat să se amestece direct in opera sa.

G. I.

Cronica Internă

— Fischerland —

Camera de comerţ din Botoşani a găsit un mijloc de a serbători anul jubilar care ii face toată cinstea. Ea a insărcinat pe secretarul său, d. Lazăr Teodoru, de a publica o „Dare de samă" asupra stărei economice a judeţelor din circumscripţia acestei camere (Botoşani, Dorohoi, Suceava).[1]

Lucrării d-lui L. Teodoru, din punctul de vedere pur ştiinţific, i s'ar putea face mai multe observaţiuni. D-sa, de pildă, in ce priveşte producţiunea pămintului nu ne dă cifre mijlocii pentru o perioada mai lungă, spunem, de cinci ani, pentru ca să fie compensate fluctuaţiunile anuale, atit de mari la noi, ci opune numai datele relative la anii 1905 şi 1865. De asemenea toate exploataţiunile agricole D-sa imparte numai in două grupe: cele ce intrec 100 de hectare le numeşte „mari", şi cele ce nu ajung această intindere—„mici". Dar vădit, că, pe de o parte, moşiile „mari" de 100 hectare, au cu totul altă insemnătate ca cele de 500, de 1000 sau 5000 şi mai multe hectare; iar, pe de altă parte, in numărul exploataţiunile „mici", intră, vădit, şi pămînturile ţărăneşti şi alte proprietăţi,—şi cel mai mare interes ar fi avut aci datele relative numai la gospodăriile ţărăneşti faţă de celelalte mici şi mari, impărţite raţional in mai multe grupe.

Dar ori-şi cum, mulţumită d-lui Teodoru ne putem da seamă de adevărata fizionomie a acestor trei judeţe din Moldova de sus, cari in stilul discursurilor solemne sint glorificate ca „grinarul Rominiei", şi cari mai cu drept ar trebui să poarte numele mai glorios de *Fischerland*.

Nu numai pentru că insăşi lucrarea Camerii de Comerţ a fost silită să constate că in minele „Asociaţiunii Fischer" se află, *numai in aceste trei judeţe*, 90 mii de hectare (in Botoşani 40 mii, Dorohoi 42 mii şi Suceava 8 mii)[2]—ceea ce face **a patra parte** din intinderea totală a „proprietăţilor mari" (vădit, proporţia ar fi fost şi mai suggestivă,—dacă intre proprietăţile „mari" n'ar fi fost cuprinse petece de 100—200 hectare, cari de sigur nu interesează nici pe *Fischerii* adevăraţi, nici pe *Fischeroizii* de primele ranguri, ci cel mult sint lăsate pe mina *Fischeruncuîilor* de mina a zecea). Dar in aceste judeţe găsim in toată floarea lui *sistemul Fi-*

1) *Camera de comerciu şi industrie, circumscripţia IX, Botoşani*,—„Dare de samă asupra stării economice a judeţelor Botoşani-Dorohoi-Suceava". Botoşani 1906.

2) *Op. cit.*, pag. 94.

scherian, care dacă intâiu a fost aplicat de Fischeri (și deci aceștia au dreptul să-i impună numele lor),—apoi a găsit adepți de toate legile și de toate neamurile,—*Fischeroizi* nediscutabili, indiferent dacă sint sau nu supuși vre-unei „protecțiuni", sau sint chiar strănepoți drepți de ai lui Traian.

Sistemul e genial in toată simplicitatea lui: adunind prin arendare în mînele unei asociațiuni puternice latifundii fantastice il faci pe mojicul să nu mai poată „crîcni"; lipit de bucățica lui de pămînt, avind nevoe de pășune, țăranul e silit să primească legea potentatului de latifundii,—„că dacă te duci,—cum spunea un țăran la Congresul Băncilor populare,—o cale de două poștii, tot de el dai"..... O ilustrație vie a „liberei concurențe", glorificate in manualele de Economie politică...

Reușita sistemului a fost asigurată printr'o combinație fericită intre „capitalul străin" (cel indigen n'ar fi fost îndestulător pentru o operație atît de vastă), pe de o parte, și—pe de al ă parte—nemernicia boerilor noștri, cari, neputindu-și ținea moșiile, au știut să împace ditirambele pentru „articolul 7" cu exploatarea nevoiei de pămînt a țăranului, prin trecerea acestor moșii în mînele celor ce pot dispune de „capitalul străin" (boerii înșiși—vai!—nu au destulă „suprafață de credit" față de acest capital)...

Mulțumită acestui sistem, cum ne arată „Darea de seamă", in județul Botoșani **76,3%**,—în Dorohoi **72%** și în Suceava **75%** *din intinderea totală a „proprietăților mari" sint date în arendă!* [1]) Desigur, dacă intre proprietățile mari nu s'ar fi socotit și cele de 100—200 de hectare, proporția ar fi fost de cel puțin 90%: destul să cităm, că cele 40.000 de hectare ale Fischereștilor din Botoșani sint cuprinse numai în **opt** moșii,—adică în mijlocie 5000 hectare de moșie (în Dorohoi și Suceava această mijlocie e de 2000 hectare). Din nenorocire „Darea de seamă" concretizind latifundiile „asociațiunii Fischer", nu amintește despre celelalte "asociațiuni", foarte puternice și acele, și toate sunt animate de acelaș spirit.

Socot că am lămurit pe deplin, pentru ce m'am simțit in drept să dau „grînarului Romîniei" numele sonor de *Fischerland*.

Să vedem acum rezultatele sistemului pentru situația economică a țărănimii, care are mare însemnătate pentru economia națională,—lăsind la o parte celelalte considerațiuni,—chiar din punctul de vedere al *întinderii* teritoriale, fiindcă în Fischerland aproape 53% din pămînturile cultivate aparțin țăranilor (67,5% in Suceava; 48,2% in Dorohoi, 44,5% in Botoșani). [2]).

Pentru a judeca această situație avem un criteriu sigur,—numărul de vite de muncă în gospodăriile țărănești: în condițiunile agriculturei noastre intr'o gospodărie țărănească normală e nevoe, cel puțin, de *o pâreche de boi*.

Și din „Darea de seamă" aflăm, că în județul Botoșani din 36,989 „capi de familii rurale", 1005 au patru sau mai multe „animale trăgătoare",—adică numai 2,7% din numărul total de capi de familii;

2437 (6,5%) capi de familie au cîte 3 „animale trăgătoare;

7944 (21%) au numai cîte două vite de muncă; și

5300 (14,5%) au numai cîte un singur „animal trăgător".

1) *Ibid.*, p. 93—95.
2) *Ibid.*, p. 34.

Cea ce însamnă, că în „grînarul Romîniei" din 37,000 țarani, capi de familie, numai 16,746,—adică 40%,—au vite de muncă, iar restul de 60% n'au nici un „animal trăgător"!... [1])

Dacă ne uităm mai de aproape la aceste cifre, situația apare și mai rea, fiind-că e vădit, că țăranul, care are numai un cal sau chiar doi cai, *fără boi*, nu poate duce o gospodărie normală (el se poate, cel mult, ocupa cu cărăușia, sau trebue să intre în diferitele combinații cu vecinii, cari au boi) și deci din cifrele de mai sus trebue să mai lăsăm la o parte pe cei 5,300 cu un singur „animal trăgător", iar dintre cei cu două vite, pe cei 2,700, cari au numai doi cai (cei cu trei vite, presupunem că pot duce gospodăria, chiar dacă au doi cai și un bou),—atunci numărul țaranilor, cari au vite îndestulătoare pentru gospodărie, se reduce aproape la jumătate, la 8.700,—adică la **23%**, *mai puțin de un sfert, din numărul total al familiilor țărănești*, iar **77%**, *peste trei pătrimi, nu-și pot duce gospodăria din lipsă de vite.*

Mai mult. „Darea de seamă" ne arată că din aceștia sint 10.219 țărani, capi de familie,—adică 28%,—*cari n'au măcar o vacă*, ca să poată avea copiii lor o lingură de lapte!...

Și mai frumos stau lucrurile în județul Dorohoi,—acolo din 37,900 capi de familie,—au:

1331 (3,5%)—cel puțin patru vite de muncă;

1218 (3,2%)—trei vite;

8897 (23,4%)—două vite de muncă;

2784 (7,3%)—un singur „animal trăgator".

Adică, au vite de muncă numai 37% din familiile țărănești, iar 63% nu au nici un singur „animal trăgător"! Dar dacă și aici vom scădea pe cei ce au numai un cal, doi, și deci nu pot avea o gospodărie independentă, ajungem la un rezultat groaznic: numai 17,7% au cel puțin o pâreche de boi,—*iar restul de 82,3% nu au vite îndestulătoare pentru gospodărie ....* [2])

Din aceștia sint 10242 capi de familii țărănești,—iarăși 28%,—fără nici o vacă!....

Pentru ca să nu obosesc pe cetitori și cu cifrele relative la județul Suceava, cari se pot găsi la pagina 123 din „Darea de samă",—dau numai rezultatele.

Aci numai 34% din țarani au vite de muncă, iar 66% sunt lipsiți de ele,—iar cel puțin o pâreche de boi are numai 17,4% din familiile țărănești,—restul de 82,6% nu-și pot duce gospodăria; și 32% nu au nici o vacă...

Și ce e mai trist: față de ancheta analoagă, făcută de Camera de Comerț din Botoșani cu cinci ani înainte, in 1900, rezultă că dacă în Botoșani și Suceava situația a ramas aproape aceiași (deși, față de înmulțirea populației ca și aci e *relativ* mai rea),—in Dorohoi, țara de baștină a Fischerismului, ea s'a înrăutățit și în mod *absolut*.

Îmi permit să citez un pasaj din „Darea de samă":

„La 1900 erau în jud. Dorohoi 547 capi de familie cu 4 sau mai „multe animale trăgătoare, azi numărul lor s'a ridicat la 1331.

„La 1900 erau 1420 capi de familie cu 3 animale trăgătoare azi sint „numai 1218 (o scădere de 14,3%).

1) *Ibid.* p. 118.
2) *Ibid.* p. 120.

„La 1900 erau 9416 capi de familie cu 2 animale trăgatoare, azi, nu„mărul lor a scăzut la 8897 (scădere de 6%).

„La 1900 erau 4056 capi de familie cu un animal trăgator, azi sint „numai 2784 (*scădere de* **34,2%**) !...

„Numărul vacilor sătenilor de la 22624 cite erau in 1900 a scăzut la „20417 (cu 10%); numărul oilor sătenilor de la 69104 in 1900 a scăzut la „57723 (cu 16,6%) in 1906, iar numărul porcilor sătenilor, de la 28690, ciți „erau in 1900, a scăzut la 17000,—**cu 41%** !,—in 1906....

„In schimb numărul boilor proprietarilor și arendașilor *a crescut* de „la **8700** din 1900 la **13370** in 1906, adică **cu 54%** !"...[1])

E caracteristic, că țăranii mai instăriți și-au putut incă spori numărul de vite, dar mulțimea celor mijlocași și codași a perdut atit de mult, incit gospodăria țărănească, in total, e in mare perdere, pe cind bogăția arendașilor tot crește....

Așa dar, pentru intreg Fischerlandul, putem rezuma datele de mai sus ast-fel:

30% din țărănime,—care reprezintă 140,000 de suflete, nu au nici o vacă,—„aceste suflete curat romînești,—cum spune *Darea de samă*,—nu puteau minca lapte, brinză și unt in primăvara anului jubilar" !

Alți **50%**, chiar dacă au cite o vacă sau cite un cal, nu-și pot duce gospodăria cu vitele lor (adică impreună 80% țărani nevolnici !),—și numai—

20% din țaranii Fischerlandului au vitele necesare pentru gospodăriile lor.

Și *această* țărănime are in stăpinirea ei mai mult de jumătate, 53% din păminturile cultivate !

Dar ni se va spune, că cei 30%—peste 30,000 de familii, cari nu au măcar o vacă, nu mai sint gospodari; deși nominal le aparțin păminturile ce li s'au dat la improprietărire, in realitate sint adevarați proletari, dați in robia desăvirșită.... „capitalului străin".

Fie ! să-i ștergem !

Dar și din restul, cu adevarat cultivatori de pămint, numai 28%, mai puțin de o treime,—sint inzestrați indestulător pentru munca păminturilor lor, iar restul de 72% sint siliți, cum ne spune „Darea de samă" să pună in jug și vacile, și caii, și să facă fel de fel de combinații mai multe familii impreună, ca să-și poată lucra ogoarele.

Cum ? cu ce rezultate ?

Datele relative la productivitate ne răspund la această intrebare:

In 1905 producțiunea mijlocie a porumbului pe hectar, in Botoșani, pe proprietățile mari a fost de 14 hectolitri, pe cele țărănești—numai 9 hectolitri, adică—*o scădere de 30%*;

In Dorohoi cifrele respective sint 15, 9 și 12, 6 de hectolitri pe hectar,—*o scădere de 21%*;

Iar in Suceava—10 și 6, 7 de hectolitri,—*iarăși o scădere de 33%*[2]).

Ce inseamnă această scădere de producție, puteți vedea din următoarele cuvinte ale „Dărei de samă":

„Valoarea mijlocie brută a recoltei unui hectar de porumb a fost:

1) ibid. 121.
2) *ibid.* p. 48.

„In jud. Botoșani de lei *130,50* pentru marii agricultori și de lei 85 „pentru micii agricultori.

„In jud. Dorohoi de lei *136,90* pentru marii agricultori și de lei *80,50* „pentru micii agricultori.

„In jud. Suceava de lei *94.10* pentru marii agricultori și de lei *60,50* „pentru micii cultivatori.

„Iată rezultate inspăimintătoare ! Rezultate crude și din nenorocire „adevărate ! Cu ast-fel de rezultate in urma cheltuelilor și muncii depusă „pentru cultura unui hectar de porumb, ce-și poate plăti țaranul ? Arenda „care prin unile locuri este 100 lei falcea ? Munca ? Dările ? Hrana sa și a „familiei sale la care-l indrumăm prin circulari ? Indatoririle religioase și „familiare etc. etc. ?".[1])

Și in altă parte se face o socoteală și mai sugestivă:

„Dacă socotim costul culturii unui hectar pentru un sătean avind pă„mintul său propriu: aratul 10 lei, sămința 3 lei, prașila intăi și a două „36 lei, culesul, caratul, disfăcatul, pusul in coșer 24 lei, și vom adăuga „la acestea și proporția de dări, toate aceste cheltueli să ridică la 73 de „lei de hectar, iar pentru un sătean care nu are pămintul său la 100 lei „de hectar. (Dar mai sus s'a spus că plătește numai arendă 100 lei falcea ?)

„Prin urmare, constatăm *că unui sătean cu pămintul propriu* din „jud. Botoșani i-a ramas **12 lei** venit net din cultura unui hectar, unuia „din jud. Dorohoi **lei 6,50** iar cel din jud. Suceava **a rămas dator cu „12 lei 50 bani !** *Un sătean fără pămint*, in județul Botoșani **a ră„mas dator cu 15 lei**, in județul Dorohoi cu lei **19,50** bani, iar in județul Suceava a rămas dator cu lei **39,50** bani !".[2])

A. „grinarul Rominiei"!...

Si acum să ne mirăm, că in Fischerland, *pe sinul naturii*, mor cite 23—24 la mie pe an, pe cind intr'o ingrămădire omenească ca Londra numai 15 ?

Si că acolo unde copii din a treia parte a familiilor țărănești nu cunosc gustul laptelui: „Din numărul total al morților din sate, copii pina „la cinci ani impliniți reprezintă 42.5 la sută in jud. Botoșani; 42.4 la suta „in jud. Dorohoi și 50 la sută in jud. Suceava"? [3])

O, Doamne, are cine-va ochi să vadă și urechi să audă in țara aceasta?

Și mă intreb: oare nu pentru a ne feri de ast-fel de constatări „barbații de stat" ai Rominiei, in veacul XX-lea, se opun incă la organizarea unui serviciu statistic ca in toată lumea ?...

Cu atit mai mult trebue să fim recunoscători Camerii de Comerț din Botoșani pentru lucrarea ei.

Și regretăm, că lipsa de spațiu nu ne permite să relevăm și alte fapte ce rezultă din ea. Dar poate vom reveni.

C. S.

1) *Ibid.*, p. 50.
2) *ibid*, p. 87.
3) *ibid.* p. 26.

Cronica Externă

— Politica Austro-Ungară —

Nimic nu e mai izbitor și mai caracteristic de cit contrazicerea ce exista intre politica externă a Austro-Ungariei și situația ei internă. Intr'adevăr, ce politică urmărește Austro-Ungaria in Orient și in deosebi in Serbia in momentul de față? O politică jignitoare in toată puterea cuvintului. Ea vorbește de sus naționalităților balcanice, caută să le impue cu forța voința ei și produsele industriei sale. Iar cind aceste puteri se impotrivesc, pentru că altminteri neatirnarea lor, nu numai economică dar și politică, ar fi perdută, monarhia Habsburgilor le amenință cu urgia ei, afirmă cu brutalitate pretenția ei de a juca un rol precumpănitor in peninsula balcanică, susține că ea are drepturi ciștigate in Orient, că dominațiunea Orientului ii se cuvine,—mai mult, pretinde că nu va tolera ca cine-va să pue vre-o stavilă ambițiunilor ei cuceritoare.

Lumea, obișnuită să audă de puternica impărăție a Austriei, ascultă aceste pretenții fără să-și dea seamă de schimbările adinci ce au intervenit și de inconștiența fără margini ce această politică ascunde. Este oare cu putință ca Austria să urmărească azi, in 1906, o politică cuceritoare in peninsula balcanică, fie chiar o politică de cucerire economică? De sigur că nu. Cind o țară este sguduită de o criză internă atit de gravă și atit de adincă ca Austro-Ungaria nu ii mai este ingăduit să-și inchipuiască că poate urmări in afară o politică cuceritoare. Cind o țară inăuntru nu poate de mai bine de 7 ani să restabilească o viață constituțională normală, nici in Austria, nici in Ungaria, fiind-că atit in Austria cit și in Ungaria forma actuală de guvernămint nețininid seamă de drepturile firești ale diferitelor naționalități supuse ocirmuirei guvernelor din Viena și din Budapesta, aceste naționalități paralizează mersul ambelor state și amenință din zi in zi cu mai multă tărie existența insăși a acestei impestrițate monarhii,—cind o țară să găsește in această stare, oamenii ce o conduc trebue să fie cu desăvirșire lipsiți de simț politic, ca să mai viseze anexarea unor naționalități balcanice de sine stătătoare, sau ca să creadă că vor putea invinge toate aceste greutăți și să arunce peste ele pină la Salonic șinele unui drum de fer Austro-Ungar. Și cu toate acestea cei ce conduc politica Austriacă au și această lipsă de simț politic și această inconștiență. In cabinetele din Viena și din Buda nu s'a abdicat această politică, nu s'a renunțat la aceste megalomane ginduri. Altminteri, de sigur, că contele Goluchowski nu ar fi provocat conflictul economic cu Serbia, nu s'ar fi miniat așa de mult cind a auzit că Serbia și Bulgaria au incheiat o alianță comercială, nu ar fi spus că aceasta este o indrăsneală, pe care Austria nu o va tolera, și mai ales ar mai inceta să trimbițeze pretutindeni prin Europa, că de cind Rusia nu se mai poate ocupa in de aproape de afacerile Orientului, Austria are menirea să joace in acea parte a lumei rolul arbitrului a tot puternic.

Cum se explică insă această ciudată stare de lucruri, cum se face că Austria continuă o politică atit de vădit nepotrivită cu situația ei internă? Causa este că oamenii de stat din Austro-Ungaria au rămas credincioși vechii concepțiuni a monarhiei Habsburgilor, fără să-și dea seamă că această concepție nu mai corespunde azi cu realitatea lucrurilor și că in locul Austro-Ungariei, pe care o cunoșteau, s'a ridicat o nouă Austro-Ungarie, cu alte nevoi și cu alte năzuințe.

Austro-Ungaria, pe care o cunoșteau, era o impărăție a cărei prestigiu fusese puțin umbrit de restriștele vremurilor, dar care răminea inconjurată de toată strălucirea și de toată faima unui trecut glorios. Austro-Ungaria era incă impărăția care ținuse plecată sub sceptrul ei pe toți domnitorii statelor germanice, care luptase dealungul veacurilor cu Franța pentru supremația continentală, care fusese scutul Europei in potriva Turcilor și pavăza ei in potriva Rusiei, impărăția, care in Orient se impotrivise acestor două forțe și ajutase desvoltarea statelor balcanice prin influența ei culturală și civilizatoare. Austro-Ungaria era, in două cuvinte, acel factor indispensabil echilibrului continental, acel factor european a cărui existență și a cărui tărie erau cerute de toate puterile. Dacă inăuntru acestui falnic edificiu se auzeau oare care sgomote sinistre, dacă naționalitățile asuprite ridicau glasul lor, majestatea edificiului le acoperea și interesul Europei le inăbușea.

Astăzi situația s'a schimbat cu desăvirșire. Prestigiul Austriei este atit de slab in cit el nu poate să mai acopere nici glasul celei mai slabe naționalități. Multe sunt cauzele care au contribuit la slăbirea acestui prestigiu. Mai intăiu prea multe evenimente au arătat lumii in secolul al XIX slăbiciunea și neputința Monarhiei Habsburgilor, pentru ca ea să mai inspire teamă cui-va. Fără a ne urca la timpul epopeei napoleonene, in care rolul Impăratului Austriei a fost atit de umilitor, e destul să ne reamintim faptele domniei lui Franz Iosef, pentru a ne incredința că numai de natură să ridice prestigiul monarhiei Habsburgilor nu erau. Invins in Italia, silit să părăsească Lombardia și Veneția, invins la Sadowa, silit să renunțe la supremația lui asupra confederațiunii germane și să asiste patru ani mai tirziu la crearea Impărăției Germane in jurul Prusiei, părăsit de toată lumea, mulțumit in cele din urmă că invingătorii de la Sadowa bine-voiau a-i oferi alianța lor, instrument docil in miinile atot puternice ale lui Bismarck,—iată prin ce a strălucit domnia lui Franz Iosef in decursul celor 50 de ani din urmă. Și, ca și cum atitea umilințe și atitea nenorociri nu ar fi fost indestulătoare prestigiului ei, mai vinde și neutralitatea ei in timpul răsboiului ruso-turc din 1877, in schimbul făgăduelii Țarului că ii va permite să ocupe Bosnia și Herzegovina. Dar afară de toate aceste evenimente prestigiul, mai ales in vremurile noastre, nu poate sta in amintirea trecutului ci in tăria prezentului. Ori, care e terenul pe care Austro-Ungaria să

se fi manifestat cu strălucire și tărie in veacul al XIX-lea ? Din punctul de vedere economic ea este cu totul inapoiată și, mai ales de cind industria și comerțul german au luat o desvoltare atit de mare, Austro-Ungaria a fost redusă aproape la rolul unui satelit economic al puternicei ei vecine. Din punctul de vedere intelectual și literar precum și din punctul de vedere științific, n'a fost țară mai săracă, mai stearpă de cit Austro-Ungaria. Ea n'a produs nici un mare cugetător, ea n'a fost leagănul nici unei mari descoperiri, ea n'a fost nici măcar pămintul, pe care să se fi dat o luptă de idei, care să fi avut vre-o influență asupra destinelor omenirii. Mai mult fost-au multe țări in care să se fi văzut o mai cumplită lipsă de adaptare la spiritul și la nevoile civilisațiunii moderne de cit in Austro-Ungaria ? Ea a fost nu numai sufletul sfintei alianțe, țară care sub imboldul lui Metternich a ținut pept tutulor speranțelor, ce marea revoluțiune răspindise prin Europa, și a intreprins cruciada nemiloasă in potriva tutulor libertăților, dar și țara in care azi au rămas in picioare mai multe așezăminte reacționare și mai multe privilegii. Și ceea ce e mai curios e că nici acum spiritul modern și democratic nu pătrunde in Austro-Ungaria, de cit cu o greutate, care o pune neapărat intr'o inferioritate față de statele, ce au știut cu mai multă repeziciune să-și asimileze civilizația și concepțiile timpurilor, in cari sintem chemați să trăim și să luptăm.

In asemeni condițiuni e lesne de ințeles că prestigiul nu mai poate să ție in picioare Austria in vechea ei formă. Interesul Europei, subsistă el oare și cere el incă cu aceeași tărie, ca odinioară, menținerea monarhiei Habsburgilor ? De ce presinta Austro-Ungaria un interes atit de viu pentru echilibrul european ?

Pentru că ea era scutul Europei in potriva turcilor și a rușilor, și pentru că stabilea legatura dintre țările apusene și statele in formațiune din Orient.

Nici una din aceste meniri Austria nu o mai indeplinește astăzi. In potriva turcilor puterile europene nu mai au nevoe de nici un fel de scut. Slăbiciunea, imposibilitatea lor de a-și asimila civilizația modernă, e o chezășie mai bună și mai sigură pentru Europa de cit toate armatele și toate tunurile Impăratului Frantz Iosef.

In potriva rușilor de asemenea Austro-Ungaria nu mai poate fi o pavăză. Ce e drept aci situația e incă prea nouă pentru a fi văzută de toți in deplina ei claritate. Dar nu e mai puțin adevărat că lumea trebue să se obișnuiască cu dinsa și să se convingă de existența ei. Deja de la congresul din Berlin, Rusia văzind că nu poate cuceri Orientul 'și-a indreptat privirile către Extremul Orient, și a inceput treptat, treptat să renunțe la pretențiile ei asupra Imperiului Otoman și asupra statelor balcanice. Deși pe față nu spunea că abdică pretențiile ei, totuși prin faptele ei arată lămurit că a perdut ori-ce nadejde de stăpinire asupra acestei părți a Europei. Dealtminteri se poate zice că a marturisit-o singură in ziua in care a incheiat cu Austria vestita ințelegere privitoare la afacerile Orientului. Dacă Rusia ar fi urmărit politica ei tradițională in Orient de la 1877 incoace, ea nu ar fi consimțit nici-odată să imparta autoritatea și influența ei cu o putere, cu care se răsboise veacuri intregi și la care se uitase cu disprețul și cu mindria caracteristică diplomației țarului. Din ziua insă in

care Rusia a intreprins răsboiul ei cu Japonia și de cind edificiul intreg al țarismului se prăbușește, nu numai că nu ne mai găsim in presența unei Rusii care să rivnească cucerirea Orientului, dar ne găsim in presența unei Rusii menite să cadă mai curind sau mai tirziu sub ocirmuirea unei democrații, care, ca toate democrațiile și poate chiar mai mult decit cele alte democrații moderne, urăște politica răsboinică și socotește că Impărăția Rusească este deja prea intinsă și prea bogată in naționalități, pe care elementul rusesc nu le poate asimila, pentru a se mai avinta in alte cuceriri și in alte intreprinderi. Democrații ruși par mai mult dispuși să renunțe la hotarele Rusiei de azi, de cit să le mai intindă. Iar panslavismul este o concepție care a perit odată cu retragerea lui Pobiedonosțeff.

Intre Slavi există o comunitate de sentiment cum există și intre latini, dar aceasta nu inseamnă cum o ințelegeau biurocrații din Petersburg că, fiind că slavii au o origine comună, ei trebue toți să primească dominațiunea asupritoare a Rușilor. In Rusia de azi, cu toate că sint sub stăpinirea Țarului de mai multe veacuri, totuși vedem pe Ruteni de pildă căutind să scuture jugul rusesc și să inființeze un stat deosebit. Cum va putea in asemeni condițiuni panslavismul să se infățișeze ca un pericol, cum se infățișa până acum.

Dar atunci, dacă Austria nu mai poate sluji drept pavază, nici in potriva Rusiei, nici in potriva Turciei, fiind că aceste două state nu mai apar ca forțe amenințătoare pentru celelalte puteri, nu mai are oare Austria absolut nici o rațiune de a fi ca factor european ? Ea ar avea incă un rol mare de indeplinit, și anume ca să reprezinte de o cam dată in centrul Europei puterea, care să se impotrivească ambițiunilor mereu crescinde ale Germaniei, care să impedice mersul ei spre Orient și care in acelaș timp să stabilească legătura intre statele apusene și cele răsăritene. Aceasta ar fi in primul rind interesul Franței și al Angliei. Din nefericire, astfel precum Austria se găsește astăzi, ea nu poate să joace nici acest rol. Departe de a pune vre-o piedică dezvoltării Germaniei, și inaintării ei către Orient, Austria o ajută in indeplinirea planurilor și ambițiunilor ei. Austro-Ungaria e azi sita prin care toate produsele germane se revarsă in Orient.

Iar in ce privește rolul de element de ordine, ce Austria l'ar putea avea, e aproape o ironie să cugeți a-i atribui o asemenea menire. Veșnic frămintată de lupte interne și sfișiată de probleme naționale, cu niște parlamente care sint prototipul desordinei și al anarhiei, Austro-Ungaria a ajuns nu numai să nu mai fie un element de ordine, dar să fie o pildă rea și un imbold la resvrătire pentru intreaga peninsulă balcanică. Naționalitățile din Orient, care luptă pentru intregirea lor națională, nu pot să renunțe la această luptă cind văd că naționalitățile din Austria, fără să fie ca ele neatirnate, totuși luptă neincetat și cu o admirabilă energie pentru a-și apăra drepturile de neam și pentru a se putea dezvolta in deplinătatea lor etnic. Cum ar putea mai ales să renunțe la luptă acele naționalități din Orient, ce au frați de ai lor cari sufăr sub dominațiunea Habsburgilor ! Și iată cum rind pe rind Statele balcanice și naționalitățile din Austro-Ungaria se influențează in luptele lor naționale, și se stabilește intre ele o comunitate și o solidaritate de interese și de luptă. Dar afară de aceasta, ce siguranță mai poate prezenta pentru Europa o țară care veșnic clocotește și amenință să se rupă in bucăți, la cea dintăi ciocnire mai pu-

ternică a naționalităților ce o formează. In loc să fie elementul de ordine necesar echilibrului european, Austria este azi singurul focar de neliniște și de nesiguranță din centrul Europei.

Prin urmare dacă Austro-Ungaria nu mai are nici prestigiul din trecut, nici nu mai prezintă pentru Europa același interes diplomatic ce îi dădea o situație strălucită și o indrituia să urmărească o politică ambițioasă, la ce se reduce starea ei actuală, starea după care oamenii ei de stat ar trebui să se călăuzească in ocirmuirea ei ? Dezbrăcată de hainele strălucitoare ce împrejurările istorice îi dăduseră, Austria rămine o țară locuită de o mulțime de neamuri deosebite, stăpinite și asuprite de două naționalități, care fiecare sint în minoritate față de naționalitățile, pe care le domină și pe care au pretenția să le asimileze, și aceasta intr'un veac, in care conștiința națională este mai vie de cit ori cind, in care state mari s'au format pe baza principiului naționalităților și in care nici rațiunea, nici simțimintele nu primesc ideia asupririi unei naționalități prin cealaltă. Iată ce este azi Austro-Ungaria atit și nimic mai mult. Și cind la porțile acestui organizm politic fictiv, atit de șubred și atit de slab, suflă in Rusia vijelia puternică a celei mai groaznice revoluțiuni ce istoria va fi cunoscut, a unei revoluțiuni separatiste, care încă odată vine să dovedească lumii că nu se pot nesocoti, nici de către o forță nemărginită ca Țarismul, existența și drepturile naționalităților, nici atunci Austro-Ungaria să nu priceapă că-și pierde vremea umblind după cucerirea Salonicului și după supremația în Balcani ? E intr'adevăr de necrezut cum oamenii de stat din Austro-Ungaria nu s'au convins că Austro-Ungaria s'a transformat intr'o țară, in care considerațiunile de politică generală dispar in fața voinței hotărite a naționalităților, de a dobindi exercițiul deplin al drepturilor lor naționale.

Și ceea ce e mai grav, e că cu cit oamenii politici din Viena și din Buda-Pesta vor intirzia mai mult să înțeleagă necesitățile urgente ale monarhiei, cu atit și soluțiunea problemului Austro-Ungar va fi mai greu de găsit. Singurul mijloc de a se pune capăt crizei naționale din împărăția lui Franz Iosef este *adoptarea regimului federal*. Toate celelalte soluțiuni au fost încercate și nu pot duce la nici un rezultat, fiindcă ele pornesc toate de la un principiu greșit, de la concepția că in vremurile noastre statele pot avea drept bază drepturile istorice, adică plămădirile intimplătoare și trecătoare ale cuceririlor. Fie că s'ar da satisfacție Ungurilor, fie că s'ar da satisfacție Cehilor, celelalte naționalități vor rămînea nemulțumite și vom vedea aceleași sbuciumări zădarnice, și aceleași frămintări pe loc, ce de atita timp formează trista istorie a monarhiei și nefericirea atitor milioane de locuitori, pe care soarta i-a împreunat sub sceptrul Habsburgilor. Insă e lesne de înțeles că cu cit timpul trece cu atit și soluția federațiunii e mai grea de indeplinit. Și aceasta pentru mai multe cuvinte. In primul rind, fiindcă cu cit Franz Iosef va zăbovi mai mult, cu atit naționalitățile vor pierde mai mult increderea lor in Habsburgi, vor face mai grea adoptarea unei soluțiuni, care deja prin natura ei, și prin împotrivirea ce fatal va intimpina din partea Austriacilor și mai ales a Ungurilor, presintă destule greutăți. In al doilea rind fiindcă cu cit timpul trece cu atit statele mici din Balcani se organizează, se întăresc și devin pentru frații lor din monarhia Habsburgilor un centru de atracțiune mai

puternică decit federațiunea sub o coroană streină, cu neamuri streine. Și in sfirșit, fiindcă cu cit inaintăm cu atit revoluția rusească, democratisind imperiul Țarilor sau desmembrindu-l cu totul, va face să triumfe mai mult principiul naționalităților și va așeza viața publică a Europei intregi pe baza rațională a deosebirii și a unității de neam. Dacă Austro-Ungaria nu va reuși să se federeze acum, ea va fi împărțită intre naționalitățile ce o compun și ce o inconjură, care vor preferi desigur mai bine să se grupeze in state neatirnate, legate intre ele prin alianțele sau federațiunile ce interesele lor le vor dicta, decit să formeze o federațiune Austro-Ungară, care la urma urmei este numai o soluție de conservare a unui stat pe care afară de Unguri și de familia Habsburgilor, nimeni nu va mai avea interes să-l păstreze.

Ar fi vremea ca sferele oficiale din Viena și din Buda-Pesta să lase la o parte politica ingustă ce urmăresc și să privească situația critică a monarhiei in față, cu toată bărbăția și lărgimea de vederi ce un asemenea problem reclamă. Ar trebui să se lase la o parte la Viena și certurile cu d-l Pasitch și neințelegerile asupra sufragiului universal, precum și la Pesta ar trebui să se mai inceteze cu frazele sunătoare despre unitatea națională a statului maghiar și să se mai pue capăt prigonirii naționalităților. Ar trebui să se lase toate aceste nimicuri la o parte căci am ajuns in pragul unei mari epoce, unei epoce in care se pregătesc și se făuresc in Europa evenimente ale căror urmări nici nu le putem prevede. Concepțiunile moderne, după ce au cucerit statele in care s'au născut, au pornit acum la asaltul tutulor statelor. Pretutindeni ele se ciocnesc cu concepțiunile și cu prejudecățile vechi. Forțele reacționare le opun o rezistență inverșunată, dar curentul se urcă și sporește. Europa se frămintă adinc sub svircolirile acestor ciocniri și in învălmășeala luptei se poate intrezări deja izbinda definitivă a societății moderne asupra ultimelor rămășițe și ultimelor privilegii ale unei lumi ce nu mai este.

I. G. Duca.

— Situația in Rusia —

Duma a fost „gituită".

Dl. Stolipin „pacifică" Rusia.

In aceste cuvinte se rezumă situația din Rusia.

In presa europeană se aud din cind in cind voci, care așteaptă scăparea Imperiului și de la „liberalismul" și de la „energia" d-lui Stolipin.

Tendințele lui „liberale" s'au manifestat prin incercările lui fațarnice de a forma un minister „nebiurocratic", cu ajutorul d-lor Gucicov, contele Heyden, Lvow („octobriști"),—incercări care spre onoarea „octobriștilor" n'au reușit.

Dar chiar de ar fi reușit?

Oamenii politici din Apus, vădit, tot încă nu-și dau seama de caracterul *elementar* al mișcării, de această adevărată deslănțuire a stihiilor.

Orice guvern, care ar căuta să guverneze astăzi Rusia in mod liberal, *fără să dea satisfacție deplină revendicărilor agrare*, cari au transformat toată Rusia intr'un vulcan clocotitor, va fi măturat ca o pană de suflul furtunii! Iar această satisfacție nici d. Stolipin, nici „Octobriștii" *nu o pot da* (altfel pentru ce s'a mai disolvat Duma ?)

Prin urmare guvernul d-lui Stolipin, cu sau fără „Octobriști", sau va muri fără a lăsa nici o urmă, sau va trebui să guverneze tot după sistemul cabinetelor Witte și Goremikin, cu „guvernatori generali" și spînzurători administrative. De altfel nici „Camera instelată", sau Camarila de la Curtea Imperială, nu sînt dispuse să tolereze un alt sistem de guvernămînt; și până acum dl. Stolipin pășește cu hotărîre pe această cale, cu toate interviewurile lui „liberale".

Putem aștepta ceva de la „energia" primului ministru rus?

Dar în această privință *nu se poate* merge mai departe decît d-nii Witte și Goremikin,—recte acel guvern ocult, denunțat de prințul Urusov în Duma, care a guvernat peste capul d-lor Witte și Goremikin, și guvernează și astăzi peste capul d-lui Stolipin.

Voiu ilustra numai prin cîteva exemple, luate la întîmplare, sistemul „Camerei instelate" *de înainte de alegerea Dumei*.

1) Comandantul circumscripției militare din Odessa, generalul Kaulbars, decretează—„pedeapsa cu moarte, *pe cale administrativă*, după aprecierea autorităților militare" (vezi ziarul *Nașa Jizn*, din 10 Febr. 1906).

2) Comandantul circumscripției de la Vilno, generalul Krzivicki autoriză printr'un ordin de zi pe „orice șef militar să întrebuințeze armele *fără teamă de răspundere*" („Rus", din 18 Ianuar).

3) General-guvernatorul din Cremenciug face cunoscut că „toți acei cari nu se vor supune *orbește* autorităților militare *vor fi împușcați fără judecată*" („Rus", 22 Ianuar).

4) Colonelul Iablonski, la Sarna, printr'un ordin de zi ordonă: „glonțul și baioneta să fie în deplină acțiune, și *să nu vă jenați de urmări. Pe cel dintâiu, care va deschide gura pentru a face vre o obiecțiune, să-l împușcați pe loc*" („Nașa Jizn", 30 Decembre 1905).

5) Generalul Rennenkampf spune într'o ordonanță: „în cazul vre unui atentat împotriva autorităților militare tot cei reținuți la popreală *ca ostateci* (sic!) *peste un ceas după atentat vor fi împușcați* **fără judecată**" („Nașa Jizn", 2 Martie 1906.)

6) Generalul guvernator din Ecaterinoslav declară, că „satele, ai căror locuitori nu vor voi sa-și execute angajamentele de muncă, *vor fi bombardate*"!... („Rus", 17 Ianuar).

7) Colonelul Minn, trimițînd un detașament din Moscva la stațiile vecine, îi dă un ordin scris „a proceda *fără milă*, și a *nu aresta pe nimene*",—adică să împuște pe toți, fără judecată!... (Și am putea să cităm sute de „decrete" de acest fel).

Să nu uitați, că după sistemul rusesc, pentru a se declara „starea de asediu", „starea de răsboiu" sau de „pază întărită",—cum se numesc diferitele grade de regim excepțional, prin care o regiune sau alta e sustrasă cu totul administrațiunii civile și ordinei legale, fiind supusă unui „guvernator general" ce are *dreptul* de a face decrete ca cele de mai sus,—pentru aceasta—ajunge *libera apreciare* a oricărui șef militar, care *singur*,—proprio motu,—se proclamă „guvernator general". Așa, de pildă, a făcut generalul Kalitin la Kremenciug, și chiar *un simplu căpitan*, Bielorucev, în tîrgușorul Greazi (vezi „Din Basarabia" în No. 5 al *Vieții Romînești*)!...

Situația ce se crează astfel autorităților civile, se poate vedea, de pildă, din faptul, că la Odessa un ofițer a putut să spună, *nepedepsit*, procurorului Araşkevici, că „va fi împușcat, dacă nu va desființa dosarele de anchetă asupra măcelurilor din Octombre" (*Russkia Viedomosti*, No. 293)!..

Se poate merge mai departe, ca „energie"?

Alegerile pentru Dumă au arătat, cîtă reușită pot avea aceste strășnicii în starea actuală a Rusiei (vezi „Scrisori din Basarabia" și „Cronica externă" din No. 3 al *Vieții Romînești*)...

Nu mai încape îndoială, deci, că în această direcție nu se mai poate nădăjdui la vre-un rezultat.

Revoluția, prin urmare, va triumfa?

Dar „triumful" revoluțiunii presupune o organizare a forțelor revoluționare, și până acuma revoluțiunea rusească s'a dovedit neputincioasă de a se organiza. Recentele răscoale din Sweaborg, Kronstadt, Deșlagar, etc.,—au vădit și mai mult această neputință, prin inepția conducătorilor lor și inconștiența mulțimii (la Deșlagar, de pildă, răsculații după ce au împușcat pe toți ofițerii garnizoanei, afară de unul singur, apoi s'au predat acestui singur ofițer implorîndu-l să-i ierte. Deasemenea marinarii de pe crucișătorul „Azov" întâiu fugăresc pe ofițeri, împușcîndu-i pe mai mulți,—apoi pleacă la Riga unde predau autorităților pe „instigatori"!...)

Atunci, intervenția din afară?

Ziarul oficios al d-lui Stolipin, *Rossia* a lansat știrea unei ast-fel de intervenții *în favoarea țarismului*. Ea a fost desmințită, e vădit că o ast-fel de intervenție nu numai nu ar putea duce nici la un rezultat, dar ar fi și o greșală neertată, dintre acelea, cari „sînt mai mult decît o crimă".

In adevăr, trupele Europene pot, vădit, ocupa Polonia, Provinciile Baltice, să debarce la Kronstadt, să ocupe, spunem, Petersburgul. Dar pe urmă? E vădit că pe tot întinsul nemărginit al Imperiului revoluționarii vor urma să arunce bombe; vor continua „pogromele" lor și „bandele negre" încurajate de „camarilă", (și față de aceste ce să facă soldații Europeni? Să le acorde înalta lor ocrotire în numele... legitimismului?...) țăranii vor arde ca și înainte castelurile nobililor și le vor ara moșiile... și vor avea un motiv de ură mai mult împotriva stăpînirii, care a recurs la sprijinul străinilor...

Și atunci? cît timp să dureze ocupațiunea marginilor și cu ce scop? și cum ca să fie motivată, tocmai față de aceste provincii,—cari nu ridică decît revendicări *drepte* și *înțelepte*, pe cari Europa *nu poate să nu le recunoască ca atari*?

Mai este o considerație. Cînd în *practica* Anglie, un prim-ministru *vorbind în numele Regelui* strigă: „La Douma est morte, vive la Douma",—nu mai e îndoială că Rusia țaristă *a trăit*. Intervenția *în favoarea țarismului* ar putea numai să sădească în inima poporului rus una din acele uri trainice, ca a Ungurilor împotriva Rusiei pentru intervenția din 1848.

Apoi să nu scăpăm din vedere, că Rusia, în formațiunea ei de până acum, n'a fost primită cu voe bună de Europa (alianța franco-rusă e un accident lămurit de colaboratorul nostru, d. I. G. Duca în No. 4 al *Vieții Romînești*),—ci a fost numai *tolerată*, fiindcă nu se putea face altfel. Dar acum, cînd se împrăștie pentru vecie acest coșmar,—Europa însăși să-l reinvie?

Doar dacă am presupune intenția machiavelică, de a grăbi disoluțiunea Imperiului...

Dar e adevărat, că poate fi o intervenție, cu *siguranța de reușită*, și care ar fi fost primită cu entuziasm de toată Rusia,—e intervenția *împotriva* țarismului.

Iată ce spunea, intr'o ședință a Dumei, profesorul Șcepkin, deputatul Odessei, in urma masacrelor din Bealostoc:

„Există incă un mijloc, dar care nu e in puterea noastră: *interven-„ția puterilor străine.* Sint oameni, cari judecă această idee jignitoare pen-„tru Națiune. Dar ce este comun intre Națiune și acest guvern? Guver-„nul ocult ce ne inădușă a imprumutat sistemul său de la Turci (masa-„crele din Armenia și Bulgaria):—puterile civilizate au fost silite să pună „Turcia sub epitropie.... Guvernele străine ce au sentimente umanitare, dacă „sistemul continuă, *ar trebui să pună și Rusia sub epitropie....*"

Și intreaga Dumă a aplaudat aceste cuvinte.... (vezi și *Le Courrier Européen*, No. 28).

Dar in starea sufletească a cercurilor diriguitoare din Europa, e vădit, că sintem incă departe de vr'o intervenție *in acest sens.*

Concluzia?

Sintem incă foarte departe de restabilirea situațiunii normale in Rusia. Nimenea nu poate prevedea peripețiile prin care va trece groaznica tragedie la care asistă lumea civilizată,—dar e sigur că din anarhia aceasta nesfirșită, din cataclismul acesta epic intre forțele trecutului și aspirațiunile viitorului, nu mai poate rezulta restaurațiunea Rusiei țariste, in condițiunile ei politice și sociale tradiționale, și nici chiar in configurația ei geografică de astăzi.

Și poate numai in deceniile viitoare vom putea spune: *consummatum est...*

C. S.

RECENZII

Rominii din Bucovina. *Privire scurtă asupra desvoltării lor pe terenul cultural și economic de la incorporarea Bucovinei la monarhia austro-ungară 1775 pînă la 1906,—compusă și redactată cu ocaziunea „Expozițiunii Generale Romîne din 1906". Cernăuți, 1906 Prețul (in pavilionul Rominilor bucovineni de la Expoziția din București) 3 lei.*

Ideia de a tipări cu ocazia expoziției naționale jubilare un volum festiv, in care să fie schițate momentele cele mai remarcabile din viața culturală, națională și economică a Rominilor bucovineni a fost fericită. Viața romînească din Bucovina este atît de puțin cunoscută in celelalte țări locuite de Romini, incît și cele mai neverosimile știri răspindite de oameni falș informați sau de cei de rea credință sint primite fără nici un control. Urmarea este, că publicul mare, ba chiar și clasa conducătoare, care ar avea posibilitatea să se informeze la fața locului despre starea adevărată a lucrurilor, își formează o judecată greșită la care ține cu incăpățînare.

Din multele exemple, ce le-aș putea induce, rețin unul mai recent.

Cu ocazia festivităților aranjate la deschiderea expoziției, s'a putut constata din nou ce servicii mari aduc vestiții gazetari de la gazetele de tiraj cari aleargă cu limba scoasă după știri senzaționale și după portrete ale oamenilor mari și publică toate năzdrăvăniile, pe care apoi gură-cască le inghite cu nesaț.

Șeful Rutenilor tineri din Bucovina, care a știut totdeauna a se pune in evidență, a fost obiectul ovațiunilor clasei conducătoare și a ziariștilor fără căpătăiu, pe cind reprezentanții oficiali ai Rominilor bucovineni, oameni, cari au lucrat cu dragoste pentru această infrățire culturală, au fost considerați de sigur ca niște vasali ai renegatului, care a știut să-și cîștige dragostea cercurilor conducătoare din București. Rominii din regat dau mină de ajutor inimicului, cu care ne luptăm in țară pe viață și pe moarte, ca el să ne poată lovi mai bine. Frumoasă solidaritate de idei și de interese! Și insemnați-vă bine, că aceste sint fapte, cari aparțin domeniului politic, care este relativ cel mai bine cunoscut; ce confuzie trebue să domnească asupra celoralalte chestiuni, ca mișcarea culturală, literară, economică [1]).

Și nu numai față de Bucovineni se manifestează această lipsă de interes atît de condamnabilă, ci și față de celelalte provincii romîne, de și nu in măsură atît de mare.

---

1) Cît de falș și superficial sint informați despre noi chiar și cei mai insemnați bărbați de stat romîni o dovedește cu prisosință discursul d-lui *P. P. Carp*, căruia i-a răspuns „*Gazeta Bucovinei*" No. 20 an. VII; unele părți sint reproduse și in „Viața Romînească" No. 5 articolul d-lui *C. Stere*.

Sub astfel de imprejurări, o carte despre Rominii bucovineni scrisă de ei singuri e un dar prețios pentru cei ce ar dori să se informeze despre viața poporului romin din Bucovina. De aceste considerații, se pare, că a fost condus și comitetul, cind a decis să compuie această carte.

In prefață ni se spune despre scopul acestei scrieri următoarele: „Ei (Rominii) țin de datoria lor să arăte cu ocaziunea aceasta, cum s'au desvoltat pe terenul cultural și economic de la incorporarea țării cu monarhia austro-ungară, mai ales insă in răstimpul glorioasei și părinteștii ocirmuiri de aproape 60 de ani a Maiestății Sale Impăratului Francis Iosif I.“

In șirele următoare, pe lingă o dare de samă asupra conținutului acestui volum, se vor afla și citeva considerații personale, cu privire la intocmirea acestei cărți de informație.

Mai intăiu credem că expozițiunea generală romină a fost ocaziunea cea mai potrivită pentru redactarea unei cărți complecte asupra acestui subiect concepută după un plan larg și bine studiat. Această carte ar fi trebuit să cuprindă intregul *popor romin și viața sa pe* toate *terenele de activitate* și atunci ar fi putut purta mult promițătorul titlu „*Rominii din Bucovina*“. Colaboratori la această scriere ar fi trebuit să fie cei mai buni cunoscători ai vieții romineşti din Bucovina și atunci am fi avut un op, care ar fi putut indeplini cu succes scopul urmărit de comitetul Rominilor bucovineni pentru expoziția bucureșteană Comitetul, care a ingrijit editarea acestei cărți, n'a avut in vedere un plan atit de larg ca cel schițat de mine, ci a urmărit un scop mult mai modest „Scopul scrierii de față—zice Prefața—nu este a expune *intreaga* mișcare națională pe toate terenele vieții publice romineşti, ci a inșira in liniamente generale inființarea, viața și activitatea celor mai insemnate așezăminte, instituțiuni și societăți romineşti, in care se manifestează lucrarea sufletului rominesc și care sint inființate din inițiativa privată și susținute din mijloace private (mai bine particulare) și contribuțiuni benevole ale Rominilor din Bucovina“.

Acesta-i programul și el trebue să ne servească de orientare deși trebue s'o spunem aici, noi am fi dorit ca să se fi tratat d. e. și instrucția in școlile primare și liceele cu despărțituri romine, căci e evident, că aceste instituții stau intr'o legătură strinsă cu toată cultura poporului de la noi. Dară vom avea ocazie mai departe să arătăm că s'au neglijat lucruri care *trebuiau* să fie tratate chiar in cadrele strimte ale programului fixat de comitet.

Deci in intenția comitetului a fost ca să ne dee un simplu catalog de informație, fără vre-o valoare științifică.

Dar chiar și ca atare scrierea suferе de două greșeli capitale cari ii reduc simțitor valoarea: *graba prea mare*, cu care a fost compusă cartea se constată la fie-care capitol și *lipsa unui sistem unitar* intre capitolele, cari alcătuiesc scrierea.

Știm, că comitetului i-a stat pentru editarea acestei cărți foarte puțin timp la dispoziție, dară credem, că redactarea mai conștiincioasă a cărții ar fi justificat apariția ei intirziată.

Am fi avut atunci cel puțin o bună carte de informație despre societățile culturale ale Rominilor bucovineni, pe cind așa avem numai citeva fragmente fără legătură organică intreolaltă. Unele societăți s'au mulțămit să trimită numai date seci asupra numărului de membri și asupra comitetului; e clar, că din cifrele și numele, cari formează istoricul unor astfel de societăți nu se oglindește de loc viața, care o trăiesc ele și aceasta ne interesează in primul rind.

Execuția technică a cărții e excelentă; tot bine reușite sint clișeele, care impodobesc cartea.

* * *

După aceste considerații generale, să trecem la capitolele, care compun cartea de față. Am amintit deja prefața, care arată scopul pentru care a fost compusă ea.

Dl. *Dr. in teol. și fil. Nico Cotlarciuc* a scris „*Istoricul literaturei Rominilor din Bucovina*“ (1775—1900). Această parte a cărții a apărut și in ediție separată.

De oare ce acest capitol e cel mai insemnat din toată cartea și tratează tot odată o chestiune destul de interesantă, ne vom ocupa cu el mai pe larg.

Autorul introduce istoricul său cu afirmațiunea, că Rominii bucovineni au făcut „progrese frumoase și insemnate pe terenul literar“—și in prefață am intilnit cite-va afirmări care mi s'au părut prea optimiste—și ca dovadă, că in adevăr am făcut un progres frumos, autorul inșiră pe 23 pagini format mare nume și titluri de cărți, rinduite in perioade și subperioade.

Cine se aștepta să afle in acest capitol un adevărat istoric al mișcării literare din Bucovina, in care să fie cercetate și sistematizate curente sau inceputuri de curente literare, in care să fie apreciați scriitorii și scrierile lor in privința valorii generale și a originalității lor, acela va constata degrabă, că *s'a inșelat*, căci din toate aceste el nu va afla *nimic*.

Nimic despre valoarea intreinsecă a scrierilor autorilor bucovineni, nimic despre influențele ce s'au exercitat asupra acestor scriitori, nimic despre legătura și raportul dintre scrierile Bucovinenilor și literatura romină din Regat. In loc insă de aceste avem nume și titluri de ajuns, o mare de titluri, in care ești amenințat să te pierzi. Puținii scriitori de merit ce i-am avut nu sint judecați după rolul ce l'au avut in mica literatură bucovineană și in marea mișcare literară romină, ci sint aruncați *fără* sistem—adecă este el sistem, numai nu cel ce se potrivește pentru cercetări literare—și alegere cu toate mediocritățile la un loc. *Cantitatea*, nu *calitatea* scrierilor a fost, mi se pare, criteriu de judecată pentru dl. Cotlarciuc la alcătuirea acestui istoric și de aceea, ceea ce ne prezintă d-sa sub titlul pompos de *istoricul* literaturii nu e alta nimică decit un simplu *repertoriu*. De un astfel de repertoriu insă nu avem de loc lipsă—de un istoric amănunțit da—pentru că deja prof. *Dr. I. G. Sbiera* scrisese la timpul său unul bun[1]), care a fost complectat mai tirziu de păr. *C. Morariu*[2]), iară acuma in urmă de prof. *L. Bodnarescul*[3]).

Nici o nevoie practică, nici o lipsă științifică n'a fost inlăturată prin scrierea aceasta. Altă ceva ar fi fost, dacă autorul, luind ca bază schița pe care a scris'o dl. prof. Sbiera in opul „*Österreich in Wort und Bild*“ asupra literaturei romine din Bucovina[4]), i-ar fi dat o desvoltare amănunțită, insistind pe larg asupra chestiunilor atinse in schița amintită.

Autorul imparte literatura romină bucovineană in trei perioade și perioa-

---

1) *Dr. Ion al lui G. Sbiera*, Mișcări literare la Rominii din Bucovina de la 1775 pănă la 1889, discurs. Tipăritură separată din „Familia“, Oradea mare 1890.

2) *Morariu Const.* Die romänische Literatur in der Bukowina. Rom. Revue VII p. 34, 174, 301, 409, 514, 633, și in romineşte in: Părți din istoria Rominilor bucovineni, Cernăuți 1893-94 p. 153-289.

3) *Leonidas Bodnarescul*, Autorii romini bucovineni, Cernăuți 1903.

4) Die österreichische-ungarische Monarchie in Wort und Bild. Bukowina. Die rumänische Literatur und Sprache von Johann Sbiera S. 376 sq.

dele acestea în subperioade avînd cele trei perioade principale ca puncte de plecare: incorporarea Bucovinei, cîştigarea autonomiei provinciale şi crearea universităţii din Cernăuţ. O astfel de împărţire nu e admisibilă, deoarece nu despărţirea Galiţiei de Bucovina, nici crearea universităţii *germane* din Cernăuţ pot fi privite ca puncte de plecare pentru perioade diferite în mişcarea literară romînă din Bucovina, deşi nu voiu să neg, că aceste evenimente au avut oarecare înriurire asupra spiritului public bucovinean şi asupra lăţirii culturii în ţară, mai puţin însă asupra mişcării literare. Ni va concede şi autorul istoricului că în prezent se manifestează o frumoasă mişcare literară în Bucovina, căci zice în încheiere, că Romînii „în timpul din urmă păşesc cu paşi gigantici", deşi d-sa o preţueşte mult mai prejos, decît poeziile cutărui necunoscut, cari au apărut însă în volum, şi totuşi nu s'a întemeiat în Cernăuţ nici o universitate nouă, nici nu s'au creat referinţi mai favorabile pentru dezvoltarea poporului romîn din Bucovina. Cauzele unei mişcări literare trebuesc căutate mai adînc şi anume în organizaţia noastră interioară nu în factorii din afară, cari pot avea o înriurire numai trecătoare. Sînt curios să aflu cum explică autorul periodul de înflorire literară din anii 60, înnainte de crearea universităţii? Sau poate prin cîştigarea autonomiei? Sau este mai degrabă autonomia un rod al unui curent puternic, care a înriurit şi viaţa culturală? Ce impulzuri literare ne-au venit de la nou creata universitate? Pentru aprecierea mişcării literare de la noi sînt alte momente importante, nu cele înşirate de autor. Mai întăi evenimentele din anul 1848, refugiarea emigraţilor politici din principate în Bucovina, legăturile binefăcătoare ale lui Alexandri cu Bucovina, crearea catedrei pentru limba şi literatura romînă la gimnaziul de stat din Cernăuţ, venirea lui Pumnul, introducerea limbii romîne ca limbă de propunere la institutul teologic ş'apoi pot urma şi celelalte. Asupra acestora trebue să insiste în deosebi un istoric al literaturei romîne din Bucovina!

Rezultă deci, că expunerea d-lui Cotlarciuc sufere de lipsuri organice, e absolut seacă şi e greşită în chiar fundamentul ei.

Era bine, credem, ca redactarea acestei părţi să fi fost încredinţată unui condei mai competent, unui bărbat, care se ocupă mai intensiv cu astfel de chestiuni şi trăind în elementul acesta, pătrunde cu mai multă înţelegere chestiunile complicate ale unei mişcari literare, care, spre a fi bine înţeleasă, trebue cercetată din toate punctele de vedere. Şi astfel de bărbaţi sînt cîţiva în Bucovina: aşa venerabilul profesor Dr. I. G. Sbiera, tînărul Dr. Radu Sbiera, profesorul Dr. Eusebie Popovici. Dl. Dr. Cotlarciuc însă, care poate fi pe terenul dreptului canonic o autoritate, este în literatură, cu tot doctoratul, numai un diletant. Dovada cea mai bună e lucrarea de faţă, care în loc de o expunere clară şi documentată ne condamnă să cetim nume ca *George Popovici* (ca poet T. Robeanu) alăturea de *Constantin Lupu*, ilustru necunoscut, care a tipărit totuşi un volum de poezii şi autorul ne asigură, că „Bucovina romînă speră încă mult" dela dl. Lupu. Unde-a rămas dl. *P. Damian*, care şi-a tipărit volumul de poezii înnaintea lui Lupu? De la el nu poate spera „Bucovina romînă" nimica? Sistemul acesta greşit e fatal pentru întreaga scriere. Cel ce a *scris* d. e. studii istorice originale e aruncat la un loc cu cel ce a *tradus* sau *compilat* un manual didactic, scurt cine are volum e fericit, intră în istoricul literaturii, cine nu, rămîne afară sau cel mult într'un ungher. O deosebită atenţiune ar fi meritat cercetările făcute în domeniul literaturii poporale şi n'am fi fost nevoiţi să ne mulţumim cu fraza, că păr. Marian a adus literatura poporală şi istorică (?) la o *perfecţiune netăgăduibilă*! E de prisos să mai insistăm asupra faptului, că s'ar fi putut vorbi pe larg şi temeinic despre partea estetică a scrierilor literare, cercetînd subiectele desvoltate, fixînd perfecţiunea atinsă de limba întrebuinţată de scriitorii bucovineni. Un capitol special ar fi putut fi dedicat activităţii scriitorilor bucovineni la diferitele reviste din regat, Ungaria şi Ardeal.

Un astfel de studiu ar fi fost un mijloc potrivit de informare pentru lumea din afară şi un cîştig frumos pentru Bucovineni. Pentru un astfel de studiu sînt necesare însă cercetări temeinice şi cunoştinţi mai variate şi de aceea *istoricul literaturii romîne bucovinene rămîne să se scrie încă deacuma*.

Aş da o prea mare extenziune recenziei acestia, dacă aş voi să fac şi toate observările speciale la capitolul acesta; voiu aminti totuşi două spre a arăta, că şi partea aceasta nu e lipsită de erori, deşi se pare că atenţiunea autorului a fost îndreptată mai ales asupra lucrului acestuia. Un exemplu, că lista cărţilor nu'i completă. Dl. Cotlarciuc nu cunoaşte volumul d-lui *E. Grigoroviţă: De la hotare*, apărut anul trecut, apoi despre cercetările acestuia istorico-literare, limbistice, despre cărţile sale didactice, lexicoanele, traducerile sale din romîneşte în nemţeşte, n'aminteşte nimic şi doar' toate au apărut în *volum*. Aceasta ne dă de bănuit că dl. dr. Cotlarciuc nu-i în curent cu mişcarea literară actuală.

O eroare regretabilă e înşirarea lui *Samson Bodnarescu* între colaboratorii revistei „Incercări literare". Nu Samson, ci *Ştefan Bodnarescu* a scris la „Incercări literare!" In fine avem de observat, că limba, pe care o scrie dl. dr. Cotlarciuc e de tot neîngrijită; e plină de construcţii falşe, de provincialisme, de germanisme, neologisme neuzitate. Cîteva le înşir ca dovadă: a *de*judeca, pernicios, *greşana*. „Şi astfel îl aflăm şi pe acest răstimp lipsit de producte literare" sau „operele *se lăţesc* pe terene diverse" „Romînii se pot făli cu autori escelenţi *pe diversele ei ramuri*", „sus exprimat" (ausgesprochen). Sau ce rost au într'o cercetare serioasă declaraţii bombastice ca „şi acuma putem spune *sus şi tare* că mai că nu există teren literar, pe care nu şi-ar fi încercat unul sau altul dintre romînii bucovineni puterile"...?

Cu durere constatăm că aceiaşi limbă neîngrijită se întîlneşte şi în celelalte capitole, o dovadă mai mult, că această carte a fost scrisă în pripă.

Dl. dr. Cotlarciuc are însă totuşi un merit: e *darnic*. Cuvintele: savant, literat fruntaş, luceafăr se întîlnesc cam des, aşa că fiecărui compatriot i se umple sufletul de bucurie, cînd constată cît de bogată în oameni mari e ţara, căreia-i aparţine.

Cunoaştem şi noi motivele, care vorbesc pentru o mai mică doză de severitate la judecarea productelor literare bucovinene, dar n'am încerca să convingem pe cineva, că regretatul profesor Ioan Bumbac, Romîn cinstit şi muncitor, a ajuns *la perfecţiune* (însemnaţi-vă bine la *perfecţiune*!) în poezie şi chiar în proză, doară cel mult pentru vestita lui nuvelă „*Preminte Solomon*", publicată în „*Aurora romînă*", care a provocat chiar în Bucovina, unde nu se interesează aproape nimene de chestiuni literare, o furtună de indignare. Astfel de aprecieri, care şchiopătează, se întîlnesc

foarte adese pe paginile dedicate de dl. dr. Cotlarciuc mișcării literare romîne din Bucovina. Sic non itur ad astra, domnule autor!

Recenziunea aceasta era deja scrisă cînd a apărut fulminantul răspuns al Dr. Cotlarciuc intitulat „Criticilor mei" și îndreptat contra aprecierilor făcute în Gaz. Bucovinei și „Junimea Literară" (vezi Gaz. Bucovinei an. VII No. 30). Nu înțeleg iritarea d-lui Dr. Cotlarciuc asupra celor doi domni, cari în aprecierea lor fugitivă *l'au apărat* mai mult, decît l'au condamnat. Recenzia aceasta fiind gata n'am putut arăta, că numiții recenzenți au avut dreptate, în cele ce-au susținut, dar cred că vor face-o ei singuri; una țin să o spun d-lui Dr. Cotlarciuc, că faptul de a fi prestat examenele riguroase din limba și literatura romînă *nu-i dă nimănui patentă pentru aprecierea unui op sau a unui literat cu „nepreocupare și obiectivitate"*.

* * *

Restul cărții se compune din istoricele societăților romîne din Bucovina.

Dl. dr. *Stefan Saghin* scrie despre „Momentele cele mai remarcabile din vieața și activitatea „Societății pentru cultura și literatura romînă din Bucovina". Istoricul e alcătuit bine și scoate în relief activitatea celei mai însemnate și mai bogate societăți romînești din Bucovina. Două afirmări din istoricul acesta mi se par însă exagerate și le voiu rectifica. Afirmarea, că „sub auspiciile societății s'au aprobat, s'au compus și s'au tipărit cele mai multe cărți didactice pentru paralelele romîne ale gimnaziului gr.-or. din Suceava, chiar și pe spesele și în editura societății" nu e exactă. După cît știu eu, cele mai multe cărți didactice romîne pentru cursul secundar sînt compuse sau traduse de profesorii liceului din Suceava și sînt tipărite pe spesele societății „Școala Romînă" din Suceava și sînt cel mult aprobate „sub auspiciile. Soc. p. cultură". E știut însă, că tot comisiunea pentru examinarea acestor cărți, care era presidată de vicepreședintele „Societății" poartă vină, că mai multe cărți didactice au rămas ani de zile neaprobate, în primul rînd, cărțile de lectură compuse de *Stefan Stefureac*[1].

Dl. dr. Saghin constată că activitatea „Soc. pentru cultura și *literatura* poporului romîn" pe terenul *literar* în anii din urmă e *nulă*, dar adauge, că „mai că tot ce s'a produs și se produce în țară pe cîmpul literaturii romînești, purcede de la membrii societății sau se edă sub auspiciile ei". Eu aș putea susținea și dovedi mai degrabă contrariul celor de sus.

Urmează istoricele *internatelor* de băieți romîni din Cernăuț, Sirete și Rădăuț, scrise de directorii lor, *D. Cărbune, P. Popescul* și *Dr. I. Tarnavschi*, apoi istoricele societăților: „Școala Romînă" din Suceava de *George Tofan*, a „Societății Doamnelor Romîne din Cernăuți", de d-na *Sofia Stefanovici*.

Un capitol interesant e istoricul societății mazililor și răzeșilor din Bucovina scris de *Dionis cav. de Bejan*, consilier consistorial și deputat dietal, care e totodată și președintele societății. Societatea aceasta are de scop salvarea elementului răzășesc din Bucovina, care e amenințat de marea slavă; el și-a perdut deja limba, dar conștiința națională e vie.

Urmează societățile de cîntare: *Armonia*, al cărei istoric îl scrie dr. *Eus. Slușanschi*, reuniunea de cîntare „*Ciprian Porumbescu*" din Suceava de prof. *Severin Procopovici* și „Lumina". În fine mai vin la rînd societățile de lectură și petreceri ca „Clubul Romîn" din Suceava și Rădăuț, apoi Societățile studențești: Junimea, Dacia, Bucovina și Academia ortodoxă.

Mai toate istoricele acestor societăți sînt scrise după un șablon, ceea ce jignește pe cetitoriul familiarizat cu manifestările culturale ale unui popor.

Ultimele două capitole ale cărții tratează *partea economică*. Păr. *M. Bendevschi*, un bun cunoscător al referințelor materiale ale țăranului nostru, scrie cu competință despre: „*Organizațiunea cooperativă a creditului personal agricol în Bucovina*," iar *Dr. Cotlarciuc* despre „Prăvălia romînească" din Cernăuț și filialele ei de la țară. Astăzi prăvălia are, grație deosebitei energii desfășurate de prezidentul ei, prof. *L. Bodnarescul*, opt filiale și altele sînt pe cale să se înființeze.

Aici e locul, credem, ca să observăm, că Bucovina romînească nu o formează numai cărturarii, cari sînt un element fluctuant și despre care e vorba mai ales în cartea aceasta, ci *țărănimea*, care a fost prea puțin considerată. Lipsește un capitol detaliat despre *mișcarea poporală* de la noi, începînd cu cabinetele de lectură, curentul antialcoolic până în prezent, crearea de hambare, tovărășii de păscătoare etc. Neglijarea elementului țărănesc constitue o greșală organică în alcătuirea scrierii.

Mai lipsește apoi un capitol asupra „*teatrului romîn în Bucovina*", asupra „*prelegerilor și conferințelor literare și științifice*", dar mai ales capitolul asupra *evoluțiunii politice a Romînilor bucovineni*, chestiuni destul de interesante și despre care nu te poți informa din alte isvoare, pe cînd asupra mersului societăților culturale se pot consulta cu folos rapoartele anuale pe care le publică mai toate societățile regulat. Am scris aceste șire mai mult cu intenția de îndreptare pentru viitor, decît din dorința de a critica.

Văleanu

* * *

O. Carp.—(*G. Procu*) *Rîndunel*, poezii București 1906.

Cînd ne oprim o clipă în vîltoarea patimilor și a luptei sălbatice pentru pîne, cînd în răgazul unei clipe de odihnă, tresar în sufletul nostru simțiri omenești, gînduri mai largi, mai luminoase, atunci ne vin în minte versuri ca o voce izvorîtă din noi înșine, versuri pe care le rostim încet, ecou îndepărtat al gîndurilor noastre bune, ecou al suferinții din lumea întreagă, rugăciune a milei pentru cei învinși, a milei pentru noi înșine atît de zbuciumați în chinul luptei pentru traiu, atît de slabi și doborîți de a tot puternicia nemărginirii pe care o simțim în jurul și asupra noastră covîrșitoare, nepătrunsă și neîndurată. Și nu ne gîndim nici odată la numele celui ce a găsit muzica și cuvintele acestor simțiri nedeslușite din sufletul nostru, nu ne gîndim la cel ce a știut să dea graiu durerii ce picură în notele tînguitoare nesfîrșit de jalnice și tărăgănate ale Doinei:

Atît de trist răsună doina
Făr' de cuvinte înțeleasă!
Ce dor își spune cine-o cîntă,
Și ce durere îl apasă?

Ascult'o bine cum adie
Din munții noștri pin, în vale,
Și spune-mi dacă știi vre-un cîntec
Mai dulce și mai plin de jale,

Nu-i plînsul unei inimi numai
Și-a unei clipe trecătoare,
Ci neamul nostru 'ntreg își cîntă
Durerile de care moare...

Versurile acestea au izvorît parcă din natura și sufletul neamului nostru și nu ne gîndim la poetul care le-a

1). Vezi asupra acestei chestiuni mai pe larg *Revista politică* an. III No. 7 și 9. Articolele în chestia aceasta sînt scrise de *Stefan Stefureac*.

seris, cum nu ne gindim la maestrul cintăreț care a cintat pentru intăia oară doina codrilor și munților din țara noastră. Adie acum in mintea tuturor și versul și muzica ei, sunt *ale noastre* și nimeni nu mai pomenește numele acelora ce au știut să prindă și să inchege in forma neperitoare a artei, durerile pe care un neam intreg și le cintă, „durerile de care moare".

In mintea mai a tuturor cintă de mult versurile lui O. Carp, dar nimeni nu-i pomenește numele, pare că s'ar teme să nu trezească din somnul vrăjit o putere inlănțuită de o vrăjitoare (poate puterea binelui !). Nimeni nu-l pomenește... nici măcar acei ce au răpit citeva raze din comoara aceasta ascunsă și le-au aruncat fulgere in cununa gloriei lor orbitoare... Nimeni !.. Iar azi, cind apare la vitrine, volumul subțirel și modest, in sufletul citor dintre noi n'a intrat numele lui O. Carp ca o săgeată ? Ciți n'am tresărit coprinși de simțiri deosebite.... poate de remușcare ?... ori poate de bucurie că ne-am regăsit un vechiu prieten al sufletului nostru ?.. Ori poate de părere de rău ? !.....

Da, de părere de rău, am simțit'o și eu și au simțit'o și alții poate, privind in vitrină volumul subțirel atit de ingrijit, estetic in infățișarea lui modestă, volumul de versuri cu simțiri delicate și alese, cu gindiri largi și adinci, volumul poetului acestuia adevărat care a aruncat atita vreme versurile sale in valurile nestatornice ale unei mișcări literare trecătoare, mărgăritarele aceste literare, comori de gindiri și simțiri, cu cari alții ar fi umplut lumea, iar el a stat in umbră, tăcut, uitat, pe cind alții treceau pe dinaintea lui spre strălucirea orbitoare a gloriei, in sunete de trimbiți și de surle.

Am simțit părere de rău gindind la cei ce vor profana aceste versuri trecindu-le prin oglinda strimbă a sufletului lor, la cei ce vor pingări numele acestui delicat poet și adinc cugetător, ce s'a ținut de-o parte, in umbră și tăcere, poate tocmai de groaza atingerii cu ura, invidia și meschinăria neguștorilor de vorbe, ce precupețesc gloria talentelor adevărate... Mi-a părut rău că muzica aceasta, a cărui ecou a răsunat atita vreme numai in sufletele celor indrăgostiți de poezie adevărată, va răsuna acum in pustiul atitor suflete seci și ordinare, m'a durut gindul că va fi tradus in foițele lor pline de tot ce aruncă coșul revistelor bune.

Și totuși e un bine că Rindunel și-a luat zborul in lumea noastră literară. Era nevoe să răsune nota aceasta de induioșare pentru cei ce sufăr, era nevoe să se audă glasul milei izvorite din concepția adincă și intinsă a unui cugetător distins și turnată in forma aceasta atit de muzicală a versului lui O. Carp. Era nevoe de un glas autorizat care să ne trezească o clipă din vălmășagul de patimi ce ne prăbușește sălbatec unii asupra altora in lupta aprigă a vieții. Era nevoe de un glas, care ca un *memento mori* să ne inmoae o clipă neindurarea cu care călcăm peste cei invinși, să ne răsfringă in suflet durerea zbuciumului cu care se frămintă viața in jurul nostru, să ne aplece inima către suspinele ce se ridică din toată suferința din jurul nostru, să ne ridice gindul in slavă in fața morții, a veșniciei și a nemărginirii, pentru a ne arăta lumea și viața in altă lumină, in lumina in care o văd cugetătorii deprinși cu problemele inalte ale filozofiei moderne.

Simpatia pentru viața universală, simpatia largă, izvorită din concepția științii moderne asupra lumii și a vieții, simpatie ce ne leagă cu mii de fire nevăzute de cele mai umile manifestări ale vieții și ne face să ne aplecăm cu durerea milei asupra a tot

ce se frămintă in lupta grea a traiului, e unul din caracterele cele mai deosebitoare ale poeziei moderne și una din cele mai caracteristice insușiri ale poeziei lui O. Carp.

Din călătoria-i lungă
Rindunel se 'ntoarse-acasă ;
De pe drumuri pin' s'ajungă
Rindunica lui plecase...

De la cuib, la cuib despică
Ceața toamnei reci și ude,
Insă nici o rindunică
Nu se vede, nu s'aude.

De la primile versuri muzica duioasă a ritmului ne pătrunde și iată-ne trăind o clipă spaima sufletului acesta stingher, spaima de moarte a cuiburilor parăsite pe care le cercetează Rindunel, despicind „ceața toamnei reci și ude". Iată-ne urmărind cu fiorii grijii zborul nebun al rindunicăi prin pustiurile inalte, tresărind la amăgirile deșarte ale norilor și pătrunzindu-ne din ce in ce mai mult de deznădejdea golului in care Rindunel mai stărue incă până cind :

El rămine.—Ostenite
Cad aripele-i golașe,
Și'ntr'o clipă il inghite
Valul mării uriașe...

Și tragedia aceasta dureroasă a fărimiții de viață in luptă cu veșnicia ca să prindă raza de iubire și căldură dela „ceilalți și celelalte" e cintarea insăși a sufletului nostru, povestea inimii care se-avintă după raza de iubire dela „ceilalți și celelalte" după mirajul care ne ascunde drumul spre recea și neindurata veșnicie.

In paserile pe care le socotim atit de puțin, in florile pe care le zmulgem cu supărare, e totuși o rază de viață, din acea viață pe care o simțim zbătindu-se in noi și cerindu-și așa de poroncitor drepturile, e o răsfrângere din dragostea, bucuria și durerea sufletului nostru.

Doi trandafiri gălbii și triști
Atirnă grei intr'un ghiveciu ;
. . . .
In umbră-i stringe lutul sec
In care zac de săptămini ;
Li-i dor de soare și se trec
Tinjind,—ca doi bolnavi bătrini...

Prin aceste motive „mărunte de durere" cum zice „critica" noastră, poetul știe să trezească o lume 'ntreagă de simțiri și indărătul celor doi trandafiri se ridică un șir de umbre, umbre cu care sufletul nostru se simte mai strins infrățit de cit cu trandafirii chiar.... Și infrățirea aceasta cu tot ce viază e cu atit mai strinsă și mai puternică, cu cit ne simțim mai pierduți in nepăsarea naturii mărețe și veșnice, pe care modernii atit o iubesc in cit iși răsfring sufletul in glasul codrilor și in cintarea valurilor, ca să-și amăgească setea cu care-i cerșesc dragoste și mingiere de mamă.

O. Carp, e dintre poeții noștri acel ce a știut să redea cu măestrie pornirea aceasta de a ne alipi mai strins cu sufletul de ceilalți și celelalte—mai ales in fața neinduratei nepăseri a naturii.

In poezia „Cine știe ?" intr'un splendid și minunat peisagiu, zace pe malul apei „trupul unui om culcat" „Nu dormind, ci mort sărmanul—scos din apă inecat".

In liniștea și tăcerea inserării, in senina nepăsare a naturii

Noi pe apa ginditoare trecem triști și'nfiorați,
Căci ne știm in mina morții și cu *mortul sintem frați*.

Iar in „Liniște" numai sufletul nostru urmărește cu fiorul spaimei și al grijii pe cei doi osindiți, scapați din fundul ocnei.

Și ei tac, cu moartea 'n suflet și se lasă duși de cai

numai sufletul nostru tresare ingro-

zic cind ii inghite prăpastia și-i ingroapă mormanul de pietre năruite din pereți pe cind

Falnică și neclintită stă și-acum intreaga oaste
De brazi vechi, bronzați și sombri, revărsată peste coaste,
Pe cind nourii atirnă in lungi plete printre stinci
Incindu-le in marea unei liniște adinci

In Aeternitas:

Lumina 'nflăcărată a soarelui albește
Tot cimpul ce se 'ntinde ca apa unui lac,

și nici un ecou nu răspunde la dangătul de clopot al bisericii din cimitir

Și dangătul de jale împrăștiat a lene.
Plutește și se duce departe 'ntunecat

iar vintul usucă lacrimele de pe fața moșneagului ce sapă mormintul fiu-seu cu aceiași indiferență cu care usucă roua de pe cimp, pe cind deasupra-i se 'ntinde

... Cerul in lumină, etern și liniștit.

Ne simțim singuri, pierduți in nemărginire și sub arșița inflăcărată a soarelui ne 'nghiață sufletul de spaima singurătății, simțim mai adinc, mai lămurit, nevoia unei raze calde din sufletul „celorlalți și celelalte", setea infrățirii cu tot ce simte și viază. E reluarea aceluiaș cintec vechiu, povestea celor doi trandafiri, povestea lui Rindunel, ecoul durerii tuturor sufletelor invinse, rinite de moarte in lupta pentru traiu și pentru fericire, povestea Magdalenii lui Ciulei, a Ofeliei și Desdemonii, a tatălui care-și sapă mormintul copilului, a mamei care-și tingue jalea de copiii ce dorm cuminți sub bolta 'ntunecată.—Glasul durerii veșnice in care se frămintă viața, ori care ar fi el, găsește răsunet in sufletul poetului, găsește acea comprehenziune largă ce-l face să nimerească in totdeauna forma, cuvintul și muzica cea mai potrivită.

Poezia lui O. Carp, e poezia unui cugetător și totuși nicăeri nu ne lovim de cugetare rece, abstractă. Gindurile cele mai inal'e, concepțiile cele mai mărețe au pătruns tot sufletul poetului și se revarsă in poezie cu tot farmecul și puterea de emoție a unor clipe trăite aevea. Poezia socială, poezia filozofică, pretutindeni e *poezie*, pretutindeni interpretează poetul simțirile adinci ce se leagă de idei și le dă acea tonalitate caldă a vieții ce face poezia măreață, ce se ridică in suflet in preajma adevărului, poezia ce iți dă înțelesul adinc fără de care ideia ar fi sau prea rece, abstractă sau banalizată, coborită la nivelul tuturor. Și iată-ne cuprinși de un simțimint solemn, de respect religios, in fața țăranului ce trage și azi plugul pe petecul de pămint pe care atiția moși și strămoși s'au ostenit să-l are, să-i scoată comorile de avuții care totuși n'au scutit de aceiași grea durere a grijii pe strănepotul de azi. Iată-ne țintuiți intr'un simțimint dureros nedeslușit, cu inima inclештată nu de milă... parcă de respect, de evlavie ori parcă... de căință și de teamă... in fața chipului acestuia de fiu al țarinei, plecat pe coarnele plugului in umbra veșniciei:

Și cind in jurul tău *se schimbă toate*
Tu să rămii acelaș strănepoate

Și tot să vrei ca brațul tău să are
Acelaș petec de pămint, pe care
Moși de strămoși, cu frunțile plecate,
Munciră ca și tine, strănepoate.

Ce simple vorbe și ce lume de ginduri și simțiri ridică in suflet! Și cum știe poetul să ne deslușească intr'o singură indoială veșnicia suferinții pe care o inchide răbdarea acestui strănepot care de zeci de veacuri repetă aceleași gesturi ale moșilor și strămoșilor cu aceleași ginduri grele, bătut mereu de aceași grijă, grija pinii.

Moșneagul incovoiat de muncă, pentru care seara vieții, ca și seara zilei nu se apropie de cit ca să curme povara pe care veșnic au purtat'o brațele acum „bătrine", moșneagul așteaptă ceasul din urmă „ce trebue să sune" cu setea de odihnă cu care năzuește tot muncitorul, spre căpătaiul ce trebue să-i aline truda. Și'n somn ii pare că ceasul mult dorit a sunat.

Ce dulce-i somnul morții, și ce deplină pace
. . . .
Dar iată că minunea de liniște se sfarmă
Se zguduie tăria de trimbițe și larmă
Și prin văzduh noroade de oameni trec puzderii
Se duc la judecată, e ziua invierii.

Pe tronul lui de aur stă Domnul intre ingeri,
La dreapta-i veselie, la stinga vaet, plingeri,
Și 'n cetele de-a stinga stau fețe cunoscute,—
Sunt frații, sunt părinții, plugari sunt mii și sute.

Zdrobiți stau sub osinda cerescului Părinte:
In veci de veci să aibă tot soarta dinainte,
Tot chinuri fără preget, tot muncă incordată,
Și nici măcar nădejdea că vor sfirși odată...

Tot potopul de vorbe din toate discursurile democraților asupra stării nenorocite a țăranului nu pot da impresia covirșitoare a acestor versuri, nu pot revărsa in suflet deznădejdea acestei supreme indoeli. Apăsarea cu care se lasă in suflet gindul acestei suferinți, nesfirșită ca veșnicia, tovarășa atitor moși și strămoși, ce de zeci de veacuri ară acelaș petec de pămint pe care strănepotul se pleacă și astăzi.

Avind să-și simtă gindul și zilele mai grele,
In umbra 'ntunecatei și crudei indoele.

Ce cumpătare in formă, ce gust sigur in alegerea imaginilor, ce putere de a concentra atitea ginduri și simțiri in citeva versuri simple, cu muzica ușoară! Aci se poate măsura puterea artistului, vigoarea talentului, aci unde e așa de greu se găsești forma ce trebue să incapă ideile de atite ori imbrăcate in banala și oripilanta haină a declamației.

Versul acesta greu de ginduri și simțiri, se mlădiază cu o simplicitate și o ușurință uimitoare, pentru a da glas tuturor sentimentelor din sufletul omului, nuanțele sentimentelor celor mai duioase, cintecul Desdemonei:

„Ah! cit aș vrea să nu mor incă,
Să fiu iubită tot cum sint,
Dar cintecul imi vine 'n minte,
Și nu mă pot opri să-l cint"

Notele—surde și grele ale deznădejdii; simțiminte izvorite din inima noastră ca și acele simțiri nedeslușite de care vibrăm, atunci cind cugetul ne pune in fața veșniciei și a nemărginirii.

Glasul credințelor stinse, trimite ecoul farmecului lui și azi in sufletele tuturor, dar in sufletele celor pe care fructul oprit al științii a pus pecetea indoelii, de nu mai deșteaptă nici măcar ecoul părerilor de rău:

Miezul nopții și tăcerea de pe cimpuri și coline
Tremurară 'nflorate de atitea glasuri pline,
Pe cind picurile grele de mihniri și 'ncearcă zborul
Inaintea bucuriei c'a'nviat Mintuitorul...

Dar de-asupra veseliei și-a vibrărilor ce sună,
Gindul se inalță'n slavă cu'ntristarea impreună,
Și de-acolo văd departe, cum plutește in tăcere
Un pămint ce nu cunoaște decit moarte și durere.

Nici glasul adinc al clopotelor, nici cintul argintiu și limpede al colindelor, nu poate intoarce sufletul cugetătorului care a pătruns tainele vieții spre vrajele credinții cu care se amăgesc cei ce nu știu privi pămintul „din slavă".

Nu mai sint acuma glasuri
Cu indemnuri și chemări,
Ci se pierd făr' de răsunet,
Ca'n adincul unei mări.

Și totuși in vechea catedrală ce a păstrat ecoul atitor suferinți, ce au invocat și și-au citit alinarea in ochii statuelor solemne, sufletul se moae in aceiași pace resemnată căci și in cel ce crede ca și in cel ce numai poate crede.

In fața veșniciei și'n liniștea-i deplină
Durerea omenească se uită, ori s'alină.

In sufletul cugetătorului de azi ca și in sufletul credinciosului de odinioară răsună glasul veșniciei și sufletul răspunde cu aceleași vibrări profunde și solemne de și atit de deosebite de cele de odinioară. Tot atit de covirșit de povoara veșniciei e sufletul cugetătorului de azi ca și acel al credinciosului de odinioară. Durerea necredinții, durerea cugetării in goană după raza himerică a adevărului absolut, setea nestinsă de a ști, de a pătrunde *taina neștiută*, găsește in versul lui O. Carp note tot atit de pătrunzătoare ca și durerea psalmistului de odinioară:

Prin noaptea cea de-apururi fără-a vedea nimică,
Zadarnic umblă gindul pe drumuri nebătute.....
Cuvintul ce așteaptă nu-i nimeni ca să-l zică,
Să lumineze-odată pustiurile mute.

Impresurat de noapte și de necunoscut,
Nu stă să creadă gindul ca'n alte vremi și-acum,
Și nu mai zice: *Doamne ești tu, om cunoscut!...*

E psalmul tuturor celor ce se apleacă asupra prăpastiei nemărginirii, e tinguirea cugetării ce se zbate in problemele nedeslegate, ce pecetluesc porțile de fier ale incunoscibilului, și in care zădarnic bate știința cerind lumina, toată lumina de care sufletul nostru e insetat.

Dar această religie a indoelii, această religie a suferinții pe care știința modernă o pune in sufletul celor ce i-au pătruns tainele, nu are nici cind in viersul lui O. Carp accentul deznădejdii pesimismului romantic, nici cind nu răsună in viersul lui acea tinguire deșartă, acele blesteme copilărești și acea și mai copilărească invocare a „liniștei eterne" cu care ne-au impuiat urechile poetaștrii din curentul zis eminescian.

Durerea, suferința in care se zbuciumă tot ce viază, conștiința slăbiciunii și a nimicniciei noastre in intunerecul ce ne'nconjoară și in care

Un soare intilnit in cale e-o candelă tremurătoare

sint simțiri și cugetări ce nasc in mod firesc in sufletul omului de cugetare din vremea noastră, dar atitudinea durerii și a milei acestia e atitudinea demnă și tare a omului stăpin pe sine care *știe* și *cunoaște*, atitudinea lui e atitudinea celor trei stejari pe care intimplarea i-a sădit „in cimpia nesfirșită ca in mijlocul unei mări".

Cresc in slavă, fără grije, că sint poate prea bătrini.
Ce le pasă?...Vie moartea: *au văzut'o 'n cimp, o știu.*

Nu'nspăimintă ca stejarii ce trăiră in pustiu:
Cind *in fața veșniciei* și *in liniște*-au crescut,
Li-se pare un prieten veșnicul necunoscut.

...Ii privești dorind un suflet ca al lor de înțelept!...

Iar tinerilor din corabia ce plutește pe marea vieții fără nici un țel, tocmai tinerilor aceia ce au „lacrimi multe dar inimi nu mai au" și cu care cu voe sau.... fără voe, il confundă așa zisa noastră critică, le trimete ca cu glas de trimbiță indemnul de la sfirșitul poeziei Pe Mare, pe care le-o dedică

Cu bine inainte! La noi izbinde, navă!
De-acum nici ginduri triste, nici inimă bolnavă.
Ci numai voe bună, și cintece și lupte
Pe valurile mării și-a vremii ne'ntrerupte.

Cine-a vorbit de pesimism, de curent Eminescian, de tinguire fără vlagă?... Nici de pesimismul genialului nostru Eminescu, și cu atit mai puțin de parodia lui nu poate fi vorba aci, și numai reaua credință sau ignoranța ar putea confunda cuprinsul acelor versuri, cu versurile celuia ce in fața veșniciei in spațiu, ca și in fața veșniciei in timp, acolo unde nu'ntilnești „ruine nici umbre de eroi", găsești accentele aceste viguroase și pline de bărbăția unui curaj luminat:

Ascultă-i lung tăcerea și'ntoarnă-te'mpăcat
Cu sufletul in zale de liniște 'mbrăcat,
Și ca să poți tot greul vieții infrunta
Pe drumurile vremii privește 'n urma ta.

Cine găsește că versurile aceste nu mai sint in „gustul sănătos" al vremii noastre? Cum adică azi sufletul nostru sănătos nu mai înțelege glasul ce

Cu ritmul vechiu in valuri
Tot fișie și bate

in versurile lui O. Carp? Schimbatu-s'a evoluția cugetării intr'atit, că nu mai pricepem concepția lui O. Carp despre lume? Perdut'am trista certitudine că spiritul nostru e inconjurat de nemărginire și'ntunerec?

Sau s'au convins cugetătorii adinci, iubitorii de lumină, că acestea sint „motive mărunte de durere"

De cum era odată
Azi multe sunt *pe dos*
Căci *nu degeaba suflă*
Un vint mai sănătos!

Dar nu se schimbă legile veșnice ale firii după fantazia *savantei* critici. Și cită vreme scăpărările de adevăr vor lumina prăpăstiile veșniciei și ale nemărginirii, cită vreme se va frămînta sufletul nostru in durerea indoelii, cită vreme ne vom ști mici și slabi in „mina morții", cită vreme se vor găsi suflete in care să tremure incă durerea milei pentru suferință, cită vreme va mai licări in sufletul nostru scinteia dumnezească a iubirii de altul, versurile lui O. Carp vor răsuna adinc și intins in conștiința noastră, ca vibrarea limpede și curată a unui ban de aur căzind intr'o comoară.

August 1906 **Evan**

Revista Revistelor

Convorbiri literare, No. 6—8, Iunie—August.

E partea II-a, a „N-rului jubilar", care iară-și cuprinde trei numere. Mărturisim, că nu înțelegem acest mod de a serba jubileul unei reviste, prin *suspendarea* pentru o jumătate de an a aparițiunii ei, *ca revistă*. O revistă n'are rost decît întrucît ne ține în curent cu mișcarea literară și științifică, deci periodicitatea aparițiunii e de esența ei, numai atunci ea poate reflecta viața intelectuală a unei țări, prin prima specifică a unei școli sau direcții literare. A scoate două *colecțiuni* de articole, ori-cît de însemnate, cari să înlocuească șese numere lunare,— înseamnă, de fapt, *a înceta* revista pentru acest timp. Și e păcat. „C. L." sînt organul unei școli, al cărei mod de a vedea, în ce privește manifestările vieții noastre intelectuale, poate interesa publicul cetitor.

Acest volum e mai puțin interesant și prin cuprinsul lui și prin *iscălituri*, —nu mai găsim pe ale corifeilor vechii *Junimi*, sînt mai puține și nume mai însemnate (dintre acestea *d. D. Onciul* publică o conferință ținută la Ateneu despre „Alegerea Regelui Carol").

Semnalăm un studiu, extrem de interesant, al d-lui *Rădulescu-Pogoneanu*, —„Kant și Eminescu", prin care ni se arată înrîurirea filosofiei lui Kant asupra lui Eminescu, și se analizează o încercare a lui Eminescu de a traduce „critica rațiunii pure".

Sămănătorul, Iulie 1906.

In numerile 29, 30 și 31, dl. N. Iorga, folosindu-se de retipărirea romanului „Elena" al lui Bolintineanu în colecția Alcalay, se ocupă cu *„Inceputurile romanului nostru* (1855—62)". Aflăm, cu acest prilej, dintr'o notiță, că în curînd va apărea prima parte din „Istoria literaturii romîne în veacul al XIX-lea" și ne bucurăm că neobositul cercetător, continuînd studiile începute acum cîți-va ani în acest domeniu, va arunca lumină asupra acestei epoce — atît de insuficient studiată încă—a literaturii noastre. Cît pentru studiul pe care ni-l dă acum în „Sămănătorul" și care nu e decît un capitol din lucrarea cea mare, pe care ne-o făgăduește,—el e o cercetare a împrejurărilor în care apare la noi romanul și o analiză în treacăt a primelor romane romînești. Dl. Iorga apreciază așa cum se cuvine aceste prime încercări, în genere slabe, și caută să scoată în relief partea de satiră socială, care se află în aceste romane— produsele unei epoci de luptă încordată între „două curente neîmpăcate", între oamenii vechi și oamenii noi... „Bolintineanu înțelege să înfățișeze disprețului și urii pe tinerii ce-și pierd vremea în zgomotul vieții petrecerilor neghioabe..., pe femeile căzute în vină

de gustul risipei și al beției de plăcere, pe străinul poroncitor și stricat, pe Muscalul obraznic al ocupației de la 1853, înaintea căruia se tîrăște o administrație orientală și se gudură o societate care știe de frică și de ispită"... zice dl. Iorga vorbind de romanul „Manuil" al lui Bolintineanu. Iar despre „Elena" al aceluiași: „Avem pe vechii politiciani din vremea prerogativelor aristocratice, plini de ură împotriva unei societăți noua care îngăduе concurenți pe lîngă dînșii..., avem beizadelele și „princese" care, în scrisul acestui autor liberal, cuprind în sine toate păcatele trecutului: iubirea pentru mită și cîștig nelegiuit a bărbatului și iubirea pentru plăcerile de tot felul a femeii; avem apoi pe îmbogățitul care caută să joace un rol în lume, pe fata care-și vînează un soț pentru bani, avem pe fostul ciocoiu de casă"... etc. rînduri în care dl. Iorga concentrează toate păcatele și ticăloșiile vremii.

In aceleași numere „Sămănătorul" dă și diferite bucăți literare, dintre care remarcăm o frumoasă nuvelă de M. Sadoveanu și niște poezii de O. Carp.

Orizontul,—Iulie, No. 7.

Dr. Valer Moldovan, în „La chestia programelor noastre",—arată, că în ce privește primul punct din programul național al Romînilor din Ardeal și Ungaria—recîștigarea autonomiei Transilvane—astăzi se poate constata trei curente în lumea politică de acolo:

1) Curentul ortodox, al acelora „cari „susțin, că de punctul acesta nu a„vem să ne atingem, fiind-că el e „scheletul și esența întregului nostru „program".

2) „Aderenții așa numitei autonomiei „*naționale*, avînd de premise federa„lizarea Ungariei", fiind-că autonomia numai a Transilvaniei ar exclude aproape o jumătate din Romînii din Ungaria.

3) „In sfîrșit, se susține „că punc„tul acesta de natură curat de drept „public și de naționalitate să fie for„mulat *mai puțin concret*, așa ca de o „parte el să nu fie o piedecă a acțiu„nii comune a grupului parlamentar „al naționalităților, de altă parte, toc„mai în urma formulării lui mai ab„stracte să se poată aplica și acomo„da în toate situațiile politice, cari ca „și ori și ce în lume sînt supuse „schimbării".

Conferința națională din 1905 a primit în această privință formula deputaților Mihali, Vlad și Vaida, prin care se cerea *„asigurarea condițiunilor de existență și desvoltare etnică politică a poporului romîn"*.

Autorul împărtășește acest din urmă mod de a vedea. „La autonomie— „spune d-sa—nu vom putea ajunge „*prin puterile noastre*. Ar trebui sa-i „premeargă o sguduire din temelii a „dualismului și o federalizare națio„nală a întregei Austro-Ungarii cam „în felul conceput de Aurel C. Popo„vici.—E natural, că a realiza așa ceva „nu stă în puterile noastre. Iar a pune „în program un punct—*înțeleg punct „concretizat*—a cărui realizare nu stă „în puterile noastre, și a face prin a„ceasta d'a capo imposibilă realizarea „gradată a celorlalte puncte din pro„gram, realizabile și în situația poli„tică de azi a statului, cel puțin nu e „lucru prudent".

D. Moldovan propune ca deputații noștri să susțină un punct dintr'un proect al lui Ludovic Kossuth: *„să se recunoască* și *garanteze prin lege naționalitatea* Romînilor, Sîrbilor, Slovacilor" etc.

Revista idealistă, *No.* 6, Iunie 1906.

D. *Dr. I. Dascian* publică cîte-va pagini interesante „Din Basarabia (note și impresii)". Din nenorocire autorul nu e de loc orientat în politica basarabiană. D-sa însuși spune: „D-zeu

mai poate înţelege această politică" şi ca dovadă citează atacul violent al ziarului d-lui Cruşevanu „Drug" împotriva d-lui P. V. Dicescu, după alegerea sa in Consiliul Imperial,—şi adaugă : „Şi *Drug* e gazeta aceloraşi boeri cari l'au votat pe Dicescu. Curioasă politică, curios rusofilism !"

Nu, d-le Dâscian, nu e a *aceloraşi* boeri !

Cu toate acestea, cunoaştem atît de puţin Basarabia, incit impresiunile unuia din ai noştri, cari a vizitat-o sînt totdeauna bine-venite, — decît ar fi trebuit să se mărginească numai la cele ce „poate înţelege".

Mercure de France (15 Iulie 1906). Stanislas Rzewuski dă o scurtă biografie şi o succintă analiză a lucrărilor filosofului german *Eduard Hartmann*, mort de curind. Născut la 1842 în Berlin, a fost ofiţer de artilerie, a demisionat din armată în 1865 şi după ce şi-a trecut—în 1867—doctoratul în filosofie la Rostock, s'a dedat cu totul studiilor. El e un discipol al marelui Schopenhauer, care însă, căutind să complecteze opera maestrului, să înlăture lacunele din opera lui,—a ajuns la un sistem filosofic propriu. El nu admite, ca Schopenhauer, o voinţă oarbă, care-i cauza unică a existenţii şi a vieţii, pentru că această voinţă oarbă nu-i explică ceia ce-i raţional şi logic în suflet şi în natură, nu-i explică lumea morală. El acordă Ideei, Raţiunei, un loc în adîncimile ontologice ale Absolutului. Pentru dînsul nu există numai o Voinţă, în care toate contrarele se neutralizază, ci elementul raţional există deja în categoria Substanţei, a lucrului în sine. Natural, această raţiune răspîndită în tot universul nu are nimic comun cu slaba intiligenţă omenească, ca îndeplineşte opera ei imensă, fără să-şi dele samă de ţinta ultimă pe care o urmăreşte şi pe care nu o va atinge nici o dată. Hartmann numeşte „Inconştient"—acest prim principiu al lumii, acest fond misteriosal existenţii şi al vieţii, acest Absolut pe care l-au căutat filosofii şi moraliştii. In această concepţie a lui, sintetizind astfel Voinţa care se afirmă în întunecimile lumii materiale şi Ideia care licăreşte mai ales în minunele cugetării omeneşti, el a căutat să împace veşnicul conflict între spirit şi materie,—spiritualismul şi materialismul.—Pesimismul lui Hartmann isvorăşte în mod logic din concepţiunea lui filosofică : esenţa lumii fiind o Voinţă veşnic neîmplinită, — viaţa nu poate fi de cît suferinţă ; durerea e legea însăşi a existenţei—şi neantul e preferabil unei astfel de vieţi.—Activitatea intelectuală a lui Hartmann e foarte bogată ; operile lui le împarte autorul în trei categorii. Mai întăi cele abstracte, în care îşi expune doctrina, cum sînt „Filosofia Inconştientului", apoi studii de logică („Problemele fundamentale ale teoriei cunoştinţei" şi „Doctrina categoriilor") de estetică („Filosofia Frumosului") şi de morală („Fenomenologia conştiinţei umane"). In a doua categorie sînt studiile critice şi cele de istorie a Filosofiei, cum sînt „Istoria Metafisicei." „Filosofia contemporană", „Fundamentul pesimismului," „Neo-Kantismul, Neo-Hegelianismul şi Neo-Schopenhauerismul" etc. In sfirşit în a treia categorie intră scrierile în care se ocupă cu diferite chestiuni politice, economice, artistice, literare, cum sînt : „Probleme moderne", Chestiunele zilei", „Două zeci de ani de politică germană", „Alegere de studii şi de încercări" etc., toate scrise cu o mare perfecţiune de stil, cu gust şi cu senină imparţialitate. — In toată opera lui Hartmann se vede o mare erudiţiune şi tocmai faptul acesta, alături cu acela că el prezintă însăşi Raţiunea ca o cauză de suferinţă,—dă pesimismului lui Hartmann acea

tărie, care-l face să apară ca un strigăt de desperare.—

Intr'un articol intitulat *Chestiunea agrară şi chestiunea agricolă în Rusia*, A. van Gennep arată complexitatea problemei acestia în Rusia : chiar dacă s'ar da ţăranilor Ruşi pămînt—ceia ce încă e o chestiune foarte dificilă,—totuşi ar rămînea cea laltă latură a problemei : lipsa de cunoştinţe şi de experienţă a ţăranilor ruşi pentru a trage tot folosul din pămînt şi a putea susţine concurenţa lumii. După ce arată, cu multe exemple, cum astăzi agricultura se industrializază, şi se adaptează pretutindeni împrejurărilor, autorul încheie că ţăranul rus e încă acolo unde era cel francez în sec. XV şi că va trebui ca revoluţia să aibă în vedere nu numai chestiunea „proprietăţii", ci şi acea a „producţiunii".

Revue Socialiste (Iulie, 1906). D. Gerfault scrie un articol despre Ibsen, comentind mai ales cartea lui Ossip-Lourié *La Philosophie sociale dans le théatre d'Ibsen*, o carte despre care s'a exprimat în termeni foarte elogioşi E. Boutroux, cunoscutul filozof francez.

Cartea pe care se bazează d. Gerfault e însemnată nu numai prin talentul autorului, ci şi prin faptul că autorul a cunoscut de aproape pe Ibsen, precum şi viaţa scandinavă.

De aceea voiu vorbi despre această carte utilizind rezumatul d-lui Gerfault şi alegind mai cu samă ceea ce ni se pare mai interesant, trecind repede asupra unei părţi însemnate : femenismul lui Ibsen şi atacurile detractorilor săi.—Mai întăiu ce *a voit* Ibsen să facă prin teatrul său ? Unii au spus că Ibsen vorbeşte *el* însuş prin personajele sale. La aceasta Ibsen a răspuns, printr'o scrisoare către Ossip-Lourié : „Gîndirile aruncate de mine pe hîrtie nu vin nici ca formă nici ca conţinut de la mine însumi, ci de la personajele mele dramatice, care le rostesc"... Totuşi, din unele scrisori ale lui Ibsen către Brandes, se vede bine că el a vorbit însuşi, adesea, prin personajele sale.—A doua chestie este : Chiar dacă Ibsen n'a vorbit *el* prin personajele sale (credem că lucrul nu e aşa de greu de rezolvat : toţi scriitorii vorbesc ei prin gura *unor personaje*,—aceasta e adevărul), aceasta nu însamnă că teatrul său n'a avut un scop, sau, mai bine, că el n'a fost conştient de valoarea socială şi educativă a acestui teatru. Ossip-Lourié, plecat de la principiul—dela care şi noi plecăm în această revistă—„că nici un scriitor nu poate face să-i dispară *personalitatea* din operă", şi că : „Omul care ne prezintă caracterul a doi indivizi poate să nu ne spună încotro i se îndreaptă simpatiile ; i-i cu neputinţă să nu ne facă să vedem încotro se îndreaptă ele",—plecat, zic, dela acest principiu—şi bazat şi pe viaţa lui Ibsen, care ne explică opera lui şi evoluţia acestei opere, precum şi pe cunoştinţa, de aproape a lui Ibsen,—ni sistematizează toată *filozofia socială* a scriitorului scandinav. („*Filozofie socială*" din o „operă artistică", vor exclama partizanii „artei pentru artă",—cei consequenţi căci d. Densuşianu a vorbit şi d-sa de această „filozofie socială" !) Ne oprim, din deosebitele probleme ale acestei filozofii, numai asupra uneia : *individualismul* lui Ibsen. După Ossip-Lourié acest individualism nu e identic cu egoismul, nu însemna : *Mărgineşte-te a fi tu însu-ţi*, ci numai : *Fii tu însuţi*,—în acel înţeles că numai prin creşterea şi ameliorarea *individualităţii* se poate spera a se ajunge la o societate sănătoasă, morală şi fericită. Ossip-Lourié încheie cartea sa spunînd că ultima concluzie a operei lui Ibsen e socialismul, afirmare care are cu atita mai mare valoare cu cît Ibsen, intr'o scrisoare către Ossip-Lourié,

aprobă această judecată, declarîndu-se entuziasmat de ea,—nu li fie cu supărare cavalerilor „artei pentru artă", ni permitem să adăogăm noi... Poate vom da, mai tîrziu, o recenzie asupra acestei cărţi, şi a altora despre Ibsen, şi poate vom publica chiar un articol despre acest mare scriitor.

Revue des idées (15 Iulie 1906). *Marcel Landrieu, „De Lamark à Darwin."* Autorul arată cum a fost apreciat Lamarck în lumea ştiinţifică şi cît timp a trebuit să treacă ca concepţiile lui filozofice să apară în adevărata lor lumină.

La apariţia ei „Filozofia zoologică" a fost combătută de frenologii Gall şi Spurzheim partizani ai fixităţii speciilor şi de d. Bonald în numele credinţii catolice.

Cărţile şi jurnalele ştiinţifice ale vremii au vorbit prea puţin de ea.—Responsabilitatea dispreţului quasi universal cu cari au fost primite ideile lui Lamarck o are mai ales Cuvier care a contribuit la aceasta prin critici dispreţuitoare ale lui şi ale numeroşilor săi discipoli. Influenţa lui preponderentă în Franţa aproape o jumătate de secol a fost un mare obstacol pentru răspîndirea ideilor lui Lamark. Printre auditorii lecţiilor acestuia numai Sainte Beuve pare a fi simţit influenţa lor. In romanul său Volupté apărut la 1834 el ne descrie interesul pe care-l resimţea pentru teoriile bătrînului savant. Dintre savanţii contemporani singurul partizan sincer a lui Lamarck a fost Geoffroy Saint Hilaire. El i-a pronunţat elogiul funebru, vorbind de dînsul cu simpatie şi afecţie şi numindu-l, Linné al Franţei. De Blainvile şi Auguste Comte în volumul III al cursului său de Filozofie pozitivă fără a adopta ideile lui Lamarck, le-au supus la o critică riguroasă dar mult mai bine voitoare ca aceea a discipolilor lui Cuvier. De la 1840 pănă la apariţia „Originei speciilor" nimeni n-a vorbit de teoriile lui Lamarck afară de Isidore Geoffroy Saint Hilaire. In Germania teoriile lui n'au fost cunoscute decît după moartea sa. Schopenhauer l-a citat de cîteva ori, Goethe nu l-a cunoscut. Tîrziu, tocmai la 1863, Haeckel a arătat locul pe care Lamarck il merită în ştiinţa biologică. In Anglia a fost cunoscut mai de vreme datorită lui Lyell care făcuse o expunere exactă a ideilor lui în principiile sale de Geologie, fără a înţelege de altfel, de la început, importanţa lor.

Darwin, cu, toate mărturisirile lui, că a studiat serios Filozofia zoologică n-a profitat mult din ideile lui Lamarck. Tîrziu însă a recunoscut că a neglijat prea mult acţiunea factorilor lamarckieni, că n-a ţinut în deajuns samă de acţiunea directă a mediului. Intr'o scrisoare adresată lui Romanes în 1882, Huxley pune pe Lamarck alături de Buffon şi Darwin. In ultimul timp s'a format în America o şcoală neolamarckiană combătută mai ales de naturaliştii germani în numele neodarwinismului, pe cînd în Franţa savanţii se silesc să concilieze într'o armonioasă teorie concepţiile celor doi fundatori ai transformizmului.

Revue générale des sciences 30 Iunie 1906. *Dr. R. Romme. Le bilan de la Tuberculose au Congrès de 1905.* In articolul de faţă, autorul face o dare de seamă numai asupra unor puncte mai însămnate desbătute în Congresul asupra Tuberculosei ţinut la Paris de la 2—7 Oct. 1905 şi anume:

I. *Biologia bacilului lui Koch şi unitatea tuberculozei.* După ce Koch a descoperit bacilul tuberculosei, s'a pus şi chestia relaţiilor care există între tuberculosa omului şi acea a animalelor. Aşa, la 1890 Gibbes şi Shury au emis părerea că tuberculoza e provenită, la diferitele specii de animale, de bacili diferiţi, foarte vecini, însă nu identici. Mai tîrziu chiar Koch considera bacilul tuberculosei găinelor ca o specie diferită de bacilul tuberculosei omului. Şi comunicaţia lui Koch a produs o adevărată emoţie la Congresul de la Londra (1901) cînd el susţinea că tuberculosa umană şi tuberculosa bovină nu sînt provocate de acelaş bacil şi că bacilul bovin e inofensiv pentru om, după cum bacilul uman e incapabil de a infecta şi tuberculiza Bovideele.

Inţelegerea asupra acestui punct nu e nici azi stabilită. La congresul de la Paris (1905), Arloing din Lyon se declară partizan al unităţii tuberculosei, pe cînd Kossel din Giessen şi Ravennel din Statele Unite, împărtăşesc mai mult părerea lui Koch. Părerea lui Koch fiind cunoscută, autorul în articolul de faţă, ţinînd compt de comunicarea lui Arloing şi de discuţia urmată în Congres asupra acestei chestii, stabileşte:

a) De la tuberculosa umană cea mai atenuată, acea a unor lupusuri d. ex., pănă la tuberculosa viscerală, cea mai activă, există o gamă de virulenţă ai cărei termeni sînt în număr indefinit.

b) Că bacilul bovin şi bacilul uman sînt două varietăţi ale unei şi aceleaşi specii şi că dacă omul n'are pentru cel d'întîiu aceeaşi receptivitate ca pentru cel de al doilea, în schimb însă, bacilul uman poate tuberculiza boul, precum cel bovin poate infecta pe om.

c) Că bacilul aviar (al paserilor) nu e o specie particulară ci el se leagă cu bacilul mamiferelor şi că caracterele proprii ce el prezintă, provin din cauza adopţiei sale la organizmul paserilor în care el trăeşte.

d) Că bacilul pisciar, adică bacilul animalelor cu sînge rece, cu virulenţă foarte atenuată, nu e iarăşi de cît o varietate a bacilului lui Koch, care a fost modificat în caracterele sale din cauza şederii sale în organizmul animalului cu sînge rece.

II. *Căile de pătrundere a bacilului tuberculosei în organizmul animal.* In anul 1903, Behring a susţinut că tuberculosa pulmonară la adulţi nu provine din pătrunderea pulberilor încărcate cu bacili *prin căile respiratoare*, ci rezultă mai totdeauna din o infecţie tuberculoasă intestinală căpătată în timpul copilăriei. Această opinie a fost în urmă confirmată prin experienţele lui Veleminsky, Bartel şi Spieler şi mai cu samă prin acele ale lui Vallée din Alfort, comunicate la Congres. Faptul acesta a fost determinat şi mai bine prin experienţele lui Calmette şi Guérin publicate la 25 Oct. 1905 (Ann. de l'Inst. Pasteur) puţin după închiderea congresului. Tot în această privinţă, Hutinel face oare-cari rezerve. El e de părere că, dacă calea intestinală joacă un rol în patogenia tuberculosei pulmonare la om, acel rol nu e însă covîrşitor şi că după el, în multe cazuri, lesiunile iniţiale se pot face şi pe traiectul căilor respiratoare, chiar la nivelul plămînului. De altfel Marfan susţine că locul de intrare a infecţiei tuberculoase a plămînilor ar fi de cele mai multe ori, nu intestinul ci cavitatea buco-faringiană, adică la porţiunea iniţială a tubului digestiv.

III. *Diagnosticul precoce al tuberculosei pulmonare.* Tuberculosa fiind vindecabilă, cînd e tratată la începutul ei, să înţelege importanţa ce ar rezulta dacă am putea face cu siguranţă diagnosticul ei precoce. Metoadele propuse pănă acum pentru facerea acestui diagnostic, cum sînt de ex. 1. *măsurarea schimbărilor respiratoare în urma combustiilor intra-organice* (Binet), 2) *pneumografia* (Hirtz şi C. Brouardel), 3) *examenul sîngelui* 4) *proba cu vezicatoarea* (Roger şi Josué) 5) *Sero-diagnosticul* prin *aglutinarea ba-*

-lului lui Koch n'au dat rezultate practice satisfăcătoare.

Calorificaţia din contra poate să dea ajutor in diagnosticul tuberculosei precoce, de oare-ce termometru arată, chiar la inceputul boalei, o ridicare variabilă de temperatură in timpul celor 2—3 zile cari preced epocele menstruale.

In fazele mai inaintate ale tuberculosei, diagnosticul se face uşor, prin procedeul comun, adică examinind scuipatul sau singele, in caz de bacilemie.

IV. *Vaccinaţia şi seroterapia antituberculosă.* Ultima şedinţă a congresului a fost insemnată prin comunicarea preliminară a profesorului Behring din Marburg, asupra seroterapiei antituberculoase pe care insă promite a o complecta intr'un an.

Aşa că până in prezent, nici vaccinul antituberculosei, nici tuberculina lui Koch, nici serul lui Marigliano, Marmorek, Tabakian (Viena) sau al lui Rappin şi Blaisot (Nantes) nu au dat rezultate satisfăcătoare. Astfel fiind, chestiunea seroterapiei tuberculosei aşteaptă incă deslegarea sa.

Din darea sa de seamă, autorul conchide: că congresul de la 1905 n'a făcut de cit se precizeze punctele care aşteaptă soluţia lor definitivă şi asupra cărora trebue să se indrepte cercetările ulterioare.

Revue historique (II. Juillet Août). După diferite cercetări d. Gr. Iacşici a dat de urmele unui document de cea mai mare importanţă, privitor la relaţiile dintre Ruşi şi Turci, intre pacea de la Bucureşti şi convenţia de la Akerman (1812—1826). E o versiune oficială rusească, un memoriu presentat de guvernul rus împăratului Nicolai I şi date noi găsim şi asupra ţărei noastre, mai ales că pe atunci Rusia avea grija mare de a ne ţinea sub protecţia sa.—In acest prim articol nu e dat chiar memoriul, ci numai o introducere la acest memoriu despre negocierile baronului Stroganoz la Constantinopole intre 1816 şi 1821.

D. G. Monod discută situaţia invăţămintului superior in Franţa cu prilejul celor spuse, cu multe date, de Ferd. Lot şi deşi la noi nu se prea discută chestia universităţilor din punct de vedere al organisaţiei lor, totuşi cred că resumarea articolului acesta, mai ales in partea primă, poate interesa; ultima parte e mai mult o pledoarie in favorul ameninţatei cu desfiinţarea *Ecole de Chartes.*

La Francesi ori ce chestie mare care se discută trebue să o compare cu aceiaşi chestiune din Germania şi de aceia Monod declară de la inceput că: „Franţa nu poate, fără indoială, cu cele 38 milioane de locuitori, să facă ceia ce face Germania, care are mai mult de 60 milioane, atit in materie de invăţămint cit şi in materie de armament militar".

Analisind pricinile inferiorităţii invăţămintului superior le găseşte in insuficienţa numerică a personalului —mai ales in facultăţile de provincie,—apoi reaua organisare a muncii care provine din lipsa oricărei coordinări metodice şi organice in invăţămint şi in sistemul funest al examenelor.

Universităţile din ţara noastră—cari au imprumutat organisarea de la cele franceze—au aceleaşi păcate, cu mult mai intense insă, intru cit se află intr'un stadiu mult mai rudimentar şi mult mai neorganic.

Revisuirea organisării universităţilor se impune, şi Ferd. Lot propune următoarele cursuri: cursuri generale de orientare şi instrucţie, cursuri speciale, unde studenţii invaţă cum se studiază o chestiune complect, şi seminarii de erudiţie unde studenţii se formează prin muncă in comun la metode critice.

E o chestie de actualitate in Franţa organisarea arhivelor şi bibliotecelor şi prin această nouă organisare *Ecole de Chartes* ar fi ameninţată cu moartea şi de aceia G. Monod pledează pentru salvarea ei, in ultima parte a acestui articol.

Tot in acest No. se află şi o analisă amănunţită asupra tutulor lucrărilor de bizantinologie apărute in 1901—5.

Nuova Antologia (1 Iulie, Roma) *Antonio Fogazzaro* „Adevăr şi Acţiune". Este o conferenţă, pe care marele scriitor italian a ţinut-o in Veneţia, in şedinţa solemnă a Institutului Veneţian. S'ar părea, zice Fogazzaro, că există o deosebire fundamentală intre acea căutare a adevărului, care are de scop de a-l preface in acţiune utilă şi aceea căutare, care nu are alt scop decit pe ea insăşi, adică plăcerea intelectuală pe care o dă stăpinirea adevărului. Cu toate aceste intre adevăr şi acţiune este o legătură mult mai strinsă decit cum se pare la prima vedere. Ori ce adevăr ştiinţific, nu se acumulează inert in mintea noastră, ci mişcă intelectul să izvodească mijloace noi de acţiune, mişcă sentimentul către unii sau către alţii, mişcă deci voinţa spre acţiune. Dar dacă ştiinţa tinde spre acţiune, ea şi porneşte din acţiune: porneşte in mod indirect, fiindcă toată activitatea omenească formează un cimp de observaţie şi de experienţă, fiindcă sistemul interesului economic şi al luptei in contra durerii, provoacă cercetarea ştiinţifică. Şi porneşte şi in mod direct, căci la originea oricărei cercetări ştiinţifice este o voinţă care disciplinează intelectul şi simţurile, spre a putea discerne in varietatea faptelor elementul constant. Şi măsura adevărului ştiinţific este acţiunea: faptul este indicele infailibil al adevărului sau al falsităţii unei teorii ştiinţifice. Faţă cu ceastă legătură evidentă intre adevărul ştiinţific şi acţiune, se prezintă minţii noastre ideea existenţei unei legături tot aşa de strinse, intre acţiune şi adevărul neştiinţific, ideea unui metod posibil de probare, la care să supunem diferitele credinţi care regulează conduita oamenilor. Toţi oamenii se conduc conform unor anumite credinţi. Acel care, fără nici o credinţă religioasă, se conduce cu singură onestitatea şi impulsul unei inimi generoase, lucrează conform unei credinţi in Bine; acel care se lasă condus numai de scopul plăcerii şi al ciştigului, lucrează şi el tot conform unei credinţi, credinţa că acesta este cel mai de samă scop al vieţii; in fine şi acela care urmează calea mijlocie, o face tot in baza unei credinţi că această cale mijlocie e cea mai bună. Nici unul din ei insă n'ar putea demonstra soliditatea principiului său de acţiune. Acuma, dacă aceste credinţi elementare se supun probei acţiunii, ce găsim? Găsim că acţiunea care porneşte din credinţa in Bine, tinde se reproducă ceva, care e recunoscut de oameni ca asemenea acestei credinţi, ceva pe care oamenii il numesc Bine. Credinţa in plăcere insă, tinde să producă durere atit pentru agentul insuşi, cit şi pentru alţii: deci, faptul desminte principiul, experienţa distruge teoria. Credinţa in căile de mijloc, nu produce un fapt de mijloc, pentru că fapt de mijloc nu există ca fapt simplu, ci e totdeauna compus din două elemente morale opuse intre ele. Dacă, de la aceste credinţi care explicit sau implicit regulează conduita morală a oamenilor, trecem la doctrinele pentru care luptă ei in cimpul social, doctrine care au şi ele caracterul credinţii pentru că tind in mod necesar la acţiune şi fiind că e imposibilă proba riguroasă, găsim şi aici că acţiunea e măsura adevărului lor, dar că e foarte greu de a le aplica o asemenea măsură.

Rivista d' Italia (Iuli, Roma). *G. Melli* „Asupra ideii de solidaritate". Este o prelegere introductivă a unui curs de morală, ţinută la Institutul superior din Florenţa. Autorul mai intăi observă că astăzi nici intr'o parte a filosofiei nu există mai multă divergenţă de opiniuni decit in etică. Şi această criză a moralei se relevă nu prin lipsă ci prin prea mare abondenţă de teorii etice. Dar, zice autorul, norocul e că „viaţa morală" n'au inventat'o filosofii; rectitudinea sufletului şi bunătatea acţiunilor nu sint privilegiul nici unei filosofii; teoriile pot să se schimbe şi să se transforme: rămine insă voinţa omenească care-şi caută calea şi legea. Pe cind intelectele is divizate şi nu se pot inţelege intre ele, se formează in ceea ce priveşte lucrurile morale, un fond de convingeri care unesc spiretele făcindu-le părtaşe ale aceluiaş ideal. Un chip tendenţios şi sectar de a studia etica este acela care consistă in a se servi de faptele morale pentru a demonstra sau combate o anumită tesă metafisică sau ştiinţifică. E adevărat, se'nţelege, că interpretarea faptelor morale duce inevitabil la o intreagă concepţie asupra vieţii, dar asta nu-ţi dă dreptul de a incepe tocmai cu ceea ce trebue să sfirşeşti. In etică, chipul de a filosofa trebue să fie de jos in sus, de la fapte observabile trebue să ne ridicăm fără a pierde din vedere realitatea spre a putea ajunge astfel la adevăruri valide pentru toţi. In contra acestei păreri se ridică insă principiul că ori-ce doctrină filosofică nefiind decit espresia unui temperament individual, nu poate să fie obiectivă şi deci ceea ce e necesar este un temperament şi afirmarea propriei personalităţi. *Ego ipsissimus*, zicea F. Nietzsche. Acest individualism, crede autorul, işi are raţiunea sa de a fi intr'un timp ca al nostru, in care se uită prea adesea importanţa şi valoarea sforţării personale in ori-ce manifestare a vieţii. Astfel dacă este ceva care să caracterizeze etica secolului trecut, este importanţa din ce in ce mai mare acordată factorului social. S'a născut o intreagă filosofie a solidarităţii pornită din convingerea că individul izolat este o abstracţie ca şi atomul fizicianilor, şi că tot ce are individul datoreşte societăţii, şi ca urmare pentru a'şi plăti macar in parte această datorie, individul e ţinut să'şi dedice toate forţele sale binelui societăţii. Din punct de vedere pur moral insă, zice autorul, cine ş'ar inchipui că a găsit in faptul natural al solidarităţii, un fundament ştiinţific al Eticei, s'ar lovi de o obiecţie fatală: a'şi plăti datoriile nu e un lucru tot aşa de simplu ca şi a le face; diferenţa e: buna voinţa de a le plăti, şi aceasta-i tocmai intreaga morală. Omul in mod natural nu numai că nu-şi cunoaşte datoriile, dar se crede el creditorul tuturor, crede că are dreptul de a se servi de alte fiinţi pentru a-şi ajunge scopurile sale. Vine teoria solidarităţii şi incearcă să-l facă să-şi recunoască datoriile către societate: i se cere adică un act de inteligenţă: apoi i se cere un act de voinţă ca să vrea să şi le plătească. Dar asta nu e suficient: omul trebue să simtă in el insuşi necesitatea conştientă şi consimţită; purtarea sa nu va avea, nici macar in ochii săi roprii, o valoare morală, decit atunci cind el va găsi in el insuşi impulsul şi motivul care-l face să fie drept şi bun.

Asta insamnă că nu simplul fapt obiectiv al solidarităţii naturale face posibilă purtarea morală, ci e un fapt nou, care nu se poate produce aiurea decit in acel laborator viu care e conştiinţa individuală, cind ea se ridică deasupra ei inseşi, făurind intre ea şi alte conştiinţi legături puternice. Această nouă solidaritate are diferite grade, dela cele mai mici agregate omeneşti până la marea solidaritate, nelimitată la un grup sau la altul, ci estinsă asupra tuturor oamenilor, asupra tuturor fiinţilor şi lucrurilor, şi care, in sufletele acelora in care e vie, ajunge o ideie lipsită de orice interes particular, devenind un motiv ideal de acţiune ce tinde să schimbe realitatea, aducind in lume o formă nouă de a fi, concepută de raţiune şi inspirată de iubire.

Deutsche Revue (Stuttgart, Iulie). *Dr. K. Hürthle* in „Asupra orientării in spaţiu cu ajutorul auzului" se-ncearcă să explice pricina pentru care auzul nu ne dă indicaţii aşa de sigure in privinţa direcţiunii sunetului precum ne dau vederea sau pipăitul in privinţa direcţiunii obiectelor din afară. Deşi observaţia zilnică e de ajuns, totuşi s-au făcut experienţe prin care s-a stabilit că urechea poate simţi fără să se-nşele numai direcţia acelor sunete care vin din partea dreaptă sau din cea stingă, iar in privinţa celor ce vin de dinainte sau de dindărăt, ori de sus ori dejos, urechea nu mai are nici o siguranţă. Pentru a se putea explica pricina acestui fapt e de nevoie a vedea cum sint intocmite organele celorlalte două simţuri care ne dau o mult mai completă orientare in spaţiu. Pentru pipăit, in orice punct de pe suprafaţa pielei, atingerea cu un obiect ne dă odată cu sensaţia de atingere şi reprezentarea locului atins, cu alte cuvinte atingerea este imediat localizată; şi cu toate acestea pentru amindouă aceste senzaţii nu este decit un singur nerv. Deci diferiţii nervi, de pe diferitele părţi ale corpului, ale căror extremităţi se termină in piele, ne dau calitativ aceleaşi sensaţii de atingere insă deosebite sensaţii de loc. Aceasta a făcut pe *Lotze* să admită că in crier fiecare nerv e prevăzut cu o „notă locală".

Dar nu e numai atit; la posibilitatea localizării mai contribue şi faptul că noi, in ori ce moment, avem conştiinţa despre anumita posiţie a membrelor noastre in raport cu restul corpului şi acest lucru se datoreşte nervilor sensibili care dela muşchii noştri merg spre crier.

Pentru ochi găsim, in principiu, aceeaşi alcătuire, numai că din pricina naturii excitaţiei (lumina), ochiul mai are nevoe de un aparat special de refracţie. Conurile şi bastonaşele de pe retină sint legate fiecare cu cite un nerv şi deci ca şi la pipăit excitaţii calitativ egale sint percepute ca despărţite in spaţiu. In deosebire insă, la simţul văzului noi putem percepe direcţia razei luminoase care ne atinge retina, dar nu putem simţi ce punct al retinei a fost atins, pe cind la pipăit din contra simţim poziţia părţii atinse dar nu putem simţi direcţia excitaţiei. O altă complicaţie care-şi are analoaga şi la pipăit, este mobilitatea ochiului care ne dă cunoaşterea poziţiei lucrurilor in raport cu corpul nostru, mobilitate datorită muşchilor. Acuma dacă venim la simţul auzului, vedem că nu mai găsim aceeaşi alcătuire. Undele sonore ori din ce direcţie ar veni ele, produc calitativ aceleaşi vibraţii ale timpanei, numai intensitatea este variabilă; urechea deci nu are o alcătuire aşa ca la fiecare schimbare de direcţie a sunetului să fie alte fibre nervoase excitate. Faptul că putem totuşi deosebi sunetele din dreapta şi pe cele din stinga se explică, dacă admitem că noi cunoaştem direcţia după diferenţa in intensitate pe care o simţim. Sunetul ce vine dinspre dreapta ne loveşte direct urechea dreaptă şi deci cu mai mare intensitate, pe cind ca să ajungă la urechea stingă trebue să ocolească capul şi in consecinţă să-şi mai piardă din intensitate. Sunetele care vin pe direcţia mediană a corpului, de dindărăt sau de dinainte, ori, de sus sau de jos, trebue să piardă o cantitate e-

gală din intensitatea lor față cu amîndouă urechile, și atunci urechea ne putînd percepe diferența de intensitate, nu mai poate simți exact direcția de unde vine sunetul.

Sozialistische Monats-Hefte, No. 7, Iulie, *A. Nedow*, în „Die nächste Aufgabe der Russischen Sozialdemocratie" critică cu asprime tactica „boicotului" Dumei din partea socialiștilor ruși: „prin boicot și alte greșeli asămănătoare social-democrații ruși au adus cauzei lor atîta prejudicii cît nu le-ar fi putut face cei mai răi dușmani ai socialismului". „Autorul vorbește despre atacuri împotriva „cadeților" și a Dumei, și citează „cunoscuta scrisoare a bătrînului șef al social-democraților ruși, Plechanov, prin care caută să potolească pe partizanii săi. Tactica aceasta e cu atît mai puțin explicabilă din partea social-democraților, întrucît aceștia, în realitate, sînt mai aproape de „cadeți" decît de cealaltă fracțiune socialistă rusă (soc. revoluționari), și chiar decît de „grupul muncii". (vezi mai jos rev. Russkoe Bogatstvo".

Hugo Lindemann, în „Deutscher und Englischer Parlamentarismus", arată—cu cartea lui *Iosef Redlich* „Recht und Technik des englischen Parlamentarismus", că practica parlamentară e în legătură intimă cu însuși structura politică a unei țări, că toate învinuirile ce se aduc parlamentarismului izvorăsc dintr'o confuziune de idei: acolo unde parlamentarismul nu e o ficțiune, unde el înseamnă, în adevăr, guvernarea poporului prin sine însu-și, nu sînt motive serioase pentru acuzațiuni, ci numai acolo „parlamentarismul a dat faliment" unde... nu există, unde după fațada parlamentară se ascunde vechia biurocrație iresponsabilă față de popor. Această idee e ilustrată prin exemple relative la frequentarea parlamentelor, obstrucțiune etc.

Interesantă e demonstrația, că în Anglia însuși partidul de opoziție e considerat ca un factor indispensabil de guvernămînt—ca un ruaj tot atît de însemnat și legal al mașinei guvernamentale ca însu-și cabinetul de Miniștrii.

Contemporary Review (London Iulie).—Fostul „*Administrator al Intereselor Indigene în Transvaal*" *Sir Alfred E. Pease*, analizează raporturile dintre diferitele populații indigene ale Transvaalului și coloniștii albi. In privința importanții ce prezintă această chestie autorul crede că „ea nu are paralelă în celelalte colonii engleze, poate chiar nici în Istoria lumii". In Africa Răsăriteană, Albii și Indigenii, se înmulțesc în aceeaș proporție; în Africa sudică Indigenii, deja în proporție covîrșitoare față de Albi, se înmulțesc în o progresie cu o rațiune mult mai mare de cît cea după care crește populația albă. Apoi ei sînt împrăștiați pe toată suprafața, impregnează întreaga populație a Africei Sudice. Politica colonială în această regiune nu poate fi nici cea aplicată altă dată în America, nici cea impusă în Australia și Noua Zeelandă. Rasa „*Bantu*" e o rasă superioară și adaptabilă civilizației apusene. O politică de sistematica exterminare a acestei rase n-ar găsi îndreptățire nici în ochii celor mai puțini scrupuloși. Boșmanii și Hotentoții, în adevăr, sînt improprii de a se civiliza, dar numărul lor descrește și acum ei trăesc în zone limitate. Marea mulțime din rasa „*Bantu*" e solid organizată și supusă unei minorități albe care o privește ca rasă inferioară. „*Bantu*" recrutează massele de lucrători, iar albii nu se scoboară în rîndurile lor, căci asta ar fi o adevărată „condamnare". De aceea, în condițiile actuale, Transvaalul nu poate oferi adăpost muncitorilor albi. Numai aristocrația muncitoare —o pătură foarte subțire— acei care reprezintă meșteșugurile artistice pot să găsească loc în Transvaal. A se da Indigenilor drepturi egale cu ale albilor, asta ar duce de sigur la triumful rasei celei mai numeroase. Dacă aceste drepturi s-ar da deodată ori treptat rezultatul va fi tot același: e chestie numai de temporizare. Nici politica delimitării teritoriale și a refuzului de orice drepturi, n-a dat rezultate practice pînă acum. Chestia nu sufere amînarea rezolvirei; orice întîrziere sporește dificultățile, și instinctul democratic britanic nu poate îngădui starea actuală. Albii nu trebue să se izoleze de Indigeni, ci trebue să se amestice cu ei, să le facă o nouă educație, să-i civilizeze. Ce înaltă și grandioasă misiune au aici Misionarii! Dar a face operă de educație e lucru greu, se cere vrednicie din partea educatorului: cele mai adesecori Indigenul e transformat în o caricatură a omului civilizat. Indigenii sînt copii cu pasiuni de adulți; ei așteaptă să fie călăuziți în viață și tratați cu rabdare și simpatie. Dacă albii nu se ocupă de ei, ei își taie singuri drumul în viață. Pînă acum Albii mai mult i-au caricaturizat și viciat, iar acum se izolează de ei exploatîndu-i și desprețuindu-i. Raportul „Comisionii" pentru a studia această chestie arată direcția de îndrumare a unei harnice activități din partea coloniștilor și a Metropolei.

Autorul împarte măsurile practice pe care le propune în trei categorii:

1) Măsuri referitoare la activitatea diferitelor societăți de misionari;— 2) diferite reforme de stat pentru o mai chibzuită guvernare;— 3) reforme pentru un viitor apropiat, între care cea mai fundamentală e introducerea sistemului reprezentativ.

North merican Review (New York, Iulie). Dl. *George C. Perkins*, reprezentant al Californiei în Senatul Statelor Unite, insistă asupra motivelor de a împiedica imigrarea Chinejilor în America. Autorul se ridică nu numai împotriva Chinejilor a căror mare colonie din California a observat-o, de aproape, mai mulți ani; el vede, în general, o primejdie în imigrarea coloniilor de muncitori asiatici. Aceștia reprezintă o civilizație veche și inferioară, sînt neasimilabili și în mijlocul muncitorilor americani sînt exemple permanente de retrogradare. Ei duc o viață murdară și animală, au nevoi foarte puține și nici un ideal, și prin concurența ce fac muncitorilor americani îi aruncă pe aceștia în mizerie și-i condamnă la o viață inferioară. „Muncitorii chinejii aduc cu ei sclăvia, concubinajul, prostituția, opium, viciul, lepra, organizarea de clan, cel mai josnic model de viață, „zidurile chinezești", și refuză și oasele morților să le îngroape în pămîntul american (prin contractele cu patronii ei stabilesc trimiterea cadavrelor în China)". Această ditirambică protestare ne amintește unele din campaniile antisemite dela noi și ne face să ne îndoim asupra justeței incriminărilor. Insă faptul că în America foarte mulți împărtășesc vederile d-lui *George C. Perkins* în privința „Chestiei Chineze" arată că ea este una din rănile sociale dureroase—un fel de chestie evreească la noi. In adevăr, muncitorul american—care are pe lîngă un ideal de viață mai înalt și mai multe nevoi materiale—nu poate concura cu muncitorul chinez pe care mizeria permanentă de acasă l'a deprins să trăiască cu foarte puțin. Ca cetitorul să-și facă o idee de cît îi trebue unui muncitor chinez dăm cîteva date asupra salariilor obișnuite la Shanghai, luate din raportul Consulului-General *Jernigan*: Un lăcătuș e plătit cu 13 centime pe zi; un lucrător de berărie cu 16 centime; o calfă de bărbier cu 3 centime; o calfă de ciubotar cu 10 centime; un pietrar cu 10 centime; un croitor

cu 10 centime... Cum ar putea să trăească un muncitor american cu un asemenea salar!.

International Journal of Ethics (London, Iulie).—„*Literatura* și *Codul Moral*" datorit d-lui *A. Schinz* discută paralel cele două concepții ireductibile despre artă: *artă pentru artă* și *artă pentru societate*. Autorul declară că n'are intenția să dea o sentință împotriva unei concepții, nici să stabilească un compromis între ele, ci voește numai să precizeze cele două puncte de vedere deosebite și să arăte ireductibilitatea lor: *Arta—scop în sine*, concepție latină, nu se poate reduce la *Arta—mijloc în serviciul Moralei*, concepție anglo-saxonă. Anglo-Saxonii nu recunosc artiștilor dreptul de infracție la legile care închiagă societatea; talentul lor nu poate fi nici macar circumstanță atenuantă. Cei de neam latin dărîmă zăgazurile Moralei din drumul Literaturii.

Concepției anglo-saxone i se poate obiecta: 1) că consideră ca eterne legile morale ale unei societăți trecătoare; 2) că lipsește tocmai literatura de principiul libertății de cugetare, un principiu care azi a cîștigat teren și în Etică. Concepției latine i se poate obiecta că: nu ia în seamă consecințele Artei asupra societății. Concepția anglo-saxonă are dreptate cînd pledează pentru înaltele idealuri sociale; cea latină are dreptate cînd susține principiul libertății cugetării, ca principiu vital pentru desvoltarea artei. Cele două puncte de vedere nu se pot reduce: ori admiți că „motivele" antisociale trebuesc îndepărtate din Artă, ori recunoști drepturile cugetării libere mai superioare de cît consecințele rele sociale, ce ar isvori din expresia acestor „motive". In întîiul caz se limitează libertatea literaturii: în al doilea desprețuești fericirea societății.

Dar de unde aceste două concepții opuse despre Artă la cele două popoare? De unde deosebirea de concepții așa de fundamentală, ce iese, de pildă, din teatrul lui *Bernard Shaw* și teatrul actual francez?

Literatura nu poate fi criticată in abstract, fără să ții seamă și de public, gustul căruia determină direcția literaturii din o țară, din o epocă. Comparînd „Publicul" de acum din America cu cel din Franța, deosebirea se vede deodată: în America nu-i decît *un Public*, în Franța din potrivă. Inainte de Revoluție în Franța era numai *un Public* pentru literatură: cel cultivat. După revoluție *Democrația are nevoie* de literatură care începe atunci a se democratiza cu toate protestările lui Mérimée, Stendhal, Baudelaire, Flaubert, Leconte de l'Isle..., care țineau la tradiția aristocratică a literaturii. Chiar după ce idealurile democratice au străbătut în viața politică și socială „Symboliștii" tot protestează împotriva spiritului burghez în literatură. Sforțările lor nu au fost zadarnice: în Franța sînt două literaturi—pentru două categorii de public—cea tradițională, aristocratică și cea democratică. Puțini autori ca Zola, Maupassant... găsesc acces la toți cetitorii, din aceeași cauză din care La Fontaine de pildă, e gustat și de copii și cugetători adînci. Numai considerînd „*Publicul*" ca un agent activ în determinarea curentelor literare și neuitîndu-ne la literatură *sub specie aeternitatis* înțelegem variația direcției ei după epoci și țeri. „Massele" n'au dreptate cînd protestează împotriva literaturii „aristocrației intelectuale" după cum n'au dreptate nici acei care se plîng împotriva „Democratizării" literaturii. Protestările nu servesc la nimic: ambele forme de literatură sînt cerute de *Public*.

Positivist Review (*London, Iulie*).— Dl. *Frederic Harisson* arată, în „*Reforma Camerii Lorzilor*", greutățile ce poate întîmpina Democrația din partea actualii camere.

Russkoe Bogatstvo,—Iunie 1906. Numai puțini în Europa pot să-și dea seamă de toată complexitatea situațiunii din Rusia, unde în mișcarea revoluționară se pot deosebi mai multe curente cari, dacă se întîlnesc în ura împotriva țarismului, nu mai puțin sînt indușmănite și între ele.

In acest număr d. *A. Peșkonov* („La ordinea zilei"), unul dintre teoreticianii și inspiratorii „grupului muncii" din defuncta Duma, susține, de pildă,—împotriva „cadeților", cu toată colorația socială a programului lor, cît și împotriva chiar a socialdemocraților ruși,—că revoluția trebue să tindă la realizarea *imediată* a revendicărilor socialiste. E foarte caracteristic pentru starea sufletească a revoluționarilor ruși următorul pasaj:

„*Nici o revoluțiune* n'a înălțat steagul idealelor atît de înalte, ca cea „rusească. Incă *nu s'a întîmplat* „*vre-o dată* ca o intensitate atît de „mare a energiei revoluționare a po„porului muncitor să coincidă cu răs„pîndirea atît de largă, în sînul său, „a cugetării conștiente.—Și ni se zice, „că această revoluție trebue să se săvîr„șească în folosul capitalismului—ace„lui capitalism care a fost un aliat „credincios al autocrației, și care chiar „acum nu îndrăznește să o tradeze!— „Nu! *Revoluțiunea rusească se va să„vîrși sub steagul socializmului*. Pen„tru ca nu e decît o singură eșire: „de a restabili drepturile individuali„tății omenești și, în acelaș timp, de „a asigura interesele muncitorimei,— „aceasta e problema ei... Revoluția „rusească deschide lumei perspective „istorice nesfîrșite..."

Mişcarea intelectuală in străinătate

ECONOMIA POLITICĂ, STATISTICA.

Fernand Faure,—*Eléments de statistique*; Paris, Larose, 1906.

E un rezumat al cursului, pe care autorul l'a profesat in 1904-1905 la facultatea de drept din Paris; o excelentă introducere pentru incepători, in studiul statisticei; expune pe scurt organizarea acestui serviciu in Franţa.

André Liesse,—*La statistique, ses difficultés, ses procédés, ses résultats*; Paris, Guillaumin, 1905.

Autorul mai mult critică procedeurile statistice, fără a le expune, presupunindu-le cunoscute. Sint insе şi definiţiuni şi analize a diferitelor metode statistice extrem de interesante pentru orice om cult.

Sir William Petty.—*Oeuvres économiques*, trad. de l'anglais par *H. Dussauze* et *M. Pasquier*; 2 vol., Paris, V. Giard et Brière, 1905.

Un economist englez de la sfirşitul veacului XVII, pe care K. Marx il citează des şi despre care spune, că „reprezintă, cu toate calităţile şi defectele sale, prima formă in care economia politică se deosebeşte, ca o ştiinţă deosebită." Petty a dat o analiză clară şi exactă a valorii mărfurilor şi a metalurilor preţioase. Părerile sale asupra rentei, dobinzii, monezii şi a libertaţii comerciale sint in perfect acord cu doctrinele fiziocraţilor şi ale lui Adam Smith. Petty in acelaşi timp se consideră ca unul din intemeietorii statisticei şi al demografiei.

George Shann.—*Woman's Work and Wages*, London, Unwin, 1906.

E un studiu serios asupra condiţiunilor de muncă a femeilor in Birmingham. Autorul şi-a adunat observaţiile timp de patru ani şi a avut interviewuri cu şase mii de lucrătoare. Concluziile sint generalizate cu mare prudenţă şi pot fi valabile pentru clasa muncitoarelor din orice ţară. Un fapt pe deplin stabilit e: că femeile nu concurează pe bărbaţi in lumea muncitoare industrială.

SOCIOLOGIA, CHESTIUNI SOCIALE.

Enrico Ferri,—*La sociologie criminelle*, trad. par L. Terrier; Paris, Alcan, 1905.

Autorul e reprezentantul şcoalei antropologice a Dreptului Penal, care s'a apropiat mai mult de cea sociologică. Pentru el criminalitatea e rezultantă a trei factori: condiţiuni antropologice, fisice (telurice) şi sociale.

Ştiinţile experimentale duc la trei concluziuni opuse postulatelor *a priori* ale vechiului Dr. penal:

1) Delinquentul nu e un om normal.

2) Creşterea sau scăderea criminalităţii nu e in legătură cu pedepsele prevăzute de lege şi aplicate de judecători.

3) Liberul arbitru e o iluzie psicologică.

De aci rezultă, că „pedepsele" tradiţionale trebuesc intocmite cu măsuri defensive şi prezervative, independente de „libertatea morală" a delinquentului („echivalentele pedepsei"); responsabilitatea socială trebue să iee locul responsabilităţii morale, imputabilitatea fizică, cel al imputabilităţii morale.

POLITICĂ ŞI ISTORIE POLITICĂ

D. A. Moulin.—*La politique russe et la politique japonaise en Asie*; Dijon, Venot, 1905.

O scriere de actualitate. Autorul vede in triumful Japoniei inceputul regenerării Asiei de către Japonezi, ca *factori ai civilizaţiei europene*.

R. Goldscheid—Verelendungs—oder Meliorationstheorie?; Berlin 1906.

Autorul e un partizan al lui Bernstein, caută să dovedească necesitatea luptelor pentru ameliorarea treptată a vieţii muncitorilor. „Viitorul socialismului, spune el, e in *idealismul revoluţionar*", care nu e in opoziţie cu „materialismul istoric".

Angus Hamilton.—*Afghanistan*. Londra, Heineman, 1905.

Opera are un mare defect, mai ales pentru acei care caută *fapte* nu *opinii*. Autorul e un aprig rusofob şi germanofob totodată, şi incapabil de a-şi stapini sentimentele in studiarea faptelor. Dar poate tocmai acest defect scapă valoarea cărţii: ura autorului impotriva Ruşilor şi Germanilor e aşa de evidentă, incit cetitorul simte imediat partea neobiectivă a cărţii rămiindu-i a ceti cu folos faptele referitoare la Armată, Administraţie, Comerţ.

Sir Harry Johnston.—*Liberia*. Londra, Hutchinson, 2 vols. 1906.

Puţine state se pot mindri cu o istorie aşa de completă. Fiecare fază de viaţă a acestui stat e tratată complect şi cu deplină competinţă. Ambele volume conţin foarte suggestive ilustraţii.

MORALA

Alfred Fouillée.—*Les éléments sociologiques de la morale*; Paris, Alcan, 1905.

Cunoscutul filosof incearcă să aplice la morală concepţiunea sa asupra „ideilor-forţe"; ca şi in celelalte scrieri ale lui Fouillée, vedem inriurirea asupra profesorului, a filosofiei elevului său, M. Guyau, poetul filosof mort inainte de vreme. Dar in această scriere profesorul, desigur, ajunge la concluziuni, pe cari nu le-ar fi primit elevul, care a fost mai adinc pătruns de metoda ştiinţifică şi mai intransigent faţă de procedeuri metafizice.

Adolphe Landry,—*Principes de morale rationelle*; Paris, Alcan, 1906.

O incercare de a impăca utilitarismul cu raţionalismul,-un exerciţiu de predilecţie al filosofilor contemporani din Franţa, cari au rămas străini mişcării filosofice din Germania şi Anglia.

J. Howard Moore,—*The Universal Kinschip*; Chicago, Kerr, 1906.

Autorul popularizează doctrinele transformiste şi in acelaşi timp caută să formuleze o doctrină de fraternitate universală, in care să intre intreg regnul animal, şi bazată pe inrudirea intre toate fiinţile. Omul nu este numai foarte apropiat animalelor din punctul de vedere biologic şi psicologic, dar din punctul de vedere moral şi social e adesea inferior lor prin egoismul şi viciile sale. Numai „prejudecata antropocentrică"—după căderea provincialismului, naţionalismului (ca ură şi dispreţ pentru străini) ne indepărtează de ceea ce Darwin numea „cel mai nobil atribut al omului: „dragostea pentru orice fiinţă vie".

Marcel Bernès.—*La morale de Proudhon*; Paris, Alcan, 1904.

Autorul expune doctrina lui Proudhon, care e mutualist in viața economică și federalist in politică.

R. Mondolfo.—*Le teorie morali e politiche di Helvetius*; Padova și Verona, Drucker, 1904.

Autorul determină locul lui Helvetius in istoria moralei. Meritul cel mare al lui Helvetius constă in acea că el cel dintăi caută să intemeieze libertatea nu pe dreptul natural, ci pe principiul de utilitate socială; din acest punct de vedere e predecesorul lui Stuart Mill. Helvetius știe să impace liberalismul său cu tendințile sale socialiste: libertatea nu este atinsă cind un stat democratic—expresiunea voinții populare,—ia asupra-și sarcina de a asigura predominarea intereselor generale asupra celor particulare.

E. Westermarck. — The Origin and development of the Moral Ideas. London, Macmillan, 1906, vol. I.

Autorul celebrei „History of Human Marriage" publică primul volum din noua sa lucrare de mare insemnătate, in care e adunat și sistematizat un enorm material de fapte din toate fazele istoriei omenești, și din toate treptele vieții sociale.

Westermarck ne arată cum judecata noastră asupra moralității, ideile noastre de ordine morală, derivă din „stările afective", cari prin intermediarul obiceiurilor, dau anumitelor regule un caracter imperativ, pe cind atrag condamnarea generală a purtării contrarii.

Autorul ne dă o morală *sociologică* sau cum o numesc unii, o „fizică a moravurilor", care pleacă de la idea de *sancțiune*, dar îi dă rațiunea psicologică.

Vom reveni după apariția volumului II.

F. Farjenel.—*La morale chinoise*; Paris, Giard et Brière, 1906.

Intr'o formă atrăgătoare autorul expune evoluția concepțiunilor morale la Chineji, incepînd cu epocile primitive, până in zilele noastre, cind cele trei religiuni din China (confuțianism, taoism și budism) sint influențate de filosofie și ideile occidentale, ce și-au făcut irupțiunea in Extremul Orient.

LITERATURĂ ȘI CRITICĂ.

A. Horneffer.—*Nietzsche als Moralist und Schriftsteller*; Iena, Diederichs, 1906.

Autorul nu se interesează de Nitzsche ca *filosof*, ci mai mult de fizionomia lui de *literat*; sînt datele interesante la felul lui Nitzsche de a fi, de a ceti, și de a scrie.

Felix Paul Greve.—*Fanny Essler* (roman). Stuttgart, Juncker 1905. Istoria unei fete sentimentale și neastîmpărate, in goana după fericire și dragoste. In zadar le caută ea in companie cu un visător, un om de afaceri un tînăr din high-life, un pervers sensual,—și moare fără a se simți o dată fericită. O scriere naturalistă, și in acelaș timp de critică și luptă.

Compilator.

TIPOGRAFIA „DACIA" ILIESCU, GROSSU & COMP.—IAȘI

Pentru Autori

Autorii, cari doresc ca manuscrisele nepublicate să le fie înapoiate, sînt rugați a le însoți de mărcile poștale necesare.

De asemenea rugăm ca, odată cu trimiterea manuscrisului, să ni se comunice și onorarul dorit. In cazul contrar onorarul se va fixa de către Direcțiunea Revistei.

Pentru tot ceea ce privește redacția: manuscrise, reviste, ziare, cărți etc., a se adresa d-lui **G. Ibrăileanu, strada Romînă, 4, Iași.**

Pentru tot ceea ce privește administrația: cereri de abonament, mandate, inserare de anunciuri, etc., a se adresa d-lui **I. Botez, strada Manolescu, 2. Iași.**

Persoanele, care doresc să se aboneze la *Viața Romînească*, sînt rugate să înștiințeze administrația prin o carta poștala.

In lunile de vacanță fiind siliți să trimitem corecturile colaboratorilor noștri ce se află în vilegiatură, acest No. apare în a doua jumătate a lunei, adică cu o întîrziere de cinci zile, pentru care cerem scuze cetitorilor, care ne-au măgulit cu manifestarea de nerăbdare.

Administrația.

Prețul 1 leu 50 bani

TIPOGRAFIA „DACIA" ILIESCU, GROSSU & COMP.—IAȘI